

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 03494

LITERARISHE ESEYEN

Aaron Raskin

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

אהרן ראסקין

*

ליטעראַרישע עסייען

Published by the Dr. Morris and Rachel Schulzinger Fund
of the Rena Costa Yiddish Chair of
Bar-Ilan University, Ramat Gan

אַרויסגעגעבן דורך דעם ליטעראַטור־פּאַנד א. ג. פון
ד"ר משה ש. און רחל שולזינגער פון סינסינעטי
ביי דער רינה קאסטא יידיש־קאטעדרא פון בר־אילן אוניווערסיטעט

ביישטייערער :
אפרים וויינינגער
קרן יהודה־לייב וויינער
קרן עמו"ס ע"ש זלמן שז"ר
קרן צדקה תיקון עולם של צעירי בתי־הכנסת המאוחדים
בצלאל און סאַניע קאַסטנער ליטעראַטור־פּאַנד א. ג. פון מלך ראָוויטש
ביים י. ל. פרץ־פאַרלאַג

אהרן ראסקין

ליטעראַרישע עסייען

פון ליטעראַרישן עזבון פונעם מחבר —
וואָס האָט נישט זוכה געווען
צו פאַרווירקלעכן זיין עליה

פארלאג
י. ל. פרץ
ישראל

ירושלים, תשמ"ט—1989

AARON RASKIN
ESSAYS IN LITERARY CRITICISM

אהרן רסקין — מסות ספרותיות
מעזבונו של הסופר

הוכן לדפוס על-ידי
גרשון ויינר ואפרים שדלצקי

פארלאג י. ל. פרץ, תל-אביב, רח' ברנר 14

נדפס בישראל תשמ"ט
Printed in Israel, 1989

דפוס "צור-אות", ירושלים

אהרן ראסקין — 1910—1984

הקדמה

מיר דערפילן אַ חסד של אמת מיטן אַרויסגעבן און אַפּקלייב ליטעראַרישע עסייען פון יידיש-סאָוועטישן ליטעראַטור-קריטיקער אהרן ראַסקין ע"ה.

פון דער ביאָגראַפיע, וואָס איז אַנגעשריבן געוואָרן פון זיינע טעכטער און שליסט דעם באַנד, באַקענען מיר זיך מיטן יסורים-וועג פון אַ יידישן שרייבער פנים אל פנים מיט דער אַכזריותדיקער ווירקלעכקייט פון דעם סטאַליניסטישן רעזשים, וואָס האָט אויך אַנגעהאַלטן עטלעכע צענדליק יאָר נאָך זיין פּגירה.

נאָך די סטודענטישע יאָרן אין יידישן אַפּטייל פאַר ליטעראַטור און שפּראַך פון מאַסקווער פּעדאַגאָגישן אינסטיטוט, פאַראינטערעסירט זיך ראַסקין דער עיקר אין פּעדאַגאָגיע, פּילאָלאָגיע און ליטעראַטור פון יידיש. ביים צוריקקומען פון דינען אין דער סאָוועטישער אַרמיי ביזן סוף פון דער מלחמה, מיט אַ צוגאַב פון נאָך פינף יאָר ווי אַ מיליטערישער איבערזעצער, געלינגט אים אָבער נישט ממש-צו-זיין אין געביט פון יידיש. די ליק-ווידאַציע פון דער יידישער קולטור שליסט אויס די מעגלעכקייט פאַר אַ צאָל יאָרן.

נאָך אין יונגן עלטער פון 18 יאָר האָט ראַסקין אַנגעהויבן פאַרעפנט-לעכן לידער און סקיצעס אין דער לאַקאַלער יידישער פרעסע. ווען ס'הייבט אָן דערשיינען "סאָוועטיש היימלאַנד" אין 1961, ווערט ער אין דער איינ-ציקער יידיש-אויסגאַבע אַ שטענדיקער מיטאַרבעטער.

זיינע געדרוקטע עסייען פאַרנעמען זיך מיט די קלאַסיקער, מיט אַפּ-האַנדלונגען וועגן סאָוועטיש-יידישע שרייבער און אויך מיט דער נייער העברעאישער ליטעראַטור, וואָס ווערט געשאפן אין ישראל.

די תקופה אין זיין שאפן איז אָבער מיטאַמאַל אַפּגעהאַקט געוואָרן אין 1977, ווען ראַסקיןס צוויי טעכטער מיט זייערע משפחות זיינען אַרויס-געפאַרן קיין ישראל. מען האָט ראַסקינען אויפּגעהערט צו דרוקן, זיין נאָמען איז פאַרשוויגן געוואָרן, און מען האָט געהאַלטן אין איין אַפּזאָגן אים אַ דערלויבעניש אַרויסצופאַרן און פאַראייניקן זיך מיט זיין משפחה אין ישראל. אין עלטער פון 74 יאָר איז ראַסקין געשטאַרבן אין 1984, נישט באַווייזנדיק צו דערגרייכן זיין ציל. זיין פרוי, וואָס מען האָט סוף כל סוף

ליטעראַרישע עסייען

געלאָזן אַרויספאַרן נאָך זיין טויט, איז נישט געלונגען אַרויסצופירן די פאַרבליבענע כתב-ידן פון איר מאַנס ליטעראַרישן עזבון.

דאָס איצטיקע בוך איז אַן אַפּקלייב פון די וויכטיקסטע עסייען דערשינען אין "סאָוועטיש היימלאַנד", עסייען וואָס האָבן אַ דויערנדיקן ווערט און וועלן פאַראינטערעסירן דעם לייענער און פאַרשער פון יידישער ליטעראַ-טור-שאַפונג אומעטום.

דער מחבר ווייזט זיך אַרויס ווי אַן אַריגינעלער אויסטייטשער פון יידיש-שאַפונגען און אַ קענער פון יידישע מקורות בכלל. מיר זען אויך פון זיינע אַרבעטן וועגן דער מאַדערנער העברעאישער ליטעראַטור, אַז העברעאיש איז אים געווען גאַר נאָענט און אַזוי אויך די נייעסטע שאַפונגען אין דער שפראַך.

די פּערספּעקטיוון פון דערווייטנס ביים נאָכפּאָלגן די אַנטוויקלונג אין דער ישראל-ליטעראַטור, דער עיקר דורך די אויגן פון אַ סאָוועטישן שרייבער, איז פון ספּעציעלן אינטערעס פאַר לייענער און פאַרשער.

אווודאי וואָלטן די איבערגעדרוקטע עסייען אויסגעזען אַנדערש, ווען אַהרן ראַסקין וואָלט זוכה געווען צו קומען קיין ישראל. זיכער וואָלטן אייניקע פון די שאַפונגען קאַרעגירט געוואָרן אין הסכּם מיט זיינע אויפ-ריכטיקע מיינונגען, אַן מורא פאַרן צענוואַר. ווי אין אַלץ געדרוקט אונטער דער קאָמוניסטישער השגחה, געפינט מען אויך אין זיינע אַרבעטן גרילצן-דיקע זאַצן, וואָס זיינען אַפנים אַרויפגעצוואונגען געוואָרן דורכן רעדאַקטאָר אַדער דורך דער עקזיסטירנדיקער אַטמאָספּער. נישט שווער צו דערקענען אַט די פּרעמד-צוגעוואָרפענע שטעלן. בלייבנדיק געטריי דעם טעקסט האָבן מיר על פי רוב איבערגעלאָזט דעם אַפיציעלן זשאַרגאָן, און אויסדרוקן וואָס זיינען לכתחילה געשריבן געוואָרן כדי יוצא-זיין פאַר דער "ליניע". נישט געקוקט אָבער אויף אונדזערע באַמלאונגען, איז אונדז נישט געלונגען, און אַפּטמאַל ניט ראַטזאַם געווען, זיי אינגאַנצן צו באַזייטיקן. די זאַמלונג דינט ווי אַ מוסטער פונעם שאַפן און פון דער געדאַנקען-וועלט פון דעם שרייבער-מאַרטירער, און זאָל די אַרויסגעגעבענע זאַמלונג זיין אַ נשמה-ליכט צו זיין אייביקן אַנדענק.

די עסייען פון אַהרן ראַסקין איז די ערשטע אויסגאַבע פון ליטעראַטור-פאַנד אויפגעשטעלט פון העברעאיש-יידישן געלערנטן, מעדיצינ-דאַקטאָר און מעצענאַט, ד"ר משה שמחה שולזינגער און זיין פרוי רחל פון סניסינאַטי, עטאַבלירט ביי דער יידיש-קאָטעדרע פון בר-אילן-אוניווערסיטעט.

גרשון וויינער
אפרים שעדלעצקי

אהרן ראסקין – מסות ספרותיות

אהרן ראסקין (1910-1984) היה מטובי חוקרי יידיש וספרותה בבריה"מ בדור שאחרי המהפכה. הוא השתתף במלחמת העולם השנייה, ואחריה שימש כמתרגם ראשי של הצבא האדום בברלין. זמן מה אח"כ נתקל בקשיים והורחק מפעילות ספרותית וחינוכית. עם הופעת הירחון הספרותי "סאָווע-טיש היימלאַנד" (1961) החל לפרסם שוב את מאמריו, שכן עוד לפני המלחמה רכש לו שם של חוקר יצירות מנדלי מוכר ספרים. הוא פירסם מסות ומחקרים על אבות ספרות יידיש ועל סופרי יידיש בבריה"מ. כן הוא נחשב כמומחה לספרות העברית החדשה שנוצרה בישראל.

בשנת 1974 הוכרזו כ"בלתי הולך בתלם" המשטר ונגזר עליו אלם ספרותי — וזאת מפני ששתי בנותיו עם משפחותיהן עלו לארץ. על אף פניותיו החוזרות ולמרות ההתערבות מצד גורמים שונים, כולל במרכזי פא"ן בעולם, נדחו פניותיו ע"י השלטונות, והוא נאלץ להשאר שם ללא מקורות פרנסה וללא אפשרות לפרסם את עבודותיו.

בשנת 1984 נפטר משבץ-לב, ורק אחר-כך ניתן היתר יציאה לאשתו על מנת להתאחד עם משפחתה בירושלים.

בקובץ שלפנינו — מבחר מאמריו שהופיעו בירחון "סאָוועטיש היימ-לאַנד", עם השמטת הדברים שנכתבו מחמת אימת השלטון, כפי שאנו מוצאים בכל יצירות יידיש במשטר הקומוניסטי. כתבי-היד שלו אשר לא זכו לפרסום הלכו לטמיון מאחר שלא ניתן לאלמנתו להוציאם ממוסקבה.

מענדעלע אין יידיש און העברעיִש

1

ווי באַוואוסט, האָט מענדעלע כמעט אַלע זיינע ווערק, וועלכע זיינען געווען געשריבן אין יידיש, איבערגעזעצט אין העברעיִש. "איבערגעזעצט" איז אָבער נישט דאָס פאַסיקע וואָרט, ריכטיקער וועט זיין: אויפסניי געשריבן אין העברעיִש. די העברעיִשע ליטעראַטור-פאַרשער זיינען נישט שטאַרק מגויִם, ווען זיי באַטראַכטן די דאָזיקע ווערק אַלס נייִ-אויפלאַגעס אָדער אַפילו אַלס נייגעשאַפענע ווערק. פונדאָנען איז צו דרינגען, אַז דער עצם פאַרגלייך פון די יידישע און העברעיִשע טעקסטן איז ביז גאַר וויכטיק.

נאַטירלעך, האָבן מיר נישט קיין מעגלעכקייט אין די ראַמען פון אַ זשורנאַל-אַרטיקל נאָכצופאַלגן אַלע אַפּווייכונגען צווישן איין טעקסט און דעם צווייטן. מיר שטעלן זיך אַ באַשיידענע אויפגאַבע: אויסטיילן און באַטראַכטן אַ ריי וויכטיקע שינוים, וואָס מענדעלע האָט אַריינגעטראָגן אין זיינע ווערק, בעת ער האָט זיי געשריבן אין העברעיִש, אַנצייכענען אייניקע גרונט-ליניעס, לויט וועלכע זיי זיינען געמאַכט אין פאַרבינדונג מיט דער אידעאיש-קינסטלערישער עוואָלוציע פונעם שרייבער פאַר דער צייט, וואָס טיילט אַפּ די העברעיִשע טעקסטן פון די יידישע.

אַלע העברעיִשע וואַריאַנטן פון מענדעלעס ווערק זיינען געווען געשריבן שפעטער פון די יידישע. די כראָנאָלאָגיע איז דאָ בערך אַזאָ:

דער יידישער טעקסט	דער העברעיִשער טעקסט
1877	1896
1865	
1905—1888	1909—1896
1873	
1898	1909
1869	

"מסעות בנימין השלישי"
 "דאָס ווינטשפינגערל"
 (ערשער וואַריאַנט)
 (דער פולער וואַריאַנט)
 "די קליאַטשע"
 (דער ערשטער וואַריאַנט)
 (דער פולער וואַריאַנט)
 "פישקע דער קרומער"
 (דער ערשער וואַריאַנט)

ליטערארישע עסייען

דער יידישער טעקסט	דער העברעישער טעקסט
1894	1907
1898	1903
1914	1917—1916

(דער פולער וואַריאַנט)
 "שלמה ר' חיימס"
 (ערשטער טייל)
 (צווייטער טייל)

פאַר דער צייט, וואָס טיילט אָפּ די יידישע אויסגאַבעס פון די העברעישע, האָט זיך פיל געענדערט אין מענדעלעס וועלט-אַנשוואונג. ניט ווייניק אידייען, מיט וועלכע ער האָט געלעבט אין די 70-ער און אָנהייב 80-ער יאָרן, האָבן ערב און אין אָנהייב פון אונדזער יאָרהונדערט לאַנג שוין פאַרלאָרן זייער צוציאונגס-קראַפט, און, פאַרקערט, עפעס-וואָס פון דעם, וואָס מע האָט פריער אויסגעלאַכט, האָט באַקומען אַ באַשטימטן חן, געוואָרן סימפּאַטישער און נענטער צום האַרצן. פיל פון דעם, וואָס איז פריער געווען היינטצייטיקייט, איז פאַר דער צייט געוואָרן געשיכטע. פונדאַנען אַ בולט-אויסגעשפּראַכענע נטיה צו געשיכטלעכער רעמיניס-צענען, וואָס וואַרפט זיך אין די אויגן אין די העברעישע וואַריאַנטן, אַ טענדענץ, וואָס לאַזט זיך שוין מערקן אויך אין די יידישע טעקסטן, וועלכע זיינען געווען געשריבן אין די זעלבע יאָרן, צום ביישפּיל אין "שלמה ר' חיימס". מענדעלע באַמיט זיך איצט נעמען אַפּשטאַנד פונעם געשילדערטן און באַטראַכטן דעם עבר שוין אויף אַן אַנדער אופן.

מערקווירדיק איז שוין דער פאַקט, וואָס מענדעלע ענדערט די טיטלען פון אַלע זיינע העברעישע ווערק אין פאַרגלייך מיט די יידישע. שוין אינעם נאָמען שטעקט די אַנדייטונג אויף היסטאָריש-קינסטלערישער פאַראַלגעמיינערונג. אַנשטאַט "פישקע דעם קרומען" קומט דער טיטל "ספר הקבצנים" ("דאָס בוך וועגן קבצנים") — אַ מין פאַרשונגס-אַרבעט וועגן דער "יידישער טאַרבע"; אַנשטאַט דער "קליאַטשע" קומט "סוסתי" ("מיין קליאַטשע"); אַנשטאַט "דאָס ווינטש-פינגערל" — "בעמק הבכא" (אין טאַל פון געוויין) — אינעם טיטל ווערט באַטאַנט דער סאַציאַלער מהות פון געשילדערטן: אַנשטאַט "שלמה ר' חיימס" — "בימים ההם" ("אין יענע טעג" — אַן אַנזאָג אויף מעמואַרן, רעטראַספעקטיווער באַטראַכטונג, געשיכטע).

די שטרעבונג צו ברייטערער פאַראַלגעמיינערונג און טיפּיזירונג באַוועגט מענדעלען אויסצומיידן אין זיינע העברעישע וואַריאַנטן לאַקאַלע באַצייכענונגען, קאַנקרעטע נעמען, איינצלנע פאַקטן און דערשיינונגען, וואָס האָבן אַן ענג-לאַקאַלן באַטייט. אין די העברעישע טעקסטן פאַלן אַרויס, צום ביישפּיל, אַזוינע געאָגראַפּישע באַצייכענונגען, ווי: "לינקס פאַרט מען קיין גלופסק, און רעכטס — אין שטעט פון פאַדאַליער גובערניע" ("פישקע דער קרומער"); "מיט אַ צען ווערסטלעך פונעם

שטעטל ק. אין דער ליטע ערגעץ געפינט זיך א מין קליין דערפל" — אַנשטאַט דעם "ניט ווייט פון דלפונה אין דאָ אַ קליין דערפל" ("שלמה ר' חיימס"). אין דער "קליאַטשע", צום ביישפּיל, ווען ס'גייט אַ רייד וועגן די דעפּעשן, וואָס לייציפּער האָט באַקומען פון פּאַרשיידענע לענדער, ווערן אין די יידישע טעקסטן אַנגערופן די לענדער עסטרייך, בעהמען און מעהרען, דער קאַרדינאַל שוואַרצענבערג — אין העברעישן טעקסט קומט אַנשטאַט דעם "דער דאָרטיקער קאַרדינאַל", זיין נאָמען, ווי אויך די נעמען פון די לענדער, פּאַלן אַרויס. ס'ווערט דערציילט פון "קאַטוילישע גלחים" בכלל. אַזוינע ביישפּילן פון פּאַראַלגעמיינערנדיקער טיפּיזירונג פון קאַנ-קרעטע פּאַקטן האָבן מיר אין די העברעישע וואַריאַנטן אין אַ גרויסער צאָל.

ווען מענדעלע האָט געשריבן העברעיש, האָט ער בלייבן געווען פאַר זיך אַן אַנדער אוידיטאָריע. אין יידיש האָט ער געשריבן וועגן קאַבאַצאַנסק פאַר די קאַב-צאַנסקער, זיין לייענער איז געווען דער עמך-מענטש, וועמען אַלדאָס געשילדערטע איז געווען נאָענט און פאַרשטענדלעך. אין העברעיש האָט מענדעלע דאָן געהאַט פאַר זיך אַ לייענער, וועלכער האָט זיך געפונען גאַנץ ווייט פון קאַבאַצאַנסק. אין פאַרגלייך מיט די טעקסטן אין יידיש האָבן די העברעישע וואַריאַנטן אַ מער אויסגעשפּראַכענעם געשיכטלעך-פאַראַלגעמיינערנדיקן כאַראַקטער. דאָ פילט זיך די נייגונג צו רעטראַספּעקציע, צו עטנאָגראַפּישקייט שטאַרקער ווי אין די יידישע טעקסטן אַפילו פונעם לעצטן פּעריאָד פון מענדעלעס שאַפן.

די געשעענישן אין רוסלאַנד אין די לעצטע יאָרצענדליקער פונעם פאַריקן יאָרהונדערט האָבן געבראַכט דערצו, אַז אין די העברעישע טעקסטן פון מענדעלעס ווערק פאַרשטאַרקן זיך די אַנטי-בורזשוואַזע אינטאַנאַציעס.

אַ דערשיטערנדיקן איינדרוק האָבן אויף מענדעלען געמאַכט די פּאַגראַמען אין די אַכציקער יאָרן און שפּעטער אין די יאָרן ערב דער ערשטער רוסישער רע-וואַלוציע. משכילישע איליוזיעס וועגן דעם, אַז מע קאָן דורך בילדונג פאַרבעסערן די לאַגע פון די ברייטע מאַסן פון פּאַלק, האָבן זיך אַרויסגעוויזן אַלס ניט-ממשותדיקע. די יידיש-פּראַגע האָט פאַרלאָרן איר סעפּאַראַטע באַדייטונג און זיך איינגעשלאָסן אַלס באַשטאַנדטייל אין דער אַלגעמיינער סאָציאַלער פּראַגע.

אין די העברעישע טעקסטן, וואָס זיינען געווען געשריבן אינעם ערשטן יאָרצענדליק פון אונדזער יאָרהונדערט, זיינען צוגעקומען אַ ריי שטעלן, אַנגעזאַפטע מיט קריטיק פון דער פּאַליטישער סיסטעם פון ווילקיר און אונטערדריקונג. די שילדערונג פון דער שרעקלעכער פאַראַרעמונג פון די ברייטע מאַסן פון יידישן פּאַלק און זייער רעכטלאָזיקייט באַקומט אַ מער אַקצענטירטע פּאַליטישע באַפּאַרבונג. די קריטיק אינווייניק, קעגן די קהלשע רעדלפירער און פאַרשיידענע מינים בעלי-טובות, ווערט ניט אַפּגעשוואַכט, נאָר זי ווערט געפירט אויף אַ ברייטערן פּראַנט. יענע לייט ווערן באַטראַכט אַלס אַ פּראָדוקט פון דער אַלגעמיינער אומגעזעכטער געזעלשאַפטלעכער סיסטעם, אַלס איינער פון אירע פּאַקטאַרן, וואָס העלפט צו

קאנסערווירן די רעשטלעך פון די אַלטערטימלעכע לעבנס־פאַרמען און צו פאַר־
טיפערן די עקאָנאָמישע און גייסטיקע פאַרשקלאַפונג פון די ברייטע מאַסן פון פּאָלק.
וואו זשע איז דער אויסוועג? איז מעגלעך אַ וועלכע־ס'איז רעטונג? געוויס איז
זי ניט צו געפינען אין דער סיסטעם פון קהלשע "צדקות". דאָס פּאָלק נייטיקט זיך
אין עקאָנאָמישער געזונטמאַכונג.

אין העברעישן טעקסט פון דער "קליאַטשע" קומט אַזאַ וויכטיקער צוגאַב:
"צדקה פאַר אַרעמעלייט, בטלנים און קאַליקעס וועט איר געבן מיט גוואַלד, און
וואָס מער איר וועט זיי געבן, אַלץ מער וועלן זיי זיך פרוכפערן און מערן, און
קיינמאַל וועלן זיך ניט אויסנעמען ביי אייך קבצנים און דלפנים, קראַנקע און
קאַליקעס, בטלנים און נויטבאַדערפטיקע. און פון אַזעלכע מיטלען, וואָס קענען
ראַטעווען פון אַרעמקייט און בטלנות, ווי, צום ביישפּיל, לערנען מלאכה, וויסנ־
שאַפטן און דר־ראַך, וואָס וואַלטן געקענט אייך דערהאַלטן ביים לעבן, ווילט איר
ניט וויסן, עס קומט אייך אַפילו אויפן געדאַנק ניט אַרויף. אַמאָל פּאַלט אייך אַ שטות
אין קאַפּ אַריין, און איר נעמט אַוועק אַ העלפט פון דער קהלשער קאַסע און דער
טאַקסע, וואָס דער עולם, און טאַקע דער עיקר די אַרעמע שיכטן פון פּאָלק באַטייליקן
זיך אין איר, און גיט עס אַוועק אויף אַ בית־עולם, דעם דאָזיקן וואַלף, וואָס פרעסט
אויף אייער געלט, און נאָר אַ קליינער טייל פון די סאַמע אַרעמע חולאים האָבן די
זכיה זיך דאָרט צו היילן פאַרן טויט. און אויב ס'וועט זיך געפינען צווישן אייך
אַזוינער, וואָס וועט גרייט זיין צו פאַריכטן דעם פעלער, וועט איר אים אַפילו ניט
וועלן הערן; אויב ער איז נאָך דערצו אַ למדן, נאָר קיין געלט האָט ער ניט, וועט
איר נאָך אויף אים אַנפאַלן; גיי, גיי אַוועק, וועט איר אים זאָגן, עס זיינען דאָ ביי
אייך שיינע בעלי־בתים, וואָס זיצן אין אויבנאָן, און ווער עס האָט די מאה, דער
האַט די דעה" 1 (ז' שלה).

מענדעלע פאַרשטייט איצט גוט, אַז עקאָנאָמישע געזונטמאַכונג איז מעגלעך
נאָר ביי אַ פולשטענדיקער עקאָנאָמישער און פּאָליטישער גלייכבאַרעכטיקונג פון
דער יידישער באַפעלקערונג. ער זאָגט דאָ קלאָר אַרויס זיין מייַן (אין יידישן טעקסט
ווערט אויף דעם נאָר אַנגעדייט).

אין יידישן טעקסט:

זאַל מען אַבער געווען אייך לאַזן לעבן לייטן גלייך, ווי עס געהער צו זיין,
וואַלטן אַזוינע זאָכן ביי אייך כלל ניט געשען (ז' 126).
... מיט אייערע הוצאות אויף אַלע באַדערפענישן און כלל־זאָכן זייט איר
אַפגעשיידט פון די אומות־העולם! דעריבער איז אומעגלעך, אַז איר זאָלט
זיך פאַראייניקן מיט זיי אין די זעלביקע געפילן פאַר דער מדינה (ז' 166).

אין העברעישן טעקסט :

ווען אָבער די טויערן פון פרנסה וואָלטן זיך ניט געשאַלטן פאַר איין און ס'וואָלט איין דערלויבט געווען צו לעבן פריי, ווי אַלע מענטשן, וואָלטן די אַלע אומגליקן ביי אייך ניט געשען (ז' שלה).
... אויף צאָלן צינסן און שטייערן זייט איר גלייכבאַרעכטיקט מיט די בירגער פונעם לאַנד. איר זייט נאָר אָפגעשיידט פון זיי, ווען ס'גייט אַ רייד וועגן אויסגעבן געלט פון די מלוכישע קאַסעס אויף די באַדערפענישן פונעם כלל. זיי טראָגן אַריין און נעמען אַרויס אויף זייערע באַדערפענישן, איר אָבער טראָגט אַריין, נאָר באַקומען באַקומט איר גאַרנישט. און אויף וויפל איר האָט קיין שום חלק אין די רייכטימער פונעם לאַנד איז טאַקע אומעגלעך, איר זאָלט אים זיין איבערגעגעבן מיטן גאַנצן האַרצן, ווי זיי (ז' שמו).

מענדעלע באַשולדיקט אין די נויטן און ליידן פון די יידישע מאַסן די עקזיס-טירנדיקע געזעלשאַפטלעכע סיסטעם, די פאַליטיק פון נאַציאָנאַלער דיסקרימינאַציע.

2

עס איז אַלגעמיין באַוואוסט, אַז אין צוזאַמענהאַנג מיט די פאַגראַמען זיינען ביי מענדעלען אינעם לעצטן פעריאָד פון זיין לעבן אויסגעוואַקסן די סימפּאַטיעס צום נאַציאָנאַלן עבר. פיל האָט מיטגעוויקט דערצו די סביבה, אין וועלכער ער האָט זיך געפונען אין אַדעס. די דאָזיקע שטימונגען לאָזן זיך גענוג שטאַרק הערן אין די יידישע ווערק פון דעם פעריאָד (צום ביישפּיל, אין די לעצטע טיילן פונעם "ווינטשפינגערל", אין "שלמה ר' חיימס"). אין די העברעישע וואַריאַנטן באַקומען די דאָזיקע געפילן נאָך אַ שטאַרקערן אויסדרוק. אין פאַרגלייך מיט די יידישע טעקסטן איז אין די העברעישע שוואַכער די קריטיק פונעם יידישן לעבנסשטייגער. פיל שטעלן, וואָס זיינען געווען געריכטעט קעגן די קהלשע רעדלפירער, שטעטל-דיקע "פני" און כלי-קודש, זיינען אין די העברעישע וואַריאַנטן באַזייטיקט. אָפטער איז דאָ אין די העברעישן טעקסט דער מחילה-שמיכל לגבי די רעשטלעך פון מיטלאַטער אין יידישן לעבן. די באַשרייבונג פון די שבת-צונאכט-זמירות פון שמואל דעם טאַנדעטניק אין "ווינטשפינגערל" איז אין די העברעישן וואַריאַנט נאָך מער איינגעהילט אין אַ הייליקער שטימונג. אין די העברעישן וואַריאַנט פון "שלמה ר' חיימס" זיינען פאַרביקער, שטימונגספולער געמאַלט די ימים-נוראים-צערע-מאַניעס. דאָס באַוואוסטע בילד פון "לייגן קנייטלעך" ווערט דאָ שטאַרק פאַר-ברייטערט, די אידעאָליזירטע פאַטריאַרכאַלע יידישע פרוי דעראַבערט אין די העברעישן טעקסט שטריכן, וואָס דערמאָנען די ביבלישע "אמהות".

"שרה שטייט, דעם קאַפּ אַראָפּגעלאָזט, און די שכנות רינגלען זי אַרום. זי נעמט פעדעס צו מאַכן פון זיי גראַבע קנויטן, פאַר די אַבות און מוטערס פון

ליטערארישע עסייען

ישראל, זיי זאלן העל לייכטן; און ביי יעדן קנייטל, וואָס זי לייגט אַרויס, לייענט זי מיט אַ טרער, מיט אַ רירנדער שטימע און מיט כוונה, טיף פונעם האַרצן" (ז' 206). מיט קורסיוו זיינען געגעבן די זאַצן און ווערטער, וואָס זיינען צוגעקומען אין העברעישן טעקסט).

שלמהלעס רעליגיעזע פאַנטאַזיע איז אין "בימים ההם" מער פאַעטיזירט. די געטלעכע בילדער, וואָס שוועבן דורך אין זיינע רעיונות און חלומות, זיינען דאָ ברייטער פאַרגעשטעלט, רייכער מיט ביבלישער געשטאַלטלעכקייט און פראַזע-אַלאַגיע.

אַט נאָר איין ביישפּיל :

אין יידישן טעקסט :

קרייט ערגעץ אַ האָן — דאָס זאַגט ער שירה... דאָס זיינען גאַטס טרערן, דאָס וויינט ער, יאַמערט אויף זיינע פאַרוואַגלטע קינדער. עס שלאַפט גיט, עס דרעמלט גיט דער היטער פון ישראל. עס צעשפּילט זיך שלמהלען די געבליטן, זיין כוח-הדמיון איז פלאַם-פייער, דאָס האַרץ צעגייט אים שיער פאַר גרויסע געפילן — און ער נעמט זיך לערנען מיט חשק, געשמאַק אויף אַ ניגון" (ז' 143).

אין העברעישן טעקסט :

עס האָבן געקרייט הענער אין איינעם פון די הייזער... אַ צפונדיק ווינטל האָט אַ וויי געטאַן פון אונטערן פליגל פונעם הימל-האַן און אַנגערירט ביי די פליגלען די הענער פון דער ערד... אין דער שטילקייט פון דער נאַכט הערט זיך דאָס שטילע קול פון דער שכינה, וואָס קלאַנגט אויף אירע קינדער, און איר צער און טרויער קוקן אַרויס פון דער טריבער געשטאַלט פון דער לבנה. עס דאַכט זיך, אַ געטלעכער סוד בלאַנקעט אום אין דער פינצטער, און די נשמה פונעם אַלמעכטיקן אַטעמט אינעם חושך פון דער נאַכט. עס צעשפּילן זיך שלמהלען די געבליטן, זיין האַרץ ווערט אַנגעפּילט מיט שירה און הייליקער בענקשאַפט, און ער טוט זיך אַ כאַפּ אויף און נעמט זיך צו דער תורה מיט חשק, געשמאַק אויף אַ ניגון" (ז' 222).

אַדאַנק די אַלע שינויים און ניואַנסן האָט זיך אַ ביסל געענדערט דאָס עצם געשטאַלט פון שלמהלען. אין העברעישן טעקסט איז ער "געהאַרכזאַמער", מער פאַרטאַן אין "תורה ועבודה", ווייניקער באַהערשט פון "פרייע געדאַנקען", ער איז דאָ "שטאַנדעאָפטיקער", מער "באַוואַפנט" קעגן "זינד". אייניקע שטעלן, וואו ס'ווערן גענוי באַשריבן שלמהלעס ליבע-איבערלעבונגען,

זיינען אין העברעישן טעקסט באַזייטיקט אַדער געקירצט. די באַשרייבונג פון דער ישיבה, אין וועלכער ס'לערנט שלמהלע, פון די ישיבה-בחרים אַדער פרושים, ווערט אין יידישן טעקסט וואו-אויט-וואו באַגלייט מיט אַ געוויסער איראַניע, אמת, ניט קיין בייזער. אין העברעישן טעקסט ווערט די איראַניע אויסגעמיטן.

כאַראַקטעריסטיש זיינען די קאַרעקטיוון, וואָס מענדעלע טראַגט אַריין אין דעם העברעישן וואַריאַנט פון "מסעות בנימין השלישי". דאָס דאָזיקע ווערק, וואָס איז דערשינען אין יידיש אין די זיבעציקער יאָרן, האָט גליקלעך געקרוינט מענדעלעס סאַטיריש שאַפן. מיט קאַלאַסאַלער מייסטערשאַפט האָט ער דאָ געשילדערט די שרעקלעכע באַדנלאַזיקייט פון די יידישע מאַסן אין תחום-המושב, אויף וועלכער ס'בליען אויף פּוסטע און וויסטע חלומות.

די צענטראַלע בנימין-געשטאַלט, וועלכע ווערט אין יידישן וואַריאַנט שאַרף אויסגעלאַכט, באַקומט ערטער־ווייז אין העברעישן וואַריאַנט אַפילו אַ טראַגישע באַפאַרבונג. מענדעלעס חזק איבער בנימין איז דאָ איינגעהאַלטענער.

אַזוי, צום ביישפּיל, איז שטאַרק געקירצט און אַפּגעשוואַכט דאָס סאַטירישע בילד פון בנימיןס חלום אין פּיעווקער קרעטשמע. אין חלום האָט בנימין שטייף אַרומגענומען דעם רב, וועלכן ער האָט זיך געקליבן פאַרטרויען אַ וויכטיקן סוד, און זיך אויפגעכאַפט אין די אַרעמס פון אַ קעלבל. מענדעלעס געלעכטער איז דאָ ביי און בייסיק: "וואָס טוט זיך דאָ אַזוינס? פּונוואָנען נעמט זיך פּלוצעם אַ קעלבל? האָט זיך דען בנימין געקעלבת?" אַאוו. דאָס בילד ענדיקט זיך מיט אַזוינע ווערטער: "ווען אַ לידלאַמאַכער זאָל געווען דענסטמאַל זיי ביידע אַנקוקן, וואָלט ער אַזוי געמאַכט: 'די ליבהאַרצעדיקע און זיסע, אי אין ווינקל, אי אין דער לוזשע זיינען זיי ניט צעשיידט געוואָרן'."

אין העברעישן טעקסט איז פון דעם דאָזיקן בילד כמעט גאַרנישט געבליבן, דער חזק-טאָן איז כמעט אינגאַנצן אויסגעמיטן, די לעצטע סאַטירישע שורות זיינען באַזייטיקט.

אויך אַנדערע קאַמישע סיטואַציעס ווערן אין העברעישן טעקסט געמילדערט. אין די שלוס-עפּיזאָדן פונעם בוך, וואו ס'ווערט דערציילט, ווי בנימין פּרווט זיך אויסטענהען מיטן "יענעראַל", אין וועמעס הענט ער און סענדערל זיינען אַרייַן-געפאַלן אַלס "זעלנער", ווערט אין יידישן טעקסט אַקצענטירט בנימיןס לעפּישקייט, אומבאַהאַלפּניקייט, חסר-דעהידיקייט. אין העברעישן טעקסט לאָזט זיך מער פילן דער מיטלייד צו אים. בנימיןס געשטאַלט באַקומט זיך מער טראַגיש, ווי קאַמיש.

אין יידישן טעקסט קומט אין פּינאַל פּאַלגנדע איראַניש-פאַרניכטנדיקע כאַ-ראַקטעריסטיק פון בנימיןען:

"— נו, דאָקטער, — האָט דער יענעראַל געמאַכט צו איין אַפיצער, וואָס האָט זיך אַריינגעלאָזט אין אַ שמועס און מיט אונדזערע פאַרשינען זיך שטאַרק אַפּ-געגעבן.

דער דאָקטער האָט אַנידערגעלייגט אַ פינגער אויפן שטערן און געמאַכט, שאַקלענדיק מיטן כאָפּ, גלייך, ווי ער וואָלט געזאָגט — דאָ פעלט אַ קלעפּקע!
אין העברעישן טעקסט איז די דאָזיקע שטעל באַזייטיקט.
דער יידישער טעקסט ווערט, נאַטירלעך, מיט דעם פאַרענדיקט. אונדזערע נוסעים איז געבליבן נאָר איינס: "מיט דער רעכטער פּוס" זיך לאָזן צוריק אַהיים. אין העברעישן טעקסט קומט צו אַ קליין קאַפּיטל "באַקאַנטמאַכונג", אין וועלכן ס'ווערט אָנגעזאָגט אין אַ הומאַריסטיש-פאַראַדירנדיקן טאָן וועגן בנימינס אַ קומענדיגער צווייטער נסיעה צו די "הרי-חושך", וועלכע וועט אין איר צייט גענוי באַשריבן ווערן.

אַלע געבראַכטע ביישפּילן, און אַ גרויסע צאָל אַנדערע, זאָגן עדות וועגן דעם, אַז אין די העברעישע טעקסטן, וועלכע זיינען געווען געשריבן אינעם לעצטן פּעריאָד פון מענדעלעס שאַפּן, איז דאָס סאַטירישע אין אַ געוויסער מאָס אָפּגעשוואַכט און, פאַרקערט, דער עלעגישע-סענטמענטאַלער שטראָם, וואָס גייט ביי מענדעלען שטענדיג דיק זייט-ביי-זייט מיט דער סאַטירע, איז דאָ פאַרגעשטעלט שטאַרקער.
אויך מענדעלעס הומאָר אין די העברעישע טעקסטן עטוואָס אָפּגעשוואַכט אין פאַרגלייך מיט די יידישע. עס לוינט זיך אָפּשטעלן אויף דעם אַ ביסל גענויער.

3

מענדעלע האָט זיך באַמיט איבערצוגעבן אין די העברעישע טעקסטן די גאַנצע רייכקייט פון פאַלקס-חכמה, וואָס איז אין אַזאַ שפּע געווען אָנגעזאַמלט אין זיינע יידישע ווערק. עס רופט אַרויס גרויס באַוואונדערונג די מייסטערשאַפּט, מיט וועלכער מענדעלען געלינגט, ניט געקוקט אויף די קאַלאַסאַלע שוועריקייטן, צוקלייבן אין העברעיש די אַדעקוואַטע אידיאָמען, ווערטלעך, רייזנסאַרטן, אָפּט קומט אים צוהילף די מישנה-אַדער גמרא-שפּראַך, פּונדוואַנען ער שעפּט די אַנטשפּרעכנדיקע גלייכווערטלעך אַדער אידיאָמען.

אַט וואָס מענדעלע אַליין דערציילט וועגן דעם לויט די גביית-עדות פון י. קלויזנער:

"די העברעישע מאַמע אונדזערע איז אַן אביונטע, — האָט ער מיר איינגעאַל געזאָגט. — נאָר איך כאָפּ אַן די מאַמע פאַרן פאַרטעך און זאָג איר: 'כ'וועל דיך ניט אַפּלאָזן, ביז דו וועסט מיר ניט געבן אַלץ, וואָס איך דאַרף!' און זי גיט מיר! זי גיט מיר מיט גוואַלד! איך טרעט ניט אָפּ פון איר, ביז זי שטעלט מיר ניט צו אַלץ, וואָס איך געפּין אין אַן אַנדער שפּראַך! געווען אַ מעשה, איך האָב געדאַרפט דאָס וואָרט אין העברעיש "קרעלן", פאַטשערקעס, גיי געפּין דאָס וואָרט אין דער אַלטער שפּראַך! — איך האָב ניט אָפּגעטראָטן פון שרייבטיש, ביז איך האָב געפונען. איך האָב איבערגעריסן דאָס שרייבן אויף אַ גאַנצער וואָך, נאָר געזוכט אין אַלע ווינקלען פון דער ליטעראַטור. און איך האָב געפונען דאָס וואָרט אין גמרא

"זכוכתא". ווען איך וואָלט דאָס וואָרט ניט געפונען, וואָלט איך ווייטער ניט געשריבן".²

מענדעלע האָט טאַקע פיל געשעפט פון דער תלמוד־שפראַך, וועלכע האָט אים געהאַלפן באַפרייען זיין העברעיִש פון מליצה־שטאַמפן, וואָס זיינען שטאַרק פאַר־שפרייט געווען אין דער העברעיִשער ליטעראַטור. אים האָט זיך איינגעגעבן אַרגאַניש צו באַהעפטן די אוצרות פון דער נביאים־שפראַך מיט די אוצרות פון דער אַזויגערופענער "חכמים"־שפראַך, דער שפראַך פון משנה, תלמוד, וואָס איז עטלעכע יאָרהונדערטן געווען די רייד־שפראַך פון די מאַסן. אַדאַנק דעם האָט מענדעלעס העברעיִש, ווי עס באַמערקט מיט רעכט ח. נ. ביאַליק, "דעראַבערט, ווי אין די אוראַלטע צייטן, די פאַרב, דעם טעם און דעם ריח פון לעבן".³

אַ קאַלאַסאַלע באַדייטונג פאַר מענדעלעס נייעם העברעיִשן סטיל האָט געהאַט זיין יידיש. די טעגלעכע שפראַך פון די פּאַלקסמאַסן האָט אים געהאַלפן פאַרהיטן אויך אין העברעיִש דעם פרישן צאַפּל פון לעבן. מענדעלע האָט געדענקט אין יידיש, אַפילו ווען ער האָט געשריבן העברעיִש. "ווען ס'האַט זיך געענדיקט דער יידישער טעקסט, — דערציילט אין זיינע זכרונות ש. דובנאַוו, — און ער האָט באַדאַרפט שרייבן די ווייטערדיקע קאַפיטלען אויף העברעיִש (עס האַנדלט זיך וועגן דער איבערדיכטונג פונעם "זוינטשפינגערל". — א. ר.), האָט מענדעלע אויף אַזאַ אופן פאַרגרינגערט זיך די אַרבעט. ער האָט פריער געשריבן די קאַפיטלען אין יידיש און דערנאָך אַליין זיי איבערעזעצט אין העברעיִש. "אַזוי איז מיר גרינגער, — האָט ער געזאָגט, — שאַפן דעם אינהאַלט, די לעבנס־בילדער אויף דער שפראַך פון אַט דעם לעבן און דערנאָך ערשט אַנקליידן די בילדער אין די קלאַסישע נאַציאָנאַלע קליידער". "דער באַנייטער העברעיִש, — רעזומירט ווייטער דובנאַוו, — האָט אויפגעלעבט אונטער דעם פעדער פון מענדעלען אויך דערפאַר, וואָס ער האָט אים צוגעפאַסט צו דעם סטיל פון דער פּאַלקס־שפראַך פון די רוסישע יידן".⁴ יידיש האָט טאַקע אין אַ גרויסער מאַס מיטגעווירקט דער לעבעדיקייט, פּאַלקס־טימלעכקייט און פּשטות פון מענדעלעס העברעיִש.⁵ פּרץ איז געווען געווען גערעכט, ווען ער האָט געזאָגט וועגן מענדעלען: "און רעדט ער העברעיִש... שרייבט ער יידיש — העברעיִש, אַזוי וואָלט דאָס פּאַלק גערעדט, ווען עס רעדט העברעיִש".⁶ אין מענדעלעס העברעיִש פּולסירט טאַקע לעבן, הערט זיך דער דופק פון אַ פּאַלקס־טימלעכער רייד־שפראַך, וואָס שייַדט אים ראַדיקאַל אונטער פונעם העברעיִש ביי פיל פון זיינע מיטצייטלער.

דאָך איז שווער געווען אַפילו מענדעלען, ניט געקוקט אויף אַלע זיינע טיטאַנישע באַמיאונגען, איבערצוגיסן אין זיינע העברעיִשע איבערדיכטונגען די קאַלאַסאַלע אוצרות פון פּאַלקלאַרישער לעקסיק און אידיאָמאַטיק, וועלכע זיינען געווען אין זיינע יידישע טעקסטן. ניט אַלעמאַל געלינגט אים צו געפינען דאָס נייטיקע יאָדער־דיקע פּאַלקס־וואָרט, דאָס אַנטשפּרעכנדיקע גלייכווערטל, דעריבער באַקומען זיך

ליטערארישע עסייען

אייניקע שטעלן ווייניקער הומאריסטיש, ווייניקער שארפזיניק, ווייניקער פאלקס-טימלעך אין פארגלייך מיט די יידישע אריגינאלן.
פון א גרויסער צאל ביישפילן וועלן מיר אויסטיילן די מער כאראקטעריסטישע.

פון "מסעות בנימין השלישי":

יידישער טעקסט:

... היינט האלט איך א שענקל, וואס מעלקט זיך צוביסלעך. איך האב א ציג, וואס מעלקט זיך, אן עין-הרע, זייער גוט, איך האב ניט ווייט פונדאנען א רייכן קרוב אטא, וואס לאזט זיך אונטער א שלעכטער צייט אויך א ביסל מעלקן... (ז' 9).

העברעישער טעקסט:

איך האב אין שטוב... א ביסל משקה, למשל, י"ש צום פארקויפן, וואס שפייזט מיך צוביסלעך; א ציג וואס מעלקט זיך... דערצו האב איך ניט ווייט פונדאנען א רייכן קרוב, וואס האט רחמנות און גיט, ברצון אדער מיט גוואלד, אבי ער גיט אונטער א שלעכטער צייט... (ז' בח).

פון "פישקע דעם קרומען":

יידישער טעקסט:

ביז עס וועט קומען דערצו, אז ביי יידן אין די שפעטערדיקע דורות וועט, חוץ מערידן, אפילו אויך קיין סימן פון קיין מאגן ניט זיין. יידן וועלן דענסטמאל אין דער וועלט זייער א שיין פנים האבן (ז' 176).
ער וויל ניט דעם שידוך, ער וויל ניט די כלה. רופט מיך, זאגט ער, קנאקניסל און לאדט מיך צום נתנה-תוקף! מיר אלע זיינען געבליבן ווי אויף דער מילכעדיקער באַנק (ז' 201).

אז איך האב א קוק געטאן, אז מיט פרייסן מלחמה צו האלטן איז שווערלעך, א פרייס איז א באשעפעניש, וואס קריכט, און זיין שותף, די וואַנג, שטינקט, האב איך זיי מוחל געווען מיין שטיקל פלאץ, לאזן זיי זיך מיט אים וואַרגן (זו' 291—292).

העברעישער טעקסט:

... ביז עס וועט אויפקומען א נייער דור, וואס וועט זיין לגמרי אן א מאגן. דענסטמאל וועלן די יידן זיין א מין מלאכים אויף דער ערד (ז' 7).

און ער טענהעט זיינס: "איך וויל ניט, איך וויל ניט די דאָזיקע כלה!"
און מיר זיינען אָוועק פון אים באַטריבט און פאַרומערט (ז' 21).
אַז איך האָב דערזען, אַז איך בין ניט אימשטאַנד מלחמה צו האַלטן מיט
עקלהאַפטע באַשעפּענישן, וואָס זיינען שטאַרקער פון מיר, בין איך אַנטלאָפּן
אין פּאָדערצימער, כדי דאָרט צו איבערנעכטיקן (ז' 70).

וועגן דעם, אַז מענדעלע האָט שטענדיק אין אויג דעם לייענער, ווען ער
שרייבט יידיש אָדער העברעיִש, זאָגן דעות אַ ריי אינטערעסאַנטע דעטאַלן. אין
יידיש, ווען מענדעלע ברויכט ווייניק באַקאַנטע פּאַר די מאַסן נעמען אָדער באַגריפּן,
קומט שטענדיק גלייך די נייטיקע דערקלערונג, אין די העברעיִשע טעקסטן פּאַלן
די דערקלערונגען אַרויס: פּאַרשיידענע לייענער פּאָדערן אַ פּאַרשיידענעם צוגאַנג.
צום ביישפּיל, ווען אין "ווינטשפינגערל" ווערט דערמאַנט "וואַסקע דער קאַטער",
קומט אין יידישן טעקסט אַ דערקלערונג: "ליענער דאָרט פון קרילאָוס באַסניע",
אין העברעיִשן טעקסט — קיין דערקלערונג. ווען אין "שלמה ר' חיימס" ווערט
דערמאַנט דיאַגענוס, קומט די דערקלערונג "דער פּאַרצייטיקער גריכישער פּילאָסאָף",
אין העברעיִשן טעקסט פּאַלט די דערקלערונג אַרויס. "דאָס פעסל פון די דאַנאָידעס"
אין העברעיִשן טעקסט ווערט אין יידישן פּאַרביטן מיט די ווערטער "יענץ פעסל
אין גהינום" ("דאָס ווינטשפינגערל") אַאָ"ו. אויך ביים אויסוואַל פון ווערטלעך,
וויצן, ריינסאַרטן געדענקט מענדעלע שטענדיק, ווער עס לייענט אים. מיט דעם
העברעיִשן לייענער איז ער ניט שטענדיק גענייגט זיך צו וויצלען, וואָס ער טוט
שטענדיק זייער גערן אין יידיש, וואו ער האָט צו טאָן מיט דעם עמד־מענטש, וואָס
האָט ליב אַ שאַרף ווערטל און אַפּילו אַ ביסל אַ גראַבלעכן וויין. אַז מע לייענט זיך
איין אין מענדעלעס יידישע ווערק, וועלכע שפרודלען ממש מיט שאַרפּזיניקע
ווערטלעך און וויצן, באַקומט מען דעם איינדרוק, אַז דעם שרייבער טוט פשוט
הנאה, ווען ער חכמעט זיך, שפּאַסט, טרייבט קאַטאַוועס מיט זיין פּראַסטן לייענער.
מיט דעם העברעיִשן, מער "באַלעבאַטישן" לייענער האַלט ער אַזאַ מין וויצלען זיך
פּאַר ניט איבעריק נייטיק, אַט איז אַ ביישפּיל פון "ווינטשפינגערל":

דער יידישער טעקסט:

קוים אָבער האָט איר אָפּגעשלומעליכמט, אָפּגעבאַרכעט, אָפּגעקדוטמט,
אָפּגעטילוקט אייערע אַמנס, גיט איר אַ מאַך מיט די אַקסלען טוט זיך אַ קראַץ,
שפּייט אויס גאַנץ פיין — און גייט אייך ווידער אין וועג (ז' 139).

דער העברעיִשער טעקסט:

קוים אָבער האָט איר אָפּגעזאָגט "ברכו" און "קדוש", געזאָגט "אַמן",
שפּייט איר אויס גאַנץ פיין און ערנסט און גייט אייך ווידער אין וועג (ז' 189).

ליטערארישע עסייען

אין די יידישע טעקסטן דערלויבט זיך מענדעלע אָפט אַ שפּאַס צו טאָן אויף שפּראַכלעכע טעמעס, אויסלאַכן, צום ביישפּיל, די מליצה-שטאַמפּן, וואָס האָבן געהערשט אין דער עפיסטאָליאַרער ליטעראַטור, די באַזונדערע פּאַרליבע צו העברעיזמען, דייטשמעריזמען אָדער סלאַוויזמען ביי פּאַרשיידענע סאַציאַלע גרופּן און טיפּן. אין די העברעישיע טעקסטן גייט ס'רוב די איראַניע אין אַזוינע פּאַלן לאיבוד.

מיר ברענגען ווידער אַ פּאַר ביישפּילן פון "ווינטשפינגערל":

יידישער טעקסט:

איך בין מטריח ר' פייוויש דעם מלמד, געזונט זאל ער זיין, זאָג אים וואָס — און ער שרייבט, שרייבט, צוגעבנדיק פון זיך פעפער, ציבעלע, מאַכנדיק פון מיינס אַ וואַרט אַ מוסקאַטל, עפעס אַזוי באַטעמט, גאַר אַ דער-קוויקעניש! (פעפער, ציבעלע, וכו', די מליצה זאָגט ניט די מאַמע — ווי קומט צו אַ ווייבערשן מוח אַזוינס? דאָס זאָג איך, פייוויש). (1-טער טייל, ז' 232.

העברעישיער טעקסט:

איך בין מטריח ר' פייוויש דעם מלמד, זאל געזונט זיין, און ער איז אַזוי גוט און שרייבט (ז' 235).

יידישער טעקסט:

יענץ מין דייטש, וואָס יידישע קינדער שניידן אין אַ געשריפטס, מלמדים אין דעם חומש און ווייבער אין די תחינות, ווייל אַנדערש פּאַרט זיך עפעט ניט און עס לייגט זיך טאַקע ניט די צונג, ווי אַשטייגער, נעם זאָג אַ הונט: "גיי, זיי מוחל, אַרויס!" און ניט אַויף יוּניש: "פּאַשאַל וואָן!" אָדער גיי רייד מיט אַ קו, מיט אַ קעלבל יידיש... (2-טער טייל, ז' 16).

העברעישיער טעקסט:

יענץ לשון, וואָס יידן באַנוצן אין זייערע בריוו, מלמדים ביים איבער-זעצן חומש פּאַר זייערע תלמידים, און די ווייבער אין זייערע תחינות, ווייל ס'איז צו פשוט, דענקען זיי, זיך צו באַנוצן פּאַר אַזוינע ענינים מיט דער פּראַסטער שפּראַך, אויף וועלכער זיי ריידן (ז' 251).

אין יידישן טעקסט פון "שלמה ר' חיימס" שעפט מענדעלע באַזונדערס שטאַרק פון די פּאַלקלאַר-קוואַלן. פיל פון דעם גייט אין העברעישישן טעקסט פּאַרלאַרן. צום ביישפּיל:

דער יידישער טעקסט :

יענע הייסן ביי זיי : יאלדן, שמעלקעס, דאָס איבערשטע פון שטייסל, צימעס, לאַקש, קאַפּהאַן — דאָס שיינע ריינע מורינאָס ... (170 'ז).

דער העברעישער טעקסט :

און מע האָט זיי געגעבן צונעמענישן, ווי אַשטייגער : בעלי-טובות, פיינע בריות, מענטשן מיט פיינע ידים וכדומה (1' 238).

אין אָנהייב פון דעם זיבעטן קאַפיטל פון צווייטן טייל טוט מענדעלע אַ שפּיל מיט אַ בינטל שפּריכווערטער אין גראַמען :

"דעם אַרעמאָן — איז דאָ אַ ווערטל — האָבן אַלע ברידער פיינט, און פיל זיינען דעם רייכנס פריינט; גייט עמעצן פון טויער און טיר, קריכט מען פאַר אים אויף אַלע פיר". אין העברעישן טעקסט איז דאָס ניט אַריין.

פיל הומאַריסטישן חן פאַרמאָגן אַ ריי שטעלן אין מענדעלעס ווערק אין יידיש, וואו דער שרייבער, שילדערנדיק זיינע אָפּגעשטאַנענע טונעיאַדעווקער אַדער קאַב-צאַנסקער תושבים, דערלויבט זיך אַ לאַך טאַן איבער זייער ניט איבעריקן קענען די שפּראַך פון דער מדינה. מענדעלעס שפּיל אַרום די סלאַוויזמען (צום ביישפּיל, בנימינס "ריבי, מאַי ריבי" אַנשטאַט "נאַגי, נאַגי") האָט ביים פשוטן ליינער שטאַרק אויסגענומען. אין די העברעישע טעקסטן ווערן די סלאַווישע ווערטער געגעבן אין העברעיש, טיילמאַל אַראַמעיש. די פריילעכע שפּיל גייט פאַרפאַלן. אויף וויפל אַרעמער ס'ווערן דערביי די קוואַלן פון הומאַר, קאָן מען זען אויף אַזאַ ביישפּיל פון "ווינטשפינגערל" :

דער יידישער טעקסט :

ווי פערל שיטן זיך אים פון מויל הויך און שאַרף נאָר יענע מיאָסע זידלווערטער און אויך יענע ווערטער, וואָס ווערן געברויכט אין די אַקציונע קאַנצעליאַריעס, ווי, אַשטייגער, "אַטנאַשעניע", "ראַספּאַריאַזשעניע" וכדומה, פיוויש איז שוין ביי אים "פע", ער לאַזט זיך רופן פאַפּנוטיע אַקימאָויטש ! (1' 139).

דער העברעישער טעקסט :

און מיט כוונה און אויף אַ קול סמאַקעוועט ער אין דער פרעמדער שפּראַך מיאָסע זידלווערטער און יענע מינע ווערטער, וואָס ווערן געברויכט אין די אַקציונע קאַנצעליאַריעס ... ער הייסט שוין ניט פיוויש, און ניט געצל הייסט זיין פאַטער, ער געפינט פאַר זיי נייטיקע ווערטער אין דער פרעמדער שפּראַך (1' 314).

ליטערארישע עסייען

עס גייט פארלארן אויך דער באשטימטער קאמישער עפעקט, וואָס מענדעלע דערגרייכט דורך באַנוצן דיאלעקטיזמען אָדער זשאַרגאָניזמען. צום ביישפּיל, דער גנבים-זשאַרגאָן אין "פּישקע דער קרומער". דאָס זאָפטיקע גנבים-לשון פונעם "רויטן ממזר" איז אַ וויכטיקער קאָמפּאָנענט אין דער צייכענונג פון דעם דאָזיקן קאָלאָריטפולן געשטאַלט. אין העברעיִשן טעקסט איז דאָס דאָזיקע שפּראַכלעך-הומאָריסטישע מיטל אַרויסגעפּאַלן — במילא באַקומט זיך די שילדערונג פונעם קבצנישן "מיליע" עטוואָס בלייכער, אַרעמער.

4

יעדער שרייבער באַמיט זיך, אָן די לעצטע רעדאַקציע פון זיינע ווערק זאָל זיין אויך די בעסטע. אַ ריי ענדערונגען, וואָס מענדעלע האָט אַריינגעטראָגן אין זיינע העברעיִשע טעקסטן, איז פאַרבונדן מיט דער שטרעבונג צו גרעסערער פאַרפולקומונג.

מענדעלע ברענגט אַריין אַזעלכע ניואַנסן אין דער שילדערונג פון באַזונדערע געשטאַלטן, וואָס פאַרטיפערן זיי פּסיכאָלאָגיש. ער טראָגט אַריין אייניקע נייע שטריכן אינעם פינאַנציעלן, אין דער זשאַנער-צייכענונג, און זיי באַקומען זיך פּאַעטישער, פייער. ער טוט נאָכאַמאָל אַ שליף די שפּראַך, מעקט אויס וואַר-ניט-וואו אָן איבעריק וואָרט, אָן איבעריקע שורה, און ס'באַקומט זיך בעסער, גלאַטער, אַפּ-געשליפענער.

אַזוי, צום ביישפּיל, האָט דאָס געשטאַלט פון ר' אַלטערן אין "פּישקע דער קרומער" באַקומען אייניקע נייע שטריכן און עס איז געוואָרן לעבעדיקער, רייכער. אַלטער מישט זיך דאָ אַפּטער אַריין אין געשפּרעך, ווייזט אַרויס מער אומרו און אומגעדולד, איז מער ברוגז אויף דער גאַנצער וועלט.

אויך מענדעלע איז דאָ אַלס פּערסאָנאַזש אַקטיווער. ביידע שלאָגן זיי אַפּט איבער פּישקע, בעת ער דערציילט זיין געשיכטע. אַדאַנק דעם באַקומט זיך דער דיאַלאָג צווישן די דריי פּערסאָנאַזשן לעבעדיקער און פּישקעס געשיכטע געשפּאַנ-טער. אייניקע פּישקעס אַרויסזאָגונגען, וואָס טראָגן דעם כאַראַקטער פון סאַציאַל-פּילאָסאָפּישע באַטראַכטונגען, ווערן דאָ דורך דעם שרייבער איבערגעגעבן מענדעלען און זיי מלינגען נאטירלעכער, ווייל פאַר פּישקען זיינען זיי אַ ביסל צו קאָמפּליצירט.

זאָפטיקע פיגורן פונעם קליינעם שטעטל: טריינע-סאָסיע און מלכה-טויבע. עס ווערן אַקצענטירט באַזונדערע כאַראַקטער-שטריכן ביי יעדערער פון זיי: ביי טריינע-סאָסיען דאָס שילטן זיך, ביי מלכה-טויבען — דאָס סמאַקעווען טריינע-סאָסיעס רכילות.

אייניקע עפיזאָדן זיינען דאָ פאַרברייטערט אין פאַרגלייך מיטן יידישן טעקסט. צום ביישפּיל, דער עפיזאָד, וואו הערשעלע טרעט אַרויס אין דער ראָל פון אַ דאָקטער. ווי באַוואוסט, האָט מענדעלע אָפגעגעבן גרויס באַדייט דעם אַלעגאָרישן זין פון דעם דאָזיקן עפיזאָד. אין אַ ריי בריוו צו שלום-עליכמען (פון 20 און 28 יון, 12 יול 1888) האָט ער זיך נאָכגעפרעגט, צי דערגייט צום לייענער זיין פאַרבאָרגענער מיין. אין העברעיִשן טעקסט איז דאָס דאָזיקע בילד סאַציאַל פאַרטיפערט און די מאַראַל, אַזוי צו זאָגן, מער אַנטבלויוט.

אין יידישן טעקסט:

— אַבי מע מאַכט דיך נאָר קראַנק, וועט מען דיר דערנאָך, נישקשה, שוין אונטעררוקן עפעס צו קייען. דו פאַרשטייסט ?
 ער איז געקומען הונגעריק, נאָר לעבעדיק, פריילעך, הנאה האַבנדיק פון דער ליכטיקער וועלט, פונעם שיינעם פרימאַרגן — און האָט, פאַר גרויס גוטסקייט צו אים, באַקומען אַ מכה! — —
 — שאַ, שקאַץ, יענע זיינען אויך אַזוינע שקאַצנים, ווי דו, הערסט, הערשל ?
 מע איז מוחל דיר און דיין גלייכן אייערע שיינע טובות! (1-טער טייל, ז' 33—34).

אין העברעיִשן טעקסט:

— אַבי מע מאַכט דיך גאַר קראַנק, וועט מען דיר צוזעען און געבן דיר קייען פון דער פולער האַנט... וואָס ווילן מיר דען? מיר ווילן דיר טאָן אַ חסד, נאָר וויל טאָן... זיי קיין נאָר ניט און טו, וואָס מע זאָגט דיר...
 וויי צו דעם דאָזיקן אומגליקלעכן, נעבעך, וואָס איז געקומען צו זיינע חברים געזונט און פריש און איז אַוועק געפלאַגט און צענעריקט! ער האָט זיך געקוויקט מיט דער זון-שיין, זיך געוואַרעמט און הנאה געהאַט פון דער ליכטיקער וועלט. מיט אַ פוסטן מאַגן, אַבער מיט אַ פריילעכן געמיט איז ער געקומען צו זיינע ברידער בעטן אַ שטיקל ברויט — און זיי האָבן פון גרויס רחמנות אויף אים אַרויסגעוויזן אַזויפיל חסד, אַז ער איז אַוועק פון זיי דערשלאָגן, פאַרשטויסן און דערדריקט, אַז קוים, וואָס ער האַלט זיך, נעבעך, אויף די פיס...
 — שאַ, פראַ-אדם, — האָט ער אויף אים אַנגעשריען, שטאַרק אין כעס... — זע, די, פון וועלכע דו רעדסט, זיינען אויך אַזוינע פראים, ווי דו.

מע איז דיר מוחל, הערשל, דינע שיינע טובות! לא מעוקצך ולא מדובשך!
די וועלט וויל ניט, אַז אַזוינע, ווי דו, זאָלן איר טאָן טובות! זיי זיינען אויך
ווערט די פּערציק שמין!

און ער קניפט אים און זאָגט:

— נאָ דיר פאַר דיר און פאַר זיי און פאַר אַלע אַזוינע בעלי-טובות,

ווי דו און דיין גלייכן! (זו' 138—139).

עס ווערן פאַרברייטערט אַ ריי עפּיזאָדן אין דער "קליאַטשע". עס קומען צו
אַ ריי פיינע שאַטירונגען אין דער שילדערונג פון די רוחות, באַזונדערס פון דעם
אַשמדאיי-געשטאַלט. מיט גרויסער פּאַעטישער קראַפט ווערט דאָ דערציילט דאָס
מעשה'לע וועגן שלמה-המלכס לופט-רייזע (זי פאַרנעמט דאָ היפּשע עטלעכע זייטלעך,
אין יידישן טעקסט ווערט זי נאָר דערמאַנט). מענדעלע דערשיינט דאָ ווי אַן
אויסגעצייכנטער מעשה-דערציילער, אים געלינגט גלענצנד איבערצוגעבן דעם גייסט
פון די אַלטהעברעישע און יידישע פּאַלקס-מעשיות.

אין די העברעישע טעקסטן טראָגט מענדעלע אַריין אַ ריי פאַרבעסערונגען
אין דער קאַמפּאָזיציע פון זיינע ווערק, צום ביישפּיל — עס איז דאָ מער געלונגען
די קאַפיטלען-פאַרטיילונג (אין פּישקע דער קרומער", און "שלמה ר' היימס").
אין העברעישן וואַריאַנט פון "שלמה ר' היימס" איז די באַשרייבונג פונעם יאַריד
און פון דער קווינע אין שטעטל ק. אַרגאַניש אַריינגעפלאַכטן אין שלמה'לעס
זכרונות פון זיין קינדהייט (קאַפיטל 1, צווייטער טייל), אין יידישן טעקסט זיינען
די דאָזיקע בילדער ניט אויפן אַרט, אַ ביסל קינסטלעך צוגעשטיקעוועט (קאַפיטל 5,
צווייטער טייל). די לעצטע פּיר קאַפיטלען פונעם 2-טן טייל, וועלכע זיינען קינסט-
לעריש שוואַכער, זיינען אין העברעישן טעקסט בכלל ניט אַריין. אַזוי איז, צום
ביישפּיל, אַרויסגעפאַלן די באַשרייבונג פון יונה דעם גביר. מענדעלע האָט, ווייזט
אויס, דערפילט, ווי קינסטלעריש ניט איבערצייגעוודיק איז די דאָזיקע אידעאַ-
ליזירטע שילדערונג פונעם שטעטלדיקן נגיד, וועלכע איז, אגב, קאַמפּאָזיציאָנעל
ניט פאַרבונדן מיטן איבעריקן טעקסט. ערטערווייז זיינען באַזייטיקט אָדער געקירצט
אייניקע פּובליציסטיש-זאַכלעכע אַפּווייכוונגען, וועלכע שטערן דער קינסטלערישער
גאַנצקייט פונעם ווערק; אַזוי איז, צום ביישפּיל, שטאַרק געקירצט די גענויע
באַשרייבונג פון דער בילדונגס-סיסטעם אין די "אַלטע צייטן", וואָס טראָגט דעם
כאַראַקטער פון אַ מין וויסנשאַפטלעכן טראַקטאַט.

בכלל מערקט זיך אין די העברעישע טעקסטן אַ שטרעבונג צו לאַקאָנישקייט,
צו מערערער קאַנדענסירטקייט און קאַמפּאַקטקייט פון געדאַנק און בילד. אָפט
ווערט דער זעלבער געדאַנק אַרויסגעזאָגט מער געפּרעסט, ווי אין יידישן טעקסט.
מענדעלע דערלויבט זיך צוליב די דאָזיקע טעמים אייניקע קירצונגען. זיי רופן זיך
גינסטיק אָפּ אויף דעם סטיל פונעם ווערק: עס ווערן אויסגעמירטן איבערחזרונגען.

אָמערסטן געלונגען זיינען די סטיליסטישע פאַרבעסערונגען פון דעם מין אין דער "קליאַטשע" און אין "שלמה ר' חיים".

דער פאַרגלייך צווישן די יידישע און העברעישע טעקסטן פון מענדעלעס ווערק פאַרברייטערט אונדזער פאַרשטעלונג וועגן די וויכטיקסטע שאַפונגען פונעם גרויסן קלאַסיקער, וועגן זיין אידיש-קינסטלערישער עוואָלוציע, העלפט אונדז טיפער אַריינקוקן אין זיין וואונדערבאַרער שעפּערישער לאַבאָראַטאָריע.

העפט 12, 1967

1 דאָ און ווייטער ווערן די ציטאַטעס פון מענדעלען געגעבן לויט פאַלגנדיקע אויפלאַגעס : אין העברעיש : "ספר הקבצנים" און "בעמק הבכא" — כל כתבי מגדלי מוכר ספרים, קראקא, תרס"ט, כרך 1 ; "בימים ההם"; — די זעלבע אויסגאַבע, כרך שני, ספר רביעי, תרע"ז ; "מסעות בנימין השלישי" און "סוסי" — כל כתבי מ. מ. ספרים, תל-אביב, 1956.

אין יידיש : "מסעות בנימין השלישי" און "פישקע דער קרומער" — מאַסקווע, 1959 ; "דאָס ווינטשפינגערל" און "שלמה ר' חיים", געזאַמלטע ווערק. V און VI בענדער, מאַסקווע, 1935, 1937 ; "די קליאַטשע", פאַרלאַג "מענדעלע", דריטער באַנד. די יידישע איבערזעצונג פון העברעישן טעקסט איז געמאַכט דורכן אויטאָר.

2 מענדעלע מוכר-ספרים. אַלע ווערק, וואַרשע, ב. 22, ז' 132.
3 ח. נ. ביאַליק. מגדלי ושלשת הכרכים. כל כתבי מגדלי מוכר ספרים, כרך שלישי, ז' VII—VI.

4 מ. מ. ספרים. אַלע ווערק, וואַרשע, 1928, ב. 22, ז' 63.

5 די פראַבלעם וועגן דער ווירקונג פון מענדעלעס יידיש אויף זיין העברעיש וואָרט נאָך אויף איר פאַרשער. אייניקע אינטערעסאַנטע באַאָבאַכטונגען טרעפן מיר ביי י. קלויזנערן אין זיין בוך "הסתוריה של הספרות העברית החדשה", ב. 6, תל-אביב, 1956, ז' 8, 9.
6 נ. מייזיל. מענדעלע-בוך, גיויאַרק, 1939, ז' 203.

מענדעלעס דערציילונגען פון די 80-ער—90-ער יארן

אין די יארן 1886—1887, נאך פינף יאר שווייגן, איז דערשינען מענדעלעס העברעישיע דערציילונג "בסתר רעם", אין דער דאזיקער דערציילונג האָט זיך דער שרייבער אָפגערוּפן אויף די אַקטועלסטע געשעענישן פון זיין צייט. אין "בסתר רעם" און אין די אַנדערע דערציילונגען, וואָס זיינען נאָך איר געשריבן, דערשיינט פאַר אונדז מענדעלע, ווי אַ שרייבער, וועלכער רעאַגירט שאַרף און ליידנשאַפטלעך אויף אַלץ, וואָס קומט פאַר אין דער יידישער סביבה און אינעם לאַנד בכלל. דערמיט ווערט אָפגעפרעגט די ברייט פאַרשפרייטע מיינונג וועגן מענדעלען, אַז ער איז כלומרשט געווען אָפגעריסן פון די געזעלשאַפטלעך-פּאָליטישע פּראָבלעמען פון זיין צייט. אַז ער האָט בלויז געהאַט צו טאָן מיט דער פאַרגאַנגענ-הייט, דער עיקר מיט דעם עבר פון די 50-ער—60-ער יארן פון 19-טן י"ה, וועגן דעם שרייבערס טיפּסטן אינטערעס צו די געשעענישן פון זיין צייט זאָגן עדות אויך זיינע בריוו, זיינע אַרויסטרעטונגען אויף געזעלשאַפטלעך-פּאָליטישע ויכוחים און אפילו זיין שווייגן אין די יארן 1879—1884.

אונדזער סאָוועטישע מענדעלע-פאַרשונג, האָט אָפגעוואָרפן די אָנגענומענע מיינונג, אַז מענדעלעס שווייגן סוף זיבעציקער און אָנהייב אַכציקער יארן לאַזט זיך דערקלערן בלויז מיט אַ ריי טראַגישע פּאַסירונגען אין זיין פּערזענלעך לעבן. נאַטירלעך, האָבן פּריוואַטע אָנגעלעגנהייטן געשפּילט דאָ אַ געוויסע ראָל, נאָר "איינע פון די וויכטיקסטע סיבות פון זיין שווייגן איז געווען די שווערע פּאָליטיש-געזעלשאַפטלעכע אַטמאָספּער פון די אַכציקער יארן, די כוואַליע פון פּאָליטישער רעאַקציע אין לאַנד, די יידישע פּאַרגאַמען און די אַנצאַליקע באַגרענעצונגען פאַר יידן".²

די יידן-רדיפות אין די 80-ער יארן האָבן אויף דעם שרייבער געמאַכט אַ דערשיטערנדיקן איינדרוק. זיי האָבן אויפגערוּדערט זיין געמיט און גורם געווען צו אַ פּולשטענדיקן קראַך פון אַ ריי אילוזיעס מיט וועלכע ער האָט ביז דאָן געלעבט. מענדעלע האָט, ווי אַ ריי אַנדערע משכילים, איבערגעלעבט אַ שווערע אַנטווישונג אינעם "אויפגעקלערטן אַבסאָלוטיזם" און אין די ליבעראַלע רעפּאַרמען פון די 60-ער יארן, אויף וועלכע די משכילים האָבן געלייגט האַפּענונגען. די גרויזאַמע געשעענישן האָבן מענדעלען געצוואונגען איבערצוקוקן זיינע פּריערדיקע פּאָזיציעס, דורכמאַכן אַן איבערשאַצונג פון ווערטן, אויסקלאַרן פאַר זיך זיין אייגענע ליניע.

זיין אייגענעם צוגאנג צו דעם, וואָס קומט פאַר, זיין אייגענע שטעלונג צו פאַר-
שידענע שטרעמונגען, וועלכע זיינען, אַלס רעזולטאַט פון געשעענעם, אויפגעקומען
אין דער יידישער סביבה.

דער שרייבער האָט וועגן דעם קלאַר און דייטלעך געזאָגט אין זיינע בריוו:
"אין קלייב זיך אַלץ עפעס אַנשרייבן, און איך קען ביז איצט זיך ניט נעמען פאַר
דער אַרבעט, אין דער נשמה איז פינצטער, שוואַרצע טרויער-וואַלקנס פון די לעצטע
פאַגראַמען בלאַנדזשען אין קאַפּ, און ביי דעם מינדסטן פרוו אַ ריר צו טאָן מיט
די געהירן דרייען זיי מיט אַ שרעקלעכן מבול פון גאַל. ניין, ניט מיט טינט, נאָר
מיט גאַל און בלוט קומט איצט אויס צו שרייבן... איר וועט מיך פאַרשטיין, מיין
פריינד, און איר וועט זיך ניט וואונדערן פאַרוואָס מיין פעדער ליגט ביי מיר אַזוי
לאַנג ניט גענוצטערהייט".⁸

די נייע אַריענטאַציע מענדעלעס האָט זיך אַנגעהויבן מיטן דערשיינען פון
דער דערמאָנטער דערציילונג "בסתר רעם". זי איז דערשינען ניט אויף קיין ליידיקן
באַדן. טאַקע אין די יארן פון זיין שווייגן האָט מענדעלע געמאַכט פאַר איר אַ ריי
"פאַרגרייטונגען" אין יידיש. צו זיי געהערן קודם כל די דריי בריוו וועגן די
"פאַרימטע מלחמות פון האבאסע קאמאנדע און בשעת האמאיאווע קדחת",⁹ אין
וועלכע דער שרייבער רופט זיך אָפּ אויף די פאַגראַמען פון די יארן 1881—1882,
און אויף די באַוואוסטע "צייטווייליקע כללים" פון 3-טן מאַי 1882 (אויפן סמך
פון אַט די כללים זיינען אַרויסגעטריבן געוואָרן פיל יידן פון די דערפער).

אין די בריוו זיינען שוין אַנוועזנד אַ ריי בילדער און געדאַנקען, וועלכע האָבן
שפעטער געפונען אַ קינסטלערישן אויסדרוק אין "בסתר רעם" און אין אַנדערע
דערציילונגען. אַזוי האָבן מיר דאָ כמעט אין זיין פולער פאַרם דעם צענטראַלן
עפיואַד פון "בסתר רעם" — דעם עפיואַד מיט דעם גנבה אינעם הויף פון מענדעלע
מוכר-ספרים בעת דעם פאַגראַם און דעם שרייבערס איראַנישע באַמערקונגען לגבי
די צאַרישע באַאַמטע. באַגלייך מיט דעם, איז שוין דאָ דייטלעך אויסגעדריקט
מענדעלעס קריטישע באַציאונג צו דער יידישער בורזשואַזער אַריסטאָקראַטיע אין
געשטאַלט פון דער אַזוי גערופענעם "העכסטער קאַמיסיע אויף איבערקוקן די
געזעצגעבונג וועגן יידן". אין דער מייסטערישער פאַראַדיע אויף אַלעקסאַנדער
צעדערבוים אַ באַרימערשן אַרטיקל אין "המליץ" ווערט געבעטן אַט דער
"מוסטערהאַפטער" יידישער כלל-טוער, ער זאָל איבערגעבן אַ גרוס די פעטערבורגער
יידיש גבירים לאַנד-פרידלער (געמיינט פרידלאַנד), זינגבאַרג (געמיינט גינזבורג),
פאפילקאם (געמיינט פאליאקאוו). דאָס איז אַן אַנדייט אויף דער קרובשאַפט צווישן
צעדערבוים און דער יידישער גרויסבורזשואַזיע. אין דריטן בריוו ווערט אַנגע-
וואָרפן אַ בילד פון דער טרויעריקער לאַגע פון די יידן, אַרויסגעטריבענע פון די
דערפער, אַ בילד, וואָס וועט זיך צעוואַקסן אין אַ ברייטערן לייונגט אין מענדעלעס
שפעטערדיקע דערציילונגען.

אלס "פארגרייטונגען" דארפן אויך באטראכט ווערן מענדעלעס ארטיקל אין "המליץ", "אילן שר האלף" (1884), אין וועלכן דער שרייבער באטאגט, אז ער גייט זיך פאנאנדער מיט דעם וועג פון א. צעדערבוים און זיין קאמפאניע, די הקדמה "א סגולה צו יידישע צרות" (1884), וואו מענדעלע לאכט אויס די רעליגיעז-נאציאנאליסטישע שטרעמונגען אין דער יידישער סביבה, די בריוו צום פראפעסאר פ. א. בעזאנאוו (1884 — אנהייב 1885), אין וועלכע ער זאגט ארויס זיין שטעלונג צו א ריי פראבלעמען פון דער יידישער ווירקלעכקייט פון זיין צייט.

די דערציילונג "בסתר רעם" איז געקומען ווי אן אידעאיש-קינסטלערישע "אויסלאדונג", ווי א באפרייאונג פון א שווערע משא, וואס האט יארן-לאנג געדריקט. אלץ וואס איז אין משך פון די פינף יאר פון שטיל-שוויגן געזאמלט אין דער טיפסטער טיף פון מענדעלעס געמיט, האט זיך איצט ווי א מעכטיקער שטראם ארויסגעריסן אויף דער פריי. "איך האב די לעצטע צייט געארבעט ווי אן אקס און כ'האב זייער פיל געשריבן — דערציילט מענדעלע זיין פריינד ל. בינשטאקן בעת דער ארבעט איבער 'בסתר רעם' — איך בין איצט אינגאנצן אוועק אין דער וועלט פון פאעזיע, דארטן איז מיין טרייסט, דארטן רו איך אפ פון די לעבנס-זארגן. די מווע איז צו מיר ווילגענייגט און איך שרייב און שרייב מיט א ברען ווי אין די יונגע יארן".⁵

אין "בסתר רעם" און אין אנדערע דערציילונגען איז מענדעלע אריינגעטראטן אין א שארפער פאלעמיק מיט יענעם טייל פון דער השכלה-אינטעליגענץ, וואס האט אונטערן דרוק פון די געשעענישן זיך אפגעווענדט פון די ווייטערדיקע פראבלעמען פונעם היינט און גענומען זוכן אן אויסוועג אינעם ראמאנטיזירן דעם יידישן עבר. גלייכצייטיק איז ער ארויסגעטראטן קעגן די אתה-בחרתנו-טעאריעס, קעגן די פרווון צו לייזן די טראגישע פראבלעמען פון דער יידישער באפעלקערונג אויף א סעפעראטן אופן, אפגעריסן פון די אלגעמיינע סאציאלע פראבלעמען, וואס די צייט האט ארויסגערוקט אין רוסלאנד. דעם שרייבערס אנטוישונג אין דער השכלה, זיין טיפערע אויפפאסונג פון די סאציאל-געזעלשאפטלעכע פראצעסן האט פארשטארקט זיין דעמאקראטישקייט, די צוגעבונדקייט צו די ברייטע פאלקס-מאסן. אין נאמען פון דער רעכטלאזער, אונטערדריקטער, ארעמער מאסע אטאקירט מענדעלע אין דער הקדמה "א סגולה צו די יידישע צרות" (1884) די אלע, וואס "האבן די לעצטע צייט זיך אנגעווארפן צו זיין אונדזערע רופאים און אנגעדולט א קאפ מיט זייערע בויך-סברות", די אלע וואס "זיינען פארקראכן אין דער קדושה און געזוכט א רפואה גאר אין א הייליקן יהי-רצון, אין אשר-יצר-זאגן הונדערט מאל א טאג" אדער "געהייסן אויף גאטס באראט גייען מיט פארמאכטע אויגן, מיט א ניכטערן מאגן און ליידיקע קעשענעס מעסטן פעלד דארט אויף דער מערת המכפלה...".

דער שרייבער-דעמאקראט מענדעלע, האט גוט פארשטאנען, אז פאלעמיזירן

מיט די "שרייבערלעך און פאטריאטלעך", וואָס "שיטן מיט ניין מאָס רייד פונעם מויל", מיט הויכער מליצה און פוסטע רייד, וועלכע פאַרנעפלען גאָר דעם מוח און טעמפן אָפּ די געפילן, הייסט אַריינטרעטן ניט נאָר אין אַן אידעאיש-פּאָליטישער קאַנפּראָנאַטאַציע, נאָר אויך אין אַ ליטעראַריש-קינסטלערישער.

די דערציילונגען זיינען געווען ניי ניט נאָר לויט זייער אינהאַלט, נאָר אויך לויט זייער פאַרם. דאָס איז געווען אַ ניי וואָרט אין דער העברעישער ליטעראַטור. "בסתר רעם" איז געווען דאָס ערשטע העברעישע ווערק פון ש. י. אַבראַמאָוויטש, וואָס איז געווען געחחמעט "מענדעלע מוכר-ספרים". ס'איז ניט געווען קיין צו-פעליקייט. דאָס וואָרט האָט איצט גענומען דער פּאָלקס-מענטש מענדעלע מוכר-ספרים. ער איז געוואָרן דאָס צענטראַלע געשטאַלט פון מענדעלעס דערציילונגען. אינעם "קליינעם מענטשעלע", אין דער "טאַקסע", "פישקע דער קרומער", אין דער "קליאַטשע", מסעות בנימין השלישי", איז די אונטערגעשטעלטע דער-ציילער-פיגור פון מענדעלע מוכר-ספרים געווען בלויז אַ טעכניש הילף-מיטל, זי האָט געשפילט די ראל פון עפעס אַ מין פאַרמיטלער צווישן דער פאַרפאַסער און דעם לייענער אָדער פון אַ מיט-פאַרפאַסער. אין די העברעישע דערציילונגען פון די אַציקער-ניינציקער יאָרן וואַקסט די פיגור איבער די "פונקציאָנעל-טעכנישע ראַמען" און דערשיינט אַלס אַ זעלבשטענדיק לעבעדיק געשטאַלט.

מענדעלע מוכר-ספרים טרעט דאָ אַרויס אַלס דערציילער פון געשעענישן, אין וועלכע ער נעמט אַליין אַנטייל. "דאָס איז אַ פּאָזיטיווע פיגור פון אַ פּלעביי, פון אַ קלוגן און טראַציקן פּאָלקס-מענטש, מיט אָפענע אויגן, גיריק געווענדט צו דער וועלט מיט אַלע אירע פאַרבן און קאַלירן, שטאַרק מאַטעריאַליסטיש, שאַרף קריטיש געשטימט בנוגע דעם יידישן אַלטוואַרג און מיטל-עלטער".⁶

דאָס דאָזיקע געשטאַלט ווערט געשטעלט אין צענטער פון די געשעענישן, וועלכע ווערן אויפגענומען דורך זיין פּריזמע, ווערן דורך אים באַטראַכט, אַנאַליזירט, אָפּגעשאַצט. מיט דער הילף פון דעם דאָזיקן פּאָלקס-מענטש באַמיט זיך דער אויטאָר אַרויסזאָגן זיינע אייגענע איבערלעבונגען, זיין אייגענע שטעלונג, וועלכע ער סטאַרעט זיך ווי ווייט מעגלעך דערנענטערן צו דער שטעלונג פון דער פּאָלקס-מאַסע. די ברענענדיקע פּראָבלעמען פון דער צייט האָבן געפּאָדערט פונעם שרייבער-דעמאָקראַט "ניט נאָר אַרויסשטעלן דאָס יידיש לעבן און די וויכטיקסטע ענינים, וואָס קומען היינט ביי אונדז פאַר", נאָר "שאַרף דערקלערן די יידישע לאַגע און אַנווייזן וואָס מען האָט צו טאָן, די יידישע לאַגע צו פאַרבעסערן".⁷ דער שרייבער האָט געפילט אַז ער איז מחויב אַקטיוויזירן דעם לייענער, וועקן ביי אים דאָס געפיל, אַז מען טאָר ניט שווייגן, מען דאַרף עפעס טאָן. דאָס וואָס איז ביז איצט געווען אַנגעשריבן סיי אין יידיש, סיי אין העברעיש, האָט מער ניט געקענט באַפּרידיקן. טאַקע אין אַט די יאָרן נעמט זיך מענדעלע ענערגיש פאַר דער איבעראַרבעטונג פון זיינע יידישע ווערק. עס קומען אויך די נייע וואַריאַנטן

ליטערארישע עסייען

פון "פישקע דער קרומער", פון די "קליאטשע", פון "מסעות בנימין השלישי" און "דאָס ווינטשפינגערל".

אין די נייע צוגעקומענע זייטלעך, קאָפיטלעך, לאָזט זיך הערן דער הייסער אַטעם פונעם צייט־גייסט. מענדעלעס יידיש ווערט אין זיי דערהויבן צו דער העכסטער קינסטלערישער מדרגה. אַרויסגייענדיק פון דער הנחה, אַז מען דאַרף רעדן צום פּאָלק אויף ביידע שפּראַכן, יידיש און העברעיִש, פילט איצט דער שרייבער אַז זיין ביז איצטיקער העברעיִשער שפּראַך־נוסח פּאַסט ניט מער פאַר די אויפגאַבן, וואָס ער האָט פאַר זיך געשטעלט. עס איז ניטיק געווען צו שאַפן אַ נייעם העברעיִשן נוסח, אַ מער דעמאָקראַטישן, מער פּאָלקסטימלעכן און מער ווירקזאַמען. מענדעלעס דעמאָקראַטיזם האָט אים געהאַלפן זיך צו באַפרייען פון דער מליצה, וואָס האָט געהאַט אַן אַרט אין "האבות והבנים" און אין אַנדערע זיינע העברעיִשע ווערק. פאַר די 20 יאָר וועלכע זיינען אַדורך זינט די "האבות והבנים" האָט ער, ווי עס מערקן אַפּ די העברעיִשע פּאַרשער פון זיין שאַפן, זיך טיף איינגעגראָבן אין די דרויסיקע שפּראַך־אוצרות און אַנגעזאַמלט אַ רייכן שפּראַכלעכן מאַטעריאַל — אַנדערש איז ניט מעגלעך זיך פּאַרצושטעלן דעם געוואַלדיקן שוואַנג, וואָס עס האָט באַקומען זיין העברעיִש־לשון אין "בסתר רעם".

אַ קאָלאַסאַלע באַדייטונג פאַר דעם נייעם העברעיִשן נוסח האָט געהאַט מענדעלעס יידיש, וואָס האָט אים געהאַלפן פאַרהיטן אויך אין העברעיִש דעם פרישן צאַפּל פונעם לעבן. "דער באַנייטער העברעיִש האָט אויפגעלעבט אונטער דער פעדער פון מענדעלען אויך דערפאַר — האָט געשריבן ש. דובנאָוו, וואָס ער האָט אים צוגעפּאַסט צו דער סטיל פון דער פּאָלקס־שפּראַך פון די רוסישע יידן".⁸ יידיש האָט טאַקע אַ גרויסע מאָס מיטגעווירקט דער לעבעדיקייט, פּאָלקסטימלעכקייט און פּשטות פון מענדעלעס העברעיִש. ניט אומזיסט האָט י. ל. פּרץ געזאָגט וועגן מענדעלעס נייעם העברעיִשן נוסח: "אַזוי וואָלט דאָס פּאָלק גערעדט, ווען עס רעדט העברעיִש".

מענדעלע אַליין האָט גוט פּאַרשטאַנען, ווי גרויס עס איז זיין אויפטו. נאָך "בסתר רעם" און אַנדערע העברעיִשע דערציילונגען, נאָך זיין גלענצנדיקן איבער־אַרבעטן פון די אייגענע יידישע ווערק אין העברעיִש האָט מען שוין ניט געקענט שרייבן העברעיִש, ווי ביז דאָן. "אַט דער סיגנון פון מיינע דערציילונגען אין העברעיִש — האָט מענדעלע געשריבן — איז אינגאַנצן אַ נייער, וואָס איך האָב אַפריער זיך גוט באַראַטן מיט מיין האַרץ און איך האָב באַשלאָסן: לאַמיר שאַפן אַ העברעיִשן סיגנון, וואָס זאָל זיין לעבעדיק און זאָל רעדן אַ קלאַרע און פינקטלעכע שפּראַך, ווי מענטשן פון אונדזערע צייטן אין אונדזערע ערטער רעדן... דאָס איז געווען אַ גאַנץ שווערע זאַך צו דערגרייכן, און געלויבט איז דער אייבערשטער, וואָס איז מיר געווען באַהילפיק און איך האָב זי געשאַפן. פון זינט דאָן האָבן יידישע שרייבער גענומען זיך באַנוצן מיט אַט דעם נייעם סיגנון און זיי שרייבן

און דערציילן, דערביי דערמאנט מען ניט און מען דאקענט ניט דעם באשאפער" ⁹. ס'איז כמעט ניט געווען קיין איין געשעעניש, אויף וועלכער מענדעלע האט זיך ניט געהאט אפגערופן אין זיינע דערציילונגען. ער האט אין זיי אויפגעשטעלט א מאנומענט דעם יידישן לעבן פון זיין צייט מיט אלע שטריכן און ניוואנסן. מענדעלעס קונסט האט זיך דא דערהויבן צו א נייער מדרגה, דאס זיינען ברייטע לייזונגן פון סאציאל-געשיכטלעכער באטראכטונג, וואס צייכענען זיך אויס מיט קאנדענסירטקייט, קאנקרעטקייט, אגשוילעכקייט, און וואו די כוונה, די טענדענץ, דער "דאס בין איך אויסן" ליגט טיף פארבארגן אינעם בילד, אינעם געשמאלט, אינעם קינסטלערישן געוועב פונעם ווערק.

אין דער דערציילונג "בישיבה של מעלה ובישיבה של מטה" ¹⁰ (1895—1894), וואו די האנדלונג קומט פאר אויף א בידעם, אויף וועלכן עס האבן זיך אויסבאהאלטן יידן פון פארשידענע שיכטן פון פאלק, אויס פחד פאר די פאגראמען, גיט מענדעלע מיט דער הילף פון א ברייט צעוויקלט אלעגאריש בילד, וואס ווערט באגלייט מיט א סארקאסטישן גאלגן-געלעכטער, אזא מין פאראלגעמיינערטע צייכענונג פון די שוידערלעכע געשעענישן פון יענער צייט:

"איר'ט אַמאל געזען, ווי אזוי סע שפרינגען און סע הייבן זיך בולבעלעך אויף א וואסער? מיינט ניט, אז דאס טוט זיך בניסים, אז מלאכים שפילן זיך דא. ניין, די מעשה איז פשוט בתכלית הפשטות: סע ווארפט עמעצער אריין א שטיין, אדער מען דערווארעמט דאס וואסער, הייבט זיך עס אן הייבן. אזוי האבן זיך דעמאלט געהויבן אחינו בני־ישראל, געדראפעט זיך, געקלעטערט וואס העכער... פון דעם פאל אויפן פענצטער, פונעם פענצטער אין הויף אריין, פונעם הויף אויף א וואנט, פון דער וואנט ווידער אין א הויף, פון דארט אין א הויז אריין, פונעם הויז אויף א לייטער, פונעם לייטער אויפן בידעם, העטהעט אין א ווינקעלע אויטער דער סטריכע... ס'איז ניט היינט געדאכט, געווען דעמאלט א קאכעניש, א געוואלד, א געפלידער. שטיינער זיינען געפלויגן, האמערס האבן געפלעט יידישע קעפ, שויבן האבן געקלונגען".

דער שרייבער באנוגט זיך ניט מיט דער שילדערונג פון די גרויליקע פאגראם-בילדער, ער גיט א קלארע אנדייטונג, אז די רדיפות זיינען געווען אינ-ספירירט פון אויבן, אז די צארישע רעגירונג איז יד אחת מיט די פאגראמטיקעס. דאס בילד פונעם פאגראם און דער עפיזאד מיט דער גנבה אין מענדעלע-הויף ווערט באגלייט מיט אן איראנישער באמערקונג, וואס צילט ניטצווידייטיק אין די צארישע באאמטע:

"ווען באשטראפט מען דען א גנב און ווען קערט מען אום די גניבה דעם באלעבאס אירן? בשעת ס'איז עולם כמינהגו, דער גנב פירט זיך ווי א גנב, ד.ה. ער טוט אפ זיין שטיקל ארבעט שטילערהייט, אין דער פינצטער, קיינער זאל ניט זען, דעמאלט איז אויף אים דא א משפט און א פסק. אבער ווי איז דער דין, אז

מען טוט די אַרבעט פראַנק און פריי, אין מיטן העלן טאָג, אַז מען שלאָגט אויס די פענצטער און מען טוט זיך אַ לאַז איבער די גאַסן מיט העק און מיט דרוקעס און מען באַלאַגערט די שטאָט, ווי די סאַלדאַטן, איז דאָך שוין אַ מין מלחמה. הייסט עס אַז מיין ציג און מיין פערד האָט מען געפאַנגען בשעת מלחמה. ניט גלאַט געגנבעט, נאָר געפאַנגען! פאַנגען בעת אַ מלחמה איז שוין גאָר עפעס אַנדערש... הקיצור, וואָס זאָל איך אייך ברייען: מיר האָבן געבענטשט גומל, וואָס מיר זיינען אָפגעקומען מיט דער ציג און מיט דעם פערד: זאָלן זיי זיין פאַר אונדז אַ שיינע, ריינע כפרה..."

דער געדאַנק וועגן דעם, אַז אין די יידן־רדיפות, אין די פאַגראַמען זיינען שולדיק די רעגירנדיקע קרייזן, וועלכע זייען באַוואוסטזיניק האָס צווישן פעלקער, כדי אָפּווענדן פון זיך דעם צאָרן פון די פאַלקס־מאַסן, גייט דורך ווי מיט אַ רויטן פאַדעם דורך אַ ריי דערציילונגען. די פראַסטע האַרעפאַשנע מענטשן ווילן ניט וויסן פון פעלקער־שנאה, זי ווערט געפלאַנצט פון אויבן. אין "בסתר רעם" איז דאָ אַזאַ כאַראַקטעריסטישער עפיזאָד. מענדעלע מוכר־ספרים, נאָך דעם ווי מען האָט אים מאוס באַרויבט, און באַגנבעט, טרעפט זיך מיט עטלעכע ניט־יידישע בעלי־מלאכות, מיט וועלכע ער איז געווען גוט באַפריינדעט. ער ווערט איבעראַשט, ווען אַנשטאָט אַ פריינדלעכן שלום־עליכם, צו וועלכן ער איז געווען געוואוינט ווערט ער פון זיי באַפאַלן מיט גראַבע זידלערייען. "ווער איז אין דעם שולדיק?" — פּרעגט אין פאַרלעגנהייט מענדעלע מוכר־ספרים. אַן ענטפער גיבן אים טאַקע די רוסישע האַרעפאַשיקעס אַליין:

"ווער איז שולדיק? ... לאָזן 'זיי' זאָגן. זיי דערציילן אונדז: 'פרעמדע לעבן פון אונדזער אַרבעט, האַלטן אונדז אין איין ראַבעווען און גולענען. די דאָזיקע גרים, וואָס לעבן צווישן אונדז, זאָגן זיי, ווערן וואָס אַ מאַל רייכער, קריכן אין די פעדערן אַריין, און מיר, די היימישע, זאָגן זיי, ווערן וואָס אַ טאָג אַרעמער, און נאָך אַזעלכע געשיכטעס דערציילן זיי אונדז, נעבעך, גרויס רחמנות... דער רוח זאָל זיי נעמען, אַט די בעלי־רחמנות!... עפעס האָבן זיי זיך שטאַרק פאַרמערט אַט די דאָזיקע פיינע בעלי־רחמנות, וואָס מאַכן זיך אומגעבעטענערהייט אַלס אָפּעקונעס איבער אונדז. מיטן מויל רעדן זיי גלאַטע ריידלעך און אין האַרצן ביי זיי ליגט דער שוואַרץ־יאָר ווייסט וואָס. אנו פרוווט נאָר אומישנע, בעט ביי די דאָזיקע באַרמהאַרציקע, זיי זאָלן געבן כאַטש איין צעבראַכענעם גראַשן, ווען מיר האַלטן שמאַל! זעלן זיי דען ניט אויסנוצן יעדער געלעגנהייט בעת אונדזער אַן עת צרה, גרויע נויט און דחקות צו פאַרקלענערן אונדזערן געצאָלט, אַז זיי וועלן דאַרפן האָבן אונדזער אַרבעט? ברידער, שפייט זיי אַן אַ פולן פנים, און לאָזן זיי גייען צו אַלע רוחות!"

ווי אַ הימן דער ברידערלכקייט און פריינדשאַפט צווישן פראַסטע מענטשן פון אַלע פעלקער קלינגט די דערציילונג "שם ויפת בעגלה" 11 (1890). מענדעלע מוכר

ספרים דערשיינט דאָ דאָס ערשטע מאָל אונטערוועגנס ניט מיט זיין פּער'ד און וועגעלע, נאָר אין באָן. זיינע רייזע-באָגעגענישן און שמועסן בילדן די חוט השדרה פון דער האַנדלונג (פון דאַנעט, וואַרשיינלעך, גייט אַ גלייכער וועג צו שלום-עליכמס "באַן-געשיכטעס"). דער דערציילער איז דאָ משה דער שניידער. ס'איז אַ געשיכטע וועגן צוויי אַרבעטס-מענטשן, משה דעם שניידער און דעם פּוילישן שוסטער, וועמען, ער, משה, רופט אָן "יפת", זיי האָבן אַ צייט לאַנג געלעבט אין די בעסטע פּרידלעכע באַציאונגען אין איין שטאָט אין פּרייסן. נאָר צייטן ביטן זיך: "די ניט שמש קינדער — אַנטסיסעמיטן" הייסט עס אויף גוי'ש — דערציילט משה — יאָגן און פּלאַגן שמש קינדער פאַר אויסגעטראַכטע זינד, און איבערהויפט פאַרוואַס זיי ווילן אויך עסן און טרינקען מיט מענטשן צוגלייך... די רייכע, די מנהיגים, די דעה-זאָגער האָבן זיך אַנגעכאַפט דערינען ווי אַן אבן-טוב, און דער בלינדער פּעבל איז אַרויס מיט קולות, מיט קללות: אַט פון וואַנעט עס שטינקט דער העכט, פון וואַנעט איז דער פּאַלק אַזוי פאַראַרעמט! שמש קינדער, יידעלעך, הייסט עס, זויגן עס אויס דאָס בלוט... "אונטערגעהעצט פון די "רייכע מנהיגים און דעה-זאָגער", ווערט יפת, משהס פּריערדיקער פּריינד, פאַרוואַנדלט אין זיינעם אַ דם שוואַ: "מיט דיין האַרעוואַניע — טענהט ער צו משה דער שניידער — רייסטו אַרויס דאָס שטיקל ברויט פון אונדזער מויל".

העט שפּעטער, ווען דער פּוילישער שוסטער איז אַדורך אַלע "שבעה מדורי גיהנום", ענלעכע צו די, וועלכע עס האָט דורכגעמאַכט זיין געוועזענער פּריינד, דער יידישער שניידער, איז ער דערגאַנגען צו דעם ביטערן אמת: "אַצינד, אַז מיר איז שלעכט און איך געפין זיך אין אַזאַ צושטאַנד ווי דו, ערשט איצט פאַרשטיי איך שוין, וואַס פאַר אַ ממשות עס האָבן די זינד, וואַס די זאַטע קלערן אויס אויף די הונגעריקע, דער תּושב אויף דעם גר און דער שטאַרקער אויף דעם שוואַכן".

מענדעלע פאַרענדיקט די דערציילונג מיט פּאַלגנדיקע ווערטער: "רבּונו של עולם! עס זאָל זיין דער ווילן פון דיר, גאָט, עס זאָל נאָר זיין פּיל, פּיל תּלמידים אַזעלכע — וועט זיין שם מיט יפת ברידער, שלום אויף דער וועלט און פּרידן אויף כל ישראל! אמן!".

אין די דערציילונגען ("בסתר רעם", "בימי הרעש", "שם ויפת בעגלה", "די נשרפים" א"א) ווערט אַנגעצייכנט אַ גרויליק בילד פון דער שרעקלעכער רעכט-לאַזיקייט, אין וועלכער ס'האָט זיך געפונען די יידישע באַפעלקערונג. גענוי ווערט באַשריבן אין "שם און יפת" אין וואַגאַן דער גירוש דייטשלאַנד, ווען "דער גרויסער פּריץ מיט דעם נאַמען 'ביסמאַרק' איז געוואָרן שטאַרק אַנגעדוּרדלט און האָט גוזר געווען, אַז שמש קינדער, ניט קיין געבוירענע דייטשן, זאָלן אַרויס פונעם לאַנד און מוחל זיין זיך ווייטער רוקן! אַט אַזוי זיינען טויזנטער פּאַמיליעס פאַרבליבן אַן ברויט, אַז אַ היים, און מיר האָבן זיך צעזייט און צעשפּרייט איבער די וועלט, ווי

ליטערארישע עסייען

די בלינדע שאף". די פאָרגאַמען, די רדיפות, די פּראָגרעסירנדיקע פּאַראַרעמונג פון די מאַסן, באַווייזט מענדעלע, איז גורם דערצו, אַז טויזנטער יידן פּאַרלאָזן די איינגעזעסענע ערטער, לויפן פון דאַרף אין שטעטל, פון איין שטעטל אין צווייטן, פון שטעטל אין שטאָט, פון איין שטאָט אין דער אַנדערער, פון איין קאַנט אין אַ צווייטן, פון איין לאַנד אין אַ צווייטן — אין געיעג נאָך פּרנסה, נאָך רו, נאָך שלום, נאָך גליק...

די שילדערונגען פונעם יידישן דלות, פון דער יידישער רעכטלאָזיקייט זיינען ווירקלעך געשריבן "ניט מיט טינט, נאָר מיט גאַל און מיט בלוט". די פּאַראַרעמטע, דערשלאַגענע, רעכטלאָזע, סאַציאַל- און נאַציאָנאַל-אונטערדריקטע פּאַלקס-מאַסע שטייט פאַר די אויגן פונעם פּאַלקס-שרייבער, אַט ווי אַ נעסט פון מורעשקעס, וואָס "דער אויבערשטער האָט מיט זיין גרויס חסד זיי אַריינגעגעבן אינסטינקטן און געפילן און האָט זיי פּאַרזאָרגט מיט קונציקע אברים, כדי זיי זאָלן קענען זוכן זייער ברויט" ("בסתר רעם"); אַט ווי "אַמעבעס", קליינע באַשעפענישלעך, וואָס יעדער פון זיי "קען ליגן אַ גאַנצע צייט טרוקן, דאַר, אָן אַ סימן פון לעבן, פּרוווט אָבער אַרופּגיין דערויף אַ טראַפּן וואַסער — אַהאַ, סע לעבט שוין, סע שוועבט שוין, סע יאַגט זיך אינעם טראַפּן, סע זוכט חיונה, פּריש, לעבעדיק, אַקוראַט, ווי ס'איז גאַר קיין מאָל ניט געלעגן פּאַרשמאַכט" ("בישיבה של מעלה ובישיבה של מטה"). יעדע שורה אין מענדעלעס דערציילונגען איז אַנגעזאַפט מיט טיפן נאַציאָנאַלן און סאַציאַלן ווייטיק.

מאַלנדיק די קאַטאַסטראַפּאַלע לאַגע פון די יידישע פּאַלקס-מאַסן, מאַכט דער שרייבער צונישט דעם פּאַרשפּרייטן מיטאַס פון "כל ישראל חברים". אין דער דערציילונג "לא נחת ביעקב"¹² (1892) ווערט אַרויסגעפירט דאָס קאַלאַריספּולע געשטאַלט פונעם אויפגעקומענעם גביר, דעם געוועזענעם "קליינעם מענטשעלע", ר' יעקב. מייסטערש אַפּערינדיק מיט די "גילגולים", וואָס ס'מאַכן דורך אין דער נאַטור "קליינע שרצימלעך", ווייזט מענדעלע, ווי דער געוועזענער משרת יאַנקל, איז ביסלעכווייז, אַ דאַנק זיינע פעאיקייטן נאָך צו מאַכן "איידעלע יידן" און געלונגענע "גוטע געשעפטן", אַריין אין די גרויסע פעדערן, געוואָרן אַ גרויסער פּויגל, וואָס צעשפּרייט שטאַרק די פּליגלען, פליט הויך אַיטלעכן איבער די קעפּ און הייסט שוין ר' יעקב". אין געשטאַלט פון ר' יעקבן דעמאַסקירט דער שרייבער די געלט-זעק אין דער יידישער סביבה, ביי וועמען די מטבע האָט אַוועקגערויבט אַל דאָס מענטשלעכע:

"דאָס געלט פּאַרשטאַפט אים דאָס האַרץ, פּאַרשטאַפט אים דעם מוח, אויפן אַרט פון זיכרון דאָרט אַ מאָל ליגט איצט אַ קערבל, וואו אין אים איז אַ מאָל דאָרט געווען אַ שטיקל יושר, אַ קאַפּ רחמנות, עטוואָס מענטשלעכקייט, און אַ שטיקל פּאַרשטאַנד, שטעקט איצט אַ מטבע, אין אים טוט, אַרבעט די מטבע, דאָס גאַנצע שכל איז ביי אים נאָר די מטבע: זיין קוקן, הערן, שווערן, טאַפן און פילן

איז אַלץ נאָר די מטבע. און ביי יעדער איז דאָך פון אייביק אַן שוין אַזאַ טבע — דערזען זיי ביי עמיצן אַ גילדענע מטבע, מעג ער זיין אַ קאַלב, אַ בהמה, איז ער ביי זיי אַ גאַט, בוקן זיי זיך צו אים, טאַנצן אַרום אים, לעקן און גיבן אים גרויס כבוד אָפּ.

אַט די ר' יעקבס, באַווייזט מענדעלע, אַנציענדיק אויף זיך אַ מאַסקע פון גוטע און פּרומע יידן, בעלי־טובות און מכלומרשט בעלי־רחמנות, זויגן אויס דאָס לעצטע ביסל בלוט פון דער אַרעמער יידישער מאַסע. די דאָזיקע צבועקעס באַהערשן אַ דאַנק דעם גאָלד־זאַק די גאַנצע וועלט. אינעם געראַנגל צווישן ר' יעקב און דעם ערלעכן, טיף־מענטשלעכן און באמת באַגאַבטן פּאַלקס־מענטש, ר' בנימין, האַלט אָפּ דעם נצחון ר' יעקב. ר' בנימין איז פאַראורטיילט אויסצוגייען פון הונגער, ר' יעקב אַנטקעגן זשע — געזונט אייזן, אין עושר און כבוד, ברוך השם — דרייט ווי פריער אַ וועלט און פירט נאָך אַלץ דאָס גאַנצע שטעטל ביי דעם נאָז. מיט טיפסטן ווייטאַג פאַסט דער שרייבער אויף דעם זיג פון די ר' יעקבס, ער גיסט אויף זיי אויס זיין גאַנצן צאַרן — טאַקע זיי, וואָס האָבן פאַרנומען דעם אויבן אָן אין דער יידישער סביבה, העלפן מיט דעם גרויסן חורבן, דער מאַטעריאַלער און גייסטיקער דעגראַדאַציע פון דער רעכטלאַזער, גערודפּטער, אַרעמער יידישער פּאַלקס־מאַסע. מיט ביטערן חזק שרייבט מענדעלע וועגן דער אַזוי־גערופענער גבירישער "פּילאַנטראָפּיע", דער מכלומרשטער "אַפּוטרופּסות" פון די ר' יעקבס לגבי די אַרעמע מאַסן:

"איבער יעדער גראַשן, וואָס די גבירים גיבן אויס אויף צדקה, מאַכן זיי אַ גאַנצן טאַראַראַם, כדי די וועלט זאָל וויסן, אַז ס'איז נאָך דאָ בעלי־רחמנות צווישן יידן. די רייכע גלופסקער קמצנים, וואָס האָבן ניט ביד צו העלפן אָן אַרעמאַן מיט זייער גראַשן, העלפן אים לכל הפחות מיט אַ קרעכץ, אַ זיפץ, גיבן אים וואוילע עצות, זאָגן אים וואַרעמען מוסר, טרייסטן אים און לערנען אים פאַרלאָזן אויף גאַט און זיינע גרויסע חסדים" ("בסתר רעם").

"חברים כל ישראל וערבים זה לזה מסיני ועד הנה" 18 — איראַניזירט מענדעלע, ווען ער שילדערט די גרופע יידן, וואָס האָבן זיך אויסבאַהאַלטן פון די פאַגראַמען אויפן בוידעם ("בישיבה של מעלה"). דער אַרעמער מוכר־ספּרימניק, מענדעלע פילט זיך דאָ אויפן בוידעם, אונטער איין דאָך, מעשה ברודער מיטן באַלעבאַטישן פּרומאַק, ר' שימשון און דעם אַסימילירטן גביר, דעם "דייטש" אַלבערט. אַבער קוים איז די געפאַר פון פאַגראַם פאַרביי, און זיי האָבן זיך אַלע אַראַפּגעלאָזט אויף דער ערד, אין "ישיבה של מטה", איז פונעם "כל ישראל אחים" קיין זכר ניט געבליבן, ווען מענדעלע ווענדט זיך צו יעדער פון זיי באַזונדער נאָך הילף, מאַכן זיי זיך ניט וויסנדיק און לייקענען שטיין און בייך, אַז זיי האָבן ווען־ס'ניט־איז זיך געהאַט מיט אים געטראַפּן.

איבער זיי ביידע, סיי דעם פאַנאַטיקער שימשון, וואָס טענהט אומעטום, אַז

“א ייד איז ביי אים טייער נאָר דערפאַר, וואָס ער איז אַ ייד”, סיי דעם “דייטש” אַלבערט, וואָס שעמט זיך מיט דעם, וואָס ער איז אַ ייד — “פּוילט דאָס יידישע פּאָלק, באַקומט אַ שלעכטן עיפּושדיקן ריח...” — פּירט אויס דער שרייבער.

די “אתה בחרתנו”-אידעאָלאָגיע, דער רעליגיעזער פּאַנאַטיזם, ווי אויך דער ניהיליזם לגבי דעם אייגענעם פּאָלק — דאָס זיינען, לויט מענדעלען, גלייכע סימנים פון גייסטיקער דעמאָראַליזאַציע פון פּאָלק, וועלכע זיינען ניט ווייניקער געפערלעך, איידער דער חורבן, וואָס איז געקומען פון אויסן. ווי זיינע מיטצייטלעך פּרץ און ביאָליק, טאָדלט מענדעלע אין זיינע דערציילונגען דעם גייסט פון הכנעה און שקלאַפּעריי אין דער פּסיכאָלאָגיע פון די דורות-לאַנג אונטערדריקטע יידישע מאַסן: “זיי ווערן דערנידעריקט און שווייגן, הערן ווי מען זידלט זיי, און ענטפערן ניט, פּאָלן כּורעים און ציען זיך אויס אין דער לענג און אין דער ברייט מיט אַן אויסערסטער אונטערטעניקייט” (בישיבה של מעלה...).

די רעליגיעזע, די מיטל־עלטערלעכע דינים און מנהגים, אַלטע לעגענדעס און בבא־מעשיות האָבן דאָס פּאָלק פּאַרוויגט און פּאַרשלעפּערט, אָפּגעווענדט די מאַסן פון זייערע נויטן און ליידן, פּאַראַליזירט זייער ווילן, אַטראַפּירט זייערע געדאַנקען און געפילן, אָפּגעריסן פונעם אַרום מיט זיינע פיינען און ראַנגלענישן.

דער שרייבער פרוווט אין די דערציילונגען אַנוואַרפן זיין פּאַזיטיוון פּראַגראַם, וועלכע ער שטעלט קעגן די פּאַרשידענע “סגולות” און “באַבסקע מיטלען”, מיט וועלכען ס’טראַגן זיך אַרום פּאַרשידענע “יידן בעלי־רחמנות... בעלי־טובות, און עצות־געבער”, וואָס “האָבן זיך די לעצטע צייט אַנגעוואַרפן צו זיין אונדזערע רופאים און אַנגעדולט אַ קאַפּ מיט זייערע בויך־סברות” (פון דער הקדמה צו “אַ סגולה צו די יידישע צרות”).

די קאַטאַסטראַפּאלע לאַגע פון דער יידישער באַפעלקערונג אין תּחום־המושב איז אַ פּראָדוקט פון דער אַלגעמיינער אומרעכטער געזעלשאַפּטלעכער סיסטעם — דער דאָזיקער געדאַנק גייט דורך אין אַלע דערציילונגען פון די אַכציקער־ניינציקער יאָרן, הגם אין ערגעץ ווערט ער אָפּן ניט אַרויסגעזאָגט. דער קאַמף קעגן די קהלישע רעדל־פירער און פּאַרשידענע מינים בעלי־טובות, וואָס האָט געבילדעט דעם פּאַטאָס פון מענדעלעס פּריערדיקע ווערק, ווערט ניט אָפּגעשוואַכט, ער איז אָבער איינגעשלאָסן אינעם אַלגעמיינעם אַנגריף אויף אַלע פּאַקטאַרן, וואָס זיינען גורם צו דער קאַנסערווירונג פון די אַלטערטימלעכע לעבנס־פאַרמען און צו דער פּאַרטיפּערונג פון דער עקאָנאָמישער און גייסטיקער פּאַרשקלאַפּונג פון די ברייטע פּאַלקס־מאַסן. די בילדער פון דער שרעקלעכער נויט און רעכטלאָזיקייט פון דער יידישע באַפעלקערונג באַקומען אין די דערציילונגען אַ מער אַקצענטירטע פּאַליטישע באַפּאַרונג. עס ווערט ראַדיקאַל רעווידירט די באַצאָונג צו דער השכלה. ניט פּאַרמינערנדיק איר היסטאָרישע ראַל, באַטאַנט מענדעלע: “איצט ווייסן מיר, אַז ניט פון השכלה וועט זיך צו אונדז נעמען די גאולה. אונדזער אומגליק איז דער

דלות, די שפלות, די געפאלנקייט, די נידעריקייט, אי ביי זיך, אי ביי יענעם. אונדזער איינציקע רפואה איז — ערד-ארבעט... השכלה-ספרים קענען אונדז העלפן ווי דער נעכטיקער טאג" (בישיבה של מעלה...). די רעטונג דארף מען זוכן ניט אין בילדונג, ניט אין דער סיסטעם פון קהלישע "צדקות" — דער איינציקער אויסוועג איז עקאנאמישע געזונטמאכונג, און זי איז מעגלעך נאָר ביי אַ פולשטענדיקער עקאנאמישער און פאָליטישער גלייכבאַרעכטיקונג פון דער יידישער פאָלקס-מאַסע — אַזאַ איז מענדעלעס עיקרדיקער געדאַנק.

אין "לא נחת ביעקב" דערציילט דער שרייבער וועגן דעם ענטוואָזם, מיט וועלכן די אַרעמע שטעטלדיקע מאַסן האָבן אויפגענומען די בשורה וועגן דער גרינדונג פון יידישע קאָלאָניעס אין כערסאָנער גובערניע. דאָס פאָלק האָט געשאַפן לידער, אין וועלכע ס'האָט באַזונגען דעם "גליקלעכן קאַנט". בלויז די שטעטלדיקע גבירים און כלל-טוער האָבן אַרויסגעוויזן ווידערשטאַנד דער אידעע פון אויס-וואַנדערונג, ווייל זיי האָבן אין איר געזען אַ געפאַר פאַר זייער עצם עקזיסטענץ.

העפט 8, 1978

- 1 דערשינען אין אַ יידישער איבערזעצונג פון מ. אַלגיין, אונטערן נאָמען "צוריק אַהיים".
- 2 הלל אַלעקסאַנדראָו, יאַרן פון שווייגן — יאַרן פון זעלבסטבאַשטימונג, סאַוועטיש היימלאַנד, נומ. 11, 1968, ז' 141.
- 3 פון אַ בריוו צו ל. בינשטאַקן, יאַנואַר 1882. מענדעלע בוך, ניו-יאָרק, 1959, ז' 473.
- 4 געשריבן אין די יאַרן 1882 און 1884, צוערשט פובליקירט אינעם בוך "מענדעלע און זיין צייט", מאַסקווע, 1940, ז' 12—17.
- 5 מענדעלע-בוך, ז' 141.
- 6 מ. עריק, וואָס שעצן מיר אין מענדעלען, פאַרמעסט, 1 (1936), ז' 134.
- 7 פון מענדעלעס אַ בריוו צו שלום-עליכמען פון 10 יוני 1888. מענדעלע-בוך, ניו-יאָרק, 1959, ז' 152.
- 8 מענדעלע מוכר-ספרים, אַלע ווערק, וואַרשע, 1928, באַנד 22, ז' 63.
- 9 פון מענדעלעס אַ בריוו צו ראָוויצקין פון 11 סעפטעמבער 1906, מענדעלע-בוך, ניו-יאָרק, 1959, ז' 203.
- 10 אין יידיש (איבערגעזעצט פון מ. אַלגיין) — "אין דער ישיבה של מעלה און אין דער ישיבה של מטה".
- 11 אין יידיש "שם און יפת אין וואַגאַן" (איבערזעצט דורך מ. אַלגיין).
- 12 אין יידיש (איבערגעזעצט דורך מענדעלען) פאַרעפנטלעכט אין "הויז-פריינד" אין 1895 אונטערן נאָמען "די אַלטע מעשה".
- 13 "כל ישראל זיינען חברים און זיינען ערב איינער דעם צווייטן פון סיני ביז דאַנעט".

דער העברעישער וואריאנט פון "טוביה דעם מילכיקן"

אין דער רייכער ליטעראטור וועגן שלום-עליכמען ווערט כמעט אין ערגעץ ניט דערמאנט דער פאקט, אז "טוביה דער מילכיקער" איז אין א בוך-פארם צוערשט דערשינען אין העברעיש. דאס בוך איז ארויס אין 1911 יאר אלס ערשטער באנד פון א ברייט פלאנירטער אויסגאבע פון שלום-עליכמס ווערק אין העברעיש און איז שוין לאנג געווארן א יקר-המציאות.¹

דער געדאנק וועגן "איבערטראגן" זיין "גאנצן ליטערארישן באגאזש פון 'זשארגאן' אין העברעיש" איז, ווייזט אויס, אויפגעקומען ביי שלום-עליכמען אין 1908 אין צוזאמענהאנג מיט דער ערנסטער פארשארפונג פון זיין לונגען-קראנקייט. דער געפערלעכער געזונט-צושטאנד האט געשטויסן דעם שרייבער זיך ערנסט צו פארטראכטן וועגן ברענגען אין ארדענונג זיין ליטערארישע באלעבאטישקייט, זיך צוואילן מיט אייניקע שעפערישע פלענער, קורץ — זארגזאם זיך פארנעמען מיט דער "ירושה" פאר די קומענדיקע דורות.

"געווען מיט איין פוס אויף יענער וועלט, — האט געשריבן שלום-עליכס אין איינעם א בריוו צו ספעקטארן אין 1908, — זיך ארויסגעריסן פונעם מלאך-המוות, אפגעבעטן זיך אויף א קורצער צייט, ביז איך וועל אגשרייבן אלצדינג, וואס איך האב באארבעט, עפעס א פאר הונדערט סוזשעטלעך, וואס באמבלען זיך אין מוח, צורעכט מאכן אלעס פריערדיקע, איבערטראגן מיין גאנצן ליטערארישן באגאזש פון 'זשארגאן' אין העברעיש (פונקט דער היפך פון דעם, וואס אונדזער גוטער, נאאיווער, טאלאנטפולער אש האט אונדז געלאזט הערן אין טשערנאָוויץ), און נאכדעם, אז איך וועל פארטיק ווערן מיט דעם אלעמען, איז מהיכי תיתי, זייט זשע מוחל, פאני מלאך-המוות"².

ווי ס'איז צו זען פון דעם געבראכטן בריוו, האט ניט קיין קליינע ראָל אין שלום-עליכמס פארטראכטן איבערצוזעצן זיינע אלע ווערק אין העברעיש געשפילט זיין רעאקציע אויף אייניקע עקסטרעם-יידישיסטישע ארויסטרעטונגען אויף דער טשערנאָוויצער קאנפערענץ. וועגן דעם זאגט עדות אויך די הקדמה צום בוך, אין וועלכער ס'איז ניט שווער איינצוזען א באשטימטע פאלעמיק מיט די פאנאטיקער פון ביידע צדדים אינעם יארלאנגן שפראכן-שטרייט, וועלכער האט געפונען זיין הויכפונקט אויף דער טשערנאָוויצער קאנפערענץ. אויף וויפל די דאזיקע פארעדע איז ניט באקאנט דעם היינצטייטיקן ליענער, וועלן מיר זיך דערלויבן זי א ביסל

ברייטער צו ציטירן אין אונדזער איבערזעצונג, בפרט, אז חוץ די שטעלן, וועלכע האבן א דירעקטע שייכות צום עצם ענין, וועלכן מיר באהאנדלען, פארמאגט די פארעדע א ריי ארויסזאגונגען, וועלכע בארייכערן די פארשטעלונג וועגן דעם גרויסן פאלקס-שרייבער.

"היינט קענסטו מיר אפגעבן מזל-טוב, פריינט מיינער, ליינער, — שרייבט שלום-עליכם, — עס איז דא א צווילינג אין מיין טראכט. דער דאזיקער צווילינג, מיט וועלכן איך בין פארגאנגען אין טראגן, זיינען די צוויי לשונות אונדזערע, העברעיש און יידיש, וואס לגבי מיינע קאלעגן, די שרייבער, איז מקוים געווארן דער פסוק: ויתרוצו הבנים, דאס מיינט: אין זייער נאמען און לשם זייער קיום אמפערן זיך די דאזיקע, בזקען זיך, איינער מיטן צווייטן, האלטן מלחמה איינער מיטן אנדערן, פארגיסן טינט, ווי וואסער, פטרן אוועק א וועלט מיט פאפיר און האלטן אין איין פרעגן איינע און די זעלבע הארבע שאלה: וועלכע פון די צוויי שפראכן איז מער ווירדיק אנגערופן צו ווערן 'די נאציאנאלע שפראך'".³

דער דאזיקער פאנאטישער און אין תוך פרוכטלאזער אמפערן שטעלט שלום-עליכם קעגן זיין אייגענע אביעקטיווע שטעלונג, וועלכע איז אויסן אויסשליסלעך די אינטערעסן פון דער ליטעראטור, פון איר ווייטערדיקער אנטוויקלונג:

"וואס אנבאלאנגט מיך אליין, — שרייבט שלום-עליכם, — איז דער דאזיקער פסוק פון 'ויתרוצו' אויף מיר ניט מקוים געווארן — איך וויל דערמיט זאגן: ביידע די דאזיקע לשונות שטויסן זיך ביי מיר כלל ניט צונויף איינע מיט דער צווייטער. פארקערט, ביידע זיינען זיי געקניפט און געבונדן צווישן זיך, ביידע לעבן זיי ביי מיר בשלום ושלווה, אין ליבע און אין פריינטשאפט, אן קינאה, אן שנאה, אן א ביזו אויג, חלילה, און ביידע שפען זיי איינע פונעם תחום פון דער צווייטער".⁴

דער שרייבער באטאנט, אז אים זיינען ביידע שפראכן ליב און טייער: אין יידיש שרייבט ער "אויס ליבע און חדווה", העברעיש פארשאפט אים אן "עונג-יום-טוב". אמת, דער ביבל-שפראך ווידמעט שלום-עליכם אין דער הקדמה בא-זונדערס ווארעמע שורות. אין דער דאזיקער, מעגלעך, עטוואס איבערגעטרעבענער פארהערלעכונג, לאזט זיך בולט שפירן זיין שארפע רעאקציע אויף דער ניהיליסטי-שער, אפן פיינטלעכער באציאונג צו העברעיש מצד די יידישיסטן אויף דער טשערנאוויצער קאנפערענץ. ער גיט צו פארשטיין, אז טאקע זיין שטעלונג צו דער דאזיקער שפראך באטאליע האט אים דיקטירט אונטערצונעמען די ברייט-געפלאנטע אקציע פון איבערזעצן זיינע ווערק אויף העברעיש.

"דעם אויבנדערמאנטן שפראכן-קריג, — שרייבט ניט אן איראניע שלום-עליכם, — לאז איך איבער פאר מיינע קאלעגן, וועלכע זיינען מומחים אין דעם דאזיקן ענין. עס איז שוין דא א חזקה ביי אזוינע לייט, זיך ניט צו באראויקן, ביז זיי וועלן ניט דערפירן דעם ענין ביזן סוף. איך וועל מיר גיין מיט מיין וועג. איך וועל מיר שרייבן פאר מיין פאלק און וועל אים מאלן בילדער פון זיין לעבן אין

מיין שפראך און נאכדעם וועל איך זיי איבערזעצן אין אונדזער אוראלטער שפראך" ⁵. דער עצם פארטראכט האט געזאלט רעאליזירט ווערן אויף אזא אופן: "ווי איר זעט, בין איך צוגעטראטן צו איבערגיסן פון איין כלי אין דער צווייטער, דאס הייסט איבערזעצן מיינע כתבים פון יידיש אין העברעישי, און אלס התחלה שטעל איך דיר פאר א געשטאלט, וועלכע איז דיר פון לאנג באקאנט, דאס איז די געשטאלט פון אונדזער אלטן באקאנטן טוביה דעם מילכיקן... תיכף נאך "טוביה דעם מילכיקן" וועל איך אונטערטראגן אלס מתנה די "קאסריליקעס" אינעם צווייטן בוך. און נאך דעם דאזיקן בוך וועט קומען דאס דריטע בוך — דאס איז דאך אונדזער פריינט מנחם-מענדל דער בעל-חלומות מיט זיינע טויזנטער און צענטויזנטער. און נאך דעם דריטן — וועט קומען דאס פערטע, און נאך דעם פערטן — דאס פינפטע בוך, און שלום" ⁶.

שלום-עליכם איז ניט געווען זיכער, אז עס וועט אים קלעקן צייט און ענערגיע מיט אייגענע כוחות אויסצופילן דעם אנגעמערקטן פלאן. ער פארענדיקט די הקדמה מיט פאלגנדע ווערטער:

"אויב איך וועל אליין ניט זוכה זיין דערצו, וועלן קומען אנדערע און וועלן עס נאך מיר אויספילן, זיי וועלן פארענדיקן די ארבעט, וועלכע איך האב אנגעוויבן" ⁷. אונטער די "אנדערע" איז בלייבן געמיינט י"ד. בערקאוויטש, שלום-עליכמס איידעם, וועלכער האט מיט יארן שפעטער פארוויקלעכט דעם פארטראכט. אויך די איבערזעצונג פון "טוביה דעם מילכיקן", וועלכע האט געבילדעט דעם ערשטן באנד פון דער געפלאנטער אויסגאבע, האט שלום-עליכמס פארטרויט, הגם בערקאוויטש האט דעמאלט (אין 1910) געהאט נאך א קנאפע דערפארונג. די איבערזעצונג איז געמאכט געווארן אונטער דעם מחברס השגחה און מיט זיין באטייליקונג ⁸. בערקאוויטשעס נאמען איז אויפן שערבלאט פונעם בוך ניט געווען אנגעגעבן.

די דאזיקע אויטאריזירטע איבערזעצונג פון "טוביה דעם מילכיקן" האט געדינט בערקאוויטשן אלס מוסטער, ווען ער האט זיך א צייט שפעטער אונטערגענומען איבערזעצן שלום-עליכמס וויכטיקסטע ווערק אין העברעישי ⁹.

עס איז קיין צווייפל ניט, אז בעת שלום-עליכמס האט פארטראכט איבערזעצן זיינע ווערק אין העברעישי, האט ער פאר זיך אלס עטאלאן געהאט דעם גרויסן אויפטו פונעם "יידן". ווי באוואוסט, האט מענדעלע אליין איבערגעזעצט כמעט אלע זיינע ווערק. עס איז אויך גוט באקאנט, אז דאס זיינען געווען אין תוך גענומען ניט איבערזעצונגען, נאר אין א געוויסער מאס ניישאפונגען, אזוי מאסשטאבלעך און פילצאליק זיינען געווען די שינוים, וועלכע מענדעלע האט אריינגעטראגן אין זיינע ווערק ביים איבערזעצן זיי פון יידיש אין העברעישי. שלום-עליכמס איז אוועק מיט דעם זידנס וועג. די איבערזעצונג פון "טוביה דעם מילכיקן" שטעלט מיט זיך פאר א באזונדערן וואריאנט פונעם באקאנטן ווערק, אין וועלכן ס'זיינען דא א ריי

דער העברעישער וואַריאַנט פון "טוביה דעם מילכיקן"

ענדערונגען, וואָס האָבן אַ באַשטימטן פּרינציפּיעלן באַטייט. אין אונדזער אַרבעט זיינען מיר אויסן צו באַטראַכטן די וויכטיקסטע שינוים, וועלכע זיינען אַריינגעבראַכט געוואָרן אין דער העברעישער איבערזעצונג.

אין העברעישן וואַריאַנט האַלט זיך שלום-עליכם ביי דער ברייט-פאַרשפּרייטער אין דער יידישער און העברעישער ליטעראַטור טראַדיציע פון אויסלייגן דעם קורצן אינהאַלט פון יעדן קאַפיטל (אין יידישן טעקסט האָט שלום-עליכם דאָס געטאָן בלויז אין ערשטן קאַפיטל "דאָס גרויסע געווינס"). עס זיינען געענדערט אַלע קעפלעך פון די קאַפיטלען. סיי אינעם כאַראַקטער פון די קעפלעך, סיי אין דער מאַניר פון אויסלייגן דעם אינהאַלט פון יעדן קאַפיטל לאַזט זיך שפּירן אַ באַשטימטע פאַ-ראַדיסטישע טענדענץ.

אַט ווי עס זעט אויס די טיטולירונג פון די קאַפיטלען אין העברעישן וואַריאַנט אין פאַרגלייך מיטן יידישן אַריגינאַל.

דאָס ערשטע קאַפיטל "דאָס גרויסע געווינס" אין יידישן טעקסט :

"אַ וואונדערלעכע מעשה, ווי אַזוי טוביה דער מילכיקער, אַ ייד אַן אַרעמאַן, אַ מטופּל מיט קינדער, איז פּלוצעם מיטאַמאַל באַגליקט געוואָרן דורך אַ משונה-ווילדן פאַל, וואָס ס'איז כּדאי, אַז מע זאָל עס באַשרייבן אין אַ ביכל. דערציילט פון טוביהן אַליין און איבערגעגעבן וואַרט ביי וואַרט."

אין העברעישן טעקסט (אין אַ יידישער איבערזעצונג) — "מעשה-ניסים" :

"אַ וואונדערלעכע מעשה, וואָס עס האָט מיר דערציילט טוביה דער מילכיקער, אַ ייד אַן אַרעמאַן, אַ מטופּל מיט טעכטער, ווי אַזוי עס האָט אים צוגעשפּילט די שעה און דורך אַ משונה-ווילדן פאַל איז ער פּלוצעם נתעלה געוואָרן אַלץ העכער און העכער."

דאָס צווייטע קאַפיטל אין יידישן טעקסט : "אַ בוידעם".

אין העברעישן טעקסט — "עורבא פּרח" ¹⁰ :

"אַ מעשה, וואָס ס'האָט מיר דערציילט טוביה דער מילכיקער, ווי אַזוי ער האָט זיך געטראָפּן מיט מנחם-מענדלען דעם בעל-חלומות און זיך געלאָזט פון אים איינריידן אַריינצולייגן זיין געלט אין אַ גרויס געשעפט."

דאָס דריטע קאַפיטל אין יידישן טעקסט : "היינטיקע קינדער".

אין העברעישן טעקסט — "טוביהס טאַכטער, וואָס האָט חתונה געהאַט פאַר

אַן עם-הארץ" :

"אַ מעשה, וואָס ס'האָט מיר דערציילט טוביה דער מילכיקער, ווי אַזוי זיין עלטערע טאַכטער האָט אָפּגעוואָרפּן דעם שידוך מיט אַ רייכן קצב און זיך אויס-געוויילט אַן אַרעמען שניידער, וועמעס ווייב זי איז געוואָרן."

איבערן מאַנגל אין אַרט ברענגען מיר ניט די קעפלעך (אין ביידע וואַריאַנטן) פון די איבעריקע קאַפיטלען.

א ריי ענדערונגען אין דער איבערזעצונג פונעם טעקסט זיינען פארבונדן מיט דעם עצם איבערגיין פון יידיש צו העברעיש. מע האָט געהאַט צו טאָן מיט אַן אַנדער לייצענער־אוידיטאָריע, וועלכע האָט בדרך־כלל געהערט צו די מיטעלע און העכערע סאַציאַלע שיכטן, מערסטנטייל צו דער אינטעליגענץ, אין אונטערשייד צו דער לייצענער־אוידיטאָריע פון שלום־עליכמס ווערק אין יידיש, וועלכע איז באַשטאַנען פון די ברייטע פּאַלקסמאָן. מעגלעך, אַז ס'איז אויך גענומען געוואָרן אין באַטראַכט אַ טעריטאָריעל ברייטערע אוידיטאָריע, אין דער צייט, ווען די ווערק אין יידיש זיינען געווען אויסגערעכנט דער עיקר אויף דעם תּחום־המושב אין צאָרישן רוסלאַנד. פּונדאַנען שטאַמט די שטרעבונג אויסצומיידן אין העברעישן טעקסט ענג־לאַקאַלע באַצייכענונגען, אַנדיטונגען אויף איינצלע קאַנקרעטע פּאַקטן און דערשיינונגען, לאַקאַלע געאָגראַפישע נעמען, נעמען פון באַזונדערע פּערזאָנען אַזױ. אַזוי, צום ביישפּיל, קומט אומעטום אין העברעישן טעקסט אַנשטאַט דעם נאַמען בראַדסקי (וועלכער איז געווען באַקאַנט דעם יידישן לייצענער אין רוסלאַנד) דער נאַמען ראַטשילד (וועלכער איז באַקאַנט אויך דעם לייצענער מחוץ רוסלאַנד).

דאָס טוביה־געשטאַלט איז אין העברעישן וואַריאַנט אַ ביסל ״דערהויבן״ אין פאַרגלייך מיטן יידישן. די דאָזיקע ״דערהויבונג״ האָט זיך צו אַלעם ערשטן געלאָזט מערקן אין דער באַרייכערונג פונעם פּסוקים־״באַגאַזש״, מיט וועלכן טוביה אַפּערירט. די צאָל פּסוקים איז מינדעסטנס פאַרדאַפּלט געוואָרן. דערביי איז אַ ריי מער פּאַפּר־לערע פּסוקים פונעם יידישן טעקסט פאַרביטן געוואָרן מיט ווייניקער פּאַפּולערע אין העברעישן טעקסט. נאָך מער, טוביה איז זיך דאָ נוהג גענוי אַנצורופּן די קוועלן, פּונדאַנען דער אַדער יענער פּסוק איז אַנטליען, און אויב אפילו, די אַנגערופּענע מקורות פּאַלן ניט אַלעמאַל צונויף מיט די ווירקלעכע, באַקומט זיך דאָך דער איינדרוק, אַז טוביה איז מער אַדער ווייניקער באַהאַונט אין די ״שוואַרצע פינטעלעך״. אַלפּאַלס, ער איז מער בקי אין זיי אין פאַרגלייך מיט טוביהן פונעם יידישן וואַריאַנט.

מיר וועלן ברענגען בלויז עטלעכע כאַראַקטעריסטישע ביישפּילן, וועלכע באַשטעטיקן אונדזער געדאַנק ¹¹:

אין יידישן טעקסט:

״ווי די גמרא זאָגט: במקום שאין איש — איז אַ הערינג פיש... האָט קיין פאַריבל ניט, זאָג איך, עס איז ניטאָ קיין גלייכערס פון אַ קרומען לייטער און קיין קרומערס פון אַ גלייכוואַרט, און פּרטי, זאָג איך, אַז מע מאַכט שהכל נהיה בדברו אויפן ניכטערן האַרצן...״ (1' 20).

אין העברעישן טעקסט:

״ווי עס האָבן געזאָגט אונדזערע חכמים זכרונם לברכה: במקום שאין אנשים — שם שרצים ורמשים... קוקט ניט. אויף מיר, וואָס איך רייד צו

דער העברעישער וואריאנט פון "טוביה דעם מילכיקן"

איך מיט רעטענישן, מיט אַ משל, אַ מליצה און דברי חכמים, האָט אויף מיר קיין פאַריבל ניט. טובה תורה עם דרך ארץ, און בפרט אַזאַ בן־אדם ווי איך, וואָס האָט געמאַכט די ברכה פון שהכל נהיה בדברו אויפן נישטערן האַרצן, ווי ס'ע שטייט געשריבן אין מדרש: נכנס יין יצא סוד... (ו' 18).

דער יידישער טעקסט:

די קלינגערס ליגן זיך שטילערהייט אין קאַסטן ווייט באַגראַבן, קיין בן־אדם ווייט דערפון. (ו' 28).

דער העברעישער טעקסט:

די קלינגערס ליגן זיך שטילערהייט אין קאַסטן, און קיין בן־אדם ווייט דערפון, ווי מיר זאָגן ביים דאָונען שחרית יעדן שבת: אין אומר ואין דברים, איז דער פשט: טמון וצפון וסמוי מן העין... (ו' 27).

שוין פון די דאָזיקע צוויי ביישפילן איז צו זען, אַז טוביהס רייד אין העברעישן וואַריאַנט זיינען פיל מער אַנגעשפיקעוועט מיט פסוקים, ווי אין יידישן וואַריאַנט, און במילא באַקומט זיך, אַז טוביה אין העברעישן וואַריאַנט איז מער באַהאָונט אין דער אַלטער קולטור.

אין דעם צוזאַמענהאַנג איז זייער וויכטיק פעסטצושטעלן, וואָס פאַר אַ ראַל עס שפילן בכלל די פסוקים אין דער עצם כאַראַקטעריסטיק פון דעם טוביה־געשטאַלט. ווי באַוואוסט, האָט מען אַ צייט לאַנג איינגעזען אין טוביהס אַפערירן

מיט פסוקים און זיין אַריגינעלער אויסטייטשונג פון זיי בלויז אַן אויסדרוק פון אַפּאָזיציע מצד דעם פּאָלקס־מענטש לגבי דעם קאַנאַניזירטן טעקסט, אַ מין פאַראַדיע אויף די הייליקע ספרים און אויף דער מאַדע צו קאָקעטירן מיט העברעיזמען. אַ געוויסער אמת איז אין דער דאָזיקער מיינונג באַשטימט פאַראַן. דער פאַראַדיע־פרינציפ האָט זיכער געשפילט אַ וויכטיקע ראַל ביי אַזאַ גרויסן הומאַריסט, ווי שלום־עליכם.

נאָר ניט דאָס איז דער עיקר. וויכטיקער פון דעם איז די טאַט־זאָך, וואָס שלום־עליכם פּאָלקס־מענטשן האָבן פאַרהיט גרויס פּיעטעט פאַר די פונעם פּאָלק קאַנאַניזירטע שריפטן מחמת דער הויכער מאַראַל, וואָס איז אין זיי פאַרבאָרגן, און מחמת זייער גרויסער פּאָעטישער שיינקייט. אַזאַ איידעלער פּאָלקס־מענטש, ווי טוביה, למשל, האָט אַפט ליב אַ שפיל טאָן מיט אַ פסוק סתם דערפאַר, ווייל ער איז אים אייגן און נאָענט און ער פילט זיך אַנגעהאַנגען צום אַלטן עס־הספר ניט ווייניקער פון די למדנים. פאַרקערט, אין זיינע אויסטייטשונגען פון די פסוקים פילט זיך אַמאָל אַפילו אַ געוויסער טראַציקער אַרויסרוף לגבי דער למדישער גאווה.

ליטעראַרישע עסייען

נאָך מער, אין טוביהס פרייען אָפּערירן מיט פסוקים פילט זיך אַ טראַציקער אַרויס-
רוף אויך לגבי דער גבירישער קאָסטע, די פאַרוועניוס, וועלכע זיינען געווען אויס-
געהוילט פון יעטווידער פּאַלקס-חכמה און וועלכע ס'זיינען כלל ניט אַנגעגאַנגען
די גרויסע רייכטימער פון פּאַלקס-וויוויהייט, אַנגעזאַמלטע במשך יאַרטוונטער.
לאַמיר זיך דערמאַנען, מיט וואָס פאַר אַ הנאה, איך וואָלט אַפילו געזאַגט, שטאַליך,
טוביה "האַקט אַריין" אַ גמרא, אַ פסוק, אַ מדרש דעם רייכן קצב לייזער-וואָלף
אָדער דער יעקאַטערינאַסלאַווער מיליאַנשטיצע און איר "סווישטשון" אַראַנטשיק
אָדער דעם גראָבן פאַרוועניוס פּעדאַצער דעם פּאַדריאַדטשיק:

"וואַרט אויס, פּאַדריאַטשיק מיינער, אַט וועל איך דיר באַלד אַריינהאַקן אַ
פסוק, וועט דיר ווערן פינצטער אין די אויגן!... אזוי טראַכט איך מיר און רוף
זיך אָן צו אים בזה הלשון: "מילא, זאָג איך, וואָס די גמרא איז פאַר אייך אַ סוד,
בין איך, זאָג איך, אייך מוחל; אַז אַ ייד זיצט אין יעהופּעץ און הייסט פּעדאַצער
און איז אַ פּאַדריאַדטשיק, מעג, זאָג איך, די גמרא ליגן אויפן בוידעם, אָבער אַ
פּראַסטן פסוק, זאָג איך, דאָס וועט דאָך שוין פאַרשטיין, זאָג איך, אַ גוי אין
פּאַסטעלעס. אויך איר ווייסט דאָך, זאָג איך, וואָס דער תּרגום-אונקלוס זאָגט אויף
לבן האַרמי: "מזנבתא דחזירתא לא מנבתא שטריימלתא?" קוקט ער אויף מיר ווי
אַ האָן אין בני-אָדם און מאַכט צו מיר: "וואָס זשע הייסט עס?" דאָס הייסט, זאָג
איך, אַז פון אַ חזירשן עק קען מען קיין שטריימל ניט מאַכן."

טוביה און אַנדערע פּאַלקסמענטשן, אַזוינע ווי ער, האָבן, נאַטירלעך, ניט
געהאַט די מעגלעכקייט זיך צו דערגראַבן צו די טיפּסטע טיפּענישן פון די אַלטער-
טימלעכע קוואַלן, נאָר אין אונטערשייד פון די עם-הארצישע פאַרוועניוס, וועלכע
זיינען לחלוטין געווען גלייכגילטיק צו אַלץ, וואָס ליגט מחוץ זייערע אייגננזיקע
געלט-אינטערעסן, איז צו זיי, צו די בעסטע פאַרשטייער פון דער פּאַלקס-מאַסע,
דאָך דערגאַנגען דער גרויסער זין, דאָס עיקרדיקע, דאָס ניט פאַרגיינדיקע, די
אַלמענטשלעכע קלוגשאַפט, וואָס איז געווען פאַרייביקט אין די דענקמעלער פון
דער אַלטערטימלעכער פּאַלקס-קולטור.

טאַקע אין אַזאַ אַספּעקט דאַרף באַטראַכט ווערן דאָס טוביה-געשטאַלט פון
ביידע וואַריאַנטן, און באַזונדערס פונעם העברעישן וואַריאַנט. ווייזט אויס, אַז
שלום-עליכם האָט אַנגעדרייט אויף דער נייטיקייט פון אַזאַ מין אויפאַסונג פון טוביה,
ווען ער האָט אין דער אויבנצטירטער הקדמה צום העברעישן וואַריאַנט אַנגעוואַרפן
די פּאַלגנדע ביז גאָר אינטערעסאַנטע כאַראַקטעריסטיק פונעם הויפּט-העלד:

"אמת, טוביה מיינער וועט דיר ניט דערציילן קיינע באַזונדערע נייעס און
חידושים, וועט פאַר דייע אַזויגן ניט אַנטפלעקן קיינע נייע הימלען און קיינע נייע
וועלטן, וועט פאַר דיר ניט פּסקענען קיינע טיפע פאַרפלאַנטערטע שאלות, וואָס ביי
לייטן רופט מען זיי פּראַבלעמעס, וועלכע טראַגן זיך אום אין דער לופט. טוביה

מיינער איז אַ ייד אַ פשוטער, אַ ייד פון מאַרק, ווי טויזנטער אַנדערע יידישע ברידער זיינע. איז וואָס קומט ער אונדז לערנען? טוביה דער מילכיקער קומט אונדז לערנען, אַז אַפילו די ברייטסטע מאַסן פון אונדזער פּאַלק זיינען פול מיט תורה און חכמה, מיט שאַרפע וויזיקע ווערטלעך, און אויך זייער האַרץ איז אַפן סיי פאַר פרייד, סיי פאַר צער, סיי פאַר נשמה-יסורים, סיי פאַר אַ טראַגעדיע, וואָס איז טיפער ווי די גרוב. און כאַטש דאָס זיינען תורה און חכמה, נשמה-ליידן פון קליינע מענטשעלעך, וואָס מע רופט זיי אין אונדזערע מקומות "קאַסריליקעס", וואָרן איך דיך, מיין טייערער פריינט-לייענער: אַפשיי פאַר זיי, פאַר די דאָזיקע קליינע מענטשעלעך, דר-אַרץ פאַר די דאָזיקע קאַסריליקעס... די דאָזיקע שרעטעלעך, וואָס זיינען אַ שפּאַן די הייד, און זייערע השגות זיינען ניט מער די גרייס ווי אַ כזית, שטעלן מיט זיך פאַר אַ ברייטע וועלט, און פיל וואונדער איז אין דער דאָזיקער וועלט, פיל געהיימע און פאַרבאָרגענע זאַכן זיינען דאָ אין איר, און מיר זיינען מחויב אַריינ-דרינגען אין זיי, אויסקלאַרן זיי, זיך פאַנאָדערקלייבן אין זיי. ס'איז אַ תורה פאַר אונדז, און מיר דאַרפן זי לערנען".¹²

די דאָזיקע כאַראַקטעריסטיק פון טוביהן און פון די קאַסריליקעס איז אינ-טערעסאַנט ניט נאָר דערמיט, וואָס אין איר געפינען מיר אַ בולטן אויסדרוק פון שלום-עליכמס דעמאָקראַטיזם, פון זיין טיפן אַפשיי פאַר דעם עמד-מענטש, וועלכער איז שטענדיק געווען דער אַרגאַנישער באַשטאַנדטייל פון דער הומאַניסטישער נאַטור פון אונדזער גרויסן פּאַלקס-שרייבער, נאָר, ווי געזאָגט, אויך דערמיט, וואָס מיט איר הילף גרייט אונדז שלום-עליכמס צו אין אַ געוויסער מאַס צו דער אויפאַסונג פון די ענדערונגען, וועלכע ווערן אַריינגעבראַכט אין דעם טוביה-געשטאַלט אינעם העברעישן וואַריאַנט פונעם ווערק.

אין טוביהן פונעם העברעישן וואַריאַנט ווערט שטאַרקער, ווי אינעם יידישן, אונטערגעשטראַכן דער טעזיס, אַז "די ברייטסטע מאַסן פון אונדזער פּאַלק זיינען פול מיט תורה און חכמה" און זייער "האַרץ איז אַפן... פאַר נשמה-יסורים, פאַר אַ טראַגעדיע, וואָס איז טיפער ווי די גרוב". דאָס טוביה-געשטאַלט איז דאָ ניט נאָר אינטעלעקטועל און גייסטיק רייכער אין פאַרגלייך מיטן יידישן וואַריאַנט, עס איז דראַמאַטישער, אַפילו טראַגישער, פילאַסאָפיש מער פאַרטיפערט, טוביה פאַרגלייכט זיך ניט אומזיסט מיט איובן, אַדער קוהלת. זיין "בונט" קעגן גאָט און זיין סאַציאַלער און נאַציאָנאַלער פראַטעסט קלינגט ערטער וויזן שטאַרקער אינעם העברעישן וואַריאַנט, איידער אין אַריגינאַל. זיין טראַגזום איז דאָ דייטלעכער, ער דערציילט אויספירלעכער וועגן זיינע ליידן און ווייטיקן, האָט מער טענות צו גאָט און צו דער וועלט. זעלטענער, איידער אין יידישן וואַריאַנט, קומט ער אַפ מיט אַ וויין. אַט זיינען אייניקע כאַראַקטעריסטישע ביישפּילן.

פונעם אריינפיר צו דעם קאפיטל
"היינטיקע קינדער"

דער יידישער טעקסט :

"אקעגן דעם, וואָס איר זאָגט : היינטיקע קינדער.

בנים גדלתי ורוממתי — גיי האָב זיי, ווער פאַרשוואַרצט, זיי זיך מפקיר פונזייערטוועגן, האַרעווע טאָג און נאַכט, וואָס איז ? מע מיינט, טאַמער אַזוי און אפשר אַזוי, איטלעכער נאָך זיין השגה און נאָך זיין פאַרמעגן. צו בראַדסקין, געוויינלעך, וועל איך זיך ניט אַנשלאָגן, נאָר איך זאל מיך שוין אינגאַנצן אַראַפלאָזן — בין איך אויך ניט מחוייב, וואָרעם אַליין בין איך אויך ניט קיין אבי ווער כ'לעבן... " (ז' 47).

דער העברעישער טעקסט :

"דער רבנוֹ-של-עולם האָט מיט מיר איינגעקנעלט איינעם אַ פסוק, וואָס ער גיט זיך מיר שווער און איך קען אַלץ ניט קומען צו זיין אמתער כוונה. אין דער תורה שטייט געשריבן : בנים גדלתי ורוממתי — דאָס מיינט : דער מענטש איז מחוייב צו דערציען זיינע זין און טעכטער, און אויב אַזוי, פרעגט זיך אַ קושיא : איז דאָס דען די מאָס פון יושר ? טויג דען אַזאָ סדר-העולם ? גיט נאָר אַ טראַכט : כל-ימי צי איך די ליאַמקע, ווער פאַרפייניקט אונטער דעם שווערן יאָך, זיי מיך מפקיר אויף דעם שטיקל ברויט, ווער פאַרשוואַרצט — און אַלץ צוליב וועמען ? צוליב מיינע טעכטער, וואָס וועגן זיי טראַכט איך כסדר, און מיין האַרץ איז פול מיט זאָרגן פון יענעם טאָג אָן, ווען זיי זיינען אַרויס פון דער מוטערס טראַכט, ביז דעם היינטיקן טאָג, ווי בעסער איינצורייכטן זייער לעבן, ווי אַזוי בעסער צו באַפרידיקן אַלע זייערע באַדערפענישן, ווי מיר זאָגן ביים מוסף אין די יום-טובֿ-טעג : איש כמתנת ידו — איז דער טייטש : יעדער לויט זיין שטאַנד און זיין פרנסה ; ראַטשילד, וואָס פאַרמאָגט גאַלד-גרובן, און זיין האַנט דערלאָנגט העט-ווייט, קען זיך דערלויבן פאַרהייבן די אויגן צום הימל, פאַרייסן די נאָז, אַבער איך, טוביה, אַ ילוד-אשה, וואָס איך בין אַ קבצן אין זיבן פּאַלעס במחילה, פאַר מיר בלייבט נאָר אַנצוקוקן דאָס, וואָס עס לאַזט זיך זען דאָ אויף דער ערד פון אונטן. כאַטש, ווי איר ווייסט, פאַני שלום-עליכם, בין איך אַליין אויך ניט קיין אבי ווער כ'לעבן... " (ז' 47).

דער העברעישער וואַריאַנט פון "טוביה דעם מילכיקן"

פונעם אַריינפיר צום קאַפּיטל "האַדל"

דער יידישער טעקסט:

"עך-עך-עך! ווען איר זאָלט וויסן, מיט וואָס פאַראַ צרות, מיט וואָס פאַראַ ווייטיקן אַט דער טוביה טראַגט זיך אַרום! ווי אַזוי שטייט דאָרט ביי אונדז געשריבן: אדם יסודו מעפר וסופו לעפר — אַ מענטש איז שוואַכער פון אַ פליג און שטאַרקער פון אייזן" (ו' 70).

דער העברעישער טעקסט:

"לא-עליכם, אַזאַ ווייטיק, ווי מיינער! ווען איר ווייסט נאָר, וואָס פאַר אַ צרות און יסורים איז אויסגעקומען איבערצוטראַגן טוביהן, וואָס פאַר אַ טיפע פאַרביטערונג האָט לעצטנס זיך אויסגעבויט אַ נעסט אין זיין האַרצן, וואָלט איר געזאָגט, אַז ס'איז נאָך נייטאָ אין דער וועלט אַזאַ שטאַרקער מאַן ווי טוביה. ניט אַנדערש, אַז זיין האַרץ איז פון שטיין און זיין נשמה פון קופער, ווי מיר זאָגן אין פרקי-אבות: קל כצבי וגבור כארי — דאָס הייסט, דער שוואַכער וועט זאָגן: איך בין אַ גיבור... גיט נאָר אַ טראַכט: ס'איז עפעס ניט אַנדערש ווי אַ כישוף-זאָך, רחמנא-ליצלן, עפעס אַ מין שד אַדער אַ לץ אַדער אפשר סתם אַ מכשף האָט זיך צו מיר צוגעקלעפט, כדי חוזק מאכן פון מיר, זיך רייצן מיט מיר במשך פון מיין גאַנצן לעבן אויף דער ערד" (ו' 71).

פונעם אַריינפיר צום קאַפּיטל "חווה"

דער יידישער טעקסט:

"הודו לה' כי טוב — ווי אַזוי גאַט פירט, אַזוי איז גוט. דאָס הייסט, עס באַדאַרף זיין גוט, וואָרעם פרוווט זייט אַ חכם און מאַכט בעסער! אַט האָב איך געוואָלט זיין אַ קלוגער, געדרייט דעם פסוק אַהער, געדרייט דעם פסוק אַהין, געזען, עס העלפט ניט, האָב איך צוגענומען די האַנט פונעם האַרצן און האָב געזאָגט צו זיך אַליין: טוביה, ביסט אַ נאָר! דו וועסט די וועלט ניט איבערמאַכן" (ו' 91).

דער העברעישער טעקסט:

"הודו לה' כי טוב, — אַזוי, פאַני שלום-עליכם, זאָגן מיר אין 'הלל' יעדן ראש-חודש פון יעדן חודש אין יאָר און טייטשן אויס פאַר זיך אַליין דעם פסוק לפי תרגום-אונקלוס מיט אַזאַ פשט: כל דעביד רחמנא לטב עביד... דער אייבערשטער האָט אַלץ באַשאַפן שיינ און פיינ, האָט אייני-

ליטערארישע עטייען

געריכטעט זיין וועלטל מיט חכמה, צו לערנען די מענטשן פאַרשטאַנד און דערציען זיי אין יסורים, שלאָגן זיי טויט־שלעג און טיפער מאַכן זייערע וואונדן, פון איינער — זיבן, אָז עס זאָלן וויסן די קומענדיקע דורות און פון פרי ביז נאַכט געדענקען, אָז ס'איז דאָ אַ גאַט אויף דער וועלט. איך, טוביה, אַ ילוד־אשה, קורץ מיט יאָרן און זאַט מיט רוגז, פיל עס אַלץ אויף מיין אייגן הויט און לייב פון פילצאָליקע שלעק און צרות, וואָס באַפאַלן מיך שוין אַ לענגערע צייט און לאָזן אויף קיין רגע ניט אָפּ. עס האָבן מיר ניט געהאַלפן מיין חכמה און פאַרשטאַנד, און מיין שוואַכער שכל איז מיר ניט בייגעשטאַנען. איך האָב געדרייט דעם פסוק אַהער, געדרייט אַהין און האָב געזען, אָז הכל הבל — האָב איך זיך געשטאַרקט און געזאָגט צו זיך אַליין: גענוג, טוביה, מאַך זיך ניט צום נאַר! דו וועסט די וועלט ניט איבערמאַכן! (ז' 93).

פון די געבראַכטע ביישפילן זעט זיך דייטלעך אַרויס די שטרעבונג אין דער העברעישער איבערזעצונג פון "טוביה דעם מילכיקן" פילאָסאָפיש צו פאַרטיפערן דאָס טוביה־געשטאַלט, אים צו דערנענטערן צו די קלאַסישע געשטאַלטן פון איוב, און נאָך מער קוהלת, וואָס עס לאָזט זיך מערקן ניט נאָר אינעם אינהאַלט, נאָר אויך אין דער פאַרם, אינעם עצם נוסח פון טוביהס רייד.

די פאַרשטאַרקונג פון די סאַציאַל־געזעלשאַפטלעכע אַקצענטן אין העברעישן טעקסט דאַרף דערקלערט ווערן ניט נאָר מיט דעם, וואָס טוביה איז דאָ טראַגישער, פילאָסאָפישער, נאָר אויך דערמיט, וואָס דער העברעישער וואַריאַנט איז געשריבן שפעטער פונעם אַריגינאַל (דער גרעסטער טייל קאַפיטלען אין יידיש זיינען געווען אַנגעשריבן אין די ניינציקער יאָרן און אין די ערשטע יאָרן פונעם 20־טן י.ה.). אינעם העברעישן טעקסט לאָזט זיך דייטלעכער שפירן דער אַטעם פון דער רע־וואָלוציע פון 1905, אין דעם פעפערל־געשטאַלט זיינען צוגעקומען אייניקע נייע שטריכן, קאָנקרעטער ווערט גערעדט וועגן אים און זיינע חברים, וועגן זייער טעטיקייט און מסירת־נפש פאַר דער רעוואָלוציאָנערער אידיי. אַט, למשל, איז טוביהס כאַראַקטעריסטיק פון פעפערלעך —

אין יידישן טעקסט :

"פעפּעס אַ שלימזל, ניט ווייט פונדאַנען... פאַרדריסן פאַרדריסט מיר נאָר איין זאַך: למאי זאָל זיך אַ קבצן גלוסטן לערנען, שטודירן? פראַוודאַ, דער גוטער יאָר האָט אים ניט גענומען, ער האָט אַ גוט קעפל, גאָר אַ גוט קעפל!..." (ז' 72).

אין העברעישן טעקסט :

"פעפּעס אַ משונהדיק מענטשל מיט אַ מאַדנעם אַרט באַנעמען זיך, און שטאַמען שטאַמט ער פון אונדזערע מקומות... מיך האָט געוואונדערט נאָר

דער העברעישער וואַריאַנט פון "טוביה דעם מילכיקו"

איין זאך : אַ קבצן בן קבצן וואָס דו ביסט, וואָס איז מיט דיר די גדלות ? ווי קומסטו צו חכמת יוון ? האָסט דען פאַרגעסן, אַז אונדזער תורה האָט שוין פון לאַנג געלערנט דרך־אָרץ דעם אַרעמאַנס קינדער : ובחוקותיהם לא תלכו — דאָס מיינט : אַרום און אַרום, קעצעלע, נאָר צו דער פוטער זאָלסטו זיך ניט צורירן. אמת, הינטער אויגן זאָגט מען וועגן אים : מע זאָל זוכן מיט ליכט, וועט מען צווישן די זינדלעך פון די יעהופּעצער נגידיס אַזאַ בעל־מוח ווי ער ניט געפינען" (ז' 72).

און אַט איז האַדלס כאַראַקטעריסטיק פון פעפּערלען און פון דער טעטיקייט פון אים און פון זיינע חברים —

אין יידישן טעקסט :

"ער איז, זאָגט זי, אַ מענטש, וואָס קאַטאָרי פאַר זיך אַרט אים ניט, דאָס גאַנצע טועכץ זיינס איז גאָר, זאָגט זי, יענעמס טוביה, דער וועלטס טוביה — און דער עיקר פאַר יגיע־כפיימניקעס, די בעל־מלאכות" (ז' 89).

"... זי האָט, זאָגט זי, אַ האַפּענונג, אַז עס וועט אויפגיין די זון און עס וועט ווערן ליכטיק, וועט מען אים אומקערן צוריק מיט נאָך אַ סך אַזעלכע ווי ער, און דעמאָלט וועלן זיי זיך ערשט, זאָגט זי, נעמען צו דער רעכטער אַרבעט און איבערקערן די וועלט מיטן קאַפּ אַראָפּ און מיט די פיס אַרויף" (ז' 92).

אין העברעישן טעקסט :

"דער דאָזיקער מענטש, זאָגט זי, זאָרגט זיך וועגן זיך כלל ניט. דאָס גאַנצע טועכץ זיינס, זאָגט זי, איז געווענדט דער וועלטס טובה, טובת הכלל. דאָס איינציקע, וואָס ער וויל, זאָגט זי, איז נאָר צו ברענגען אויסלייזונג פאַר די אַרעמע לייט, די אַרבעטער, די בעל־מלאכות, פאַר די אַלע, זאָגט זי, וואָס לעבן פון זייער האַרעוואָניע" (ז' 88).

"... זי טרייסט זיך מיט דער האַפּענונג, זאָגט זי, אַז ס'וועלן נאָך אַנקומען די יוס־טובדיקע טעג פאַר זיי און פאַר דער גאַנצער וועלט. די אומרויאַקע צייט וועט פאַריבערגיין און ס'וועט אויפגיין די זון אויך פאַר אונדז, און ס'וועט ליכטיק ווערן אין אַלע אונדזערע וואוינונגען, און דעמאָלט, זאָגט זי, וועט מען אים, דעם געליבטן מאַן אירן, אומקערן פון פאַרשיקונג. און נאָך אַ סך, אַזעלכע ווי ער, וועלן אויסגעלייזט ווערן פון דער קלעם און זיי וועלן זיך אומקערן אָהער צו פאַרענדיקן די אַרבעט, וועלכע זיי האָבן אָנגעהויבן — איבערצוקערן די וועלט מיטן קאַפּ אַראָפּ און משנה צו זיין די סדרי מעשי־בראשית...". (ז' 94).

ליטערארישע עסייען

אָנשוילעכער איז אינעם העברעישן וואַריאַנט געשילדערט דער טראַגישער גורל פון די יידישע מאַסן, די יידן־רדיפות און פּאַגראַמען, וועלכע די צאַרישע רעגירונג האָט אינספּירירט אין די יאָרן פון דער ערשטער רוסישער רעוואַלוציע אַלס מיטל אָפּצוּווענדן די מאַסן פון זייערע סאַציאַלע אינטערעסן, פון רעוואַלוציאָנערן קאַמף. די פּאַרבן זיינען דאָ געדיכטער, די איראַניע שאַרפּער, עס קומען צו פיינע פּאָליטישע ניואַנסן, וועלכע דעקן אויף דעם תּוך פון דער צאַרישער פּאָליטיק אויף צו זייען שנאה צווישן די פעלקער.

אין יידישן טעקסט :

"וויי, וויי, וויפל וואַסערן זיינען אָפּגעלאָפּן! וויפל אָנגסטן מיר ביידע און כל ישראל זיינען אויסגעשטאַנען אין די עלטערע יאָרן! אַ קעשענעוו, אַ קאַנסעטוציע מיט פּאַגראַמען, מיט צרות, מיט שלעק...". (ז' 109).

"איז מען זיך צונויפגעלאָפּן צו אונדז קיין בויבעריק פון אַדעס און ראַסטאַוו..."

ס'איז שוין ביי אונדז געוואָרן אַזאַ מנהג, אַז עס קומט די צייט, וואָס מע הייבט אָן ריידן פון פּאַגראַמען, הייבן יידן אָן צו לויפן פון איין שטאָט אין דער אַנדערער, ווי אין פּסוק שטייט: ויסעו ויחננו, ויחננו ויסעו — איז דער טייטש: פּאַר צו מיר, וועל איך פּאַרן צו דיר...". (ז' 110).

אין העברעישן טעקסט :

"וויי, וויי, וויפל טראַפּנס זיינען אַריינגעפּאַלן אין ים אַריין! וויפל וואַסערן זיינען אָפּגעלאָפּן איבער אונדז, שטורמישע וואַסערן! וויפל אָנגסטן מיר ביידע און כל ישראל זיינען אויסגעשטאַנען אין די עלטערע יאָרן! וויפל ניסים זיינען מיט אונדז געשען: דער נס פון קעשענעוו, דער נס פון דער קאַנסעטוציע, דער נס פון פּאַגראַמען, הריגות, שחיטות און אַנדערע ניסים־תּפּלאות לזייערן אויף אונדז טאַג־איינ, טאַג־אויס" (ז' 111).

"אַ מוראדיקע צאָל פּליטים פון די פּאַגראַמען זיינען אין יענע צייטן געקומען צו פּאַרן קיין בויבעריק, אין גרויסע מאַסן זיינען זיי זיך צונויפגע־לאָפּן צו אונדז פון אַלע מקומות, וואו אונדזערע אחינו בני־ישראל לעבן: פון אַדעס און פון ראַסטוו..."

אַזאַ איז שוין דער מנהג ביי אונדז אין דער מדינה, ברוך־השם, אין אַזוינע ביטערע און גרויזאמע טעג: וויבאַלד עס איז געקומען די צייט פון פּאַגראַמען, און דאָס קול פונעם צורר האָט זיך געלאָזט הערן אין אונדזער לאַנד¹⁸, אַזוי גלייך לאָזן זיך לויפן. געאייילט, דערשראָקן, פון שטאַט צו שטאַט, פון אַרט צו אַרט, צו מקיים זיין דעם פּסוק: שמור לי ואשמור לך — איז דער טייטש: דו — אין פּייער, און איך — אין פּלאַם...". (ז' 112).

דער העברעישער וואריאנט פון "טוביה דעם מילכיקן"

שאַרפּער קלינגט אויך טוביהס טענה צו גאָט אין באַצוג צו די נאַציאָנאַלע פּאַראָרטיילן — דער פעלקער־שנאה, דער רעליגיעזער אומטאָלעראַנץ.

אין יידישן טעקסט :

"און אז גאָט האָט שוין יאָ באַשאַפֿן יידן און ניט־יידן, פאַרוואָס זשע זאָלן זיי זיין אָפּגעטיילט איינס פון דאָס אַנדערע, גלייך ווי דער איד פון גאָט, און יענער איד ניט פון גאָט?" (ז' 107).

אין העברעישן טעקסט :

"אויב אַזוי האָט אונדז גאָט באַשאַפֿן — איז פאַרוואָס האָט ער אָפּגעטיילט די ברידער צווישן זיך און האָט אונדז צעטיילט אויף צוויי משפּחות און פאַרפּלאַנצט שנאה צווישן אונדז, אַזוי אַז מיר האָבן אין האַרצן פיינט איינער דעם צווייטן און פאַראומערן דאָס לעבן איינער דעם אַנדערן פאַר גאָר־נישט...". (ז' 107).

ווי מיר זעען, שטעלט מיט זיך פאַר די העברעישע איבערזעצונג פון "טוביה דער מילכיקער" אַזאַ וואַריאַנט פון שלום־עליכמס באַוואוסט ווערק, אין וועלכן ס'זיינען צוגעקומען נייע שטריכן און דעטאַלן אין דער שילדערונג פון די לעבנס־געשעענישן און דערעיקר אין דער קינסטלערישער אויספֿורעמונג פונעם געשטאַלט פון דעם הויפּט־העלד.

אמת, ס'איז זיך ניט באַגאַנגען אַן געוויסע, ווי מע זאָגט, "פּראָדוציר־הוצאות", וועלכע האָבן זיך באַזונדערס אָפּגערופֿן אויף דעם סטיל פונעם ווערק. אין דער איבערזעצונג פּעלן ערטערווייז יענע לאַקאַנישקייט און קאַנצענטרירטקייט פון געדאַנק און פון דער שפּראַך, וועלכע זיינען אייגנטימלעך דעם יידישן אַריגינאַל און וועלכע גיבן אים צו אַ באַזונדער רייץ. דער טעקסט איז זיך ערטערווייז צע־וואַקסן אויפֿן חשבון פון באַנוצן פאַרטיקע ביבל־פּראָזעס מיט אַלע צו זיי אַנגעהעריקע פאַראַלעליזמען, וועלכע זיינען מחמת זייער אָפטן געברויך שוין אין אַ געוויסער מאָס געוואָרן שטאַמפֿן. וואַריאַנט־וואו האָט זיך באַוויזן אַ געוויסער אַנהויך פון דעם, וואָס מע רופֿט "מליצה".

מיר ברענגען אייניקע כאַראַקטעריסטישע ביישפּילן.

דער יידישער טעקסט :

"א מענטש, זאָג איד, לעבט איין מאָל אויף דער וועלט, ניט קיין 13 מאָל"

(ז' 24).

"איד קאָן מיר קיין אַרט ניט געפינען" (ז' 98).

דער העברעישער טעקסט :

"אדם אני אומר, ימיו מעטים ורעים, משול כחרס הנשבר, כצל עובר
וכחלום יעוף ולא בכל יום מתרחש נס" (ז' 21).
"ואין מנוס לי ואין מפלט לעצמי, לאן אברח ואנה מפניו אסתר מעוצר
רעה ויגון?"¹⁴ (ז' 100).

טוביה פונעם העברעישן וואַריאַנט איז באַריידעוודיקער, זיין נוסח האָט עפּעס
פאַרלאָרן פון דער פּאַלקסטימלעכער נאַטירלעכקייט. וואוֹ-ניט-וואוֹ איז אויך גע-
מינערט דער הומאַריסטישער זין. צום ביישפּיל, עס גייט אָפּט פאַרלאָרן דער
קאַמישער עפּעקט, וואָס ווערט דערגרייכט אַדאַנק דער פאַרקריפּלער אויסטייטשונג
פון די פּסוקים אינעם ייִדישן טעקסט. דאָ, אינעם העברעישן טעקסט, ווערן די
פּסוקים מערסנטטייל אַדער בכלל ניט אויסגעטייטשט, אַדער דער פּירוש קומט
מיט דער הילף פון אַ פּסוק אין אַראַמיאַיש (תּרגום-אונקלוס).

דער ייִדישער טעקסט :

"קומט אויס נאָך דיין משוגענעם שכל, זאָג איך, אַז דאָס, וואָס מיין
בהמה מעלקט זיך און וואָס מיין פּערד פּאַרט, איז אויך ניט על-פי יושר ?
(ז' 76).

"גלייכסט זיך, זאָג איך, צו די יעהופּעצער נגידיים, ווי אין פּסוק שטייט :
כולם אהובים, כולם ברורים" (ז' 74).

"איך ווייס, זאָג איך, אַז איר זייט שוואַך, איר זאָלט געווען, זאָג איך,
לערנען אין חדר, וואָלט איר, זאָג איך, אויך געוואוסט, מה דקאמרו רעבעצן"
(ז' 113).

דער העברעישער טעקסט :

"קומט אויס, אַז מיין בהמה, וואָס מעלקט זיך יעדן טאָג, און מיין פּערד,
וואָס ציט דעם וואָגן, — איז זיי אויך דערלויבט אויסצושטעלן זיך פאַר דעם
מלך מלכי המלכים און שרייען וועגן צדק און יושר ! עס איז דאָ, זאָג איך, אַ
בפּירושער פּסוק ביי די נביאים : שאל בהמה ותורך סוסי ויגיד לך..."
(ז' 77).

"גלייכסט זיך, זאָג איך, צו די יעהופּעצער גבירישע זינדלעך, און
ווילסט גיין אין זייערע וועגן, ווי עס האָט געזאָגט דוד המלך עליו השלום,
קטן וגדול שם הוא — אין תּרגום-אונקלוס באַטייט עס : בּתר רישא זנבא
אזל"¹⁵ (ז' 75).

"איך ווייס, זאָג איך, אַז צווישן תּלמידי־חכמים איז פאַר אייך קיין אַרט
ניטאָ, איר זאָלט געווען, זאָג איך, לערנען תּורה אַזוי ווי איך אין דער

דער העברעישער וואַריאַנט פון "טוביה דעם מילכיקן"

קינדהייט, וואַלט איר אַוודאי ניט פאַרשעמט אייער יוגנט. עס איז דאָ זאָג
איך, אַ בפירושע הלכה אין דער בבא־בבא: לא נתנה תורה למגדלי סוסים,
איז לויט תרגום־אונקלוס: אי־סיפּאָ לאו ספּראָ... " (1' 115).

מיט איין וואָרט, טוביה האָט אין העברעישן וואַריאַנט עטוואָס פאַרלאָרן פון
זיין הומאַריסטישן מהות און פּאַלקסטימלעכער פשטות.
מיר האַלטן פאַר איבעריק אַפּצושטעלן זיך אויף אייניקע אַנדערע, ווייניקער
באַדייטנדיקע שינויים, דער פאַרגלייך צווישן העברעישן און יידישן טעקסט, וועלכן
מיר האָבן געמאַכט, באַווייזט גענוג איבערצייגעוודיק, אַז דער העברעישער טעקסט
פון "טוביה דעם מילכיקן" איז ניט בלויז אַן איבערזעצונג פונעם יידישן אַריגינאַל,
נאָר אין אַ געוויסער מאָס אַ ניישאַפונג, וועלכע פאַרמאַגט אירע שאַטירונגען און
ניואַנסן.

העפט 4, 1973

- 1 כתבי שלום עליכם. כרך ראשון: טוביה החולב, הוצאת השחר, ווארשא, תרע"א.
- 2 "שלום־עליכם־בוך", ניר־אָרק, 1958, ז' 223.
- 3 כתבי שלום עליכם, כרך ראשון, טוביה החולב, הוצאת השחר, ווארשא, תרע"א, ז' 2.
- 4 דאָרט, ז' 2.
- 5 דאָרט, ז' 3.
- 6 דאָרט, ז' 2—3.
- 7 דאָרט, ז' 4.
- 8 זע וועגן דעם אין "הראשונים כבני אדם". כתבי י. ד. ברקוביץ, כרך 9, ז' צח—צט.
- 9 שלום־עליכם ווערק אין העברעיש אין י. ד. בערקאוויטשעס איבערזעצונג זיינען
אַרויס אין 15 בענדער אין די פּערציקער יאָרן אין תל־אביב. "טוביה דער מילכיקער",
אין אַ פאַרפּולקומטער, סטיליסטיש אויסגעבעסערטער פאַרם, איז איינגעשאַסן אין
דער אויסגאַבע אַלס פּערטער באַנד אונטער דעם טיטל "גאַנץ טוביה דער מילכיקער",
ווייל אין פאַרגלייך מיט דער אויסגאַבע פון 1911 יאָר זיינען צוגעקומען די קאַפיטלען
"לך־לך" און "וחלקות", וועלכע זיינען ווי באַוואוסט, געווען געשריבן אין 1914.
- 10 בוכשטעבלעך: "אַ קראַ איז געפּלויגן" — ענלעך צו "אַ בוידעם". י. ד. בערקאוויטש
האַט אין דער שפּעטערדיקער אויסגאַבע דאָס קעפל געענדערט אויף "יום אתמול כי
עבר", וואָס באַטייט אין יידיש "אַ נעכטיקער טאַג".
- 11 די אויסצוגן פון "טוביה דער מילכיקער" אין יידיש גיבן מיר לויט דער אויסגאַבע:
שלום־עליכם, טוביה דער מילכיקער, מאַסקווע, 1947. די העברעישע טעקסטן ווערן
געגעבן אין אַ יידישער איבערזעצונג, דער קורסיוו איז אומעטום דעם מחברס.
- 12 כתבי שלום עליכם, כרך ראשון, טוביה החולב, הוצאת השחר, ווארשא.
- 13 תור הפרעות הגיע וקול הצורר נשמע בארצנו — דאָ ווערט איראַניש טראַנספּאַרמירט
אַ באַוואוסטע שטעל פון "שיר־השירים": תור הזמיר הגיע וקול הדרור נשמע בארצנו" —
די צייט פון דעם נאַכטיגאַל איז אַנגעקומען, און דאָס קול פון דער שוואַלב לאַזט זיך
הערן אין אונדזער לאַנד.

ליטעראַרישע עסייען

- 14 אין אַ יידישער איבערזעצונג וועט עס בערך קלינגען אזוי: "אַ מענטש, זאָג איך, זיינע טעג זיינען קנאַפּ און בעבעכדיק, ער איז געגליכן צו אַ צעבראַכן שערבל, ווי אַ שאַטן, וואָס פאַרשווינדט, ווי אַ חלום, וואָס ווערט פאַרפּלויגן, און ניט יעדן טאַג טרעפט אַ נס".
- "כ'האַב ניט וואוהין זיך אַהינצוטאַן, ניטאָ קיין באַהעלטעניש פאַר מיר, וואוהין זאָל איך אַנטלויפן און וואו זאָל איך מיך באַהאַלטן פונעם איבערפּלוס פון צרות און טרויער".
- 15 געמייט: בתר רישא גופה אָל — נאָך דעם קאַפּ גייט דער גוף, דאָס הייסט, אַלץ גייט נאָך דעם קאַפּ.
- 16 פונעם פּסוק: אי ספּרא לאו ספּרא, אי ספּרא לאו ספּא — איז ער אַ גיבור, איז ער קיין שרייבער ניט, איז ער אַ שרייבער, איז ער קיין גיבור ניט.

א נייע פארשונג וועגן שלום-עליכמען

דאס נייע בוך וועגן שלום-עליכמען פונעם ישראלדיקן ליטעראטור-פארשער דן מירון¹ שטעלט מיט זיך פאר אן ערנסטן פרוו צו באטראכטן דאס שאפן פון אונדזער גרויסן פאלקס-שרייבער פון געוויסע נייע אספעקטן.

אינעם נאכווארט צו דעם בוך באמערקט דער מחבר, אז ער האט זיך געשטעלט א באשיידענע אויפגאבע פארצולייגן דעם לייענער א היפאטעטישע אויסטייטשונג פון שלום-עליכמס וויכטיקסטע ווערק, וואס זי פרעטענדירט כלל ניט צו זיין די איינציקע און דארף באטראכט ווערן אלס א מעגלעכער וואריאנט פון אינטער-פרעטאציע.

אין דער ארבעט וועגן שלום-עליכמען לאזט זיך פילן די גרויסע ערודיציע פונעם מחבר, זיין באהאוונטקייט אין די וויכטיקסטע פילאסאפיש-עסטעטישע שטרע-מונגען פון דער מאדערנער ליטעראטור-וויסנשאפט. פונדאנען די טיפויניקייט, פילאסאפישע באדאכטקייט, וועלכע כאראקטעריזירן די דאזיקע ארבעט, פונדאנען די נייגונג צו ברייט פארמאסטענע פאראלעלן.

כאטש דאס בוך איז צעטיילט אויף קאפיטלען, וואס יעדעס פון זיי בילדעט א באזונדערן קריטישן עסיי, שטעלט עס מיט זיך פאר איין הארמאניש גאנצעס. עס איז דורכגעדרונגען מיט אן איינהייטלעכער קאנצעפציע, וועלכע ווערט טיף ארגו-מענטירט און איז איבערצייגנדיק.

אין די ערשטע קאפיטלען פונעם בוך ווערט געגעבן א ביסל אן אנדערע, ווי ס'איז געוויינלעך אנגענומען, פעריאדיאציע פון שלום-עליכמס שאפן.

דעם ערשטן פעריאד דאטירט דער מחבר מיט די יארן 1883—1890. דאס זיינען יארן פון קינסטלערישן אויפשטייג, פון גרויסער שעפערישער פראדוקטיווקייט אין א גאנצער ריי זשאנרען אין יידיש און העברעיִש (ראמאנען, נאָוועלן, ריזע-פארצייעכענונגען, פעליעטאנען א.א.).

דער צווייטער פעריאד — פון 1890 ביז 1899 — ווערט כאראקטעריזירט אלס א פעריאד פון באשטימטער "לעטארגיע", אפגעשוואכטער שעפערישער אקטיווקייט: "דער דופק פון שלום-עליכמס שאפן איז אפגעשוואכט, און צייטנווייז דאכט זיך, אז ער וועט אויפהערן צו קלאפן" (ז' 13).

דער דריטער פעריאד, פון 1899 ביז 1916, איז א צייט פון ווידעראויפשוואונג.

פון גרויסן שעפערישן אויפבלי אין אלע זשאנערן, באַזונדערס אינעם פעליעטאָן, דראַמע, מאַנאלאָג און מאַנאלאָגאָריטיקן ראַמאַן.

דער קריטיקער האַלט, אַז איינע פון די סיבות, וועלכע האָט גורם געווען אַ געוויסע סטאַנאַציע אין שלום-עליכמס שאַפן אין צווייטן פעריאָד, איז געווען דער מאַטעריעלער קריזיס, דער קראַך פון שלום-עליכמס קאָמערציאַנעלע ענינים אויף דער קיעווער בערווע: "פון אַ שרייבער אַ פאַטראָן ווערט ער פאַרוואַנדלט אין אַ שרייבער אַ פראַלעמאַריער, וואָס איז אַפהענגיק פונעם חסד פון די צייטונגען".

אַן אַנדער סיבה איז פאַרבונדן מיט געוויסע ענדערונגען אין דער ליטעראַ-רישער אַטמאָספּער. שלום-עליכמס, וועלכער איז אין די אַכציקער יאָרן געשטאַנען אין דער שפיץ פון דער זיך אַנטוויקלענדיקער יידישער ליטעראַטור, איז אין די ניינציקער יאָרן געבליבן הינטערשטעליק לגבי די נייע, מאַדערנע שטרעמונגען, וועלכע ס'האָבן אַריינגעבראַכט אין דער ליטעראַטור י. ל. פּרץ, ד. פינסקי אַא. שלום-עליכמס איז, לויט ד. מירון, געוואָרן אויס "העגעמאָן" און דאָס האָט זיך ווייטיקדיק אָפגערופן אויף זיין געמיט-צושטאַנד און אויף זיין שאַפן.

און נאָך אַ סיבה, אינעם צווייטן פעריאָד קומט פאַר אַן איבערשאַצונג פון ווערטן. דער שרייבער איבערצייגט זיך, אַז די שפּע פון ליטעראַרישער פראַדוקציע אינעם ערשטן פעריאָד האָט זיך ניט שטענדיק גינסטיק אָפגערופן אויף איר קינסט-לערישן ווערט: "עס איז אים, דעם מיליאָנער אין דער ליטעראַטור, קלאַר געוואָרן, אַז אין זיינע מיליאָנען זיינען דאָ פיל וועקסלען, וועלכע קענען ניט געדעקט ווערן" (ז' 25). ניט אומזיסט, באַמערקט דער קריטיקער, האָט שלום-עליכמס שפּעטער אָפגעשאַצט זיין שאַפן אינעם ערשטן פעריאָד אַלס אַ צוגרייטונגס-עטאַפּ, אַלס אַ שילערישע אַרבעט, און האָט אַ ריי ווערק, געשאַפּענע אין דעם דאָזיקן פעריאָד, ניט איינגעשלאָסן אין די שפּעטערדיקע אויסגאַבן פון זיינע ווערק אָדער ראַדיקאַל זיי איבערגעאַרבעט. "די אויפמונטערונג נאָך דער מפּלה פון 1890—1891 איז אַזויאַרום באַשטאַנען דער עיקר אין אויסזוכן זיך אַ וועג צו קינסטלערישער קאַנ-צענטראַציע, אין דורכגראַבן זיך צו די אינערלעכע אומאויסשעפּבאַרע קוואַלן, און טאַקע במשך פון די ירידה-יאָרן, ביזן 1900, האָט שלום-עליכמס געפונען דעם וועג צו די דאָזיקע קוואַלן" (ז' 25).

אונדז שיינט אַלס ניט גענוג באַגרינדעט די עצם כאַראַקטעריסטיק פון די ניינציקער יאָרן אַלס יאָרן פון לעטאַרגיע, קריזיס ("משבר"), סטאַנאַציע און אומ-גערעטעניש ("שנות-השפל", "שנות-בצורת"), כאַטשבי דערפאַר, וואָס דווקא אין די יאָרן זיינען דערשינען די ערשטע קאַפיטלען פון "מנחם-מענדל" און "טוביה דעם מילכיקן". אַ ביסל איבערגעטריבן, דאַכט אונדז, איז דער באַטייט, וואָס ווערט צוגעשריבן דער אויסוויקונג פונעם מאַטעריעלן קראַך אין די יאָרן 1890—1891 אויף שלום-עליכמס שאַפן. צווייפּלהאַפטיק איז דער איינפלוס פונעם "שטרייט אַרום דער ליטעראַרישער העגעמאָניע", אויב אַזעלכער האָט בכלל געהאַט אַן אַרט.²

ריכטיקער איז, לויט אונדזער מיינונג, דער געדאנק, וועלכן ס'באטאנט, אגב, אויך ד. מירון אין גאנג פון זיינע באטראכטונגען, אז אין די ניינציקער יארן האט דער שרייבער דורכגעמאכט א געוויסן שעפערישן חשבון-הנפש, ער האט איבער-געקוקט די פריערדיקע ווערטן, דורכגעטראטן נייע וועגן צו גרויסע פארמעסטן, וועלכע האבן דערגרייכט זייער פולשטענדיקע פארווירקלעכונג אינעם דריטן פע-ריאד, אין די יארן 1899—1916.

*

דעם אנאליז פון דעם דאזיקן וויכטיקסטן פעריאד אין שלום-עליכמס שאפן ווידמעט טאקע דער קריטיקער זיין הויפט-אויפמערקזאמקייט. אט דער צענטראלער טייל פון זיין ארבעט פארמאגט א באזונדערע ווערט סיי לויט דער רייכקייט פון באאבאכטונגען, סיי לויט דער אריגינעלקייט און נייקייט פון א ריי פאראל-געמיינערונגען, וואס ווערן דערביי געמאכט.

ד. מירון קלערט אויף, אז אין די אכציקער און אנהייב ניינציקער יארן האט שלום-עליכמס געטרוימט צו שאפן א נייעם טיפ יידישן ראמאן, און אים האט זיך געדאכט, אז זיין קינסטלערישער בארוף שטעקט דער עיקר אין דער ווייטערדיקער אנטוויקלונג און פארפולקמונג פונעם דאזיקן זשאנער, וואס זיינע ערשטע מוסטערן זיינען געווען "סטעמפעניו" און "יאסעלע סאלאוויי". אבער מיטן דערשיינען פון די ערשטע קאפיטלען פון "מנחם-מענדל" איז דעם שרייבער קלאר געווארן, אז זיין אמתער בארוף ליגט ערגעץ אנדערש, און אז די באצייכענונג "ראמאן" קאן אין באצוג צו דעם דאזיקן ווערק אויפגעפאסט ווערן בלויז אלס פאראדיע לגבי דעם טראדיציאנעלן באגריף פון אט דעם זשאנער. אין שלום-עליכמס ווייטערדיקער שאפונג הייבן אן פרעוואלירן דריי גרונט-עלעמענטן: דער עפיסטאליאָרער עלעמענט, דער מאנאלאג און דער דיאלאג. דער אינטערעס צו די דאזיקע אויסגעשפראכן דראמאטישע פארמען (בריוו זיינען א מין מאנאלאג שבכתב) איז, לויט דעם קריטיקערס מיינונג, געווען פארבונדן מיט דער ליטערארישער טראדיציע, וואס איז בעיקר געגאנגען פון דער השכלה (פערל, ריביל, אייכל, אקסנפעלד, עטינגער, גאלדפאדן, לינעצקי, אבראמאָוויטש א.א.). מיט איר איז פארבונדן אויך די טענדענץ פארצושטעלן דעם העלד פון דעם אדער יענעם ווערק ניט אלס אויסגעטראכטן געשטאלט, נאר אלס א "ייד פון א גאנץ יאר", וועלכער איז דעם שרייבער פער-זענלעך באקאנט (דיק, אקסנפעלד, אבראמאָוויטש א.א.).

אין נוסח פון דער דאזיקער טראדיציע באגלייט שלום-עליכמס דעם ערשטן מאנאלאג פון "טוביה דעם מילכיקן" אין זיין ערשטער רעדאקציע מיט דער פאלגנדער באמערקונג:

"א וואונדערלעכע מעשה, וויאזוי טוביה, א ייד אן ארעמאן, א מטופל מיט קינדער, איז פלוצעם באגליקט געווארן דורך א משונה-ווילדן פאל, וואס עס איז

כדאי, מע זאל דאס באשרייבן אין אַ ביכל. דערציילט פון טוביהן אַליין און איבער-געגעבן וואָרט ביי וואָרט פון שלום-עליכמען.

ד. מירון געפינט אין דעם ניט נאָר אַ פּאַראַדיע אויף דעם מעשה-ביכל-נוסח, נאָר אויך אַ טרייקייט דער טראַדיציע, ניט בלויז פון דער יידישער משכילישער ליטעראַטור, נאָר אויך פון דער מערב-איראָפּעאישער אויפקלערונגס-ליטעראַטור (דעפּאָ, ריטשאַרדסאָן, רוסאָ אַאָ). — דער טראַדיציע, וואָס איז פאַרבונדן מיט דער אויסגעשפּראַכן דיאָקטישער ציל-איינשטעלונג פון די אויפקלערער.

די פּיקציע וועגן דער פּערזענלעכער באַקאַנטשאַפט פונעם מחבר מיט דעם דערציילער אָדער אייגנטימער פונעם כתב-יד, וועלכן ער, דער שרייבער, האָט אָפּגעגעבן צום דרוק, באַדינט אין אַ באַשטימטער מאָס די ספּעציפישע סטרוקטור פונעם ווערק, איר "אַפּענע" פּאַרם, אַ פּאַרם, וואָס פּרעטענדירט ניט אויף קיין ענדע. די בריוו פון מנחם-מענדלען אָדער די מאַנאַלאָגן פון טוביהן — פון ביידע העלדן פון שלום-עליכמס צענטראַלע ווערק, וועלכע האָבן מיטן מחבר דורכגעמאַכט צוזאַמען "אַ שטיק לעבן", — קענען זיך ציען אַז אַן עק, אַלנפּאַלס כל-זמן דער שרייבער לעבט. דאָס זעלבע האָט אויך אַ שייכות צו די קאַפיטלען פון "מאַטל פייסי דעם חנוס", פונעם בוך "פונעם יאָריד".

פאַר זיי אַלע, ווי פאַר דער מערהייט שלום-עליכמס מאַנאַלאָגן, פאַר דעם "פאַרכישופטן שניידער" און פאַר אַ ריי אַנדערע ווערק איז כאַראַקטעריסטיש די ציקלישע סטרוקטור, די איבערחזרונג פון מפלות און אויפמונטערונגען, ירידות און עליות, וואָס האָבן ניט קיין סוף.

דער קריטיקער גיט צו אַ גרויסע באַדייטונג דעם דאָזיקן איינהייטלעכן סטרוקטור-פּרינציפ פון שלום-עליכמס ווערק, ער זעט אין דעם איין די אייגנ-אַרטיקייט פון דעם שרייבערס שעפּערישער אינדיווידואַליטעט.

די אַנוועזנהייט פון איין און דער זעלבער קאַמפּאָזיציאַנעלער מאַדעל אין שלום-עליכמס וויכטיקסטע ווערק שטויסט אָן דעם פאַרשער אויף דעם געדאַנק וועגן אַ באַשטימטער וועזנטלעכער קרובהשאַפט צווישן די הויפט-העלדן פון די דאָזיקע ווערק. ער איז מסכים מיט דער ברייט אַנגענומענער מיינונג וועגן שלום-עליכמס גרויסער מייסטערשאַפט צו אינדיווידואַליזירן געשטאַלטן און דער בונטקייט און רייכקייט פון זיין געשטאַלטן-גאַלעריי, דאָך האַלט עס פאַר וויכטיק צו באַטאָנען דווקא די ענלעכקייט צווישן די צענטראַלע געשטאַלטן. זיינע באַאָבאַכטונגען אין דעם פּרט זיינען אַריגינעל און ניי און פאַרדינען אויפּמערקזאַמקייט. אַלע די דאָזיקע העלדן פאַרייניקט, לויט ד. מירנס מיינונג, די טבע צו זיין "קאַמישע געשטאַלטן". צוזאַמען מיט דעם העברעישן דיכטער און קריטיקער יעקב שטיינבערג, אויף וועמענס אַרבעט ׀ ער איז זיך סומך, האַלט ד. מירון, אַז אַלע העלדן פון שלום-עליכמס וויכטיקסטע ווערק זיינען באַשאַנקען מיט איין און דער זעלבער אייגנשאַפט: "גבורה", מיט דער פעאיקייט ניט צו פאַרלירן די גייסטיקע פּרישקייט, די זעלבסט-

באהערשונג ביי אלע אנטפלעקונגען פון זייער שווערן גורל. זיי אלע, באטאנט דער קריטיקער, שפאנען זיכער אויפן ראנד פון אפגרונט און זיינען באצייטנס גובר יעדע שטרויכלונג, ווייל זיי זיינען מסוגל, יעדער אויף זיין שטייגער, זיך שטארקן אין אן עת-צרה און זיך באוואפענען מיט נייע חלומות און נייע האפענונגען. "טאקע אט די פעאיקייט ניט צו פארלירן אפילו איין טראפן פון זייער זעלישן תמצית' (י. שטיינבערג) גיט זיי די מעגלעכקייט צו פארנעמען אין שלום-עליכמס שאפן דאס ארט, וואס איז פאר זיי באשטימט; זי גיט זיי די מעגלעכקייט צו דערציילן זייערע געשיכטעס. אן דער דאזיקער פעאיקייט וואלטן זיי ניט געווען בכוח עס צו טאן אדער זיי וואלטן, לכל-הפחות, ניט געקענט פארהיטן דעם קאמישן עפעקט פון די דערציילונגען" (ז' 80).

טוביה, צום ביישפיל, באהויפטעט דער קריטיקער, האט געליטן זייער פיל צרות, נאר עס דאכט זיך, אן די דאזיקע פלאגן זיינען ניט אריינגעדרונגען אין קיין געביט פון זיין אינערלעכן וועזן, וואס דורך אים אנטפלעקט ער זיך פאר אונדז אלס קאמישער העלד. ווען מיר הערן טוביהן דערציילן וועגן די גרויסע יסורים, וואס אים איז אויסגעקומען איבערצולעבן, זיינע חכמהס און וויצן, זיין לוסטיק ווערטלען זיך, דאכט אונדז, אן עס איז גאר קיין פארבינדונג ניט פאראנען צווישן דעם, וועגן וואס ס'ווערט דערציילט, און דעם נוסח פון דער דערציילונג. טוביה דערציילט וועגן זיך, וועגן א מענטשן, וואס האט דורכגעמאכט איובס לייזן, נאר דאס ארט דערציילן איז אַזאַ, ווי עס וואלט גערעדט א מענטש, "ביי וועמען ס'האט אין לעבן קיין שלעכטס ניט פאסירט".

אויך מאַטל פייס די דעם חזנס, באַמערקט ד. מירון, "טראַגט זיך אום, ווי טוביה, אויף די שטורמישע וואַסערן פון זיין שיקזאַל... ווי טוביה, געפינט ער זיך אינעם רשות פון העפטיקע היסטארישע קרעפטן, וואָס צעברעקלען דעם גאַנצן לעבן-שטייגער, אין וועלכן ער איז געבאָרן: מאַטל ווערט אויפגעכאַפט פונעם אייליקן לעבנס־שטראַם פון דעם זיך פאַנגדערפאַלנדיקן שטעטל און ווערט אומגעשליידערט צו אַן אַנדערער, אומבאַקאַנטער וועלט אַן דער מינדסטער מעגלעכקייט אַרויסצוווייזן פרייען ווילן אָדער פרייען אויסוואַל. אָבער מיר, די לייענער, פילן כלל ניט, אַז דאָס יינגל — דער דערציילער — וואַרפט זיך אונטער באַשטימטע, אַנגעבונדענע אים פון אויסן, קרעפטן. פאַרקערט, יעדע געשעעניש, וואָס ווערט אים אויפגעצוואונגען, באַקומט אינעם נוסח פון מאַטלס דערציילונג דעם כאַראַקטער פון אַ פרייוויליקן אויסוואַל: מאַטל לייגט זיך גערן שלאָפן אויפן דיל, ווען די משפּחה איז געצוואונגען צו פאַרקויפן דאָס גאַנצע מעבל. די געשאַפענע לאַגע זעט אויס אין זיינע אויגן זיך פרייוויליק אין אינעם שפּאַן פונעם פרנסה־געיעג מצד זיין פאַראַרעמטער משפּחה... אין אַ באַשטימטער מאָס איז אים צום האַרצן די נסיעה קיין אַמעריקע, און ער איז פול מיט אומגעדולד וואָס גיכער אַהין זיך צו דערקלייבן... ווי טוביה,

טרעט אַרויס מאַטל אַלס דערצייילער וועגן זיינע צרות, און ווי אין דעם פּאָל מיט טוביהו, איז אינעם טאָן, מיט וועלכן ער דערצייילט וועגן זיי, ניט צו מערקן קיין שום פּאַרבינדונג צווישן דעם דריקנדיקן גורל, וואָס איז אים אויפגעצוואונגען פון אויסן, און זיין געמיט־צושטאַנד“ (ז' 83). הגם מאַטל איז פּאַרבוּדן מיט דעם גורל פון דער משפּחה און פון דעם שטעטל, באַמערקט דער קריטיקער, דאָך איז ער “אַ טעריטאָריע פּאַר זיך... ער נעמט ניט אָן זייערע ווערטן, זייער באַציאונג צו זיך, זייער באַציאונג צו אים. זיין קוק אויף זיי ווערט דיקטירט דורך זיינע זעלב־שטענדיקע נאָרמעס, און אין די דאָזיקע נאָרמעס — און ניט אין דער סתם קינדישער תמימות — שטעקט דער סוד פון דער וואונדערבאַרער לוסטיקייט פון זיין דערצייילונג“ (ז' 86).

דן מירון איז, לויט אונדזער מיינונג, ניט אינגאַנצן גערעכט, ווען ער גרענעצט זיך פּולשטענדיק אָפּ פון דער אָנגענומענער מיינונג, אַז אין מאַטלס תּמימות־דיק־פּריילעכן אויפּאַסן די טראַגישע געשעענישן, וואָס קומען פּאַר אַרום אים, האָט פּיל צו זאָגן די אייגנאַרטיקייט פון דער קינדערישער פּסיכאָלאָגיע.

*

אַן ענלעכע, ווי ביי מאַטלען “אויטאַנאַמישקייט”, “אומאַפהענגיקייט לגבי די אומשטענדן פון זיין גורל” געפינט דער קריטיקער אויך ביי מנחם־מענדלעך, וועלכער איז נוטה “זיך אַליין צו באַטראַכטן אַלס אַ מין פּרייען און אויטאַנאַמען געביט, וואָס איז באַשאַנקען מיט וואונדערלעכע אייגנשאַפטן פון מאַבילקייט און פון קענען אָנבינדן אַלץ נייע און נייע קאַנטאַקטן אין יעדער צייט און אין יעדן אָרט... אין גאַנג פון די געשעענישן אַנטפלעקט זיך מנחם־מענדלס גייסטיקע אויטאַנאַמישקייט אין דער ניט־גרייטקייט אָנצונעמען דעם גור־דין פון דער אומ־פּאַרמיידלעכער קאַטאַסטראַפּע”... (ז' 87).

ד. מירון געפינט אין מנחם־מענדלס פּילמאָליק זיך איבערהורנדיקן אויסרוף “און איך אויך בתּוכם” ניט קיין אויסדרוק פון הילפּלאַזיקייט און פּאַרלאָרנדיקייט, נאָר, פּאַרקערט, דעם אויסדרוק פּאַר דעם געפּיל פון “שייכות צו דער אַרענע פון די שטורמישע געשעענישן”, פון “געפינען זיך אין דער מיט פון די געשעפטן”, פון האַלטן זיך אַלס אַ “טייל פון דעם מענטשלעכן לעבנס־שטראַם, וואָס איז דרייסט, ווערט אונטערגעוואָרפּן פּיל געפּאַרן און גייט פון זיי אַרויס אַלס זיגער... “שלום־עליכם איז אויסן געווען מיט זיין ווערק צו ווייזן, פּירט אויס דער קריטיקער, “ניט נאָר מנחם־מענדלעך דעם מינדערווערטיקן, לעכערלעכן און באַליידיקטן, נאָר אויך דעם מנחם־מענדל פון גרויסע, כּמעט העראַאישע דימענסיאָנען” (ז' 88).

ענלעכס געפינט ד. מירון ביי די העלדן פון שלום־עליכמס מאַנאַלאָגן און קאַמעדיעס. די העלדן פון שלום־עליכמס מאַנאַלאָגן דערצייילן אויך וועגן זייערע פּילצאָליקע נסיונות און מפּלות (וואָס ווערן באַגלייט מיט אויפּמונטערונגען און

ווידער-אויפשוואונגען) מיט אַזאַ לוסטיק־פריילעכן נוסח, מיט אַזאַ איבערפלוס פון ווערטער, אַז עס איז צו וען דער פולקומער ווידערשפרוך צווישן דעם טראַגישן אינהאַלט און דעם קאַמישן אַרט דערציילן. עס פאַרדינט דערביי אויפּמערקזאַמקייט דעם קריטיקערס געדאַנקענגאַנג וועגן דעם מהות פון דער אַזויגרופענער "באַריי־דעוודיקייט" פון שלום-עליכמס העלדן.

ד. מירן שטעלט זיך אַפּ אויף די אַנגענומענע אין דער ליטעראַטור וועגן שלום-עליכמען שטאַנדפונקטן בנוגע דער דאָזיקער פּראָגע, אייניקע האָבן אין דער "באַריי־דעוודיקייט" פון שלום-עליכמס יידן און יידענעס איינגעזען אַ פּגם אין שלום-עליכמס טאַלאַנט, וועלכן זיי האָבן טראַקטירט אַלס אַ "סוחרישן, מאַרקישן, וואַלגאַרן".⁴ אַנדערע האָבן אין דער דאָזיקער באַריי־דעוודיקייט פון שלום-עליכמס "עמך־מענטשן" איינגעזען דווקא די הויפּט־מעלה פונעם פּאַלקס־שרייבער, שלום-עליכמס האַט, לויט זייער מיינונג, איבערגעגעבן אין זיינע ווערק דאָס לשון פונעם פּאַלק אַז דעם מינדסטן צומיש פון קינסטלערישער פּאַרמיטלונג. די צוימלאַזע באַריי־דעוודיקייט פון שלום-עליכמס העלדן איז מצד די דאָזיקע קריטיקער קוואַלי־פיצירט געוואָרן אַלס אַן אויסדרוק פון שפּע, וואָס פּלייצט אַרויס פונעם פּאַלקס־קוואַל און ווערט פונעם שרייבער דערטראַגן צום לייענער אין אַ "ריינער, אויטענ־טישער פּאַרם".⁵

ד. מירן וואַרפט אַפּ ביידע פּאַליאַרע שטאַנדפונקטן, גענויער שטעלט ער זיך אַפּ אויף דער צווייטער ווערסיע, וועלכע איז געוואָרן די דאָמינאַנדיקע אין דער שלום-עליכמס־פּאַרשונג פּאַר די לעצטע 40—50 יאָר. באַזירנדיק זיך אויף אַ ריי אַרבעטן פון גוטבאַקאַנטע לינגוויסטן, געווידמעט דער שלום-עליכמס־שפּראַך (ע. ספּיוואַק, א. ווינרייך, י. מאַרק), באַווייזט ד. מירן, אַז דער געדאַנק וועגן דער פולקאַמער אידענטישקייט צווישן דער שלום-עליכמס־שפּראַך און דעם פּאַלקס־לשון האַט ניט קיין ממשותדיקן גרונט. די שפּראַך פון שלום-עליכמס העלדן, אַפילו פון די מאַנאַלאָגן, שטעלט מיט זיך פּאַר אַ מוסטער פון מייסטערישן באַנוצן זיך מיט פּאַלקאַרישן מאַטעריאַל, פון אַפּקלייבן און באַאַרבעטן די אוצרות פונעם פּאַלקס־לשון מיט דער הילף פון אַ "קינסטלערישן סינטעז", וואָס גיט זיי צו אַן איינהייט־לעכקייט און שלימות, וועלכע זיינען כלל ניט בנימצא אין דער עצם "מאָדעל" (ז' 91).

... שלום-עליכמס אַריינמישונג, באַהויפטעט מיט רעכט דער קריטיקער, לאַזט זיך פילן אומעטום, די זאַך איז ניט נאָר אין דעם, וואָס שלום-עליכמס האַט געשאַפּן די ווערטער, וועלכע עס זאָגן אַרויס טוביה אַדער די העלדן פון די מאַנאַלאָגן, וויכטיקער איז דער כאַראַקטעריסטישער פּאַר זיי אַלע איינהייטלעכער רעטאַרישער פּרינציפּ, די רייד זיינען שטענדיק געריכטעט צו אַ באַשטימטן צוהערער, אין אייניקע פּאַלן איז עס די פּערזאָן "שלום-עליכמס", אין אַנדערע — אַן אויסגע־טראַכטער, אומבאַקאַנטער אַדרעסאַט. דערביי איז דער קאַמישער עפעקט פונעם

מאָנאַלאָג, בדרך־כלל, באַזירט אויף דער טאַטזאַך, אַז דער אַדער די צוהערער, בתּוכם מיר, די לייענער, שטייען אויף אַ העכערן קולטורעלן ניוואָ, ווי ער, דער דערציילער. די פאַרקריפּלונג פון דעם אַדער יענעם פּסוק, צום ביישפּיל, ביים אויסטייטשן אים מצד טוביהן רופט ארויס אַ קאַמישן עפעקט טאַקע דערפאַר, וואָס מיר, די לייענער, פאַרשטייען גוט, אַז די אויסטייטשונג איז ניט אַדעקוואַט צו דעם עכטן באַטייט. דער קאַמישער עפעקט פונעם העפטיקן רייד־שטראַם, מיט וועלכן ס'פאַרפלייצן אונדז די העלדן פון שלום־עליכמס מאָנאַלאָגן, ווערט אויך אין אַ באַשטימטער מאָס דערגרייכט אַדאַנק דעם חילוק צווישן דעם ניוואָ פונעם דערציילער און זיינע צוהערער.

*

פון ד. מירנוס געדאַנקענגאַנג ווערט קלאַר, אַז די באַריידעוודיקייט פון שלום־עליכמס העלדן געהערט צו איינעם פון די וויכטיקסטע קינסטלערישע מיטלען פון שלום־עליכמס דעם הומאַריסט. אינטערעסאַנט איז דערביי דעם קריטיקערס עקסקורס אין דער ליטעראַטור־געשיכטע. דער קריטיקער דערווייזט, אַז די דאָזיקע טראַדיציע גייט פון דער השכלה־ליטעראַטור.

די משכילים, וועלכע האָבן געשטעלט פאַר זיך דעם ציל צו אויפקלערן און דערציען די מאָסן, זיינען געווען געצוואונגען זיך באַנוצן מיט דער יידישער שפּראַך, צו וועלכער זיי האָבן זיך, בדרך־כלל, באַצויגן מיט גרויס ביטול. אויף וויפל זיי האָבן געהאַלטן די דאָזיקע שפּראַך פאַר צופיל מינדערווערטיק און פרימיטיוו, אַז דער שרייבער זאָל אויף איר אַרויסזאָגן זיינע געדאַנקען, האָבן זיי זיך געסטאַרעט אַלץ אָפטער צו ווענדן זיך צו דער דראַמאַטישער פאַרם, דאָס הייסט, זיי האָבן זיך באַמיט אויסצופילן זייער דערציערישע אַדער דיאַקטישע שלימות ניט דורך דירעקטע אייגענע אַרויסזאָגונגען, נאָר מיט דעם קאַמישן דיאַלאָג, וואָס ווערט אַריינגעלייגט אין מויל פון זייערע העלדן.

דערביי איז מערקווירדיק, אַז אין יענע געגנטן, אין וועלכע דער קאַמף קעגן די מיטלאַלטערלעכע פאַרמען אין יידישן לעבן, און דער עיקר קעגן חסידות, איז געווען העפטיק און שאַרף, צום ביישפּיל אין די דרומדיקע קאַנטן — גאַליציע, פּאָדאָליע, וואַלין, — איז די ליבע פון די שרייבער צו דעם זשאַנער פון דער קאַמיש־סאַטירישער פּיעסע אַדער צו דער דערציילונג, וואָס איז דורכאויס געבויט אויף דעם דיאַלאָג, געווען באַוונדערט שטאַרק. די טראַדיציאָנעלע, אָפּגעשטאַנענע פאַרמען פונעם יידישן לעבן האָט מען דאָ ביז אויסגעלאַכט מיט דער הילף פון אַ זאַפטיקן, רייכן מיט אידיאָמען און דיאַלעקטיזמען פּאַלקסטימלעכן יידיש, אויף וועלכן ס'האָבן גערעדט די אויסגעשפּראַכן קאַמישע פּערסאָנאַזשן (אין די ווערק פון ריב"ל, פּערל, אקסנפּעלד, לינעצקי, גאַלפּאָדן, און אויך אין די ווערק פון מענדעלען אין פּעריאַד, ווען ער האָט זיך באַזעצט אין די דרום־געגנטן). פאַרקערט, אינעם ליטווישן צפון,

וואו דער קאמף קעגן דעם מיטלאַלטער אינעם יידישן לעבן איז געווען שוואַכער און ס'זיינען אפילו געמאַכט געוואָרן געוויסע פרווון צו געפינען אַ פשרה צווישן דער השכלה און די אַרטאָדאָקסישע קרייזן, איז דער אינטערעס צו דער דראַמאַטי־שער אָדער דיאָלאָגישער פאַרם געווען פיל קנאַפער. דאָ האָט פרעוואַלירט דער ליטעראַרישער דערציילער, וועמענס לשון איז געווען ווייט פון דער פּאָלקס־שפּראַך און איז געווען היפּש באַלאַדן מיט דייטשמעריזמען (צ. ב. דיק, דינעוואָן, שאַמער). ד. מירון באַווייזט, אַז שלום־עליכם האָט פאַרגעזעצט די מסורה, וואָס איז געווען פאַרשפּרייט אין די דרומדיקע געביטן. עס איז ניט שווער צו געפינען באַרייר־פונקטן צווישן זיינע מאַנאָלאָגן און קאָמעדיעס מיט ענלעכע זשאַנרען ביי די שרייבער־משכילים, ניט געקוקט אויף דעם ראַדיקאַלן אונטערשייד צווישן זיין ציל־איינשטעלונג און זיין באַציאונג צו יידיש, אין פאַרגלייך מיט זייער ציל־איינשטעלונג און זייער באַציאונג צום "זשאַרגאָן". דער וואָרט־איבערפלוס, דאָס רייכע וויצלען זיך און ווערטלען זיך איז דאָ און דאָרט ברייט פאַרגעשטעלט. ס'איז אָבער אויך פאַראַן אַ גרויסער חילוק. ביי די שרייבער־משכילים איז די באַריידעוודיקייט פון די פּערסאָנאַזשן, זייער נטיה צו איבערחוון באַזונדערע ווערטלעך אָדער פּראָזעס געווען בלויז אַ מיטל צו דערגרייכן דעם נייטיקן קאָמישן אָדער סאַטירישן עפּעקט. ביי שלום־עליכמען פילן זיי אויס נאָך אַ צווייטע וויכטיקע פונקציע. זיי העלפן דעם הויפט־פּערסאָנאַזש אַפּצוהיטן דאָס גייסטיקע גלייכגעוויכט, זיך דערהייבן איבער די שווערע אומשטענדן פון זיין גורל. שימעלע סאַראַקערס "שער־און־אייזן — אונדזער פּאָלק עמד", מנחם־עמענדלס "און איך אויך בתוכם", טוביהס — "טוביה איז ניט קיין יידענע", מאַטלס — "מיר איז גוט — איך בין אַ יתום", ווי פיל אַנדערע אַזוינע ווערטלעך, די עצם באַריידעוודיקייט פון שלום־עליכמס העלדן — דאָס אַלץ העלפט דער "ראַזריאָדקע" נאָך דער געליטענער מפלה, דער דערמוטיקונג נאָך די איבערגעלעבטע יסורים, דער עליה נאָך דער ירידה. דער ווערטער־שטראַם איז אַ מיין "שוין־טורעם, וואָס מיט זיין הילף געלינגט שלום־עליכמס העלדן זיך אַפּווענדן פון דער ביטערער דערפאַרונג" (ז' 103).

*

די סטרוקטור פון שלום־עליכמס צענטראַלע ווערק, באַטאַנט דער קריטיקער, שייט זיך לחלוטין אונטער פון דער קאָמפּאָזיציע אין זיינע אַנדערע ווערק, צום ביישפּיל, אין די ראַמאַנען. אין זיי הערשט די מאַדעל פון אויפגאַנג און בהדרגה־דיקן אונטערגאַנג, די געשטאַלטן ווערן אין שלום־עליכמס ראַמאַנען, אין אַזוינע ווי "יאָסעלע סאַלאַוויי", "סטעמפּעניו", "בלאַנדזנדע שטערן", געגעבן אין זייער אַנט־וויקלונג, זיי געפינען זיך אין אַ צושטאַנד פון שטענדיקער פאַרענדערונג. אין די צענטראַלע ווערק, וועלכע זיינען געבויט לויט דעם פּרינציפּ פון אַ סדרה מפלות און אויפשוואַונגען, זיינען די הויפטגעשטאַלטן געגעבן סטאַטיש, זיי ענדערן זיך

כמעט ניט. די צייט, וואָס באַוועגט זיך אין די דערציילונגען פון "טוביה דעם מילכיקן" אָדער "מאַטל פייסי דעם חונס", אין די בריוו פון מנחם-מענדלעך, באַ-הויפטעט ד. מירון, ווירקט, ווי עס זעט אויס, בלויז אויף דעם גאַנג פון די געשעענישן, נאָר ניט אויף די הויפט-געשטאַלטן. אויפן סמך פון אַ ריי קאַנקרעטע ביישפילן, וועלכע ווערן באַגלייט מיט גוט דורכגעטראַכטער אַרגומענטאַציע, קומט דער פאַרשער צו גאַנץ פאַראַדאַקסאַלע אויספירן.

מאַטל פאַרבלייבט אין אונדזער פאַרשטעלונג אַן "אייביק קינד". מנחם-מענדל, וואָס האָט לויט דער כראָנאָלאָגישער אַנטוויקלונג געדאַרפט דערשיינען אינעם אַוויגערופענעם "צווייטן טאַם" שוין אַלס זיידע פון אייניקלעך, פאַרקריצט זיך אין אונדזער פאַרשטעלונג ווי נאָך אַ יונגער מאַן פון אַ יונגער פרוי, ווי אַ פאַטער פון קליינע קינדער — גלייך די צייט וואָלט אויף אים קיין שליטה ניט געהאַט. אויך טוביה, ניט געקוקט אויף געוויסע סימנים פון פאַרעלטערונג. פאַרלירט ניט אין אונדזער פאַרשטעלונג דעם אויסזען פון אַ "ייד אין מיטעלן עלטער". די הויפט-געשטאַלטן פון שלום-עליכמס באַדייטנדיקסטע ווערק, — פירט אויס ד. מירון, — זיינען ניט מסוגל "זיך צו ענדערן, אָפגעשוואַכט צו ווערן, דעגראַדירן, ווערן קליגער, ווי זיי זיינען געווען, אָדער פאַרלירן עפעס פון דער קלוגשאַפט, וועלכע איז געווען ביי זיי לכתחילה" (ז' 112).

די אייגנשאַפטן פון שלום-עליכמס העלדן צו זיין "סטאַטיש" ווערט, ווי געזאָגט, פאַרבונדן מיט זייער עצם פיגורירן אַלס קאַמישע דערציילער אין ווערק, וואָס זיינען געבויט לויט דעם פרינציפ פון ציקלישע איבערחזרונגען פון ירידות און עליות. דער רואיקער, לוסטיקער און שפאַסיקער טאַן, מיט וועלכן זיי דערציילן וועגן זייערע לעבנס-פאַסירונגען, מאַכט זיי אין אַ געוויסער מאָס "אומאַפהענגיק" פון די דאָזיקע פאַסירונגען. זיי דערשיינען אַלס "באַשעפענישן, וואָס זיינען אויסער געשיכטע", אַלס מענטשן, וואָס זיינען אויף אַ באַשטימטן אופן "אויטאַנאָם", דאָס הייסט "באַפרייט פון אָפהענגיקייט לגבי די זיך ענדערנדיקע סאַציאַל-געשיכטלעכע באַ-דינגונגען און אפילו פון דעם זיך אַנטוויקלענדיקן כאַראַקטער. זיי פאַרהיטן זייער קיום טראַץ די שטורעמס פון דער צייט. זיי שוועבן אין אַ דערציילערישן חלל, צו וועלכן דער טומל פון די שטורמישע אופטרייסלונגען דערגייט נאָר ווי אַ ווייטער עכאַ" (ז' 125).

דער קריטיקער זעט פאַר, אַז זיין געדאַנקענגאַנג וועט אַרויסרופן קאַטעגאָרישע דערווידערונגען. ער האַלט עס פאַר געזעצמעסיק. דאָך באַשטייט ער אויף דער ריכטיקייט פון זיינע מסקנות און פאַרטיידיקט זיי מיט גרויסער פאַכמענישער געניטקייט, באַזירנדיק זיך אויף אַ זייער פיינעם, ראַפּינירטן טעקסטוועלן אַנאַליז פון שלום-עליכמס צענטראַלע ווערק.

אין "מאַטל פייסי דעם חונס", — קלערט אויף ד. מירון, — ווערט דערציילט פון געשעענישן, וואָס וויקלען זיך פאַנאַדער אין אַ געוויסן צייט-אַפּשניט, מינדסטנס,

פון א פאַר יאַר, נאָר ווען מע באַטראַכט זיי פונעם לאַנדשאַפּטלעכן אַספּעקט, באַקומט זיך דער איינדרוק, אַז זיי אַלע זיינען זיך פאַרלאַפּן אין משך פון איין זומער. ווייל אינעם גאַנצן ווערק געוועלטיקט "איין גרויסער און גליקלעכער זומער". די האַנדלונג הייבט זיך אָן מיט דער פּרילינג־זונענשיין, וואָס דערוואַרעמט די ערד, וועלכע האָט זיך אַקאַרשט אַנטבלויזט פונעם שניי; די ווייטערדיקע געשעענישן זיינען פאַרבונדן מיטן יום־טוב שבועות; די רייזע פון לאַנדאָן קיין ניו־יאָרק קומט פאַר יום־כיפור. די געשעענישן, וועגן וועלכע ס'ווערט דערציילט אינעם צווייטן טייל, האָבן געזאַלט פאַרקומען ווינטער־צייט, נאָר אויך אין דעם דאָזיקן טייל הערשט דער זומער. מאַטלס לוסטיק דערציילטע געשיכטעס "האַבן ניט געקענט פאַסירן אין אַ וועלט, וואָס איז ניט גאַלע זומער. דערפאַר האָט שלום־עליכם, בכיוון אַדער ניט בכיוון, מוותר געווען אויף דער כראַנאַלאַגישער בהדרגהדיקייט און האָט איבער דעם גאַנצן רוים, וואָס ציט זיך פון קאַסרילעווקע ביז ניו־יאָרק, אויסגע־שפּרייט אַ "קרישטאַל־לויטערן" הימל, וואָס ווערט אויף קיין איין רגע ניט פאַר־כמאַרעט" (ז' 142).

דער קריטיקער דעקט אויף דעם סימבאָלישן באַטייט פונעם "אייביקן זומער", וואָס הערשט אין "מאַטל פייסי דעם חזנס". ער שרייבט:

"דער הילכיקער התפעלות־אויסגעשריי פונעם יינגל מאַטל, וואָס איז אַקאַרשט אַרויס פונעם פייכטן קעלער און האָט דערזען דעם אויסגעלייטערטן הימל איבער זיין קאַפּ און די ערד, וואָס האָט אַנגעהויבן צו גרינען, אונטער זיינע פיס, זאָגט עדות וועגן דער וועזנטלעכער אידענטישקייט צווישן אים און דעם פּרילינגדיקן דראַנג צו וואַקסן. דאָס געזאַנג, וואָס רייסט זיך פון אים אַרויס ... זיין שפּרינגען צוזאַמען מיט דעם קעלבל מעני — דאָס אַלץ דייט אָן אויף דער קרובהשאַפט מיט דער נאַטור, אויף די סטיכיאישע קרעפטן, וואָס דערוועקן זיך אין אים ... דער קעלער, פון וועלכן מאַטל רייסט זיך אַרויס צו דער גרויסער ליכט, איז ניט נאָר "קאַלט און נאַס", ער איז אויך אַנגעפילט מיט "דעם ריח פון זייערטייג און רפואות פון אַפטייק". ער שליסט אין זיך איין ניט נאָר די טעג פון שניי און קעלט, נאָר אויך די גאַנצע אַטמאָספּער פון שקיעה, פּוילונג, עקל. ער פאַרקערפערט אין זיך צום אַלעמערשטן די קראַנקייט און דעם טויט ... דאָ ווערט קעגנגעשטעלט מיט אַ תמימות, וואָס ווייסט כמעט ניט פון רחמנות, דער אומגליק פון אַ וועלט, וועלכע גייט אונטער, און דער יום־טוב פון אַ וועלט, וואָס באַגייט זיך ... דעם פאַטערס טויט און דער אַנקום פונעם זומער בילדן דאָ צוויי זייטן פון איין געשעעניש. דער פאַטער, דער קעלער, די קראַנקייט געהערן צו דער ווינטער־וועלט, וועלכע שלום־עליכם האָט אין מאַטלס דערציילונגען זיך באַמיט צו אינגאַרירן, ווי זי וואַלט ניט עקזיסטירט. דאָס ערשטע קאַפיטל איז טאַקע באַרופן צו באַגראַבן די דאָזיקע וועלט אינעם בוכשטעבלעכן באַטייט פון דאָזיקן איד־אַם. פון דעם ערשטן קאַפיטל ווערט קלאַר, אַז די זומער־וועלט, וואָס וועט זיך פאַר אונדז אַנטפלעקן אין די קומענדיקע

קאָפּיטלעך, איז געבויט אויף די רואינען פון דער דאָזיקער ווינטער-וועלט" (ז' 145). דער געראַנגל צווישן זומער און ווינטער סימבאָליזירט, לויט ד. מירון, דעם איינרייס מיט דער טראַדיציע, מיט דער יידישער מאַראַל און סיסטעם פון דערציאַונג, מיט דעם אַלטן וועלט-סדר. "דאָס בוך פייערט דעם חורבן פונעם איינגעוואַרצלטן און יאַרנלאַנג איינגעשטעלטן און דעם פאַרגעניגן פון אומוואַרפן עס און אַרויסרייסן מיטן וואַרצל" (ז' 148).

די ריכטיקייט פון דער דאָזיקער כאַראַקטעריסטיק רופט ניט אַרויס קיין צווייפל. י. נוסיןאָו האָט ענלעכס געשריבן וועגן "מאַטל פייסי דעם חנוס":
"די סימבאָלישע באַדייטונג פון מאַטלס ווערטער 'מיר איז גוט — איך בין אַ יתום' באַשטייט טאַקע אין דעם, וואָס מאַטל איז געבליבן אַ יתום נאָך דעם יידישן מיטלאַלטער. ער איז אויסגעלייזט געוואָרן פון דער כנסת ישראל-השגחה. פונדאָנען שטאַמט די פרייד, וואָס שטראַמט פון אים... "מאַטל פייסיס" איז די באַגעגעניש פונעם קינד מיט דער נייער וועלט"⁶.

*

ד. מירון באַמערקט, אַז אין "מאַטל פייסי דעם חנוס" האָט שלום-עליכם אויסגענוצט די קינדערשע וועלט-אויפאַסונג, כדי אַמטיפסטן אויסצודריקן זיין אייגענע שטעלונג צו די היסטאָרישע געשעענישן, פון וועלכע ס'ווערט דאָ דערציילט, אַ שטעלונג, וועלכע איז אין תוך אַ פאַזיטיווע, די מאַסן-אויסוואַנדערונג פון די מזרח-איראָפּעאישע יידן, וועלכע דער דלות און די צאָרישע אונטערדריקונגס-פאַליטיק האָט געצוואונגען זיך לאָזן אין וועג אַריין, ווערט פונעם שרייבער גע-שילדערט ווי אַ פראַצעס פון געזונטער שטרעבונג צו עקאָנאָמישער און גייסטיקער באַנייאַונג. "די יידישע עמיגראַנטן, — שרייבט דער קריטיקער, — זיינען געווען ניט נאָר פאַרלאָרענע אויסוואַנדערער, ווי עס האָט זיי געשילדערט די ליטעראַטור וועגן דער יידישער עמיגראַציע, נאָר אויך אַ שבט, וואָס גלוסט צו לעבן, וואָס איז אַפטימיסטיש, הונגעריק, וואָס פילט אינעם הונגער, אַז ער איז געזונט, אַ שבט, וועלכער איז גרייט צו ראַדיקאַלע ענדערונגען אין זיין לעבנסאַרט..."

שלום-עליכם איז דערגאַנגען צו אַזאַ ברייטער היסטאָרישער אויפאַסונג אַדאַנק דעם, וואָס ער האָט זיך אָפּגעריסן פון דעם טראַדיציאָנעל-היסטאָרישן שטאַנד-פונקט... און איז געקומען צו אַ היסטאָרישער שטעלונג, וועלכע איז געווען אפשר דרייטער, ווי ער אַליין איז גרייט געווען צו אַנערקענען, נעמלעך, אַ שטעלונג, וואָס האָט באַרעכטיקט די רעוואַלוציאָנערע ווענדונג, וואָס איז פאַרגעקומען אין דער יידישער געשיכטע און איז געווען דער אויסדרוק פונעם שרייבערס טיפן גלויבן אינעם כוח פון פאַלק זי צו באַשטיין" (ז' 149).

די דאָזיקע אין תוך ריכטיקע מסקנות וועגן דעם סימבאָלישן באַטייט פון דעם פּרילינג-זומערדיקן קאַלאַריט און פון דער פּריידפולער און זאָרגלאָזער "אייביקער

קינדהייט", וועלכע הערשן אין "מאָטל פייסי דעם חונס", גיבן אָבער ניט, לויט אונדזער מיינונג, קיין גרונט צו באַטראַכטן דאָס קאָנקרעטע מאָטל-געשטאַלט אַלס אַ "באַשעפעניש", וואָס איז אויסער געשיכטע" אַלס "אַ מין פאַרקערפערונג פונעם ביאָלאָגישן אויסערהיסטאָרישן פרינציפ", אַלס אַ סטאַטישע פיגור, אַלס אַן "אויטאָ-נאַמען געביט", וואָס די געשעענישן אַרום אים גייען אים ניט אָן, אַד"ג אַ סקרור-פולעזער פאַרגלייך, צום ביישפּיל, פון די לעצטע קאָאָפיטלען מיט די ערשטע קאָפיטלען פון "מאָטל פייסי דעם חונס" וואָלט, ווי אונדז דאַכט, אַריינגעטראָגן געוויסע קאַרעקטיוון צו די דאָזיקע הנחות.

נאָך דייטלעכער איז עס צו זען אויף דעם ביישפּיל מיט "טוביה דעם מילכיקן". אויך אין "טוביה דעם מילכיקן", באַמערקט ד' מירון, דאָמינירט דער זומערדיקער פּיינאָזש, טוביהס דערציילונגען זיינען אַיינגעטוקט אין גרינס און זונענשיין. טוביה פאַרגלייכט זיינע טעכטער מיט בעריאָזקעס און זיך אַליין מיט אַ געדיכט באַבלע-טערטן דעמב. אַ טיפן זין האָט זיין עצם מהות אַלס אַ "מילכיקער", ער איז אַ מין שליח פון דאָרף און וואָלד, וועלכער ברענגט אין יעהופּעץ דעם ריח פון פעלד, די פּרישקייט און שפע פון דער נאַטור. צווישן די רייכע דאָטשניקעס, וואָס הוידען זיך אין די האַמאַקן, "הוסטן מיט די לעצטע כוחות" און "ווילן ניט שטאַרבן", צווישן זיי, וואָס זיינען באַשעפּטיקט מיט קאַרטן-שפּיל און זיינען ניט מסוגל צו פּילן ניט דעם טעם, ניט דעם ריח, ניט די שיינקייט פון דער נאַטור, דערשיינט טוביה ווי דער "איינציקער טרייער באַפולמעכטיקטער פון דער נאַטור". "אויב מאָטל פאַרטעט דעם פּרילינג אַלס אַ צאָרט בלימל, וואָס ציט זיך צו זונענשיין, פאַרטעט אים טוביה אַלס אַ דעמב, וואָס ס'איז שווער צו באַשטימען זיין עלטער, און זיין אַלטקייט איז ניט פּוילונג, נאָר אַלטערטימלעכע פּרישקייט" (ו' 156).

געוויס איז טוביה די פאַרקערפערונג פון דער אומשטערבלעכקייט פונעם פּאָלק, פון זיין אינערלעכער געזונטקייט. אינעם סימבאָלישן באַטייט פון דעם דאָזיקן געשטאַלט האָט געפונען זיין אויסדרוק שלום-עליכמס דעמאָקראַטיזם, זיין הומאַניזם, זיין גלויבן אין די שעפּערישע קרעפטן פונעם עמך-מענטש, פונעם האַרעפאַשנעם פּאָלק.

דאָך איז, שיינט אונדז, ניט באַרעכטיקט די טראַקטירונג פון דעם קאָנקרעטן געשטאַלט פון טוביהן דעם דערציילער אַלס אַזעלכער, וואָס איז אומאָפהענגיק פון די זיך ענדערנדיקע היסטאָריש-געזעלשאַפטלעכע באַדינגונגען, וואָס איז ניט מסוגל צו "ווערן קליגער, ווי געווען". טוביה איז ניט קיין מיטאָלאָגישע פיגור, נאָר אַ רעאַלע פּערזענלעכקייט, דורך וועלכער ס'גייען דורך אַלע שטורעמס פון דער צייט, און אויב ער דערציילט וועגן זיי מיט אַ שמייכל, מיט אַ וויץ אָדער אַ שפּאַסיק גלייכווערטל, הייסט עס כלל ניט, אַז זיי, די צייטשטורעמס, האָבן ניט אַרױפגעלייגט זייער שטעמפל אויף אים, ניט אויפגעטרייסלט זיין געמיט, ניט געמאַכט אים קליגער

ליטערארישע עסייען

און דערפארענער. אפילו טוביהס עלטער, וואָס דאָכט זיך אַלס כמעט אַ סטאַבילער, ענדערט זיך פון איין דערציילונג צו דער צווייטער — דער שטאַרקער דעמב ברעכט זיך אונטער צוביסלעך.

לאַמיר נעמען, צום ביישפּיל, דעם אָנהייב פון איינעם פון די לעצטע קאַפיטלען פון "טוביה דעם מילכיקן", דאָס קאַפיטל "שפּרינצע". טוביה דערציילט שלום-עליכמען:

"אַ שאַק מיט יאָרן, אַז מיר האָבן זיך ניט געזען! וויי, וויי, וויפל וואַסערן זיינען אָפּגעלאָפּן! וויפל אַנגסטן מיר ביידע און כל-ישראל זיינען אויסגעשטאַנען אין די עטלעכע יאָר: אַ קעשענעוו, אַ קאַסנעטוויצע, מיט פּאַגראַמען, מיט צרות, מיט שלעק — אַך טי רבונר-של-עולם, גאַטעניו נאַש!... מיר איז נאָר אַ חידוש אויף אייך, האָט קיין פאַריבל ניט, וואָס איך וועל אייך זאָגן, איר זייט דאָך ניט גערוקט אויף אַ האָר, קיין עין-הרע, קיין עין-הרע! טוט אָבער אַ קוק אויף מיר: הרי אני כבן-שעים — איך בין נאָך ניט אַלט קיין זעכציק, און זעט, ווי ווייס טוביה איז געוואָרן."

אין טוביהס ווערטער פילן מיר דייטלעך, ווי די געשיכטע האָט זיך ווי אַ שטורעם דורכגעטראָגן איבער זיין לעבן, און זיין קאַפּ איז ווייס געוואָרן ניט נאָר מחמת די גרויסע אויפטרייטלונגען, וואָס זיינען פאַרגעקומען אין זיין משפּחה, נאָר אויך אין אַ גרויסער מאַס מחמת די אומגליקן, וואָס האָבן געטראָפּן זיין פּאַלק און אַלע אונטערדריקטע און באַליידיקטע.

טוביה מאַכט דורך אַ געוויסע עוואָלוציע, ער ענדערט זיך אין גאַנג פון די געשעענישן, ער ווערט קליגער, דערפאַרענער, סאַציאַל רייפער. "פון אָפּגעבן גאַט דאָס גערעכט, — שרייבט י. נוסיןאָוו, — קומט טוביה אָפּגעבן דאָס גערעכט זיינע טעכטער און צו באַגיטיקן זייערן, באַזונדערס האַדלס, נייעם וועג. טוביהס לעבנס-קראַפט איז אין זיין אומגעהייערער פעאיקייט אַריבערצושפאַנען דעם נעכטן און אָנעמען די וועגן, וואָס עס לייגן דורך די "היינטיקע קינדער". נאָך אַלע נסיונות און פּלאַגן ענטפּערט טוביה אויף דער "וועלטס קאַשע" מיט טיפּן גלויבן אין מענטשלעכען שעפּערישן אינטעלעקט, אין גוטן מענטשלעכען ווילן, אין אומשטערב-לעכקייט פונעם פּאַלק און אין זיין ווייטערדיקן וועג"ז.

*

ד. מירון שטעלט זיך אָפּ גענוי אויך אויף דעם סימבאָלישן, פאַראַלגע-מיינערנדיקן באַטייט פון דעם מנחם-מענדל-געשטאַלט. ווי אין "טוביה דעם מילכיקן" און אין "מאַטל פייסי דעם חזנס", הערשט אויך אינעם בוך "מנחם-מענדל" דער זומער. פאַר מנחם-מענדלען, ווי פאַר מאַטלען, איז כאַראַקטעריסטיש דער גרויסער, נייגער פאַר דער וועלט. מנחם-מענדל עפנט די פענצטער אין דער ברייטער,

ליכטיקער וועלט מיט דער זעלבער סימבאלישער קראפט, מיט וועלכער מאטל רייסט זיך פונעם פינצטערן און קאלטן קעלער צו דער זונען-ליכט. מנחם-מענדלס לעבנס-לוסט און דארשט צו ברייטע וועלטן פארבינדט ד. מירון מיט איינעם א צענטראלן מאטיוו אין שלום-עליכמס שאפן — דעם "אוצר"-מאטיוו (דעם דאזיקן מאטיוו ווערן, חוץ דעם גרונט-טעקסט, ספעציעל געווידמעט צוויי פארשונגס-ארבעטן, וואס ווערן געבראכט אין דער ביילאגע; פון זיי פארדינט א באזונדערע אויפמערקזאמקייט דער גענויער אנאליז פון די קאמעדיעס "דאס גרויסע געווינס" און די "גאלדגרעבער"). דער "אוצר"-מאטיוו, באווייזט דער קריטיקער, האט א רייכע טראדיציע. זיינע ווארצלען שטעקן טיף אין די פאלקס-לעגענדעס, דער עיקר אין די חסידישע. אין אונטערשייד פון א ריי זיינע פארגייער און מיט-צייטלער האט שלום-עליכמס דעם דאזיקן מאטיוו באדייטנדיק טראנספארמירט. ביי אים איז די בענקשאפט נאך אן אוצר, נאך דער בארייכערונג דורך א נס, שוין כמעט אינגאנצן אויסגעשיילט פונעם פעאדאל-פארטראכאלישן לעגענדארן לבוש, אין וועלכן זי איז געוויינלעך געווען איינגעהילט ביי אנדערע שרייבער. ביי אים איז זי ענג געקניפט מיט דער רעאליטעט פונעם קאפיטאליסטישן "מיטאס". שלום-עליכמס האט דעם "צויבערדיקן בארייכערונגס-חלום ארויסגעצויגן פון זיין האלב-לעגענדארער, פאלקסטימלעכער ראם און האט אים קינסטלעריש טראקטירט אלס איינעם פון די עיקרדיקע קענציכנס פונעם יידישן ישוב אין מורח-איראפע — סיי אין רוסלאנד, סיי אויסער רוסלאנד — פון דער צייט פאר דער אינדוסטריעלער איבערקערניש, ווען ער איז איבערגעגאנגען פונעם אלטן פעאדאלן לעבנשטייגער צו דער איינלידערונג אין דער קאפיטאליסטישער וועלט" (ז' 162).

אין שלום-עליכמס צוגאנג צו דעם דאזיקן מאטיוו, דערקלערט ד. מירון, לאזט זיך מערקן א געוויסע עוואלוציע. אין זיינע ערשטע "אוצר"-דערציילונגען איז ניט שווער איינצוגעפינען געוויסע בארייכערונג פונעם מאטיוו פון בארייכערן זיך דורך א נס. די משכילישע ליטע-ראטור האט אין די ווערק, געווידמעט דער דאזיקער טעמע, בדרך-כלל בייז אויסגעלאכט די אפגעשטאנענע מאסן פאר זייער נאאייוון גלויבן אין ניסים, וועלכע קענען זיי ראטעווען פון דלות און נויט, און האט גלייכצייטיק הייס פארטיידיקט די רעאלע, נאטירלעכע וועגן, וועלכע קענען זיי ארויסרייסן פון זייער נויט-לאגע. אין די דערציילונגען "דער אוצר" פון די אכציקער יארן (אין יידיש און העברעישי) איז שלום-עליכמס טריי דער משכילישער טראדיציע. אין זיינע שפעטערדיקע ווערק, אין "פונעם יאריד" און דער עיקר אין דער קאמעדיע "די גאלדגרעבער", איז זיין שטעלונג א גאנץ אנדערע. אויב אין אנהייב פון "די גאלדגרעבער" לאזט זיך מערקן דעם שרייבערס כוונה אויסצולאכן די קאסרילעווקער פוסטע חלומות, איז צום שלום פון דער קאמעדיע שפירט זיך שוין א געוויסע וואקלונג אין דעם שרייבערס פאזיציע: אים זיינען, ווארשיינלעך, מער צום הארצן די קאסרילעווקער, בראש

ליטערארישע עסייען

מיט זייער מנהיג לוי מאַזגאוואַיער, וואָס ווילן זיך בשום־אופן ניט שידן מיט זייערע אילוזיעס וועגן דעם אוצר, ווי די "יונגע", וואָס באַמיען זיך זיי אויסצו־ניכטערן פון זייערע חלומות.

דער קריטיקער דעקט אויף די גאַנצע קאָמפּליצירטקייט און ווידערשפרעכלעכ־קייט פון שלום־עליכמס שטעלונג לגבי דעם "אוצר"־מאָטיוו. שלום־עליכמס, באַטאַנט ער, האָט פאַרמאַגט אַ טיפּן פאַרשטאַנד פאַר דער פאַרניכטנדיקער, דעהומאַניזירנ־דיקער קראַפט פון דער קאַפיטאַליסטישער וועלט, אין וועלכער אַלץ ווערט געקויפט און פאַרקויפט. ער האָט אין זיינע ווערק געגעבן גלענצנדיקע קאַריקאַטוריסטישע פאַרצייכענונגען פון די "אויפגעקומענע גבירים", ער האָט געוויון, צו וועלכער גייסטיקער און מאַראַלישער ירידה עס דערגייען די קליינשטעטלדיקע תושבים, ווען זיי פאַלן אַרײַן אינעם גיהנום פון דער קאַפיטאַליסטישער גרויסער שטאַט. אין דער זעלבער צײַט אָבער ווייסט שלום־עליכמס מער ווי ווער ס'ניט איז אַנדערש, ווי שטאַרק ס'איז די קראַפט פונעם עצם חלום נאָך באַרייכערונג און וועלכע קאַלאַסאַלע קוואַלן פון ענערגיע ער איז אימשטאַנד צו דערוועקן בײַ דער פאַר־אַרעמטער מאַסע "קליינע מענטשעלעך". דעריבער טרעפן מיר בײַ שלום־עליכמען, פאַראַלעל מיט דער שאַרפער קריטיק פון דער וועלט, אין וועלכער ס'הערשט די מאַכט פון געלט, די נטיה צו אַנערקענען אינעם אוצר־טרוים אַ באַשטימטע אינער־לעכע לעבנס־קראַפט, וואָס העלפט דעם קליינעם מענטשעלע זיך דערמוטיקן אין אַ צײַט פון נויט.

די דאָזיקע צווייאיקייט אין שלום־עליכמס שטעלונג לאַזט זיך באַזונדערס בולט מערקן אין "מנחם־מענדל", וואָס שטעלט מיט זיך פאַר ניט מער ווי איינעם פון די וואַריאַנטן אויף דער טעמע באַרייכערונג דורך אַ נס. פון איין זײַט, באַווײַזט דער שרייבער אין דעם געשטאַלט פון זיין העלד די שרעקלעכע גייסטיקע פאַראַרעמונג פונעם מענטש, וואָס וואַרפט זיך אונטער דער שליטה פונעם באַרייכערונגס־חלום, פון דער צווייטער — ווערט דאָס עצם געיעג נאָך דעם דאָזיקן טרוים געוויון אַלס אויסדרוק פון גרויסער דאַרשט צום לעבן.

דאָס מנחם־מענדל־געשטאַלט, ווי די געשטאַלטן פון טוביהן און מאַטל פייסיס, רופט אַרויס דעם געפיל פון "אייביקער יוגנט", עס ווערט באַטראַכט אין זיין סימבאָלישן זין. דער קריטיקער אַקצענטירט אין מנחם־מענדלען זיין וויטאַליטעט, די פּיאיאיקייט באַפליגלט צו זיין מיט טרוימען און חלומות — אַ פּיאיאיקייט, וואָס גיט אים די מעגלעכקייט זיך צו דערהיבן איבער די שווערע נסיונות פונעם לעבן. דערביי ווערט טיילווייז אינגאַרירט דער סאַציאַלאַקאַנקרעטער אינהאַלט פון דעם דאָזיקן געשטאַלט, וועלכע ווערט ווי אַנדערע באַצײכנט אַלס אַ סטאַטישע פיגור, וואָס באַוועגט זיך אויסער צײַט און געשיכטע.

אויך אינעם ווערק "פונעם יאָריד" ווערט, לויט ד. מירנס מיינונג, די וויזיע פונעם אוצר געשילדערט ווי די פאַרקערפערונג פון אַ "געבענטשטער קינדהייט",

ווי די אנטפלעקונג פונעם "עולם-הדמיון, וואס באפרייט פונעם דרוק פון דער ווירקלעכקייט, ווי די זוימ, פון וועלכער ס'וואקסט אויס די קינסטלערישע שליחות, ווי דער סוד פון יענער אומזעשטערבארער קראפט, וועלכע גיט דעם מחבר און זיינע העלדן די מעגלעכקייט צו דערהאלטן זייער קיום טראץ די אומאויפהערלעכע מפלות אין זייער לעבן" (ז' 174).

אין גאנג פון א גענויעם, סקרופולעזן אַנאַליז פונעם ווערק "פונעם יאָריד" קומט דער קריטיקער צום אויספיר, אַז דאָ ווערט אַנגעווענדט דער זעלבער קאָמפּאָזיציאָנעלער פּרינציפּ, וואָס אין די אַנדערע שלום-עליכמס וויכטיקסטע ווערק, דאָס לעבן פונעם הויפט-העלד, פון "שלום-עליכם — דעם מענטש" ווערט געגעבן ווי אַ סעריע פון ירידות און עליות, וועלכע חורן זיך רעגלמעסיק איבער און פּרעטענדירן ניט אויף קיין סוף.

"מאָטל ציט זיך צום לעבן מיט אַ גוואַלדיקער ליידנשאַפט טראָץ דער אַטמאָספּער פון טויט און אויסוואַרצלונג, וואָס הערשט אַרום אים, פונקט ווי שלום ראַבינאוויטש גייט אַוועק פון וואַראַנקע, און זיין מוטער שטאַרבט אויף זיינע אויגן, ווען ער איז נאָך אַ קינד. מנחם-מענדל טוט זיך אַריין אין די בערזע-געשעפטן און וואַרעמט זיך אין דער שייך פון די אויסגעדאַכטע מיליאָנען אין אַ פּאַרם אַ גאַנץ ענלעכער צו דער, וואָס ביים מחבר, וועלכער האָט אויך פאַרלאָרן זיין גאַנץ פאַרמעגן אין "לופטגעשעפטן". טוביה מיט זיין געלעכטער און זיינע וויצן, מיט זיין גוט-מוטיקייט און רואיקייט, די שלוה פון אַ מענטש און אַ פּאַטער, וועמען ס'דראַעט כלערליי ביין, נאָר ער פאַרלירט ניט זיין גוטהאַרציקייט און דעם בטחון — ער איז, מעגלעך, געענטער צו דעם מחבר מער ווי ווער ס'ניט איז אַנדערש פון זיינע העלדן... אַנטפלעקט זיך דען ניט אינעם לעבן פון זיינע העלדן דער זעלבער סדר, וועלכן דער מחבר אַנערקענט אַלס הערשנדיקן אין זיין אייגענעם לעבן, אַ סדר פון קריזיס און דעראַבערטן גלייכגעוויכט, פון העפטיקע, שרעקלעכע קלעפּ פון דרויסן און ניט ווייניקער שטאַרקע ווידערשטאַנד-קרעפטן פון אינווייניק? אויך איבער זיי, איבער זיינע העלדן, ווי איבער אים, טראָגן זיך דורך פיזישע, מאַטעריעלע, עמאַ-ציאָנעלע קריזיסן לויט אַ באַשטימטער זיך איבערהורנדיקער געזעצמעסיקייט. דאָך זיינען זיי זיי גובר, פונקט אַזוי ווי ער איז זיי גובר-געווען און זיך פון זיי פאַרמירט אַלס קינסטלער" (ז' 176).

הגם קיין דירעקטער ענטפער ווערט ניט געגעבן אויף די געשטעלטע פראַגן, ווייל זיי זיינען, ווי ס'באַמערקט דער קריטיקער, אויסער די ראַמען פון זיין אַרבעט, — איז ניט שווער איינצוזען סיי אינעם אופן, ווי די פראַגן ווערן געשטעלט (ס'איז האַלבגעפּרעגט, האַלבגעענטפערט), סיי אין דער עצם קאַנצעפּציע, וואָס איז האַרמאָניש אויסגעהאַלטן אין גאַנצן בוך, אַז ער איז נוטה צו אַנערקענען, אַז אַזאַ פאַרבינדונג עקזיסטירט.

געוויס זיינען אין ד. מירונס שלום-עליכם-פארשונג פאראנען שטעלן, וואָס זעען אויס צו זיין ניט גענוג באַגרינדעט. באַזונדערע אויספירן נייטיקן זיך אין אַ פאַרפּינקטלעכונג. דאָס פאַרמינערט אָבער ניט די גרויסע ווערט פון דער דאָזיקער סקרופולעזער, עכט-וויסנשאַפטלעכער, גרינטלעכער שטודיע פון שלום-עליכמס שאַפן, וועלכע האָט געוויס באַרייכערט די ליטעראַטור וועגן אונדזער גרויסן פאַלקס-שרייבער. דעם מחבר האָט זיך איינגעגעבן, אויסנוצנדיק די רייכע דערפאַרונג פון דער שלום-עליכמס-וויסנשאַפט אין פאַרשיידענע לענדער און שפראַכן (יידיש, העב-רעיש, ענגליש), באַזונדערס פון דער סאָוועטישער שלום-עליכמס-פאַרשונג (ד. מירון איז זיך אַפט סומך אויף די אַרבעטן פון סאָוועטישע פאַרשער, דער עיקר פון מ. ווינער), אַרויסזאָגן אַ ריי נייע געדאַנקען, באַזונדערס בנוגע דער איינגאַרטיקייט פון שלום-עליכמס שעפּערישן מעטאָד און דעם אוניווערסאַלן, פאַראַלגעמיינערנדיקן באַטייט פון זיינע וויכטיקסטע ווערק און צענטראַלע פיגורן.

העפט 11, 1972

- 1 דן מירון, שלום עליכם, פרקי מסה, מסדה, 1970.
- 2 ווי באַוואוסט, געפינט די געוויסע שפאַנונג אין די באַצויאונגען צווישן שלום-עליכמען און פרץ און אַן אַנדער אויסטייטשונג אין דער ליטעראַטור וועגן שלום-עליכמען. זע, צום ציישפּיל, די אַרבעט פון ה. רעמעניק "פרץ און שלום-עליכמס" אין "סאָוועטיש היימלאַנד", נומ. 5, 6, 1965.
- 3 יעקב שטיינברג, הטופס של שלום עליכם, דמויות וחזיונות, תל-אביב, תרצ"ד.
- 4 ש. צמח, בעבותות ההווי. ענלעכע געאַאנקען זיינען דאָ אינעם בוך "שלום עליכמס" פונעם העברעישן שרייבער און קריטיקער, א. שטיינמאַן.
- 5 ד. מירון איז זיך סומך אויף די אַרבעטן וועגן שלום-עליכמען פון די העברעישע שרייבער י. ה. ברענער און מ. י. בערדיטשעווסקי.
- 6 שלום עליכמס, מעשיות און געשיכטעס, 1930. פאַרעדע פון י. נוסיןאָו, ז' 9.
- 7 י. נוסיןאָו, דער טעאַטער פון סאַציאַליסטישן פאַלקס-שאַפן. "סאָוועטיש", 1939, נומ' 9-10, ז' 464.

אן איבערגעניצעוועמער שלום-עליכם

(וועגן די העברעישע איבערזעצונגען פון שלום-עליכמס דראַמען)

עס זיינען גוט באַקאַנט די פאַרדינסטן פון י. ד. בערקאַוויטשן, שלום-עליכמס איידעם, אַלס איבערזעצער פון די ווערק פון אונדזער גרויסן פאַלקס-שרייבער אין העברעיש. שלום-עליכמס האָט הויך געשעצט די דאָזיקע איבערזעצונגען. אין 1911, ווען בערקאַוויטש האָט געמאַכט די ערשטע פרווון אויף דעם געביט, האָט דער שרייבער אין אַ בריוו צו אים געשריבן :

"ניין, איבערזעצן מיך, אויסער אייך, קען קיינער ניט און דאַרף קיינער ניט, און איך וועל קיינעם ניט לאָזן! איר אַליין ווייסט שוין, וועלכע הוספות איך וואָלט געמאַכט, און איר שטעלט זיי אַריין. איר האָט מיך אויסגעשטודירט גרינטלעך. איר קענט מיך אויף אַ פינף מיט אַ פלוס. ניין, איך וועל קיינעם ניט לאָזן מיך איבערזעצן".¹

שלום-עליכמס האָט זיך אינגאַנצן פאַרלאָזט אויף זיין איבערזעצער און האָט מיט דער צייט אים געגעבן די פולע פרייהייט זיך באַגייזן מיט זיינע ווערק ביים איבערזעצן זיי אין העברעיש, ווי אים, בערקאַוויטשן, גלוסט זיך. ליידער האָט אָבער בערקאַוויטש צייטנווייז מיסגעברויכט מיט אַט דעם צוטרוי. ווען ער איז מיט יאָרן שפּעטער, נאָך שלום-עליכמס טויט, צוגעטראָטן צו אַרויסגעבן דעם שרייבערס אויסדערוויילטע ווערק אין העברעיש, האָט ער זיך דערלויבט אַ צו ברייטע טראַק-טירונג פון דער געגעבענער אים פרייהייט. אייניקע ווערק זיינען ביים איבערזעצן זיי אונטערגעוואָרפן געוואָרן אַזאַ ראַדיקאַלער "באַאַרבעטונג" אַז זיי האָבן כמעט אינגאַנצן פאַרלוירן זייער שלום-עליכמישן טאָן.

דאָס איז נוגע אין דער ערשטער ריי צו שלום-עליכמס וויכטיקסטע דראַמאַטישע ווערק.

שלום-עליכמס דראַמען זיינען אַריין אין 11-טן און 12-טן בענדער פון דער דערמאָנטער אויסגאַבע, צום וואָרט "איבערזעצט" איז צוגעקומען דאָס וואָרט "באַאַרבעט". אין די הקדמות צו די דאָזיקע בענדער באַרעכטיקט דער איבערזעצער זיין "באַאַרבעטונג" מיט דער אַבסאַלוטער פרייהייט פון האַנדלונג, וועלכע ער האָט באַקומען פונעם מחבר.

אַ גענויער און קאָנקרעטער פאַרגלייך פונעם יידישן און העברעישן ² טעקסטן

ליטערארישע עסייען

פון צוויי שלום-עליכמס דראַמאַטישע ווערק — "דאָס גרויסע געווינס" (אין דער איבערזעצונג — "עמך") און די "גאַלדגרעבער" (אין דער איבערזעצונג — "האוצר") — וועט אונדז קלאַר באַווייזן, וואָס האָט אין דער פּראַקטיק באַטייט די דאָזיקע "פרייהייט פון האַנדלונג".

אין דער קאָמעדיע "עמך" האָט בערקאָוויטש קודם-כל געענדערט די עצם האַנדלונג. ווי באַוואוסט האָט שימעלע סאַראַקער אין שלום-עליכמס "גרויסן געווינס" טאַקע געוואונען די צוויי הונדערט טויזנט, נאָר ער האָט זיי אינגיכן פאַרלאָרן, ווייל ער האָט כמעט זיין גאַנץ פאַרמעגן פאַרטרויט צוויי אפּעריסטן וויגדאַרטשיק און ראובינטשיק, וועלכע האָבן אים מיאוס אָפּגעגאַרט. בערקאָוויטשן איז אַזאַ מין אַנטוויקלונג פון סוזשעט ניט געפּעלן געוואָרן, אים האָט זיך געדאַכט, אַז "די האַנדלונג ווערט דאָ צעוויקלט אויף אַן אויסערלעכן יסוד, מיט דער הילף פון אַ צופאַל, אין דער צייט, ווען ס'וואַלט נייטיק געווען איר געבן אַן אינערלעכע דראַמאַטישע אַנטוויקלונג".⁸ האָט ער אַרויסגעוואַרפּן די גאַנצע געשיכטע מיט די "סינעמאַטאָגראַפּס" און אויסגעבויט די האַנדלונג אויף דער באַזע פון שלום-עליכמס באַוואוסטן מאַנאַלאָג "פינף און זיבעציק טויזנט".

פון דער דאָזיקער סוזשעטישער ענדערונג האָט די קאָמעדיע ניט נאָר ניט געוואונען, ווי עס האָט זיך געדאַכט דעם איבערזעצער, נאָר פאַרקערט, זי האָט, לויט אונדזער מיינונג, שטאַרק פאַרשפּילט. פאַרלאָרן האָט זי שוין דערמיט, וואָס דאָ ווערט איבערגעחזרט אַ קאַליווע, וועלכע איז גוט באַקאַנט פון אַן אַנדער ווערק שלום-עליכמס. ווייטער האָט זיך דאָ, אין דער איבערזעצונג, די אַנטוויקלונג פון די געשעענישן באַקומען ווייניקער נאַטירלעך און אָפּילו ווייניקער וואַרהאַפּטיק, אויף וויפּל אין בערקאָוויטש "עמך" איז קיין געווינס בכלל ניט געווען, איז שימעלעס גבירשאַפּט ניט מער ווי אַן אילוזאָרישע, ער פירט אַ ברייט נגידיש לעבן אויפן חשבון פון פרעמדע, אַנטליענע געלטער, וועלכע דאַרפן געדעקט ווערן דורך כלומרשט געוואונענעם "גרויסן געווינס" — די גאַנצע סיטואַציע איז צוגעטראַכט, ניט נאַטירלעך, ווייניק וואַרהאַפּטיק איז די לייזונג: דעם טעות האָט געהאַט דער באַאַמטער פון באַנק (ביים אויסשרייבן די קוויטאַנציע אויפן פאַרמשכּנטן בילעט האָט ער על-פי טעות אינעם נומער צוגעשריבן אַן איבעריקן נול). ביי שלום-עליכמען אין "פינף און זיבעציק טויזנט" האָט אינעם נומער "אויסגעפונען" אַן איבעריקן נול אַליין דער אייגנטימער פונעם בילעט, וואָס עס לייגט זיך, נאַטירלעך, מער אויפן שכל.

פאַרשפּילט האָט די קאָמעדיע אין דער איבערזעצונג אויך דערמיט, וואָס, ענדערנדיק די סוזשעטישע אַנטוויקלונג, האָט בערקאָוויטש געמוזט מוותר זיין אויף אייניקע אַמערסטן רייכע מיט קאָמישע עפּעקטן-סצענעס, וועלכע זיינען אינ-טערעסאַנט ניט נאָר מיט דעם, וואָס אין זיי זיינען אַרויסגעפירט אַזוינע פיינע קאָמעדיע-געשטאַלטן, ווי אַביגדורטשיק און ראובינטשיק, נאָר אויך דערמיט, וואָס

אין זיי ווערן אויפגעדעקט אייניקע וויכטיקע שטריכן אין דער כאַראַקטעריסטיק פון דעם הויפט-געשטאַלט פון דער קאַמעדיע, שימעלע סאַראַקער. אינעם אַריגינאַל איז שימעלע — אַ ייד פונעם טיפּ מנחם-מענדל. ער פאַרמאַגט אַ רייכע פאַנטאַזיע און ער איז זיכער אין דער רעאַלקייט פון אַ גרויסן געווינס, ווי מנחם-מענדל אין דער רעאַלקייט פון זיינע רווחים אויף דער בערזע. ער כאַפט זיך אָן אין דעם ענין פון די "טרעיאַטערס" מיט דעם זעלבן ברעך, מיט וועלכן מנחם-מענדל כאַפט זיך צו זיינע "פאַפירן"-ספּעקולאַציעס. שימעלע יאַגט זיך נאָך דעם גרויסן געווינס ניט אַזוי מחמת זשעדנעקייט, ווי צוליב דעם, וואָס עס איז אים גלאַט געפּעלן די שפּיל — ס'איז אין אים דאָ עפּעס קינדישעס, ווי אין מנחם-מענדלען: אים ווילט זיך אויספרוון דעם טעם פון אַ גביר, כאַטש אויף אַ שטיקל צייט. די באַקומענע רייכקייט ווערט מיט אַ ברייטער האַנט אַוועקגעגעבן אויף רעכטס און אויף לינקס, אויף כלל-ענינים, אַ טייל ווערט אַריינגעלייגט אין דער "ליוויאַנע" וואָס איז קודם כל אַן ענין פון גייסטיקן פאַרגעניגן. אַט די "שוואַכקייט" שימעלעס ווערט טאַקע גלענצנדיק אויסגענוצט מצד דעם פאַרל זשוליקעס — אַביגדורטשיק און ראובינטשיק. די סצענעס אינעם דריטן אַקט, אין וועלכע ס'ווערט געשילדערט די דאָזיקע העכסט פאַכמענערש-דורכגעפירטע אַפע-ראַציע, געהערן צו שלום-עליכמס בעסטע קאַמישע סצענעס. דאָ איז אַלץ נאַטירלעך און פיין מאַטיווירט. שימעלע און זיין פרוי, עטי-מעני, האָבן באַזוכט די "ליוויאַנע" לכל הפחות איין מאָל אין דער וואַך, וואָס זשע איז דער חידוש, וואָס איצט, ווען זיי זיינען געוואָרן גבירים, האָבן זיי זיך אַזוי הייס אַנגעכאַפט אין דעם פלאַן פון די צוויי אַפּעריסטן? מייסטערש ווערט געוויזן דער "היפּנאָז", וועלכן זיי ווענדן אָן לגבי שימעלען און עטי-מענין, ווען זיי דעמאַנסטרירן דעם שכל פון קינאָ און דערווייזן דעם פאַרחידושטן פאַרפאַלק אַז הינטערן "ליילעך" איז גאַרניט ניטאָ. ביידע צוהערער זיינען אַזוי פאַרבלענדט פונעם וואונדער, אַז זייערע אָפּגאַרער גיט זיך איין מיט באַזונדערע שוועריקייטן אַרויסצובאַקומען שימעלעס חתימה אויף 15.000 רובל, צו וועלכע זיי שרייבן שפּעטער צו נאָך איין נול.

אויף וויפל דאָס אַלץ גייט אין העברעישן טעקסט לאיבד, ווערט ניט נאָר פאַראַרעמט דער קאַמעדיע-עלעמענט, נאָר אויך דאָס רייכע, קאַלאַריטפולע שימעלע-געשטאַלט.

ביי שלום-עליכמען איז שימעלע אַ טיפּישער עמד-מענטש. ביי אים איז אַנט-וויקלט דאָס געפיל פון אייגענער ווירדע, ער לאַזט זיך ניט בייגן דעם קאַפּ פאַר די נגידיים און ווערט פאַר זיי ניט בטל. ווען קאַלטון, דער פריקאַזשיק פון די פיינס, שטייט צו אים שטאַרק צו מכוח דירה-געלט, שרייט שימעלע אויס: "אַזוי! דאָס זענט איר גאָר! ווי באַלד אַזוי, טאָ גייט זשע מיר אין דער ערד אַריין! עמד — אונדזער פאַלק שער און אייזן!" ער נעמט טאַקע קאַלטונען פאַרן קאַלנער און שליידערט אים אַרויס אויף יענער זייט טיר.

ליטערארישע עסייען

אָנדערש פירט זיך שימעלע ביי בערקאָוויטשן. ער דערלויבט זיך ניט אַזאַ דרייסטיקייט, און ווען דאָס דאָזיקע דערלויבט זיך צו טאָן זיין געזעל קאַפּל, שרייט ער אויס דערשיטערט: "ביסט אַראָפּ פון זינען, עמך ? !"

שימעלע אין דער איבערזעצונג איז מער הכנעהדיק, מער קנעכט, מער גענייגט צו בייגן דעם קאַפּ פאַר די גבירים.

ביי שלום-עליכמען איז שימעלע געבליבן דער זעלבער "עמך" אויך דאָן, ווען זיין בילעט האָט אויסגעוואונען. הגם דער שרייבער לאַכט פון אים, ווען ער קרוינט זיך מיט דעם נאָמען "סעמיאַן מאַקאַראָוויטש" און פרוווט זיך נאָכמאַכן די "ריס-טעקראַטן", איז שלום-עליכמס געלעכטער אין תוך אַ גוטמוטיקער, ווייל שימעלע איז אין פּלוג געבליבן דער זעלבער, געביטן האָט זיך נאָר די אויסערלעכע פאַרם, זיין נאַטור האָט זיך ניט געענדערט. זיין באַציונג צום פּראָסטן עולם, צו די שניידער-יונג, איז געבליבן אַזאַ ווי פּריער, קיין באַזונדערן דרף-אַרץ פאַר די גבירים וויזט ער אויך אים ניט אַרויס. שימעלע ווערט איינגעלאָדן אויף אַ וויזט צום נגיד אשר פיין, פירט ער זיך אויך אינעם נגידס הויז מיט דער זעלבער פּשטות, ווי ביי זיך אין דער היים. ער זאָגט זיך ניט אָפּ פון דער געלעגנהייט אַ וואָרף צו טאָן אַ שאָרף ווערטל אין אַדרעס פון זיינע רייכע גאַסטגעבער און אַפילו פון געבן זיי אַ קאַפּליער אַנצוהערעניש, אַז ער איז קליגער ווי זיי.

די סצענע, אין וועלכער ס'ווערט געשילדערט שימעלעס וויזט אין נגידישן הויז, געהער צו די פיינסטע סאַטירישע בילדער ביי שלום-עליכמען. מיר זעען דעם עושר אין זיין נעסט. דאָ ווערט אַרויסגעבראַכט די קאַלאָריטפולע פיגור פון מאַדאַם פיין מיט איר גבירישער גאווה און פאַראַכטונג צו מענטשן פון נידעריקערן גראַד. די גבירנטע ווערט געוויזן אין דער אַרומרינגלונג פון רייכע דאַמען, וועלכע שאַקלען מיט קאַפּ צו יעדער וואָרט אירן, נאָר אין דער זייט שיטן זיי אויף איר פּעך און שוועבל.

אין בערקאָוויטשעס איבערזעצונג איז די דאָזיקע סצענע באַזייטיקט געוואָרן. דאָ קומט אַליין דער נגיד אשר פיין צו גאַסט צום רייך-געוואָרענער שניידער. שימעלע דערשיינט אַזוי אַרום ווי אַ מכניס-אורח, וועלכער פאַרנייגט זיך פאַר די גבירים און שעצט זיך גליקלעך, וואָס זיי האָבן אים באַערט מיט זייער באַזוך. וועגן זיין אייגענעם וויזט צום נגיד דערציילט שימעלע זיינע געוועזענע שניידער-געזעלן מיט אַ ניט-פאַרבאַרגענער התפעלות. ער קוויקט זיך ממש מיט דעם גבירס עשירות און רעליקוועס, מיט דעם כבוד, וואָס מען האָט אים, שימעלען אָפּגעגעבן: "מיר זיינען נאָר וואָס געקומען — דערציילט שימעלע — פון אַ באַזוך ביי איינעם פון די הויפט-עסקנים, ביים גביר פיין אין זיין הויז... דו הערסט, מאַטל, דו זאָגסט טאַקע 'בורזשוק', און איך בין דיר מוחל... אָבער וואָלסטו נאָר מיט זיינע אויגן אַנגעקוקט דאָס דאָזיקע גבירישע הויז! מען האָט אונדז דאָרט געוויזן אַ טיש, וואָס האָט זיך ביי זיי פאַרהיט אַזש פון כמעלניצקיס צייטן... ווייטער האָב

איך ביי זיי געזען עפעס אַ מין ארון-קודש מיט אַ ספר-תורה, וואָס איז צו זיי אַרײַנגעפאַלן בירושה פון זייערע זיידעס און עלטערזיידעס... וואָס זאָל איך אייך דערציילן? כ'האָב קוים געכאַפט דעם אַטעם! ס'וואָלט אייך דאַקעגן כדאי געווען צו צווען, סאַראַ פיינעם קבלת-פנים זיי האָבן אָפּגעריכט פון מיין כבוד וועגן...".

אונדז חידושט ניט שימעלעס קעלבערנע התפעלות, זי איז אַרגאַניש פאַר דעם שימעלען, וועלכן ס'האַט פאַרטראַכט בערקאַוויטש. ניט אומזיסט האָט ער, שימעלע, דאָ, אין דער איבערזעצונג, געהאַלטן אין איין קוקן אויפן זיגער, ווען וועט מען שוין קענען גייען אין באַנק, זיך דערוויסן, צי האָט ניט געוואונען זיין בילעט. ביי בערקאַוויטשעס שימעלען איז דאָס גרויסע געווינס — אַ מאַנקאַליע, אַן איינרעדעניש, אַן אידעע-פיקס. ווען זיין טרוים ווערט פאַרווירקלעכט (ווי ער האָט געמיינט) און ער דערפילט זיך מעשה גביר, קריכט ער ממש פון דער הויט צו ווערן זייערס-גלייכן, נושא חן זיין אין זייערע אויגן. ער סטאַרעט זיך אויף כלערליי אופנים זיך אויספיינען פאַר די נגידיים, לערנען זייערע מידות, לייגט איין די וועלט, אַז דער שידוך מיט דעם נגידיס פלימעניק זאָל צושטאַנד קומען, פילט זיך גליקלעך, וואָס אים גיט זיך איין מיט זיי שליסן שותפות אינעם גרויסן הייזער-געשעפט. ס'איז גאַרניט דער שימעלע, וועלכן מיר קענען פון שלום-עליכמס "גרויסע געווינס".

שלום-עליכמס שימעלע קריגט ניט קיין גרויס התפעלות פון דעם, וואָס ער קען ווערן אַ מחותן מיט די נגידיים. די רייכקייט האָט אים ניט פאַרדרייט דעם קאַפּ. ווען פון זיין גאַנץ עשירות האָט זיך אויסגעלאָזט אַ בוידעם, האָט ער זיך פאַרלאָרן נאָר אין דער ערשטער רגע. אים האָט זיך פאַרהעלטניסמעסיק לייכט איינגעגעבן שלום צו מאַכן מיט דעם געשעענעם און גאָר גיך קומען צו זיך. פאַרקערט, ווען ער האָט זיך אַרומגעקוקט נאָך דעם אומדערוואַרטן קלאַפּ, האָט ער זיך דווקא געפילט אַלס זיגער, אַלס איינער, וואָס האָט גובר געווען אַ קלעפיקע חולאת. עס האָט אים אַפילו אָנגעכאַפט אַ פרייד, וואָס ער איז ווידער דער זעלבער עמך, וואָס געווען.

די דאָזיקע שטריכן אין שימעלעס כאַראַקטער טרעטן באַזונדערס בולט אַרויס אין די פינאַל-סצענעס פון דריטן און פערטן אַקט. אין די ערשטע מינוטן, ווען שימעלע דערוואוסט זיך, אַז מען האָט אים מיאוס אָפּגענאַרט, אַזוי פּרעך באַראַ-בעוועט אין מיטן העלן טאַג, שרייט ער אויס:

— "געוואָלד! יידן, ראַטעוועט! לויפט! יאַגט! מען האָט מיך באַגנבעט! באַגולט! בדיל הדל געשטעלט! צוגענומען אינגאַנצן! געמאַכט פאַר אַ קבצן! העלפט מיר! העלפט מיר כאַפן די גזלנים!"

נאָר קוים האָט שימעלע דערהערט די טרויעריקע בשורה אַז זיין טאַכטער איז פאַרשוואונדן, האָט ער פאַרגעסן אין דעם פאַרלאָרן געאַנגענעם פאַרמעגן, אין דער באַגאַנגענער עוולה, דאָס אַלץ איז געוואָרן נישטיק און מינדערווערטיק אין פאַרגלייך מיט דעם געשעענעם פאַמיליען-אומגליק:

— "מיין טאַכטער! — שרייט שימעלע — מיין קינד! אַ כפרה דאָס געלט!

ליטערארישע עסייען

א כפרה אלצדינג פאר מיין קינד! (כאפט ארויס דעם טייטער פון זייט־קעשענע, רייסט אראפ פון זיך דעם גאלדענעם זיגער מיטן קייטל, שרייט צום וויבל.) עטי-מעני! נעם אראפ! גיב אהער די פערל! די אויערינגלעך! די פינגערלעך! דאס גאנצע צירונג! יידן! נאט איך אפ דאס אלעס, וואס איך פארמאג! טוט מיט דעם, וואס איר ווילט — אבי העלפט מיר אפזוכן מיין טאכטער! העלפט מיר, העלפט מיר אומקערן מיין קינד!" (ברעכט אויס מיט א געוויין).

אזא איז שלום־עליכמס שימעלע, נאר אלס אזוינעם שטעלן מיר זיך אים פאר! קיינע רייכקייטן האבן ניט געקענט פאריאגן דאס טיף־מענטשלעכע, וואס איז פארווארצלט אין אים, אין זיין מאראליש געזונטער פלעביישיער נאטור!

אנדערש זעט אויס די דאזיקע סצענע ביי בערקאוויטשן, וויל אן אנדערער איז שימעלע אין דער איבערזעצונג. ער נעמט אויף די ידיעה וועגן דעם, אז דער געווינס האט געפלאצט, ווי א שרעקלעכע קאטאסטראפע. פונקט ווי א בליץ האט אים געטראפן, ווי די וועלט וואלט אונטערגעגאנגען. אפילו די בשורה וועגן דער פארשוואונדערנער טאכטער דערגייט קוים־קוים צו זיין באוואוסטזיין.

ווען דער בוכהאלטער פון באנק דערווייזט שימעלען, אז פונעם געווינס האט זיך אויסגעלאזט א בוידעם וויקלט זיך פאנאנדער אין דער איבערזעצונג דער פאלגנדיקער דיאלאג:

שימעלע: איך פאר תיכף ומיד קיין יוהפעץ! גיב מיר מיין בגד, זאג איך אייך! מענדל!

מענדל: באלעבאס, אייער טאכטער האט זיך אנגעטאן א מעשה.

שימעלע: א רוח אין דיין טאטנס טאטע אריין, דערלאנגט מיר מיין מאנטל. מענדל: זי איז אנטלאפן מיט די יונגען.

שימעלע: ווער איז אנטלאפן? מיט וועלכע יונגען? וואס רעדסטו ווי עפעס אן אידיאט?

מענדל: איך הייב ניט אן צו רעדן ווי אן אידיאט. איך דערצייל אייך: אייער

טאכטער איז אנטלאפן מיט די צוויי שניידער־יונגן, איך האב זיך געיאגט נאך זיי, האט זי מיר אריינגעלייגט אין האנט אריין אן אסיגנאציע פון פינף קערבלעך, אט איז זי.

שימעלע: אנטלאפן? פארוואס אנטלאפן?

עטי־מעני: מען דארף זיי אניאגן! מען דארף זיי כאפן! שנעלער! גיכער!

שמעון, וואס שטייסט ווי א גולם? אונדזער טאכטער איז פון אונדז אנטלאפן! אונדזער טאכטער! אונדזער קינד!

שימעלע (פאלט אנמעכטיק אויפן שטול): אנטלאפן... דאס קינד איז ניטא...

אן עק, א סוף... א וויסטער חלום... (ווישט מיט דעם ארבל אפ דעם שווייס פון פנים).

נאך ראדיקאלער איז דער אונטערשייד צווישן די פינאָל-סצענעס פון דער קאָמעדיע אינעם אַריגינאַל און אין דער איבערזעצונג.

אין דער פינאָל-סצענע פון שלום-עליכם "גרויסן געווינס" דערשיינט פאַר אונדז דאָס שימעלע-געשטאַלט אין זיין גאַנצער מענטשלעכער, פּאַלקסטימלעכער פּראַכט. ער זאָגט צו די יידן, וואָס זיינען געקומען צו דער חופּה פון זיין טאָכטער: "ס'האַט מיך גאַר געשטראַפּט דערפאַר, וואָס עס האָט זיך מיר פאַרוואַלט ווערן אַ מיליאָנאַטשיק... און יחוס האָט זיך מיר פאַרגלוסט... דער קאַפּ האָט זיך מיר פאַרדרייט, איך בין געווען שיכור... עפעס ווי אַטשאַדעט... איצט איז אַראַפּ דער טשאַד, האָב איך זיך אויסגעניכטערט, זע איך, אַז איך בין געווען אַ נאַר און אַז איך בין ווערט אַ שמיץ... יידן! איר האָט געהערט מן הסתם, אַז אַן אַרעמער שניידער האָט אויסגענומען דאָס גרויסע-געווינס, די צוויי הונדערט טויזנט? דאָס בין איך, שימעלע סאַראַקער איז מיין נאָמען... די צוויי הונדערט טויזנט זיינען אויסגערוגען, אַוועק מיטן ווינט און מיטן רויך, און שימעלע איז צוריק דער זעלבער עמד, וואָס געווען... איצט איז ביי מיר אַ שמחה, אַ יום-טובּ — מיין טאָכטער האָט חתונה געהאַט למזל — וואו איז דער לעקאַך און בראַנפּן? לאַמיר זיך נעמען צו קאַפלעך משקה. לחיים פאַר אונדזער פּאַלק, שער און אייזן — עמד! — — —"

שימעלע פאַרקאַטשעט די פּאַלעס און טאַנצט אַ שטורמישן "פּריילעכס". דער עולם טאַנצט מיט און פליסקעט צו מיט די הענט. ס'איז טאַקע באמת אַ גרויסע שמחה! שימעלע איז אַריין אין עקסטאַז, זיין פּרייד גייט פון פולן האַרצן, ווייל ער פּייערט ניט נאָר די חתונה פון זיין טאָכטער, וועלכע גייט אַרויס פאַר איר גלייכן, אַן עמד-מענטש, ווי ער, נאָר אויך דעם נצחון איבער זיך אַליין, איבער זיינע חלומות און אילוזיעס. ס'איז אַ שמחה פון באַפּרייען זיך פונעם "טשאַד", פון דער פאַר-בלענדעניש, וואָס האָט אים געהאַלטן אין קלעם, פון אומקערן זיך צו זיך אַליין, פון ווערן "צוריק דער אייגענער עמד", וואָס געווען.

ביי בערקאַוויטשן איז שימעלעס פּרייד אַ געצוימטע, זיין ליד איז אַ דער-וואַרגענע, זיין "לחיים" — אַ דערשטיקטער. אין שימעלעס לעצטע ווערטער הערט זיך אַ טיפּער ווייטיק פאַר די בטל-געוואַרענע אילוזיעס, פאַר די רייכקייטן וועלכע זיינען אויסגערוגען, נאָך איידער זיי זיינען געקומען, אַ ווייטיק וואָס ווערט געטרייסט מיט דער האַפענונג, אַז ס'איז נאָך ניט אַלץ פאַרלאָרן: דער בילעט פאַרבלייבט אין בוועם-קעשענע און מען וועט נאָך קענען אויך אויף ווייטער חלומען פון אַ גרויסן געווינס...

אַזוי אַרום האָט דער איבערזעצער געענדערט ניט נאָר דעם כאַראַקטער פון דעם שימעלע-געשטאַלט, עס האָט זיך געביטן דער עצם פאַרטראַכט, דעם שרייבערס מיין, די כּוונה פונעם ווערק.

אויך אַנדערע געשטאַלטן האָבן דורכגעמאַכט ענלעכע גלגולים אין דער איבער-זעצונג. צום ביישפּיל, עטי-מעני, אין אַריגינאַל איז עטי-מעני גראַדע דאָס יעניקע

געשטאלט, וואָס ווערט פונעם שרייבער אַמערסטן אויסגעלאַכט. אויב שימעלע גיט זיך איין, ביי זיין גאַנצער פאַרבלענדעניש פון ווערן אַ גביר, אָפּצוהיטן די פּשוט און מאַראַלישע געזונטהייט פון אַן עמך־מענטש, געשעט מיט עטי־מענין פונקט דאָס פאַרקערטע, אין דעם פרט איז זי אַן אַנטיפּאָד צו שימעלע סאַראַקער. שימעלען, צום ביישפּיל, פייניקט דאָס גאַרניט טאָן: "איך ווער שיער ניט משוגע. איך זאָל האָבן עפעס אַ טועכץ, געוויינט געוואָרן אַרבעטן — עמך!" עטי־מענין געפעלט דווקא די "מלאכה" פון גאַרניט ניט טאָן, פון גייען יעדער נאַכט אין דער "ליוויאָנע", פון קאַמאַנדעווען מיט יוכבד, די מויד, און מענדל דעם לאַקיי. שימעלע איז גרייט אַוועקצוגעבן דאָס געלט יעדער, וואָס נייטיקט זיך; די אויפגעקומענע גבירנטע ערנעסטינע יעפּימאָוונע טרייסלט זיך אויף יעדער קאַפּיקע; ווען זי שיקט יוכבד די מויד אין קעלער נאָך איינגעמאַכטס, באַפוילט זי מענדל, דעם לאַקיי, ער זאָל אַכטונג געבן, "זי זאָל זיך ניט כאַפּן צו שטאַרק, ווי אַ הונגעריקע קאַץ צו דער סמעטענע". שימעלע ווערט זיך אינעם נייעם העמד, אים איז ניט צום האַרצן דער צילינדער, וועלכן עטי־מעני צווינגט אים אַנטאָן אויפן קאַפּ, בעת זיי קלייבן זיך אויף אַ ווייזט צו די פיינס; עטי־מעני סטאַרעט זיך אויספּוצן "מאַדנע מיט אַלע פאַרבן פון רעגנבויען", ווי עס פּאַסט פאַר אַ "ריסטאַקראַטקע". שימעלע פאַרגעסט ניט זיינע געוועזענע שניידער־געזעלן און אַרדנט זיי איין דעם שענסטן קבלת־פנים; עטי־מעני שעמט זיך, וואָס פּראַסטע שניידער־יונגען באַטרעטן איר שוועל, און אויף אַ דעליקאַטן אופן שרייבט זי זיי פשוט אַרויס. שימעלע אין פון האַרצן צופרידן, וואָס זיין טאַכטער, ביילקע, האָט גענומען איר גלייכן; עטי־מעני זעצט פאַר צו בלאַזן פון זיך אַ "ריסטאַקראַטקע" און איז מרעיש־עולמות, הלמאי איר טאַכטער האָט חתונה פאַר אַ שניידער־יונג.

אין העברעישן טעקסט איז אַלץ קאַפּויער. שימעלע איז פאַרשיכורט פון דער עשירות, עטי־מעני איז צו דעם גלייכגילטיק. שימעלע פאַרנייגט זיך פאַר די גבירים, עטי־מעני האָט זיי פיינט, שנאת מוות. שימעלע איז פאַרכאַפט פונעם מעגלעכן שידוך צווישן זיין טאַכטער און אשר פיינס פלעמעניק סאַלאַמאַן (אין אַריגינאַל איז סאַלאַמאַן אשר פיינס זון), עטי־מעני דאַקעגן וויל ניט דעם שידוך, ווייל דער חתן איז אַן "אַלטער כאַלאַסטיאַק" און "ליידט פון ראומאַטיזם". שימעלע האַלט פאַר אַ גרויסער ערע וואָס אַליין דער נגיד קלייבט זיך צו אים אויף אַ ווייזט, עטי־מעני איז שטאַרק ניט צופרידן פונעם פאַרשטייענדיקן באַזוך פון די גבירים אין איר הויז. שימעלע איז פאַרקאַכט פון דער שותפות מיט די פיינס אינעם הייזער־געשעפט (בערקאָוויטש האָט אַנשטאַט די "סינעמאַטאָגראַפּס" אויסגעטראַכט אַ געשעפט מיט דירות און האָט פאַרוואַנדלט שימעלען אין אַ מין "בורזשואַן פּילאַטראַפּ", וועלכער וויל בהצִי־חינם פאַרדינגען דירות אַרעמעלייט), עטי־מעני איז קעגן דער שותפות מיט די פיינס. די אויפגעקומענע גבירנטע ערנעסטינע יעפּימאָוונע איז אין דער איבער־זעצונג די זעלבע עטי־מעני, וואָס געווען. די רייכקייט האָט זיך צו איר ניט צור־

געקלעפט. זי טרייבט ניט פון שטוב די געוועזענע שניידער-געזעלן, זי קאמאנדעוועט ניט מיט די דינסטן (די דאזיקע מיסיע פילט אויס ביי בערקאוויטשן. פערל די קעכין), זי בלאזט ניט פון זיך און פירט זיך אויף ווי א שטיל טייבעלע — די פילפארביקע, קאלאריטפולע פיגור פון שלום עליכמס עטי-מעני האט זיך אין דער איבערזעצונג באקומען בלאס און איינטאניק.

אויך ביילקע איז אין העברעישן טעקסט ניט די, וואס אין אריגינאל. ביי שלום-עליכמען איז ביילקע א טיפיש געשטאלט פון א יונגער העלדן, וועלכע קעמפט פאר איר ליבע און גליק, א טראדיציאנעל געשטאלט פון דער קלאסישער קאמעדיע. זי איז לעבנס-לוסטיק, פריידפול, אקטיוו, זעלבשטענדיק, פארמאגט גענוג מוט און זעלבסטוירדע, כדי צו קענען פארטיידיקן אירע אינטערעסן. איר איז אנגעגעם וואס ביידע שניידער-יונגען שלאגן זיך פאר איר האנט, אבער אז ס'קומט די מינוט ווען ס'דארף געמאכט ווערן דער אויסוואל, שטעלט זי זיך ניט אפ פאר א כטרען גאנג, בכדי דאס קניפל זאל ארויסציען טאקע דער, וואס איז איר ליב. זייענדיק אן איבערגעגעבענע, געהארקזאמע טאכטער, וואס ווייסט פון "כיבוד אב ואם", לאזט זיך ביילקע ניט שפיען אין פנים, ווען אירע עלטערן שטעלן זיך אויף דעם וועג פון איר גליק. זי געפינט ביי זיך גענוג מוט ניט צו דערלאזן דעם שידוך, וועלכער איז איר ניט צום הארצן. זי אנטשליסט זיך אנטלויפן פון דער היים, איינרייסן מיט טאטע-מאמע, אנלערנען זיי פאר דער לייכטקייט, מיט וועלכער זיי שפילן מיט איר גורל און גליק.

ביילקע אין העברעישן טעקסט דערמאנט מער א העלדן פון א מעלאדראמע. עס האט זיך פון איר אפגעטאן די לעבנסלוסט, מיט וועלכער ס'האט זי באשאנקען שלום-עליכמס. מען הערט זי דא זעלטן לאכן, פיל אפטער הערט מען אירע זיפצן און קרעכצן. זי האלט דא אין איין וויינען און קלאגן אויף די שטענדיקע פאר-פאלגונגען מצד די רייכע פרעטענדענטן אויף איר האנט. ביי איר קלעקט ניט קיין מוט ווידערצושפעניקן דעם ווילן פון אירע עלטערן. דער געדאנק וועגן אנטלויפן פון דער היים פאלט איר אפילו אין קאפ ניט אריין, און ווען די שניידער-יונגען לייגן איר פאר דעם דאזיקן פלאן, נעמט זי אים ניט גערן אן.

שלום-עליכמס קאמעדיע "דאס גרויסע געווינס" צייכנט זיך אויס מיט איר דינאמישקייט. דער דיאלאג איז דא געפרעסט, לאקאניש. מיט צוויי-דריי שטריכן ווערט דורך דעם דיאלאג כאראקטעריזירט דאס אדער יענץ געשטאלט, אפילו אן עפיזאדיש. אין דער איבערזעצונג גייט אפט די שלום-עליכמישע אייגנשאפט לאיבוד. די העלדן רעדן דא מער, דער דיאלאג איז ערטערווייז שטארק צעצויגן, אייניקע געשטאלטן, וועלכע זיינען ביי שלום-עליכמען עפיזאדישע, זיינען ביי בערקאוויטשן געווארן כמעט הויפט-פיגורן. צום ביישפיל, "פערל די מיטניטשקע" דערשיינט ביי שלום-עליכמען בלויז אינעם ערשטן אקט, נאר ס'איז אונדז גענוג אויסצוהערן דאס ביסל "ניין מאס רייד", מיט וועלכע זי באשיט אונדז, מיר זאלן קריגן א פולע

פארשטעלונג וועגן איר. ביי בערקאָוויטשן ווערט זי "דערהויבן" צו איינער פון די פירנדיקע געשטאַלטן אין דער פּיעסע. פונעם צווייטן אַקט ווערט זי מגולגל אין "פּערל די קעכין" וועלכע נעמט אין אירע הענט אַרײַן די "אַנפירונג" אינעם הויז פונעם רײך־געוואָרענעם שניידער. אין אַלע פיר אַקטן דערשיינט זי ווי די דעה־זאָגערין, וואָס מיט זיך אין אַלע געשעפטן, זאָגט אַרויס "קלוגע געדאַנקען", גיט "קלוגע עצות", קאַמאַנדעוועט מיט די דינסטן און פירט לאַנגווייליקע געשפּרעכן כמעט מיט אַלע פּערזאָנען אין דער פּיעסע. ענלעכס איז געשען אין העברעיִשן טעקסט מיט אַזאַ עפּיזאָדיש געשטאַלט, ווי קאַלטון. ביי בערקאָוויטשן פירט ער דאָס גאַנצע רעדל. ער פאַרפאַלגט מיט זײַן ליבע ביילקען, און שפּעטער, ווען סאַלאַמאָן פּיין שרכנט זיך צו איר, לייגט קאַלטון אײַן די וועלט, אַז דער שידוך זאָל צושטאַנד קומען. קאַלטון טרעט דאָ אַרויס אַלס פאַרטרעטער פון די אינטערעסן פון די גבירים, און, צונויפּשטויסנדיק אים מיט דעם שניידער־פאַלק, באַמיט זיך דער איבערזעצער אַרײַנצוטראַגן אין דער פּיעסע אַ מאַדערנעם ניואַנס פון אַ פאַרשאַפּטן "סאַציאַלן קאַנפּליקט". דער "קאַנפּליקט" איז אָבער אַ קינסטלעכער, אַ געמאַכטער. די "פּײַנטלעכע" צדדים וואָרפן זיך איבער מיט זידל־ווערטער. קאַלטון שיט פּעך און שוועבל אויף די "שניידערקעס", זיי דראַען אים, אַז זיי וועלן אים "אויסקנייפן אַלע באַקן" און "ברעכן די ביינער". די שניידער־יונגען זשאַנגלירן מיט די ווערטער "בורזשוק", "פּראַלעטאַריער", "קלאַסנקאַמף", אפילו ווען זיי דערקלערן זיך אין ליבע. אַט ווי, צום ביישפּיל, מאַטל דערווייזט קאַפלען, אַז בײַדן איז זיי נײַטיק געמײַנזאַם צו קעמפן פאַר בײַלקעס האַנט:

"מיר דאַרפן מלחמה האַלטן, ברודער מײַנער. זיי וויסן, אַז עס גייט אַ קריג צווישן אַרבעט און קאַפיטאַל. וויסט, וואָס עס איז מיר געקומען אויפן געדאַנק? לאַמיר זיך פאַרײַניקן! ווי זאָגט מען ביי אונדז: פּראַלעטאַריער פון אַלע לענדער, פאַרײַניקט זיך!"

אַדער צווישן מאַטלען און בײַלקען קומט פאַר, אַשטייגער אַזאַ מין דיאַלאָג:
מאַטל: אויב דער בילעט וועט געווינען, וועט עס זײַן דיר אויף נדן?
בײַלקע (שמײכלט): איז וואָס זשע האַסטו זיך אַזוי דערשראַקן? דיך פאַרדריסט

עס ...

מאַטל: חלילה ... אויב ס'וועט געשען, וועט דאָך ר' שמעון פּלוצעם נתעלה ווערן און וועט ווערן אַ בורזשוק.

בײַלקע: דו וויסט נאָר איינס — בורזשוק!

מאַטל: וואָס בין איך שולדיק, אַז דו קלייבסט זיך ניט פאַנאַנדער און פאַרשטייסט ניט, וואָס באַטייט קלאַסנקאַמף ...

אַזעלכע מיני דיאַלאָגן קלינגען לעכערלעך און מאַכן דעם אײַנדרוק פון אַ מין פאַראַדיע ... זיי זײַנען פּרעמד דעם גײסט און דעם כאַראַקטער פון שלום־עליכמס קאַמעדיע. שלום־עליכמס האַט זיך ניט גענייטיקט אין סאַציאַלער פּראַ-

זעאלאגיע. די שאַרפע סאַטירישע שילדערונג פון די גבירים, דער פאַלקסטמלעכער געלעכטער לגבי די אויפגעקומענע עשירים, פאַרהערלעכונג פונעם עמד-מענטש, פונעם האַרעפאַשנעם פאַלק בכלל — דאָס אַלץ איז געווען גענוג, אַז די קאַמעדיע "דאָס גרויסע געווינס" זאָל מיט רעכט זיך קונה שם זיין אַלס אַ ווערק, וואָס איז סאַציאַל פאַרשאַרפט און עכט דעמאָקראַטיש.

שלום-עליכעס "דאָס גרויסע געווינס" איז אַ שפּיל, וואָס שפרודלט מיט הומאַר, מיט קאַמישער האַנדלונג, מיט שאַרפּזיניקן דיאַלאָג, מיט פיינעם וואַרט-מאַטעריאַל, מיט עכטער פאַלקסטמלעכקייט, אַ "פאַלקס שפּיל" (אַזוי האָט די פּיעסע אָנגערופן אַליין דער מחבר), וואָס איז פולשטענדיק אויסגעהאַלטן אינעם נוסח פון דער קלאַסישער קאַמעדיע.

ליידער, קען דאָס זעלבע ניט געזאָגט ווערן אין באַצוג צו בערקאָוויטשעס "עמד".

ניט ווייניקער פריי איז זיך י. ד. בערקאָוויטש באַגאַנגען מיט שלום-עליכעס קאַמעדיע "די גאַלדגרעבער".

אין יידישן טעקסט הייבט זיך אָן די האַנדלונג פון לוי מאָזגאַוואַיערס דער-צוילונג וועגן דעם, אַז דער גראַף האָט פאַרשפּילט זיין גאַנץ פאַרמעגן אין קאַרטן, און ס'איז דאָ אַ געפאַר, אַז ער קלייבט זיך פאַרקויפן דאָס שטעטל דער "קאַזנאַ". לויס צוהערער זיינען די שטעטלדיקע אַרעמעלייט, קרעמער און קרעמערקעס, וועלכע קוקן שוין דעם דריטן טאַג אַרויס אויף אַ קונה. צווישן זיי טיילן זיך אויס דער "ליטוואַק" לאַקירדע, וואָס איז זיך אין אַלץ מסופּק און קומט שטענדיק אַרויס מיט זיין "פון וואַנעט איז דאָס געדרונגען?"; אַ ייד אַ לעמעקשע — די "באַרד", וואָס באַקומט צו, ווען לוי זאָגט עפעס, אַ נעבעך-ייד "ניסל דערבאַרמיקער", וועלכער פאַרקערפערט מיט זיך דעם גאַנצן דלות און די הילפלאַזיקייט פון דער שטעטלדיקער אַרעמשאַפט. עטלעכע ווייבער, וואָס הערן זיך צו צום געשפרעך, וואַרפן זיך איבער מיט ווערטער וועגן דער נויט און דחקות, וואָס הערשט אַרום און אַרום.

אַזוי, מיט קנאַפע, לאַקאַנישע מיטלען, ווי דער שטייגער ביי שלום-עליכעס, ווערט איבערגעגעבן די אַטמאָספּער, אין וועלכער ס'האַט געלעבט אַן אַפגעשטאַנען, פאַטריאַריכאַל שטעטל אין פּוילן אין די אַכציקער יאָרן.

אויף דעם דאָזיקן זאַפטיקן סאַציאַלן הינטערגרונט קומט נאַטירלעך און אַרגאַניש אַרויס לוי מאָזגאַוואַיערס דערצוילונג וועגן דעם חלום זיינעם, וועלכער ווערט פון די אַרומיקע אויסגעהערט מיט פאַרטייטן אַטעם. שלום-עליכעס האָט דאָ מייסטעריש פאַרקערפערט דעם דורות-לאַנגן טרוים פון דער אַרעמשאַפט וועגן אַ בעסער לעבן, אירע נאַאיווע האַפּענונגען אויף אַ "נס", אויף אַן "אוצר", וועלכע דאַרפן זי אַרויס-ראַטעווען פון נויט און פּיין.

לוי מאָזגאַוואַיער — דער הויפט-העלד פון דער קאַמעדיע — איז געוויזן ווי

א פראדוקט פון דער סביבה, וואָס איז מיט הויט און פלייש איינגעוואַקסן אין איר מיסטיקן באַדן. דער דאָזיקער "שיינער ייד", וואָס האַלט זיך פאַר אַ "לאַנד-חכם", איז אַן אומצעררייסבאַר טייל פון דער אַרעמשאַפט, פון דער קליינשטעטלדיקער מאַסע. אין אים זיינען בולט געקומען צום אויסדרוק סיי איר אַפגעשטאַנענקייט און נאַיווקייט, סיי אירע טרוימען און חלומות. אין דעם דאָזיקן געשטאַלט האָט שלום-עליכם אַקצענטירט די דורותדיקע צוגעבונדקייט פונעם קליינשטעטלדיקן תושב צו די אַלטע טראַדיציעס און זיטן, די פאַר אים כאַראַקטעריסטישע איינגע-שפאַרטע קאַנסערוואַטיווקייט פון געדאַנק און השגה.

לוי מאַגאַוואַיערס ווייב בת-שבע, איז געשילדערט ווי אַ דערשלאַגענע פרוי, וועלכע פילט זיך פאַרפליכטעט טריי אויסצופילן אַלע קאַפּריזן פון איר מאַן, אַפילו ווען זי ווייסט גוט, אַז זיי זיינען ניט מער ווי אַ "משוגעת". אויך אסתר ווערט געמאַלט ווי אַ געהאַרזאָמע טאַכטער, וועלכע איז דערצויגן אין די שטרענגע טראַדיציאָנעלע פאַמיליען-נאַרמעס. דעם טאַטנס ווילן איז פאַר איר אַ באַפעל, קעגן וועלכן מען קען ניט שטרייטן. די "גזירה" צו ווערן אַ ווייב פון יידל דעם חלפּן, וועלכער איז צוויי מאָל עלטער פון איר, ווערט פון איר אויסגעפאַסט ווי אַן אומ-פאַרמיילעכע זאַך, פון וועלכער מען קען זיך ראַטעווען נאָר דורך "נעמען זיך דאָס לעבן".

די פאַטריאַכאַלקייט פונעם שטעטלדיקן לעבנס-שטייגער ווערט אונטערגע-שטראַכן מיט דעם געשטאַלט פונעם רב, אַן וועלכן ס'ווערט גאַרניט געטאַן און צו וועמנס עצות מען ווענדט זיך אין אַלע שווערע מאַמענטן אין לעבן.

שלום-עליכם באַווייזט איבערצייגנדיק, אַז טאַקע נאָר אין אַזאַ מין אַטמאַספּער האָט געקענט געבאַרן ווערן דער חלום וועגן "אוצר", וועלכער האָט באַקומען דעם כאַראַקטער פון אַ קאַשמאַר-פולן פּסיכאָז, וואָס האָט באַהערשט דאָס גאַנצע שטעטל פון קליין ביז גרויס.

בערקאַוויטש האָט "מאַדערניזירט" דאָס שלום-עליכמישע שטעטל. ער האָט עס איבערגערוקט אין צייט און רוים. אַנשטאַט אַ פּויליש שטעטל אין די אַכציקער יאָרן פון פאַריקן יאָרהונדערט איז ביי אים אויפגעקומען כּתרילעווקע בערך אין אָנהייב פון אונדזער יאָרהונדערט. דער איבערזעצער האָט אַראַפּגענומען פון שלום-עליכמס העלדן זיער פאַטריאַרכאַלן לבוש, שוואַך געמאַכט די פאַרטיאַרכאַלע נאַיווקייט, וואָס האָט געבילדעט דעם באַדן פאַר פּוסטע חלומות. במילא האָט זיך די פאַר-בלענדעניש מיטן אוצר באַקומען אין דער איבערזעצונג ווייניקער נאַטירלעך, ווי אין אַריגינאַל.

קודם כל האָט בערקאַוויטש באַזייטיקט די קאַלאַריטע געשטאַלטן פון לאַקירדען, פון דער "באַרד", פון דעם דערבאַרעמדיקן וכדומה און אַנשטאַט זיי אַריינגעפירט אין דער קאַמעדיע אַ ריי געשטאַלטן, וועלכע ער האָט אַנטליען פון אַנדערע שלום-עליכמס ווערק: לייזער-וואַלף דעם קצב, שמעון-אלי שמע קולנו, שלום דעם שדכן

אויף. אונדז איז שווער צו דערקלערן, צוליב וואָס איז דעם איבערזעצער נייטיק געווען אַנצוקומען צו אַזאַ מיט גאַרניט ניט באַרעכטיקטער געשטאַלטן-דובלירונג. אויף וויפל די געשעענישן זיינען גענטער צו אונדזער צייט, האָט זיך דער איבערזעצער באַמיט צו פאַרשאַרפן די סאַציאַלע קאַליזיעס. די האַנדלונג הייבט זיך אָן פֿון אַ "בונט", עפעס פֿון אַ מיין "פֿראַטעסט-דעמאָנסטראַציע" פֿון דער שטעטל-דיקער אַרעמשאַפט. זי האָט זיך "פֿאַרבאַריקאַדירט" אין לוי מאָגאַוואַיערס הויז און וואַרט ביז ער וועט אַרייַנקומען. זי איז געקומען פֿאַדערן אַ חלק אינעם אוצר, ווייל זי איז אים חושד, אָן ער, צוזאַמען מיט דעם פֿרייך וולאַצלאַווסקיין און דעם גאַראַדאַוואַי האַלאַוועשקע, קלייבט זיך צוזאַיגענען דעם גאַנצן אוצר. אַ ביסל שפעטער וועט דער זעלבער עולם "אַטאַקירן" אויך יידל דעם חלפֿן. מיט די סאַציאַלע "בונטן" פֿירט אָן לייזער-וואַלף דער קצב, וועלכער איז אַראַפֿגעקומען פֿון די זייטלעך פֿון "טביה דעם מילכיין", און איז דאָ מגולגל געוואָרן אין אַן "אַטאַמאַן פֿון די שניידער און קצבים", וואָס האָבן זיך אויפֿגעהויבן אַלע ווי איינער אין קאַמף מיט די "זיידענע יידעלעך", די "פעטע בייכער".

צוגלייך מיטן פֿאַרוואַנדלען לוי מאָגאַוואַיערן אין אַ גביר, וואָס געפינט זיך אין קריגס-צושטאַנד מיט דעם גאַנצן שטעטל, זיינען אין דער איבערזעצונג געעבן דערט געוואָרן אויך די געשטאַלטן פֿון בת-שבע און אסתר.

ביי בערקאָוויטשן איז בת-שבע ווייניקער דערשלאַגן, ווי ביי שלום-עליכמען. זי דערלויבט זיך ווידערשפעניקן דעם מאָן, קעגנשטעלן זיך זיין ווילן. אסתר איז אין דער איבערזעצונג פֿאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַן אויפֿגעקלערט מיידל, וועלכע לאַכט זיך אויס פֿון די רעליגיעזע פֿאַראַרטיילן (צום ביישפּיל, די געשריבענע תנאים), זי נעמט זיך אַפּילו צו זאָגן מוסר דעם אַפֿגעשטאַנענעם עולם.

אויך בעני איז ניט דער זעלבער, וואָס אינעם אַריגינאַל. שלום-עליכם ריכטעט די איראַניע ניט אַזוי צו בנין, ווי צו אַמעריקע, וועלכע דער זעלבסט-צופֿרידענער אַלרייטניק בעני "פֿאַרטרעט" אין דער קאַמעדיע.

בעני: ביי אונדז איז דאָ אַ וואַרט "העלפּ יור סעלף".

מאָגאַוואַיער: וואָס הייסט דאָס אויף אונדזער מענטשלעכן לשון?

בעני: דאָס הייסט יעדער פֿאַר זיך; איטלעכער זאָל העלפֿן זיך אַליין.

מאָגאַוואַיער (צעלאַכט זיך ברייט צו בת-שבען): "וואָס זאָגסטו אויף דיין פֿלע-מעניק? אַ נייעס ביי אים, געבראַכט אַזש פֿון אַמעריקע! (צו בענין) נעם עפֿן אויף דעם פֿרק, וועסטו זען וואָס אונדזערע חכמים האָבן געזאָגט: אם אין אני לי — ווען ניט איך פֿאַר מיר, מי לי — ווער זשע פֿאַר מיר?"

אין העברעיִשן טעקסט לאַזט זיך די איראַניע ווייניקער פּילן. פֿאַרקערט, רטערווייז הערן זיך געוויסע טענער פֿון אַפֿאַלאַגעטיק.

בעני דערשיינט אַלס דער "רייכער פעטער" פֿון אַמעריקע, וועלכער דע-מאָנסטרירט פֿאַר די כתרילעווקער קבצנים די ניסים פֿונעם אַמעריקאַנער "גן עדן".

די דאזיקע טענדענץ לאזט זיך באזונדערס דייטלעך מערקן אינעם פינאל פון דער איבערוועצונג, וועלכער שייטט זיך ראדיקאל אונטער פונעם אריגינאל. דער פינאל אין שלום-עליכמס "גאלדגרעבער" איז אין תוך אַ טרויעריקער, לאַמיר זיך דערמאָנען:

... יידל טאַרבע; וואָסער אוצר? איר האָט שוין אַן אוצר? גייט זעט, וואָס אויפן אַלטן בית-עולם טוט זיך! באַלאַגער פון אַלע פיר זייטן!... דער פריץ... דער גראַף איז געקומען צו פאַרן... אַ פנים געמערט... אַ פולער בית-עולם מיט פאַלאַקן... וולאַצלאַווסקי איז אויך דאַרטן... מען גראַבט... מען זוכט דעם אוצר!

(די ידיעה מאַכט אַן אַ רעש. דער גאַנצער עולם בלייבט אַזוי ווי געליימט. קיינער קען זיך ניט רירן פון אַרט. קיינער קען קיין וואָרט אויסרעדן, אויסער איין לוי מאָגאַוואַיער, וואָס צינדט זיך אַן ווי אַ ליכט).

מאַגאַוואַיער: יידן! האָב איך ניט געוואוסט, אַן דאָס וועט זיין דער סוף, זאָל איך ניט אַוועק גייען פון דעם אַרט! (צום ווייב) בת-שבע... וואָס האָב איך דיר געזאָגט! אוי מיינע חלומות... רבי, גיט עפעס אַן עצה — וואָס טוט מען? וואוהיין גייט מען, וואוהיין לויפט מען? (די מאַנצבילן זיפצן, ווייבער ברעכן די הענט און וויינען).

די געפאַר, וואָס לויצערט אויף דעם שטעטל, איז געוואָרן ממשותדיקער, דער ווילקיר פון די פריצים און גראַפן נאָך גרויזאַמער, די נויט און דחקות זיינען געוואָרן נאָך מער אומדערטרעגלעך, ווייל ס'האָט געפלאַצט אויך די לעצטע טרייסט, די האַפענונג אויף אַ נס, דער חלום פון אַן אוצר...

ביי בערקאָוויטשן איז דער פינאל געגעבן לויט דעם פרינציפ "סוף גוט — אַלץ גוט". ער האָט דער פיעסע געגעבן אַ גליקלעכע ענדע. דער אַמעריקאַנער "פילאַנטראָפּ", בעני, שענקט דעם שטעטל אַ גרויסע סומע געלט, וועלכע דאַרף פאַרבייטן דעם געטרוימטן אוצר. אַ דאַנק זיינער אַ טעלעגראַם צום גראַף ווערט בטל די געפאַר פון אַראַפּטראַגן דעם בית-הקברות. דער "גרויסמוטיקער גראַף" שיקט אַריין אין שטעטל אַן ענטפער-דעפּעש פון פאַלגנדיקן אינהאַלט: "דאָס, וואָס עס האָבן מיינע זיידעס געשענקט אייערע זיידעס אַלס מתנה, וועל איך ביי אייך צוריק ניט אַוועק נעמען". טאַקע גאָר ווי אין די מעשהלעך פון די "גוטע גראַפן". די כתרילעוויקער קבצנים, בראש מיט לייזער-וואַלפן, דריקן די האַנט און דאַנקען דעם אַמעריקאַנער בעל-טובה פאַר זיין גרויסער גענאָד לטובת דעם שטעטל. דער עולם זעצט זיך צום טיש, און מען מאַכט אַ כוסע לכבוד דער "דרייענדיקער שמחה". לוי מאָגאַוואַיער האַלט דערביי פאַלגנדיקע פלאַמיקע רעדע:

"טאַקע באמת אַ דרייענדיקע שמחה איז דאָ ביי אונדז! דען אויסער דעם, וואָס גאָט ברור-הוא האָט צוגעשיקט מיין טאַכטער איר באַשערטן, און אויסער דעם, וואָס

אונדזער בית-הקברות איז באַפרייט געוואָרן פון פרעמדע הענט, איז דאָך אויך דער אוצר היינט אויסגעלייזט געוואָרן און געפינט זיך פון איצט אָן און אויף להבא פולשטענדיק אין אונדזער רשות. וועלן מיר אים זוכן, וועלן מיר אויף אים האַפן... האַ בעני, בן זלאַטע, וואָס מען רופט אים בענדזשעמין בען! דו שמיילסט דאָרט אונטער פאַר זיך, מיין אַמעריקאַנער למד-וואָוניק? טאָ זיי וויסן, אַז איך לאַך פון דיר און דיין אַמעריקע אינגאַנצן גענומען! און ווייסטו פאַרוואָס? ווייל אונדזער גורל איז בעסער פון אייערן! איר האָט שוין דאָרטן געפונען אַלץ, וואָס אייער האַרץ גלוסט, איר זייט שוין זאָט ביזן האַלדז פון פילע אוצרות אייערע. אונדז, אַבער, דאָ שטייט נאָך פאַר צו זוכן אונדזער אוצר, אונדזערע אויגן ציען זיך נאָך גיריק צו אים, און געלויבט אינעם בעני, דער וואָס וואָרט, געלויבט איז דער, וואָס האַפט און לעבט מיט דעם גלויבן זיינעם..."

ס'איז קיין צווייפל ניט, אַז דער צוגעטראַכטער אַפטימיסטישער פינאַל האָט ראַדיקאַל געביטן די עצם טענדענץ פון שלום-עליכמס ווערק.

דער איבערזעצונג פעלט די כאַראַקטעריסטישע פאַר שלום-עליכמס קאַמעדיע דינאַמישקייט. די אַקטן זיינען דאָ לאַנג און צעצויגן. די דיאַלאָגן האָבן זיך שטאַרק צעוואַקסן און דרייען זיך אַפט אַרום פּוסטע ענינים, וואָס האָבן ניט קיין דירעקטע שייכות צו דער האַנדלונג. עס זיינען צוגעקומען געשמאַלטן, וועלכע זיינען פשוט גערעדט, איבעריק, זיי טראָגן ניט קיין שום אַנלאַדונג. צום ביישפּיל, שמעון-אלי שמע-קולינא, וואָס דערעסט אַלעמען מיט זיינע געשיכטעס וועגן די פון אים איינ-געהאַנדלטע ציגן, געשיכטעס, וואָס זיינען געווען אויפן אַרט אינעם "פאַרכישופטן שניידער", נאָר דאָ זיינען זיי, ווי מען זאָגט אין רוסיש "ני ק סעלו, ני ק גאראדו". אַזאָ איז שלום שדכן, וואָס איז אַהער צוליב אומבאַקאַנטע טעמים אַראַפּגעבראַכט געוואָרן פון שלום-עליכמס איינאַקטער "דער גט". אויב דער איבערזעצער האָט אים מטריח געווען נאָר צוליב דעם, אַז ער זאל אַלס דריטער אַנטיילנעמען אין דער אַקציע אויפן בית-עולם, וועלכן בעני האָט צוגעטראַכט, כדי "אויסצוקורירן די שטאַט פון דער קרענק", וואָס הייסט "אוצר", האָט זיך עס ניט געלוינט. אינעם אַריגינאַל פילן די דאָזיקע אַפּעראַציעס גלענצנדיק אויס בעני און האַלאַוועשקע — אָן אים, זאָלבעצווייט...

ענלעכע גלגולים האָבן דורכגעמאַכט אויך אַנדערע שלום-עליכמס דראַמען. צום ביישפּיל, "טביה דער מילכיקער"⁴, "שווער צו זיין אַ ייד"⁵, ביידע דראַמען זיינען עטלעכע מאל איבערגעאַרבעט געוואָרן, פריער אין יידיש, נאָך דעם אין העברעיִש. ס'האָט ניט קיין זין זיך גענויער אויף זיי אַפּשטעלן — דאָס אַלגעמיינע בילד איז דאָס זעלבע.

באַקומענדיק פון שלום-עליכמען דאָס רעכט פריי צו באַגלייען מיט זיינע ווערק ביים איבערזעצן זיי, האָט בערקאָוויטש, נאַטירלעך, זיך געקענט דערלויבן האַנדלען אַזוי, ווי עס האָבן אים אונטערגעזאָגט זיין חוש און געשמאַק, עס דאַרף אויך

ליטערארישע עסייען

גענומען ווערן אין אַכט אָז ביים איבעראַרבעטן די דראַמען האָט ער געהאַט אַ גוטע כוונה: אים האָט זיך געדאַכט, אַז אין דער פאַרם וועלכער ער האָט זיי אין דער איבערזעצונג געגעבן, זיינען זיי מער סצעניש אַדער אַנטשפּרעכן מער די פּאָדערונג-גען פּונעם טעאַטער. באַקומט האָט זיך, ליידער, אַזוי, אַז אין די געגעבענע פּאַלן האָבן די "באַאַרבעטונגען" אַנגענומען אַזאַ פּאַרנעם און כאַראַקטער, אַז די איבער-געזעצטע דראַמען האָבן פּאַקטיש אויפּגעהערט צו זיין שלום-עליכמס. ווען זיי וואַלטן געמאַכט געוואָרן ביים לעבן פון זייער פּאַרפּאַסער און ער וואַלט געהאַט די מעג-לעכקייט מיט זיי זיך צו באַקענען, איז אַ גרויסער ספּק, צי ער וואַלט געהאַלטן פּאַר מעגלעך זיי צו באַטראַכטן אַלס זיינע ווערק.

דעריבער, ווי אונדז שיינט, איז פּראַבלעמאַטיש דאָס עצם איינשליסן זיי אין אַן אויסגאַבע פון שלום-עליכמס ווערק, איבערזעצט אין העברעיש. אויב שוין יאָ איינשליסן, איז, ווי אונדז דאַכט, פיל צוועקמעסיקער, ווען זיי וואַלטן געגעבן געוואָרן אַלס איינגאַרטיקע וואַריאַנטן און באַאַרבעטונגען פון שלום-עליכמס דראַמען, פּאַראַלעל מיט אַדעקוואַטע איבערזעצונגען, אין וועלכע ס'איז פּולשטענדיק אָפּגעהיט דער גייסט פּונעם אַריגינאַל.

ווייל אין קעגנפּאַל באַקומט דער העברעישער ליינער, וועלכער קען ניט קיין יידיש און האָט ניט די מעגלעכקייט זיך צו באַקענען מיט דעם יידישן אַריגינאַל, אַ גאַנץ קנאַפע און אין תּוך, אַ פּאַלשע פּאַרשטעלונג וועגן שלום-עליכמען דעם דראַמאַטורג.

און דאָס איז שוין אַ באַשטימטער חילול-השם לגבי אונדזער גרויסן פּאַלקס-שרייבער.

העפט 8, 1973

- 1 שלום-עליכמס בוך, ניו-יאָרק, צווייטע אויפלאַגע, 1958, ז' 98.
- 2 די אויסצוגן פון העברעישן טעקסט ווערן אומעטום געגעבן אין איבערזעצונג פון מחבר.
- 3 כתבי י. ד. ברקוביץ, ספר עשירי, ז' רג.
- 4 די דראַמע "טביה דער מילכיקער" איז שלום-עליכמס אַן אינסצענירונג פון די קאַפיטלען "תּוהו" און "לך לך".
- 5 "שווער צו זיין אַ ייד" איז אַן אינסצענירונג פּונעם ראַמאַן "דער בלוטיקער שפּאַס" וועלכער שלום-עליכמס האָט געמאַכט צוזאַמען מיט י. ד. בערקאוויטשן.

פּרױז און ביאָליק

צווישן די פּירנדיקע קינסטלערישע פּערזענלעכקייטן אין דער יידישער און העברעישער ליטעראַטור פון דעם סוף ניינצענטן, אָנהייב צוואַנציקסטן יאָרהונדערט איז ח. נ. ביאָליק געווען דער איינציקער, מיט וועמען פּרױז האָט פּאַרקניפּט פּריינטלעכע שפּערישע באַציאונגען, וואָס זיינען געווען פּרוכטבאַר פאַר ביידע שרייבער.

ביאָליק האָט צוגעצויגן פּרצעס אויפּמערקזאַמקייט שוין באַלד, ווי ער האָט דעביוטירט מיט זיינע ערשטע לידער. פּרױז, וואָס האָט שוין דאַן געהאַט אַ נאַמען סיי אין דער העברעישער, סיי אין דער יידישער ליטעראַטור, האָט ביי די ערשטע טריט פונעם נייעם, נאָך דאַן, אומבאַקאַנטן שרייבער דערפּילט, אַז אין דער ליטע-ראַטור איז געקומען אַ דיכטער פון "גאַטס גענאַד". ער האָט דערשפּירט אין ביאָליקס ערשטע לידער דעם צאַפּל פון עכט מענטשלעכען געפּיל. אין אַ רעצענזיע אויף דעם זשורנאַל "הפּרנס", אין וועלכן עס האָבן זיך געדרוקט ביאָליקס ערשטע לידער, האָט פּרױז געשריבן: "די דאָזיקע לידער לייענט מען מיט אַ באַזונדער געפּיל, ווייל זיי זיינען געשריבן מיט גאַטס גענאַד צום דיכטער...".¹

אַ גייסטיקע נאַענטקייט האָט פּאַראייניקט די צוויי גרויסע קינסטלערישע פּערזענלעכקייטן, ביידע זיינען געווען טיף פאַרוואַרצלט אין דער יידישער קולטור-טראַדיציע, אין דער פּאַלקסטימלעכער גייסטיקער ירושה פון דורות, און ביידע האָבן זיי געמאַכט גרויסע אַנשטרענגונגען אויף צו באַהעפטן זיך צו דער וועלט-קולטור: ביידע זיינען זיי געווען נאַוואַטאַרס, וואָס האָבן באַטראַטן נייע וועגן אין דער ליטעראַטור; ביידע, יעדערער אויף זיין געביט (איינער אין דער העברעישער, דער צווייטער — אין דער יידישער ליטעראַטור), זיינען געווען אַקטיווע קולטור-בויער, וועלכע האָבן אַפּגעגעבן זייער גאַנצע ענערגיע דער ליטעראַטור, ניט בלויז מיטן אייגענעם שאַפּן, נאָר אויך אַלס רעדאַקטאָרן, אַרויסגעבער, אַרגאַניזאַטאָרן פון פּאַרשידענע ליטעראַרישע אונטערנעמונגען. ביידע האָבן זיי זאָרגזאַם געכאַוועט יעדער נייע שפּראַצונג אינעם ליטעראַרישן גאַרטן.

אַ וויכטיקער פּאַקטאַר, וואָס האָט גורם געווען דער גייסטיקער דערנענטערונג צווישן ביידע שרייבער, איז בלייבן געווען די ענלעכקייט אין ביידעס ליטעראַרישע פּאַזיציעס, אין זייער באַציאונג צו דער ליטעראַטור פון יענער צייט. ביאָליק ווייזט אַרויס, שוין ביים סאַמע אָנהייב פון זיין שאַפּן, אַ געוואַלדיקע אומצופּרידנקייט

מיט דעם צושטאנד פון דער העברעישער דיכטונג און פראזע. פרצעס שארפע קריטישע ארטיקלען וועגן דער נייע העברעישער ליטעראטור, וואס האבן זיך געדרוקט אין "החץ" און אנדערע זאמליכער, זיינען דעם דיכטער געווען צום הארצן², ווייל זיי האבן זיך איבערגערופן מיט זיינע אייגענע געדאנקען און אנשוואונגען. אינעם זעלבן גייסט, וואס פרי, טאדלט ביאליק ביז און בייסיק די העברעישע ליטעראטור פאר איר פוסטער מליצהדיקייט און אפגעריסנקייט פונעם לעבן³.

די קעגנזייטיקע פארערונג צווישן ביידע שרייבער איז אין 1903 אריבער אין אן ענגערער פריינדשאפט, וואס האט זיך אנגעוויבן בעת פריץ האט באזוכט אדעס, און האט זיך באזונדערס פארשטארקט אין דער צייט, ווען ביאליק האט זיך אלס מיטערעדאקטאר פון "השלח" אויף העכער אַ יאָר צייט באַזעצט אין וואַרשע (פון דעצעמבער 1903 ביז פעברואַר 1905).

דאָס איז געווען די צייט ערב דער רעוואַלוציע פון 1905, ווען די צאָרישע רעגירונג, אַנגעשראַקן פון דעם רעוואַלוציאַנערן אויפשטייג, האָט גענומען אייליק פראַוואַצירן פאַגראַמען אין די שטעט פון יידישן תּחום-המושב. פריץ, וואס האט מיט טיפן איבערלעבן ווי געשריבן וועגן דעם אין זיינע וואַרשעווער פאַרצייכענונגען, האָט מיט באַגייסטערונג אויפגענומען ביאליקס לידער און פאַעמעס, וועלכע זיינען אַנגעפילט געווען מיט צער און צאַרן, מיט ליידנשאַפטלעכן רוף צום קאַמף קעגן נאַציאָנאַלער אונטערדריקונג. פריצן אימפּאַנירט ביאליקס געזעלשאַפטלעכער פאַטאַס, זיין צאַרנדיק וואַרט, וואָס איז אַנגעזאַפט מיט האַרבן אמת, מיט מוטיקן פראַטעסט, וועלכער שפאַלט די הימלען און וואַרפט אום פאַראַייביקטע הייליקייטן. פריץ שרייבט "שרעקלעך איז ביאליק אין זיין כעס און יאוש... און ער וויל נאָר דעם אמת, און ניט שיינע חלומות און בלישטשענדיקע פוסטע ווערטער... ער האָט ניט קיין מורא פאַרן אמת, ער איז בכוח אים אויפנעמען ווי ער איז, מעג ער אפילו ביטער זיין ווי דער טויט אָדער אפילו זיין דער טויט אליין...".⁴ פריץ רופט זיך הייס אַפּ אויף ביאליקס פאַעמעס (אין ליד און פראַזע), וואָס זיינען געווידמעט דעם היסטאָרישן גורל פון יידישן פּאַלק: "די מתים פון מדבר" און "די מגילה פון פייער". ער זעצט איבער אין יידיש "משא נימירוב" און "מגילת האש", דרוקט אַפּ אין "הצופה" ביאליקס ליד "על השחיטה", דערביי געלינגט אים אַפּצונאַרן דעם צענוואַר און אַרויסגעבן דאָס דאָזיקע ווערק אלס דאָס עלפטע ליד פון בייאַנאַס "העברעישע מעלאָדיעס".

ביאליק, פון זיין זייט, פאַלגט נאָך מיט גרויס אינטערעס יעדע נייע זאַך וואָס גייט אַרויס פון פרצעס האַנט. ער איז אַנטציקט פון דעם טיפן געדאַנקן-גאַנג און פון דער גרויסער מייסטערשאַפט וואָס האָבן זיך אַנטפלעקט אין פרצעס דראַמע "חורבן בית צדיק" (ערשטער וואַריאַנט פון דער "גאַלדענער קייט").

"די לעצטע צוויי אַקטן זיינען זייער שיין, מען קען זאָגן אויסגעצייכנט, —

שרייבט ביאליק צום שריפטשטעלער בן-ציון גוטמאן — לייען זיי אויפמערקזאם איבער. פרץ איז זייער רייך מיט געדאנקען און פרעכטיקע בילדער. ער פארמאגט א גרויסע נשמה. פאריקע וואך האט ער פאר מיר אויסגעלייגט דעם פלאץ פון א נייער דראמע — גאלע וואונדער!⁶ עס פארשאפן אים פרייד פרצעס "פאלקס-טימלעכע געשיכטן" און "חסידיש". אין א רעדע אויף דעם באנקעט לכבוד פרצן, פריילינג 1904 אין אדעס, באטאנט ביאליק דאס סאציאל-עטישע, דאס אלמענטש-לעכע, וואס ס'אנטהאלטן אין זיך פרצעס חסידישע דערציילונגען.

ס'הייסט כלל ניט, אז צווישן פרצעס און ביאליקס אידעען-וועלט הערשט א פולשטענדיקע איינשטימונג. ביאליק האט ניט תופס געווען די באדייטונג פון די רעוואלוציאנערע געשעענישן. פרץ האט מיט זיי פארבונדן זיינע האפענונגען און האט, נאטירלעך, פאראורטיילט ביאליקס גייסטיקע אפהענגיקייט פון די "אדעסער חכמים" בראש מיט אהדה-עמען, וועמענס אידעען האבן געהאט א שטארקע השפעה אויפן דיכטער. דאס האט ניט געשטערט פרצן איינזען אין ביאליקס בונטארישער, גאטלעסטערשער און ערדיש-לעבנסלוסטיקער פאעזיע א זיכערן פארבינדעטן אין קאמף מיט דער קלעריקאל-נאציאנאליסטישער רעאקציע אין דער ליטעראטור. "ביאליק — שרייבט פרץ — האט דערקלערט דעם יידישן גאט אלס באנקראט".⁶ פרצן פארשאפט פיל פרייד ביאליקס נאטור-און-ליבע ליריק מיט איר שפרודלדיקער עולם-הזהקייט און לעבנספריידיקייט. ער קאנסאטירט מיט באפרידיקונג, אז ביאליק, דער "ליבלינג" פון די "אדעסער חכמים", האט קעגן זיי ווידערשפעניקט און אינעם ליד "אייד" האט ער זיך מודה געווען אז ער איז קיין מאל ניט געווען קיין שמאטע... אז נאך זייענדיק א ישיבה-בחור האט ער געזינדיקט. "הפקר פון יוגנט" — שרייט אויס פרץ — לעבנסלוסט, א ברענענדיק הארץ און ניט א נשמהלע... וואס רוט זיך אין מיסט".⁷

אויף ביאליקן האט דאס יאר, ווען ער איז געווען אין ווארשע און זיך געפונען אין אן אינטים-פריינטלעכן קאנטאקט מיט פרצן, געווירקט ווי א גרויסע אפפרישונג נאכן לאנגן פייניקן זיך אין דער שטינקנדיקער אטמאספער פון די אדעסער באלעבאסלדיקע ליטערארישע קרייזן. פרץ האט געהאלפן ביאליקן טיפער צו דערפילן דעם צייט-גייסט, נענטער זיך באהעפטן מיטן פאלק, פארברייטערן דעם קרייז פון זיינע אינטערעסן, מיט זיינע פאעמעס "מגילת האש", "הברכה", מיט זיין ליד "ערב פריילינג", מיטן ציקל צארטע ליבע-לידער, וואס באצויבערן מיט זייער פאלקסטימלעכקייט (צ.ב. "קומי צאיי") און שפעטער מיט דער סעריע "פאלקס-לידער" האט ביאליק אין א גרויסער מאס צו פארדאנקען די ווארשעווער איינדרוקן, אויף וואס ס'ווייזן, אגב, אן אייניקע ביאליק-פארשער.⁸

טאקע אין דער צייט פלאגירן ביידע שרייבער ארויסצוגעבן א ליטעראריש-קריטישן זאמלבוך, א מיז נייעם וואריאנט פון "החץ". וועגן דעם שרייבט ביאליק אין א בריוו צו מ. בערדיטשעווסקיין: "פרץ און איך און איך אנדערע חברים ווילן

ליטערארישע עסייען

אָרויסגעבן אַ קליינעם בונטאַרישן זאַמלבוך, אַ מיין קליינע בינע פאַר עבודה-זורה, ווי, אַשטייגער, דער "החץ" אין זיין צייט. זיין ציל איז (אויב אַזעלכער איז ביי אים פאַרזאָן): 1. אַן אַנגריף קעגן דער פאַרפּוילטקייט און ענגהאַרציקייט; 2. פאַרעפנט-לעכונג פון נייע זאַכן, וואָס דער מאַגן פון דער דאָזיקער ליטעראַטור איז ניט בכוח צו פאַרדייען".⁹

די עצם ציל-איינשטעלונג פונעם זאַמלבוך איז ביי גאַר סימפּטאַמאַטיש. עס איז אַ דורכגעטראַכטע געמיינזאַמע פּראָגראַם פון קאַמף פאַר אַ נייער ליטעראַטור, וואָס איז אַנגעזאַפט מיט נייע אידעען, מיט דעם שטורמישן גייסט פון דער צייט. דער אַטעם פון דער אַנקומענדיקער ערשטער רעוואָלוציע האָט זיך געלאָזט פילן אין דעם דאָזיקן אינטערעסאַנטן פאַרטראַכט.

ליידער, איז דער פּלאַן ניט פאַרווירקלעכט געוואָרן. נאָר דער עצם פאַקט רעדט וועגן דעם, ווי נאָענט ס'זיינען געווען אין דעם פּעריאָד ביאָליקס און פּרצעס ליטעראַרישע אינטערעסן.

ביאָליק קערט זיך אום קיין אָדעס אַ באַנניטער, אַ באַפליגלטער, ער איז פול מיט נייע פּלענער, אידעען. פּרצן פאַרבינדט ער איצט אין זיין פאַרשטעלונג מיט דער שטורמישער פאַר-רעוואָלוציאַנערער וואַרשע. אָדעס דאַכט זיך אים איצט איז אין פאַרגלייך מיט וואַרשע עפעס מאַדנע שטיל, באַלבעסלדיק. אין די רע-וואָלוציאַנערע טעג פון 1905 שרייבט ביאָליק פון אָדעס צו קלויזנערן קיין וואַרשע: "אין אָדעס איז פרידן און רו, שטיל און זאַרגלאָז, מען שיסט ניט און מען שרייט ניט אויף אירע גאַסן, און ניטאַ פּרץ! אוי פּרץ, פּרץ! וואָס טוט ער איצט בעת אַזאַ זאַווערוכע! וואָס טוט דער גרויסער אָדלער אין אַ שטורעם-טאַג?"¹⁰

אויך פּרץ פילט זיך נאָך ביאָליקס אַוועקפאַרן פון וואַרשע שטאַרק פאַראיינזאַמט, עלבנט. אין זיינע האַרציקע בריוו צו ביאָליקן, אין וועלכע ער רופט דעם דיכטער "מיין ביאָליק", קלאַגט ער זיך אָפּט, אַז ס'איז אים "אומעטיק, טרויעריק און ניטאַ וועמען די האַנט צו דערלאַנגען"; ער דערציילט וועגן שטימונגען פון ניט-גלויבן אין זיך, וואָס באַפאַלן אים צייטנווייז, בעט דעם דיכטער, ער זאל אָפּטער שרייבן, פּרעגט ביאָליקס מיינונג וועגן זיינע, פּרצעס, נייע ווערק, ווי, צום ביישפּיל, "ליבע", און וועגן די איבערזעצונגען פונעם דיכטערס ווערק אין יידיש.¹¹

פּרצן טוט באמת ליד, וואָס אים האָט זיך ניט איינגעגעבן אָרויסצורייסן ביאָליקן פון די אָדעסער קרייזן און געווינען אים פאַרן גאַנצן פאַלק, פאַר די ברייטע מאַסן. אין איינעם אַ בריוו צו ביאָליקן רעדט ער וועגן דעם מיט גרויס פאַר-ביטערונג:

"און איר, מיין ליבער, זייט געפאַנגען ניט אין שפינוועבס-פאַדעם, נאָר דורך אַחד-העמען. איר האָט קיינמאַל ניט געדאַונט אין אַ גרויסן בית-מדרש מיט די מאַסן נאָר אין עפעס אַ "מנין" פון בטלנים, מיוחסים און טרוימער פון ניט שיינע און ניט פיינע חלומות — — — צו וואָס האָב איך איבערגעזעצט אייערע לידער?"

פאַרוואָס זעץ איך ווייטער איבער? איך וויל דערגאַנצן דאָס, וואָס איר טוט ניט, איך וויל אייך דערלאַנגען צו וועמען איר געהערט.

'דער משוגענער נביא' — ווי עליאַשעוו רופט אייך — וואָס רעדט אין אַ קליין בית-מדרש און ניט אויפן מאַרק פאַרן פּאָלק — זיין סוף איז — אומעט. וואַכט אויף און גייט צום פּאָלק.

ניט די שפּראַך איז דער עיקר, נאָר דער לעבעדיקער מענטש, וואָס רעדט אויף דער שפּראַך. און איך חזר איבער נאָך אַ מאָל מיינע רייד: איר זייט געפאַנגען געוואָרן פון לעבעדיקע מתיים"¹².

דאָס זיינען האַרבע רייד פון אַ פריינד, אַ פאַרצווייפלטער רוף פון אַ נאַענטן מענטשן. פּרץ האָט גרויס עגמת-נפש דערפון, וואָס אין אַ צייט פון גרויסע האַפּע-נונגען, ווען ס'איז נייטיק איינצושליסן זיך אין קאַמף פאַר סאַציאַלן פּראָגרעס, וואָס נאָר פון אים קען מען דערוואַרטן אַ דערלייזונג פון דער נאַציאָנעלער פּראָגע, ווערן די כוחות צעשפּליטערט, די בעסטע פאַרשטייער פון דער ליטעראַטור ווענדן אָפּ זייער ענערגיע אויף פּוסטע סיכסוכים, אויף אינטריגעס צווישן פאַרשידענע פאַרטייען, און "דאָס פּאָלק איז פאַרלאָזט"¹³.

פּרץ הערט ניט אויף צו רופן ביאליקן קיין וואַרשע. ער האַפּט אַז ביאליק וועט זיך אַרויסרייסן פון "קליינעם בית-מדרש און וועט קומען "אויפן מאַרק צום פּאָלק". "ביאליק, פאַרנדיק צוריק פון האַג, זאָל אַפּטרעטן אין קראַקע — שרייבט ער צו דינעזאָן — וועט ער אפשר קומען אַהער צוגאַסט. אינטערעסאַנט, צי ער וועט מער געניסן פון די פעלדון, ווי פון ים אין אַדעס..."¹⁴.

ביאליק האָט ניט פאַרלאָזן אַדעס, ער איז ביזן סוף פון זיין לעבן טריי געבליבן די "חלומות" פון אַדעסער "מנין". נאָר זיין שאַפן איז געווען ברייטער און רייכער פון זיינע באַגרענעצטע אידעאָלאָגישע פאַרשטעלונגען. אין די בעסטע פון זיינע ווערק, וואָס זיינען דורכגעדרונגען מיט גרויס פיין פאַר די ליידין פון די ברייטע מאַסן פון זיין פּאָלק, מיט מעכטיקן פּראַטעסט קעגן נאַציאָנעלער און סאַציאַלער אונטערדריקונג, דערהייבט ער זיך ביז צום ניוואָ פון אַ נאַציאָנאַלן דיכטער. און טאַקע דאָס איז געווען דער מאַגנעט, וואָס האָט צוגעצויגן פּרצן אין דער ביאליק-געשטאַלט און גורם געווען דערצו, אַז אין קאַמף פאַר דעמאָקראַטישער ליטעראַטור האָט ער אין ביאליקן געוואָלט געפינען אַ מיטקעמפּער. דערמיט איז אויך צו דערקלערן, וואָס די פריינטשאַפט צווישן ביידע קינסטלער האָט אָנגעהאַלטן ביזן סוף פון פּרצעס לעבן.

אין די בריוו צו פריינד אין וואַרשע פּרעגט זיך ביאליק אַפּט נאָך אויף פּרצן און בעט אים איבערגעבן די האַרציקסטע גרוסן. אין 1910 באַשטעלט פּרץ ביי ש. ניגערן אַן אַרטיקל וועגן ביאליקן פאַר זיין זאַמלבוך "יידיש". דעם דאָזיקן אַרטיקל גיט ער צו אַ גרויסע באַדייטונג. ער אַטאַקירט ממש ניגערן מיט בריוו. ווען ער באַקומט די הסכמה פון ניגערן, שרייבט ער אים: "ס'פרייט מיך זייער,

זאל זיין אפילו $1\frac{1}{2}$ בויגן, נאָר אויף זיכער! וואָרעם — פאַרפירט איר מיך, פאַרפירט איר דעם כלל־ישׂראל". פּרץ האָט גרויס פאַרדראַס, וואָס ניגערס אַרטיקל האָט זיך באַקומען פּראַגמענטאַריש און גיט ניט קיין פּולע פאַרשטעלונג וועגן ביאַליקס לעבן און שאַפן.¹⁶

ביאַליק, פון זיין זייט, גיט אָפּ פיל ענערגיע דעם פּלאַן אַרויסצוגעבן אַלע ווערק פון פּרצן אין העברעיִש. אין אַ בריוו צו פּרצן אין 1911 בעט אים ביאַליק דרינגענדיק צושיקן דעם גאַנצן מאַטעריאַל פאַר דעם ערשטן באַנד. אין יאַנואַר 1915 אַליאַמירט ביאַליק דיבעזאָנען, ער זאל אונטעריאַגן פּרצן מיט דעם מאַטעריאַל און דער עיקר פּועלן ביי אים, ער זאל אַליין איבערזעצן זיינע ווערק און ניט פאַרלאָזן זיך אויף אַנדערע. מיט דער אויסגאַבע פון פּרצן אין העברעיִש האָט זיך ביאַליק מיט אומדערמידלעכער ענערגיע באַשעפטיקט כמעט ביז די לעצטע יאָרן פון זיין לעבן. ער האָט עס געהאַלטן פאַר זיין לעבנס־חוב לגבי "איינעם פון די גרעסטע קינסטלער און נאָוואַטאָרס אין אונדזער ליטעראַטור".¹⁶

פון ביאַליקס פאַרעדעס צו די באַזונדערע פּרץ־בענדער, פון דעם, ווי זאָרגנאָם ער באַמיט זיך אויפצואַמלען אַלץ, וואָס איז אַרויס אונטער פּרצעס פּען, איז בולט צו זען, ווי ליב און טייער איז דעם דיכטער אַלץ, וואָס פּרץ האָט געשאַפן. אַ באַזונדערע אויפמערקזאַמקייט האָט ביאַליק געשענקט פּרצעס פּובליציסטיק. ער ווידמעט פיל מי דער אויפזאַמלונג פון אַלע וויכטיקסטע פּרצעס פעליעטאַנען און אויפזאַצן, וואָס האָבן זיך געדרוקט אין פאַרשידענע פעריאָדישע אויסגאַבן, און גיט זיי אַרויס אין אַ ספּעציעלן באַנד. אין דער פאַרעדע צו אַט דער באַנד ווערט געגעבן זייער אַ טרעפּלעכע און טיפּע כאַראַקטעריסטיק פון פּרצעס אייגנ־אַרטיקער פּאַלעמיש־קעמפּערישער פּובליציסטיק:

"דער פרייער פעליעטאַן אַדער דער פּרצישער אויפזאַץ, וועלכער איז אויך אַ מין פעליעטאַן — האָבן געהערט צו די סגולות פון פּרצעס זעלטענעם טאַלאַנט. אין אים, אינעם פעליעטאַן, האָט ער געפונען די נייטיקע רחבות און באַוועג־פּרייהייט פאַר זיין שטורמישן גייסט, ווי אויך דאָס גענוגנדע ברענשטאַף פאַר זיין פּאַלעמישן טעמפּעראַמענט. דער "פּאַדוואַל" אין דער צייטונג — דער פּלאַץ אונטער דעם שטריך — האָט אים געדינט אַלס די ברייטסטע אַרענע פאַר דעם "גאַלאַפּ פון זיינע מעכטיקע פּערד", פאַר דעם שפּרונג־געלויף פון זיינע שאַרפע געדאַנקען. בעת זייער בליזשנעלן אומלויפן הינ־און־הער פּלעגט ער דרײַ־אַגב מיט אַ ברייטער האַנט פּאַנאַנדער־וואַרפן אין אַלע זייטן שטיקער פּאַעזיע, פּערל־שטויב און פייער־פונקען אין דעם געשטאַלט פון אַפּאַריזמען, פינאָלדיקע רמזים און רמז־רמזים, וואָס פאַרבלענדן דאָס אויג און שפּאַלטן דעם מויער... אַפילו אַ שיחת־חולין פון פּרצן איז שאַרף, ווי אַ לאַנצעט".¹⁷

ניט צופעליק איז ביאַליקס גרויסער אינטערעס צו פּרץ דעם קריטיקער. אים איז צום ביישפּיל, זייער געפּעלן געווען איינע פון פּרצעס קריטישע אַרבעטן,

זיין ארטיקל וועגן י. ל. גארדאן אין "הצפירה" פארן 1877 יאָר. נאָך דעם ווי די פרץ־אויסגאָבע אין העברעיש איז שוין כמעט געווען פאַרענדיקט, האָט ביאליק דרינגענד באַאויפטראַגט י. פערסיקינען דורכצובלעטערן אַלע פעריאָדישע אויסגאַבן, אין וועלכע פרץ האָט זיך געדרוקט, און אויפזאַמלען אַלע זיינע פּילצאַליקע קריטישע אַרטיקלען. "דער צוועלפטער באַנד — שרייבט ביאליק — פאַרהאַלט זיך ווייל מיר האָבן ניט דעם גאַנצן מאַטעריאַל. אונדז איז געלונגען אויפזאַמלען נאָר אַ קליינעם טייל פון זיינע קריטישע אַרטיקלען"¹⁸. דערביי דריקט דער דיכטער אויס זיין באַדויערונג, וואָס ביז איצט האָט זיך אים ניט איינגעגעבן צו געפינען פרצעס אַרטיקל וועגן י. ל. גארדאָנען, און בעט י. פערסיקינען צונויפשמעלן אַ גענויע ביבליאָגראַפישע פאַרצייכענונג פון אַלע פרצעס אַרבעטן איבער פראַגן פון ליטע־ראַטור און קונסט.

פרצעס עסטעטישע פראַגראַם איז ביאליקן געווען נאָענט. דער דיכטער איז שטענדיק געווען אַ פּלאַמיקער קעגנער פון כלערליי מאַדערניסטישע "טריקן" און "קונסט צוליב קונסט"־טעאָריעס. וועגן דעם זאָגן עדות ביאליקס פּילצאַליקע אַרויסזאָגונגען, סיי בעל־פה, סיי בכתב.

אין פּרצן האָט ביאליק געשעצט דעם גרויסן בונטאַר, דעם פּורץ־גדר, דעם "פּייערדיקן עלעמענט", דעם גרויסן דעמאָקראַטישן קינסטלער.

"— אים, דעם גרויסן בונטאַר אין אונזער ליטעראַטור — האָט ער געזאָגט וועגן פּרצן איז זיין געדענק־רעדע אין 1917 — זיינען געווען דערווידער די אויסגעטראַטענע וועגן, וועלכע זיינען געווען פאַר אים און אין זיין צייט, און ער האָט אַרויסגעטראַטן פאַר זיך נייע שטעגן... ער איז געווען דער פּייערדיקער עלעמענט אין אונדזער ליטעראַטור. מיט אַ פּייערדיקן רייטוואָגן און פּייערדיקע פּערד איז ער ווי אַ שטורעם אַדורכגעריטן אין אונזער ליטעראַטור, אַז פּונקען האָבן געבליצט הינטער אים... פּרץ איז געווען איינער פון די, וואָס האָבן באַלעבט די קולטור. ער האָט אָנגעהויבן ווי אַ משכיל, ווי אַ ראַציאָנאַליסט, ווי אַ קינד פון דעם השכלה־פּעריאָד, אָבער ער האָט זיך דערביי ניט אָפּגעשטעלט, נאָר איז געגאַנגען אַלץ ווייטער און אַנטפלעקט נייע האַריוואָנטן אין פאַרשיידענע געביטן, און אין יעדן געביט — חסידיזם, אין דעם פּאַלקסטימלעכער געשיכטע, אין דער פּראָזאַיקער און דיכטערישער ליריק איז ער געווען אַ באַנייער און האָט ניט געלאָזט אַנדערע צו בלייבן שטייען אויף זייערע ערטער"¹⁹.

געמיינזאַמער קאַמף פאַר אַ רעאַליסטישער קונסט, וואָס רופט זיך אַפּ אויף די ליידן און נויטן פון פּאַלק, האָט געבילדעט דעם יסוד פאַר דעם לעבנסלאַנגער פּריינטשאַפט צווישן די צוויי גרויסע יידיש־שרייבער.

ליטערארישע עסייען

- 1 די רעצענזיע איז געווען געדרוקט אין "החץ". מיר ציטירן זי לויט נ. מייזיל, י. ל. פרץ און זיין דור שרייבער, ניו-יאָרק 1951, ז' 350.
- 2 זע ביאָליקס בריוו צו מ. בערדיטשעווסקי פֿאַר דעם 30.1.04, אגרות ביאליק, כרך 1, ז' ריא.
- 3 אין אַ בריוו צו י. קלויזנערן, יאַנואַר 1905, גיט ביאליק אַזאַ לאַקאַניש-שאַרפע קריטישע כאַראַקטעריסטיק פון דער פּראָזע אין "השלח": "דער הויפּט-חסרון פון דער בעלעטריסטיק באַשטייט אין דעם, וואָס זי בילדעט ניט צוזאַמען עפעס איינהייטלעכעס און גאַנצעס, ווייל זי האָט קיין שום אינטערעס צו דעם לעבנס-שטראַם, וואָס פּלייצט אין אַרום; אַביסל 'שיינקייט צוליב שיינקייט' און אַביסל זכּרונות אַדער שילדערונג פון פּריוואַטע און קליינלעכע געפילן" (אגרות ביאליק, כרך 1, ז' רפ).
- 4 כתבי י. ל. פרץ, באַנד 10, ז' 236.
- 5 "נייע דראַמע" — דער ערשטער וואַריאַנט פון "ביי נאַכט אויפן אַלטן מאַרק", אגרות ביאליק, כרך 1, ז' רו.
- 6 י. ל. פרץ, געדאַנקען און אידעען, 1923, ז' 58.
- 7 כתבי י. ל. פרץ, באַנד 10, ז' 188.
- 8 זע, צום ביישפּיל, י. פּיכמאַנס פּאַרעדע צו "כל כתבי ביאליק", 1940.
- 9 אגרות ביאליק, כרך 1, ז' ריב.
- 10 בריוו פון 14.I.05. אגרות ביאליק, כרך 1, ז' רפא.
- 11 זע די בריוו פאַרן יאָר 1906. נ. מייזיל, בריוו און רעדעס פון י. ל. פרץ, ז' 225—226.
- 12 דאָרט, ז' 224.
- 13 דאָרט, ז' 227.
- 14 דאָרט, ז' 225.
- 15 דאָרט, ז' 278—280.
- 16 פּאַרעדע צום צענטן באַנד, כתבי י. ל. פרץ, ז' 4.
- 17 כתבי י. ל. פרץ, כרך 10, ז' 3.
- 18 אגרות ביאליק, כרך 3, ז' 108.
- 19 ח. נ. ביאליק, דברים שבעל-פה, כרך 2, ז' 192.

ת. נ. ביאליק אין די יארן פון דער ערשטער רוסלענדישער רעוואלוציע

אין יאנואר 1901 האט א. מ. גארקי אין אַ בריוו צו ק. פ. פיאטניצקין געשריבן: "... דער נייער יארהונדערט וועט זיין באמת אַ יארהונדערט פון גייסטי-קער באַניאונג."

אין גארקיס ווערטער האָבן געפונען זייער אויסדרוק די פאָרגעפילן פון די בעסטע פאַרשטייער פון דער רוסלענדישער אינטעלעגענץ, די האַפענונגען, מיט וועלכע ס'האָבן געלעבט די ברייטע מאַסן ערב דער ערשטער רוסלענדישער רע-וואַלוציע.

אויך ת. נ. ביאליק איז ניט געבליבן גלייכגילטיק צו דעם סאָציאַלן אויפ-ברויו פון די פאַלקסמאַסן אין גאַנצן לאַנד, און הגם ער איז געווען ווייט פון די רעוואַלוציאַנערע אידעאַלן פון זיין צייט, האָבן די שטורמישע געשעענישן אויפ-געטרייסלט זיין געמיט און באַווירקט און באַרוישט זיין שאַפונג. עס האָט זיך פאַרטיפט די קראַפט פון זיינע פאַעטישע וויזיעס, עס האָבן זיך פאַרברייטערט די האַריוואַנטן פון זיין דיכטונג.

אין די יארן 1901—1905 האָט ביאליק געשאַפן זיינע וויכטיקסטע פאַעמעס, די לידער פון "צער און צאַרן" — ווערק, וועלכע זיינען אַנגעזאַפט מיט הויכן געזעלשאַפטלעכן פאַטאָס. אין דעם דאָזיקן צייט-אַפּשניט זיינען אויפגעקומען ביאליקס ציקלען נאַטור- און ליבע-לידער, וועלכע זיינען דורכגעדרונגען מיטן גייסט פון אויפבלי און באַניאונג. דער דיכטער האָט זיך ווי אַרויסגעריסן פון די ענגע ד' אמות, אין וועלכע זיין שאַפונג איז פריער געווען פאַרשאַרט. אין די ניינציקער יארן איז ביאליקס ליד אין תוך, אַ קלאַג-ליד, אַ טרויער-געזאַנג איבער דעם אייגענעם וויסטן לעבן און איבער דעם ביטערן גורל פונעם פאַלק, דעם פאַראור-טיילטן צו אַ לעבן פון אַ "הונגעריקן הונט, וואָס איז צו דער קייט צוגעבונדן" ("כוכב נדח...") — "אַן עלנטער שטערן...").

איצט, אין די ערשטע יארן פון 20טן יארהונדערט, איז אויפגעקומען ביאליקס ניי ליד, דאָס ליד פון אויפגעוואַכטער האַפענונג, פון אַ זיך דערנענטערדיקן פּרילינג. צוערשט איז די מונטערע שטימונג געווען אַ נייט-זיכערע. דאָס "ליד פון די נאַכטיגעל" קלינגט נאָך "פאַרשעמט און פאַריתומט" ("שירה יתומה" — "פאַריתומט געזאַנג"). אינעם אַלעגאָרישן בילד פונעם וואַלד, וועלכער איז נאָך טיף פאַרוונקען

אין ווינטער, דערפילן מיר, א דאנק דער בכיוונדיקער אנהויפונג פון סיגאנימישע עפיטעטן, מעטאפארן, פאראלעלע בילדער, דעם גאנצן גרויל פונעם דעמאלטדיקן יידישן לעבן אין צארישן רוסלאנד.

מונטערער איז דאס ליד "פעמי אביב" ("פרילינג-טריט"), געשריבן עטוואס שפעטער אינעם זעלבן יאר. דאס ליד קלינגט ווי א פריידיקער אנוואג פון א דערווארטער באנייאונג. זי הייבט זיך אן און ענדיקט זיך מיט די ווערטער: "היתה רוח אחרת... היתה רוח אחרת מסביב!" ("ס'ווייט אן אנדער ווינט... ס'איז אן אנדער לופט אין ארום!"). באגייסטערט טיילט מיט דער דיכטער: "די הימלען זיינען געווארן העלער, עס האבן זיך אנטפלעקט קלארע, לויטערע רחבותן, אויף דעם בארג הערט מען טריט פונעם פרילינג!".

אין די נינציקער יארן האט זיך דער דיכטער זעלטן געווענדט צו די מאטיוון פון דער קינדהייט. זיין לירישער העלד איז אמערסטן דערשינען אין דעם געשטאלט פון אן אלטן, מידן וואנדערער, אן אויסנאם בילדעט די באלאדע "גמדי ליל" ("די נאכט-שרעטעלעך"), אין וועלכער ביאליק דערמאנט זיך אין איינער פון זיינע קינדער-זעאוונגען. אין יידישן ליד "אויפן הויכן בארג" (1899) פירט ער אונדז צום ערשטן מאל אריין אין דער צויבער-וועלט פון זיין קינדהייט, ווען ער האט זיך געפילט אלס ארגאנישער טייל פון דער נאטור. אין אט דער ליד איז אבער פאראן מער בענקשאפט, איידער גליק, עס ווערט דא גערעדט וועגן פריידן, וועלכע וועלן קיין מאל זיך ניט אומקערן צוריק.

אין די יארן ערב דער ערשטער רוסישער רעוואלוציע, ווען אינעם דיכטערס הארץ האבן אויפגעבליט האפענונגען אויף דער באנייאונג פונעם לעבן, אויף דער מילדערונג פונעם גורל פון זיין פאלק, האט זיך זיין דיכטונג אנגעפילט מיט בילדער פון פריידפולער, זארגלאזער קינדהייט. א ים פון שיין און ליכט האט א פליין געטאן אין זיין ליד. אין די יארן 1900—1905 האט זיך באוויזן די פאעמע "זהר" ("שיין"), און אזוינע לידער, ווי "צפיריים" ("פרי-מארגן-ווינטלעך"), "עם פתיחת החלון" ("ביים עפענען דאס פענצטער"), "בשורה" ("די בשורה"), "משירי החורף" ("פון די ווינטער-לידער"), "הברכה" ("די סאושלקע") — אלע צוזאמען בילדן זיי איין עפאפעע פון ליכט און זון-שיין.

אין "צפיריים" זיינען די בילדער פון בלאנקענדיקער שיין געדיכט אנגע- הויפט איינס אויפן צווייטן, די לעקסיק איז פול מיט פיגוראלע אויסדרוקן, וועלכע טוקן זיך ממש אין לויטערקייט און העלקייט. די צייט-ווערטער, וועלכע ס'באנוצט דער דיכטער, זיינען אלע שיינענדיקע, לאכנדיקע, שוועבנדיקע, טאנצנדיקע. די גרענעצלאזע פרייד, וואס שטראמט ארויס פון אן איבערגעפולט מיט חידוש און פארגעניגן קינדערש הארץ, גיסט זיך אויס אין א ריי באגייסטערטע אויסרופן: "א ווי ס'טייעט דאס הארץ!", "א, ווי זיס!", "גאט! עס האט פארפלייצט מיך מיט ליכט!".

אינעם זעלבן גייסט איז אָנגעשריבן "עם פתיחת החלון". דער דיכטער עפנט אַ פענצטער צום פרימאָרגן, צו דער זון. ער שעפט הויפנווייז "פרייד און לעבן", פילט זיך אָן מיט דעם גרויסן יום־טוב פון ליכט, שייך און גינגאַלד. ס'איז אים אָבער ווייניק, ער שרייט אויס אין עקסטאַז: "ווען, גאַט, זיבן זונען דו הענגסט אויף אין הימל, ניט געקענט וואַלסטו שטילן דעם דאַרשט פון מיין האַרצן — מער ליכט, גאַט באַהעלטער, גיב ליכט!".

אַזוי זיך ציען צו דער שייך קען נאָר אַ מענטש, וואָס האָט זיך ערשט אַרויסגעריסן פון יאָרן לאַנגער פינצטערניש.

אָנגעפילט מיט שייך און לויטערקייט איז די פּאָעמע "זהר" — אַ דערמאָנונג פון דער פריער קינדהייט, ווען פאַר די אויגן פונעם טרוימערישן, געווינטן צו התבודדות יינגל, האָט זיך די וועלט אַנטפלעקט ווי איין גרויסער, לויכטנדיקער, גליקלעכער זומער. דער דיכטער שטרעבט דאָ צו עפישער שילדערונג, צו פּלאַס־טישער נאַטור־מאַלעריי אין גייסט פון מענדעלעס נאַטור־שילדערונגען.

דער לירישער העלד דערשיינט דאָ אַלס לוסטיק קינד, וואָס טראָגט זיך אום צוזאַמען מיט די פריילעכע פרימאָרגן־ווינטעלעך, אַ קלאָרער און זויבערער, ווי זיי, איבער דעם פעלד, וואַרפט זיך אַריין אין די לויטערע וואַסערן פון דער סאַזשקע, וואָס איז "אַ מבול פון שייך און אַ ים פון ליכט", פון וועלכער ער גייט אַרויס "זיבן מאָל אויסגעלייטערט און אויסגעזויבערט". אינעם מעכטיקן פרייד־געשריי, וואָס רייסט זיך אַרויס פון דער קינדערישער ברוסט, ווי אַן "אויסברוך פון טויזנטער קוואַלן פון פרייד און גליק", שפירן מיר די מונטערע האַפּערדיקייט פונעם דיכטער.

שטורמישע לעבנס־פרייד ווערט אַנטדעקט אין "בשורה" (1903), וואו עס לאָזן זיך הערן די ערשטע טריט פון אַנקומענדיקן פּרילינג. דאָ ווערט שוין זיכער אָנגעזאָגט: "דער פּרילינג איז דאָ!". די גוטע בשורה פאַלט אָפּ אַזוי ווי אין פּאַלקסליד, אַלס "אַ בריוועלע פון הימל אין געשטאַלט פון אַ גאַלדענעם שטראַל. אַ דאַנק דער מייסטערישער קלאַנגען־שפּיל הערן מיר דעם פריילעכן גערויש פון די ריטשקעלעך. מיט אַלע אונדזערע אברים שפירן מיר די פרישקייט, מיט וועלכער עס פילט זיך אָן די גאַנצע לופט. דער לירישער העלד איז איצט גאָר אַן אַנדערער, ער שטייט שוין ניט צו דער ערד געבויגן אונטער דער לאַסט פון פיין און ליידי, ווי מיר זיינען געוואוינט געווען אים צו זען אין ביאָליקס לידער פון די ניינציקער יאָרן. ער האָט הויך פאַרהויבן דעם קאַפּ, "רעדט פנים אל פנים מיט דעם פּרעכטיקן הימל", זאָפט אין זיך איין די "זויבערע בלויקייט", די ליכט־שפע, דרינגט זיך דורך מיט דעם "ריח פון גן־עדן און דעם טוי פון אויפלעבונג".

"נייער פּרילינג — נייע לידער!" — אַזאָ איז געווען דער דעוויז פון דער צייט. דאָס פאַרגעפיל פון אַן אַנקומענדיקן פּאַליטישן "פּרילינג" האָט אַרויסגערופן אַ כוואַליע "פּרילינג־מאַטיוון" אין דער דיכטונג און אין דער פּראָזע פון אַלע

פעלקער אין צארישן רוסלאנד. טאקע אין אָט די יאָרן זיינען דערשינען א. מ. גאַרקיס "פּרילינג־מעלאָדיעס", אין וועלכע ס'איז אַריין דאָס באַרימטע "ליד וועגן שטורעם־פּויגל". וועגן פּרילינג האָט געוונגען י. ל. פּרץ אין זיינע פּאָעמעס אין פּראָזע, א. רייזען אין זיינע לידער, די העברעיִשע דיכטער ש. טשערניכאָוסקי, ז. שניאָור, י. כּהן אין זייערע "שירים".

ביאַליקן האָט זיך דער "פּרילינג" ניט לייכט געגעבן. אים האָט צייטנווייז געפּייניקט די ניט־זיכערקייט אין דער מעגלעכקייט אויפצווועקן דאָס פּאַלק צו אויפלעבונג און באַנייאַונג. אַזוי שרעקלעך האָט אויסגעזען אין זיינע אויגן דער מאַטעריאַלער און גייסטיקער חורבן פון דער ייִדישער באַפעלקערונג אין תּחום־המושּב.

אין איינעם אַ בריוו פון דער דאָזיקער צייט האָט ביאַליק געשריבן: "איך שרייב, און אַ שטראָם פון ניי ליכט, אַן אַנזאָגער פון פּרילינג, האָט אַ פּלייך געטאָן דורכן פענצטער אויף מיין פנים און אויפגעוועקט אין מיר געפּילן, וועלכע האָבן פּריער געדרימלט. דאָס ליכט דרינגט אַריין אין מיינע אויגן, קוקט אַריין אין מיין נשמה, ווי בין־השמשות, אַ טרויעריקן ליכט־שטראַל אין אַן אַלטער חורבה. עס טרעפן מינטן, ווען עס כאַפט מיר אַן אַ צווייפל לגבי די אַלע לידער און אַנדערע זאַכן, וועלכע איך און אַנדערע שרייבן, אין זייער נייטיקייט און נויץ. צוליב וועמען און צוליב וואָס? פאַר אונדזערע אויגן שטייט דער שוידערלעכער חורבן פון דעם פּאַלק"¹.

די ספּקות, וועלכע האָבן פון צייט צו צייט באַהערשט דעם דיכטער, האָבן גורם געווען דערצו, אַז פּאַראַלעל מיט די לידער וועגן פּרילינג, זון און ליכט, וואָס דאָמינירן איצט אין זיין שאַפּונג, וואַרפן זיך דורך איינצלנע לידער, אין וועלכע ס'הערן זיך אויך טענער פון יאוש און ספּקות. צוגלייך מיט דער שטראַל־דיקער פּאָעמע פון זאָרגלאָזער קינדהייט, "זהר", דערשיינט — "שירת־י" (מיין ליד)², וועלכע איז אַנגעפּילט מיט טרויעריקע דערמאַנונגען וועגן די קינדער־יאָרן אין דעם הויז פונעם אַרעמען פּאָטער, וועגן דער מוטער דער אלמנה, וואָס אויף אירע געהויקערטע פּלייצעס האָט זיך נאָך דעם פּאָטערס טויט געלייגט דער שווערער עול פון אויסהאַלטן די פּאַמיליע. פיל האָבן מיטגעוויקט דעם אַנוואַקס פון צווייפל און ניט־גלויבן, דער פּאַגראַם אין קעשענעוו (זומער 1903), וועלכער האָט געטראָפן ביאַליקן ווי אַ דונער אינמיטן העלן טאָג.

די דאָזיקע פרעכע פּראָוואַקאַציע, אינספּירירט דורך דער צאָרישער רעגירונג, האָט, ווי באַוואוסט, אויפגערודערט די גאַנצע פּראָגרעסיווע וועלט. אין דער באַלשעוויסטישער "איסקראַ" האָט זיך א. וו. לענין מיט צאָרן פּאַראָרטיילט די בלוטיקע אַקציע פון דער שוואַרצער מאה אין קעשענעוו. א. מ. גאַרקיס האָט אַנגע־שריבן אַ שאַרפן פּאַמפלעט "וועגן דעם קעשענעווער פּאַגראַם", וועלכער איז געווען אַפּגעדרוקט אויף אַ העקטאָגראַף און איז פּאַרשפּרייט געוואָרן אין דער פּאַרם פון

א פראקלאמאציע. די בעסטע רוסישע שרייבער האבן מיט טיפסטן ווידערגעפיל אויפגענומען די דאזיקע מעשים תעותעים פון דער רוסישער זעלבסט־הערשונג. ביאליק איז, אלס א מיטגליד פון א ספעציעלער קאמיסיע, וועלכע איז געווען בארופן אויספארשן די געשעענישן אויפן ארט, תיכף ארויסגעפארן קיין קעשענעוו. אונטער דעם פרישן איינדרוק פונעם געזעענעם האט ער אנגעשריבן זיין בארימטע פאעמע "בעיר ההריגה" (שפעטער האט ער זי מיט אייניקע ענדערונגען איבער־זעצט אין יידיש אונטערן נאמען "די שחיטה־שטאט").

אין "בעיר ההריגה" גיט ביאליק א רעאליסטישע, ערטערווייז כמעט נאך טוראליסטישע, שילדערונג פון דעם געשעענעם. ווי אין אלע זיינע ווערק, פילן מיר דא אלע ניואנסן פונעם דיכטערס געמיט־צושטאנד: פון טיפסטן צער ביז שטארקסטן צארן. אין דער פאעמע הערן זיך טענער פון יאוש און פארצווייפלונג, עס שפירט זיך פארלארנקייט, וועלכע איז געקומען אלס רעזולטאט פון א גע־וואלדיקער דערשיטערונג, פון ניט גענוג פארשטייען די סיבות און דעם הינטער־גרונט פון דעם, וואס האט געטראפן.

נאר שטארקער פונעם יאוש און פון דער הילפלאזיקייט איז דער פראטעסט, דער צארן, וועלכע דרינגען דורך די פאעמע. "פאר מיר איז די 'שחיטה־שטאט' דאס אמערסטן שטארקע ווערק ביאליקס — האט געשריבן א. מ. גארק — די 'שחיטה־שטאט', וועלכע שטראפט אומברחמנותדיק די הענקער און מיט רעכט, דעם קרבן פאר זיין הכנה־הדיקייט לגבי דעם הענקער. דורך ביאליקס הארץ זיינען אדורך אלע לייזן פון זיין פאלק, און דאס הארץ פונעם דיכטער איז טיף און הילכיק, ווי א גרויסער גלאק". ביאליק גיסט אויס זיין כעס ניט נאר אויף די הענקער, ניט נאר אויף די קרבנות וועלכע זיינען ווי שאף געגאנגען צו דער שחיטה, ער באשולדיקט אויך דעם "גרויסן יידישן גאט", וועלכער האט זיך ארויסגעוויזן אלס א יורד און איז געצוואונגען צו דערקלערן, אז ער איז אויך באנקראט:

און איר וועט קומען מארגן אונטער מיינע טירן

און אנקלאפן ביי מיר און מאַנען לויזן —

וועל איך אייך עפענען, קום זעט — נאר כ'האב ניט!

א יורד בין איך, גלייך מיט אייך פארארעמט.

דער דיכטער צעקלאפט אלע אילוזיעס אויף וועלכער־ניט־איז הילף "פון אויבן". ער לאכט אויס די פוסטע האפענונגען אויף גאט, וועלכע האבן געבראכט דערצו, אז דאס פאלק איז פאסיוו, אַנמעכטיק, ווידערשטאַנדלאז. מיט ביטערע איראָניע שרייבט ער וועגן לעבן־געבליבענע, וואָס פאַרגייען זיך אין געוויין, קלאַפן זיך אין ברוסט על־חטא. דער דיכטער רופט אויס:

א פויסט וואו איז? וואו איז א גרויסער דונער,

וואָס זאָל זיך אַפּרעכענען פאַר אַלע דורות...

מיט בייסיקן סארקאזום רעדט דער דיכטער וועגן די געליטענע, וואָס קלאַפֿן אָפּ די טירן ביי די גבירים, בעטלען אויס ביי די נגידיים אַ גמילות-חסד. און יענע, די זאַטע, וועלכע האָבן ניט געליטן פון דער בלוט-באַד, קומען אָפּ מיט אַ נדבהלע און מיט אַ 'ברוך-שפּטרנו'. טיפּער סאַציאַלער צער און ביטערער צאָרן קעגן דעם הערשנדיקן סאַציאַלן אומרעכט שרייט אַרויס פון די שורות:

און זע! אַ מאַרק, אַ מאַרק פון לעבעדיקע בראַכוואַרג!
צעשלאַגענע, האַלב-טויטע מענטשן — ווערעם,
צעבראַכענע און אויסגעקרימטע רוקנס,
פאַרוויקלטע אין שמאַטעס, הויט און ביינער ...
באַפאַלן טיר-און-טויער, אַלע פענצטער,
באַלאַגערן די שוועלן פון די הייזער
און שטרעקן אויס, געלערנטע צו בעטלען, קרומע הענט
מיט אויפגעדעקטע אייטערדיקע וואונדן,
און יעדערער שרייט אויס זיין פעקל חסורה ...
אַ גראַשן פאַר אַ וואונד, אַ גראַשן פאַר אַ וואונד!
אַ גראַשן פאַר אַ טאַכטער, אַ געשענדטער!

ניט וויינען, ניט בעטלען דאַרף מען, ניט וואַרטן אויף גבירישע "גוט-האַרציקע" נדבהלעך, ניט טרערן גיסן, ניט האַנדלען מיט די וואונדן, נאָר "אויפ-זאַמלען דאַרף מען די ניט-פאַרגאַסענע טרערן און אויפבויען אויף זיי אַן אייזערנע פעסטונג, אַ קופערנעם מויער פון טויט-שנאה, פון איינגעהאַלטענעם האַס".

די פּאָעמע רופט צו ווידערשטאַנד, צו נקמה, צו אַקטיוון קאַמף קעגן אומ-רעכטיקייט, הגם דעם דיכטער איז, מעגלעך, אַליין ניט קלאַר, אויף וועלכע וועגן, מיט וועלכע מיטלען דאַרף דער קאַמף געפירט ווערן.

דער פּראָטעסט קעגן געטלעכער פאַרהייליקונג פונעם אומרעכטן סדר-העולם, קעגן דער סאַציאַלער אומגערעכטיקייט און נאַציאָנאַלער אונטערדריקונג, וועלכער דרינגט דורך דער פּאָעמע פון דער ערשטער שורה ביז דער לעצטער, איז בלי ספק אַנגעווייט פון דער אַלגעמיינער רעוואָלוציאָנערער שפּאַנונג אין לאַנד. מ. אַלגיין האָט געשריבן: "די 'שחיטה-שטאַט' איז אַ קינד פון דער רעוואָלוציע, כאַטש ביאַליק איז קיין מאַל קיין רעוואָלוציאָנער ניט געווען".³

דעם דיכטערס גלויבן און ניט-גלויבן, זיינע האַפּענונגען און ספּקות אין יענער צייט האָבן געפונען אַ קינסטלערישע פאַרקערפּערונג אין דער פּאָעמע "מתי מדבר" ("די טויטע פון מידבר").

אַלס מקור פאַר דער פּאָעמע איז אויסגענוצט די תּלמודישע לעגענדע וועגן די מתים פון מדבר. לויט דער דאָזיקער לעגענדע, האָט רבי בר חנא, בעת אַ רייזע

אין מדבר, זיך אָנגעשטויסן אויף אַ גרופע טויטע גיבורים, וועלכע זיינען געלעגן אין זאָמער, די געזיכטער געווענדט צום הימל. אַן אַראַבער, וואָס האָט אים באַגלייט, האָט אים דערקלערט, אַז דאָס זיינען גיבורים פון יענעם דור, וואָס איז אַרויס פון מצרים, נאָר זיי איז ניט באַשערט געווען אַריין אין לאַנד כנען, ווייל זיי האָבן געבונטעוועט קעגן גאָט און קעגן משה.

צו דעם דאָזיקן מאַטיוו האָט זיך ביאליק געווענדט אין 1896, אין דעם ליד "מתי מדבר האחרונים" ("די לעצטע מתים פון מדבר"). ער האָט אויסגענוצט דעם לעגענדאַרישן מאַטיוו, כדי צו טאָדלען זיינע מיטצייטלעך פאַר שלום מאַכן מיטן טרויעריקן גורל, פאַר דער אַפּוועזנהייט פון יעדער שטרעבונג צו אויסלייזונג און באַפרייאונג. אינעם געשטאַלט פון די "לעצטע מתים פון מדבר" האָט דער דיכטער אַקצענטירט זייער גייסטיקע אַרעמקייט, זייער גרייטקייט זיך צו פאַרקויפן פאַר אַ טאַפּ לינדזן. די לעבעדיקע וואָס גייען פאַראויס, באַהערשט דורך איין געפיל אַרויס-צוגייען פון מדבר און זיך באַוועזן אויף אַ פעסטן באַדן, שפּאַנען מיט פאַראַכטונג איבער די טויטע קערפּערס פון די "געשטאַרבענע אין קנעכטשאַפט", וואָס זיינען "מידע געפאַלן אויף זייערע רוקזעק": "זאָל זיי זיס זיין דער חלום וועגן ציבעלעס און קנאַבל, וועגן קעסלען אָנגעפילטע מיט פלייש".

אַנדערש קלינגט דער זעלבער מאַטיוו אין דער פּאָעמע "די טויטע פון מדבר". די פאַר-רעוואַלוציאַנערע אַטמאָספּער האָט אַרויפגעלייגט איר שטעמפל אויף דעם דאָזיקן ווערק. אין דעם געשטאַלט פון די "טויטע פון מדבר" ווערט באַטאָנט זייער מעכטיקייט, גרויזאַמקייט, בונטאַרישקייט. דער לייטמאָטיוו פון דער פּאָעמע איז: איינגעשלאַפענע ריזיקע קראַפט, וואָס איז גרויזאַם ניט נאָר, ווען זי וואַכט אויף, נאָר אַפילו ווען זי דרימלט.

די דאָזיקע פּאָעמע פרוווט מען טראַקטירן אין ענג-נאַציאָנאַליסטישן גייסט. ביאליק האָט דאָ, לויט דער מיינונג, קינסטלעריש פאַרקערפערט די טראַגעדיע פונעם אַזויגערופענעם "אייביקן ייד". אין קעגנזאַץ צו דער קריסטלעכער לעגענדע וועגן דעם "אייביקן ייד", וועלכער איז פאַר זיינע זינד קעגן יעזוס קריסטוסן געווען פאַרמישפט פאַר אייביקן נע-וונד זיין, האָט ביאליק געוויזן זיין פּאָלק אַלס אַ ריז, וועלכער איז פאַראורטיילט צום אייביקן שווייגן, אָבער דאָס איז אַ שווייגן וואָס וואַרפט אַן אימה אויף די אַרומיקע פעלקער. אין די עפיוואַדן מיט די דריי רויב-חיות, וועלכע זיינען געקומען פאַרצוקן די טויטע גבורים און זיינען געווען געצוואונגען אין שרעק צוריקטרעטן, האָט מען אפילו געפרוווט איינזען אַ רמז אויף די דריי היסטאָרישע מלחמות פונעם יידישן פּאָלק מיט די דריי מלוכות אינעם אוראַלטן פּעריאָד: מצרים, בבל און רוים.⁴

עס איז ניט אויסגעשלאָסן אַז ביאליק האָט געהאַט אַזאַ אַדער ענלעכן מיינ. אָבער, "זוי אַלע גרעסטע קינסטלער, איז ביאליק אַלגעמיינ-מענטשלעך" (גאַרק). זיין פּאָעמע, וועלכע איז געווען געשריבן אין אַ צייט פון גרויסע געזעלשאַפטלעכע

אויפטרייסלונגען, איז איבערגעוואַקסן אירע נאַציאָנאַלע ראַמען און האָט דעראַבערט אַן אַלגעמיינ־מענטשלעכן באַטייט.

סימפּטאָמאַטיש פאַר דעם צייט־גייסט איז דאָס באַטאַנען די קאַלאַסאַלע קרעפטן, וועלכע דרעמלען אין די גופים פון די איינגעשלאַפענע גיבורים. זיי זיינען ניט קיין קנעכט, וועלכע זיינען מידע געפאַלן אויף זייערע רוקזעק בעת דעם לאַנגן וואַגלען אין מדבר, נאָר פרייהייט־לעבעדיקע ריזן.

ווי אַן אַנזאָג פון די דערוואַרטע אויפטרייסלונגען אין געזעלשאַפטלעכן לעבן, דערשיינט דאָס בילד פונעם שטורעם אין מדבר, עס אַטעמט מיט אויפשטאַנד, מיט ברעכן צוימען, מיט אומוואַרפן פעסטונגען און געהייליקטע טראַנען. עס הייבט זיך פּלוצעם אויף אַ דור, פול מיט קראַפט און גבורה:

אויף שפיצן פון פעלדזן, וואו ס'הויפן זיך וואַלקנס,

מיר האָבן צוזאַמען מיט די אַדלערס פון הימל

געשעפט פון די קוואַלן פון פרייהייט ...

ניטאָ מער פאַר אונדז קיינע הערשער!

צו די שווערדן! צו די שפיזן! צוזאַמען! פאַראייניקט!

די פּאָעמע פאַרענדיקט זיך מיט דעם בילד פון איינגעשטילטן שטורעם. די גיבורים האָבן שלום געמאַכט מיט גאָט. עס הערשט ווידער אין מדבר אַ שטילקייט. מעגלעך, אַז אינעם פינאַל פילט זיך ביאָליקס צווייפל אין דער מעגלעכקייט, אַז דאָס פאַלק זאָל זיך שלאָגן פאַר זיינע מענטשלעכע רעכט, מעגלעך, אַז עס לאַזט זיך שפירן דעם דיכטערס אומרו פאַרן גורל פון די אויפגעשטאַנענע מאַסן: וועט זיי געלינגען מיט דער שווערד אין האַנט דעראַבערן די געגאַרטע פרייהייט? און אפשר איז דאָס ניט קיין צווייפל. אפשר גאָר אַן אַנצהערעניש, אַז אַ צייטווייליקע מפּלה איז נאָך כלל ניט קיין מפּלה?

אין אַניסאַן מיט דער פּאָעמע "די טויטע אין מדבר" קלינגט די געשריבענע אין דעם זעלבן יאָר ערשטע סעריע "ווינטער־לידער", וועלכע שטעלט מיט זיך פאַר אַן איפּאַטעז פון מוט און קראַפט, אַ לויבגעזאַנג דעם כוח, וואָס זאַמלט זיך און פאַרהאַרטעוועט זיך.

אין יאָר 1904 האָט ביאָליק געוואוינט אין וואַרשע. די סביבה, אין וועלכער ער איז דאָ אַריינגעפאַלן (אין צוזאַמענהאַנג מיט זיין אַרבעט אַלס רעדאַקטאָר פונעם בעלעטריסטישן אַפטייל אין "השלח"), איז געווען פיל מער אַנגעשטעקט מיט די געזעלשאַפטלעכע אידעאַלן פון יענער שטורמישער צייט, איידער די, אין וועלכער ער האָט געלעבט אין אַדעס. ניט אומזיסט האָט אַחד־העמען געשראַקן די ווירקונג, וואָס עס האָט געקענט האָבן אויף דעם דיכטער די אַטמאָספּער אין וואַרשע. אין אַ בריוו צו י. קלויזנערן האָט אַחד־העם געשריבן: "זוי וועט זיך לעבן ביאָליקן אין וואַרשע? געדענקט, מיר האָבן זיין גייסט אַפּגעגעבן אין אייערע הענט און איר

ח. ג. ביאליק אין די יארן פון דער רעוואלוציע

זייט מחויב אים אָפּהיטן פון דער וואַרשעווער אַטמאָספּער. פּאַרגעסט גיט, ביאליק איז דאָך איינער אין דער ליטעראַטור".⁵

די וואַרשעווער לופט האָט גינסטיק געווירקט אויף דעם דיכטער. אַ גרויסע ראָל האָט דערביי געשפּילט י. ל. פּרץ, מיט וועלכן ביאליק, האָט גלייך ביים אַנקומען אין וואַרשע זיך באַפּריינדט. פּרץ האָט געהאַלפּן ביאליקן טיפּער צו פּילן דעם גייסט פון דער צייט. ביידע שרייבער האָבן פּאַרטראַכט אַרויסצוגעבן צוזאַמען אַ ליטעראַריש-קריטישן זאַמלבוך, אַ מין נייעם וואַריאַנט פון פּרצעס באַרימטן סאַ-טירישן "החץ". דער זאַמלבוך האָט געזאַלט זיין אַ "קליינע בינע פאַר עבוד-ה'זרה", וועמעס ציל איז: (1) אַן אַנגריף קעגן דער פּאַרפּויליקייט און ענגהאַרציקייט; (2) פּאַרעפּנטלעכונג פון "נייע" זאַכן, וואָס דער מאַגן פון דער איצטיקער ליטעראַטור איז זיי ניט בכוח צו פּאַרדייען.⁶ אונטער פּרצעס ווירקונג האָט זיך געשטאַרקט ביאליקס אינטערעס צו סאַציאַלע און פּאַליטישע פּראָבלעמען.

דעם דיכטערס מונטערע און האַפּערדיקע שטימונג אין דער וואַרשעווער צייט האָט געפּינען אַ טיפּן אויסדרוק אין דער צווייטער סעריע פון די "ווינטער-לידער" (משירי החורף, ב').

די זון, וואָס רייסט זיך אַריין אין צימער דורך דעם פון איין באַפּרייטן פענצטער, געבוירט ביי ביאליקן אַ שטורמישע פּרייד, וועלכע דערמאַנט דעם קינדערישן עקסטאַז, מיט וועלכן מיר האָבן זיך געטראָפּן אין אַזוינע ווערק ווי "צפּירים" אָדער "זהר". ווי אין די קינדער-יאָרן, באַוואונדערט דער דיכטער די יום-טובדיקע ווייסקייט אין אַרום, פּאַרכלינעט זיך מיט שיין און לויטערקייט:

און איך ווייס גיט, וויפל זונען
האָבן גאַלד אין מיר געשפּריצט ...
ס'האָט זיך ווייט אַנטדעקט גאַטס וועלטל
און געפּינקלט און געבליצט ...⁷

די זון, דער ווייסער יום-טוב, וואָס הערשט אין אַרום פּילט אַן דעם דיכטער מיט אומגעהייעריקע לעבנס-לוסט און לעבנס-אימפעט, אין זיין געמיט טוען זיך אַן עפּן קוואַלן, וועלכע זיינען יאָרן לאַנג געווען פּאַרשלאָסן, עס טוען אַ שפּאַר אַרויס קרעפטן, וואָס זיינען געווען דערשיקט. דער דיכטער ווערט ממש פּאַרפּלייצט פון גבורה. אויפגעשטורעמט און צעכראַסטעט, שרייט ער אויס:

... עך, אַראָפּ די מרה-שחורה!
זע, ווי שיין ז'די וועלט פּאַרצירט!

צוזאַמען מיט דער אויפּוואַכונג פון דער אַרומיקער וועלט צו יום-טוב און באַנייאונג האָט דער דיכטער דערפּילט אונטער דעם "דיקן פּאַנצער-איין" אַן אויפּברויז פון יוגנטלעכע געפּילן, דעם אַנקום פון אַ "פּרילינג, וואָס איז פול מיט

פּראַכט און לוסט, אַזאַ נייעם, פּרישן פּרילינג האָט קיין מענטש נאָך ניט געוואוסט זי וואַרשיינלעך, אַז פיל האָט מיטגעוויקט דער שטורמיש־פּרילינגדיקער, אויסערסט לעבנס־פּריידיקער שטימונג, וועלכע הערשט אין די ״ווינטער־לידער״, דאָס שטאַרקע ליבע־געפיל, וואָס האָט אין יענער צייט אויפגעבליט אין דעם דיכטערס האַרץ. עס האַנדלט זיך וועגן דער ליבע צווישן ביאָליקן און דער איבערזעצערין פון זיינע ווערק אין רוסיש, די מאַלערין אַיראַ יאַן (סלעפּיאַן). וועגן דער דאָזיקער ליבע האָבן מיר זיך דערוואוסט ערשט ניט לאַנג, נאָך דעם, ווי עס זיינען פאַרעפנטלעכט געוואָרן אייניקע, ביז איצט אומבאַקאַנטע, ביאָליקס בריוו⁸.

מיט אַיראַ יאַן האָט זיך דער דיכטער באַקאַנט זומער 1903, בשעת ער האָט זיך געפונען אין קעשענעוו אין צוזאַמענהאַנג מיטן בלוטיקן פאַגראַם.

ווי ס'איז צו זען פון די פאַרעפנטלעכע בריוו, איז די באַקאַנטשאַפט איבער־געוואַקסן אין אַ ליבע, וועלכע האָט איבערגעלאָזט שפורן אינעם דיכטערס שאַפן פון יענע יאָרן. מיט איר איז אין דער ערשטער ריי פאַרבונדן דער באַרימטער ציקל ליבע־לידער, וועלכער האָט זיינערצייט אַרויסגערופן אַ באַשטימטע פאַרלעגנהייט ביי די ביאָליק־פאַרשער, ווייל ס'איז ניט געווען קלאַר, וועלכע פּערזענלעכע איבערלעבונגען האָבן אים אַרויסגערופן צום לעבן.

איצט, אין שייך פון די פאַרעפנטלעכע בריוו, לאָזט זיך לייכטער דערקלערן דער טיפער דראַמאַטיזם, מיט וועלכן ס'איז דורכגעדרונגען ביאָליקס לירישער השתפכות הנפש. די בענקשאַפט נאָך ליבע ווערט אַפט באַגלייט מיט אַ שטילן טרויער איבער דעם, וואָס זי איז געקומען שפּעט, מיט דעם פאַרגעפיל, אַז איר באַפּרידיקונג איז אומגעלעך (״הכניסיני תחת כנפך״ — ״פאַרהיל מיך אונטער דייןע פליגען״; ״אם ישאל המלאך״ — ״אויב ס'וועט פּרעגן דער מלאך״). די ליבע ליידנשאַפט רייסט זיך אַ מאַל אַרויס און וויל ניט וויסן פון קיין שום צוימען און גרענעצן, ווי אין ליד ״איכה״ (״וואו ביסטו״), אין וועלכער ס'הערט זיך דער אַטעם פון שיר השירים, פון דער מיטלעלטערלעכער העברעיִש־שפּאַנישער דיכטונג.

... אַז דו ביסט נאָך געווען אַ ווייטע אומבאַקאַנטע —

שוין פלעגן רופן דיך די ליפן די צעברענטע,

און מיין געלעגער האַסטו גאַנצע נעכט געהיט,

און ווי אַ פייער־קויל ביי מיר אין האַרץ געגליט,

און כ'האַב געוויינט ביי נאַכט, מיין קישל שטיל געביסן,

און ס'האַט מיין האַרץ געשמאַכט און זיך צו דיר געריסן ...

און אין די הייליקסטע פון מיינע לידן —

האַב איך נאָר איינס געגאַרט, נאָר איינס פאַרלאַנגט האָב איך:

נאָך דיך, נאָך דיך, נאָך דיך.⁹

וועגן דאָזיקן ליד האָט י. ל. פּרץ באַגייסטערט געשריבן: "אַט איז יוגנט, אַט איז הפּקר פון יוגנט! לעבנסלוסט, אַ ברענענדיק האַרץ און ניט אַ נשמחלע... וואָס ריזעט זיך אין מיסט"¹⁰.

אַמשטאַרקנס האָט ביאליקס ליבע־געפיל געפונען זיין אויסדרוק אין דער באַקאַנטער פּאָעמע אין פּראָזע "מגילת האש" ("די פּייער־מגילה") — אַ ווערק וואָס איז געבוירן געוואָרן, קען מען זאָגן, אין פּייער פון דער רעוואָלוציע. די בעסטע פּאַרשטייער פון דער יידישער ליטעראַטור האָבן מיט גרויסע האַפּענונגען באַגעגנט דעם פּאָליטישן פּרילינג אין רוסלאַנד. זיי האָבן אין אים אַנגעקניפט זייערע נאַציאָנאַלע און געזעלשאַפּטלעכע אידעאַלן, שלום־עליכם איז אַרויסגעטראָטן מיט אַ ריי שאַרפע פּאַמפלעטן קעגן דער צאַרישער זעלבסטהערשונג, פּרץ האָט פּאַרענטלעכט זיינע קריגערישע פעליעטאַנען, די וואַרשעווער פּאַרציי־כענונגען, אין וועלכע ער האָט געשילדערט דעם גאַנג פון דער רעוואָלוציע אין דער אויפגעברויטער וואַרשע, אויך ביאליק פּאָלגט אויפּמערקזאַם נאָך די גרויסע געשעענישן.

ער שרייבט אין איינעם אַ בריוו צו י. קלויזנערן אין פעברואַר 1905: "ס'איז ניט קיין צייט פאַר ליטעראַטור איצט, ס'איז אַ צייט פאַר מעשים... די אַקטועלע באַדאַרפענישן פון די היינטיקע צאַרנדיקע און שטורמישע טעג, קען מען בשום אופן ניט אינגאַרירן. ס'איז ניט מעגלעך צו שפּייזן אונדזער אומ־רואיקע צייט מיט זמירות און פּזמונים און אפילו מיט דברי־תורה און וויסן"¹¹. עס הייסט כלל ניט אַז ביאליק איז אין אַט דער צייט געווען אַ רעוואָלוציאָנער. ער איז אויך איצט געווען ווייט פון רעוואָלוציאָנערער באַוועגונג און האָט זיך ווייניק פּאַנאַדערגעקליבן אין סאָציאַלן מהות און אין קלאַסן־תּוך פון דער רעוואָלוציע. זיין טיפע צוגעבונדקייט צו דער "כנסת־ישראל", די גייסטיקע אָפּהענגיקייט פון אַחד־העמען און זיינע נאַכהענגער — דאָס אַלץ האָט געשטערט ביאליקן אין דער גאַנצער טיף תּופּס צו זיין די באַדייטונג פון די רעוואָלוציאָנערע געשעענישן אין לאַנד.

מען דאַרף אָבער ניט פּאַרגעסן, אַז ביאליק איז אַרויסגעקומען פון די אַרעמסטע שיכטן פון פּאָלק, וועמענס נויטן און ליידן ער האָט גוט געקענט. דעם דיכטער האָט קיין מאָל ניט פּאַרלאָזט דאָס געפיל פון מיטלייד צו די ליידנדיקע און אונטערדריקטע פּאָלקסמאַסן. ס'איז גענוג צו דערמאַנען די פּאָעמע "תּקוות עני" ("די האַפּענונג פון אַן אַרעמאַן"), וועלכע איז אַנגעזאַפט מיט טיפּסטן סאָציאַלן ווייטיק, גרויליקע בילדער פונעם יידישן דלות און אויסוועגלאָזיקייט האָט ביאליק אַנגעצייכנט אינעם ציקל פּאָעמעס אונטערן אַלגעמיינעם נאָמען "יתמות", געשריבן אין די לעצטע יארן פון זיין לעבן.

די ליבע פונעם דיכטער צום אונטערדריקטן פּאָלק, זיין שטאַרקער מיטגעפיל צו די ברייטע יידישע מאַסן, וועלכע האָבן געליטן פון אַ טאַפּלטן יאָך: פון סאָ־

ליטערארישע עסייען

ציאלער און נאַציאָנאַלער אונטערדריקונג, האָבן אים אונטערגעזאָגט, אַז דער אויסוועג פון דער טראַגישער לאַגע פון דער יידישער באַפעלקערונג אין תּחום-המושב איז פאַרבונדן מיט די אויסזיכטן פון די זיך-אַנטוויקלענדיקע רעוואָלוציאַ-נערע געשעענישן אין לאַנד.

ער רעאַגירט אויף די דאָזיקע געשעענישן מיט דער ליד "ערב פּרילינג", וועלכעס ער שרייבט אין יידיש, בלי ספק מיט דעם ציל עס זאָל געלייענט ווערן פונעם גאַנצן פּאָלק. אַלץ וואָס האָט געוירט אין זיינע פּרילינג-און ווינטער לידער, אין די לידער וועגן ליכט און שייק, איז איצט אויסגעבראַכן אין אַ פּריידיק געזאַנג לכבוד דעם אַנקומענדיקן פּאָליטישן פּרילינג.

דער דיכטער איז פאַרפולט מיטן פאַרגעפיל פון אומפאַרמיידלעכן אַנקום פון פּרילינג. דער שטרייט צווישן קאַלט און וואַרעם, פּראָסט און זון, סוף און אָנהייב, סיבאַליזירט דאָ דעם געראַנגל צווישן דער פאַראורטיילטער צום אומקום אַלטער וועלט און די נייע קרעפטן, וועלכע רייסן זיך צום לעבן. דאָס בילד פון פּלאַצנדיקן אייז אויפן טיך קלינגט ווי אַ הימן פון די אויפגעשטאַנענע מאַסן, וועלכע "שפּאַרן אין די זייטן", "רודערן דאָרט אונטן", און אַלע צוזאַמען

ווי מיט איין געדאַנק און עצה,
וועלן זיך אַ נעם טאָן "ראַזאַם" —
און אַ שפּאַר טאָן מיט איין פלייצע —
"ראַזאַם, ברידער!" און צעבראַכן
מוז די גראַבע אייז-דעק ווערן,
די, וואָס האָט פון זיי פאַרשטעלט
הימל, זון, לבנה, שטערן.

סימפּטאָמאַטיש איז דאָס באַנוצן דאָס באַליבטע ביים רעוואָלוציאַנער-געשטימטן עולם רוסישן ווערטל "ראַזאַם".

אינעם פּאָלקסטימלעכן זידל-וואָרט "גייט צו אַל די שוואַרצע יאָר!", מיט וועלכן די "באַפרייטע ברייטע כּוואַליעס, טרייבן דורך די בריקן גאַנצע מחנות שטיקער אייז", הערט זיך דער טריומף-געשריי פון די באַפרייטע מאַסן. אַ ניט צוויידייטיקע אַנצהערעניש אויף דעם אומפאַרמיידלעכער נקמה פונעם פּאָלק לגבי זיינע אונטערדריקער פילט זיך אין דער איראַגישער רעפּליק וועגן "קאַלטע פּעטש מיט הייסע שמיצלעך", וועלכע ס'וועלן באַקומען די מחנות אייז פון די "שטרענגע כּוואַליעס" און "ריטער-שטראַלן". די פּרייד פונעם דערוואָרטן ניצחון ווערט פיק-סירט אין געפרעסטע, פון פּאָלקלאָר אַנטליענע, בילדער-אַפּאַריומען:

פיש אין וואַסער וועלן זינגען,
שטומע שטיינער וועלן שאַלן!

מיט געוואלדיקן אינטערעס און שפאנונג האט דער דיכטער נאכגעפאלגט נאך דעם אויפשטאנד אויף דער פאנצער־שיף "פאטיאמקין", וועלכער איז פארגעקומען אויף זיינע אויגן אין אָדעס. לויט דער גבית־ערות פון י. פיכמאן, וועלכער איז אין יענע טעג געווען צו גאסט ביי ביאליק אין אָדעס, און האָט צוזאמען מיט אים נאכגעשפירט נאך די געשעענישן אין אָדעסער פּאָרט, איז "מגילת האש", "די ליד פון חורבן און ווידער־אויפשטעלונג... דורכאויס אַנגעזאַפט מיט די וויזיעס פון יענע גרויזאמע טעג"¹².

נאָר וויכטיקער, נאטירלעך, איז דאָס, וואָס ביאליק אליין דערציילט וועגן דעם: "איך האָב גוט געוואוסט, אַז ס'וועט זיין אַ דערציילונג, אַ ריינע נאָוועלע, נאָר אַז איך בין צוגעטראָטן צום שרייבן, בין איך אַריינגעפאלן אין לגמרי אַן אַנדער טאָן... יענע טעג זיינען געווען טעג פון גרויסן שטורעם אין אָדעס, די טעג פונעם אויפשטאנד אויף דער פּאנצער־שיף "פּאטיאמקין", און די לופט איז געווען שטאַרק עלעקטריזירט. די ווינטן זיינען געווען שטורמישע, און די טעמפּעראַטור איז געווען אַנגעגלייט ביז דעם העכסטן גראַד... איך געדענק אַז ווען איך בין צו־געטראָטן שרייבן די דאָזיקע זאַך, בין איך געווען באַהערשט פון אַן אינערלעכן שטורעם און געשפּאַנטקייט. איך בין געווען אינגאַנצן אויפגעטרייסלט פון דער שיסעריי און פון פּאַרשידענע קלאַנגען, וועלכע האָבן זיך דעם גאַנצן טאָג אומגע־טראָגן אין דער לופט. נאטירלעך, אַז איך האָב מיך מיט דעם גאַנצן עולם צוזאַמען באַטייליקט אין דעם דאָזיקן שטורעם... איך בין אַריינגעטראָטן אין דער אַרביטע, אין דער זאָנע פון שטורעם, דער נשמה־שטורעם האָט זיך געלאָזט פילן. ער האָט דאַכט מיר, אַרויפגעלייגט זיין שטעמפל אויף דעם דאָזיקן ווערק"¹³.

"מגילת האש" איז געווען געשריבן ניט נאָר אין די טעג, ווען "די רויטע פאַן אויף דער בונטאַרישער שיף האָט געפלאַטערט ווי אַ פייער־אַנזאָג פאַר די אונטער־דריקטע פעלקער פון רוסלאַנד" (י. פיכמאן), נאָר אויך ווען דער אויפשטאנד איז געווען ברוטאַל דערשטיקט, ווען עס האָבן זיך אַנגעהויבן שרעקלעכע רעפּרעסיעס קעגן די פּראַגרעסיווע קרעפטן אין לאַנד, ווען די צאַרישע רעגירונג האָט אַרגאָניזירט אַ כּוואַליע בלוטיקע פּאַגראַמען אין אַ ריי שטעט אין רוסלאַנד. דאָס אַלץ האָט זיך אָפּגערוּפּן סיי אויף דעם אינהאַלט, סיי אויף דער פאַרם פונעם ווערק. "האַפּענונג" גייט דאָ באַנאַנד מיט "שרעק", גלויבן — מיט אומגלויבן, מרידה און נקמה־מאַטיוון — מיט מאַטיוון פון מחילה, סאַציאַלער און נאַציאָנאַלער ווייטיק — מיט אינדיוידועלן טרויער און אַנטווישונג. פון דאַנעט — די אָפּוועזנהייט פון קינסטלערישער שלמות, דאָס "מאַזאַיקהאַפּטע" אינעם ווערק (לויט ביאליקס אויסדרוק), די איבערגעלאַדנקייט מיט אַלעגאָריעס און סימבאָלן.

די פּאַעמע איז איינגעהילט אין ביבליש־לעגענדאַרישע לבושים. אַוועקלייגנדיק אין איר יסוד די לעגענדע וועגן דעם פּאַרלאָרן געאַנגענעם "הייליקן, אייביקן פייער" בשעת דעם קרבן פון בית־המקדש, איז ביאליק קודם כל אויסן געווען

אפצורופן זיך אויף דעם טראגישן גורל פונעם פאלק, אויף זיין פיזישן און גייסטיקן קרבן אין די באדינגונגען פון די בלוטיקע רדיפות אין צארישן רוסלאנד. נאָר אונטערן איינפלוס פון די גרויסע געשעענישן, וואָס האָבן זיך צעוויקלט אין לאַנד, איז דאָס ווערק אַרויס ווייט פון די ראַמען פון דעם פאַרטראַכטן. דאָס האָט אַנערקענט, ווי מיר האָבן אויפן געזען, אַליין דער דיכטער.

אַיראַ יאַן איז געווען גערעכט, ווען זי האָט אינעם פאַרוואָרט צו איר רוסישער איבערזעצונג פון "מגילת האש", ווי פאַלעמיזירנדיק מיט דער פאַרשפרייטער אין דער ביאָליק-פאַרשונג דורכאויס נאַציאָנאַליסטישער טראַקטירונג פון דער פּאַעמע, געשריבן:

"עס וועט באַגיין אַ גראַבן פעלער, דער, וואָס וועט זוכן אין דער דאָזיקע פּאַעמע נאַציאָנאַלע טענדענצן. ביאָליק איז פונקט ווי דער מחבר פון שיר-השירים, אַ ייד ביז דעם מאַרד פון זיינע ביינער און ער שאַפט אומיטבלאַר נאַציאָנאַל, ווי אַלע עכטע סאַמאַראַדקעס, האַלב-באַוואוסטזיניקע טרעגער פון די רייכטימער פונעם פאַלקס-גייסט. ווען ביאָליק וויינט אַדער פרייט זיך, האָסט אַדער ליבט, גיסט זיך ביי אים אַלץ אויס אין יידישע געשטאַלטן, אין יידישע קלאַנגען. אין דעם שטעקן זיינע זעלטענע פאַר אונדזער יאַרהונדערט אַרגינאַליטעט און קינסטלערישע ווערק. דאָס נאַציאָנאַלע, אין דעם פאַרם, אין וועלכע עס אַנטפלעקט זיך ביי אים, ווידער-שפרעכט ניט דעם אַלגעמיין-מענטשלעכן, פונקט ווי עס ווידערשפרעכט אים ניט דאָס טיף-אינדיווידואַלע, ניט אויפהערנדיק צו זיין נאַציאָנאַל. ביאָליק איז טיף אינדיווידואַל, דאָך גיסט זיך ביי אים דאָס אינדיווידואַלע ענג צונויף מיט דעם אַלגעמיין-מענטשלעכן".

די אַנגעגליטע אַטמאָספּער, אין וועלכער ס'איז געבאָרן געוואָרן די "מגילה פון פייער", לאָזט זיך קודם כל שפירן אינעם גייסט פון בונט און מרידה, מיט וועלכן ס'אַטעמט דאָס גאַנצע ווערק. זי פילט זיך אין די בילדער פון "פייער", מיט וועלכע ס'הייבט זיך אָן די "מגילה". זי לאָזט זיך דייטלעך שפירן אינעם געשטאַלט פונעם "גאַט פון נקמה", וועמענס "צאָרן עס צערטראַגן ווייט אין די בערג און צו די שטיינער אין מידבר די וואַלקנס, אַנגעלאַדענע מיט בלוט און פייער". די העכסטע קינסטלערישע פאַרקערפערונג באַקומט דער גייסט פון האָס און נקמה אין דעם געשטאַלט פונעם גרויזאמען מאַן מיט די "אַנגעכמורעטע ברעמען". מעכטיק קלינגט זיין "ליד פון צאָרן", אין וועלכער עס הערט זיך דעם דיכטערס טיפער צער לגבי די פילצאָליקע אומשולדיקע קרבנות פון די שוידערלעכע פאַרגאַמען און ברויטאַלע רעפרעסיעס, מיט וועלכע די צאָרישע רעגירונג האָט געענטפערט אויף דעם רע-וואַלוציאָנערן אויפברויז פון די מאַסן.

דער באַפרייאונגס-גייסט פון דער עפאַכע האָט געפונען זיין באַזונדערע אויסוויקונג אינעם צענטראַלן, וויכטיקסטן און קינסטלעריש שטאַרקסטן טייל

פון דער "מגילה" אין דער ווידוי פונעם "בחור מיט די לויטערע אויגן". דער דיכטער אליין האָט אויפמערקזאָם געמאַכט אויף דעם אויטאָביאָגראַפֿישן יסוד פון דעם "ווידוי"־מאַטיוו. עס הערט זיך אין אים ביאָליקס וויגעשריי איבער זיין פריי־באַרױבער קינדֿהייט און יוגנט, איבער די "יוגנט לאַקן", וועלכע זיינען "געוואָרפֿן געוואָרן אויפֿן מזבח און זיך פֿאַרוואַנדלט אין אַש", איבער די יונגע געפֿילן פון באַגערן, וואָס זיינען דערשטיקט און באַגראָבן געוואָרן אונטערן דרוק פון אַלטע טראַדיציעס און הייליקע דאָגמעס. באַזונדערס שטאַרק רעדן די שטעלן, פון וועלכע ס'הערן זיך אַרויס דעם דיכטערס צאַרטסטער ליבע־געבעט און די ליבע־ליידן. נאָך דעם ווי מיר האָבן זיך באַקאַנט מיט ביאָליקס בריוו צו אַיראַ יאַן, ווערן די דאָזיקע שטעלן אויפגעפאַסט ווי אַ פֿאַרמאַסקירטע ליבע־דערקלערונג צו אַ קאַנקרע־טער פֿרוי, אין וועלכער ס'לאָזט זיך פֿילן דער געראַנגל פונעם דיכטער מיט זיין ליידיגשאַפט, וועלכע ער איז געצוואונגען אין זיך צו דערשטיקן. פון די געדיכטע־אינגעהילטע אין ביבלישער בילדערישקייט שורות שרייט אַרויס דער נאַקעטער אמת פון אַ ליבע־געפֿיל אין זיין גאַנצער דראַמאַטישער שפּאַנונג.

די קראַפט פון "מגילת האש" איז באַשטאַנען דערין, וואָס דער דיכטער האָט דאָס פערזענלעכע דערהויבן צו אַ קינסטלערישער פֿאַראַלגעמיינערונג. אין דער "ווידוי" האָט זיך געלאָזט הערן דער ווייטיק און פֿראַטעסט פון אַ גאַנצן דור יונגעלייט, וועמעס יוגנט איז געווען באַרױבט, די געפֿילן — דערשטיקט אין דער אַטמאָספֿער פון האַלב־פֿאַטיראַרכאַלע, אַפגעשטאַנענע פֿאַרהעלטענישן. דער דיכטער האָט אויסגעדריקט זייער בענקשאַפט נאָך אַ פולווערטיק, האַרמאָניש לעבן, גערופן צו אַנערקענען זייער מענטשלעכע ווערדע, זייער רעכט אויף פערזענלעך גליק, וואָס איז ברוטאַל צעטראָטן געוואָרן אין די באַדינגונגען פונעם תּחום־המושׁב אין צאַרישן רוסלאַנד.

דאָס ווערק איז טאַקע באַגייסטערט אויפגענומען געוואָרן דורך דער פֿראַגרעסיוו געשטימטער יוגנט, פֿאַר וועלכער עס איז, צוזאַמען מיט ביאָליקס לידער פון "צער און צאַרן", געווען לויט דער גבית־עדות פון י. ד. בערקאוויטש, "אַנרענענדיקער פּאַקעל אין אַ פינצטער נאַכט, וועלכער רופט צו אויפּוואַכונג, צום קאַמף פֿאַר אַ לעבן פון מוט און כבוד"¹⁴.

גלייך נאָך "מגילת האש" איז געקומען ביאָליקס פֿאַעמע "הברכה" (די סאָשלקע). עס מאַכט דעם איינדרוק, ווי דער דיכטער וואַלט זיך דאָ געשטעלט דעם ציל אַ ביסל זיך אַפֿקילן פונעם פלאַמענדיקן "פֿייער" אין קאַלטן "וואַסער" — "קומען צו־זיך" נאָך דעם צייט־שטורעם.

ביאָליק פֿרוווט אויף דער שויס פון דער נאַטור זיך פֿאַרזינקען אין שטילן באַאַבאַכטן איר שיינקייט. ער טראַגט זיך ווידער אַריבער, ווי אַלע מאַל, ווען ער ווערט מיד פון די שטרייטן און ווידערשפּרוכן אין אַרומיקן לעבן, אין דער וועלט פון פֿריען קאַיאָר, ווען ער איז געווען אַ קינד, און אַלץ, וואָס האָט אים אַרומגערינגלט,

איז געווען ריין, לויטער און דורכזיכטיק און האָט אַרויסגערוּפֿן בלוז חידוש און באַוואַנדערונג.

ווי ביאליק האָט דערקלערט אין אַ בריוו צו אַיראַ יאַן, איז פֿאַר אים די "סאַזשקע" געווען "דער סימבאָל פֿונעם גייסט פֿון שאַפֿן". דער דיכטער האָט דאָ קינסטלעריש פֿאַרקערפערט זיין געדאַנק וועגן קונסט, וועלכע דאַרף און מוז זיין פֿאַרבונדן מיטן לעבן, שעפֿן פֿון דאָרט אירע בילדער, הגם איר באַרוף איז צו דערהייבן זיי, איבערפירן זיי אין אַ העכערער ספּערע, אין דער ספּערע פֿון שיינקייט. ס'ווערט דאָ קינסטלעריש רעזומירט ביאליקס עסטעטישע פֿאַרמול וועגן דער אילוזאָרישקייט פֿון יעטוועדן פֿרוו פֿונעם קינסטלער זיך אַפֿצווענדן פֿונעם לעבן און זיך אַפֿגעבן "דעם שיינעם טרוים וועגן אַן אַנדער וועלט", ער איז געצוואַנגען, צי ער וויל יאָ, צי ער וויל ניט, אַלץ זען, וואָס קומט פֿאַר אין אַרומיקן לעבן, אַלץ אַפֿשפּיגלען, זיך ענדערן צוזאַמען מיט דער ווירקלעכקייט, מיטגעריסן ווערן פֿון אירע אומרוען און זאָרגן.

אין "הברכה" האָט זיך דער דיכטער געפרוּווט פֿאַרבאַרגן אין דער "ממשלה פֿון דערהויבענער שטילקייט", אין דער וועלט פֿון שיינע אויסטערלישע זעאונגען. זיין מווע האָט זיך, ווי די סאַזשקע, געוואָלט אויסבאַהאַלטן אין שאַטן פֿונעם וואַלד און פֿאַנגען אין דער שטיל, אַן אַ באַזונדער תכלית, די גאַלדענע פּישלעך, וועלכע געפינען זיך אין אירע וואַסערן. נאָר ס'ווייזט זיך אַרויס, אַז עס איז אומעגלעך.

דאָס שטאַרקסטע בילד אין דער פֿאַעמע איז דווקא דאָס בילד פֿונעם שטורעם אין וואַלד, אין אַזאַ מהומה קען שוין ניט די סאַזשקע רואיק זיך שפּיגלען אין אירע קלאַרע וואַסערן. אַזוי איז אויך מיט דעם קינסטלער. ער קען זיך ניט אויסבאַהאַלטן פֿון די שטורעמס פֿון זיין צייט, זיי גייען דורך דורך זיין האַרצן, זיי טרייסלען עס אויף און מאַכן צונישט זיין ענג "צנועדיק וועלטל", וואָס איז פֿול מיט "לויטערע חלומות און זויבערע זעאונגען".

העפט 3, 1975

- 1 בריוו צו ראָווינצקין, אגרות ח. נ. ביאליק, כרך 1, ז' קלז-קלח.
- 2 "זהר" און "שירתי" זיינען געווען צוערשט פּלאַנירט אַלס צוויי טיילן פֿון איין פֿאַעמע.
- 3 מ. אַלגין, אין דער וועלט פֿון געזאַנגען, ניו-יאָרק, 1919, ז' 78.
- 4 זע, צום ביישפּיל, פ. לחובר, ח. נ. ביאליק, חיי ויצירתו, כרך שני, ז' 401—404.
- 5 אגרות אחד העם, כרך ג, ז' 165.
- 6 אגרות ח. נ. ביאליק, כרך 1, ז' רי-ריב.
- 7 די "ווינטער-לידער" ציטירן מיר אין דער איבערזעצונג פֿון ז. שניאור און י. שוואַרץ.
- 8 זע מאַזנייס, נומ' 1, 1973, ז' 7—10.

ח. נ. ביאליק אין די יארן פון דער רעוואָלוציע

- 9 איבערגעזעצט, ש. גינזבורג.
- 10 כתבי י. ל. פּרץ, באַנד 10, ז' 188.
- 11 אגרות ח. נ. ביאליק, כרך 1, ז' רצב.
- 12 י. פּיכמאן, סופרים בחייהם, ז' 60.
- 13 ח. נ. ביאליק, משהו על 'מגילת האש', מאזניים, תמוז-אב תרצ"ד, ז' 351.
- 14 כתבי י. ד. ברקוביץ, ספר שביעי, תל-אביב תשי"ג, ז' קח.

נייע לעבנס-פארמען — נייע קונסט

(דוד בערגעלסאן)

ד. בערגעלסאן איז אריין אין דער ליטעראטור אין די יארן 1909—1910 אין דער צייט פון רעאקציע נאך דער רעוואלוציע פון 1905. דער שרייבער האָט שפעטער דערציילט, אַז די רעוואלוציע פון 1905 האָט אים "פאַרכאַפּט", נאָר "זייענדיק אַ יונגעראַמן מיט אַ כאַאָטישער, ניט סיסטעמאַטישער בילדונג, מיט מינימאַלע פּאַליטישע אינטערעסן, ווייניק באַהאַונט אין קלאַסן-קאַמף און פּאַרטייען-קאַמף", האָט ער זיך "ניט פּאַנאַנדערגעקליבן אינעם מהות פון די רעוואלוציאַנערע געשעענישן".¹ דאָך האָט די רעוואלוציע, בלייַספּק, איבערגעלאָזט טיפע שפורן אין זיין שאַפּונג פון יענע יאָרן, איר ווידערקול האָט זיך געלאָזט הערן שוין אין "אַרום וואַקזאַל", נאָך שאַרפּער אינעם "טויבן", גענוג דייטלעך אויך אין "נאָך אַלעמען" און אין "אַפּגאַנג".

די אידעאישע איינשטעלונגען פון דער אַזויגערופענער "קיעווער גרופע" יונגע יידישע ליטעראַטן, צו וועלכער בערגעלסאָן האָט דאָן געהערט, האָבן זיך, לויט דער גביית-עדות פון נ. מיזיל, געשטאַלטיקט אונטערן איינפלוס פונעם "רעוואלוציאַנער-סאָציאַליסטישן ראַדיקאַלן קיעווער קרייז". זיי האָבן זיך אויסגעדריקט קודם-כל אין אַ טיפן ווידערגעפיל צו די טראַדיציאָנעלע קאָנסערווירטע פאַרמען פונעם יידישן לעבנסטייגער און צו די אידייען פון יידישער אַפּגעזונדערטקייט. אַ וויכטיקע ראַל האָט דערביי געשפילט די השפעה פון דער רוסישער קלאַסישער און מאַדערנער ליטעראַטור, פון דער מערב-איראָפּעאישער ליטעראַטור, באַזונדערס פון דער סקאַנדינאַווישער (האַמסן), און אויך פון די דעמאָלטיקע בונטאַרן-שרייבער אין דער יונג-העברעיִשער ליטעראַטור (בערדיטשעווסקי, ברענער, גנעסין).

בערגעלסאָן אַליין האָט געהאַלטן פאַר איבערגעטריבן די השפעה אויף זיין שאַפּונג, וועלכע מע האָט צוגעשריבן האַמסונען. פון די העברעיִשע שרייבער האָט ער אויסגעטיילט בערדיטשעווסקי.² מ. בערדיטשעווסקי איז געווען גראַדע די פיגור, וועלכע האָט שטאַרק צוגעצויגן צו זיך די יונגע יידישע שרייבער, וואָס האָבן אונטערן איינפלוס פון די רעוואלוציאַנערע געשעענישן אין רוסלאַנד זיך אַ צי געטאָן פון די ענגע דל"ד אמות פון דער טראַדיציאָנעלער יידישקייט צו ברייטער וועלטלעכקייט. נאָך אין די ניינציקער יאָרן האָט מ. י. בערדיטשעווסקי אַנגעהויבן זיין שטרייט מיט אַחד-העמס קאַנצעפציע פון גייסטיקער יידישקייט.

"מיר ווילן זיין יידן — מענטשן, — האט ער געשריבן אין זיין בשעתו בארימט געווארענעם אפענעם בריוו צו אחד-העמען. — מיר דארפן פארברייטערן אונדזערע גרענעצן און אוועקשטעלן די וועלטלעכע בילדונג און אירע באדערפענישן, וועלכע באנייען זיך פון טאג צו טאג, אין איין ריי מיט אונדזער אלטער ירושה". בערדיטשעווסקי האט גערופן איבערצושאצן אלע פריערדיקע ווערטן, אפזאגן זיך פון דער פארהערלעכונג פון דער אזויגערופענער "אייביקער יידישקייט". ענלעכע מאטיוון האט מען געקאנט טרעפן אין י. ח. ברענערס שאפן פון יענע יארן.

די דאזיקע אידייען זיינען געווען צום הארצן דער ראדיקאל-געשטימטער גרופע קיעווער ליטעראטור. "אינעם געראנגל צווישן אחד-העמען און בערדיטשעווסקי, — דערציילט נ. מיזיל, — איז מען געווען אינגאנצן אויף דער זייט פונעם לעצטן. "שני ערכין" — דאס איבערשאצן ווערטן — האט פיל מער אפעלירט צו אונדו, ווי די "השלח"-לאזונגען".

דוד בערגעלסאן האט פארגעזעצט די טראדיציעס פונעם יידישן קלאסישן סטיל, דעם סטיל פון קריטישן רעאליזם, און האט אים גלייכצייטיק רעווידירט, באנייט, פארברייטערט, בארייכערט מיט דער קינסטלערישער דערפארונג פון דעם נאכ-קלאסישן פעריאד. "ווי יעדער גרויסער קינסטלער, וועלכער גייט שטענדיק דער געפאר אנטקעגן, איז אויך דוד בערגעלסאן, — שרייבט נ. אויסלענדער, — שטענדיק געגאנגען מיט דער קונסט דער אפשצאנדיקער, מיט דער קונסט דער רעווידירנ-דיקער. דערפאר האט ער, דער קינסטלער, וועמענס וועג עס איז פארלאפן הארט אויף דעם נאציאנאל-סאציאלן שטח פון אונדזער קלאסישן קונסט-שטייגער, — דעם דאזיקן קונסט-שטייגער טאקע גרינטלעך רעווידירט".³ בערגעלסאן איז דעריבער געלונגען "ניצול ווערן פון די ענגע דל"ד אמות פון קאסרילעווקע און מיט דער מאכט פון זיין טאלאנט דערהייבן קאסרילעווקע צו א טעאטער פון ריין-מענטשלעכע געשעענישן".⁴

פון די דריי גרויסע יידישע קלאסיקער האט מער פון אלע אנטשפראכן די ליטעראריש-עסטעטישע אויפגאבן, וועלכע די קיעווער גרופע שרייבער האט פאר זיך געשטעלט, דאס שעפערישע געשטאלט פון י. ל. פרצן. די באציאונג צו מענדעלן און שלום-עליכמען איז געווען א צוריקגעהאלטענע, צו פרצן — א בא-גייסטערטע.

ד. בערגעלסאן האט, באטראכטנדיק רעטראספעקטיוו די יארן פון זיין שעפערישן אנהייב, דערציילט, אז ביים איבערגאנג פון העברעישיש צו יידיש, האט ער זיך אנגעשטויסן אויף באשטימטע שוועריקייטן ביים אויסזוכן "לשון סטיל, שפראכ-לעכע טראדיציעס אויף וואס אנצושפארן זיך. מענדעלע איז געווען ווייט און פרעמד. עס האט געצויגן צו פרצן, אבער דיאלעקטיש איז דער פוילישער פרץ געווען אומעגלעך, ווי אן אויסגאנג-פונקט. אין זין פון שפראך, דיאלעקט איז צום נאענטסטן געווען שלום-עליכם. ער האט גערעדט מיט דער שפראך פון זיין היים, פון זיין

סביבה, פון זיינע מענטשן. עס האָט זיך געדאַכט, אָז יידיש — דאָס איז שלום-עליכם, אָז אַן אַנדער יידיש איז אומעגלעך. די ערשטע פרווון אין יידיש זיינען טאַקע געווען אין שלום-עליכם-סטיל. עס איז אָבער געווען אַ קאַלאַסאַלע אַנטווישונג — ס'האָט זיך באַקומען צופיל באַריידעוודיק און אפילו מליצהדיק... די פאַר פרווון אין שלום-עליכם-נוסח זיינען דורכגעפאַלן⁵.

אין פּרצן האָט בערגעלסאַן געשעצט דעם הויכן געפיל פון אחריות פאַר דער אייגנטלעכער ליטעראַרישער קולטור, זיין זאָרג וועגן דער קולטור פון פאַרם, פון בילד, פון סטיל, פון שפּראַך, פון וואָרט. די דאָזיקע פּרין-טראַדיציע האָט בערגעלסאַן ווייטער אַנטוויקלט און זי דערפירט צו ראַפּינירטקייט און שלימות.

זיין טיפּן אַפּשיי פאַר פּרצן און דעם געפיל פון גרויסער אַנערקענונג לגבי אים, וואָס איז געווען כאַראַקטעריסטיש פאַר דער ראַדיקאַל-געשטימטער יידישער אינ-טעליגענץ בכלל און דער גרופּע קיעווער יונגע יידישע שרייבער בפרט, האָט דוד בערגעלסאַן אַמבעסטן אויסגעדריקט אין זיין אַרטיקל, וואָס איז אַנגעשריבן אונטער דעם דירעקטן איינדרוק פון פּרצעס טויט.

"אַרומבלאַנדזשען וועלן מיר, — שרייבט ד. בערגעלסאַן, — איבער די איבער-געפולטע גאַסן און וועלן זוכן דעם שליסל צו אונדזערע אייגענע געפילן, דעם שטיק "איך", וואָס אונדז פּעלט, די שיינקייט, וואָס קען ממלא זיין דעם פּגם אין אונדזער נשמה. און אויסקומען וועט דאָך שוין ממילא, אָז דאָס וועלן מיר זוכן אים — אַזוי וועלן מיר רופן אונדזער גרויסן געשטאַרבענעם פּרצן, דעם שיינעם פילפאַרביקן העלד פון אונדזער — דער יידישער יוגנט — ראַמאַן⁶.

דער נייער דור יונגע יידישע שרייבער, — האָט באַטאַנט בערגעלסאַן, — "נעמט שוין אַנטייל אינעם וואַקס פון זיין אייגענער טיפּקייט" און באַמיט זיך דרייטער און אַלזייטיקער צו אַנאַליזירן "דער יידיש-וועלטלעכער יוגנטס איבער-לעבונגען", טיפּער און ראַפּינירטער צו געבן דעם "סינטעז פון אַלטן און נייעם יידישן געדאַנק", צו וועלכן פּרין האָט געשטרעבט, נאָר איז ניט כּוח געווען פּול-שטענדיק צו פאַרווירקלעכן, ווייל די צייט, אין וועלכער ער האָט געלעבט, איז נאָך דערצו ניט דערוואַקסן.

די אַרבעט וועגן י. ל. פּרצן איז געווען געשריבן אין די שווערע מלחמה-יאָרן, דאָך פילט זיך אין איר אַ מונטערער קוק אין דער צוקונפט, זי איז פול מיט גלויבן אין די שעפּערישע כּוחות פון דער יידישער אינטעליגענץ.

די אַקטאַבער רעוואַלוציע האָט גוואַלדיק אויפגעטרייסלט דאָס יידישע לעבן, אַרויסגערופן אַ קאַלאַסאַלן אויפברויז פונעם ליטעראַרישן שאַפּן. די ענדערונגען אינעם לעבן האָבן אויך בערגעלסאַנען אויפגעטרייסלט און באַגייסטערט. אין שוין פון די רעוואַלוציאַנערע געשעענישן האָט ער אַלס קינסטלער ניט געקענט ניט דערפילן אַ געוויסע שעפּערישע אויסגעליידיקטקייט. די ביז-איצטיקע "קינסטלערישע

אריענטאציע אויפן יידישן מיטלשטאנד . . . איז מיטאמאל געווארן אַנאַכראַניש, ניט צו דער צייט, פאַרעלטערט, ווען קאַלאַסאַלע מאַסן מיטן פּראַלעטאַרישן אַוואַנגאַרד האָבן זיך אַ ריר געטאַן און פאַרנומען דעם געשיכטלעכן אויבנאַן אויך אין דער יידישער סביבה . . . דער פאַרחלומט־לאַנגזאַמער אינדווידוואַליסטיש־אימפּערעסיאַ־ניסטישער סטיל איז געוואָרן אַ מין דיסאַנאַנס פון יענער וועלט, בשעת מאַסן־ברויז איז געוואָרן דער סטיל פון דער עפאַכע⁷. דער ביז־רעוואָלוציאַנערער שרייבער האָט, נאַטירלעך, איבערגעלעבט אַ באַשטימטן אידייאַיש־שעפּערישן קריזיס. "מיר האָט זיך אויסגעדאַכט, — האָט ד.בערגעלסאַן שפּעטער דערציילט, — אַז מיטן "אַפּאַנג" שרייב איך דאָס לעצטע ווערק. מער האָב איך ניט וואָס צו זאָגן, וואָס צו שרייבן . . . כ'האַב אין די פּריערדיקע ווערק געוויזן דעם סוף פון דער בורזשואַזיע און אירע פאַרשיידענע שיכטן און שאַטירונגען, איצט געוויזן דעם טויט פון דער אינטעליגענץ, וואָס האָט ניט אפילו צו וועמען צו ריידן . . . חיים־משה רעדט דאָך שוין בלויז צו אַ טויטן, צו מלכן . . ."⁸.

די שטימונגען, מיט וועלכע בערגעלסאַן האָט זיך אַרומגעטראָגן אין יענע יאָרן, זיין "האַפּענונג" און "שרעק", זיין גלייבן און ניט־גלייבן, זיינע ספיקות און איבער־לעבונגען לגבי דעם אייגענעם שאַפן און לגבי דעם גורל פון דער נייער יידישער קולטור האָבן געפונען זייער אויסדרוק אין זיין ליטעראַריש־קריטישן עסיי "דיכטונג און געזעלשאַפטלעכקייט", וועלכער האָט אין זיין צייט אַרויסגערופן אַ גרויסן אַפּקלאַנג אין דער יידישער ליטעראַרישער וועלט.

אַלס אומיטלבאַרער שטויס צו אַנשרייבן דעם עסיי האָט געדינט דער קאַלטער אויפנאַם פונעם ערשטן זאַמלבוך "אייגנס" מצד דער קריטיק, מ. ליטוואַקאָו האָט ריכטיק אַפּגעמערקט, אַז דער "שווער־פּונקט פונעם אַלמאַנאַך ליגט אין זיינע לידער", אַז אויך "די פּראָזע בילדעט אַ וויכטיקן יש". ער האָט געהאַלטן, אַז בערגעלסאַן און דער נסתר האָבן אין זייערע ווערק, וואָס גייען אַריין אין "אייגנס" "קיינע וויטערדיקע אַנטפּלעקונגען פון זייער שאַפּונגס־גייסט ניט געמאַכט, פאַר־קערט, בערגעלסאַנס "פאַרטונקלע צייטן" איז "אפילו אַ טראַט צוריק".

דוד בערגעלסאַנס עסיי "דיכטונג און געזעלשאַפטלעכקייט" האָט מיט זיך פאַרגעשטעלט אַן ענטפּער מ. ליטוואַקאָו. דער שרייבער האָט דאָ אויסגעדריקט זיין זאַרג איבער דעם גורל פון דער נייער נאַכאַקטאַבערישער יידישער ליטעראַטור, וואָס האָט זיך אַנגעשטויסן אויף געוויסע שוועריקייטן ביי די ערשטע טריט פון איר פּרוכטבאַרער אַנטוויקלונג. פאַראַלעל מיט דעם האָט ד. בערגעלסאַן אויסגעדריקט אויך זיינע דאגות אין צוזאַמענהאַנג מיט דעם קריזיס, וואָס איז אַנטשטאַנען אין זיין אייגענעם שאַפן, זיין פאַרלאַרנקייט און צעטומלטיקייט אין די ערשטע יאָרן נאָך דער רעוואָלוציע. עס ווערט דאָ גערעדט פון אַ "כאַאָטישן וועלט־צושטאַנד", דער שרייבער באַקלאַגט זיך אויף דער לאַגע אין דער יידישער דיכטונג, וועלכע האָט פּריער געשעפט אירע "עפּאָס־עלעמענטן" פונעם "רואיקן מיטלשטאַנד" און האָט

איצט פארלארן דעם באַדן אונטער די פיס. דווקא די דאָזיקע שטעלן אין בערגעלסאָנס עסיי, וועלכע בילדן כלל ניט דעם תוך פון דער דאָזיקער אַרבעט, זיינען אונטער-געכאַפט געוואָרן און אויף כלערליי אופנים צעבלאָזן געוואָרן מצד דער דאָגמאַטישער קריטיק. מ. מיזשריצקי, ד. קורלאַנד אַא. האָבן פאַרזען דעם עצם תוך פון דער אַרבעט, די נייע, פרוכטבאַרע, טאַקע פון דער רעוואָלוציאָנערער צייט באַאיינ-פלוסטע געדאַנקען, וועלכע זיינען געלייגט אין גרונט פונעם עסיי, וואָס שטעלט מיט זיך פאַר בערגעלסאָנס ערשטע סיסטעמאַטיזירטע באַשרייבונג פון אייניקע גרונט-פרינציפן פון זיינע ליטעראַריש-עסטעטישע אַנשוואַונגען אין יענע יאָרן.

קודם-כל האָט דאָ בערגעלסאָן קלאָר און דייטלעך פראַקלאַמירט די געפילן פון טיפער אַנערקענונג און באַגייטיקונג בנוגע דער רעוואָלוציע. ער גיט זיך אָפּ אַ דין-וחשבון, אַז די גרויסע איבערביאונגס-פראַצעסן אין דער געזעלשאַפט מוזן באַגלייט ווערן מיט באַשטימטע איבערביאונגס-פראַצעסן אויך אין דער קונסט, אַז אויך דאָ מוז מען מוותר זיין אויף אַלטע פאַרמען, זוכן און אויסגעפינען נייע. אָבער אין דער קונסט איז דער דאָזיקער פראַצעס שטאַרק קאָמפליצירט, מחמת איר ספעציפיק אַלס "אימפולס פון איבערגעלעבטע איינדרוקן", וואָס צווינגט זי האַלטן זיך ביי "פאַרגליווערטע פעסטגעשטעלטע פאַרמען".

נייע קונסט-פאַרמען, — באַטאַנט בערגעלסאָן, — ווערן ניט געשאַפן אין איין טאַג גלייך נאָכדעם, ווי ס'זיינען אויפגעקומען נייע געזעלשאַפטלעכע לעבנס-פאַרמען. דעריבער לאַזט זיך מערקן אין אַ צייט פון "שטורעם און דראַנג" אַ געוויסער איינרייס צווישן "דער געזעלשאַפטלעכקייט" און "דער דיכטונג". די לעצטע שטייט אָפּ פון דער רעשיקער איבערביאונג פון דער געזעלשאַפט, ווייל "דאָס לעבן האָט נאָך אַרום איר ניט געשאַפן קיין בילדער און זי, די ליניע אַליין, איז צו יונג און צו ניי, זי זאָל אויף זיך די בילדער אַנקלעפן". דעריבער מוז די דיכטונג, זייענדיק אין מהות פראַגרעסיוו און אינגאַנצן אויף דער זייט פון דער געזעלשאַפטלעכקייט, אַ באַשטימטע צייט זיך באַזירן אויף דער אַלטער בילדערלעכ-קייט, און דאָס פאַראורטיילט זי צו אַ באַשטימטער "איינזאַמקייט".

בערגעלסאָן רוקט אַרויס צום באַהאַנדלען אַ גאַנצע ריי פראַבלעמען, וועלכע זיינען אַנטשטאַנען פאַר דער ליטעראַטור אין די ערשטע נאָכרעוואָלוציע-יאָרן: די פראַבלעם פון נייעם אינהאַלט און אַלטער פאַרם, פון נאַציאָנאַל און אוניווערסאַלן אין דער קונסט, פון דער באַציאונג צו דער ליטעראַרישער מסורה אַא.

געוויס זיינען דאָ אין דער אַרבעט פעלערהאַפטע באַהויפטונגען, אַזאַ איי, צום ביישפּיל, די דערקלערונג, אַז דאָס אַנטשוויגן ווערן פון אַ ריי, לויט בערגעלסאָנס מיינונג, "בעסטע און אַנגעזעענסטע רוסישע שרייבער" אין די ערשטע יאָרן נאָך דער רעוואָלוציע איז פאַרבונדן בלויז דערמיט, וואָס "דער קוואַל, פון וועלכן זיי האָבן געשעפּט די ליים און ציגל, פון וועלכע זייער דיכטונג איז געבויט און געקנאַטן", זיינען מיטן אַנקום פון דער רעוואָלוציע פאַרלאָרן געאַנגען, און די

”אויפגעשטעלטע געזעלשאפט האט לעת־עתה קיין נייע ליים און ציגל פאר דער דיכטונג ניט געשאפן.“ די סיבות זיינען, ווי באַוואוסט, פיל טיפערע. א טייל פון די דאָזיקע שרייבער, און ווייט ניט דער בעסטער טייל, איז אַנטשוויגן געוואָרן און נאָכדעם עמיגרירט קיין אויסלאַנד, מחמת אַט די שרייבער האָבן ניט געקענט און ניט געוואָלט אָנעמען די נייע ”געזעלשאַפט“.

אַבער אינגאַנצן גענומען, לאָזט זיך שפירן אין בערגעלסאַנס אַרויסזאָגונגען אַ טיפער אַחריות־געפיל לגבי דעם שרייבערס באַרוף, לגבי דער מיסיע פון דער קונסט צו באַוירקן דעם לייענער, אַנשטעקן אים מיט דעם קינסטלערס געפילן און אידעען. דער אויטאָר האָט זיך אינעם עסיי לחלוטין ניט געשטעלט קיין ציל, ווי מע האָט געפרוווט עס אים אָנהענגען, אַפצורייסן די דיכטונג פון דער געזעל־שאַפטלעכקייט, אָדער שטעלן זי העכער פון איר. ער האָט נאָר באַטאָנט די נייטיקייט פון אַן אַרגאַנישער פאַרבינדונג צווישן דער קונסט און דער געזעלשאַפטלעכקייט און איז אַרויסגעטראָטן קעגן די באַמיאונגען אויפצושטעלן קינסטלעכע מחיצות צווישן זיי. בלויז דאָן קאָן די קונסט ווירקזאַם זיין, ווען זי דריקט אויס דעם צייט־גייסט ניט מיט דער הילף פון ”נאַקעטע געשרייען“, נאָר מיט דער הילף פון אַ רייכער אימפולסיווער, איינדרוקספולער בילדערלעכקייט, וועלכע דער עכטער קינסטלער ווייסט ווי אַזוי צו שעפן פון דער נאַציאָנאַלער און אַלמענטשלעכער דערפאַרונג פון דורות.

אין דעם צוזאַמענהאַנג אַטאַקירט דער שרייבער די ”וואַלוועלע פוטוריסטן“, וועלכע רעקלאַמירן זיך אַלס די איינציקע שעפער פון דער היינטיגייטיקער און צוקונפטיקער דיכטונג, זיינען זיך ”מייחס פאַר דער שוועסטער פון דער נייער געזעלשאַפטלעכקייט“ און מעלדן מיט טומל און טראַסק, אַז זיי ”נייטיקן זיך ניט אין אַלטער בילדערלעכקייט, ניט אין גאַנצקייט פון פאַרם“, דעריבער וואָרפן זיי אָפּ די קלאַסישע ירושה. דוד בערגעלסאַן צווייפלט ניט, אַז ”דער פוטוריוז איז צופיל ”אינטעליגענטישער לובאַק“, ער זאָל קאַנען באַהערשן די מאַסן“. די דאָזיקע ריכטונג שטעלט מיט זיך פאַר אַן איבערגייענדיקע דערשיינונג. פונקט ווי די ”נאַקעטע ליניעס“ און די ”אַבסטראַקטע רעטאַריק“, וועלכע זיינען אויפגעקומען ווי שוים אויף די שטורמישע וועלן פון דער רעוואַלוציע־צייט. און הגם דעם שרייבער שרעקט אָפּ דער געדאַנק, אַז די דיכטונג וועט נאָך לאַנג זיין ”איינזאַם“, זעט ער פאַר די ווידעראויפבליאונג פון דער קונסט אין דער צוקונפט.

דאָס געזאַגטע נעמט ניט אַראָפּ דעם געוויסן שטעמפל פון פאַרלאַרנקייט, וואָס לאָזט זיך מערקן אין באַזונדערע שטעלן פון דער דאָזיקער אַרבעט און געפינט איר אויסדרוק אינעם היפערטראַפירטן געפיל פון ”איינזאַמקייט“, אין דער פאַרביטערונג, מיט וועלכער ס'ווערט גערעדט וועגן דער קריטיק, וועלכע איז ערטערווייז אויפ־געפאַסט אַלס די אָפיציעלע ליטעראַרישע פּאָליטיק פון דער ”נייער געזעלשאַפט־לעכקייט“.

אין 1921 יאָר איז בערגעלסאָן אַרויסגעפאַרן קיין אויסלאַנד. ער האָט זיך באַזעצט אין בערלין און צוזאַמען מיט דעם נסתר גענומען מיטאַרבעטן אינעם זשורנאַל "מילגרוים".

פאַרגלייכנדיק דעם מאַסקווער זשורנאַל "שטראַם" מיטן בערלינער "מילגרוים", האָט מ. ליטוואַקאָוו געשריבן: "אין איין זשורנאַל 'שטראַם', הערשט אומרו, צאַפלט דער גייסט פון זוכענישן און מרידות, אין צווייטן — זעלבסטצופרידענע באַלע-בעסלדיקייט, יידישעלעכער שמן-זית און... אומבאַגרענעצטע באַנאַלישקייט".⁹

די אַלע דריי אויסגערעכנטע "מעלות" פונעם "מילגרוים" האָבן פון סאַמע אָנהייב געמוזט ברענגען דערצו, אָ ד. בערגעלסאָנס "שידוך" מיט אים איז געווען אויף קורצע יאָר. דער שרייבער האָט זיך אָנגעשלאָסן צום "מילגרוים", האָפנדיק, אָ דאָ וועט ער קענען פאַרווירקלעכן זיינע ליטעראַריש-עסמעטישע אידעאַלן. אָבער שטרעבנדיק צו נאַציאָנאַלער יידישער קונסט, וואָס איז באַזירט אויף דער רייכער קינסטלערישער טראַדיציע, האָט ער קיינמאַל ניט ראַמאַנטיזירט דעם אַלט-יידישעלעכן לעבנסשטייגער און קיינמאַל ניט גערופן "צוריק אין שול אַריין". ער האָט זיך קריטיש באַצויגן צו די פרווון פון אַ ריי שרייבער איינצוהילן דאָס אַלטערטימלעך-פאַטריאַרכאַלע שטעטל אין אַ שליער פון אידלישער ראַמאַנטיש-קייט. "געלייענט דאָן אַס 'שטעטל', — האָט בערגעלסאָן דערציילט אין זיינע זכרונות, — שטאַרק געפעלן געוואָרן, ס'האַט אָבער געשטרעט דער בייטעם פון אידעאַליזאַציע, דער נאַאיוו-אידלישער טאַן"¹⁰. פון די ערשטע שפּעפּערישע טריט האָט דער שרייבער אַרויסגעוויזן אַ שאַרף קריטישע שטעלונג לגבי דעם אַלט-שטעטלשן רעליגיעזן לעבנס-שטייגער, זיינע זיטן און מנהגים. מיט דער גרויסער קראַפט פון אַ קינסטלער — אַ רעאַליסט האָט ער אונטערגעגראַבן דעם לעבנס-באָדן פון דער רעליגיעזער טראַדיציע און אירע טרעגער — די כלי-קודש. נאַטיר-לעך, עס האָט אים ניט געקאַנט זיין צום האַרצן דער "יידישעלעכער שמן-זית", מיט וועלכן ס'איז געווען אָנגעפילט דער "מילגרוים". ניט ווייניקער פּריקרע איז אים געווען די "זעלבסטצופרידענע באַלעבעסלדיקייט" און "באַנאַלישקייט", קעגן וועלכע ער האָט ניט איין מאָל געריכטעט זיינע סאַטירישע פּיילן. גאָר גיך איז קלאָר געוואָרן, אָ דאָ, אינעם "מילגרוים", אין וועלכן ער האָט געזאַלט רעדאַגירן דעם ליטעראַרישן אַפּטייל, זעט ער אויס ווי אַ "ווייסע קראַ".

אינעם ערשטן נומער פון "מילגרוים", דעם איינציקן, אין וועלכן ער האָט אַנטיילגענומען, האָט בערגעלסאָן אָפּגעדרוקט זיין "ערב כסליו תרע"ט", אין וועלכן ער האָט איבערגעגעבן דעם גרויל פון די ניט לאַנג איבערגעלעבטע פאַגראַמען אין אוקראַינע, און דעם ליטעראַריש-קריטישן עסיי "דער געשענענער אויפבראָך" — אַן עסיי, וואָס האָט זיך ראַדיקאַל אונטערשיידט פון די אַנדערע מאַטעריאַלן, וועלכע האָבן זיך געדרוקט אין "מילגרוים". ניט אומזיסט האָט דער קינסטלער י. טשייקאָוו אין זיין רעצענזיע אויף דעם דאָזיקן נומער, אין וועלכער ער האָט שאַרף קריטיקירט

דעם גייסט פון "אלטפרענקישקייט" און "בית-מדרשדיקער יידישקייט", וואָס הערשט אין "מילגרוים", אָנגעוויזן :

"דאָס לעבעדיקע שיינע ווינקל פון דער בעלעטריסטיק און פּאָעזיע, וואו ס'אָטעמט די מייסטעריש יידיש-קינסטלערישע ווירקלעכקייט פון די אונדזעריקע בערגעלסאָן, נסתר, קוויטקאָ, קולבאָק — באַקרוינט מיט בערגעלסאָנס אַרטיקל וועגן דעם "געשעענעם אויפבראָך", — האָט אַהער אויף די זייטלעך פון "מילגרוים" צופעליק פאַרבלאָנדזשעט"¹¹.

בערגעלסאָן האָט פאַרהיט זיינע פאַרבינדונגען מיט דער יידישער סאָוועטישער ליטעראַטור. זיין עסיי אין "מילגרוים" האָט זיך מער איבערגערופן מיט די ליטע-ראַרישע מאַטעריאַלן, וואָס האָבן זיך געדרוקט אין "שטראַם", ווי מיט דעם, וואָס האָט זיך געדרוקט אין "מילגרוים". וועגן בערגעלסאָנען האָט מען געקענט זאָגן דאָס זעלבע, וואָס מ. ליטוואַקאָוו האָט געשריבן וועגן "שטראַם": "וואוהין ער וויל יאָ — איז שווער צו זאָגן, דערפאַר איז קלאַר, וואוהין ער וויל ניט. ער וויל ניט צוריק, ער זוכט וועגן, ווי צו אַנטלויפן פונעם אַלטוואַרג, פונעם אַלטן באַרג שמות, סאָציאַל-פּסיכאָלאָגישע און קולטורעלע שמות".

אין וואָס שטעקט, לויט בערגעלסאָנען, די קראַפט פון דער נייער יידישער סאָוועטישער דיכטונג, מיט וואָס האָט זי פאַרדינט אַזויפיל אַכט און אויפמערק-זאַמקייט ?

די יונגע סאָוועטישע דיכטער פאַרנעמען זיך ניט מיט יחידישער נשמה-גריבלעריי, וואָס איז אַזוי געווען אין דער מאַדע ביי די "יונגע" אין אויסלאַנד. בערגעלסאָנען געפעלט ביי די אָנהייבער פון דער סאָוועטישער יידישער דיכטונג זייער אינערלעכער אומרו, זייער דראַנג צו שטורעם, די שטענדיקע גרייטקייט צו ברעכן צוימען, צו בויען נייע וועלטן און באַטרעטן נייע געמאַסטענע וועגן. דער בעסטער באַווייז, ווי ראַדיקאַל ד. בערגעלסאָן האָט זיך אין זיינע אַנשוואַונגען אונטערשיידט פון די אידעאָלאָגן פונעם "מילגרוים" און פון אַ ריי שרייבער און קריטיקער, וועלכע האָבן צוזאַמען מיט אים עמיגרירט קיין אויסלאַנד (צום ביישפּיל, טשעריקאָווער, לאַצקי (בערטאָלדי), בעל-מחשבות), איז דאָס אַרטיקל "דער רעוואָלוציאָנערער גייסט", וואָס דער שרייבער האָט אין 1922 פאַרעפנטלעכט אין דער מינסקער זאַמלונג, געווידמעט דעם 7-טן יאַרצייט פון י. ל. פּרצן. אין אַט דעם עסיי ווערט פאַקטיש דעמאָנסטרירט דעם איינרייס מיט דעם "יידישלעכן שמך-זית" פונעם "מילגרוים", מיט דער הערשנדיקער אין די קאַנסערוואַטיוורעאַקציאָ-נערע בורזשואַזע קרייזן אין אויסלאַנד רעליגיעז-יידישלעכער אידעאָלאָגיע. דער שרייבער פאַלעמזירט מיט דער פאַרשפּרייטער אין דער בורזשואַזער יידישער קריטיק אין אויסלאַנד טענדענץ צו טראַקטירן י. ל. פּרצן, דעם מחבר פון "חסידיש" און "פאַלקסטימלעכע געשיכטן", אַלס דעם אַפּאָלאָגעט פון דער "חכמת היהדות" און פון נאַציאָנאַל-רעליגיעזע "איביקע" ווערטן.

— ס'איז אַ גרויסער טעות פון די, וואָס מיינען, — שרייבט ד. בערגעלסאָן, — אַז פּרץ איז געווען ניט מער ווי אַן איבערדיכטער פון דער אַלטער חסידיש-הימלישער היימישקייט און איז אויסן געווען זי צו באַזינגען. אדרבא, פּרץ האָט תמיד סעקולאָריזירט די חסידישע בילדערלעכקייט, כדי זי אונטערצוגראַבן, אַוועק-הרגענען איר "קרן-היסוד" און רופן דעם מענטשן צו פּראָטעסט... ס'איז דערום אויך אַ טעות צו מיינען, אַז פּרצעס אַטמאָספּער איז באַשטאַנען דורכאויס פון הימלשן זעפיר און איז געלעגן העכער און אויסער דער ערד ווייטיקן: קיינער פון די יידישע שרייבער האָט אפשר ניט געהאַט צו טאָן מיט אַזויפיל ריין-ערדישע גייסטיקע פּראַבלעמען, ווי אַט דער אומרואיקער גייסט — פּרץ"¹².

ד. בערגעלסאָן האָט אונטערגעשטראַכן דעם סאַציאַלן מהות פון פּרצעס שאַפונג, אַקצענטירט זיין דעמאָקראַטישקייט, זיין טיפן מיטגעפיל צו דער ליינדניקער און אונטערדריקטער מענטשהייט. ער האָט אויסגעטיילט אין דעם פּרץ-געשטאַלט "דעם קעמפער פאַר מענטשלעך גליק און אַפטמאַל — אַפילו פאַר אַ פשוטן מענטשלעכן וואוילשאַנד".

הגם בערגעלסאָן האָט איינגעריסן מיטן "מילגרוים" און האָט אָנגעהאַלטן פאַרבינדונגען מיט דער יידישער סאַוועטישער ליטעראַטור, האָט ער דאָך זיך דאָן ניט אומגעקערט קיין ראַטנפאַרבאַנד. אין די געציילטע אַרטיקלען וועגן פּראָגן פון קונסט און ליטעראַטור, וועלכע ער האָט אָפגעדרוקט אין "פאַרווערטס", לאָזט זיך מערקן דער איינפלוס פון דער "זומפיקער" אַטמאָספּער, אין וועלכער ער איז אַריינגעפאַלן. אַזוי, צום ביישפּיל, איז ער צוגעשטאַנען צו דער "איבערשאַצונג" אַקציע" לגבי מענדעלעך, וועלכע ס'האָט אונטערגענומען אינעם "פאַרווערטס" דער רעדאַקטאָר אייב קאַהאַן.

ד. בערגעלסאָן פאַרעפנטלעכט אין "פאַרווערטס" אַן אַרטיקל "זוי אַזוי מע קען דערקענען אַ גוטן ליטעראַרישן בוך", וואו ער באַמיט זיך, פולשטענדיק אין גייסט פון אייב קאַהאַנס אַנטימענדעלע-אַרטיקלען, צו דערווייזן, אַז ביי אַלע זיינע גרויסע מעלות, אַנטשפּרעכט ניט מענדעלע די פאַדערונגען, וועלכע ווערן געשטעלט פאַר הויכער קונסט.

מע דאַרף אַפּמערקן, אַז בערגעלסאָן האָט אויף די זייטן פונעם "פאַרווערטס" ווייניק זיך פאַרנומען מיט ליטעראַריש-עסטעטישע פּראַבלעמען. ער האָט דער עיקער געדרוקט דאַרט מאַטעריאַלן וועגן די נסיעות, וואָס ער האָט אין די אינ-טערעסן פון דער געזעלשאַפט "אַרט" דורכגעמאַכט איבער רומעניע, מערסטנס איבער די ישובים פון בעסאַראַביע און בוקאַווינע, וועלכע רומעניע האָט דעמלט געהאַט אַנעקסירט. אין די נאַטיצן האָט דער שרייבער געגעבן אַ רעאַליסטיש בילד פון דעם שווערן גורל פון די ברייטע יידישע מאַסן אין די באַדינגונגען פונעם שאַרפן עקאַנאָמישן קריזיס, וואָס האָט אַרומגעכאַפט גאַנץ מערב-אייראָפּע. די דאָזיקע ריזעס, ווי אויך אַנדערע (איבער די באַלטישע לענדער, פּוילן, דענעמאַרק, דייטש-

לאַנד, צפון-אַמעריקע). האָבן פיל מיטגעווירקט דער אידעאישער עוואָלוציע פונעם שרייבער. פאַר זיינע אויגן האָבן זיך אין זייער גאַנצער שוידערלעכקייט אַנטפלעקט די גרויזאמע פאַלגן פונעם קריזיס פון דער קאַפיטאַליסטישער סיסטעם, ס'איז אין דער גאַנצער ברייט און טיף אַנטשטאַנען דאָס שרעקלעכע בילד פון דעמאָראַליזאַציע, פאַלשקייט און פאַראורטיילטקייט פון דער בורזשואַזער קולטור. אַ גוואַלדיקן קאַנ-טראַסט צו דעם אַלעמען האָבן געבילדעט די גרויסע איבערבויאונגס-פראַצעסן אין סאָוועטנפאַרבאַנד, דער אויפבלי פון דער סאַציאַליסטישער קולטור, בתוכם פון דער יידישער קונסט און ליטעראַטור. אין שייך פונעם געזעענעם און איבער-געלעבטן איז בערגעלסאַנען אַלץ מער געוואָרן דערווידער דער אַנטיסאָוועטישער קורס, וועלכן ס'האַט דאָן אַנגענומען דער "פאַרווערטס". נאָך אַ ריי העפטיקע שטרייטן מיט אייב קאַהאַנען, וועלכער האָט זיך אַפּגעזאָגט צו דרוקן אין זיין צייטונג בערגעלסאַנס ווערק אויף סאָוועטישער טעמאַטיק, אַזוינע ווי "הערשל טאַקער" און "מידת הדין", האָט דער שרייבער פאַרלאָזן דעם "פאַרווערטס" און איז איבער-געגאַנגען אין דער קאָמוניסטישער "פרייהייט".

עס הייבט זיך אָן אַ נייער עטאַפּ אין בערגעלסאַנס שאַפן. די אַריענטאַציע אויפן סאָוועטנפאַרבאַנד העלפט אים זיך אַרויסראַטעווען פונעם שעפּערישן קריזיס. צוואַמען מיט א. כאַשינען הייבט ער אָן אין 1926 אַרויסצוגעבן דעם זשורנאַל "אין שפּאַן".

דער זשורנאַל "אין שפּאַן" האָט מיט זיך פאַרגעשטעלט איינע פון די מער פראַגרעסיווע דערשיינונגען אין דער יידישער ליטעראַטור אין אויסלאַנד. די רעדאַקציע פון "אין שפּאַן" האָט געהאַלטן, אַז "פאַר דעם יידישן אַרבעטער, וואָס האָט געשאַפן און שאַפט די יידישע קולטור, איז שוין געקומען די צייט איבער-צונעמען אין זיינע אייגענע הענט די אַנפירונג מיט דער יידישער קולטור און זי באַפרייען פון דער אַפּטורפּסות מצד אַלערליי בירגערלעכע בעלי-בתים און עסקנים, וואָס שלאָגן פון איר קאַפיטאַל פאַר זייערע געלע פרעסע-געשעפטן און טראַגן אין איר אַרײַן זייער כאַאָס"¹³. אַרויסגייענדיק פון דעם, האָט זיך דער זשורנאַל געשטעלט אַלס ציל: "באַלייכטן די קולטור-פראַבלעמען פון דער יידישער אַרבעטערשאַפט ניט אין גייסט פון דער יידישער געטאָ, נאָר אין איינקלאַנג מיט די פראַבלעמען פון דער אינטערנאַציאָנאַלער אַרבעטער-באַוועגונג".

אין די אַרטיקלען, וועלכע ד. בערגעלסאַן האָט פאַרעפנטלעכט אינעם זשורנאַל, זעט זיך בולט אַרויס דער גרויסער פאַרשריט, וואָס עס האָט דורכגעמאַכט זיין וועלט-אַשוואונג. אין עסיי "דריי צענטרען" גיט ער אַן אַנאַליז פון דעם צושטאַנד פון דער יידישער ליטעראַטור-אַנטוויקלונג אין די דריי וויכטיקסטע יידישע קולטור-צענטרען: אַמעריקע, פּוילן און דער ראַטנפאַרבאַנד. אויפן סמך פון יאַרנלאַנגע באַאַבאַכטונגען איבער דער אַנטוויקלונג פון דער יידישער ליטעראַטור אין אַמעריקע קומט ער צום אויספיר, אַז דער איינציקער פאַרבינדעטער אירער אין דעם דאָזיקן

לאַנד איז דער יידישער אַרבעטער, וועמענס קאַמף פאַר דער יידישער שפּראַך און קולטור איז פאַרבונדן מיט דעם אַלגעמיינעם קאַמף.

איבערגייענדיק צו פּוילן, מערקט בערגעלסאַן אָפּ, אַז די יידישע אַרבעטערשאַפט איז דאָ ניט גענוג באַוואוסטזיניק און איינהייטלעך. אַ טייל ווערט שטאַרק באַאיינ-פלוסט פון דער קאַנסערוואַטיווער, אַרטאָדאָקסאַל געשטימטער קליינבירגערלעכער מאַסע, וועלכע בילדעט דאָ די מערהייט. די דאָזיקע מאַסע איז ניט מסוגל צו זיין אַ קולטור־שאַפּנדיקער פאַקטאָר. אין דער פּרוכטלאַזער סביבה "שעפּן זיך גיך אויס און ווערן איינגעדאַרט אַזוינע קרעפטיקע טאַלאַנטן, ווי ווייסנבערג, און פאַר אַזעלכע מערקווירדיקע טאַלאַנטן, ווי ש. אַש, בלייבט אַדער אייביק איבערצוקייען זיך אַליין, אַדער קערן זיך מיטן פנים צו אַזאַ לעבן, וואָס איז פּרעמד זיינע קינסט־לערישע מעגלעכקייטן".

אין קעגנזאַץ צו פּוילן האַלט דער אויפּלעבנדיקער יידישער צענטער אין רוסלאַנד אין סאַמע ברען פון זיין עקאָנאָמישער און גייסטיקער איבערבויהונג. בלויז דאָ איז געלונגען דעם בעסטן טייל פון דער יידישער אינטעליגענץ אַריינצוטערעטן אין אַ נאַענטער ממשותדיקער פאַרבינדונג מיט די יידישע מאַסן, זיך באַהעפטן מיט זיי דורך קאַנסטרוקטיווער אויפּבויה־אַרבעט און אַנפירן מיט די פאַרגענומענע צווישן זיי פּראָדוקטיוואַזיע־פּראָצעסן.

דער איינרייס צווישן "דיכטונג" און "געזעלשאַפטלעכקייט", וואָס האָט בער-געלסאַנען געשראַקן בעת דעם אַנהייב פון דער יידישער סאָוועטישער ליטעראַטור, איז איצט פאַר אים קיין פּראַבלעם ניט. די יידישע ליטעראַטור אין סאָוועטן-פאַרבאַנד דערשיינט פאַרן שרייבער, ווי אַ מוסטער פון אַרגאַנישער פאַרבינדונג פון דער נייער דיכטונג מיט דער נייער געזעלשאַפטלעכקייט.

דער אַלזייטיקער אַנאַליז פון דער ליטעראַטור־אַנטוויקלונג אין די דריי יידישע קולטור־צענטרען האָט בערגעלסאַנען געבראַכט צום אויספיר, אַז די צוקונפט פון דער יידישער קונסט איז פאַרבונדן מיט דעם סאָוועטפאַרבאַנד.

אינעם עסיי "דריי צענטרען" איז ווי מיט אַ רויטן פּאַדעם אַדורך דער געדאַנק, וואָס וועט ווערן איינע פון די וויכטיקסטע ריכטליניעס פון בערגעלסאַנס ליטע-ראַריש־עסטעטישער פּראָגראַם: נאָר יענע ליטעראַטור איז פּרוכטבאַר און פאַרמאַגט אַ צוקונפט, וועלכע איז ענג פאַרבונדן מיטן לעבן, ווערט פונעם לעבן באַווירקט און איז פון איר זייט אויפן לעבן משפיע.

וועגן דער ליטעראַטור אַלס ווירקנדיקן פאַקטאָר, וועגן איר גרויסער סאַציאַלער און געזעלשאַפטלעכער ראַל האָט זיך דוד בערגעלסאַן באַזונדערס ברייט און דייטלעך אַרויסגעזאָגט אין זיין צווייטער ליטעראַריש־קריטישער אַרבעט, וואָס האָט זיך געדרוקט אין זשורנאַל "אין שפּאַן", — אין דער רעצענזיע אויפן באַנד "שריפטן", וועלכן ס'האָט אַרויסגעגעבן די גרופע אַמעריקאַנער יידישע שרייבער אונטערן נאָמען "יונגע".

ווי באוואוסט, האָבן די "יונגע", אַלס צייכן פון פראַטעסט קעגן ליטעראַרישע קאַנאַנען, זיך פרינציפיעל אָפגעזעצט פון יעטווידער שייכות צו סאַציאַלער פראַב־לעמאַטיק, צו אידעאָלישקייט און זיך געלאָזט פאַרטיפן אין יחידישער נשמה־גריבלעריי, אין פאַרמאַליסטישן קולט פון וואַרט.

ד. בערגעלסאַן קריטיקירט דעם עסטעטיזם און די פאַרמאַליסטישע קונץ־שטיץ פון די "יונגע", זייער גלייכגילט צום לעבן און צו די סאַציאַלע קאַנפליקטן פון זייער צייט: "ווערטער זיינען געגעבן געוואָרן אויף צו צעקריגן זיך, אויף שלום ווערן, אויף אונטערצוהעלפן אַדער אויף שטערן איינער דעם אַנדערן, אָבער ניט אויף שפילן זיך מיט זיי".¹⁴

די קונסט דאַרף דינען דעם פאַלק, די ברייטע אַרבעטנדיקע מאַסן, זי דאַרף זיי העלפן אין קאַמף קעגן די "אַנגעווייטיקטע צווישנמענטשלעכע באַציאונגען", אין זייער גערענגל פאַר אַ מער גערעכטן מענטשלעכן צוזאַמענלעבן — אַזאַ איז איצט בערגעלסאַנס עסטעטישער אַני־מאַמין.

די רעצענזיע אויף די "שריפטן", וועלכע איז געווען איבערגעדרוקט אויך אין דער "פרייהייט", האָט אַרויסגערופן אַ שאַרפע רעאַקציע מצד די "קונסט לשם קונסט־פריידיקער". "בערגעלסאַן וויל פונעם יידישן קינסטלער צייט־קונסט, פאַרטיי־קונסט, נוי־קונסט... — האָט געשריבן דער קריטיקער ל. קעסנער, — בערגעלסאַן וויל אַקטועלע קונסט, סאַציאַל־פראַבלעמאַטישע קונסט, ער וויל, אַז דער קינסטלער זאָל "גיין אין פאַלק", שרייען מיט דער מאַסע, "רעווען מיט די וועלף". קאַן אַ קינסטלער דאַווען בציבור? קאַן ער אויסגיסן זיין האַרץ פאַר זיין גאַט, שטייענדיק אין קראַם און ריינדיק מיט קונים וועגן ברויט און ציבעלעס? אַ קינסטלער קאַן נאָר אויפכאַפן דעם אָפקלאַנג פון אַ צייט און פאַראייביקן דאַס, וואָס איז אין דער דאַזיקער צייט אייביק און צייטלאָז".¹⁵

זיין ליטעראַריש־עסטעטישע פראַגראַם האָט דוד בערגעלסאַן פראַקטיש פאַר־ווירקלעכט אין זיין קינסטלערישער און פובליציסטישער טעטיקייט אַלס אַקטיווער מיטאַרבעטער פון דער קאַמוניסטישער "פרייהייט" (שפעטער "מאַרגן־פרייהייט"). ער האָט דאָ געדרוקט דעם ראַמאַן "מידת הדיו", קאַפיטלען פון "ביים דניעפער" ("פענעק"), די נאָוועלן "הערשל טאַקער", "ביים טעלעפאָן", "דער באַריטאַן", "בירגער וואַלי ברענער", אַ ריי גלענצנדיקע פאַמפלעטן, ליטעראַריש־קריטישע עסייען, אין וועלכע ער איז שאַרף אַרויסגעטראַטן קעגן דער רעאַקציע און האָט הייס און ענערגיש פראַפאַגאַנדירט די דערגרייכונגען פונעם סאָוועטנפאַרבאַנד.

פון אַקטאָבער 1928 ביזן סוף מיי 1929 האָט בערגעלסאַן, לויט דער איניציאַטיוו פון דער אַמעריקאַנער געזעלשאַפט "איקאַר" און פון דער "מאַרגן־פרייהייט", דורכגעמאַכט אַ ריזע איבער אַ ריי שטעט פון צפון־אַמעריקע: ניו־יאָרק, באַסטאָן, קליוולענד, דעטראַיט, טשיקאַגאָ. אויף פיל אַונטן איז ער אַרויסגעטראַטן מיט פאַרטראַגן אויף די טעמעס: "דער ייד אין סאָוועטנפאַרבאַנד אַמאָל און היינט", אַ

רייע איבער די יידישע קאלאניעס אין ראטנפארבאנד, "דריי קולטורעלע צענטערן — מאסקווע, ווארשע און ניו-יארק", "דאס נייע יידישע לעבן און די נייע יידישע ליטעראטור אין סאוועטנפארבאנד" אא. אין משך פון זעקס חדשים האט ער אין אמעריקע אומדערמידלעך אויסגעפילט די פרייוויליק אויף זיך ארויפגעלייגטע מיסיע פון א מין "פאלפרעד" פון דער סאוועטישער יידישער קולטור אין אויסלאנד. אין א צייט פון שווערן קאמף אויף אלע פראנטן, איינשליסנדיק דעם קולטור-פראנט, האט ער, לויט זיין אייגענער פארמולירונג, אויף דעם געזעגענונגס-אונט אין ניו-יארק "געפלאנצט אין די מוחות און הערצער פון די יידישע ארבעטער" די אידיען פון דער סאוועטנמאכט, "אירע דערגרייכונגען, איר גרויסן וועלט-פארנעם".

"איך גלייב, — האט ד. בערגעלסאן געזאגט אין זיין אפשייד-רעדע, — אז איך וועל אויסדריקן אייער אלעמענס וואונטש, ווען, געזעגענענדיק זיך מיט אייך, וועל איך זאגן צו אלע שונאים פונעם ראטנפארבאנד: "... מיט פארשפרייטן קלאנגען, אז די יידישע רעוואלוציאנערע ארבעטער זיינען שונאים פון נאציאנאלע קולטור-אוצרות, וועט זיך אייך ניט איינגעבן אפצושטעלן דעם גרויסן שווערן קאמף, וואס פירט אונדז צו א נייעם געלייטערטן לעבן, צו א קלאסנלאזער יום-טובדיק שאפן-דיקער געזעלשאפט".¹⁶

העכער צען יאר איז דוד בערגעלסאן געווען אין אויסלאנד, ער האט אבער אויף קיין איין וויילע ניט אפגעווענדט דעם בליק פון זיין היימלאנד. וואס מער ער האט זיך באקאנט מיט דעם לעבן אין אויסלאנד, וואס טיפער ער האט דערלערנט די געזעלשאפטלעכע פארהעלטענישן און די קולטור אין די לענדער, וועלכע ער האט באזוכט, אלץ מער זיינען געשטיגן זיינע סימפאטיעס צו דער גרויסער באל-שעוויסטישער רעוואלוציע און צו דעם ראטנפארבאנד.

אין 1934 האט זיך דוד בערגעלסאן אומגעקערט אין ראטנפארבאנד און אויף שטענדיק זיך באזעצט אין מאסקווע. איבער די פראבלעמען פון דער ליטערארישער אנטוויקלונג אין סאוועטנפארבאנד האט ער זיך ארויסגעזאגט אינעם זעלבן יאר אויפן ערשטן אלפארבאנדישן שרייבער-צוזאמענפאר. איינע פון די מסקנות, צו וועלכע ער איז געקומען נאך יארנלאנגע באאבאכטונגען און אויספארשונגען, איז געווען: "עס וועט ניט זיין איבערגעטריבן צו זאגן, אז די סאוועטישע ליטעראטור איז ביי היינטיקן טאג די אנפירנדיקע ליטעראטור פון דער גאנצער וועלט, ווייל זי באאיינפלוסט פארמעל און אידעאיש די בעסטע אויסלענדישע מייסטערס".

אנערקענענדיק די נייטיקייט און וויכטיקייט פון קריטישן באהערשן די אוצרות פון דער קלאסישער ירושה, האט ד. בערגעלסאן געהאלטן פאר נייטיק צו אקצענטירן, אז פארן סאוועטישן שרייבער איז ניט גענוג איבערצונעמען די טעכנישע דערגריי-כונגען פון דער קלאסישער ליטעראטור, פון אים פאדערט זיך נאָואַטאָרישקייט אין שאפן נייע טעכנישע מיטלען, כדי זיך ספראווען מיט די גראנדיזע אויפגאבן, וועלכע ש'שטעלט פאר אים די סאוועטישע ווירקלעכקייט.

אייניקע געדאנקען פון זיין רעדע אויפן שרייבער-צוזאמענפאך האט ד. בער-געלסאן דעטאליזירט און ברייטער באהאנדלט אין אַ ריי אַרטיקלען וועגן פראגן פון ליטעראטור און קונסט, וועלכע ער האט פאַרעפנטלעכט אין פאַרשיידענע סאָוועטישע יידישע פעריאָדישע אויסגאַבעס. דער פראַבלעם פון טראַדיציע און נאָוואַטאַרישקייט האָט ער געווידמעט, למשל, די פאַרשערישע אַרבעט "לעקסיק-פראַבלעמען אין דער יידישער ליטעראַטור" (זשורנאַל "פאַרפאַסט", נומ. 2, 1937). אין דער צווייטער העלפט פון די דרייסיקער און אין די פערציקער יאָרן, ווען דער שרייבער האָט געאַרבעט איבערן "ביים דניעפער", איבער די ווערק וועגן ביראַבידזשאַן און איבער די מלחמה-דערציילונגען און איז געקומען אין אַן ענגערן, אינטימערן שעפערישן קאָנטאַקט מיט די קלאַסיקער, איז אויסגעוואַקסן זיין אַפשיי פאַר דער קלאַסישער מסורה, באַזונדערס פאַר דער ירושה פון מענדעלען און שלום-עליכמען, וועלכע איז פון אים פריער ניט דערשאַצט געוואָרן און האָט זיך ערשט איצט פאַר אים אַנטפלעקט אין איר גאַנצער פראַכט. טאַקע אין די יאָרן ווערט אין בערגעלסאָנס שאַפן אויפן פרוכטבאַרסטן אופן קריטיש באַהערשט און אויסגענוצט די מענדעלע- און שלום-עליכס-טראַדיציע.

אין 1939 האָט בערגעלסאָן פאַרעפנטלעכט אַן אַרבעט וועגן שלום-עליכמען, וועלכע איז אין תוך געווען זיין ערשטע ברייטערע אַפּהאַנדלונג פונעם שאַפן פון אונדזער גרויסן פאַלקס-שרייבער. בערגעלסאָן האָט דאָ באַטאָנט דאָס עיקרדיקע אין שלום-עליכמס שעפערישן מעטאָד: די אַרגאַנישע פאַר אים טוייקייט צו דער ווירק-לעכקייט: "שווער צו געפינען נאָך אַ שרייבער, וואָס האָט אין זיינע ווערק אַזוי ווייניק אויסגעטראַכט און אַזוי ווייניק צוגעטראַכט, ווי שלום-עליכס."

בערגעלסאָנען איז צום האַרצן שלום-עליכמס דעמאָקראַטישקייט, דער סאַציאַלער הומאַניזם פון זיין שאַפן, זיין "רעוואָלוציאָנערער רעאַליזם".

ער גיט אַריגינעלע און טרעפלעכע כאַראַקטעריסטיקעס פון שלום-עליכמס וויכטיקסטע געשטאַלטן. אינטערעסאַנט איז די פאַראַלעל צווישן טביה דעם מילכיין און דעם ביבלישן איוב. דעם רייכן איובן פון דער ביבל, באַמערקט בערגעלסאָן, האָט באַליידיקט "גאַט", דעם האַרעפאַשנעם טביהן פונעם צאַרישן תחום באַליידיקן מענטשן מיט דער צאַרישער אַרדענונג אין דער שפיץ. "טביה דער מילכיקער" רופט זיך איבער מיט דעם מעשהדיקן טייל פון דער ביבלישער טראַגעדיע "איוב" און גיסט זיך דאָך ניט אויס אין קיין טראַגעדיע, נאָר אין אַ רוף צו פראַטעסט קעגן געשאַפענע אומגערעכטיקייטן, וואָס שטערן דעם אַרבעטנדיקן מענטשן צו לעבן אויף דער וועלט. דער שרייבער באַטאָנט דעם אַפטימיסטישן מהות פונעם טביה-געשטאַלט: "אַ מאָנומענט פול מיט שטאַלצער האַפערדיקייט פונעם פאַלקס-מענטשן, וואָס וועט קיינמאַל זיין הומאַנישקייט ניט אויפגעבן און אין קיין פאַרצווייפלונג ניט אַריינפאַלן".

ד. בערגעלסאָן דעקט אויף דעם סוד פון דער גוואַלדיקער סאַציאַלער און

געזעלשאפטלעכער ווירקזאמקייט פון שלום-עליכמס שאַפן: "באַנצנדיק זיך מיטן עכטן רעוואָלוציאָנערן רעאַליזם, מיט הומאַר, סאַטירע און געלייטערטן קלוגן פּאָלקלאַר, האָט שלום-עליכמס קונסט קיינמאָל נישט דיסקוטירט, זיך נישט געהיצט און זיך נישט געאַיילט — זי איז געפלאָסן מיט דער גלייכמעסיקייט פון אַ קרישטאַל-ריינעם באַרג-קוואַל און האָט שטענדיק באַזיגט און איבערצייגט".

אין די יאָרן, ווען ד. בערגעלסאָן האָט זיך שטאַרק דערנעענטערט צו די מאַסן, איז טיפּער אַריינגעדונגען אין זייער סביבה און אין זייער לעבנסשטייגער, ווען ער איז אַליין דאַרשטיק צוגעפאַלן צו די רייכע קוואַלן פון פּאָלקס-שאַפן און פּאָלקס-חכמה, איז אים באַזונדערס נאַענט געוואָרן שלום-עליכמס פּאָלקסטימלעכ-קייט, וועלכע ער האָט אויסגעטיילט און אַקצענטירט אויך אין אַ ריי אַנדערע אַרבעטן.

אין 1945 פאַרענטלעכט בערגעלסאָן גאַנצע דריי עסייען וועגן פרעזן¹⁷, אין וועלכע עס ווערט באַטאָנט פּרצעס נאַענטקייט צו די פּאָלקסמאַסן און זיין ווידערגעפיל צו די העכערע שיכטן, וועלכע זיינען געווען לחלוטין גלייכגילטיק צו דער יידישער ליטעראַטור און אירע שפּעער. אין די אוקראַינישע שטעט, וועלכע פּרץ האָט באַזוכט, דערציילט בערגעלסאָן, האָבן אים ענטוואַיטשט באַגעגנט און אַרויסבאַגלייט מיט בלומען און געזאַנג יונגע אַרבעטער און אַרבעטערנס, הגם אַראַפּגעבראַכט האָבן אים אַהער "פאַרשטייער פון אַ שיכט, וואָס האָט אים באַדאַרפט נישט מער ווי אַ דעקאַראַטיוון צודעק".

וועגן פּרצעס באַדייטונג און זיין אַרט אין דער יידישער ליטעראַטור שרייבט איצט בערגעלסאָן: "פּרץ געהער צום העכסטן, צום שענסטן, וואָס די יידישע ליטעראַטור פאַרמאָגט... פּרצעס שאַפן איז די העכסטע מדרגה אין דער יידישער וואַרט-קונסט, ווייל זי, די שאַפונג פּרצעס, איז אַנגעזאַפט מיט דער גאַנצער פּראַגרעסיווער ירושה פון דער יידישער הומאַניסטישער טראַדיציע, מיט גלויבן און מיט רוף צו וועלט-אויסלייזונג"¹⁸.

אויך אין מענדעלעס שאַפונג איז ד. בערגעלסאָנען איצט טייער "די פּראַגרעסיווע ירושה פון דער יידישער הומאַניסטישער טראַדיציע". ס'איז אים נאַענט דאָס, וואָס ער, מענדעלע, האָט, ווי פּרץ און שלום-עליכמס, געקוקט אויפן לעבן מיט די אויגן פונעם פּאָלק. ער האָט געפירט אַן אומדערמידלעכן קאַמף קעגן די מיטלאַטערלעכע פאַרהעלטענישן אין יידישן לעבן, קעגן די רעאַקציאָנערע פּרווון זיי צו פאַרהיטן און קאַנסערווירן. מיט אַזוינע ווערק, ווי "די טאַקסע", "די קליאַטשע" אַא. — דערווייזט בערגעלסאָן, — האָט מענדעלע געמאַכט אַש און שטויב פון דער טעאַריע פונעם אַזויגערופּענעם אויטאָנאָמיזם, אין וועלכן אייניקע קאַנסערוואַטיווע אידע-אַלאַגן האָבן געוואַלט געפינען אַ רעטונג פאַר דעם קיום אין "תּחום המושב".

דוד בערגעלסאָנען איז איצט נאַענט און טייער מענדעלעס קוק אויף ליטעראַטור און קונסט, אין וועלכע ער האָט געזען אַ מיטל צו דינען דעם פּאָלק און פאַרטיידיקן

זיינע אינטערעסן, ווייל דער וועג פון בערגעלסאנס עסטעטיק איז אנטשיידן און אן וואקלונגען געווארן דער וועג, וואס האט אנטשפראכן מענדעלעס געבאט וועגן א פאלקס-ליטעראטור.

מענדעלע דארף דינען די סאָוועטישע שרייבער אַלס ביישפּיל ניט נאָר מיט זיין ליבע צום פּאָלק, מיט זיין גלויבן אין די מעגלעכקייטן פונעם פּאָלק און זיין אומשטערבלעכקייט, נאָר אויך מיט זיין טיפּסטן פּאַרשטאַנד פאַר דער גרויסער געזעלשאַפטלעכער ראַל פון דער קונסט, מיט זיין טיפּן דרן-אַרץ פאַרן פּאָלקס-וואָרט, פּאָלקס-נוסח, פּאָלקס-שאַפונג — אַזאַ איז ד. בערגעלסאָנס רעזומע.

אין די פּערציקער יאָרן איז דוד בערגעלסאָן געשטאַנען אין צענטער פון דער יידישער סאָוועטישער ליטעראַטור. אין סאַמע ברען פון דער גרויסער פּאַטער-לענדישער מלחמה האָט בערגעלסאָן פּאַרעפּנטלעכט אין דער "אייניקייט" אַן אַרטיקל "צוויי יאָר פּאַטערלענדישע מלחמה און די יידישע סאָוועטישע ליטעראַטור", אין וועלכן ער האָט זיך גענוי אָפּגעשטעלט אויף די גרויסע פּאַדערונגען, וועלכע דאָס אויסגעברייטערטע לעבן אין סאָוועטנפּאַרבאַנד רוקט אַרויס פאַר די יידישע שרייבער. "די געשיכטע, — האָט געשריבן בערגעלסאָן, — ווייסט ניט פון נאָך אַזאַ פּאָל, ווען יידן זאָלן זיין אַזוי ברייט און אַלזייטיק פּאַרטראַטן אויף אַלע שטאַפּלען פונעם פּראָדוקטיוון שעפּערישן לעבן, ווי זיי זיינען פּאַרטראַטן איצט ביי אונדז אין לאַנד... פון יידן בוכהאַלטערס האָט דער סאָוועטישער פּאַטריאַטיזם געשאַפן טאַקערס, שווייסער און שטאַל-וואַלגערער. יידן — פּאַרקויפּער פון זעלצער-וואַסער האָט די ליבע צום לאַנד פאַרוואַנדלט אין שאַכטיאַרן. יידן, וואָס זיינען געווען באַשעפּטיקט אין דער האַנדלסנעץ, האָבן זיך באַוויזן אין פּאַרשיידענערליי געגנטן פון סיביר, ווי פּישער און אַפּילו יעגער — אַ פּאַך, וואָס האָט ביי יידן שוין אינגאַנצן אויסגעפּעלט אין לעבן און אוודאי שוין אין דער ליטעראַטור... זיי אַלע, אין די גרויסע צענדליקער און צענדליקער טויזנטער, ווערן באַקרוינט מיט יידן — אינזשע-ניערן, באַרימטע קאַנסטרוקטאָרס, ראַציאָנאַליזאַטאָרס פון פּאַרשיידענע פּאַכן, העלדן פון סאַציאַליסטישער אַרבעט, און — וואָס איז וויכטיקער פון אַלץ — מיט העלדישע יידן שלאַכטלייט, רויטאַרמייער, פּאַרבינדלער, טאַנקיסטן, אַרטילעריסטן, פּליער, קאַמאַנדירן, קאַפיטאַנען פון אונטערוואַסער-שיפּלעך, גענעראַלן, פּאַרטיזאַנער, סאַ-ניטאַרן אויפן פּראַנט".

דוד בערגעלסאָן האָט גערופן די שעפּער פון דער יידישער ליטעראַטור צו נייע אַנטערענגונגען, כדי איינצוואַפן כאַטש טיילווייז אַט די גרויסע און פּילפאַרביקע שפּע, ווייל אויב זיי וועלן "זיך ניט אַוועקלאָזן מיט אַט דעם שווערן, נאָר דאַנקבאַרן וועג, וועט דער ליטעראַטור פּאַרשטיין די גרויסע סכּנה צו בלייבן אַ ליטעראַטור, וואָס האָט צו טאָן נאָר מיטן יידישן עבר אַדער מיט דער פּאַרבלעבענער עקזאַטיק". אַזאַ איז געווען דוד בערגעלסאָנס געבאַט, וועלכן די יינגערע פּלעיַאָדע יידישע שרייבער באַמיט זיך טריי אויסצופּילן.

ליטערארישע עסייען

- 1 מאטעריאלן צו ד. בערגעלסאנס ביאָ-ביבליאָגראַפיע. "וויסנשאַפט און רעוואָלוציע" נומ' 1—2, קיעוו, 1934, ז' 69.
- 2 דאַרטן, ז' 70.
- 3 נ. אויסלענדער. וועג-איינ — וועג-אויס. קיעוו, 1924, ז' 20—21.
- 4 מ. עריק. ד. בערגעלסאָן. ציטירט לויט "יידישע קולטור", נומ' 6, 1964, ז' 43.
- 5 "וויסנשאַפט און רעוואָלוציע", נומ' 1—2, 1934, ז' 69—70.
- 6 ד. בערגעלסאָן. בריוו צו דער יונגער יידישער אינטעליגענץ. "די יידישע וועלט", אַפּריל—מאי 1915, ז' 43.
- 7 מ. ליטוואַקאָוו. "אין אומרו", ב, 2, ז' 194.
- 8 "וויסנשאַפט און רעוואָלוציע", נומ' 1—2, 1934, ז' 71.
- 9 מ. ליטוואַקאָוו "אין אומרו", ב, 2, ז' 100.
- 10 "וויסנשאַפט און רעוואָלוציע", נומ' 1—2, 1934, ז' 70.
- 11 "שטראַם", נומ' 3, 1922, ז' 79.
- 12 זאַמלונג "י. ל. פּרץ". צום 7-טן יאַרצייט. מינסק, 1922, ז' 10.
- 13 "אין שפּאַן", נומ' 2, 1926. באַמערקונגען פון רעדאַקציע.
- 14 דאַרט, ז' 162.
- 15 "אונדזער בוך", ניו-יאָרק, מיי-יוני 1926, ז' 155—156.
- 16 "פּרייהייט", 17 מאַי 1929, ז' 3.
- 17 מיינע באַגעגענישן מיט י. ל. פּרץ. "אייניקייט", ניו-יאָרק, אַפּריל 1945, ז' 16—17, 29.
- מיט י. ל. פּרץ אין בערדיטשעוו. זשורנאַל "אייניקייט", ניו-יאָרק, מיי 1945, ז' 22—23.
- מיט י. ל. פּרץ אין קיעוו. זשורנאַל "אייניקייט", ניו-יאָרק, אַקטאָבער 1945, ז' 20—21.
- 18 "אייניקייט" פון 26 מיי 1945.

באמערקונגען וועגן ד. בערגעלסאנס שאפונגס-פראצעס

דוד בערגעלסאנס פרינציפן פון קינסטלערישער שאפונג דרינגען ארויס פון זיין ליטעראריש-עסטעטישער אַנשוואונג וועגן דער גרויסער געזעלשאַפטלעכער ראָל פון דער קונסט און איר ענגער פאַרבינדונג מיטן לעבן. שוין אין איינער פון זיינע ערשטע אַרויסטרעטונגען איבער פראַבלעמען פון ליטעראַטור און קונסט האָט ד. בערגעלסאָן פאַרמולירט זיין באַנעמען די ספּעציפיק פון דער קונסט און דעם מהות פון שעפּערישער אַרבעט ביים קינסטלער. ער האָט געשריבן:

“אַרעמקייט אין בילדער הייסט אַרעמקייט אין איינדרוקן, און קיין זאַך טיילט דאָך אַזוי ניט אויס דעם קינסטלער, ווי זיין אייגנאַרטיקער אַרט באַנעמען איינדרוקן. וואָס מער איינדרוקן דער קינסטלער האָט, אַלץ מער פאַרמאָגט ער אימפּולסן, וואָס לאָזן אים ניט רוען און רופן אים און וועגן אים; וואָס מער בילדער דער קינסטלער זויגט אין זיך איין פון קינדווייז אָן, אַלץ מער שטאַף פאַרמאָגט ער, מער מעגלעכקייטן... דער קינסטלער באַנעמט אייגנאַרטיק ניט נאָר גאַנצע לעבנס-סיטואַציעס, נאָר אַפילו די מינדסטע צעגלידערונג זייערע. יעדעס בילד באַזונדער נעמט ער אויף אַנדערש, ווי אַלע אַרומיקע. ער קוקט זיך אַרום פאַרחידושט, הלמאי קיינער באַמערקט ניט דאָס זעלבע, וואָס ער... און ער באַרואיקט זיך ניט, ביז וואָנען ער צווינגט ניט אַלע אַרומיקע צו זען מיט די זעלבע אויגן, וואָס ער... דער שאַפונגס-פראַצעס באַשטייט אַזוי אַרום פון צוויי מאַמענטן: פונעם אייגנאַרטיקן אַרט באַנעמען בילדער און פון דער נייטיקייט און מיטלען אויף איבערצייגן אין דעם די אַרומיקע” 1.

שפּעטער האָט ד. בערגעלסאָן די דאָזיקע אַלגעמיינע הנחות זיינע וועגן די צילן פון דער קונסט און די באַזונדערקייטן פונעם שאַפונגס-פראַצעס ביי קינסטלער געפרוווט דעטאַליזירן און ברענגען אין אַ באַשטימטער סיסטעם. עס גייט דאָ אַ רייד וועגן דעם שרייבערס אַ מאַנוסקריפט, אַ טייל פון וועלכן עס האָט זיך פאַרהייט, אונטערן טיטל “שאַפונגס-פראַצעס”, וואָס שטעלט מיט זיך פאַר טעזיסן צו אַ רעפּעראַט, וואָס ד. בערגעלסאָן האָט אין אַנהייב פון די צוואַנציקער יאָרן געהאַלטן אין אייניקע שטעט פון דייטשלאַנד, וואו ער האָט זיך דאָן געפונען.

דער שרייבער מערקט דאָ אַן דריי הויפט-מאַמענטן אינעם שאַפונגס-פראַצעס: באַאָבאַכטונגס-מאַמענט, אויפּרעגונגס-מאַמענט און אויסדריק-מאַמענט. די באַזונ-

דערקייטן פון יעדן פון די דאזיקע מאמענטן אינעם איינהייטלעכן שאפונגס-
פראצעס דעקט בערגעלסאן אויף מיט דער הילף פון אן אַנשוילעכן ביישפיל:
"ערשטער מאמענט:

באַנאַכט, אין דער שטאַק-פּינצטערניש, זעט איר אַ העל-באַלויכטן פענצטער.
איין רעגט עס אויף. איר ווילט וויסן, וואָס דאַרטן טוט זיך, איר גייט אַהין צו.
איר זעט, ווי צוויי מענטשן פאַלן אָן איינער אויפן צווייטן, איינער האַלט אַ מעסער
אין האַנט און וויל דעם צווייטן שטעכן.
צווייטער מאמענט:

איר געפינט זיך נאָכדעם אַ גאַנצע נאַכט אונטערן איינדרוק פון דעם, וואָס
איר האָט געזען. אויף איין האַט עס געמאַכט אַ שוידערלעכן איינדרוק. איר זייט
אַ גאַנצע נאַכט ניט געשלאַפן. איר ווילט, ס'זאָל ווערן וואָס גיכער טאָג, כדי איר
זאָלט קאָנען עמעצן דערציילן, וואָס איר האָט געזען.
דריטער מאמענט:

איר זוכט די מיטלען, ווי אַרום דער, וועמען איר דערציילט, זאָל פון אייער
דערציילונג אַרויס מיט ניט קיין שוואַכערן איינדרוק, ווי איר, וואָס האָט אַליין דעם
פאַל געזען, אַז דער, וועמען איר דערציילט בייטאָג, זאָל הערן און פילן אַלץ,
וואָס איר האָט געזען, געהערט און געפילט ביינאַכט".²

פון די דאזיקע דריי הויפט-מאמענטן טיילט דער שרייבער אויס אַלס דעם
עיקרדיקן דעם דריטן מאמענט, ווייל אין אים, אין דעם אויסדרוק-מאמענט, שטעקט
דער "סוד" פון דער שאפונגס-קראפט, 'ענער מין "היפנאז", וואָס מיט זיין הילף
צווינגט דער שרייבער דעם לייענער איבערלעבן דאָס זעלבע, וואָס ער, דער
קינסטלער, האָט איבערגעלעבט.

"איר ווערט אַזוי אַרום, — שרייבט ד. בערגעלסאן, — דער צווישן צווישן
דער געשעעניש און אייערע באַקאַנטע, וואָס זעען, הערן און פילן דאָס געשעענע
דורך איין. אָבער איר מחט זיין שטאַרקער פון דער געשעעניש, ווייל די נאַכט,
די פינצטערניש, דאָס איינציקע העל-באַלויכטענע פענצטער, מיט איין וואָרט — די
גאַנצע אַרומיקע סביבה האָט גענומען אַנטייל אין דער שטאַרקייט פון דער
אויפרעגונג, וואָס איר האָט באַקומען. און איר אין אייער שאַפונגס-פראַצעס מוזט
איר זיי אַלע פאַרבייטן. איר מחט גובר זיין די שייַן פון טאָג, ווייל איר דערציילט
דאָך די מעשה בייטאָג. איר מוזט באַהערשן אַלע חושים פון אייער צוהערער אַזוי,
אַז אויב איר דערציילט אים אייער איינדרוק אויף די רעשיקע גאַסן, זאָל ער דעם
גאַסן-רויש ניט הערן און זאָל פאַרנעמען די גרויסע שטילקייט פון דער שטילער
אויסגעשטערנטער נאַכט. נאָר דאָס העל-באַלויכטענע פענצטער אין מיטן דער
שוואַרצער נאַכט דאַרפט איר פאַר אים לאָזן און אים צווינגען גיין צום פענצטער,
ווי איר זייט געגאַנגען — און אים צווינגען זען דאָרט פונקט, וואָס איר האָט געזען.
ניט רעכטס, ניט לינקס טאַרט איר אים ניט לאָזן, נאָר אויף איין גראַדער אַנגע-

מערקטער ליניע, אויף דער ליניע, וואָס פירט צו יענער מדרגה פון אויפרעגונג, וואָס אין אייך האָט די געשעעניש אַרויסגערוּפן ... אַט אינעם דאָזיקן מאַמענט, אינעם באַהערשן פון צוהערער מיט אַלע חושים ליגט דער שווערפונקט פון שאַפונג. אין דעם באַשטייט דער סוד פון קונסט. ווייל נאָר דורך באַהערשן אַלע חושים פון צוהערער, קאָנט איר דערגרייכן, אַז אייער אויפרעגונג זאָל אין דער גאַנצער מאָס ווערן די אויפרעגונג פון די מענטשן, וואָס רינגלען אייך אַרום".³

דער שרייבער אַקצענטירט דאָ די קאָלאָסאַלע ראַל פונעם עמאַציאָנעלן פאַקטאָר אין דער קונסט, טיילט אויס איר גוואַלדיקע אויפוויקונגס-קראַפט, אינעם טעזיס, "איר דאַרפט זיין שטאַרקער פון דער געשעעניש", וועלכער ווערט דייטלעך דעטאַ-ליזירט, באַטאָנט ד. בערגעלסאָן די ספעציפישע אייגנשאַפטן פון דער קונסט, איר פעאַקייט צו פאַראַלגעמיינערן קאָנקרעטע לעבנס-פאַקטן, פאַרוואַנדלען זיי אין קונסט-דערשיינונגען.

שאַפונגס-קראַפט, דערקלערט דער שרייבער — איז "אינטואַציע אָדער רוח-הקודש. ס'איז די צוזאַמענלעבונג פון אויסערלעכע און אינערלעכע מעגלעכקייטן, וואָס גיסן זיך ציוניף אין איין קראַפט, וועלכע מע קען אַנרוּפן מיטן נאָמען שאַפונגס-קראַפט, און אַדאַנק וועלכער דאָס לעבן, דאָס פרייע אומבאַגראַענצטע יום-טובדיקע לעבן באַהערשט די גרויע וואַכעדיקע ווירקלעכקייט".

דער שרייבער — האַלט ד. בערגעלסאָן — דאַרף קענען "באַזיגן די ווירק-לעכקייט", גיין ווייטער פון די גרענעצן, וועלכע זי שטעלט פאַר אים אַרויס. דאָס דערגרייכט ער מיט דער הילף פון זיין שעפּערישער פאַנטאַזיע, מיט דער הילף און קינסטלערישער באַדינגלעכקייט, וואָס ער האָט די רעכט זיך צו דערלויבן.

ד. בערגעלסאָן אילוסטרירט זיין געדאַנק מיט אַ ביישפּיל :

"איר ווילט גיין מיט דער יבשה. קיינער שטערט אייך ניט. איר גייט. איר קומט ביזן ים, איר ווילט גיין ווייטער. דאָ קומט די ווירקלעכקייט און שטעלט אייך אָפּ. זי זאָגט אייך: דו ביסט שווערער פון דער וואַסער, וועסטו גיין, וועסטו איינזינקען.

וואָס בלייבט צו טאָן, אויב אייער ווילן איז שטאַרק. נייטראַליזירן די ווירקלעכ-קייט. דערפּינדן אַזעלכע שייך, אַדאַנק וועלכע איר און אייער הקף (גוף, קערפּער) וועט זיין גרינגער פונעם זעלבן פאַרנעם אין וואַסער. נאָר דערצו מוזט איר עפעס דערפּינדן, איר מוזט זיין שעפּעריש. דאָס שעפּערישע לעבן גייט אַרויס פונעם גדר פון ווירקלעכקייט. און אַלץ, וואָס איז ניט ווירקלעך, איז פאַנטאַזיע. דאָס שעפּערישע לעבן איז אַזוי אַרום פאַנטאַזיע".⁴

די דאָזיקע אינטערעסאַנטע געדאַנקען וועגן מהות פון שאַפונגס-פראַצעס ווערן אילוסטרירט מיט אַ ריי ביישפּילן פונעם שרייבערס שעפּערישער פראַקטיק, וועלכע דעקן אויף אַ ריי דעטאַלן פון זיין שרייבערישער מאַניר, וואָס האָט פאַר אונדז אַ באַזונדער ווערט און באַדייטונג.

אָט, אַשטייגער, וועגן דעם אויפקום פון "אַרום וואַקזאַל", וועגן דעם אופן, ווי אַזוי ער, בערגעלסאַן, האָט זיך באַמיט שוין פון סאַמע אָנהייב אַרויסצורופן ביים לייענער די זעלבע אויפֿרעגונג, וועלכע ער האָט באַקומען פון געזעענעם, אַנצושטעקן אים מיט דער זעלבער שטימונג, וועלכע האָט אים אין דעם מאַמענט באַהערשט, "צווינגען אַלע אַרומיקע צו זען מיט די זעלבע אויגן, וואָס ער".

"מיר האָט, למשל — שרייבט ד. בערגעלסאַן — היינט אין אַוונט דערעסן די גרויסע שטאַט, דער טומל, איך טראָג זיך איבער אין געדאַנק אויף אַן אַנדער אַרט. איך פּאַנטאַזיר וועגן דעם, וואָס איך האָב אַמאַל געזען. מיר דערמאַנט זיך אַ וואַקזאַל, פּאַרביי וועלכן איך בין אַמאַל דורכגעפּאַרן. אַלץ, וואָס אַרום מיר געפינט זיך איצט, ווערט מטושטש, צערונען, און בולטער פאַר אַלץ טרעט פאַר מיר אַרויס דער וואַקזאַל. ער רעגט מיך אויף מער ווי אַלע אַנדערע זאַכן, וועלכע כּהאַב ווען-ס'ניט-איז געזען.

אַבער איך דאַרף, אַז אויך פאַר אייך זאָל דער דאָזיקער וואַקזאַל אַרויסטרעטן בולטער, ווי אַלע אַנדערע זאַכן, וואָס רינגלען אייך אַרום. איך דאַרף, אַז אויך איר זאַלט באַקומען די זעלבע אויפֿרעגונג, וואָס איך, אַז אויך איר זאַלט קאַנצענטרירן אייער אויפֿמערקזאַמקייט נאָר אויפֿן וואַקזאַל.

און איך טו עס: איך הייב אַן קאַנצענטרירן אייער אויפֿמערקזאַמקייט אויף דעם סוביעקט, וואָס רעגט מיך אויף. איך דערצייל אייך:

אין פּאַרשיידענע אַרעמע שטעטלעך... הייבן זיך אַן ציען שמאַלע וועגן און שניידן דורך פּאַרשלאַפֿענע דערפֿער, אויף שטילע גרינע בערג דראַפֿען זיך די וועגן, צום גרונט פון טיפע טאַלן נידערן זיי אַראָפּ און ווייט-ווייט ביי דער הויך פון אַ קליינעם באַרג קומען זיך די וועגן צונויף און בוקן זיך פון דאָרט דעם רויטן שטיינערנעם וואַקזאַל.

וואָס זשע האָב איך דאָ אויפֿגעטאַן ?

אויפֿן אַרט פון וואַקזאַל האָב איך אַנגעהויבן פון וועגן. זיך דערווייטערט פון ציל? זיך דערנענטערט!

דאָס קאָן מען אַנרופן קאַנצענטראַציע-עמאַציע. קאַנצענטראַציע — דאָס איז דער ערשטער יסוד פון שאַפֿונג⁵.

ד. בערגעלסאַן שטעלט זיך גענוי אָפּ אויך אויף אַנדערע מיטלען, מיט דער הילף פון וועלכע ער צווינגט דעם לייענער "פּיזיאָלאָגיש" צו רעאַגירן אויף דעם געשילדערטן: דערווייטערונג-עמאַציע, די עמאַציע פון קעגנגעזעצלעכקייט, אַטאַקע אויף דעם אַדער יענעם חוש אַדער עטלעכע חושים צוזאַמענגענומען:

"באַלד ווי איר קאַנצענטרירט אייערע צוהערער אויפֿן געגעבענעם אַביעקט — שרייבט ד' בערגעלסאַן — מוזט איר אַנווענדן אַלע ווייטערדיקע שאַפֿונגס-מיטלען, כדי זיין אויפֿמערקזאַמקייט אויפֿצוהאַלטן. איר מוזט באַהערשן זיינע חושים. אַבער

ניט אַלע חושים מיטאַמאָל קאָנט איר און דאַרפט באַהערשן. איין חוש אַרבעט אויפן צווייטן. אַזוי אַרום מאַכט איר דעם אַנגריף אויף איינעם אַדער צוויי חושים" 6.
מיר ברענגען בלויז אייניקע ביישפּילן פון די פּילצאָליקע, וואָס ווערן פונעם שרייבער געבראַכט, ביישפּילן, וואָס אילוסטרירן ד. בערגעלסאָנס "סטראַטעגיע" אין פּרט פון באַהערשן די געפּילן און איבערלעבונגען פונעם לייענער.
פון "אין אַ פאַרגרעבטער שטאַט":

"אַרום און אַרום האָט אין זיכערן און פּעסטן שלאָף געשוויגן דאָס אויס-געלאָשענע שטעטל. ס'איז געווען שטאַק-פינצטער. און נאָר פונעם מעזשיביזשער וועג איז מיט אַ ווילד-פוילן באַנאַכטיקן טרייב אַנגעקומען אַ פּול-געפּאַקטע בעל-עגלהשע פּור. דעמלט האָבן זיך די פאַרשיידענע פּנימער פון זיך אַליין געדרייט צו דער איינציקער באַלויכטענער שטוב אין שטאַט, צו אלישע אסנתעס שטוב. זיי האָבן זיך איינגעקוקט אין איר שיין, און זייערע הערצער האָבן געגאַרט צו אירע באַלויכטענע פענצטער, ווי צו גליק".

אַדער:

"ביי אלישע אסנת אין זאָל איז מען געזעסן ביים פּרעפּעראַנס, ביי דער עיקר אַרבעט, וואָס אויף איר האָט מען געוואָרט דעם גאַנצן טאַג. ס'איז דאַרט געווען שטיל. נאָר אַמאָל האָט זיך געדאַכט, אַז צו די אויערן פון די, וואָס שפּילן, האָט דערגרייכט פון פּאַדער-שטיבל אַ שטילער סקריפּ פון דער געעפּנטער טיר. אַלע פּלעגן אויף אַ ווילע אַז די קאַרטן פאַרגעסן און אַנשטרענגען די אויגן אַהין, פּונוואַנען דער סקריפּ איז געקומען".

"אין ביידע פּאַלן — קאָמענטירט ד. בערגעלסאָן — שפּילט די הויפּט-ראַלע דער חוש-הראיה. דער לעזער מוז פאַרגעסן אין אַלץ, וואָס ער זעט אַרום זיך און אַנשטרענגען די אויגן צוזאַמען מיט די, וועגן וועמען ס'האנדלט זיך" 7.

נאָך איין ביישפּיל:

"... בחורים, וואָס האָבן קראַפט אין די הענט, זיינען אַהין געלאָפּן פון אַלע עקן שטאַט, איבערשרייענדיק זיך, ווי בלינדע אינדערפינצטער, און ניט דערקענענ-דיק איינער דעם צווייטן ...

... אין דער זעלבער צייט האָט די שיין פון עמעצנס אַן עלעקטריש לאַמטערנדל, זוכנדיק, אַ בלאַנדזשע געטאַן איבער דער פינצטערער גאַס און האָט געפונען די פּוס פון איינעם אַ צולעצט אַוועקגעלאַפּענעם טאַטן".

דער שרייבער קאָמענטירט:

"דאָ האָט איר אַן אַנדער ציל, אויסגערעכנט אויפן חוש הראיה. דורך דער שיין — דערפּילט איר די פינצטערניש. דאָ איז אַ געמיש פון ווירקן אויפן חוש און פון דער עמאָציע פון קעגנזעצלעכן".

די פּילצאָליקע ביישפּילן פון זיין קינסטלערישער דערפּאַרונג און די קאָמענטאַרן צו זיי מצד דעם שרייבער קלאַרן פאַר אונדז אויס אַ ריי אייגנשאַפטן פון ד.

בערגעלסאָנס שעפּערנישן מעטאָד, פון זיין אימפּערעסיאָניסטישן סטיל, ווי מיר זיינען געוואוינט אים אַנצורופן.

"היסטאָריש איז דער יידישער אימפּרעסיאָניזם — האָט געשריבן מאַקס עריק — אַ קינד פונעם רעאַליזם, אַ רעאַקציע־פּאַרם, וואָס האָט מער געירשנט ווי פּאַר־לייקנט — אַ נעגאַציע, וואָס איז דאָך מיילנווייט פון אַן אַנטיטעזע" ⁸.

די דערגרייכונגען פונעם אימפּרעסיאָניזם, וועלכע ד. בערגעלסאָן האָט אויף אַן אייגנאַרטיקן אופן אויסגענוצט און אַנטוויקלט, האָבן אים געדינט אַלס מיטל צו באַרייכערן דעם רעאַליזם אין דער יידישער ליטעראַטור.

מ. עריק מערקט אַן אייניקע כאַראַקטער־שטריכן פונעם אימפּרעסיאָניזם בכלל און ד. בערגעלסאָנס אימפּרעסיאָניסטישן סטיל בפרט:

"פאַר אים איז כאַראַקטעריסטיש דאָס פּראַקלאַמירן דעם פּרימאַט פונעם געפיל... געפיל... די אויסערלעכע וועלט ווייקט בערגעלסאָן דורך מיט דער אייגענער איבערלעבונג, הייסט איר וויברירן צום טאַקט פון דער אייגענער נשמה" ⁹.

אין דער אַרבעט "שאַפּונגס־פּראַצעס", אין די ביישפּילן פון זיין שאַפּן און קאַמענטאַרן צו זיי, אַקצענטירט ד. בערגעלסאָן זיין טיף סוביעקטיוון צוגאַנג צום געשילדערטן, די כאַראַקטעריסטישע פאַר אים געהעכערטע עמאַציאָנעלקייט און ליריזם, מיט וועלכע ער שטרעבט אַנצושטעקן זיין לייענער. דער שרייבער לאָזט אונדז וויסן, אַז אומעטום, אין אַלע זיינע ווערק, קען מען דערשפּירן זיין באַציאָנונג צום געשעענעם, זיין אַפּשאַצונג, זיין באַווייליקונג אָדער אַפּליקענונג, וועלכע ער איז אויסן אַנבינדן דעם לייענער, ווייל אין דעם זעט ער זיין באַרוף אַלס קינסטלער. ער דערציילט אונדז, אַז אַלע קונסט־מיטלען, וועלכע ער פאַרמאַגט אין זיין רשות, ווערן פון אים מאַביליזירט צוליב אַ פּראַנטאַלער אַטאַקע אויף דער חושים־וועלט פונעם לייענער, צוליב דער קאַנצענטראַציע פון זיינע, דעם לייענערס, עמאַציעס אין דער פון אים געוואונטשענער ריכטונג.

איינס פון די מיטלען, וואָס דאַרפן העלפן דעם שרייבער איבערצוגעבן דעם לייענער זיין באַציאָנונג, זיין אַפּשאַצונג לגבי דעם געשילדערטן, איז דאָס פאַר־פעסטיקן ביי דעם אָדער יענעם געשטאַלט, ביי דער אָדער יענער געשעעניש אָדער דערשיינונג אַ טיפּיזירנדיקן צייכן, וועלכער רופט אַרויס ביי דעם לייענער די פונעם שרייבער געוואונטשענע דאַמינירנדיקע עמאַציע אין באַצוג צו דעם געשטאַלט, צו דער געשעעניש אָדער דערשיינונג. אין "ביים דניעפּער" רופט ד. בערגעלסאָן אַן די דאָזיקע אייגנשאַפט זיינע "קריטשיקל". אַלץ, וואָס דאָ ווערט גערעדט וועגן פענעקס שעפּערנישע אייגנשאַפטן, האָט בלי־ספּק אַ שייכות צו בערגעלסאָנען.

"אַלץ איז וויכטיק, יעדער חוש ביי פענעקן איז ביז גאַר פאַרשאַרפט, האָט אַ זכרון און פּאָדערט, מע זאָל אים אַנפּילן ווי אַ ליידיקן מאַגן ביי אַ פּרעסערל. יעדער געשעעניש האָט אַ הויפּט־פינטעלע — אַזאַ מין קריטשיקל. אַז מע דערמאַנט זיך אַנעם קריטשיקל, שווימט גלייך אַרויס די גאַנצע געשעעניש, דער טאַג, דער

פּרימאַרגן, ווען זי האָט פּאַסירט, אַפילו די לופט, ווי זי האָט דענסטמאַל אויסגעזען, אַפילו דער ריח, וואָס די נאַז האָט דענסטמאַל אַרײַנגעשמעקט. פענעק פּילט : ס'איז גוט, ס'איז אַ מחייה אַנצושטופן דעם זכרון מיט אַזוינע "קריטישקלעך".

ביי ד. בערגעלסאָנען טרעפן מיר אַ שפע "קריטישקלעך", זיינע ווערק זיינען איבערגעפולט מיט איינדרוקספולע פּלעקן און ליניעס, וואָס סיגנאַליזירן צו אונדזער אויג און אויער און אַלע אַנדערע חושים, מיט אַ שלל אַסאַציאַציעס פון קלאַנג, פאַרב, דופט, וועלכע זיינען פאַרבאַרגן אין יעדן וואָרט און בילד — דאָס זיינען אַלץ מיטלען פון זיין אימפרעסיע, וועלכע שטרעבט צו איין ציל : "מאַכן אַן אַנגריף אויף דעם לעזער", אַרויסרופן ביי אים די געוואונטשענע שטימונג און איבערלעבונג.

כדי דאָס אַדער יענץ "קריטישקל" זאל זיך פאַרקריצן אין זכרון און צווינגען דעם ליענער בהדרגהדיק זיך איינלעבן אין דער עמפינדונג, וועלכע דער שרייבער איז אויסן ביי אים אַרויסצורופן, קומט ד. בערגעלסאָן אַן צו דער איבערחזרונג, אַ מיטל פון גרויסער עמאַציאָנעלער ווירקזאַמקייט, וואָס איז, ווי באַוואוסט, ברייט פאַרשפּרייט אין דער פּאַלקס־שאַפונג.

צום ביישפּיל, דאָס שוואַרצע קלייד ביי מירעלען, דער "אַפּגעגאַלטער קאַפּ" ביי גדליה הורוויצן, דער "עם־האַרצישער שטערן" ביי אברהם־משה בורנעס, דאָס "יונגע בלאַנד־רויטלעכע און פּריש אַרומגעשוירענע בערדל" ביי שמוליק זיידע־נאַוסקיין — אין "נאָך אַלעמען"; דאָס פנים פון עזריאל פּויונער, וואָס "האַט געשמעקט מיט געלן אייערקיכל, מיט פוטער־געבעקס און מיט שווייס", די "גרויס־גופיקייט" און די "אויסגעקוליעטע אויגן" ביי יצחק־בער קאַסיר — אין "אַפּגאַנג". די אַפטע איבערחזרונג פון פאַרטערט־שטריכן שאַפן ביים ליענער די באַציאונג צו דעם אַדער יענעם פּערסאָנאַזש : מיטגעפּיל און סימפּאַטיע, אַדער, פאַרקערט, ווידערגעפּיל און אַפילו עקל, אין דער מאַס, וואָס דער אויטאָר גופא דאַרף דאָס.

אַ באַזונדער אַרט פאַרנעמט די איבערחזרונג אין ד. בערגעלסאָנס פּיזאַזש, בערגעלסאָן האָט געירשנט ביי אונדזערע קלאַסיקער די קונסט פון "רעפּלעקסן", ד.ה. "אַנשטאַט צו מאַלן דירעקט די נאַטור... האָבן זיי געמאַלט דעם צושטאַנד פונעם מענטשן אין דער געגעבענער נאַטור"¹⁰. די "רעפּלעקסן" זיינען ביי אים געוואָרן די וויכטיקסטע קאַמפּאָנענטן פון זיין אימפרעסיאָניסטישן סטיל און זיינען פון אים דערפירט געוואָרן צו דער העכסטער ראַפּינירטקייט. אין בערגעלסאָנס ווערק רעדט די טויטע נאַטור. די שטייגער־אַביעקטן, וועלכע רינגלען אַרום דעם מענטשן, רעפּלעקטירן, ווינקען זיך דורך, ריידן זיך איבער — דורך זיי לאַזט אונדז דער שרייבער דערפּילן די שטימונג, וואָס הערשט אין דער סביבה, דעם געמיטצושטאַנד פון דעם אַדער יענעם העלד. די איבערחזרונג פון אַ באַשטימטן דאַמינירנדיקן אין געגעבענעם מאַמענט "רעפּלעקס" אינעם פּיזאַזש העלפט דעם שרייבער אַרויסצורופן ביים ליענער די מאַקסימאַלע "עמאַציע־קאַנצענטראַציע" אין דער פון אים געוואונטשענער ריכטונג.

צום ביישפיל, אין "ארום וואַקזאַל":

"פון ווייט איז אַהער דער צוג געלאָפן, און געטראָגן האָט ער מיט זיך אַ גוטע און פריילעכע בשורה פאַר דעם וואַקזאַל און פאַר דער געגנט, און בעאייילט האָט ער זיך די בשורה צו ברענגען. אַבער נאָך אינעם ערשטן אָפּהילכן פון זיין לאַנגן און פריילעכן פייף האָט ער זיך שוין איבערצייגט, אַז די מרה־שחורה איז דאָ זייער טיף און אייביק. ער איז שוין צום וואַקזאַל צוגעקראַכן פאַמעלעך מיט אַ געפאַלענעם געמיט און דאָרטן שטיין געבליבן מיט אַ שווערן און לאַנגן זיפּץ: 'אומזיסט... אומזיסט! און פאַרפאַלן, אַלץ פאַרפאַלן!'"

דאָס גאַנצע בילד איז מיט יעדן קאָמפּאָנענט זיינעם ווי מאַביליזירט צו שאַפן דעם שטימונגספּולן הינטערגרונט פון אויסערסטער אויסוועגלאָזיקייט, אין וועלכער ס'איז פאַרזונקען ניט נאָר דער לאַיִוּצליכדיקער סוּחַר ביינוש רובינשטיין, נאָר די גאַנצע סביבה, וואָס איז פאַראורטיילט צום אונטערגאַנג.

דעם דאָזיקן צוועק דינען די אָפּגעקליבענע עפיטעטן אין דער פּערוואַניפּיצירטער שילדערונג פון דעם צוג, וועלכער האָט זיך געאייילט ברענגען אַ פריילעכע בשורה, נאָר, איבערצייגנדיק זיך, אַז די מרה־שחורה איז דאָ טיף און אייביק, איז ער צום וואַקזאַל צוגעקראַכן, פאַמעלעך, מיט אַ געפאַלענעם געמיט, שטיין געבליבן מיט אַ שווערן און לאַנגן זיפּץ... אין די זיך איבערחורנדיקע ווערטער "אומזיסט" און "פאַרפאַלן" ווערט קאָנדענסירט די שטימונג פון כמעט פאַטאַלער אויסזיכטלאָזיקייט, אין וועלכער ס'איז איינגעהילט דאָס געשילדערטע שטיק לעבן — אַ שטימונג, וואָס רעגט דעם שרייבער, און ער איז אויסן אַרויסצורופן אַן אַדעקוואַטע אויפּרעגונג און שטימונג ביי דעם לייענער.

אויך אין "נאָך אַלעמען" ווערט די אומענדלעכקייט פון מירעלעס טרויער אין דער גרויער קליינשטעטלדיקער וואַכעדיקייט באַטאַנט ניט נאָר מיט דער הילף פונעם פאַמעלעכדיקן סטיל פון דער שילדערונג, ניט נאָר דורך דעם איבערפלוס פון גרויע פאַרבן און שאַטן־פלעקן אין די פּערוואַניפּיצירטע נאַטור־געמעלן, נאָר אויך מיט דער הילף פון פילצאָליקע איבערחורונגען און פאַראַלעליזמען, וועלכע מאַכן געדיכטער די אַטמאָספּער פון מאַנאַטאַנישער לאַנגווייליקייט, וועלכע דריקט אַזוי אויף מירעלען.

"איר איז אַזוי שווער און עקלדיק אויף דער נשמה, גלייך ווי מע וואָלט נעמען דאָס האַרץ און עס אינגאַנצן אין עפעס ברודיקעס איינגעטונקען... און פון די דרויסנדיקע פאַרוואַלקנטע הימלען האָט אַריינגעקוקט דער נייער "וויסטער זונטיק און האָט דאָ דורכאויס זיין איינציק לאַנגווייליקע מחשבה אויסגעשפּרייט. אַ נייע וואָך, אַ וויסטע וואָך, אַ פּוסטע וואָך..."

דער פּערוואַניפּיצירטער מרה־שחורהדיקער, מערסטנטייל האַרבסטיקער פייזאַזש, דער געלאָסן־מאַנאַטאַנער סטיל, די איבערחורונג און דער פאַראַלעליזם אין דער שטיגער־ און נאַטור־שילדערונג — דאָס זיינען קונסט־מיטלען, וואָס מיט זייער

הילף האָט ד. בערגעלסאָן אויף אַן אויסערסט אַנשוילעכען און עמפּינדלעכען אופן איבערגעגעבן די אַטמאָספּער פון אויסגאַנגלאַזיקייט און היסטאָרישער פּאַראָר-טיילטקייט פון דער סביבה, וועלכע ער האָט געשילדערט אין זיינע ווערק ביז דער רעוואָלוציע.

צו דעם דאַרף צוגערעכנט ווערן דער אייגנאַרטיקער דיאַלאָג פון ד. בערגעל-סאָנס פּערסאָנאַזשן אין זיינע ביורעוואָלוציאַנערע ווערק.

דער שרייבער האָט געפרוווט אָפּלייקענען, אַז די דיאַלאָג-פּאַרם אין דער דריטער פּערזאָן דרינגט אַרויס פון זיין אימפּרעסיאָניסטישן סטיל. לויט זיין מיינונג, נעמט זי זיך דער עיקר דערפון, וואָס די העלדן אין "נאַך אַלעמען", צום ביישפּיל, ריידן רוסיש, און עס איז שווער געבן דאָ דעם דירעקטן עקויוואַלענט אין יידיש. ס'האָט געמוזט קומען אַ ניט-דירעקטע פּאַרם.¹¹

מעגלעך, אַז דער דאָזיקער אומשטאַנד האָט געשטויסן ד. בערגעלסאָנען זיך ווענדן צו דער ניט-דירעקטער פּאַרם פון דיאַלאָג, דאָך איז עס ניט סותר דעם פּאַקט, אַז די דאָזיקע ברייט פּאַרשפּרייטע אין זיין פּאַררעוואָלוציאַנערן שאַפּן דיאַלאָגישע פּאַרם איז געוואָרן אַן אַראַנאַישער קאַמפּאַנענט פון דעם שרייבערס אייגנאַרטיקן סטיל און איינע פון די ווירקזאַמע מיטלען אין זיין שאַפונג.¹²

י. דאַברושין שרייבט מיט רעכט:

"בערגעלסאָנס דיאַלאָג איז אויך אין תּוֹך אַן אימפּרעסיאָניסטישע דערשיינונג. ניט וואָס די טיפּן ריידן, נאָר ווי אַזוי זיי ריידן, ריכטיקער, ווי אַזוי זיי טראַכטן דורך רייד — דאָס איז דער הויפּט-פּרינציפּ פון דעם בערגעלסאָנישן דיאַלאָג.

און ניט צופּעליק נוצט בערגעלסאָן אין דיאַלאָג על-פּירוב די דריטע פּערזאָן, ווייל דער אימפּרעסיאָניסטישער רעפּלעקסירנדיקער אַרט ריידן באַשטייט, בעיקר, אין צוהערן זיך בשעת-מעשה צום אייגענעם געדאַנק".¹³

ד. בערגעלסאָנס דיאַלאָג אין זיין רעפּלעקטירנדיקער פּאַרם האָט זיך אַזוי אַרום אַראַנאַיש איינגעשלאָסן אינעם קאַמפּלעקסן שאַפונגס-מיטלען, וואָס מיט זייער הילף איז דער שרייבער אויסן געווען איבערצוגעבן די "אַפּאַנג" און אונטערגאַנג-אַטמאָספּער פון זיינע העלדן און דער סביבה, אין וועלכער זיי האָבן געלעבט, און אַרויסרופן ביים לייענער דעם זעלבן געמישטן מיט-און-ווידערגעפּיל, פון וועלכן ער אַליין איז געווען באַהערשט. די שטאַרקע עמאַציאָנעלע אַנגעלאַדנקייט פון בערגעלסאָנס שאַפּן, דער טיפּער ליריזם, וואָס דרינגט דורך זיינע ווערק, האָבן אים געדינט אַלס בעסטער מיטל צו אַקטיוויזירן דעם לייענער, וועקן ביי אים פּראַטעסט לגבי דעם הערשנדיקן סאָציאַלן אומרעכט און דער ניט-איינגעאַרדנטקייט אינעם געזעלשאַפּטלעכען לעבן אין דער צייט צווישן צוויי רעוואָלוציעס.

ד. בערגעלסאָנס איינשטעלונג אויף מאַקסימאַלער ווירקזאַמקייט פון קינסטלע-רישן וואָרט האָט אויסגעאַרבעט ביי אים אַ זייער ראַפּינירטע סקרוּפּולעזיקייט לגבי יעדן באַוונדערן קאַמפּאַנענט אינעם קונסט-ווערק, אַזוי האָט דער שרייבער, צום

ביישפיל, געהאלטן, אן שוין אליין מיט דעם נאָמען דאַרף דאָס ווערק באַהערשן דעם לייענער. נאָך מער, אינעם נאָמען דאַרף שוין זיין פאַרבאָרגן אַ שטיק עקס-טראַקט פון דער שטימונג, מיט וועלכער דאָס ווערק איז באַהויכט. אַלס בעסטער ביישפיל פון אַזאַ נאָמען קען אַנגערופן ווערן "נאָך אַלעמען". אַרויסגייענדיק פון דער דאָזיקער הנחה, האָט דער שרייבער, ווי ער אַליין דערציילט, בדרך-כלל באַטיטלט זיינע ווערק ערשט נאָכדעם, ווי זיי זיינען געווען ענדגילטיק פאַרענדיקט ¹⁴. אַ ביו גאָר אַנטשיידענע באַדייטונג האָט ד. בערגעלסאָן צוגעגעבן דעם אָנהייב פון אַ ווערק. ער האָט געהאלטן, אַז דער אָנהייב פון ווערק דאַרף דעם לייענער גלייך איינשליסן אין דער אַטמאָספּער פונעם ווערק און אַנטשטעקן אים מיט דעם מחברס שטימונג. ער דאַרף אין זיך אַנטהאַלטן אין אַ קאַנדענסירטער פאַרם דעם שרייבערס "דאָס בין איך אויסן". דער שרייבער האָט זיך מתודה געווען, אַז דער אָנהייב איז פאַר אים שטענדיק געווען די שווערסטע מערכה, ווייל ער האָט גע-דאַרפט און געמוזט זיין "אַ קאַנצענטראַט פונעם גאַנצן ווערק" ¹⁵. נאָך מער, דער שרייבער האָט ניט איין מאָל אַרויסגעזאָגט דעם געדאַנק, אַז נאָך דעם אָנהייב פון אַ ווערק קען מען אורטיילן וועגן דעם גראַד מייסטערשאַפט פונעם קינסטלער. אַלס אַ קלאַסישן ביישפיל פון אַזאַ מין אָנהייב, וועלכער איז אַ קאַנצענטראַט פונעם ווערק און פאַרבאָרגט אין זיך אין אַ העכסט קאַנדענסירטער פאַרם זיין קינסטלערישע אידיע, האָט ד. בערגעלסאָן ליב געהאַט אַנצורופן דעם באַרימטן אָנהייב פון ל. טאַלסטאָיס ראַמאַן "וואַסקרעסעניע".

די אָנהייבן פון ד. בערגעלסאָנס וויכטיקסטע ווערק פאַרמאַגן טאַקע די אַלע אַנגערופענע אייגנשאַפטן.

די שילדערונג, מיט וועלכער ס'הייבט זיך אָן "אַרום וואַקזאַל", פירט גלייך אַריין דעם לייענער אין דער אַטמאָספּער פון דער תקופה צווישן צוויי רעוואָלוציעס, אין וועלכער ס'איז איינגעהילט די גאַנצע אַאָנדלונג אינעם ווערק. די גוט באַקאַנטע, כמעט אין אַ פליגל-וואַרט אומגעוואַנדלטע שורות, מיט וועלכע ס'הייבט זיך אָן דער ראַמאַן "נאָך אַלעמען" — "גאַנצע פיר יאָר האָט זיך צווישן זיי געצויגן דער היי-מישער קליינשטעטלדיקער שידוך" אַאָוו. — שטעלן מיט זיך פאַר אַ מוסטער פון אַן אָנהייב, וועלכער איז אַ "קאַנצענטראַט פונעם ווערק". דאָ איז שוין פאַרבאָרגן די הויפּט-טעמע, אַרום וועלכער ס'הייבן זיך אָן די דראַמאַטישע געשעענישן אין מירעלעס לעבן. אין זיי לאָזן זיך שוין שפירן יענע פסיכאָלאָגישע "סודות", מיט וועלכע ס'זיינען איבערפולט מירעלעס כוונות און אַאָנדלונגען. אין זיי הערט זיך שוין די "מוזיק" פונעם ראַמאַן, די טרויעריק-צעצויגענע מעלאָדיק, וועלכע דרינגט אים דורך פונעם ערשטן ביזן לעצטן זייטל.

נאָך מער. דער אָנהייב פון יעדן פון די פיר טיילן אין ראַמאַן איז אַ מין קאַצענטראַט פונעם תמצית פון יעדן טייל, אַן עקסטראַקט פון דער שטימונג, מיט וועלכער ער איז אַנגעזאַפט. אין ערשטן טייל — די דערמאַנטע שורות וועגן די

אַפּגעשיקטע תּנאים — פּירן אונדז אַריין אין די באַצייאונגען צווישן מירעלען און וועלוול בורנעס, דעקן אויף אַ ריי שטריכן אין איר כאַראַקטער, דייטן אָן אויף גדליה הורוויצעס ירידה. די שורות "געפּלאַנטערט זיך האָבן אַלץ מער און מער ר' גדליה הורוויצעס געשעפּטן", מיט וועלכע ס'הייבט זיך אָן דער צווייטער טייל, דערשיינען אַלס פּרעליודיע צו מירעלעס געצוואונגענעם שידוך מיט ש. זיי־דענאָוסקיין. אין דער רעפּליק "שמוליק, גיי דיר אַוועק", וואָס דינט אַלס אָנהייב צום דריטן טייל, ווערט אויפּגעדעקט די געשפּאַנטקייט פון דער דראַמאַטישער סיטואַציע, אין וועלכער ס'געפינט זיך מירעלע, וועלכע זעט דעם איינציקן אויסוועג אינעם גט. דער פּערטער טייל הייבט זיך אָן מיט דעם שטימונגספּולן זאַץ: "דאָס איז געווען אין די פּראַסטיקע שטורעם־שנייען, וואָס צווישן גרויס־הגא און צווישן גויישן נייאַר". די שורות קלינגען ווי אַן אָנזאָג אויף קומענדיקע גורלדיקע געשעענישן: גדליהס טויט, מירעלעס צוריקקערן זיך אין שטעטל, און דער טראַג־גישער אויספיר, צו וועלכן זי קומט, אַז נאָך איידער זי איז געבוירן געוואָרן, האָט עמעץ שוין איר פּרילינג איבערגעלעבט.

דער גוואַלדיקער אחריות־געפּיל לגבי דעם באַרוף פונעם שרייבער און דאָס טיפע אַנערקענען די גרויסע געזעלשאַפטלעכע ראָל פון דער קונסט האָבן אויס־געאַרבעט ביי ד. בערגעלסאָנען אַ קריטישע באַצייאונג צו זיך אַליין, צום אייגענעם שאַפּן. יעדעס ווערק זיינס האָט דער שרייבער ממש אויסגעטראַגן, אויסגעפּיבערט, אויסגעווייטיקט.

דער וויכטיקסטער פּאַרבאָדינג פאַר יעטווידן שעפּערישן אויפטו איז פאַר ד. בערגעלסאָנען ראשית־כל געווען די גענויע באַקאַנטשאַפט מיט דער סביבה, וועלכע דער שרייבער קלייבט זיך שילדערן. ער האָט אויך געהאַלטן פאַר נויטווענדיק האָבן אין זיינע באַשטימטע פּראַטאַטיפּן, וועלכע דאַרפן בילדן דעם יסוד פאַר זיינע געשטאַלטן. בדרך־כלל האָט ער געשריבן וועגן געשעענישן, סביבות און געשטאַלטן, וועלכע ער האָט גוט געקענט. ווען דער שרייבער האָט אין 1912 יאָר פאַרטראַכט אַ היסטאָרישן ראַמאַן, האָט ער פּלאַנירט אויף 2־3 יאָר אַרויס־צופאַרן קיין אויסלאַנד, "צו לערנען די אַלט־גריכישע און רוימישע קולטורן, קריסטנטום, די אַמאַליקע עטיק... פאַרענדיקן מיינע ידיעות אין יידנטום, אין דער עפאַכע פון חורבן בית שני, זיין אין פּאַלעסטינע און אין רוים"¹⁶, אויף וויפל די דאָזיקע רייזע איז ניט צושטאַנד געקומען, איז דער פאַרטראַכט ניט רעאַליזירט געוואָרן. אויך דער ראַמאַן "ראַוורעבע", וועלכן דער שרייבער האָט אָנגעהויבן שרייבן אין 1909—1910־טן יאָרן, איז, לויט דער מיינונג פון די בערגעלסאָנ־פאַרשער, געבליבן ניט פאַרענדיקט, ווייל ווי נאָר דער שרייבער איז געקומען צו די קאַפּיטלען, וועלכע האָבן געזאַלט שילדערן זיין העלד אין דער שווייץ, איז ער געבליבן שטיין, ווייל ער האָט די דאָזיקע סביבה ניט געקענט¹⁷.

דערפאר האָט זיך אים אין די זעלבע יאָרן איינגעגעבן מיט אַ באַזונדערן אימפעט צו אַרבעטן איבער "נאָך אַלעמען", ווייל מיט דער סביבה און מיט טיפן, מיט וועלכע ער האָט דאָ געהאַט צו טאָן, איז ער געווען אויסגעבונדן. לויט דער גביית עדות פון נחמן מייזל, האָט ד. בערגעלסאָן געהאַט פאַר זיך פאַרטיקע פּראָטאַ- טיפן כמעט פאַר יעדן איינעם פון די אַרויסגעבראַכטע געשטאַלטן. אויך אין "אַרום וואַקזאַל" דערציילט נ. מייזל, האָט דער שרייבער "געמאַכט אַ דיך-וּחשבון מיט זיין היימשטעטל, מיט יענער סביבה, מיט יענער גרופע אייגענע און נאַענטע מענטשן, מיט וועמען ער איז געווען פאַרבונדן אין זיין יוגנט אין אַכרימאָווע און מאַנאַסטי- רישטשע... די אַלע מענטשן, די מעקלערס ביים וואַקזאַל, די אַפגעקומענע און אויפגעקומענע יונגע און עלטערע סוחרים און בעיקר — די יונגע הונדיקע קלאַרע, מיט וועלכער בערגעלסאָן איז אין זיין היים געווען פאַרבונדן, איז אים געבליבן נאַענט און אייגן אויך ביים מאַלן און אַרויסברענגען זי אין דער אַרום וואַקזאַל- סביבה... און אַפילו איר אמתן נאַמען האָט ער ניט געענדערט — געבליבן דער זעלביקער ווי אין לעבן"¹⁸.

די זכרונות פון דוד בערגעלסאָנס מיטציטלער און פריינט וואַרפן אַ שיינן אויף דעם אופן פון דער בערגעלסאָנישער טיפּיזאַציע פון געשטאַלטן. "מירעלע — שרייבט נ. מייזל — איז געקנאַטן פון צוויי לעבעדיקע פרויען, צו וועלכע בערגעל- סאָן איז געווען ניט גלייכגילטיק, ער האָט זיי געמאַלט מיט ליבשאַפט און פיעטעט, אָבער אויך מיט אַ ספעציעלן ווילן צו באַטאַנען זייערע נעגאַטיווע שטריכן. שאַרפער און שניידיקער און אַפט גאַנץ סאַטיריש האָט ער אַרויסגעבראַכט די יונגעלייט, וואָס שדכנען זיך צו איר. אויך זיי זיינען געמאַלט לויט לעבעדיקע פּראָטאַטיפן, וועלכע האָבן געלעבט אַרום אונדז און איך האָב זיי גוט געקענט"¹⁹. "די זיידענאָוסקיס, דער פעטער יעקביסוף און דער זון שמואל — איך האָב זיי אַלע גוט געקענט, ווי אויך די איבעריקע געשטאַלטן אַרום גדליה הורוויץ, זיין פרוי און טאַכטער מירל, און די אַקושאַרקע שאַץ, און די טאַראַביי-משפחה, און אידאָ שפּאַליאַנסקי און מאַנטשיק, נתן העלער, דער פּראָוויזאָר — געהילף סאַפּיאָן און אוודאי הערץ, וואָס צוזאַמען מיט זיין "פנים שמייכלט דער גרינער אַפּגלאַנץ, וואָס אין זיינע קליינע טיף-אַריינגעגראַבענע אויגן" אַזו. די אַלע, וואָס האָבן געקענט אורי ניסן גנעסינען, דערקענען אים זייער גוט אין די אַלע אינטערעסאַנטע טרעפלעכע סצענעס, אין דעם שווייגן און האַלטונג פון הערצן"²⁰.

אינטערעסאַנט זיינען אין דעם פרט די אַרויסזאָגונגען פונעם שרייבער אַליין, לויט זיינער אַ מיטיילונג, זיינען די געשטאַלטן און סביבות, וועלכע ווערן געשילדערט אין זיינע ווערק, "סינטעטישע", ד"ה, געוויינלעך זיינען פאַראַן מאַדעלן און פּראָטאַטיפן, זיי ווערן אָבער אין פּראָצעס פון שאַפן סינטעזירט, עס ווערן צונויפגעשמאַלצן פון עטלעכע מענטשן, עטלעכע שטעטלעך און סביבות. כמעט אַלע געשטאַלטן פון "נאָך אַלעמען", דערציילט ד. בערגעלסאָן, זיינען קיעווער,

אויך מירל איז אַ קיעווער (אחוץ גדליה הורוויץ, וואָס איז מאַדעלירט פון אַ שטעטלדיקן גביר, נאָר זיינע פיזישע שטריכן זיינען גראַד גענומען פון אַ באַקאַנטן פאַרמעגלעכן דאָרפישן יידן). דאָס שטעטל פון "נאָך אַלעמען" איז אַ סינטעטיש שטעטל, אַזוי אויך דאָס שטעטל פון "ביים דניעפער". ביים שרייבן "אין אַ פאַר-גרעבטער שטאָט" — באַמערקט דער שרייבער — האָט ער געהאַט אין זיינען לע-טישעווי, פּאָדאָליער גוב. געווען דאָרט טאַקע ענלעכע טיפן ווי בורמאַן, אלישע אַא. אין "ביים דניעפער" זיינען דאָ אייניקע אויטאָביאָגראַפישע עלעמענטן, צום ביישפּיל, אין דער פענעק-געשטאַלט, אין דער שילדערונג פון די קינד-מענטשן אַא. די פיגור פון מיכאל לעווין איז סינטעטיש, צונויפגעגאַסן שטריכן פון אייניקע גבירים. דערהויפּט האָט דאָ געדינט פאַר אַ מוסטער דער פאַטער פון נ. מייזל און זיין הויז. שיינדל די גרויסע איז אויך אַ סינטעטישער טיפ. ...²¹

דער שאַפונגס-פראַצעס איז ביי ד. בערגעלסאָנען, ווי עס דערציילן זיינע פריינט און ער אַליין, געווען באַגלייט מיט גרויסע חבלי-לידה. יעדעס פאַרטראַכט ווערק איז געקומען אויף דער וועלט נאָך לאַנגדויערנדיקע איבערלעבונגען. דאָס איינגעזאַפטע אין זיך שטיק לעבן האָט באַדאַרפט רואיק איבערגעקאַכט ווערן, דורכגעלאָזט ווערן דורך די "רערן" פון זיין שעפּערישן געמיט, איידער ער האָט זיך געזעצט צום שרייבטיש.

"ער האָט געמוזט אויסטראַגן, אויסוואַרעמען אין זיך די טעמע — דערציילט נ. מייזל — לאָזן וואַקסן און אַנקליידן זיך מיט כאַראַקטער-שטריכן און שטייגער-פרטים זיינע געשטאַלטן. אין זיין שרייבן-שאַפן איז ער ניט געווען קיין שנעל-גייער... דער פראַצעס פון אַנלאַדונג (און אויסלאַדונג) איז געגאַנגען ביי ד. בער-געלסאָנען זייער לאַנגזאַם, אָן איבעראַשונגען, אָן האַסטיקע איבערוואַנדלונגען"²².

די אויסלאַדונג ביים שרייבטיש איז געווען באַגלייט מיט ניט קיין קלענערער עבודת-פרך. "איך האָב אויף דוידן גרויס רחמנות, צוקוקנדיק זיין קאַטאַרגע, בשעת ער זיצט און אַרבעט" — האָט זיך ניט איין מאָל געקלאַגט דעם שרייבערס פרוי ציפע²³. "איך האָב אייך ערשט פאַראַיאָרן נאָך איין מאָל אויפדערנאַכט געטראַפן ביי אייער טיש — האָט געשריבן דער ניסתר אין זיין באַוואוסטן בריוו צו ד. בערגעלסאָנען — נאָך אַ טאַג, צו זען געווען, שווערער אַרבעט; די הויט פון פנים איז ביי אייך געווען דורכגעשפיקעוועט און דורכגערייכערט פון אַ גאַנצן טאַג פאַפּיראַסן — אַזש בלוי, און איר זייט נאָך אַלץ געזעסן ביי דער מאַטעווער שייין פון לאַמפּ איבער אייערע פאַפּירן פאַרטאָן"²⁴.

לויט דעם שרייבערס אַנגאַבן, האָט ער געאַרבעט בלויז בייטאַג. זיין נאַרמע: 5000 בוכשטאַבן אַ טאַג (אַן ערך צוויי זייטן), מיט איין אַפרו-טאַג אין דער וואַך. דאָס עצם שרייבן האָט ד. בערגעלסאָן געהאַלטן אַלס אַ וויכטיקן פאַקטאָר. "ווען איך זען זיך שרייבן — האָט ער דערציילט — זע איך קלאָר די סכעמע פונעם

גאַנצן בוך. אין פּראָצעס פון שרייבן ווערט זי אָבער פּאַרנעפּלט, און דאָס שרייבן באַשטייט אינעם דעשיפּירן די סכּעמע, אינעם אויפהייבן דעם נעפּל" ²⁶.

ד. בערגעלסאָן איז געווען אומדערמידלעך אין שלייפן, פּאַלירן און פּאַרפּול-קאַמען דאָס ווערק, וועגן דעם זאָגן עדות די פּילצאַליקע איבעראַרבעטונגען פון גאַנצע זייטלעך, בויגנס, ווערק, עס האָט ניט איין מאָל געטראָפּן, אַז דער שרייבער פּלעגט אָנהייבן אַ דערציילונג אָדער אַ קאַפיטל פון אַ ראַמאַן און עס אָפּלייגן אויף אַ היפשער צייט און ערשט שפּעטער זיך נעמען פּאַר דעם אויפּדאַסניי און שוין גאָר אין אַן אַנדערן, נייעם נוסח. אין זיינע פּריע פּראַגמענטן "ריקות" (אין העברעיִש) און "רייזל" האָבן זיך שוין אַנטהאַלטן עמבריאָנען פון "אַרום וואַקזאַל" און "נאָך אַלעמען". רייזל איז שוין געווען אין אַ געוויסער מאָס אַ פּראָטאַטיפּ פּאַר דעם מירל-געשטאַלט. די קלענערע דערציילונג "פּייוולס מעשיות", וועלכע ד. בערגעלסאָן האָט אָנגעשריבן אין 1910 און פּאַרעפּנטלעכע אין 1919, איז אין תּוך גענומען אַן ערשטער, הגם גאַנץ ווייטער, וואַריאַנט פּאַרן שפּעטערדיקן "ביים דניעפּער". וועגן "נאָך אַלעמען" האָט דער שרייבער אין 1912 געשריבן ש. ניגערן: "דעם ראַמאַן האָב איך כּמעט געענדיקט, נאָר געפונען פּאַר ניטיק אים אָנהייבן נאָכאַמאַל פון בראַשית".

פּילצאַליקע איבעראַרבעטונגען האָבן, לויט די אָנגאַבן פונעם שרייבער, געהאַט אַן אַרט באַזונדערס אינעם פּאַרעוואַלוציאָנערן פּעריאָד. אין סאָוועטישן פּעריאָד האָט דער שרייבער ווייניקער געאַרבעט איבער זיינע ווערק. "ביים דניעפּער" — דערציילט דער שרייבער — איז כּמעט ניט איבערגעאַרבעט, עס זיינען געענדערט בלויז אַ 40—50 איינצלנע זייטלעך. דער שרייבער פּאַרציכנט אַ באַשטימטן חילוק אין זיין אַרבעטס־מעטאָד אין פּאַרגלייך מיט די פּריערדיקע יאָרן: "מער אַראַגאַניזירט און מער אָפהענגיק פון דער "מוזע". ביזן 1914 איז די אַרבעט געאַנגען מיט כּסדרדיקע היפשע איבערייסן... עס איז אויסגעקומען צו "וואַרטן אויף דער באַגייסטערונג", אויפן צוריקער פון שעפּערישן ענטוויאַזם, און אָפּטמאַל פּלעגן אַזוי דורכגיין לאַנגע חדשים... עס דערקלערט זיך מיטן ניט זען קלאָר די ציל-איינשטעלונג פונעם ווערק... און אפשר האָט דאָ געהאַט אַ חלק אויך דאָס ניט גענוגדיקע באַהערשן די טעכניק פון שרייבן" ²⁶.

דער סאָוועטישער פּעריאָד האָט געבילדעט אַ נייעם עטאַפּ אין ד. בערגעלסאָנס שאַפּן. די נייע טעמאַטיק און פּראָבלעמאַטיק, די נייע געשטאַלטן־גאַלעריי, די טיפּערע אידעאישע אַריענטאַציע — דאָס אַלץ האָט גורם געווען צו באַשטימטע ענדערונגען אינעם שרייבערס שעפּערישער מאַניר. אַ שטיק אמת איז געווען פּאַרבאַרגן אינעם באַקאַנטן שפּאַס פון אַהרן קושניר־אָון אויף איינעם אַ בערגעלסאָן־אָונט אין מאַסקווע: "פּיר יאָר האָט זיך געצויגן דער שידוך" פּאַסט שוין ניט פּאַר אונדזער צייט: "פּיר יאָר פּירן אַ שידוך? אין פּיר יאָר פּאַרענדיקט מען אַ פינפּיאַריקן פּלאַן". די דינאַמיק פון דער נייער צייט האָט געצוואונגען דעם

שרייבער אַקטיוויזירן זיין סטיל, זיך באַנוצן מיט ברייטערע פענזלעך, מיט דיקערע פאַרבן. דער שרייבער האָט געמוזט אַריינברענגען מער באַוועגונג אין זיינע בילדער, ראַדיקאַל ענדערן דעם דיאַלאָג: זיינע העלדן האָבן גענומען ריידן. די בערגעלסאַנישע אימפרעסאַניסטישע שילדערונג-מאַניר האָט באַקומען נייע ניואַנסן און שאַטירונגען. אָבער אין איר ספּעציפיק איז זי געבליבן די זעלבע. זי איז, ווי פריער, אַרויס-געדרונגען פונעם שרייבערס עסטעטישן קרעדאַ, פון זיין איינשטעלונג אויף דער גרויסער געזעלשאַפטלעכער ראַל פון דער קונסט. אינעם נייעם עטאַפּ פון זיין שאַפן האָט זיך נאָך אפשר מער ווי פריער געלאָזט שפירן די אינטימע נאַענטקייט צווישן דעם שרייבער און זיינע העלדן, איז נאָך אפשר מער אויסגעוואַקסן דעם שרייבערס מיטבאַטייליקונג אינעם געשילדערטן. דעם שרייבערס אַפּשאַצונג, זיין טאַדלונג אָדער באַוויליקונג ווערט איצט אַפילו בולטער אויסגעדריקט סיי דורך דעם דיאַלאָג, וועלכער האָט איצט באַקומען די געוויינלעכע דירעקטע פאַרם, סיי דורך דער נאַטור-שילדערונג (דער שוין ניט האַרבסטיקער, נאָר אַלץ אַפּטער מיט שייך און זון באַגאַסענער), וועלכע איז געוואָרן לאַקאַנישער, צילגעווענדטער, סאַציאַל-פאַרשאַרפטער, סיי דורך דעם דערציילערישן נוסח גופא, אין וועלכן ס'ווערט שוין ווייניקער עלעגיש נאָכדערציילט וועגן געוועזענעם און מער אין אַ מונטערן און צייטנווייז אַפילו פאַטעטישן טאָן גערעדט וועגן דעם, וואָס קומט פאַר פאַר די אויגן.

מיט דער הילף פון אַלע מעגלעכע קונסט-מיטלען "מאַכן אַן אַנגריף אויף דעם לעזער", באַהערשן אַלע זיינע חושים, צווינגען אים זען, הערן, פילן דאָס, וואָס ער אַליין, דער שרייבער, זעט, הערט און פילט. מיטרייסן אים דורך דער אייגענער אויפּרעגונג און איבערלעבונג — אַזאָ איז געווען און פאַרבליבן ד. בערגעלסאַנס וויכטיקסטער קונסט-געבאַט.

העפט 7, 1976

- 1 ד. בערגעלסאָן, דיכטונג און געזעלשאַפטלעכקייט. ביכער-וועלט, נומ' 4-5, 1919, ז' 12-13.
- 2 "יידישע קולטור", נומ' 9, 1960, ז' 48-49.
- 3 דאַרטן, ז' 49.
- 4 דאַרטן, דאַרטן.
- 5 דאַרטן, ז' 50.
- 6 דאַרטן, ז' 60.
- 7 דאַרטן, ז' 51.
- 8 מ. עריק, ד. בערגעלסאָן. יידישע קולטור, נומ' 6, 1964, ז' 41.
- 9 דאַרט, ז' 42.
- 10 ד. בערגעלסאָן, לעקסיקאָן פּראַבלעמען אין דער יידישער ליטעראַטור. זשורנאַל "פּראַ-פּאַסט", 2, 1937, ז' 143.

ליטערארישע עסייען

- 11 מאַטעריאלן צו ד. בערגעלסאָנס ביאָ-ביבליאָגראַפיע. וויסנשאַפט און רעוואָלוציע, 7-1, 1934, ז' 74-73. אַן ענלעכע אַרויסזאָגונג ברענגט מ. קאַץ (זע "זאַמלונגען", נומ' 19, 1959, ז' 12):
- "ווען איך האָב אין אַ שמועס מיט בערגעלסאָנען אים אַ פּרעג געטאָן, ווי קומט עס, וואָס די פּאַרשוינען פון זיינע ווערק רייַדן אַזוי ווייניק, בלויז אַפּגעריסענע, אַפּגעהאַקטע ווערטער, און ס'רוב רעדט ער, בערגעלסאָן, אַליין פאַר זיי. זיין ענטפער איז געווען, אַז ער מוז רייַדן פאַר זיי, ווייל זיי, זיינע פאַרשוינען, ספּעציעל, ווען עס האַנדלט זיך וועגן דער יידישער אינטעליגענץ אַדער האַלב-אינטעליגענץ, פאַרמאָגן שוין ניט קיין אייגענע שפּראַך. זיי רייַדן שוין כמעט ניט קיין יידיש".
- 12 עס איז דאָך אַ פאַקט, אַז די דאָזיקע דיאַלאָגישע פאַרם איז כמעט לחלוטין פאַרשוואונדן אין בערגעלסאָנס ווערק פון סאָוועטישן פעריאָד, הגם פיל פון זיינע העלדן געהערן צו די זעלבע שיכטן, וועלכע רייַדן מערסטנטייל רוסיש.
- 13 י. דאַברושין. אונדזער אימפּרעסיאָניזם. שטראָם, נומ' 4, 1923, ז' 73.
- 14 וויסנשאַפט און רעוואָלוציע, 2-1, 1934, ז' 70.
- 15 דאַרט, ז' 71.
- 16 פון אַ בריוו צו ש. ניגערן. ציטירט לויט "יידישע קולטור", נומ' 3, 1963, ז' 11.
- 17 "יידישע קולטור", נומ' 3, 1963, ז' 10.
- 18 דאַרט, ז' 9.
- 19 נ. מיזיל, קעגנזייטיקע השפּעות אין וועלט-שאַפּן, וואַרשע, 1965, ז' 315.
- 20 "יידישע קולטור", נומ' 3, ז' 12-13.
- 21 "וויסנשאַפט און רעוואָלוציע", 2-1, 1934, ז' 73.
- 22 "יידישע קולטור", נומ' 3, 1963, ז' 10.
- 23 זע י. שטערנבערג. דער גרויסער פּראָזע-מיסטער. "סאָוועטיש היימלאַנד", נומ' 4, 1964, ז' 4.
- 24 ציטירט לויט י. שטערנבערג "דער גרויסער פּראָזע-מיסטער", זשורנ' "סאָוועטיש היימלאַנד", נומ' 4, 1964, ז' 20.
- 25 "וויסנשאַפט און רעוואָלוציע", 2-1, 1934, ז' 72.
- 26 דאַרט, דאַרט.

איזוי כאַריק

וועגן דעם אָפּשטאַם פון זיין דיכטונג האָט איזוי כאַריק דערציילט אין אַ ריי ווערק, באַזונדערס אין דער ליד "מיין יוגנט" און אין דער לעצטער פּאַעמע "אויף אַ פּרעמדער חתונה".

ווען מע לייענט כאַריקס "מיין יוגנט", קומט אויף אין געדאַנק ח. נ. ביאַליקס באַקאַנט ליד "שירתי", הגם ביאַליק און כאַריק זיינען לויט זייער שאַפונג גאַנץ פאַרשיידענע דיכטער און עס איז שווער צו געפינען אַ קרובהשאַפט צווישן זיי. צוויי גרויסע דיכטער האָבן אין פאַרשיידענע צייטן דערציילט וועגן דעם "ייחוס" פון זייער דיכטונג. ביידנס לידער זיינען געבוירן אין די "שטילע געסלעך", אין דער אַטמאָספּער פון נויט און אַרעמקייט. נאָר איינער האָט זיין ירושה געצויגן פון דעם טאַטנס טרויעריקע שבת־זמירות, וועלכע זיינען געגאַנגען "פון אַ ליידיקן מאַגן און געלעכערטן האַרצן", פון דעם וויסטן און אויסזיכטלאָזן געזאַנג פון דער גריל — דעם "דיכטער פון דלות"; דער צווייטער דיכטער האָט זיין געזאַנג געשעפט פון דער "זאַפטיקער שטיים" פון זיין טאַטן דעם שוסטער, פון דעם הילכיקן קלאַפן פון זיין האַמער, וואָס "פאַלט און צאַפלט צווישן די קני".

ביאַליקס ייחוס־בריוו איז דער יידישער דלות, וואָס וויסט ניט קיין תקומה, ווערט ניט באַהעלט מיט דער מינדסטער האַפענונג, האָט ניט די קלענסטע אויס־זיכטן אויף בעסערס... כאַריקס ליד שטאַמט אויך פונעם דלות, נאָר טוט אַקאַרשט אַ קוק, וויפל האַפענונג און פרייד עס שטראַלט אַרויס פון דער ליד "מיין יוגנט"! אין ליד ווערט דערציילט וועגן זיין ייחוס אַ דיכטער, וואָס האָט אַנגעהויבן זינגען נאָך די ערשטע שטורעם פון אַקטאַבער — זיי האָבן געבראַכט מיט זיך פריידיקע אויסזיכטן פאַר די "קרעפטיקע יינגלעך פון די ענגע און הילצערנע געסלעך".

ביאַליק האָט זיך שפעטער געמוזט מודה זיין, אַז זיין געוויין איז געגליכן צו דער "קלאַג פון דער סאַווע אין דער וויסטעניש". כאַריק האָט מיט שטאַלץ געקאַנט זאַגן:

אין היינטיקן אויפרוף אין העכסטן
כ'האָב דאָס ליד פון מיין טאַטן דערקענט!

כאַריק האָט געבראַכט אין דער ליטעראַטור דאָס קרעפטיקע און זאַפטיקע ליד פון זיין טאַטן דעם שוסטער, די גאַליקע איראַניע פון זיין זיידן דעם בדחן. פון אים,

ווי פון אַנדערע אַזוינע ווי ער, וואָס "זייער מוזע ווייסט ניט קיין אַנדער עקזיסטענץ, ווי אַן אַקטאַבערשע" (מ. ליטוואַקאָוו), האָט ווירקלעך אַ שפּאַר געטאַן מיט "שווערער קראַפט פון הונגעריקע טאַטעס", און דאָס האָט אין אַ גרויסער מאָס באַשטימט די אייגנאַרטיקייט פון זיין דיכטונג. פון די "הונגעריקע טאַטעס" קומט די שטאַרקע אַנגעלאַדנקייט מיט סאַציאַלן ווייטיק און סאַציאַלן האָס. די קאַלאַסאַלע רייכטימער פון דעמאָקראַטישן פּאַלקלאַר זיינען געוואָרן דער וויכטיקסטער מקור, פון וועלכן ס'האַט געצויגן איר יניקה כאַריקס דיכטונג. און ניט נאָר אַ מקור. די פּאַלקס-שאַפונג איז פאַר אים אין אַ געוויסער מאָס געוואָרן אַ שול, וואָס האָט אים געהאַלפן אויספילן זיין פּאַעטישע מיסיע, די מיסיע פון אַ זינגער פאַרן פּאַלק.

כאַריקס לירישער אומרו איז געווען אַנגעלאָדן מיט געזעלשאַפטלעכער ליידן-שאַפט. זיינע אינטימע טענער זיינען געווען מיליווייט פון דער טראַדיציאָנעלער אינדיווידוואַליסטישער ליריק. "איך האָב זיך נאָך קיינמאַל מיט זיך ניט פאַרשפּאַרט, מיט זיך אויג אויף אויג ניט באַגעגנט" — האָט שפּעטער געשריבן איזי כאַריק. און ווירקלעך, פון סאַמע אַנהייב האָט אים געצויגן "צו גאַס", "צו מענטשן", זיין גרעסטער יום-טוב איז געווען:

פייערלעכע אַוונטן אויף ליכטיקע עסטראַדעס,
לייען איך און לייען, ביז איך ווער ניט מיד.
אין גאָר מיין גאַנצער אופריכטיקייט בין איך זיך מתוודה
און זינג אַרויס פאַר אַלעמען דעם יום-טוב פון מיין ליד.

כאַריק דער ליריקער האָט געזען פאַר זיך אַ ברייטע אוידיטאָריע, וועלכע ער האָט גערופן, באַמיט זיך אַנשטעקן זי מיט דעם יום-טוב פון זיין געמיט. פונדאָנען האָט געשטאַמט זיין נסיעה צום דינאַמישן סטיל פונעם לעבעדיקן מענטשלעכן געשפּרעך, צום דיאַלאָג, צו קאָמוניקאַטיווע רייד-פאַרמען, וועלכע זיינען זייער אַנגענומען אויך אין דער פּאַלקסדיכטונג, באַזונדערס אין דער באַלאַדע. אין כאַריקס לידער און פּאַעמעס טרעפן מיר אַפט, ווי אין דער פּאַלקסליד, די רעטאָרישע פּראַגע אָדער דעם רעטאָרישן אויסרוף, די ווענדונג, פאַרשיידענע אַנדערע אַקטיווע רייד-פאַרמען, שטייגער-ווערטלעך, אינטעריעקציעס — אַלץ אַזוינע קינסטלערישע מיטלען, וועלכע זיינען אַריענטירט אויף גרויסער עמאַציאָנעלער אויפוויקונג. אויף צו אַקטיוויזירן דעם צוהערער, רייסן אים מיט זיך, מערקווירדיק, וואָס כאַריק האָט אין זינען דער עיקר דאָס געפיל אָדער דאָס געהער פון זיינע ליינער (ריכטיקער: צוהערער), פיל ווייניקער — דאָס אויג. ער שטרעבט דערצו, אַז זיין דיכטערישע איבערלעבונג זאָל ווירקן אַן באַפּוזונגען און אַרנאַמענטן, ער מיינט אויס ווי ווייט מעגלעך ברייטע באַשרייבערישקייט, פּלאַסטישע געמעלן און סקול-פּטורישקייט — אַלץ, וואָס מאַכט דאָס בילד סטאַטיש. כאַריקס סטיכע איז דינאַמיק פון בילד, פּערז, וואָרט.

נאַטירלעך איז אויך די גוואַלדיקע אויפֿמערקזאַמקייט צו דער מוזיקאַלישער זייט פֿון דער ליד. דער דראַנג צו מעלאָדישקייט דרינגט ביי כאַריקן אַרגאַניש אַרויס פֿון דער שעפֿערישער איינשטעלונג פֿון אַ דיכטער, וואָס רעדט מיטן פֿאַלק, טרעט אַרויס פֿאַר ברייטע מאַסן.

מ. ליטוואַקאָוו האָט מיט רעכט געשריבן וועגן כאַריקן :

"ער איז אַליין אָנגעלאָדן מיט פֿאַלקלאָר, וועלכן ער האָלט אין איין אויסלאָדן פֿון זיך און איבערדיכטן און שאַפֿן ווערק, וואָס ווערן גלייך ווי פֿאַלקלאָר, גייען אַריין אין די גלידער, צעגלייען זיך איבער די אברים פֿון אונדזער מאַסן־שאַפֿונג — ער איז אַ פֿאַלקסזינגער, אַ זינגער פֿונעם רעוואָליוציאַנערן סאָוועטישן פֿאַלק".

כאַריקס ערשטע לידער, וואָס האָבן אונטערן פּסעוודאָנים אי. זעמבין זיך געדרוקט אין 1920 איז מאַסקווער זשורנאַל "קאָמוניסטישע וועלט", זיינען געשריבן אינעם נוסח פֿון דער מאַסעווער אַרבעטער־פּאַעזיע אין די ערשטע יאָרן נאָך דער רעוואָלוציע. אין זיי פּרעוואָלירט דער ראַמאַנטיש־התלהבותדיקער טאָן, עס פעלט נאָך אַבער די באַזינקונג פֿון די גרויסע געשעענישן.

אין 1922 איז אַרויס כאַריקס ערשט ביכעלע לידער "ציטער", אין וועלכן ער האָט זיך מתוודה געווען, אַז זיינע יונגע "אַקסלען" זיינען "גרינג באַלאָדן מיט ירושה" און אַז "ציטריק" גייט ער "צום פֿאַרטאָג". די בילדער זיינען דאָ אַ ביסל פֿאַרנעפֿלט. עס פילט זיך ערטערוויי די השפּעה פֿון די אימאַזשיניסטן, דעם דיכטער פֿאַרפֿאַנגט דאָס געשפּענסט פֿונעם "באַרוועס־אומגליקלעכן שטעטעלע", וואָס פֿאַלט און קניט "מיט שעפּס־טענה", וואָס גייט אונטער אין נאַקעטן אַש פֿון זיינע שולן, מיט "לעצטן בוימל־טריף" פֿון זיינע קריגעלעך.

מיר שפירן אַבער, אַז דעם דיכטערס האַרעפּאַשנע נאַטור איז דערווידער דער בינ־השמשות מיט די טונקעלע פֿאַרבן. אין דער שקיעה־אַטמאָספֿער רייסט זיך אַריין די זעאונג פֿון די "רייזן", וואָס "האַבן שטיל געהויבן קעפּ נאָך בלויער שיין... און עפעס שטיל אויף מיר געוויזן". עס קומט דאָס פֿאַרגעפיל פֿון "אַ געלעכטער, וואָס וועט זיך היינט צעווינגן, ווי אַן אומרו אין די הימלען", פֿון פּריידן, וואָס דאַרפֿן און מוזן קומען :

ערגעץ וואַכט שוין אַז אַנדער ריגל,

ערגעץ וויגט זיך אַ ניי געצעלט ...

דער דיכטער רייסט זיך פֿון קלעם, שטרעבט אַראַפּשליידערן פֿון זיך די שווערע לאַסט, וואָס דריקט אויף זיינע פּליגלען :

איך וויל מער ניט, אַז שווינגן זאָל אַ לאַנד !

איך וויל מער ניט, אַז שטומען זאָל אַ ניגון !

א. ווארף אראפ דיין אויסגעשטראלטע האַנט
און לעסטער ניט דעם הייב פון מיינע פליגלעך.

כאַריק טרעט אַרויס קעגן יענע, וואָס "בייגן זיך שטיל אויף קראַנקער קאַטע-
רינקע" און "טריפן אין טרערן און לעסטערן מיט אויגן-ליכטלעך וועקסענע". נאָר
איצט איז שוין זיין וועלט-אַנשוואונג ניט אויסגעדריקט דעקלאַראַטיוו. אַ געלייטער-
טער גייט דער דיכטער אַרויס דער וועלט אַנטקעגן.
אַזוי איז דורכגעטראָטן געוואָרן דער וועג פון "ציטער" צו דער "ביינערדיקער
וואָר" (1924—1925).

אין "ציטער" האָט כאַריק גערעדט אין זיין אייגענעם נאָמען, דאָרט האָט
פרעוואַלירט דער "איך". אין די לידער פון דער "ביינערדיקער וואָר" איז געקומען
דער "מיר", דער "איך און אַזוינע ווי איך" (פּעפּער).

די ליריק איז דאָ גאָר פון אַ נייעם מין. דער דיכטער רעדט דאָ אין נאָמען
פון אַ גאַנצן דור יונגען, וואָס זיינען "געבענטשט מיט האַריקע אַקסלען" און "קרעפּ-
טיקע הענט", יונגען, וואָס זיינען געקומען פון שטעטלעך און דערפער, פון חורבות
און רואינען, פול מיט ברען און אימפעט צו לייגן די ציגל פאַר דעם גראַנדיעזן
בנין פונעם יונגן סאָוועטישן לאַנד.

דעם נשמה-פיבער פון אַט די יונגע "וואַלדהעקער", וועלכע ס'שרעקט ניט דאָס
"דעמבענע געשריי" פון אומגעוואַלגערטע אַלטע וועלטן, וועלכע זיינען כמעט
אַסקעטיש פאַרליבט אין "האַרבער מי" און "שוואַרצן ברויט", וועלכע "טרינקען
דאָס לעבן רוייערהייט און וואַרטן ניט ביז עס וועט נעמען שטאַרבן" — האָט מיט
גוואַלדיקער אינטימער וואַרעמקייט איבערגעגעבן כאַריק אין זיינע לידער.

אין שווערע שעהן פון געראַנגל טוט אַמאָל שטאַרק אַ צי צו פרידן און צו
ליבשאַפט, נאָר "רו און ליבשאַפט — דערנאָך!". דורך אומרו צו רו, דורך שנאה
צו ליבשאַפט — אַזאָ איז די דיאַלעקטיק פון דער דינאַמישער צייט. דער לירישער
העלד איז זיכער, אַז "הינטער דעם אומרו פון קעפּ" פון זיין דור וועט בלייבן "די
שיין", און געניסן פון איר וועט דער דור, וואָס וועט קומען, ער וועט שוין זען
"די בלוטיקע ציגל אין זויבערע ווענט". די עסטאַפעטע פון די, וואָס זיינען "געפאַלן
גערעכטע אויף די שטיינער און אויפן בלוט פון פער-לאַשעז", האָבן איבערגענומען
די זיגער פון דער גרויסער רוסישער רעוואַלוציע, די העלדן אויף די פראַנטן פון
בירגערקריג. זיי טאַקע ווידמעט כאַריק זיין עפישן ערשטלינג, די באַהויכטע מיט
רעוואַלוציאַנערער ראַמאַנטיק פאַעמע "מינסקער בלאַטעס".

"מינסק — וויסרוסישער פאַרקלערטער טרויער מיט בעטלערישער אויס-
געקרימטער האַנט", מינסקער בלאַטעס, אַ מענגע פיניעס, וואָס "שפילן זיך דאָ
הוילינקע אין זאַמד" — דאָס זיינען די העלדן פון דער פאַעמע.

די דאָזיקע ניט געוויינלעכע פאַר דעם העראַזאישן עפּאָס סביבה ווערט גע-
שילדערט מיט וואָרט און בילד, אויף וועלכע ס'ליגט דער חן פון דעמאָקראַטישן
פּאָלקלאָר. פון דער פּאָלקס-דיכטונג קומט די לאַקאָנישע, כמעט אַפּאָריסטישע
כאַראַקטעריסטיק, די איינפאַכע, נאָר שטאַרק אָנגעלאַדענע מיט אַנשוילעכקייט און
עמאַציע מעטאַפּאָר, דער פּאַראַלעליזם, די פּייזאַזש-באַראַמונג, די איבערחורונג, די
מעלאָדישקייט און מוזיקאַלישקייט פון דער סטראָפּע.

ביים בויערן, ביים הובלען, ביי דער דראַטווע, ביי דער נאַל,
זינגט מען הויך און זינגט מען הייס און אַלע מיטאַמאַל ...

ווי אַרגאַניש עס פלעכט זיך איין אינעם פּאָלקסטימלעכן טעקסט דאָס פּאָלקסליד
"אַיי-אַיי-אַיי" — יאַשקע פאַרט אַוועק, לאַמיר זיך געזעגענען — דער פּאַיעזד
גייט אַוועק! ..."

כאַריק זעצט פאַר די טראַדיציעס ניט נאָר פון סאַציאַלן פּאָלקסליד, נאָר אויך
פון דער דעמאָקראַטישער און רעוואָלוציאָנערער יידישער ליטעראַטור ביז אַקטאַבער.
די טעמע פון די באַרוועסע און הונגעריקע פיניעס, ביי וועלכע "אין מויל ווערט
הונגעריק און זיס", ווען זיי פאַרקוקן זיך אויף די שווי-פענצטער פון די רייכע
קראַמען, איז זיכער ניט געווען קיין נייע. מיר דערמאָנען זיך פּרצעס "די לבנה
פאַרציילט" און אַנדערע נאָוועלן, ווינטשעווסקיס און באַוושאַווערס לידער, א. רייזענס
לידער וועגן נויט און אַרעמקייט און פּיל, פּיל אַנדערע. די דאָזיקע ווערק, וואָס
האַבן אַנשוילעך אויפגעדעקט דעם טיפן אַנטאַגאַניזם צווישן אַרעם און רייך, האָבן
אין זייער צייט געהאַט אַ גרויסע רעוואָלוציאָנערע באַדייטונג. כאַריק איז אַוועק
ווייטער פון זיינע פאַרגייער.

דאָ און דאָרט ווערט די שילדערונג באַגלייט מיט ביזע און טראַציקע פּראַגן,
וואָס קלינגען, ווי קאַמף-אַנזאַגן: "מויער, מויער, דו ביסט שטאַרק, ביז וואַנען
וועסטו דויערן?"

די סצענע, וואו ס'ווערט דערציילט וועגן די צוויי יינגלעך, וואָס לאָזן זיך
לויפן ביינאַכט אין די רייכע קוואַרטאַלן, פאַרענדיקט זיך אַזוי:

און ס'פליט אין שויב אַ שאַרפּער שטיין ...
אַ גרוס אייך פון די בלאַטעס!

אויך דאָס בילד מיט די "באַשפּיגענע שוועסטער", וואָס דערמאַנט אין די
באַוואוסטע ווינטשעווסקיס "דריי שוועסטער", פאַרענדיקט זיך ביי כאַריקן מיט
אַזעלכע ווערטער:

מיידלעך, מיידלעך, גוטע פּראַסטע שוועסטער
פון הייזלעך נידעריקע, פון קעלער און פון ראַג —

נאָט אייך לייכטער, נאָט אייך מעסערס.
הייבט די הענט און שלאָגט.

דער דיכטער באַווייזט, ווי דער האָס, וואָס האָט זיך יאַרנלאַנג געזאַמלט אין
די שטילע געסלעך, ברענגט צו אַן אויפרייס :

שויבן פיבערן און קולות ברעכן זיך און רייסן,
און רונד-אַרום ווערט הילכיק און געדיכט.

אינגאַנצן נאָוואַטאַריש איז געווען די רעוואָלוציאַנערע ראַמאַנטיק אינעם צווייטן
טייל פון דער פּאָעמע. דאָ איז באַוויזן די העראַיאַק פון אַ גאַנצן לאַנד, וואָס האָט
זיך "געשמאַק און הונגעריק צעברענט", די העראַיאַק פון מאַסן.
עס ווערט אויפגעדעקט דער טיפּסטער טראַגזום פון די געשעענישן, זייער
גאַנצע קאָמפּליצירטקייט :

אַ גאַנצן טאַג האָט זיך אַ לעצטער צוג געראַנגלט
און אָפּגעגאַנגען מיד נאָך אַרשע און סמאַלענסק,
שטיקט זיך איצט די שטאַט מיט אומרואַיקע קלאַנגען :
וועמעס איז מען און אין וועמעס הענט ?

שטאַרק דראַמאַטיש זיינען די לעצטע קאַפיטלען. עס קויפט אונטער די פּאַלקס-
טימלעכע באַלאַדישקייט, מיט וועלכער זיי זיינען באַהויכט :

ניט קיין העלדן, ניט קיין האַריקע גיבורים
האַבן זיך דאָ ביינערדיק פּאַרקלערט,
יונגע יונגען מיט יונגע אויגן
וויגן זיך פּאַרמאַטערט אויף די פּערד ...

דער פינאַל — אַן אייגנאַרטיק ליד, וואָס צויבערט מיט לירישער ווייכקייט
און וואַרעמקייט :

שטילער, פּאַרמאַטערטע, רואיקער, טייערע,
ווער וועט פּאַרהיטן די רו ?
ס'זעלן היינט ווינטן און רואיקע פייערן
שטיל מיט אייך ריידן אויף דו ...
און ווער עס וועט פּאַלן — וועט מוזן פּאַרגעסן
אַ פּאַרלאַשענעם קאַפּ אויף דער ביקס ...
— זאַמדיקע, שטילע, פּאַרוואַרפענע געסלעך,
היים, אונדזער בלוטיקער מינסק.

דאָס דאָזיקע ליד געהערט צו די בעסטע מוסטערן פון דער רעוואָלוציאַנער־
ראַמאַנטישער יידישער דיכטונג.

אין אונדזער קריטיק איז געווען אַנגענומען צו שילדערן כאַריקס שעפּערישן
וועג ווי אַ מין דורכאויסיקן גראַדליניקן גאַנג. אין דער אמתן איז עס ניט אַזוי. עס
זיינען ביי אים אויך געווען צייטן פון שטרייט מיט זיך אַליין, פון ספיקות און
שטימונגען. אַנדערש האָט עס ניט געקאָנט זיין ביי אַזאַ פּילבאַרן, צאַרטן און
אויפּריכטיקן דיכטער, ווי איזי כאַריק, וואָס האָט אַזוי אַרגאַניש איינגעזאַפּט אין
זיך אַלע פּריידן און ליידין פון זיין צייט.
אין כאַריקס טעמפּעראַמענטפולן, שטורמישן אומרו האָט זיך געפּילט דער
אומרו פון די בעסטע מענטשן פון זיין דור. זיין וואַרענונג איז געווען געזעצמעסיק
און באַרעכטיקט:

צו אונדו אין סוד זאָל קיינער ניט אַריינגיין,
ווער עס בענקט נאָך שטילקייט און נאָך רו ...

אין לעבן איז געווען נאָך פּיל ביזו, און ס'איז ניט שטענדיק לייכט געווען צו
פאַרהיטן "די זומערדיקע שויבן אין האַרצן". דער צאַרטער דיכטער האָט דערפון
שטאַק געליטן:

איך וויל ניט און איך קאָן ניט, אַז אַ האַרץ
זאָל ציטערן, זאָל בעטן זיך און וויינען, —
שוין בעסער גאָר אויף שטיינער־האַרט
אַזוי אַ בראַך טאָן זיך פאַרשטיינערט, —
ניין — איך וויל ניט, ניין — איך וויל ניט, ניין און ניין!
בעסער נעמט, צעזעצט מיך אָן אַ שטיין,
איידער אויסזעצן די שויבן פון מיין האַרצן ...

ווי האַרב און קאָמפּליצירט עס איז געווען דער קאָנפּליקט מיט זיך אַליין אין
אַ צייט פון פאַרשאַרפטן צוזאַמענשטויס פון וועלטן — ווערט אויסדריקלעך דערציילט
אין דער לירישער פּאָעמע "קאָטערינקע" (1925).

אין פּלוג, אַ געוויינלעכע געשיכטע. דער לירישער העלד, וואָס האָט זיך אַקאַרשט
אומגעקערט פון שלאַכטפּעלד, לעבט איבער אַ שטאַרקע אויפּטרייסלונג — ער איז
געצוואונגען צערייסן מיט זיין געליבטער, ווייל זי געהערט צו אַ וועלט, וואָס איז
אים פּרעמד און פיינטלעך.

דעם דאָזיקן פּאַקט דערהייבט דער דיכטער צו דער הייך פון אַ סאַציאַל־
פּילאָסאָפּישער פאַראַלגעמיינערונג. אינעם צוזאַמענשטויס צווישן דער "קאָטערינקע
אין אַרעמינקען העמד" און דער "בענקענדער פאַרטעפּיאָן", וואָס איז איינגעהילט

אין סאמעט און פליושענע גארדינען, ווערט פארקערפערט דער דראמאטישער געראנגל צווישן צוויי וועלטן, צווישן דעם, וואס דארף לעבן, און דעם, וואס איז פאראורטיילט צום אונטערגאנג.

אויך אין דער פאעמע ווערט מייסטערהאפט געשפילט מיט קאנטראסטן. דאס מיידל, וואס איז ענלעך צו דער לירישער העלדן פון אכמאטאוו'ס לידער פון יענע יארן אדער אפשר גאר אויף מירעלען פון "נאך אלעמען", ווערט פונעם דיכטער איינגעקוטעט אין "רו פון ווענט", אין "שטילקייט פון דער נאכט". זי ווערט געוויזן אין שטוביקער אריסטאקראטישער געמילטלעכקייט, אין שכנות מיט דער "בענקענדער פארטעפאן". מיר דערוויסן זיך פון איר ייחוסדיקן אפשטאם. איר פאטער — א מין גדליה הורוויץ, א גביר — א יורד, א סאמעטענער ייד, וואס האט אליין "מיט פויערים פארווייעטע" אויסגעהאקט די ביימער פון זיינע "שווייגן" דיקע וועלדער" און "זיין יונגע טאכטער ניט פארהיט פון עלנט, און זיין יונגע טאכטער ניט פארהיט פון צער...".

דער לירישער העלד, פארקערט, איז די פערזאנליכע פונעם אומרואיקן דור, וואס "טראגט זיך איבער שטאט און יאגט זיך פון א מויער צו א מויער"; ער איז געקומען צעשטערן די שטילקייט, פארטרייבן די פינצטערניש, אַנצײַנדן ליכט. דער טראגישער קאנפליקט, אין וועלכן ס'פילט זיך פערזענלעכער ווייטיק און פיין, ווערט געשילדערט מיט פסיכאלאגישער ראפנירטקייט. דעם העלד איז זיך שווער צו באפרייען פון דעם מיידלס רייצנדיקער צארטקייט, שווער צו צוימען דעם "אָנגעגאַסענעם האַלדז־און־נאַקן"...

גאר מע דארף, מע מוז "דאס בלוט צערטעטן אויף די שטיינער", אַרויסרייסן דעם מיטלייד פון האַרצן מיט גוואַלד און "פאַרמאַכן די טיר מיט אַ שנאה".

ניט ווייניקער דראמאטיש איז געווען כאַריקס "ליבע"־ראַמאַן מיטן שטעטל. שוין אין די לידער פון "ציטער" האַט ער באַוויינט דאָס אַלטע שטעטל, וואָס "ליגט עלנט אויף קני". דאָס דאָזיקע בילד האַט אים ניט אויפגעהערט צו פאַרפאַלן. אין דעם "העכסטן פון די מויערן" איז צו אים אַפט דערגאַנגען דעם שטעטלס "טרוקענער געוויין". מיט פאַרבאַרגענעם ווייטיק האַט ער עס געשאַלטן: "שטעטלע, פאַרשווינד!" דעם דיכטער האַט זיך דעמלט געדאַכט, אַז צוזאַמען מיט די לעצטע פאַרמאַכטע קראַמען און שטאַרבנדיקע זיידעס וועט דאָס שטעטל אומפאַרמיידלעך אונטערגיין.

דאָס שטעטל איז אַבער ניט אונטערגעגאַנגען. עס האַט זיך אויך אַ צי געטאַן צום נייעם לעבן. אין כאַריקס ציקל לידער פון די יאַרן 1924—1925, וואָס זיינען געווידמעט דעם שטעטל, האָבן זיך דערהערט נייע טענער. דעם האַרבסטיקן ווינטיקן פּינאָזש האָבן פאַרביטן נאַטור־בילדער, וואָס זיינען געווען באַהויכט מיט טוי און מיט באַגינען. ניט אַלץ איז פאַרפאַלן: "מאַי צעגיסט זיך אויף די גאַסן", און אויך

ביים שטעטל "מוז איצטער זיין מאַי"; "דער אָפּגעהאַקטער צווייג" וויל "ווידער אָנהייבן צו גרינען". דער דיכטער זעט איצט דאָס שטעטל אין אַ ניי ליכט, ווי עס וואָלט אויפּסניי געבוירן:

דיינע הייזעלעך, ווי אויפגעוואַכטע שאַף,
עפענען די קיילעכדיקע אויגן
נאָך אַ שטילן, זומערדיקן שלאָף...

דאָס שטעטל קאָן מען ראַטעווען, מע דאָרף עס נאָר איינשליסן אינעם אַלגעמיינעם גרויסן איבערגעשטאַלטונג-פּראָצעס.

די דאָזיקע ניי־געעפּנטע פּערספּעקטיוו ווערט קינסטלעריש רעאַליזירט אין די פּאָעמעס "ברויט" און "מיט לייב־און־לעבן".

דער דיכטער ווייסט איצט קלאַר, וואָס אינעם שטעטל וועט אונטערגיין און וואָס וועט ווייטער לעבן. אונטערגיין וועט דאָס שטעטל פון די זיידעס, שלום אַשם אָדער אָנוכיס שטעטל: "באַוואַקסן שוין פון לאַנג מיט שטילקייט און מיט מאַך אַלע פרומע וועגן פון ר' אבא".

אויך "ברויט" איז אַ פּאָעמע "אַן אַ העלד מיט אַ קרוין אויפן קאָפּ" (י. בראַנשטיין), ס'איז ווידער העראַאיק פון מאַסן, דאָס מאַל העראַאיק פון רעוואַלוציאַר־נערער איבערגעשטאַלטונג פון גאַנצע פּלאַסטן לעבן, סאַציאַלע גרופן און קלאַסן. כאַריק פּאַראַדירט דאָ באַוואַסטזיניק דעם טראַדיציאָנעלן העראַאי־שעפּישן טאָן פון די "העלדישע פּאָעמעס", ער מאַכט אים היימישער, וואַכעדיקער:

אַזוי צי אַזוי, נאָר עס שמעקט שוין מיט מאַרט...

אַזוי פּראַסט־שטייגער־יש הייבט זיך אָן דאָס געזאַנג וועגן ברויט. די געשיכטע וועגן דעם, ווי אַ גרויע מאַסע, וואָס איז געווען "געוואוינט צו וואָג און צום פונט", איז איבערגעגאַנגען צו פּראַדוקטיווער אַרבעט אויף ערד, ווערט דערציילט אין אַ תּמימותדיקן פּאַלקס־טאָן, באַגלייט מיט אַ וואַרעמען שמיכל פון אַ פּאַלקסזינגער. קיין שום פּאַמפּעזקייט, קיין שום געמאַכטע פּאַטעטיק. אַ בילד פון אַ פּאַרלאָזענעם פּאַלאַץ, וואו ס'הויליטעט הפּקרדיק דער ווינט... די ערשטע אומהיימלעכע נאַכט אויפן נאַקעטן דיל...

בילדער פון שווערער מי, צו וועלכער מע איז ניט געוואוינט:

אוי, ווער האָט געזאַגט און ווען,
אַז גרינג איז, ערדעלע, דיך קענען...

אַ שלאַקסרעגן אין פעלד. "טאַטעס אויסגעווייקטע אין רעגן און אין זאַפט", פּרויען, וואָס קוקן שטילערהייט אין שוויב, "וואָס וואַרטן פּאַרשלאָפן און פּאַרקלערט: אַ רחמנות אויף די טאַטעס, אַ רחמנות אויף די פּערד".
דער מאַמעס וויגליד — אינעם נוסח פון די וויגלידער, וועלכע עס האָט געשאַפן

ליטערארישע עסייען

דאָס פּאַלק, פון די לידער, אין וועלכע ס'האָט זיך געהערט דער מאַמעס זיפּץ, איר מוטערלעכע זאַרג פאַרן מאַרגן פונעם קינד. אין דער נייער וויגליד איז נאָך דאָ פיל מאַמישער טרויער, ווייל "אין שטוב איז נאָך לער", אָבער "פעט און זאַפטיק זיינען פעלדער", דער מאַרגן איז געזיכערט — קומען אַריין אין דער וויגליד נייע, מונטערע טענער, די מוטער ווייסט, אַז איר קינד וועט וואַקסן "מיטן וואַקס פון בוים", און ווען "ס'וועט ווערן גרינג אויף גאַרער ערד", וועט עס אין פריידן דערמאָנען, אַז "זיין מאַמען איז געוועזן שווער".

די פרייד ווערט געבוירן אין שווערער מי און ליד, איז זי דעריבער באַזונדערס ליב, מיר שפירן זי אין דעם מייסטערהאַפט געשילדערטן בילד פונעם פרימאַרגעדיקן היי-שניט, וואו יעדעס וואָרט טוקט זיך ממש אין זונען-גאַלד, אין טראַפנס טוי, אין ליכט און אין באַגינען. און ווי וואונדערבאַר ווערט דאָ געשפילט מיט קלאַנג:

עס קלינגט און בלאַנקט אין ברייטן טאַל,
און קלינג-און-קלאַנג פון שאַרפן שטאַל
פאַרגייט זיך אין די קאַסעס ...
טוי און זון, און שטיקער גאַלד
רינט פון היי און פאַלט אין טאַל,
צעמישט זיך מיט די גראַזן ... אַאוו.

מיר פילן זי, די פרייד, אין דעם האַסטיקן ריטם, מיט וועלכן ס'ווערט גע-
שילדערט די מי פון די יישובניקעס.

אין דער פּאָעמע "ברויט" איז די לייזונג פון דער שטעטל-פּראַבלעם בלויו
אַנגעמערקט. אין דער פּאָעמע "מיט לייב-און-לעבן" איז די פּערספּעקטיוו אַנ-
געצייכנט דייטלעכער.

"מיט לייב-און-לעבן" איז אַ פּאָעמע, וואָס פאַרמאַגט אַ צענטראַל געשטאַלט.
יעדע שורה פון אַט דער וואונדערלעכער שאַפונג כאַריקס איז שוין לאַנג אַריין
אין די כרעסטאַמאַטיעס. ווי נאָר די פּאָעמע איז דערשינען, איז זי גלייך געוואָרן
אַן אַביעקט פון שטורמישע אַפּהאַנדלונגען און דיסקוסיעס אין די אַרבעטער-קלובן
און סטודענטישע אוידיטאָריעס. ווי די בעסטע מתנה האָבן זי אויפגענומען די יונגע
יידישע לערער אין די שטעטלעך און שטעט פון יענער צייט. און ניט איין יונגע
לערערן האָט אין די לאַנגע אַוונטן, ווען זי איז געזעסן איינגעבויגן איבער די
קינדערשע העפטן, שטיל פאַר זיך געפליסטערט:

שווייגן מיינע קינדער
און מיינען, אַז איך ווין. — — —
קינדער, מיינע קינדער,
איך בין אַ קינד אַליין ...

כאָריק האָט זיין העלד ניט באַשאַנקען מיט טיטאַנישער גבורה. די יונגע לערערן איז שוואַך אין געזונט, איידל, צאַרט, פילבאַר. דער דיכטער האָט זי אָנגע-לאָדן מיט אַלע גייסטיקע ווייטיקן, מיט וועלכע ער אַליין האָט געווייטיקט. שוין דער אַריינפיר שליסט אונדז איין אינעם דראַמאַטיזם פון די געשעענישן. "האַרבסטיקער אומעט", "זאַמדיקער לאַנגווייל", "וויאַרסטן און וויאַרסטן און וויאַרסטן און ווידער" — אויף דעם פּאָן — אַ יונגע, מונטערע ענטוויאַסטן, וואָס פאַרט "אין העק" אַ פרוו טאָן די כוחות, "מיט לייב און מיט לעבן אַריין אין דער אַרבעט". איר אַנקום ווערט באַגלייט מיט דעם ענערגישן, האַפּערדיקן יוגנט-געזאַנג, אין דער צייט, ווען דאָס פאַרוואַרפענע שטעטל, וואוהין זי איז אָנגעקומען, איז פאַרוונקען אין דער טרויעריקער מוזיק פון דעם זידנס ניגונים.

אַזוי הייבט זיך אָן צעוויקלען דער הויפט-קאָנפליקט צווישן "מיר, די יונגע גוואַרדיע" און "אויפן פּריפעטשיק ברענט אַ פייערל". ... כאַריק האָט געוויזן דאָס שטעטל אַזאַ, ווי עס איז געווען אין אָנהייב פון די צוואַנציקער יאָרן. "אַלץ איז נאָך מיט ווילדפלייש דאָ באַדעקט".

"ס'איז דאָס שטעטל אַ שוועל, וואָס פירט נאָר אַוועק צו וואַקואַלן...". — אַזאַ איז געווען דער ערשטער איינדרוק. און מיר זעען די לערערקע אין איר ערשטער פאַרלעגנהייט, אין איר ערשטן טיפן טרויער, ווען זי דערפילט זיך הילפלאָז אויג-אויף-אויג מיט צענדליקער געזונטע, קרעפטיקע יונגען, וועלכע גייען אום אָן אַרבעט און וואַרטן אויף איר הילף.

כאָריק האָט אויסגעמיטן פלאַכע אידעאָליזאַציע אין דער שילדערונג פון דער יונגער לערערקע. ער האָט זי געוויזן מיט אַלע אירע שוואַכקייטן און ספיקות :

וואָס זאָל זי טאָן ? ניט זיכער איז איר האַנט,
און זי אַליין מיט וויסן ניט באַלאָדן.

דער דיכטער דערציילט וועגן איר טרויער אין די לאַנגע ווינטער-נעכט, ווען ס'פלעגט זיך איר דאַכטן, אַז זי איז ווי אין אַ תפיסה און "היינטערן פענצטער שפּאַנט אום אַ וועכטער, שפּאַנט ער, דער וועכטער, אין וויסן געלעכטער, אין וויסן געלעכטער פון ווייסע בוראַנען".

ערגעץ הילכן דאָך ליכטיקע שטעט,
און יעטוידעס שטיינדעלע שיינט דאָרט ...
צו וועמען איר שטילער געבעט,
איר שטילע באַרואיקטע טענה ?

ברייט אויסנוצנדיק דעם דיאַלאָג, פריי אַפּערירנדיק מיט פאַראַדירטער סטיל-זאַציע, האָט כאַריק דייטלעך אָנגעמאַלט די אַטמאָספּער פון ווילדער שנאה, אין וועלכער די יונגע לערערקע איז אויסגעקומען צו אַרבעטן און קעמפן. מייסטער-האַפט

וואַריאירנדיק דעם מאַטיוו "גייט זי דורך די גאַס", באַווייזט דער דיכטער, ווי נאָך יעדן זיג פון דער לערערקע איז געוואַקסן דער האַס צו איר מצד די שונאים. דעמלט, ווען זי איז ערשט אַנגעקומען אין שטעטל, האָבן די באַלעבעסלעך געקוקט אויף איר מיט ביטול, אויסגעלאַכט דאָס מיידל מיט "די קורצע האָר און קורצן שכל", וואָס קלייבט זיך דאָ איבערקערן די וועלט. שפעטער, ווען זיי האָבן אין איר דערפילט אַ קראַפט, זיינען זיי געוואָרן גיפטיקער. דער פּאָלקסטימלעך־פּאַראַדירטער דיאַלאָג קלינגט שוין אכזריותדיק, דער חזוק ווערט שוין אַ מיטל פון נקמה, פון מאַראַלישער פּאַרניכטונג:

גייט זי דורך די גאַס,
ווייזט מען מיט די פינגער ...
ר' כאַצקעלעס טעכטער
לאַכצידיריי,
די בייכלעך ווערן העכער
לאַכצידיריי ... אַאָוו.

און ניט אויסבאַהאַלטענע פרייד פילט זיך שוין אין די סאַרקאָסטישע רעפליקעס פון די שונאים, ווען די לערערקע ליגט אויפן טויטן־בעט:

מיט די פיס אין קלויסטער! מיטן קאַפּ אין דר'ערד!
וואָס מיינסטו, אַז מיר זשאַלעווען "זיי" ערד?
און מע האָט צעלאַכט זיך אין די בערד ...

אין אַזעלכע באַדינגונגען איז אויסגעקומען צו לעבן און ווירקן. דער קלענסטער זיג וואַקסט אין אַזעלכע אומשטענדן אויס אין עכטער העראַאיק. עס האַנדלט זיך דאָך וועגן איבערבויען וועלטן, מענטשן, שטייגער, פּסיכאָלאָגיע. די לערערקע איז געווען אַ קינד פון דער עפּאָכע. אויף אַלע שווערסטע עטאַפּן פון איר קורץ לעבן איז זי פול מיט אַפּטימיזם. זי איז שטענדיק זיכער, אַז "מאַרגן וועט זיין יום־טוב!" וועגן דעם זאָגט עדות איר בריוו (אנב), אַ גלעזנדיקער מוסטער פון שפּראַך־סמיליאַציע, מיט וועלכער ס'צייכענען זיך אויס אַלע אַנדערע בריוו אין דער פּאָעמע). זי איז שטאַלץ דערמיט, וואָס איר "פיצל ערד איז אויך אין קאָן פון איצטערדיקע שלאַכטן". קיינע צייטווייליקע ספיקות און אַנטווישונגען קאָנען ניט דערשטיקן איר גרויסע פרייד. "און ס'ווערט מיר גרינג. פאַרשאַטן דאָ אין שניי, וואַלט איך מיין פרייד דאָ אַלעמען פאַרטרויען".

דאָס אַלץ בילדעט דעם אַפּטימיסטישן גרונט־טאָן פון דער פּאָעמע און גיט איר צו דעם כאַראַקטער פון אַן אַפּטימיסטישער טראַגעדיע. ניט אומזיסט איז דער פּיזיאָזש, וואָס איז איינער פון די וויכטיקסטע קאַמפּאָנענטן, אַזוי רייך מיט בלוי און ווייס, מיט לויטערקייט און מיט געזאַנג. אמת, ער בייט זיך, עס טרעפט, אַז

ס'ווייט פון אים מיט גרויסן אומעט, דאָך פרעוואַלירן אין אים העלע, פריידיקע טענער. אַט איז נאָר איין ביישפּיל :

אַ וועג — אין שניי, אין בלענד, אין בלוי,
און שטיקער זון און שטיקער רעגנבוין.
עס האָט דער שניי היינט אויפגעשטראַלט אַזוי,
פאַרמאָכן זיך פון וויסקייט אירע אויגן ...
עס שמעקט דער פראַסט מיט האַניק און מיט וויין,
דאָס רואיק פעלד איז אַפגעדעקט און העלט שוין,
"גוטמאַרגן, וועלט, געגריסט זאָלסטו מיר זיין!"
זי וויקלט זיך נאָך וואַרעמער אין פעלץ איין ...

און אַפילו די לעצטע טראַגישע קאַפיטלען טראַגן אין זיך טיף פאַרבאָרגן הויכן דראַמאַטישן אַפטימיזם. זיי דערמאָנען אַן די בעסטע מוסטערן פון דער רעוואַליר-ציאָנער־ראַמאַנטישער סאָוועטישער דיכטונג, צום ביישפּיל מ. סוועטלאָווס "גרע-נאָדע" אָדער ע. באַגריצקיס "דער טויט פון אַ פּיאָנערקע".
דאָס קאַפיטל "מינוטן" — אַן אייגנאַרטיקע באַלאַדע, ווי גלענצנד ווערט געשילדערט דער אַנוואַוקס פון אומרו און טרויער !

10 אַזייגער מיט צוואַנציק מינוט ...

13 אַזייגער מיט צוואַנציק מינוט ...

גרויזאַם קלינגען זיי, די שטרענגע אַנזאַגן פון אומפאַרמיידלעכן זיך דער-נעענטערן צום טראַגישן פּינאַל ... אין זייער מאַנאַטאַנישער ווידערהאַלונג הערט זיך אַ מין לוויהדיקער גלאַקן־געקלאַנג ... נאָר אין זיי פלעכט זיך רירנד־צאָרט אַריין אַ וויכער, שוועסטערלעך־מילדער פליסטער, וועלכער באַרואיקט, ווי אַ זיס־טרייסטנדיקע מוטערלעך וויגליד :

רו זיך אויס, לערערן, ס'איז דיר ניט גוט ...

רו זיך אויס, לערערן, ס'וועט דיר זיין גוט ...

די לערערקע איז געשטאַרבן. נאָר איר טויט, ווי איר לעבן, איז געווען ניט אומזיסט. זי האָט דורכגעאַקערט דעם רויען באַדן און מיט איר יונגן בלוט אים באַפּרוכפערט. דאָס שטעטל האָט זיך געענדערט, די מענטשן זענען געוואָרן אַנדערע. שוין גאָר אַ נייער קבלת־פנים דערוואַרט איצט די, וואָס וועלן פאַרזעצן די אַרבעט פון דער יונגער לערערקע, די, וואָס וועלן פאַרווירקלעכן די "ליכטיקע לעגענדע", וועגן וועלכער זי האָט געטרוימט ביים לעבן.

כאַריק רעאַליזירט קינסטלעריש דעם דאָזיקן געדאַנק. ער ווענדט דאָ אַן די רינג־קאַמפּאָזיציע. די פּאַעמע פאַרענדיקט זיך אַזוי, ווי זי האָט זיך אַנגעהויבן.

ליטעראַרישע עסייען

ווידער קומט דער מאַטיוו פון "די יונגע גוואַרדיע". ווידער די זעלבע "לופטיקע הימלען", דער זעלבער טראַקט. אַ נייע לערערקע קומט אָן אין שטעטל, נאָר זי איז מונטערער, קרעפטיקער, זיכערער.

קאָן זי ניט ליגן אַ שטילע און וואַרטן.
— לאַז! — און זי גיט זיך אַ ריס פון דעם וואַגן.
"היי, באַלעגאַלע! און פרוּוו מיך דעריאָגן!"
און ס'טאַנצט שוין די זון אויף איר לעדערנעם גאַרטל.

און צום דריטן מאל קומט אין פינאַל די פאַראַדירטע וואַריאַציע פון "גייט זי דורך די גאַס", נאָר איצט קלינגט זי אינגאַנצן אַנדערש. קיינער לאַכט ניט פון דער נייער לערערקע. פאַרקערט: "מע דערזעט זי און מע פרייט זיך..."

וועגן דעם, ווי דער טרוים פון דער יונגער לערערקע, וועגן שטעטלעך, וואָס וועלן זיך אַנטאָן אין שטיין און שטאַל, איז מקוים געוואָרן, דערציילט כאַריק אין דער פּאָעמע "קיילעכדיקע וואַכן" (1930—1931). וועגן דעם ווערט געזאָגט אין אַ לירישער אַפּווייכונג טאַקע גופא אין דער פּאָעמע: "זי האָט נאָר אין חלום געזען די טאַרפן, פון יום־טוב אַזאַ ניט געוואוסט..."

די דאָזיקע לירישע רעטראַספעקציע האָט אַ באַשטימטן זין. דער דיכטער דערמאָנט זיך אויך אין קינעלע, ביי וועלכן זיין טאַטע, דער שוסטער, פלעגט אַרבעטן "איבערוף מיט "לידער וועגן לידער", אויך פיניע דער יונג פון די מינסקער שטילע געסלעך (איבערוף מיט "מינסקער בלאַטעס") שווימט אויף אין דער פּאָעמע. דאָס אַלץ מאַכט אַנשוילעכער דעם היסטאָרישן מהלך, וועלכן עס האָבן דורכגעמאַכט די "שטילע געסלעך" און די "פאַרוויינטע אַזערעס" פונעם אַמאָליקן וויסרוסלאַנד. אין "קיילעכדיקע וואַכן" האָט זיך פּרעכטיק צעבליט כאַריקס סאַטירישער טאַלאַנט.

סאַטיריש־פּאָלעמיש איז שוין גופא דער פיזאָזש. אין דער שילדערונג פונעם אוראַלט. פונעם נאַטור־בראשית, מיט וועלכן עס האָבן זיך געקוויקט די נאַצדעמישע "סאַמאַביטניקעס", ווערט דורכן דיכטער באַזונדערס באַטאָנט דאָס רויבערישע, ברוטאַלע, בלוטדורשטיקע: "הערנער־געפלעכט, צעעפנטע ציין, טומפיקע שווערקיט פון לאַפעס", "האַרטע צעוואַקסענע נעגל", נאָזלעכער, וואָס "שמעקן מיט גלוסטונג", "הונגער־געוואַי און משוגע".

די דאָזיקע ממשלה פון רויב און טיראַניע האָט מען יאַרנלאַנג אַרומגערינגלט מיט אַן אַרעאַל פון געטלעכער נשמה־תירהדיקייט, מיט "זיידענעם פּלאַטער פון ווייסע מלאַכים", מיט "גאַלדענעם טריף פון איקאָנעס און וואַרעמען ווירעך פון פאַניקאַדילעס". כאַריק רייסט אַראָפּ די הייליקע מאַסקעס פון דעם גראַף און דעם שררה, פונעם פּלאַקסענעם גלח און טכוירענעם רב. זיין חוּק־געלעכטער טרעפט

מיט איין קלאַפּ ביידע קולטורן: דעם שבתדיקן "טשירי-באַם" און דעם זונטיקדיקן "באַם-באַם".

אין דער קונסט פון פאַראַדיע און איראַנישער סטיליזאַציע דערגרייכט כאַריק אַ היפשע הייך. די מיטלען, מיט וועלכע דער דיכטער פאַלעמיזירט דאָ מיט דער יידישעלעכער ראַמאַנטישער קולטור-טראַדיציע, דערמאָנען דעם אופן, ווי היינע, צום ביישפּיל, האָט פאַלעמיזירט מיט דער דייטשישער רעאַקציאָנער-ראַמאַנטישער דיכטונג אין זיין באַרימטער פּאָעמע "דייטשלאַנד, אַ ווינטער-מעשהלע".

דער דיכטער שאַפט אַ גאַליק-בייסיקן אַנטירעליגיעזן פּאָמפלעט אויף דער רעליגיעזער קולטור, אויף דעם אתה-בחרתנו-קולט. מיט דער זעלבער קראַפט ווערט געפירט די פאַלעמיק מיט שלום אַשם שטעטל-אידיילע.

מיט ברייטן עפישן מעטער, מיט פיין אָפּגעקליבענער ביבלישער לעקסיק שילדערט כאַריק די חסידיש-נגידישע זאַטע רון פון יחזקאל גאַמבינער און זיינע הייליקע משרתים, מיט וועלכע ער פּראַוועט צוזאַמען מלווה-מלכה:

פון מעריב געקומען. איצט מאַכט ער פּאַוואַליע הבלה.

— ויתן לך מטל השמים ומשמני הארץ — — —

די שפייכלערס באַלאַדן מיט פּלאַקסן, מיט ווייצן, מיט קאַרן,

און ס'כראַמטשען דעם גאַלדענעם האַבער די פּערד אין סטאַדאַלע...

מיט בייסיקער סאַטירע ווערט געשילדערט דער יונגער גראַף, וואָס קומט צו פאַרן "איין חודש אין יאָר אויף פאַלעוואַניע" און פּראַוועט יום-טוב אין זיין מאַ-יאַנטעק. די שמחה אינעם ליכטיקן שלאָס, וואו עס רוישט פון קלעזמאַרים און טענץ, וואו מע באַדט זיך אין "געטראַנק און קרעדענץ", ווערט געוויזן אויפן פאַן פון די ווייסרוסישע "וויסטע פעלדער" און "טויטע טאַרפן".

דער דיכטער נעמט אַריין אין פיזאַזש הויפּנס ווייסרוסישע פּאַלקס-לעקסיק ("איז אַרעם די כּודאַבע און כּמאַריק די פּאַגאַדע", "און ווער וועט אונדז דאָ קאַרמענען און ווער וועט אונדז דאָ אַנפאַיען" אַאָוו). — דאָס בילד פון עלנט און וויסטעניש, פון גרויליקער נויט און סאַציאַלער אומגערעכטיקייט באַקומט זיך מחמת דעם אויסערסט איבערצייגנדיקן,

מיט פיינער ראַמאַנטישער סטיליזאַציע זיינען באַשריבן דעם גראַפּס פּרעכטיקע פּאַלאַצן ("אין אַ מירמלנעם שלאָס אַ גינגאַלדענער דיל, אויף דעם גאַלדענעם דיל קלאַר-קרישטאַלענע בענק" אַאָוו). איראַניש ווערן פאַראַדירט די ראַמאַנטישע מעשהלעך וועגן "גוטן פירשט אַדער דוכס".

די סאַטיריש-גראַטעסקישע בילדער פונעם פינצטערן אַמאַל בילדן דעם קאַנ-טראַסטישן הינטערגרונט פאַר דער גראַנדיעזער בויאונגס-פּאַנאַראַמע, וואָס וויקלט זיך פּאַנאַדער אין דער פּאָעמע.

אין דער שילדערונג פון די פּראַדוציר-פּראַצעסן און נייעם לעבנסשטייגער

ליטערארישע עסייען

נוצט כאַריק ברייט אויס די דעמאָקראַטישע עלעמענטן פון פּאַלקלאַר, וועלכע ווערן פון אים טראַנספּאָרמירט, באַנייט. דער פּייזאָזש קריגט אַ נייעם לבוש. אַלטע בילדער-אַסאַציאַציעס באַקומען אַ נייעם אינהאַלט.

אַן אַלט פּאַלקסליד ("דריי און דרייסיק דראַגונער פּאַרן אויפן פּראַגער בריק" אַאָוו). האַט אַ וויי געטאַן מיט נייעם לשון, מיט פּיינער קלאַנגען-שפּיל — מיר האָבן דייטלעך דערהערט דעם הילכיקן רויש פון טראַקטאָרן אויף די ברייטע פעלדער :

דריי און דרייסיק טראַקטאָרן ריידן אויפן טראַקט.
דריי און דרייסיק טראַקטאָרן רייסן אויף דעם טראַקט ...

אין סטיל און ריטם פון שטורמישע פּאַלקס-טענץ און טשאַסטושקעס אין געגעבן דער טאַנץ פון די טאַרפּיאַניקעס :

היי, טאַטוליע, היי, מאַמוליע,
ס'ויל דיין זון אַ ביסל הוליען ...

בונט און פּילפאַרביק, ווי אַ פּריילעכער פּאַלקס-קאַרנאַוואַל, דערשיינט פּאַר אונדז דאָס געוועט פון די בריגאַדעס.

עס הייסט כלל ניט, אַז די עפּאָפּע פון דער גרויסער בויאָונג איז ביי כאַריקן געגעבן ווי אַ דורכאויסיקער יום-טוב. דער דיכטער באַטאַנט אויסדריקלעך, ווי שווער ס'איז געווען דער געראַנגל. מיט שטאַרקער קינסטלערישער קראַפט איז אויפגעדעקט די כיטרע שפּיל פונעם בעל-גוף; עס פאַרגעדענקט זיך דאָס בילד פון דער טעכנישער קאַטאַסטראַפּע. כדי די פּאַטעטיק פון געשילדערטן זאָל ניט איבערגיין אין אַבסטראַקטער רעטאַריק, מישט כאַריק אַריין אין דעם דערהויבענעם עפּישן סטיל לירישע טענער. דאָס בילד פון דער פּייערלעכער עפענונג פון דער עלעקטראַסטאַנציע ווערט איבערגעפּלאַכטן מיט צאַרטע דערמאַנונגען פונעם דיכטערס קינדהייט און יוגנט, וועגן די העלדן פון זיינע פּריערדיקע ווערק. די לירישע רעטראַספּעקציעס מאַכן די העראַאישע טעמע היימישער, אינטימער.

געוויס איז כאַריקן ניט לייכט געווען קינסטלעריש צו שילדערן די גרויסע סאַציאַליסטישע אינדוסטריע. קנאַפּ איז געווען זיין דערפאַרונג אויף דעם געביט, באַזונדערע שטעלן, געווידמעט דער פּראַדוציר-טעמאַטיק, קלינגען אַ ביסל דע-קלאַראַטיוו, אייניקע פּאָזיטיווע געשטאַלטן (פּיניע, מיקאַלע, גאַליעוו) האָבן זיך באַקומען צו בלייך.

ניט געקוקט אויף אייניקע בלויוזן, געהערט די פּאָעמע "קייילעכדיקע וואַכן" צו די בעסטע, נאָך ווייניקע אין יענער צייט, ברייטע עפּישע לייזונטן, אין וועלכע ס'האַבן זיך אָפּגעשפּיגלט די גרויסע בויאָונג-פּראַצעסן אין סוף פון די צוואַנציקער יאָרן.

”איך קען דײך, וויסרוסלאַנד, אַזוי ווי איך קען מיינע אייגענע פינגער...“

אַזוי ליריש, אינטים הייבט זיך אָן דער עפּאָס וועגן לייזער דעם בדחן. אין דער פּאַעמע פּרעוואַלירט דער העקזאַמעטער, וועלכער גיט איר צו אַ מעשהדיק־עפישן כאַראַקטער. נאָר דאָ און דאָרט, ווי אין אַלע כאַריקס פּאַעמעס, רייסט זיך דורך אַ מעכטיקער לירישער שטראָם. דאָ איז ער נאָך מער נאַטירלעך: דער דיכטער דערציילט וועגן זיין זיידן דעם בדחן.

אין סאַמע אָנהייב געלינגט כאַריקן מיט דער הילף פונעם פּאַמעלעך־רחבותדיקן מעטער, מייסטערהאַפּטער קלאַנגלעכער אינסטרומענטירונג, איבערלעכן גראָם, פּאַלקסטימלעך־אַנשוילעכער פּלאַסטישקייט גלענצנד איבערגעבן די שטימונג פון עלנט און טרויער, וואָס הערשט אויף די אומענדלעכע ”טראַקטן“, אין די ״וועלדער סאַסנאַווע און וועלדער יאַלאַווע״, אין די דערפלעך און ״שטעטלעך קרומע און לאַמע״. די פּרעכטיקע פּיזאַזשן פון דער פּאַעמע פּאַרמאַגן אַ בולטע סאַציאַלע באַפּאַרבונג. אויף דער נאַטור ליגט דער שטעמפל פון געזעלשאַפּטלעכער ניט־איינגעאַרדנטקייט. אינמיטן דעם ״גרויסן געזאַנג״ פון די וועלדער ״הייבט עמעץ אַן פּלוצעם צו וויינען״. וועגן דער רייכקייט און שפע פון די אַרומיקע פעלדער דערציילן ״באַטראַקישע רוקנס, וואָס זיינען פּאַרשמיסן אין פּריצישע הויכע סטאַ־דאַלעס״. אינעם סומנעם פּיזאַזש מיט די ״ווינטן, וואָס ווערן משוגע״, מיטן ״הימל״, וואָס ווערט ״באַקלעפט און באַלאַגערט פון צעשראַקענע ווייסע וואַראַנעס״, מיט די ״שטעטלעך״, וואָס ״פּליען ווי הענער אין שריפות, פּאַרגייען אין שוואַרצע מגיפות״, ווערט מייסטערהאַפּט אַריינגעפּלאַכטן דאָס בויטרע־געשטאַלט — דער גרויזאַמער אַנזאָג פון טאַט און נקמה!

אַזאַ איז דער לאַנדשאַפּטלעך־סאַציאַלער הינטערגרונט, אויף וועלכן ס׳קומט אויף דאָס צענטראַלע געשטאַלט פון לייזער דעם בדחן. עס איז אַ פּיין אינדוויר־דואַליזירט געשטאַלט, געוויזן אין דינאַמישער אַנטוויקלונג. צוערשט פּאַסיווע פּאַרביטערונג, וואָס גייט ביסלעכווייז אַריבער אין סאַרקאַסטישן חזק, שפּעטער אַפענער בונט, וואָס וואַקסט אַריבער אין קאַמף און ווידערשטאַנד — אַזאַ איז די עוואַלוציע פונעם הויפּט־העלד פון דער פּאַעמע.

לייזער דער בדחן קאָן ניט פּאַרטראַגן די גרויסע עוולות, וועלכע עס באַגייען די שטעטלדיקע ״פּני״ לגבי דעם פּראָסטן עולם. ער הייבט אָן בונטעווען. ער זאָגט זיך אָפּ צו פּיילען אויף דער צערעמאַניע פון ״שפּייען אין פּנים״ אבא דעם קצב, וועמען דער רב האָט באַשולדיקט אין ״שפּייען אַ שטעטל מיט טרפות״. די דאָזיקע אומגעלומפּערטע, ווילדע עקזעקוציע פון דער הייליקער כּנופּיה איבער אַן אומשולדיקן מענטשן פון פּאַלק איז פון דיכטער געצייכנט אין די בעסטע טראַדי־ציעס פון דער קלאַסישער סאַטירע.

דער ״טריפּער״ לייזער איז געצוואונגען צו פּאַרלאָן דאָס שטעטל. נאָר פּאַרן

ליטערארישע עסייען

אָוועקגאַנג איז ער זיך אויף זיין אייגנאַרטיקן, לצנישן אויפן נוקם אינעם גאַטס-פאַרכטיקן רב.

לייזער דער ברחן וויל מער ניט שפילן אויף פרעמדע חתונות. ער וויל, אָז זיין צימבל זאָל העלפן איבערמאַכן די וועלט, וואָס איז "אומגעלומפערט געמאַכט": "איינער עסט גריצע, דער צווייטער עסט באָב".

ער קומט מיט זיין ליד צו די שוסטער.

אומפאַרגעסלעך איז דער הפקדיקער, עמכדיקער שוסטער-טאַגן, וואָס ווערט געגעבן אין האַסטיקן ריטם — די שונאים אויף צעפיקעניש.

פון די שוסטער גייט לייזער אָוועק צו די אַרעמפּויערים. זיי גיבן אים צו פאַרשטיין, אָז "אַן אמתער הונט, ער בילט ניט, ער פרוּווט בעסער בייסן". פון די פויערים איז שוין ניט ווייט צו בויטרען, דעם גוטן גזלן, וואָס נעמט זיך אָן פאַרן אַרעמאַן. עס ווייסט שוין איצט דער ברחן, אָז "אַ לעבן דאַרף אַנדערש זיך דרייען", אָז אויף דער וועלט "זיינען מענטשן פאַראַן, וואָס ווילן, אָז ווערן זאָל בעסער". וועט ער זיי העלפן מיט זיין ליד. זיין קאַטערינקע האָט איצט וואָס צו דערציילן:

ס'נעמען טאַנצן רויטע הענער

אויף די פריצישע פאלאצן,

גיך צעלויפן באַלעבאַטים

גיך צעלויפן בעלי-בתים

פון די מילן, פון די ברויזן,

און די פריצים, די מאַגנאַטן

לויפן אויך אָן קעפּ און הויזן ...

לייזער דער ברחן האָט ענדלעך דעראַבערט די גרויסע "פרייד פון אַ זינגער", וואָס זינגט פאַרן פּאַלק, וואָס מונטערט אים צום קאַמף פאַר אַ בעסער לעבן.

די געשיכטע פון לעבן, געראַנגל און טויט פון לייזער דעם ברחן ווערט ביים דיכטער דערהויבן צו דער פּראַבלעם וועגן דעם גורל פון דער קונסט און דעם קינסטלער אין דער עקספּלאַטאַטאַרישער געזעלשאַפט.

לייזערס טראַגיק איז די טראַגיק פונעם פּאַלקסמענטש, וואָס איז געווען "פאַרשאַלטן" מיט געזאַנג.

און דער זינגער זינגט, מיט גאַל, מיט ווייטיק, מיט בלוט — נאָר ער זינגט. זינגט, ביז ער ווערט אונטערגעבראַכן. זיין געזאַנג ווערט אַ געווער, אַ מעכטיקער כוח אין קאַמף פאַר אַ בעסערער צייט, ווען:

ווילסט לעבן, ווילסט זינגען, איז זינג אויף דער פריי,

אָזוי ווי דער וואַלד און דער פּויגל ...

לייזער דעם בדחנס ניט־דערזונגען ליד האָט אויסגעזונגען זיין אייניקל איזו כאַריק.

אין דער פּאָעמע "אויף אַ פּרעמדער חתונה" איז פּאַראַן אַ קאַפיטל, אין וועלכן ס'ווערט געשילדערט דאָס געפיל פון באַפרייאונג, וועלכן עס לעבט איבער דער בדחן, ווען ער גייט אַוועק פונעם שטעטל און בלייבט אויג-אויף-אויג מיטן וואַלד, מיטן בלויזען הימל און זוניקן פרימאַרגן. ער פילט זיך ווי ערשט געבוירן און קוקט אויף דער וועלט מיט באַגייסטערטע אויגן:

ס'איז לייזערן גוט... ווי דער וואַלד איז עס גרויס!
און דאָכט זיך — דאָס רופט זיך אַן כוואַיע,
און דאָס איז אַ סאָסנע, אַט דאָס איז אַ יעל,
דאָס האַרץ גייט אים אָפּעט פּאַוואַליע...

מיט אַזאַ מין פרישקייט פון געפיל, מיט כמעט קינדערשער פאַרחידושטייט פאַר אַלץ, וואָס געשעט אינעם אַרום, זיינען אַנגעזאַפט איזו כאַריקס לידער אין די לעצטע יאָרן פון זיין לעבן.

דעם דיכטערס געמיט איז אַ מין אויסערסט פילבאַרע מעמבראַנע, וואָס לאָזט זיך וויבירן פון אַלץ, וואָס קומט פאַר אין אַרום. אַלע וויכטיקסטע געשעענישן אין לאַנד און אין אויסלאַנד געפינען אַן אָפּקלאַנג אין זיינע לידער ("איך עפן די לופטיקע פליגלען פון בלאַט", "ראַט פּראַנט", "אַלע לאַמפּן אַנגעצונדן", "אַזוי ווי עס ציט..."), "ס'איז נאַכט", "וואַסיליעווע קאַרינע", "אונדזער מונטערקייט", "אַ נאַכט אין ביראַבידזשאַן", "העכער פון מאַרס" א.א.וו.)

יעדע געשעעניש ווערט פון דעם דיכטער אויפגענומען ווי אַ פּערזענלעכע איבערלעבונג. דערהויבענער פּאַטעטישער מאַטעריאַל ווערט פאַרלירישט, נשמהדיק דערוואַרעמט און דעריבער — היימיש, נאָענט פאַר יעדן האַרץ. עס פילט זיך אין אַט די לידער דעם דיכטערס אומענדלעכע פאַרליבטקייט אין לאַנד, טיפע פאַר-וואַרצלטקייט אין דער אייגענער ערד.

די זוניקע העלקייט און זויבערע לויטערקייט פונעם דיכטערס געמיט האָט, לויט אונדזער מיינונג, געפונען דעם בולטסטן אויסדרוק אין איינער פון כאַריקס שענסטע לירישע מיניאַטורן, אין דער ליד "דער ערדישער פילאַט".

אומיטלבאַר און פריש דערגייט צו אונדז דעם דיכטערס פאַרשיכורט זיין מיט לופט און הימל, זיין כמעט קינדעריש פאַרכלינען זיך מיט פרייד און מיט באַ-גייסטערונג:

לופט, ליכט, פּלאַטער פון פּראַפעלער,
איך פיל דיך ביזן הויט, אַעראַפּלאַן.

די אויגן מיינע ווערן שטרענגער, שמעלער,
דער האַריזאָנט — אַ גרויסער גרינגער פּלאַם.
ער האָט די אויגן מיר מיט לופט פאַרכלינגעט,
ער הוידעט אום די פאַלדן פון מיין האַרץ.
עס קאָן מיין האַרץ אַראָפּגיין באַלד פון זינען,
אַ סעקונדע, אַ סעקונדע. וואַרט...

און דאָך איז ניטאָ עפעס בעסערס פון דער ערד, פון דער "העכסטער אויס-
דערוויילטער ערד", מיט וועלכער דער דיכטער איז פאַרבונדן מיט טויזנטער
האַרציקסטע פעדעם :

ערד מיינע — פון הויכע, הייסע טאָטן —
פון מיין פאַרבלוטיקטן און שטייפן טראַט,
דאָס זינגט אַצינד דער זונען-אַוואַטאַר,
דער איינגעליבטער, ערדישער פּילאַט.

זינגענדיקער "זונען-אַוואַטאַר", "איינגעליבטער ערדישער פּילאַט" — סאַראַ
טרעפלעכע כאַראַקטעריסטיק פאַר דעם שאַפן פון איזי כאַריק, דעם גרויסן פּאַלקס-
דיכטער, וועלכער האָט אַזוי ערדיש-זאַפטיק און מיט אַזויפיל עכטן ראַמאַנטישן
שוואַנג באַזונגען די ליכטיקע סאַוועטישע וואַר און איז מצד דעם בעריאַ-ווילקיר
טראַגיש אַרויסגעריסן געוואָרן פונעם לעבן אין סאַמע בלי פון זיין גרויסן טאַלאַנט.

דער טראַט פון דורות

(פ ר ז מ א ר ק י ש)

פּרץ מאַרקישעס לעצט פּראָזע-ווערק, זיין גרויסער ראַמאַן "טראַט פון דורות", איז אין תּוך גענומען אַ סך-הכל-ווערק פון זיין גאַנצער שאַפונג. ער האָט דאָ פּאַראַלגעמיינערט און קינסטלעריש סינטעזירט אייניקע צענטראַלע טעמעס פון זיינע פּריערדיקע ווערק — די טעמעס פון מלחמה און רעוואָלוציע און די ענג פּאַרבונדענע מיט זיי טעמע וועגן דעם גורל פון זיין פּאַלק.

די עקספּאָזיציע פונעם ראַמאַן פירט אַריין דעם לייענער אין דער טראַגישער אַטמאָספּער פון מלחמה-גרויל, וואָס האָט זיך אויסגעשפּרייט איבער אייראָפּע. דער שרייבער שילדערט דאָ אַ שוידערלעכע זאַווערוכע-נאַכט אויף דעם ברעג פון בוג, ביי וועלכן ס'האַבן זיך אָפּגעשטעלט דריי פליטים, וואָס זיינען געלאָפּן פון פּאַשיסטישן גיהנום און זיך געראַטעוועט אין סאָוועטנפּאַרבאַנד :

"אויף יענער זייט איז געלעגן די פינצטערניש, אַ שווערע און אַ דריקנדיקע, פון דאָרט האָט זיך געטראָגן אַ געפייף פון הפקר און אַ געוויין פון פּאַראורטיילטע. פּאַרכאַלעשטע זיינען דאָרט געלעגן שטעט און שטעטלעך. דער אומגליק איז געלעגן איבער זיי. דאָרט איז געווען דער דייטש".

און דאָ, אויף דער זייט, האָט גאַסטפּריינטלעך גערופּן צו זיך דאָס סאָוועטנ-לאַנד, די נייע וועלט, וואָס איז "פּרעמד, נאָר אָפּן פּאַר געיאַגטע און געפּלאַגטע". שווער איז די פליטים צו אַנטשיידן — אויף מזרח אָדער אויף מערב, ווייל ווי צוציענדיק סע זאָל ניט זיין דער מזרח, זיינען דאָרט, אויפן מערב, אויף יענער זייט, פּאַרבליבן אַלע נאָענטע און ליבע, די עלטערן, די ברידער און שוועסטער, די היים.

דאָס דאָזיקע בילד אין דער עקספּאָזיציע פונעם ראַמאַן שאַפט שוין דעם אויסגאַנג-פּונקט פון דער גרונט-פּראַבלעמאַטיק. עס האַנדלט זיך וועגן דעם, ווי אַזוי עס דאָרף זיך אויפירן דער יחיד אין אַנבליק פון דעם טראַגישן גורל, וואָס דערוואַרט זיין פּאַלק. דאָס יונגע פּאַרפּאַלק וויגדע און סלאָוועק באַשליסן זיך אומקערן צוריק צו זייערע עלטערן, וואָס זיינען געבליבן אין וואַרשע, ווייל זיי האַלטן פּאַר זייער חוב טיילן דעם גורל פונעם גאַנצן פּאַלק און לויט זייערע קרעפטן העלפּן אים אין זיין נויט און אינעם געראַנגל פּאַר זיין עקזיסטענץ. דער דריטער פליט — בערנאַרד גראַס — באַשליסט צו פּאַרבלייבן אין סאָוועטנלאַנד, כדי

צוזאמען מיטן סאָוועטישן פּאָלק שמידן דעם זיג איבערן שונא און באַפרייען דאָס היימלאַנד.

סיי בערנאַרד גראַס, סיי וויגדע און סלאָוועק — יעדערער פון זיי איז אויף זיין אופן געווען גערעכט.

וויגדע און סלאָוועק האָבן שפעטער קיינמאָל ניט חרטה געהאַט, וואָס זיי האָבן זיך אומגעקערט קיין פּוילן. אין די שווערסטע מינוטן פון פאַרצווייפּלונג האָט זיי געשטאַרקט דאָס באַוואוסטזיין, אַז זיי האָבן געהאַנדלט ריכטיק, ווען זיי האָבן אויסגעקליבן אַלס שלאַכטפעלד דווקא די צום אומקום פאַראורטיילטע געטא, אין וועלכער זיי האָבן מיט זייער יוגנטלעכער מונטערקייט און ענערגיע געהאַלפן צו פאַראַליזירן דעם יאוש און דערמוטיקן די פאַרצווייפּלטע מאַסן צו העלדישן קאַמף און ווידערשטאַנד.

“דאָך איז געווען ריכטיק — זיך אומקערן...” — קאָנסטאַטירט סלאָוועק, ווען ער פירט איבער דעם הויף פון געסטאַפּאָ דעם צעשלאַגענעם, דורך אים פון טויט געראַטעוועטן פּאַטער. אויך וויגדע, וועמען די אונטערערד אין געטא פאַרטרויט די אַמערסטן ריזיקאַלישע אויפטראַגן, געפינט אַ פולע באַרעכטיקונג פאַר דעם כלומרשט באַגאַנגענעם “טעות”: “זי וועט זיך מער ניט פייניקן פאַר דעם טעות. אויס טעות.”

אויס טעות — צו דעם אויספיר וועט שפעטער קומען אויך בערנאַרד, וועלכער האָט פריער געהאַלטן, אַז די יונגעלייט זיינען באַגאַנגען אַ פעלער, ווען זיי האָבן באַשלאָסן זיך אומקערן קיין פּוילן. שטייענדיק הינטער וואַרשע צוזאַמען מיט זיינע שלאַכט-חברים און דורכבלעטערנדיק אין באַוואוסטזיין די טראַגישע זייטלעך פון דער העראַאישער געטאָ-עפּאָפּי, אַנערקענט ער, אַז עס איז גרויס געווען דער העלדנמוט פון זיינע יונגע פריינט, ווען זיי האָבן דעמלט, אין דער זאַווערוכע-נאַכט ביים בוג, זיך געלאָזט אין שוידערלעכן געראַנגל מיטן טויט.

“אינעם דאָזיקן אומזין איז געווען גרויסקייט” — אַזוי וועט מאַרקיש באַטראַכטן אין אַ ברייטערן מאַסשטאַב די האַנדלונג פון אַ ריי זיינע העלדן אין געטאָ-אויפּשטאַנד בכלל. עס שווימט ביי אים אויף אַ פּראַגע: מעגלעך, אַז דער עצם אויפּשטאַנד אין געטאָ איז געווען אַן אומזין? אפשר וואָלט ריכטיקער געווען, ווען די יינגערע, קרעפטיקערע וואָלטן איינציקווייז אַדער גרופּנווייז פאַרלאָזן דעם געטאָ און אַוועק אין די וועלדער צו די פאַרזיזאַנער, וואו זיי וואָלטן געקענט ברענגען מער נוצן? אפשר וואָלט מען באַדאַרפט איבערלאָזן אויף הפקר די אַלטע און די שוואַכע, די פרויען און קינדער — אַלצאיינס האָט דאָך זיי דערוואַרט דער טויט! מאַרקישן שרעקט ניט אַפּ די דאָזיקע האַרבע און קאַמפּליצירטע פּראַגע, ער גיט אויף איר אַן ענטפער. ריכטיק האָבן געהאַנדלט די יונגע העלדן פון געטאָ, וועלכע זיינען פאַרבליבן מיט זייערע עלטערן, מיט דעם פּאַלק, וואָס איז געווען פאַראורטיילט צום אומקום. עס האָט ניט געטאַרט דערלאָזט ווערן, אַז אַפילו איינער

א יחיד זאל ווי א שאף אונטערשטעלן דעם האַלדו פאַר דעם מעסער, ווער רעדט נאָך — אַ גאַנץ פּאַל! אויב שטאַרבן, איז מיט כבוד, אויב פּאַל, איז ניט פּאַסיוו, נאָר אין ווידערשטאַנד — אַט דאָס איז געוואָרן דער דעוויוו פון געטאָ.

“אין דער דאָזיקער שלאַכט — באַמערקט מעטעק — איז די געטאָ זעענדיק געוואָרן. חוץ דעם שונא האָט זי דערזען זיך אַליין, און עפעס פּאַרשטאַנען. זי האָט דערפילט דעם טעם פון שלאַגן זיך. ווי גלייכע קעגן גלייכע. ניט ווי געבונדענע קעלבער קעגן די הענקער.”

פּרץ מאַרקיט פּאַראַרטיילט דאָס פּאַסיווע ניט ווערן זיך דעם בייו, דאָס “מאַכן אַ ברכה אויף קידוש-השם” פון אַזעלכע, ווי יאַקוב, וואָס “ווערן לכתחילה געבאַרן, מע זאל זיי שעכטן”. שוין אין שייע ריינגאַלדן, דעם פּאַטריאַרך, האָט דער שרייבער אַקצענטירט דעם ווילן צו לעבן און טאַט, וועלכן ס'האַבן ניט געקענט פּאַרניכטן קיינע גרוילן און גרויזאַמקייטן. אים זיינען נעענטער צום האַרצן “די צווייגן, וואָס האָבן זיך אָפּגעבראַכן פון בוים” — זיינע יינגערע קינדער, די רע-וואַלוציאַנערע פּרידע און מעטעק — איידער דער פּאַסיווער עלטערער זון יאַקוב, כאַטש ער האָלט זיך פּעסט ביי דעם “אַלטן בוים”.

העלדיש גיבן אָפּ זייער לעבן דער שמיד חיים וויטעלסקי, דער טרעגער לייבעניו. זיי זיינען זיך גוקס, יעדערער אויף זיין אופן, אין די פּאַרהאַטע שונאים. ווידערשטאַנד ווערט די נשמה פון געטאָ. יונג און אַלט, קינד-און-קייט נעמט אין האַנט געווער. אַלטע, אויסגעמאַטערטע, אויסגעמאַגערטע מענטשן ווערן עכטע גיבורים.

דער אַלטער היסטאָריקער רובין, וועמען די קראַנקייט האָט צוגעשמידט צום בעט, האָט פּלוצעם באַקומען כוח און זיך אַוועקגעלאָזט צום שטאַב. “ער איז אַרייַן-געקומען, ווי אַ געשפּענסט, בלאַס, מיט גרויסע ברענענדיקע אויגן. די שמאַטעס אויף זיין לייב האָבן זיך ניט אָנגעזען. און מיט אַ קול אַזאַ, וואָס האָט אָפּגעקלונגען מיט יונגקייט, האָט ער זיך אָנגערופן: — נעם מיד, מעטעק, אין דיין חיל.”

און שוין גאַר ווי אַ לעגענדע קלינגט די געשיכטע וועגן דעם לעצטן אויפ-שטענדלער:

“ער האָט זיך אַליין געשלאָגן קעגן אַ גאַנצער באַנדע פּאַשיסטן אין אַ הויז... די דייטשן האָבן אָנגעגריפן, און דער לעצטער אויפשטענדלער האָט זיך קעגן-געשטעלט, קלעטערנדיק אין דער הייך און פּאַרניכטנדיק די אָנגרייפנדיקע — איינעם נאָך איינעם. די פּאַן האָט ער געהאַלטן אין איין האַנט, און אין דער צוויי-טער — געווער, און אַזוי איז ער געשטיגן אַלץ העכער און העכער ביז דעם העכסטן ציגל פון דעם הויז און האָט זיך אַלץ אָפּגעשאַסן, און דייטשן זיינען געפּאַלן אין דער נידער. און ווען ער האָט אויסגעשאַסן די לעצטע קויל און מער שוין ניט געהאַט קיין מעגלעכקייט פּאַרזעצן דעם לעצטן איינס-אויף-איינס, האָט ער זיך פּאַרוויקלט אין דער פּאַן און פּונעם העכסטן שטאַק זיך אַראָפּגעוואָרפן אויף די

ליטערארישע עסייען

חורבות פון דעם געטאָ. אַט אזוי האָט ער זיך באַהעפּט מיט די בראַכשטיקער פון דעם פּלאַצדאַרם, וואָס האָט געהייסן געטאָ. דעמלט האָט די געטאָ פאַרענדליקט איר עקזיסטענץ. און אין געטאָ איז שטיל געוואָרן.

אין די מייסטעריש-געצייכנטע בילדער פון דער מאַסן-העראַאיק בעת דעם אויפשטאַנד אין געטאָ האָט דער שרייבער קינסטלעריש פאַרייביקט דעם גרויסן גערעכט פון זיינע העלדן, וועלכע זיינען אומגעקומען ניט מיט הכנעה און געבעט, נאָר אין ווירדיקן קאַמף קעגן היטלעריזם.

פּרץ מאַרקיש האָט היסטאָריש ריכטיק אָפּגעשאַצט די באַדייטונג פונעם געטאָ-אויפשטאַנד. ער האָט באַוווּן די פּאַניק אינעם פּאַשיסטישן לאַגער, וואָס עס האָט אַרויסגערופּן דער אומדערוואַרטער קלאַפּ איבער דער דייטשישער קריגסמאַשין מצד דער אויסגעמאַטערטער באַפעלקערונג פון געטאָ.

“טראַט פון דורות” איז רייך מיט געשעענישן, בילדער, עפיזאָדן, פּערסאָנאַזשן. דער שרייבער דעקט אויף טיפּישע שטריכן, וואָס זיינען אייגן יעדן פון זיינע העלדן. דערביי אָבער צייכנט מאַרקיש שאַרף אינדיווידואַליזירטע געשטאַלטן, וועלכע זיינען געגעבן אין זייער פּילזייטיקייט און דינאַמישקייט.

באַזונדערס קאַלאַריטפול איז די גאַלעריי געשטאַלטן פון די געטאָ-אויפשטענד-לער. יעדער פון זיי איז אַ רייכע, פּילפאַרביקע וועלט פאַר זיך.

נתן — דער טעמפּעראַמענטפולער, פּלאַמיקער, שטענדיק מאַביליזירטער, שטענדיק קאַמפּסגרייטער “באַלעבאַס פון די אויפרייס-שטאַפּן”.

דער אַנפירער פונעם אויפשטאַנד אַלעקסאַנדער — דער טיף-מענטשלעכער, האַרציקער, מיט אַ שאַרף אויסגעדריקטן אחריות-געפיל; דער שרייבער ווייזט, ווי אין גאַנג פון די געשעענישן וואַקסט זיין דערפאַרונג, זיין קאַמפּספּעאיקייט, פאַרהאַרטעוועט זיך זיין כאַראַקטער.

מעטעק — דער דאָזיקער “זעקס-און-דרייסיקאַריקער מאַנצבל” האָט שוין באַוווּן דורכמאַכן אַ לעבן, וואָס איז פול מיט נסיונות, אַדורכגיין אַלע שבעה מדורי גיהנום. קאַרגע צוויי יאָר שלאַכטן אין שפּאַניע אַלס וואַלאַנטיאַר פון דער אינטער-נאַציאָנאַלער בריגאַדע, אַריבער צוויי יאָר קאַנצלאַגער. אויסגעטוישט דורך דער סאָוועטישער רעגירונג, לאַזט ער זיך אַראָפּ מיט אַ פאַראַשוט אויף יענער זייט פּראַנט-ליניע און גיט זיך אָפּ מיט לייב-און-לעבן דער ווידערשטאַנד-באַוועגונג אין געטאָ.

מיט אַ באַזונדער וואַרעמקייט האָט פּרץ מאַרקיש געמאַלט די געשטאַלטן פון פּרויען — קעמפּער פון געטאָ. דאָס ערשטע אַרט צווישן זיי פאַרנעמט וויגדע. וויגדע איז ווירקלעך אַ ניי געשטאַלט אין דער סאָוועטישער יידישער ליטע-ראַטור.

ברייט אויסנוצנדיק דעם איבערלעבן מאַנאַלאַג און אַנדערע מיטלען פון

פסיכאלאגיש פארטיפטן אנאליז, האָט דער שרייבער באַוווּזן דאָס דאָזיקע געשטאַלט אין זיין גאַנצער רייכקייט און קאָמפּליצירטקייט. פון זייטל צו זייטל האָט ער מיט קינסטלערישן טאַקט געלאָזט אונדז נאָכפאלגן איר עוואָלוציע אונטער דער ווירקונג פון די אומשטענדן, אין וועלכע זי האָט זיך געטראָפן.

אויסגעוואַקסן אינעם באַלעבאַטישן הויז פון שייע ריינגאַלד, האָט וויגדע אין דער קינדהייט, ווי מיר דערוויסן זיך פון איר ברודער מעטעק, זיך מיט גאַרניט באַזונדערס אויסגעצייכנט. נאָר אַט האָט זיך אויף איר יונגן געמיט אַרויפגעוואַרפן מיט איר גאַנצער האַרבקייט און גרויזאַמקייט די מלחמה. דער דונער פון די פיינט-לעכע עראָפלאַנען האָט ניט נאָר פאַרטיליקט די פרייד פון איר חתונה, ער האָט זיך אַריינגעריסן אין איר יונג לעבן און עס צעבראַכן. ביסלעכווייז, אין פראַצעס פון וואַגלעניש, פון זוכן אַ מיקלט צוזאַמען מיט טויזנטער אַנדערע פאַריאַטע און אומגליקלעכע, קומט דאָס ניכטערע באַנעמען פון דעם אַלין, וואָס איז געשען. און דאָן ווערט געבאָרן דער באַשלוס זיך אומקערן קיין פּוילן, ראַטעווען די עלטערן אָדער אומקומען.

גיך טרעט אָפּ דאָס ראַמאַנטישע, דאָס קינדעריש-אויפגעשרויפטע, ס'קומט אַנשטאַט דעם דאָס אויסגעווייטעקטע, באַזיניקטע. וויגדע מיט דעם "קינדערשן פון אויף די ליפן" עקזיסטירט ניט מער. "די עקשנות אירע איז געוואָרן אויס קאַפּריו און וואַרצלט זיך אין דעם גאַנצן אינהאַלט פון דער אַרבעט, וועלכע זי טוט און פאַר וועלכער זי האַלט גרייט איר לעבן".

אַזאָ דערשיינט זי פאַר אונדז ערב דעם געפלאַנטן אַטענאַט אויף דעם הענקער פון געטאָ פאַן פראַש. די עקזאַלטירטע, קינדעריש-שעמעוודיקע וויגדע וואַקסט אויס אין אַ מין נייער יהודית, ווען זי טרעפט זיך פנים-לפנים מיט דעם קאַט און פילט אויס איר העלדישן אַטענאַט.

ניי איז אויך דאָס געשטאַלט פון טאַסיע וועלטמאַן.

זי געהערט צו דער אינטעליגענטישער יידישער יוגנט, וואָס האָט אין זיך איינגעזאַפט די ראַמאַנטיק פון דער פּוילישער און יידישער ליטעראַטור און וועלכע האָט אין דער שווערער שעה פון גרויסן נסיון זיך מיט לייב-און-לעבן געשטעלט צו דינסט דעם ווידערשטאַנד.

אַלעקסאַנדער, מעטעק, נתן, סלאָועק, טאַדעווש, וויגדע, טאַסיע, עטל, סטע-פאַניע — די דאָזיקע געשטאַלטן-גאַלעריי האָט געבאָרן די עפאַכע, די צייט פון גרויסע אויפטרײסלונגען, פון אומגעוויינלעכער העראַיאַיק, וואָס איז באַקרוינט געוואָרן מיט דעם אומפאַרגעסלעכן געשיכטלעכן נצחון פון די פרייהייטסליבנדיקע פעלקער בראש מיטן סאָוועטנפאַרבאַנד איבער דער פאַשיסטישער ברוינער פעסט.

מאַרקישעס לעצטער ראַמאַן איז אַנגעזאַפט מיט טראַגיק. טריי נאָכפאלגנדיק דער היסטאָרישער ווירקלעכקייט, האָט דער שרייבער געגעבן אַ טיף רעאַליסטיש

בילד פון איינער פון די טראגישסטע עפאכעס אינעם לעבן פון די אייראפעישע פעלקער.

דאס פארפייניקטע און אויסגעבלוטטיקטע פוילן... ווארשע, וואָס "איז, ווי אַ שלאַכטפעלד, איבערגעווירעט אויף איר גאַנצער ברייט און לענג מיט נאַקעטע שווצגראַבנס און טראַנשייען", וואָס "גייט אויף אין רויך און אין ברוינעם שטויב און אין צעברעקלטן ציגל-ברוך, ווי אַן אויסגעטאַנענע, אַ נאַקעטע...".

וואַרשעווער טרויעריקע און פינצטערע געטאָ, איבער וועלכער ס'לויערט שטענדיק די טויט-געפאַר... אונטערזוכונגען, אַבלאַוועס, פייניקונגען, רויב, מאַרד; אַ ווילדע קינדער-שחיטה אויף איינעם פון די ראַגן... אַ טרויעריקער קינדער-צוג צום טויט... אַ בלוטיקער "יום-כיפור-ספעקטאַקל"... פראַכט-צוגן, וואָס גייען אַפּ איינער נאָך דעם צווייטן אין די קרעמאַטאַריעס און גאַז-קאַמערס — בילדער, איינע שוידערלעכער פון דער צווייטער, בילדער, ניט אויסגעטראַכטע, גענומענע פון לעבן, היסטאָריש דאָקומענטירטע, וואָס פאַרקילן דאָס בלוט אין די אַדערן, וואָס טרייסלען אויף ביז צום גרונט טאַקע אַדאַנק דעם גרויזאַמען אמת.

און דאָך, ניט געקוקט אויף דער טיפּסטער טראַגישקייט, אַטעמט דאָס ווערק מיט אַפּטימיזם, מיט גלויבן אין מענטשן און אין לעבן.

דער טראַגזיזם און אַפּטימיזם בילדן דאָ אַ דיאַלעקטישע איינהייט. אין סאַמע אַנהייב, באַשרייבנדיק דעם "פינצטערן טרויער-צוג" פון טויזנטער משפּחות, פאַר-טריבענע פון די וואַרשעווער גאַסן אין די געטאָ-קוואַרטאַלן, זאָגט מאַרקיש אַן זיינע ליענער: — "נאָר אינאיינעם מיט אַלעמען האָט געשטראַמט אין געטאָ דער ניט-אַפּגעטיילטער גייסט פונעם פּאָלק".

אין די סאַמע אויסזיכטלאַזע פעריאָדן פון געראַנגל פאַרן קיום פאַרלירן ניט די אויפשטענדלעך אויף קיין רגע זייער מוט און גלויבן. עס שטאַרקט זיי דאָס געפיל, אַז זייער קאַמף אין געטאָ איז נאָר אַ קליין שלאַכטפעלד אין דער גרויסער באַטאַליע פאַר גערעכטיקייט און פרייהייט, וואָס וועט זיך אומבאַדינגט פאַרענדיקן מיט אַ נצחון.

די יידישע געטאָ-קעמפער, ווייזט מאַרקיש, פילן די שטיצע פון פוילישן רע-וואָלוציאַנער טאַדעווש, וועלכער איז גרייט, פונקט ווי זיי, "פאַר זיין היים און זיין לאַנד... פאַר אַזאָ ווי עס איז — אַ צעבראַכנס, אַ באַשפּיגנס און אַ צעבלוטיקטס... אַ געבונדענער און פאַרוואונדעטער, זיך שלאָגן מיט די ציין". עס דערמוטיקט זיי די הילף פון די פוילישע רעוואָלוציאַנערן כרעסטינע, סטעפּאַניע, באַלעסלאָו, וואָס שיקן צו געווער, פאַרבינדן די געטאָ מיט דער פאַרטויאַנישער באַוועגונג אין די פוילישע וועלדער — דאָס אַלץ שטאַרקט זייער שלאַכט-גייסט, פעסטיקט דעם גלויבן, אַז זייער פאַרצווייפלטער קאַמף אין געטאָ איז ניט אומזיסט.

דער שרייבער האָט קעגנגעשטעלט דער ווילדער דאָקטרינע פון ראַסן-האַס און מענטשנפרעסעריי די אידעע פון פעלקער-ברידערשאַפט. אינעם קינסטלערישן

געוועב פון ראַמאַן האָט ער מייסטערש אַריינגעפלאַכטן די רירנדע געשיכטע פון דער הערלעכער ליבע צווישן דער איטאַליענערן מאַרטשעלאָ און דעם יידישן מאַלער חנניה. מאַרטשעלאָ פאַרבלייבט מיט איר געליבטן אין געטאָ. זי גייט מיט אים צוזאַמען אין גאַז־קאַמער. אויף דעם פרוו פונעם איטאַליענישן קאָנסול אַרויסנעמען זי פון געטאָ מיט דער פרייז פון פאַראַט לגבי איר געליבטן און לגבי אירע פרינציפן פון מענטשן־ליבע, ענטפערט מאַרטשעלאָ: "די איטאַליע, וואָס האָט מיך געלערנט ליב האַבן, וועט ביי מיר מיין אונטערטאַנשאַפט גיט צונעמען, און אין דער אונטער־טאַנשאַפט פון דער איטאַליע, וואָס פאַדערט פון מיר פאַראַט, בין איך גיט פאַר־אינטערעסירט, סינאַר. דאָרט, וואו ס'איז מיין געליבטער, דאָרט איז מיין היים, סינאַר. דאָרט איז איטאַליע, דאָרט איז מיין גאַט".

איינער פון די אינטערעסאַנטע פערסאָנאַשן אין "טראַט פון דורות" — דער היסטאָריקער רובין זאַט: "די וועלט האָט זיך נאָך צוליב וואָס צו שלאָגן פאַר איר קיום!" און דאָס פאַרגרינגערט טאַקע דעם טויט פון די העלדישע קעמפער אין געטאָ; יעדערער פון זיי גייט אַוועק פון דער וועלט מיט דער איבערצייגונג, אַז די זאך, פאַר וועלכער זיי זיינען געפאַלן, וועט פאַרגעזעצט ווערן, אַז מיט זייער טויט האָבן זיי געהאַלפן אויסטרעטן דעם וועג צו אַ בעסערער צוקונפט.

דעם העלדישן קאַמף פון סאָוועטישן פאַלק, וואָס שלאָגט זיך פאַר דער אייגענער פרייהייט און פאַר "דעם כבוד פון דער מענטשהייט", איז אין ראַמאַן געווינדעט אַ צווייטע פאַראַלעלע סושעטישע ליניע, מיט וועלכער עס איז פאַרבונדן דאָס געשטאַלט פון בערנאַרד גראַס. ביידע סושעט־ליניעס צווייגן זיך אַפּ שוין אין דער עקספּאָזיציע. אין דער צייט, ווען סלאָוועק און וויגדע קערן זיך אום קיין פוילן, שטעלט זיך בערנאַרד בראש פון אַן עשעלאָן יידישע פליטים, וואָס פאַרט אויפן אוראַל.

אין דער שילדערונג פון די פליטים פון פוילן, וועלכע מאַכן דורך אין די סאָוועטישע באַדינגונגן אַ געוויסע עוואָלוציע סיי אינעם שטייגער, סיי אין זייער וועלט־אַנשוואַונג, ווייזט זיך בולט אַרויס מאַרקישעס טיפער פאַרשטאַנד פאַר מאַסן־פסיכאָלאָגיע, אַנטפּלעקט זיך זיין פיינער חוש פאַר הומאַר און פאַלקס־חכמה. די פליטים שליסן זיך ביסלעכווייז איין אין דער קאָלאַסאַלער אַרבעט פונעם סאָוועטישן הינטערלאַנד און שמידן צוזאַמען מיט אַלעמען דעם זיג איבער דעם שונא. ווען ס'בילדעט זיך די פוילישע בריגאַדע, גיסן זיי זיך אין איר אַריין אַלס סאַלדאַטן און העלפן מיט דער סאָוועטישער אַרמיי צו באַפרייען פוילן פון דעם דייטשישן אַקופאַנט. די דאָזיקע פאַראַלעלע סושעט־ליניע פאַרשטאַרקט די אַל־געמיינע אַפטימיסטישע טאַנאַלקייט פון דעם ראַמאַן.

"טראַט פון דורות" ווערט פאַרענדיקט מיט דער באַפרייאַונג פון וואַרשע: בערנאַרד גראַס געפינט זיך צווישן די זיגער אויף די חורבות פון דעם באַפרייטן פוילן.

ליטערארישע עסייען

ביידע סוזשעט-ליניעס גייען זיך צונויף אין פינאל און בילדן איין אפטימיסטישן שלום-אקארד, אין וועלכן ס'ווערט באטאָנט די אינערלעכע און אידעאיש-קינסטלע-רישע איינהייט צווישן זיי :

”ס'איז געווען אַ פּראָסטיק-זוניקער טאַג. גאַסן האָבן אויפגעוואַכט. די לעבעדיק געבליבענע באַפעלקערונג איז אַן אויפגעמונטערטע אַרויסגעגאַנגען אַנטקעגן אירע באַפרייער, אַרקעסטערס האָבן געשפּילט דעם סאַוועטישן און פּוילישן הימן. צווישן דעם עולם, וואָס האָט באַגעגנט די רויטע אַרמיי, זיינען געווען באַלעסלאַוו, סטעפּאַניע, טאַסיע און מעטעק”.

די אייניקייט פון ביידע סוזשעט-ליניעס איז אַן אַרגאַנישע, זי דרינגט אַרויס פון מאַרקישע אַפטימיסטישער לעבנס-פּילאָסאָפיע, פון זיין הומאַניסטישן פאַטאַס, פון זיין טיפן גלויבן אין זיג פון מענטשלעכן שכל איבערן וואַנדאַליזם, פון קאָמוניזם איבער דעם פאַזישום.

דעם שרייבערס פּערזענלעכקייט לאָזט זיך שטאַרק פּילן אין ראַמאַן. אין דעם זין איז ער ”אויסגעשפּראַכן טענדענציעז”, לויט ענגעלסעס באַוואוסטער טראַקטירונג פון דעם דאָזיקן באַגריף אין באַצוג צו אַווינע שרייבער, ווי עסכיל, דאַנטע, שילער אָדער ווי די רוסישע ראַמאַניסטן. פּרין מאַרקיש — דער שטייגער-שרייבער, פּסיכאָלאָג און היסטאָריקער טרעט דאָ אין ערגעץ ניט אַרויס אַלס שטרענגער עפיקער, אַלס רעגיסטירער פון פאַקטן. דער שרייבער שטייט ניט אַן אַ זייט פון די געשעענישן, אים איז פּרעמד די פּאָזע פון אַ זייטיקן באַאָבאַכטער. ער געפינט זיך אַליין אין דער מיט פון די געשעענישן, ער ווייטיקט צוזאַמען מיט זיינע העלדן, גייט מיט זיי האַנט-ביי-האַנט אין געראַנגל. די האַנדלונג אין ראַמאַן איז אַנגעפּילט מיט דעם שרייבערס שטימונג, באַהערשט פון זיין ליידנשאַפט און טעמ-פּעראַמענט. אין די דיאַלאָגן און מאַנאָלאָגן פון די העלדן, אין דער דערציילערישער שפּראַך פונעם מחבר, אינעם סטיל און ריטם פון ראַמאַן לאָזט זיך שפּירן דעם שרייבערס מיטגעפּיל, זיין אומרו און האַס, זיין פּראָטעסט און קאַמף-רוף. גאַנצע זייטלעך פון עפישער באַשרייבונג ווערן פאַרפלייצט מיט ליריזם אָדער דורכגעזאַפט מיט בייסיקער פאַרביטערונג און ניט-איינגעהאַלטענעם סאַרקאַזם. די דאָזיקע שטענ-דיקע אַקטיווע מיטבאַטייליקונג פונעם שרייבער פאַרשטאַרקט די עמאַציאָנעלע אויפוויקונג פון ראַמאַן, זיין דראַמאַטישע געשפּאַנטקייט.

אַ ריי בילדער פונעם געטאָ-לעבן ווערן געמאַלט אין ליריש-עלעגישע טענער. זיי פאַרמאַגן זייער אינערלעכן ריטם, זייער אייגנאַרטיקן זאַצבוי. דאָס זיינען כמעט לידער אין פּראָזע.

אַזאַ איז דאָס אומפאַרגעסלעכע בילד פונעם טראַגישן אומקום פון די קינדער בראש מיט זייער לערער הענריק גאַלדשמיד... מיט טיפסטן ליריזם זיינען געצייכנט אַ ריי געשטאַלטן, אַווינע, ווי מעטעק, אַלעקסאַנדער, וויגדע, טאַסיע. און פאַרקערט.

דער שרייבער דריקט אָפֿן אויס זיין עקל און האָס, ווען ער מאַלט די פּאַשיסטישע קאַנדיבאַלן, די הענקער פון געטאָ (פּאַן פּראָש, פּישער א"א): זיי זיינען אַלע געצייכנט מיט מיטלען פון סאַטירישן גראַטעסק. אויך די דאָזיקע געשטאַלטן זיינען אינ-דיווידוואַליזירט. מאַרקישן געלינגט אויסצוגעפינען די נייטיקע דעטאַל, דעם נייטיקן ספּעציפּישן שטריך, וואָס טיילן זיי אָפּ איינעם פונעם צווייטן. דאָך פּרעוואַלירט דאָס גראַטעסקישע.

ליריש-סוביעקטיוו, פּאַלעמיש-קעמפּעריש איז אפילו דער פּייזאַזש. מע שפּירט אין אים די אויפגעבראַכטיקייט פונעם שרייבער, זיין מענטשלעכן ווייטיק, זיין הומאַניסטישן אַנימאַמין. וויפּל פּאַרביטערונג שטעקט, צום ביישפּיל, אין די פּייזאַזשן פון דעם דערנידערדיקטן און פּאַרפּייניקטן פּוילן! די נאַטור פּראַטעסטירט צוזאַמען מיטן שרייבער קעגן וואַנדאַליזם און צעיושטען ווילקיר. די שיינקייט און האַרמאָניע אין דער נאַטור מאַכט אַנשוילעכער דעם שוידער פון טויט, וואָס די קאַנדיבאַלן האָבן געבראַכט אויף דער פּרידלעכער ערד:

"וואַרשע איז געווען פּאַרגייענדיק שייך אין איר יונגהאַרבסטיקן טרויער. אַפּגעגילדעטע ביימער-שפיצן פון פּאַרצייטיקע אַלייעס און גערטנער האָבן זיך מיט לייכטער פּאַרוואַרגטיקייט געוויגט אינעם דורכזיכטיקן רוים און ניט געהאַט אפילו דעם מינדסטן פּאַרדאַכט, אַז ערגעץ האָט שוין דער טויט פּאַרמאַסטן אויף זיי די דייטשישע האַק; אַז זיי טרויערן אויס אַ לעצטן פּוילישן האַרבסט".

אָדער אַזאַ מין נאַטור-בילד, וואָס דערשיטערט מיט זיינע לעבן-און טויט-קאַנטראַסטן און גרייט פּסיכאָלאָגיש צו אונדזער אויפאַסונג פון דער שרעקלעכער מאַרד-אַקציע לגבי די קינדער:

"דאָס קליינע פּאַסיקל ערד אונטער די פענצטער איז געווען צעגראָבן, און בלימעלעך זיינען געוואַקסן, ביימעלעך, פּאַרפּלאַנצטע און אויסגעכאַליעטע פון קינדערשע הענטלעך. אויף יעדן בלימעלע איז געווען דער הויך פון אַ קינדערשן אַטעם, פון אַ קינדערש קולכל און פון אַ קינדערש גלעקלדיק געלעכטער. דאָס, וואָס אינמיטן דער געטאָ האָט זיך אויף צו להכעיס די פּאַרדאַרבער דורכגעריסן שפּראַצונג, האָט געמאַכט דאָס הויז פון דעם קינדער-היים נאָך הייליקער, נאָך לעבנסדאַרשטיקער און נאָך טראַגישער. זיי האָבן זיך גערייצט מיטן מלאך-המוות, די איידעלע און צאַרטע שפּראַצונגען, און האָבן זיך געצויגן צו דער זון, ביי אים, ביי דעם מלאך-המוות, אויף די אויגן. נאָר די זון אַליין איז שוין געווען אַ טרויעריקע, אַן אלול-דיקע, אַ ימים-נוראִימדיקע..."

אומעטום, אין דער באַשרייבונג פון די געשעענישן, אין דער געשטאַלטן-מאַלעריי, אין די נאַטור-שילדערונגען, שוין אַפּגערעדט פון די פּובליציסטישע אַפּווענדונגען, הערן מיר די שטים פונעם שרייבער, וועלכע באַדויערט, פּאַר-אורטיילט, וואַרנט.

די ליידנשאַפטלעכקייט, מיט וועלכער ס'ווערט געשילדערט די ניט-ווייטע

ליטעראַרישע עסייען

געשיכטלעכע פאַרגאַנגענהייט, ווירקט מיט אין אַ גרויסער מאַס דער אויפפאַסונג פון מאַרקישעס היסטאָרישן ראַמאַן אַלס אַן אַקטועל, היינטצייטיק ווערק. מיר זיינען מסכים מיט ה. רעמעניקן, וועלכער שרייבט אין זיין נאַכוואָרט צום ראַמאַן, אַז "טראַט פון דורות" איז אַן "עכטע פּאָלקס־עפּאָפּי פון אונדזער היינטצייטיקייט", וועלכע איז לויט איר "גאַנצן אידעאישן אינהאַלט ברענענדיק אַקטועל און היינטצייטיק פאַרשאַרפט. דאָס איז ניט קיין סאַציאַל־היסטאָרישע רעמיניסצענץ, נאָר אַ בילד פון איצט און אַ קוק אין דער צוקונפט". מיט פּרץ מאַרקישעס לעצטן ראַמאַן האָט די ליטעראַטור וועגן דער אַזוי־ גערופענער "חורבן־תּקופה" זיך באַרייכערט מיט אַ באַדייטנדיק הויך־קינסטלעריש ווערק.

העפט 2, 1968

דאָס לעבן און שאַפן פון ל. קוויטקאָ

(וועגן אַ זאַמלונג אין רוסיש, דערשינען אין 1976)

"די באַצויבערטקייט מיט דער אַרומיקער וועלט האָט קוויטקאָן געמאַכט פאַר אַ קינדער־שרייבער: אין נאָמען פונעם קינד, מיט די ליפן פון די פינפֿיאַריקע, זעקסיאַריקע, זיבניאַריקע קינדער איז גרינגער געווען אויסצודריקן זיין אייגענע גרענעצלאָזע ליבע צום לעבן, זיין טיפן גלויבן אין דעם, אַז דאָס לעבן איז באַשאַפן צוליב אומענדלעכער פרייד".

די דאָזיקע ווערטער פונעם באַוואוסטן קינדער־שרייבער, פריינט און פאַרערער פון לייב קוויטקאָ, קאַרניי איוואַנאָוויטש טשוקאָווסקי, וואַלטן געקאָנט דינען אַלס עפיגראַף צום בוך וועגן דעם דיכטער. אין דער דאָזיקער אַרויסזאָגונג ווערט פיקסירט דאָס סאַמע וועזנטלעכע אין דעם שעפערישן געשטאַלט פון לייב קוויטקאָ, איינעם פון די באַדייטנדיקסטע סאָוועטישע יידישע שרייבער, דעם "נס פון דער יידישער ליטעראַטור", ווי מע האָט אים ליב געהאַט אַנצורופן.

דער געדאַנק וועגן דער איינהייטלעכקייט פון קוויטקאָס גאַנצן שאַפן, אומ־אַפהענגיק פון דעם, צי עס איז אַדרעסירט צו דערוואַקסענע אָדער צו קינדער, בילדעט דעם לייטמאָטיוו פון אַלע אַרטיקלען, עסייען, זכרונות, וואָס זיינען זאַרגאָם אויפגעזאַמלט אינעם בוך.

דער מאַטעריאַל איז אין זיין גרעסטן טייל ספּעציעל געשריבן פאַר דער זאַמלונג. ער איז איינגעטיילט אין פינף אָפטיילן. אינעם ערשטן זיינען פאַרגעשטעלט אַרטיקלען וועגן ל. קוויטקאָס שאַפונג; דער צווייטער אָפטייל באַשטייט פון זכרונות פונעם דיכטערס מיטזייטלער; דער דריטער אַנטהאַלט קוויטקאָס אַרויסזאָגונגען אויף ליטעראַרישע טעמעס; אינעם פּערטן אָפטייל איז אַריין אַ בינטל בריוו פונעם דיכטער צו שרייבער־קאַלעגן; אינעם פינפטן איז געגעבן אַ פולע ביבליאָגראַפֿיע פון ל. קוויטקאָס ווערק אין יידיש און אין אַנדערע שפּראַכן פון די פעלקער פון פּוסט.

אין די אַרטיקלען, וואָס זיינען געווידמעט דער כאַראַקטעריסטיק פון ל. קוויטקאָס שאַפונג, טרעפן מיר אַ ריי באַאַבאַכטונגען איבער די באַזונדערקייטן פון זיין דיכטונג, איבערהויפט פון די לידער פאַר קינדער. לידער איז ניט אַריין אין דער זאַמלונג קיין איין אַרבעט, אין וועלכער ס'ווערט אַרומגעכאַפט דאָס גאַנצע

ליטערארישע עסייען

שאפן פונעם דיכטער און געוויזן זיין שעפערישע אנטוויקלונג פון די ערשטע טריט ביזן סוף פון זיין לעבן. אזוינע ארבעטן זיינען, ווי באוואוסט, פאראנען אין דער סאָוועטישער יידישער קריטיק (צום ביישפיל, די ארבעטן פון ה. רעמעניק, מ. נאָטאָוויטש א.א.). אין די אַרטיקלען, וואָס זיינען אַריין אין דער זאַמלונג, ווערן אויסגעקלאָרט בלויז באַזונדערע זייטן פון דעם דיכטערס שאַפונג, אָבער צוזאַמענ-גענומען בילדן זיי אַ וויכטיקן בייטראַג אין דער קוויטקאַ-פאַרשונג.

עס פאַרדינען אויסגעטיילט צו ווערן די אַרבעטן פון נ. אויסלענדער "פריע יאָרן פון קוויטקאַס שאַפן", פון וו. סמירנאַוואַ "אַ פרייד, וואָס לעשט זיך קיינמאַל ניט אויס", פון מ. פעטראַווסקי "דאַרשט נאָך מענטשלעכקייט", ב. רונין "דיכטונג פון טאַגטעגלעכן ווונדער", ק. טשוקאַווסקי "אַן אויסגעצייכנטער דיכטער", ר. רובין "די גרויסע וועלט פון דער קינדהייט".

אין די דאָזיקע אַרבעטן, ווי אויך אין אַ ריי אַנדערע, ווערט באַטאָנט דאָס עיקרדיקע אין קוויטקאַס שאַפונג: איר אַרגאַנישע פאַרבינדונג מיט דעם פּאַלקס-שאַפן.

"פאַר אים — שרייבט וו. סמירנאַוואַ — איז דער איבערגאַנג פון פּאַלקס-דיכטונג צו דער מאַדערנער ליטעראַטור ניט געווען קיין ליטעראַרישע טראַדיציע, נאָר דאָס לעבן אַליין. קוויטקאַ איז אַ דיכטער — אַ סאַמאַראַדאַק, זיין פּאַעטישע באַגאַבונג האָט זיך גענערט פון דער פּאַלקס-דיכטונג. די פּאַלקס-שפּראַך איז געווען זיין אייגענע שפּראַך".

די פּאַלקסטימעלעכקייט פון ל. קוויטקאַס פריער דיכטונג — שרייבט נ. אויס-לענדער — "איז אַן אַרגאַנישע, זי פאַרמאַגט טיפע וואַרצלען, זי לעבט, אַנטוויקלט זיך צוזאַמען מיט דער פּאַלקס-מאַסע, אין די טיפענישן פון וועלכער זי איז אויפ-געקומען. טאַקע דערפאַר איז קוויטקאַ געווען ביכולת צו שעפן פון די פּאַלקס-קוואַלן ניט נאָר דאָס פּאַעטיש-צאַרטע וואָרט, וואָס איז דורכגעשטראַלט מיט פּאַלקס-פרייד און ליבע, נאָר אויך ווערטער ביזע און שטרענגע, אַמאַל אויך צאַרנדיקע, אין וועלכע ס'האַט זיך אָפּגעשפיגלט דער גרויסער סאַציאַלער אומרו, וואָס האָט אין יענע יאָרן באַהערשט "הונדערטער טויזנטער הערצער".

"קוויטקאַ — שרייבט ק. טשוקאַווסקי — ניט נאָר ער נעמט פונעם פּאַלקלאַר ווערטער, ער וואַרפט זיי אונטער דעם פּאַלקלאַרישן ריטם, דעם פּאַלקלאַרישן סינטאַקס, דער פּאַלקלאַרישער מעלאַדיק". ער איז "קודם-כל געווען אַ פּאַלקס-דיכטער אין בעסטן זין פון דעם דאָזיקן קאַלאַסאַלן וואָרט", אַזאַ ווי "נעקראַסאָוו, בעראַנזשע, שאַנדאַר פעטעפי, פערגיוסאָן, ראַבערט בערנס".

פאַכמענעריש, ראַפינירט, מיט דער הילף פון אַ גרינטלעכן אַנאַליז פון קוויטקאַס דיכטונג, ווייזן די קוויטקאַ-פאַרשער אויף קאַנקרעטע ביישפילן, ווי אזוי דעם דיכטערס אַפטימיסטישע לעבנס-פילאַסאָפיע ווערט קינסטלעריש פאַרקערפערט

אין זיינע ווערק. ב. רונין טיילט אויס אלס כאראקטעריסטישן שטריך פון קוויטקאס ליריק די עמפינדונג פון "וים-טובדיקער בראשיתדיקייט, פון פריידיקער באנייאונג" אין באצוג צו טאגטעגלעכע, וואקעדיקע דערשיינונגען, וואס קומען פאר אין ארום, די נטיה פונעם דיכטער צו באטראכטן "יעדן אַנקומענדיקן טאג, ווי אַ טאָג פון וועלט־באַשאַף". פונדאָנען, ווי עס באַמערקט מ. פעטראָוסקי — דער דורכאויסקער אינטערעס פונעם דיכטער נאָכצופאַלגן אין אַלע דערשיינונגען, וואָס קומען פאַר אין דער נאַטור, פריער פאַר אַלץ זייער אָנהייב, דעם עצם פראָצעס פון אַנטשטייאונג, פון אויפקום, פון "אויפסניי געבוירן ווערן". די קריטיקער זיינען זיך דערביי סומך אויף אַ גאַנצער ריי קוויטקאס לידער, אַזוינע ווי "שטיי אויף פאַרטאָג", "אַ לויב דעם ניי־געבוירענעם", "כ'זוייס אַ סוד", "אַ לויב", "דאָס בלאָז־בלימל", "ציקאַריע", "דער ערשטער האַרבסט־טאָג" אאַ.

דער באַטראַכטונג פון ל. קוויטקאס שאַפונג פאַר קינדער ווערט אין דער זאַמלונג אָפגעגעבן די הויפטאויפמערקזאַמקייט. די קריטיקער גייען זיך צונויף אין דער מיינונג, אַז עס קאָן ניט געמאַלט זיין קיין כינעזישע וואַנט צווישן קוויטקאס דיכטונג פאַר קינדער און זיין ליריק פאַר דערוואַקסענע. זיי ווערן געשפייזט פון איין מקור — פונעם פאַלקס־קוואַל. די וועלט פונעם פאַלקסמענטש איז פאַרבונדן מיט דער וועלט פונעם קינד. אין דער אומיטלבאַרקייט, מיט וועלכער דאָס קינד פאַסט אויף די וועלט, איז דאָ פיל פון דער קלוגער נאַאיווקייט, וואָס איז כאַראַקטע־ריסטיש פאַר דער לעבנס־אויפאַסונג פונעם פאַלק. די דאָזיקע אייגנשאַפטן זיינען געווען אייגנטימלעך קוויטקאָן דעם פאַלקסמענטש. אין זיין קרישטאַל־ריינעם, פאַרליבטן און פאַרחידושטן קוק אויף דער וועלט, אין זיין ערלעכקייט און אויפ־ריכטיקייט איז געווען פיל פון קינדערישן צוטרוי און באַוואַנדערונג.

"די אויסשליסלעכע אומיטלבאַרקייט אינעם אויפנעמען דעם אַרום — שרייבט ר. רובין — דאָס געפיל פון אינטימקייט אין באַצונג צו מענטש און קעגנשאַנד, די ווירקונג פונעם פאַלקס־שאַפן, וואָס איז איינציטיק אי נאַאיוו, אי קלוג, ווי די פסיכיק פון אַ קינד — אַט די אַלע אייגנשאַפטן דעם דיכטערס האָבן אים אַרגאַניש געבראַכט צו דער קינדער־טעמע... דער סטיל פון קוויטקאס קינדער־לידער דרינגט אַרויס פון זיין פאַלקלאַרישקייט. אין קוויטקאס "דערוואַקסענער" ליריק טרעפן מיר די זעלבע טיפיש־פאַלקלאַרישע איבערחורונגען, הומאַר, עפיק, ווי אין די קינדער־לידער. אומעטום פאַרהיט דער דיכטער זיין זויבערע, גוטמוטיק־שמייכלענדיקע באַציאונג צום לעבן".

די פאַרשערן באַמערקט, אַז, לידער, ניט שטענדיק געלינגט די איבערזעצער פון קוויטקאס קינדער־לידער אין רוסיש צו פאַרהיטן דעם באַזונדערן רייץ פון דעם דיכטערס פאַלקסטימלעכקייט. זי האַלט, אַז אין רוסיש איז קוויטקאָ ערטער־ווייז אַ ביסל צוגעגלעט, "אין אַריגינאַל איז ער פשוטער, פרייער, סטיכישער, פאַלקס־טימלעכער. מער פאַר אַלץ האָט אין דער איבערזעצונג געליטן דער שטראַם פון

פאלקלאָרישקייט און במילא אויך די נאַציאָנאַלע באַזונדערהייטן, הגם ס'איז אין דעם פּרט פיל דערגרייכט געוואָרן.

די פאַרשער דערקלערן דעם סוד פון דעם באַזונדערן צויבער, וועלכן ס'פאַר- מאַגט קוויטקאָס קינדער-דיכטונג, מיט דעם, וואָס ער סטיליזירט ניט, מאַכט ניט נאָך די געפילן פון די קינדער, זייערע עמפינדונגען, זייערע רייד, ווי עס טוען אַנדערע קינדער-שרייבער, ער פאַרוואַנדלט זיך פשוט אין אַ קינד — באַמערקט וו. סמירנאָוואַ — און גיט איבער אומיטלבאַר זיינע, דעם קינדס, עמפינדונגען, זיין וויזיע פון דער וועלט, זיינע באַטראַכטונגען — אין דער אומוואַנדלונג אין אַ קינד שטעקט קוויטקאָס לירישע קראַפט "מחמת" די קינדהייט האָט אין אים שטענדיק געלעבט — שרייבט ק. טשוקאָוסקי — אין זיין טעמפּעראַמענט, אין זיין ליריזם... אַנשטאַט דעם, צום ביישפּיל, ער זאָל ווי אַ דערוואַקסענער באַשרייבן, ווי קינדער גליטשן זיך אַראָפּ פון אַ שניי-באַרג, האָט ער געהאַלטן פאַר גלייכער זיך צו פאַר- וואַנדלען אין אַ יאַטל און מיט זיי צוזאַמען זיך טראַגן באַרג-אַראָפּ אין אַ שליטן" (אויפן גליטש").

ק. טשוקאָוסקי גיט דערביי צו, אַז אין זיין כמעט קינדערישן צוטרוי צו אַלץ און אַלעמען, אין זיין פאַרליבטקייט אינעם אַרום, וואָס האָט אים צוויילנס אָפּגע- ווענדט פון די פיינלעכע און האַרבע לעבנס-פּראַבלעמען, האָט קוויטקאָ צייטנווייז איבערגעכאַפט די מאַס. אין אַזעלכע פאַלן האָט ער זיך געסטאַרעט "צוימען זיינע דיפּראַמבן און אַדעס מיט אַ גוטמוטיקער איראַניע, פאַרשטעלן זיי אין אַ הומאַ- ריסטישער פאַרם", ענלעכס פאַרצייכנט אויך מ. פעטראָווסקי: "דער דיכטער שאַפט צוערשט אין זיינע לידער-נאָוועלן אַן עמאַציאָנעלן איבערפלוס, און דאָן, ווי ער וואַלט זיך געהאַט דערשראַקן אַריינצופאַלן אין איבעריקער סענטיםענטאַליטעט אַדער פאַטעטיק, אַנטשולדיקט ער זיך מיט אַ געלעכטערל, סטראַכירט זיך מיט דער הילף פון איראַניע". אַלס ביישפּיל ווערן געבראַכט אַ ריי לידער, אַזוינע, ווי "אין זאַגאַרטן", "וואוהין שפּאַנט ער?", "וועגן פּלוימען", "אויסגעטראַכטע יאַגד", "דאָס קאַלעפּל" אַאַ.

קוויטקאָס הומאַר, באַמערקן מיט רעכט די קריטיקער, שייט זיך אונטער פון היינעס סאַרקאַסטישן, שויןלאַזן געלעכטער. ער איז אַ וואַרעמער, גוטמוטיקער, פאַלקסטימלעכער. ס'איז דער שמייכל פון אַ פאַלקסמענטש, וועלכער איז ניט אויסן קיינעם צו באַליידיקן אַדער צו פאַרשאַפּן עמעצן ליידי. ס'איז אַ "שעמעוודיק- גוטמוטיקער שמייכל".

וועגן דעם דיכטערס טיפּער מענטשלעכקייט ווערט פיל גערעדט אין די זכרונות פון זיינע מיטצייטלער אין צווייטן אַפּטייל פונעם בוך. די מערהייט פון אָט די מאַטעריאַלן ווערט דאָס ערשטע מאַל פובליקירט און וועט געוויס דינען אַלס וויכטיקער צושטייער צו דער ביאָגראַפיע פונעם דיכטער. באַזונדערס ווערטפול זיינען די מעמואַרן פונעם דיכטערס פרוי בעטי קוויטקאָ. אין זיי ווערן נאָכגעפאַלגט

אַלע עטאַפן פונעם דיכטערס לעבן. געוויס וועלן זיי דינען אַלס וויכטיקסטער מקור פאַר דער פולער לעבנס-באַשרייבונג פונעם דיכטער (א שאַד נאַר, וואָס די דאָזיקע אינטערעסאַנטע פאַרצייכענונגען זיינען, לויט אונדזער מיינונג, אַ ביסל איבערגעלאָזן מיט שטייגערישע דעטאַלן און קליינלעכע עפיוזאָדן).

אין אַלע זכרונות וועגן דעם דיכטער ווערט אונטערגעשטראַכן די אַרגאַנישע פאַר אים גוטסקייט. "טאַן גוטס איז געווען דער עצם מהות פון זיין לעבן" — באַטאָנט בעטי קוויטקאָ. דער דראַנג צו האַרמאָניע, צו האַרציקייט אין באַצויאונג פון מענטש צו מענטש איז געווען פאַר אים אַ נאַרמע פון אויפפירן זיך אין לעבן, אַן עטאַלאָן פאַר זיין גאַנצער שאַפונג.

די טיפע לעבנספריידיקייט, מיט וועלכער ס'איז דורכגעזאַפט קוויטקאָס ליריק און בעיקר זיינע קינדער-לידער, איז געווען איינע פון די סיבות, וואָס האָט גורם געווען דעם לעבהאַפטן אינטערעס צו זיין שאַפן מצד די מוזיקער. וועגן דעם דערציילט ז. ראַצקאַיאַ אין איר אַרטיקל "קוויטקאָס דיכטונג — אַן אומאויסשעפּבאַ-רער קוואַל פון באַגייסטערונג", אַן אַרטיקל, וואָס עפנט אויף אַ ניי בלעטל אין דער קוויטקאָ-פאַרשונג. ז. ראַצקאַיאַ באַווייזט, אַז די מוזיקער, ווי עס האָט באַמערקט דער קאַמפּאָזיטאָר א. כאַלמינאָוו, האָט קוויטקאָס קינדער-דיכטונג צוגעצויגן און באַצויבערט בעיקר מיט דער איר אייגנטימלעכער "ליכטיקער, מאַזשאַרער וועלט-אויפאַסונג", מיט דעם, וואָס זי "פירט די קינדער צו אַ פריידיקער דערקענטעניש פון דער אַרומיקער וועלט" און אויך מיט "דער עמאַציאָנעלער מעלאָדיק און דעם ריטמישן דופק פון זיין ליד, וועלכע זאָגן פיל אונטער דעם קאַמפּאָזיטאָר".

מיר דערוויסן זיך, אַז העכער פופציק קאַמפּאָזיטאָרס האָבן געשריבן מוזיק צו קוויטקאָס לידער. צווישן זיי אַזוינע אַנגעזעענע, ווי פראַקאַפיעוו, מאַקראָסאָוו, זשאַרקאָוסקי, קאַמפּאַניעץ, ר. באַיאָרסקע, וויינבערג. אייניקע קוויטקאָס לידער האָבן געפונען זייער מוזיקאַלע פאַרקערפערונג אין פאַרשיידענע זשאַנרען. צום ביישפּיל, "דאָס פידעלע" — אַלס אַ ליד פאַר סאַלאַ, אַלס אַ ליד אין דער אויספילונג פון אַ כאַר (וו. נעטשיעוו, וו. בלאַק), אַלס אַ קאַמפּאָנענט פון אַ גרויס סימפּאָניש ווערק (מ. וויינבערג "די זעקסטע סימפּאָניע"). דאָס באַקאַנטע הומאַריסטישע ליד "אַ חתן אַן אַ כלה" האָט צו זיך צוגעצויגן די אויפמערקזאַמקייט פון פיר גאַנץ פאַרשיידענע לויט זייער שעפּערישער אינדיוידוואַליטעט מוזיקער.

קוויטקאָס שאַפונג פאַר "דערוואַקסענע" ווערט אין די אַרבעטן, וואָס זיינען אַריין אין דער זאַמלונג, ווייניק באַהאַנדלט. אַן אויסנאַם בילדן דאָס אַרטיקל פון נ. אויסלענדער, וואָס איז געווינדמעט קוויטקאָס פריער ליריק, און דאָס אַרטיקל פון ל. קאַסיל "דער אַנהייב פון אַלע אַנהייבן", אין וועלכן דער אויטאָר שטעלט זיך אָפּ עטוואָס גענויער אויף קוויטקאָס ראַמאַן אין פּערזן "וונגע יאַרן".

אַ באַזונדערע אויפמערקזאַמקייט ווערט אין נ. אויסלענדערס אַרבעט אָפּגעגעבן דער פּאַעמע "אין רויטן שטורעם", וואָס איר הויפּט-פאַרדינסט באַשטייט, לויט

דער מיינונג פונעם פאַרשער, אין דעם, וואָס דאָ האָט דער דיכטער, דער ערשטער אין דער יידישער ליטעראַטור, באַזונגען די מאַסן, וואָס האָבן מיט דער ביקס אין האַנט פאַרטיידיקט די דעראַבערונגען פון דער רעוואָלוציע. אַלס צענטראַלע ליניע אין דער פּאָעמע ווערט אויסגעטיילט דער מאַטיוו פון ברידערשאַפט צווישן פעלקער. ג. אויסלענדער באַטאַנט, אַז ניט געקוקט אויף דעם, וואָס דער יונגער קוויטקאַ האָט ווייטיקדיק רעאַגירט אויף די טראַגישע נסיונות פון די יידישע פּאַלקסמאַסן אין די יאָרן פון בירגערקריג, איז ער טריי געבליבן זיין רעוואָלוציאַנער־ראַמאַנטישן אָפטימיזם.

אין אויסלענדערס אַרטיקל, ווי אויך אין אַנדערע אַרבעטן, ווערט ביים אַנאַליזירן די פּאָעמע "אין רויטן שטורעם" אָנגעוויזן אויף דער ווירקונג פון א. בלאַקס "צוועלף". די דאָזיקע באַהויפטונג דאַרף, ווי עס ווייזט אויס, אָפגעפרעגט ווערן. אויף דעם מאַכט אויפמערקזאַם אין איר מעמואַרן־פאַרצייכענונג די פרוי פונעם דיכטער בעטי קוויטקאַ. זי דערציילט, אַז דער דיכטער האָט אָנגעהויבן אַרבעטן איבער דער פּאָעמע אין 1917 אין אומאַן. זי איז אַרויס פון דרוק אין קיעוו אין 1918. אינעם זעלבן יאָר איז אין פעטערבורג דערשינען בלאַקס פּאָעמע "צוועלף". סיי אומאַן, סיי קיעוו האָבן זיך דאָן געפונען אונטער דער דייטשישער אַקופאַציע, און זיי זיינען געווען אָפגעריסן פון אַלע אַנדערע געגנטן פון סאָוועטן־רוסלאַנד. קוויטקאַ האָט זיכער ניט געהאַט קיין שום מעגלעכקייט זיך צו באַקענען מיט בלאַקס פּאָעמע. עס קאַן, אַלזאָ, ניט זיין קיין רייד וועגן השפּעה, נאָר וועגן אַ באַשטימטן איבערוף צווישן צוויי גרויסע דיכטער, וועלכע האָבן די ערשטע, יעדערער אויף זיין אופן, באַזונגען די אַקטאַבער־רעוואָלוציע.

ליידער, ווערט אין די אַרטיקלען גאַר קנאַפ גערעדט וועגן קוויטקאַס ליריק אין די לעצטע יאָרן פון זיין לעבן. אין קוויטקאַס לידער פון דער מלחמה און נאָכ־מלחמה־צייט זיינען אויפגעקומען נייע טענער, נייע פאַרבן. דעם דיכטערס געמיט האָט זיך אָנגעפילט מיט טיפסטן טראַגזיזם, אין וועלכן וויי און צאָרן איבער דעם חורבן און איבער די פּילצאַליקע קרבנות האָבן זיך איבערגעמישט מיט פרייד פון נצחון איבער דעם שונא. דאָס איז אָפטימיסטישער טראַגזיזם אינעם בעסטן זין פון וואַרט.

וועגן דעם "מלחמה־ציקל" שרייבט לעוו אַזעראָוו: "דאָס זיינען שטיקער בלוט, וואָס האָבן זיך פאַרבאַקט אין די שורות, דאָס איז דער ווייגעשריי פונעם פּאַלק... אַרבעטנדיק איבער איבערזעצונגען, האָב איך זיך געפייניקט מיט דעם זעלבן וויי און צאָרן... און דאָך, וואָס ס'זאָל ניט געווען טרעפן, איז דאָס האַרץ פונעם דיכטער פאַרבליבן זויבער און שטאַלץ".

אין די מעמואַרן פון קוויטקאַס מיטציטלער זיינען דאָ אינטערעסאַנטע פרטים פונעם דיכטערס שאַפונגס־פּראָצעס.

דאס לעבן און שאפן פון ל. קוויטקא

יא. כעלעמסקי ברענגט אין זיינע זכרונות קוויטקאס א מערקווירדיקע אַרויס-
זאָגונג לגבי זיין שאַפונג-פראָצעס :

”ביי מיר איז דאָ אַ פּאַפּע, דאָס איז מיין בריוואַסטן. איך שרייב געוויינלעך עפעס אַ מין בריוו צו זיך אַליין. אויף אַ שטיקל פּאַפּיר וואָרף איך אָן אַ געדאַנק, אַ שורה, אַ טעמע — פון דעם, וואָס איך האָב צוגעזען, אונטערגעהערט. און — אין פּאַפּע אַריין. אַזוינע ”בריוו“ זאָמלט זיך אויף אַ שלל. אין אַ געוויסער צייט אַרום עפן איך אויף מיין בריוואַסטן און הייב אָן אַרויסצוגראַבן פון דער ”פּאַראַדע“ פּיצעלעך מעטאַל. פּאַוואַליע לויפן אָן אַ צוויי-דריי לידער“.

אייניקע פרטים פון דעם מין טרעפן מיר אויך אין קוויטקאס בריוו צו זיינע איבערזעצער (צו פ. טיטשינא, ק. טשוקאווסקי, ס. מאַרשאַק, יע. בלאַגינינאָ), וועלכע זיינען אויפגעזאַמלט אינעם פּערטן אַפּטייל פונעם בוך. די בריוו שטעלן מיט זיך פאַר אַ ווערטפולן מאַטעריאַל צום דערלערנען די ביאַגראַפיע פונעם דיכטער און זיין שאַפן.

אַ וויכטיקע דערגאַנצונג צו די אַרטיקלען וועגן ל. קוויטקאס לעבן און שאַפן בילדעט אבא פינקעלשטיינס זאָרגנאַם צונויפגעשטעלטע ביבליאָגראַפיע. דאָס איז אַ פולע רשימה פון דעם דיכטערס ווערק אין יידיש און אין אַנדערע שפּראַכן. פון דער ביבליאָגראַפיע ווערט באַזונדערס קלאַר, ווי פּאַפּולער ס'איז דער דיכטער ביי די פעלקער פונעם ראַטנפאַרבאַנד. זיינע ווערק זיינען איבערזעצט אין רוסיש, אוקראַיניש, דייטש, אַרמעניש, גרוזיניש, מאַריאַיש, טשווואַאַיש, טאַטעריש, אַדיגיאַיש, טאַדושיקיש, אוזבעקיש, אודמורטיש, מאַרדאַוויש, יאַקוטיש, אַזער-ביידזשאַניש, טורקמעניש, קירגיזיש, באַשקיריש, מאַלדאַוואַניש, בוריאַטיש, אינ-גושיש און אין אַ ריי אַנדערע שפּראַכן. עס האָבן זיי איבערזעצט אויף די שפּראַכן פון אַנדערע פעלקער אַנגעזעענע שרייבער, אַזוינע ווי א. אַכמאַטאַוואַ, מ. אַליגער, ס. מאַרשאַק, ס. מיכאַלקאַוו, מ. סוועטלאַוו, ב. סלוצקי, י. כעלעמסקי, ל. אַזעראַוו, יע. בלאַגינינאָ, פ. טיטשינאָ, מ. סאַסיראַ, מ. רילסקי, אי. קוליק אַאָ.

דער אַלגעמיינער טיראַזש פון קוויטקאס ווערק אין פּססר באַטרעפט 32,072,860 עקזעמפּלאַרן.

אין דער ביבליאָגראַפיע זיינען אויסגערעכנט אויך די ווערק פאַר קינדער אין אַנדערע שפּראַכן, באַזונדערס אין אוקראַיניש, וועלכע ל. קוויטקא האָט איבערזעצט אויף יידיש.

די גענויע רשימה פון דער ליטעראַטור וועגן ל. קוויטקא אין רוסיש מאַכט נאָך פולער דאָס בילד וועגן דער גרויסער פּאַפּולערקייט פונעם סאַוועטישן יידישן דיכטער ביי אונדז אין לאַנד.

אַ שאַד, וואָס עס פעלט אין דער זאַמלונג אַ גענויע פּאַרצייכענונג פון די

ליטעראַרישע עסייען

פילצאָליקע ליטעראַריש-קריטישע מאַטעריאַלן וועגן דעם דיכטער, וואָס זיינען
דאָ אין יידיש.

"דאָס לעבן און שאַפן פון ל. קוויטקאָ" איז אַ וויכטיק בוך, וואָס וועט העלפן
טיפער אַריינצודרינגען אין דער וועלט פון לייב קוויטקאָס פּאַעזיע.

די היינצייטיקע יידישע סאָוועטישע נאַוועלע

צווישן די פאַרשידענע זשאַנערן פון דער היינצייטיקער ליטעראַטור פאַרנעמט די נאַוועלע אַן אַנגעזעען אַרט. פאַר פּופּצן יאָר "סאָוועטיש היימלאַנד" זיינען אויף זיינע שפּאַלטן אָפּגעדרוקט העכער 500 נאַוועלן. אַלע אונדזערע פּראָזאַאיקער, ווער מער און ווער ווייניקער, האָבן אָפּגעגעבן זייער גאָב דעם דאָזיקן זשאַנער. מערקווירדיק איז די פּילאַרטיקייט, וואָס דער זשאַנער האָט לעצטנס באַקומען: ס'זיינען פאַרעפּנטלעכט געוואָרן אויטאָביאָגראַפישע, היסטאָרישע, פּילאָסאָפישע, פּסיכאָלאָגישע, שטייגערשע, סאַטירישע, הומאָריסטישע נאַוועלן, נאַוועלעטן הו"מאַרעסקעס, אד"ג.

בעת דער גרויסער פּאָטערלענדישער מלחמה און אַ קורצע צייט נאָך איר האָט די נאַוועלע פאַרנומען אַ צענטראַל אַרט אין דער ליטעראַטור, זי האָט צייטווייליק פאַרביטן אַלע אַנדערע פּראָזע־זשאַנערן. און ס'איז נאַטירלעך. די דאָזיקע פאַרם האָט אַ דאָנק אַ ריי אירע ספּעציפישע אייגנשאַפטן געגעבן אַ מעגלעכקייט דעם שרייבער, דעם אַנטיילנעמער פון די געשעענישן, תּיכּף, אויפן אַרט, אויסלאָדן די קינסטלערישע ענערגיע, וואָס האָט זיך ביי אים אָנגעזאַמלט אונטער דעם פּרישן איינדרוק פונעם געשעענעם און איבערגעלעבטן. אויך נאָך דעם, ווען די מלחמה האָט שוין אָפּגעשטורעמט, האָט די נאַוועלע אַ לענגערע צייט ניט אויפּגעהערט צו זיין אַ וויכטיקער ליטעראַרישער זשאַנער, וועלכער האָט בייגעשטייערט דער פאַרמירונג פון דער קינסטלערישער געשיכטע פונעם לעבן.

אין דער נאַוועלע האָט אונדזער ליטעראַטור געהאַט אַ רייכע און פּרוכטבאַרע טראַדיציע. שלום־עליכּמס גרעסטע קינסטלערישע דערגרייכונגען געהערן, ווי באַוואוסט דער נאַוועלע. י. ל. פּרץ איז געווען און פאַרבליבן אַ גרויסער מייסטער פון דער קורצער נאַוועלע. די נאַוועלע האָט געקראָגן אַ ביז גאָר אינטענסיווע אַנטוויקלונג אינעם שאַפן פון א. רייזען, ד. פינסקי, ה. ד. נאַמבערג, י. מ. וויסנבערג, ש. אַש א"א. אַ געוואָלדיקן שריט פאַראויס האָט זי געמאַכט אינעם שאַפן פון ד. בערגעלסאָן און דער ניסתר. די טראַדיציע פון זייערע פאַרגייער האָבן ווייטער אַנטוויקלט מ. דניאל, ש. גאַדינער און אַ ריי אַנדערע שרייבער, וועלכע האָבן אַריינגעטראָגן אין דער נאַוועלע דעם גייסט פון דער נייער צייט, פאַרברייטערט אירע מעגלעכקייטן און באַרייכערט אירע אויסדרוק־מיטלען.

די היינצייטיקע נאַוועלע איז אַזוי אַרום אַנטשטאַנען ניט אויף קיין ליידיק

ליטערארישע עסייען

אָרט, זי האָט געהאַט פאַר זיך אַ גוט דורכגעאַקערן באַדן, אַ יאָרנלאַנגע טראַדיציע, וועלכע זי איז געווען באַרופן צו ירשנען און אַנטוויקלען ווייטער, באַרייכערן מיט דער נייער לעבנס־דערפאַרונג, מיט נייע קינסטלערישע מיטלען אין איינקלאַנג מיט די נייע עסטעטישע פּאָדערונגען. די היינטצייטיקע נאָוועלע איז אין איר גרעסטן טייל אַקטועל, אַנגעלאָדן מיטן גליענדיקן אַטעם פון דער צייט, זי צייכנט זיך אויס מיט איר פּסיכאלאָגישער טיפקייט, פּילאָסאָפּישער באַדאַכטיקייט און איז אין פּיל פּרטים אַריגינאַל און נאָוואַטאַריש.

איינע פון די צענטראַלע טעמעס פון דער היינטצייטיקער יידישער נאָוועליסטיק איז די גרויסע פּאַלקס־קאָטאַסטראָפּע בעת דער צווייטער וועלט־מלחמה, אַ באַזונ־דערס שטאַרקע קינסטלערישע אַפּשפּיגלונג האָט זי געפונען אין דער אויטאָ־ביאָגראַפּישער פּאַרם.

די באַזונדערע נייגונג צום אויטאָביאָגראַפּישן לאַזט זיך דערקלערן, ווי אונדז דאַכט, מיט דעם, וואָס די מערהייט אונדזערע שרייבער געהערט צו דעם דור, אויף וועמענס גורל ס'איז אויסגעפּאַלן צו לעבן אין אַן עפּאַכע, וואָס איז געווען רייך מיט אויפּטרייסלונגען און קאָטאַסטראָפּעס, מלחמות און רעוואָלוציעס. זייער רייכע אייגענע לעבנס־דערפאַרונג איז געווען אַנגעזעטיקט מיט אַזוי פּיל דראַמאַטיזם, אַז ס'איז גענוג געווען זיך אַ גריבל טאָן אין דער אייגענער ביאָגראַפּיע, עס זאָל אויסגעשטעלט ווערן די קינסטלערישע ביאָגראַפּיע פון דער עפּאַכע. די מערהייט אונדזערע נאָוועליסטן זיינען געווען אַנטיילנעמער פון דער רעוואָלוציאָנערער באַוועגונג, פונעם בירגער־קריג, פון דער גרויסער פּאַטערלענדישער מלחמה, זיי זיינען צוזאַמען מיטן ראַטנלאַנד אויסגעשטאַנען אַלע נסיונות אין זיין געראַנגל פּאַרן קיום.

דער אויטאָביאָגראַפּיזם העלפט מיט צו פאַרשטאַרקן די וואַרהאַפּטיקייט פונעם געשילדערטן. די שילדערונג באַקומט זיך איבערצייגעוודיקער, עמפּינדלעכער, אַנשוילעכער.

אויטאָביאָגראַפּיע טראַגט מיט זיך אַ שטראָם פון לירישקייט, וואָס פאַרשטאַרקט די עמאַציאָנאַלע אויפוויקונגס־קראַפּט פונעם קינסטלערישן וואַרט און בילד, גיט אַ מעגלעכקייט דעם שרייבער דערטראַגן צום לייענער אין זיין אומיטלבאַרער פּרישקייט דעם גאַנצן קאָמפּלעקס איבערלעבונגען. דער ליריזם צווינגט דעם לייענער איבערלעבן דאָס אַלץ, וואָס ס'ווערט אינטיים־האַרציק דערציילט.

איבער דעם שעפּער פון אויטאָביאָגראַפּישן זשאַנער לויערט אַבער די געפאַר זיך צו פאַרשפּאַרן אין די 'אמות פונעם אייגענעם "איך", זיך אַראַפּקייקלען אויף שמאַלע אינדיווידואַליסטישע פּאַזיציעס. אונדזער אויטאָביאָגראַפּישער נאָוועלע האָט זיך אין דער מערהייט פּאַלן איינגעגעבן אויסצומיידן די דאָזיקע געפאַר, אין אירע בעסערע מוסטערן שטעלט זי מיט זיך פאַר אַ זשאַנער פון הויך־קינסטלערישער פּראָזע, וואָס איז רייך מיט לעבעדיקע מענטשלעכע כאַראַקטערן, פּסיכאלאָגישע

קאָליזיעס און דראַמאַטישע קאָנפּליקטן. עפּיוזאָדן פון פּערזענלעכע לעבן בילדן ביי אונדזערע בעסערע שרייבער דעם יסוד פאַר קינסטלערישער פּאַראַלאַגעמיינערונג, סינטעטישער טיפּיזירונג. זייער סוביעקטיווקייט, וועלכע דערלאָזט ניט דעם קינסטלער צו זיין מיט אַפּאַטישער גלייכגילט פּרעמד דער וועלט, וועלכע ער מאַלט, נאָר צווינגט אים דורכפירן די דערשיינונגען פון אַרומיקן לעבן דורך זיין לעבעדיקער נשמה און אַ דאַנק דעם אַרײַן אַטעמען אין זיי אַ לעבעדיקע נשמה" (וו. ג. בעלינסקי).

אונדזערע שרייבער "שלעפּן דורך — ווי עס באַמערקט י. שרייבמאַן — אַלע שורות דורך זיך, דורך זיינע אַדערן, דורך זיין אייגענעם האַרץ". די שעפּער פון דער אויטאָביאָגראַפּישער נאָוועלע האָבן דעריבער שטאַרק ליב די "איך"-פּאַרם, וועלכע געפּעלט זיי, ווי עס באַמערקט י. שרייבמאַן, "צוליב איר אומיטלעכאַרקייט, אינטימ-היימישקייט, טאַקע צוליב איר לירישקייט". ניט ווייניקער ליריש און סוביעקטיוו איז די אויטאָביאָגראַפּישע נאָוועלע, אין וועלכער דער שרייבער טוט אויף זיך אָן, אַזוי צו זאָגן, אַ "מאַסקע", ער רעדט ניט פון זיין אייגענעם נאָמען, פאַר אים רעדט זיין לירישער העלד. שירע גאַרשמאַן, צום ביישפּיל, אַנטפּלעקט אַפט אירע אינטימע איבערלעבונגען מיט דער הילף פון איר לירישן העלד.

די היינטיגטיקע אויטאָביאָגראַפּישע נאָוועלע איז טיף פאַרוואַרצלט אינעם היינט און לעבט מיט זיין פּראָבלעמאַטיק, זי באַמיט זיך נאָכפּאָלגן אַלע וויכטיקסטע פּראָצעסן, וואָס צעוויקלען זיך אין דער ווירקלעכקייט. די ניט-ווייטע פּאַראַגאַנענ-הייט, די מלחמה-גרױלן, הערן ניט אויף צו רעגן אונדזערע נאָוועליסטן, אָבער זיי ווענדן זיי ניט אָפּ פון די אַקטועלע פּראָבלעמען פונעם היינטיקן טאַג. פאַרקערט, די טרויעריקע רעמיניסצענטן לגבי דעם געכטן מאַכן עמפּינדלעכער די פּריידיקע ריטמען פון דעם פּרידלעכן היינט. דער איבערפּלעכט פון מאַזשאַרע און מינאַרע טענער, פון פּרייד און טרויער, פון פּאַטעטיק און עלעגיע גיט צו דער נאָוועליסטיק אַ באַזונדערן דראַמאַטיזם. דער ניט-ווייטער עבר ווערט קינסטלעריש רעפּראָדוצירט אין שיינ פונעם היינטיקן טאַג.

די טראַקטירונג פון דער מלחמה-טעמע אין אונדזער ליטעראַטור איז פּרינ-ציפּיעל אַן אַנדערע, איידער אין דער מערב-ליטעראַטור. אין זיין דערציילונג "אין דער היימטאָט" האָט ט. גען טרעפּלעך כאַראַקטעריזירט דעם אונטערשייד צווישן די דאָזיקע צוויי פּאַרשידענע צוגאַנגען צו דער מלחמה-טעמע. אַפּשטעלנדיק זיך פאַרבייגייענדיק אויף רעמאַרקס נאָך-מלחמהדיקן ראַמאַן "צייט צו לעבן און צייט צו שטאַרבן", אין וועלכן ס'ווערט, ווי אין אַ ריי אַנדערע נאָך-מלחמה-ווערק אין די מערב-לענדער, געשילדערט דער אַזויגערופענער "פּאַראַלעלענער דור", וואָס פילט זיך דעזאָרענטירט, אַנטישט און דעמאַראַליזירט נאָך דעם מלחמה-גרױל און פּאַשיוזם, באַמערקט דער סאָוועטישער שרייבער:

"די העלדן זוכן, וואָרפן זיך, שטרעבן און סוף כל סוף שטאַרבן זיי אויף אַן

אומזיניקן אופן, איבערלאזנדיק נאך זיך פארצווייפלונג און פוסטיקייט. ביי דעם דאזיקן שרייבער נעמט דער טויט שטענדיק דעם אויבן-אָן איבערן לעבן. צי איז עס טאָקע אַזוי אין דער ווירקלעכקייט? אינעם אייביקן געראַנגל צווישן טויט און לעבן זיגט דאָס לעבן!

עס הייסט כלל ניט, אַז אונדזערע שרייבער פרווון זיך פאַרמינירן דעם טראַגיום, פאַרגלעטן די גרויסע וואונדן, מוותר זיין אויף די פאַרלוסטן, וואָס די מלחמה האָט גורם געווען דעם סאָוועטישן לאַנד בכלל און דעם יידישן פּאָלק בפרט. אונדזער גרויסער קינסטלערישער "יזכור" איז אַנגעזאַפּט מיט טראַגיום, מיט ווייטיק — אַלמענטשלעכן און נאַציאָנאַלן (גענוג צו דערמאַנען אַזוינע ווערק ווי אי. קיפּניסעס נאַוועלע "באַבי יאַר", ש. גאַרשמאַנס "פון שטוב צו שטוב", נח לוריעס "אַ באַגעגעניש", י. פּאַליקמאַנס "אַכט און דרייסיק", און זיינע ראַמאַנען "די שייך קומט פון מזרח" און "דער שוואַרצער ווינט").

נאָר שילדערנדיק דעם טראַגישן גורל פון די הונדערטער טויזנטער פאַר-אורטיילטע צום אומקום אין די פּאַשיסטישע געטאָס און טויט-לאַגערן, פּאַלן די שרייבער ניט אַריין אין אויסזיכטלאָזן פעסימיזם. זיי באַווייזן, אַז די סאָוועטישע מענטשן האָבן בעת די סאַמע שווערסטע נסיונות ניט פאַרלאָרן דעם גלויבן אין דער צוקונפּט און די האַפּענונג, אַז דער זיג וועט קומען. דאָס האָט זיי געגעבן מוט אַרויסצוווייזן ווידערשטאַנד אין מינוטן פון גרעסטער פאַרצווייפלונג.

די אַלטימשקע באַבע מלכה, וואָס האָט געהאַלפּן מיט אירע פלינקע הענט צו ברענגען אויף דער וועלט הונדערטער יונגע לעבנס, געפינט אין זיך מוט אין דער לעצטער מינוט זיך נוקם זיין אינעם פּאַשיסטישן באַנדיט, דעם סטאַראַסטע וולאַדאַס, זי קערט אויף אים איבער אַ טשוהון מיט זאָדיקע וואַסער "ש. גאַרשמאַן "די באַבע מלכה").

פּיוויש-בערל, וואָס פאַרנעמט זיך מיט שוסטעריי אין דאַרף, פאַרלירט זיך ניט, ווען ער דערזעט, ווי צוויי פּאַשיסטן איזידעקעווען זיך איבער זיין ברודער זלמן, צווינגנדיק אים צו פּויון אויף אַלע פיר. ער פלעט די מחבלים די קעפּ, ראַטעוועט אַרויס דעם ברודער, און ביידע גייען זיי אַוועק אין וואַלד צו די פאַרטיזאַנער (אי. קיפּניס, "ברידער").

אַ גרויסע ראַל האָט אין דעם אַלעמען געשפּילט די ברידערלעכקייט און פּריינטשאַפּט צווישן די פעלקער אין סאָוועטישן לאַנד.

געוויס זיינען געווען אויסווארפן וועלכע האָבן פאַראַטן דאָס אייגענע פּאָלק און צוגעלייגט אַ האַנט צו דער פּאַשיסטישער שוואַרצער אַרבעט פון אויסראַטן די יידישע באַפעלקערונג אין די אַקופּירטע געגנטן. די מערהייט, אַבער, פון דער אַרומיקער באַפעלקערונג האָט אַרויסגעוויזן טיפּן מיטלייד צו די פאַראורטיילטע צום אומקום יידישע מאַסן. עס זיינען באַוואוסט זייער אַ סך פּאַלן, ווען רוסן, אוקראַינער, ווייסרוסן, ליטווינער, לעטן, פּאָלאַקן און פאַרשטייער פון אַנדערע

פעלקער האָבן, ריזיקירנדיק מיטן אייגענעם לעבן, געראַטעוועט פון זיכערן טויט יידישע מענער און פרויען, דער עיקר — קינדער.

דער מאַטיוו פון פעלקער־פריינטשאַפט פאַרנעמט טאַקע אַ היפש אָרט אין אונדזער נאָך־מלחמהדיקער נאָוועלע.

אַ רוסישע פרוי, מאַריאַ סטעפּאַנאָווע — ווערט דערציילט אין נח לוריעס פּסיכאָלאָגיש־פאַרטיפטער נאָוועלע "אַ געוויינלעכע, פשוטה פרוי" — באַהאַלט אויס אין קעלער־שטוב פון איר הויז אַ צופעליק געטראָפּענעם אויף דער גאַס יידישן רויטאַרמייער, וואָס איז אַנטלאָפּן פונעם דייטשישן שפּיטאַל, וואו ער האָט זיך אויסגעגעבן אַלץ קאַראַאימער.

דער נאַטירלעכער ווילן באַשיצט אים אין מינוט פון געפאַר... געבן צו פילן, אַז אינמיטן דעם ים שנאה, אכזריות, היהשקייט, וואָס האָט פאַרפלייצט די וועלט, האָט זיך אָפּגעהיט אַ מענטשלעך האַרץ — אַזאַ איז דער מאַטיוו, וואָס האָט באַוועגט די רוסישע פרוי זיך אַנטשליסן אויף איר דריסטן און ריזיקאַלישן שריט.

מאַריאַ סטעפּאַנאָווע באַציט זיך צום געראַטעוועטן, ווי צו אַן אייגן קינד. לאַנגע טעג און נעכט היט זי אים אָפּ פון אַ פרעמד אויג, ריזיקירנדיק יעדע מינוט מיט איר אייגענעם לעבן.

ביסלעכווייז וואַקסט איבער אַ הומאַניש געפיל אין אַ גרויסער ליבע, אין אַ גרויס פּערזענלעך גליק, פון וועלכן די פרוי האָט פריער ניט געוואוסט.

אין נח לוריעס אַ צווייטן מאַנאַלאָג "אויס חבר", געשריבן אין אַן אַנדערער, אַ זעלטענער ביי דעם דאָזיקן שרייבער, שלום־עליכמישער טאַנאַלקייט, דערציילט אַ יידישער דאַרפ־שוסטער, ווי די איינוואוינער פונעם דאָרף, די רוסישע פויערים, האָבן אים אויסבאַהאַלטן, און אַ דאַנק פאַרשידענע שפּיצלעך, אַפּבאַרנדיק די פאַשיסטן און זייערע באַהעלפער, אים אַרויסגעראַטעוועט פון טויט. דאָס געפיל, אַז דו ביסט ניט אַליין, אַז מען שטרעקט דיר אויס אַ וואַרעמע ברידערלעכע האַנט, האָט אים געהאַלפּן אויסצושטייען אַלע נסיונות.

דער דאָזיקער מאַטיוו גייט דורך אַ גאַנצער ריי נאָוועלן: ביי ה. דאַבינען ("איר שוועסטער"), ש. גאַרשמאַן ("געפונען און פאַרלאָרן" און "ווידער שרייבט בריוו"); ביי י. שרייבמאַנען ("צוויי חתונות"), י. ראַבינען ("וואָס וועט זאָגן מאַיע ז?"), ע. קאַנצעדיק ("אַ מאַמע"), און אַנדערע.

אייניקע אויטאָרן באַווייזן, אַז אויך אין די שווערע באַדינגונגען פון עוואַקואַציע האָט פיל געהאַלפּן פאַרוואַגלטע יידישע פאַמיליעס די גאַסטפריינטלעכקייט, מיט וועלכער זיי זיינען אויפגעקומען געוואָרן אין די נייע ערטער (ש. גאַרשמאַן "אַ טאַטעריש האַרץ", "שטיינערנע הערצער", "אין טיפּן הינטערלאַנד"; ס. וועריטע "קינדער, קינדער, א"א)."

דעם גורל פון די לעבנעבליבענע נאָך דער גרויסער קאַטאַסטראָפּע זיינען אין אונדזער ליטעראַטור געווידמעט צענדליקער נאָוועלן. פאַר אַ סך האָט זיך דער

צוריקקער אהיים באטייט "פאָרן אויף קבר-אבות". אַנשטאַט אַ היים האָבן זיי געפונען רואינען, אַנשטאַט אַ פאַמיליע — גרויליקע "מצבות אין האַרצן". ס'איז שווער געווען זיך ווידער באַזעצן אויף דער ערד, וואו יעדער שטיין דערמאָנט אין די אומגעקומענע. פּסיכאָלאָגיש באַרעכטיקט זיינען די טיף דראַמאַטישע קאָליוזיעס, וואָס, האָבן זיך אויף דעם באַדן צעוויקלט.

שווער קומט אָן די מענטשן אַנצוהייבן דאָס לעבן פון דאָס ניי. די טרויעריקע דערמאָנונגען, די שווערע פאַרלוסטן סמען אָפּ יעדער מעגלעכער פרייד, פאַראַליוירן דעם ווילן צו לעבן. עס גייט אַ שווערער געראַנגל צווישן טויט און לעבן, יאוש און האַפענונג. אינעם געראַנגל זיגט דאָס לעבן, די האַפענונג, די פרייד. און דאָס געשעט דערפאַר, וואָס די דאָזיקע מענטשן פילן זיך ניט איזאָלירט נאָר פאַרקערט, זיי זיינען אַרומגערינגלט מיט ליבע און מיטגעפיל. דאָס געפיל פון אַנגעהעריקייט צו איין גרויסער ברידערלעכער משפּחה העלפט גובר צו זיין די פּערזענלעכע ווייטיקן, דעם עלנט און דעם יאוש. ביסלעכווייז ציט מען זיך אַריין אינעם ריטם פון לעבן (ש. גאַרדאָן, "אַ חתונה אין קריזשאַפּאַל", "צוריק אַהיים"; י. שרייבמאַן, "צוויי חתונות", "מלאכה-מלוכה"; שירע גאַרשמאַן, "דער טאַטע מיט דער מאַמען", "נאָל פעלן אַ האַר"; י. ראַבין, "די שטוב"; א. ליזען, "דער צווילינג" און פיל אַנדערע).

עס הייסט אַבער ניט, אַז די לעבעדיקע פאַרגעסן אין די טויטע. די פּראַבלעם איז זייער אַ קאָמפּליצירטע און ווערט אין דער מערהייט נאָוועלן באַהאַנדלט און געלייזט מיט קינסטלערישן טאַקט. אַזעלכע נאָוועלן דעקן אויף די טיפע שראַמען, וואָס די קאַטאַסטראַפּע האָט איבערגעלאָזט אין די הערצער פון די לעבן-געבליבענע. זיי וואַרענען: דאָס קען מען ניט, דאָ טאָר מען ניט פאַרגעסן. אַבער די לעבעדיקע דאַרפן לעבן, און דאָס לעבן דאַרף גייען ווייטער.

שירע גאַרשמאַן דערציילט מיט טיפּן צער אין דער נאָוועלע "פאַרב נעם ביי מיר", ווי די ווייטיקפולע דערמאָנונגען לאָזן ניט צורו, פייניקן, דערפירן צו פּסיכישע אויפטרייסלונגען. "פאַרגעסן און געדענקען" — אַזוי האָט נח לוריע אַנגערופן איינע פון זיינע אַמערסטן רירנדיקע נאָוועלן.

די מלחמה-ווערק פון אַט דעם זשאַנער זיינען דורכגעדרונגען מיט שנאה און פאַראַכטונג צו פאַזיוזם, צו מאַרד און מלחמה, זיי זיינען אַנגעפילט מיט פּראַטעסט קעגן ווילדן ראַסן-און-פּעלקער האָס. איינצייטיק דערמיט, קען מען זאָגן, אַז דער אַנטי-מלחמה מאַטיוו איז נאָך בולטער אויסגעדריקט דווקא אין יענע נאָוועלן וועלכע שילדערן דאָס היינטיקע פריידלעכע לעבן. איך וויל אַלס ביישפּיל ברענגען ש. גאַרשמאַנס מיניאַטור "די ערשטע באַד". די דאָזיקע קורצע נאָוועלע איז פול מיט זוך, מיט ליכט, מיט לעבנספרייד. יונגע טאַטע-מאַמע באַדן ס'ערשטע מאל אָן עופּלע, וואָס האָט ערשט מיט צען טאַג צוריק דערזען די ליכטיקע וועלט. די זאָרג-זאַמקייט און דער נחת פון די יונגע עלטערן, די אויפפירונג פונעם קינד ביים

באָדן זיך, זיין צוכאָפּן זיך צום מאַמעס ברוסט — דאָס אַלץ איז געצייכנט פּלאַטיש, עמאַציאָנעל, קרעפּטיק. דער עיקר, אַבער, שטעקט אינעם פינאַל: "טאַטע-מאַמע האָבן געהערט, געקוקט, ווי דאָס פּיצל האַרעוועט, און שווייגנדיק געטראַכט: 'עס זאָל נאָר קיין מאָל פון מלחמה ניט וויסן...'. דאָס קינד האָט אַלץ געשלונגען, געשלונגען, איבערגעכאַפט דעם אַטעם און ווייטער געשלונגען, זיך אָנגענומען ביי דער מאַמען קרעפּטן צו קוועלן, צו וואַקסן, צום לעבן...".

אין אייניקע נאָוועלן ווענדן די אויטאָרן די אויפּמערקזאַמקייט אויף באַשטימטע גרויזאַמע סימפּטאָמען פון פּאַשיסטיש-מיליטאַריסטישע טענדענצן אין די מערב-לענדער. ביים ליינער ווערט דערוועקט דאָס אַחריות-געפּיל לגבי דער צוקונפּט פון דער מענטשהייט.

אין דער נאָוועלע "האַטעל אינטוריסט" דערציילט ט. גען וועגן דעם, וועלכע "שווערע בלוטיקע דערמאָנונגען" און פּיינפולע מחשבות האָט אַרויסגערוּפּן ביי דעם אינזשינער זכריה דאָוידאָוויטש לעווינסקי, וועמענס משפּחה, די דייטשישע פּאַשיסטן האָבן אוימגעבראַכט בעת דער מלחמה, דאָס צופּעליקע געפּינען זיך אין איין נומער פון האַטעל מיט אַ יונגן סטאַזשער פון דייטשלאַנד. אים האָט געפּייניקט דער געדאַנק: "צי האָבן די זין באַנומען די גאַנצע שולד פון זייערע פּאַטערס, וואָס האָבן געטראַטן אונדזער לאַנד, געמאַרדעט, פּאַרגאַסן טייכן בלוט...?"

אַבער די עטלעכע טעג צוזאַמען זיין מיטן סטאַזשער איבערצייגן לעווינסקי, אַז יאָ, "די זין האָבן באַנומען די גאַנצע שולד פון זייערע פּאַטערס", אַז פאַר דעם יונגן בחור פון דער דייטשישער דעמאָקראַטישער רעפּובליק און פאַר אים, דעם ייד, דעם אינזשינער פון ראַטנפּאַרבאַנד, שטייען די זעלבע אויפּגאַבן, אויף ביידן ליגט די זעלבע אַחריות: ניט דערלאָזן, אַז דאָס געשעענע זאָל זיך ווידער איבערהוּרן. די דאָזיקע אַקטועלע פּראַבלעמאַטיק ווערט מיט אַ באַזונדערער ליידנשאַפּט-לעכקייט פּילאָסאָפּיש באַזיניקט אין די נאָוועלן פון איינעם פון די עלטסטע יידישע שרייבער, משה אַלטמאַן.

מ. אַלטמאַנס נאָוועלן זיינען ביז גאָר איינגאַרטליק. אין זיי טרעפּן מיר אַ וואונדערלעכן איבערפלעכט פון ליריק און געדאַנקלעכקייט, אומיטלבאַרע מעשה-דיקייט און ראַפּינירטער דערציילערישקייט, פון שטייגערישער שילדערונג און פּילאָסאָפּישער באַטראַכטונג. זיינע נאָוועלן זיינען מערסטנטייל אויטאָביאָגראַפּיש, און דעריבער זיינען זיי דורכגעזאַפּט מיט ליריום, און דאָך פרעוואַלירט אין זיי דאָס לאַגישע אינטעלעקטועלע, געדאַנקלעכע. אַלטמאַן איז אין תּוך אַ פּראַבלעמען-שרייבער.

פאַר זיינע נאָוועלן קלייבט אויס מ. אַלטמאַן אין דער מערהייט פּאַלן די פאַרם פון אַ פּילאָסאָפּישן דיאַלאָג אַדער, ריכטיקער, פּילאָסאָפּישן וויכוח, די דאָזיקע פאַרם האָט אַ רייכע טראַדיציע אין דער וועלט-ליטעראַטור. מיר טרעפּן זי אין די ווערק פון אַנטישער עפּאָכע, אין די אַלט-העברעיִשע ליטעראַרישע זענקמעלער,

נאך באזונדערס איז זי געווען פארשפרייט אין דער ליטעראטור פון 18-טן יאָר- הונדערט, ביי די פראנצויזישע אויפקלערער.

ביי אלטמאָנען איז דער וויכוח צווישן צוויי פאָרשידענע פילאָסאָפישע צוגאַנגען צום לעבן, צו דער פראָבלעמאַטיק פון אונדזער צייט: איינער — אַ סקעפטיש-פעסימיסטישער (אים זאָגט אַרויס אַ מאָל אַן אַלטער אַרטיסט, אַ מאָל אַ פּסיכיאַטער), דער צווייטער — אַ האַפּערדיק אַפּטימיסטישער (אים זאָגט אַרויס דער שרייבער אַליין). פאַר ביידן אָבער סיי פאַר דעם סקעפטיקער סיי פאַר דעם אַפּטימיסט, איז כאַראַקטעריסטיש אַ טיפּע דערשיטערונג פון די איבערגעלעבטע מלחמה-קאַשמאַרן און שטאַרקע זאָרג פאַר דער צוקונפּט פון דער מענטשהייט. ביידע אַפּעלירן זיי צום מענטשלעכן געוויסן.

אין די דאָזיקע נאָוועלן באַקומט דעם בולטן אויסדרוק מ. אַלטמאַנס הומאַ-ניסטישע קאַנסעפּציע, זיינע זאָרגן וועגן דעם גורל פון דער מענטשהייט און זיין גלויבן אינעם זיג פונעם מענטשלעכן שכל.

"איך וואָלט געוואָלט דערמאַנען מענטשן — זאָגט דער אַלטער אַרטיסט אין דער נאָוועלע — אַ געשיכטע מיט ליבע' — אַז אַלץ, וואָס לעבט, איז שטערבלעך, ניט כדי צו פאַראומערן דאָס לעבן... פאַרקערט, כדי צו צווינגען טיפּער צו שאַצן, האָבן מער אַפּשיי פאַרן לעבן, פאַר יעדנס לעבן...". אונדזער עפּאָכע, די עפּאָכע פון געוואַלדיקע טעכנישע דערגרייכונגען, איז מסוגל ברענגען דער מענטשהייט די גרעסטע פרייד און דאָס גרעסטע גליק, גלייכצייטיק אָבער אויך — די גרעסטע אומגליקן, טויט און פאַרניכטונג. די דאָזיקע אַלטערנאַטיוו באַאומראַיקט טאַקע דעם שרייבערס פאַרטנער לויטן וויכוח, דעם פּסיכיאַטער ("אין דער טיף פון שפיגל", "וואו קויפט מען קינדערישע סוויטערס?"). די געשפּענסטער פון "אַש-ווענטשים, כיראַסימאַ, ויעטנאַם" פאַרפאַלגן אים, לאָזן אים ניט צורו. וואו איז די גאַראַנטיע, אַז דאָס אַלץ וועט זיך נאָך אַ מאָל ניט איבערחזרן?

די ליידנשאַפטלעכקייט, מיט וועלכער די דיאַלאָגן זיינען געשריבן, זאָגן עדות, אַז זייער מחבר האָט ניט נאָר "אַ טראַכט געטאַן", נאָר ער האָט די אַלע שאלות, זאָרגן, ספּקות אויסגעקערענקט און אויסגעווייטיקט. ער האָט אויף זיי אַן ענטפּער. דער ענטפּער שטאַמט פון זיין גלויבן. מ. אַלטמאַן גלייבט אינעם מענטשן, אינעם כוח פונעם אַרבעטס-מענטש, וועמען ס'וועט געהערן דאָס לעצטע וואָרט, און דערמיט וועט זיין געזיכערטער דער זיג פונעם מענטשלעכן פאַרנופּט, פון פרייד און גע-רעכטיקייט.

"— מען טאָר ניט צווייפלען אינעם מענטשן! — וואָרנט ער זיין פאַרטנער — מען טאָר ניט!... ווער האָט נאָך געהאַט אַזוי פיל מאַטיוון אַריינצופאַלן אין פאַרצווייפלונג, ווי דאָס יידישע פאַלק? האָט עס אויסגעדיכטעט אַ לעגענדע וועגן זעקס און דרייסיק פאַרבאַרגענע צדיקים, וואָס אין זייער זכות ווערט די וועלט ניט חרוב, דאָס סאַמע מערקווירדיקע דערביי: די דאָזיקע צדיקים, וואָס אין זייער

זכות בלייבט די וועלט אַ וועלט, זיינען ניט קיין למדנים, ניט קיין רביים, נאָר גאָר פשוטע מענטשן, האָרעפאַשניקעס. אַ וואַסער-טרעגער, אַ קירושנער, אַ שניי-דער... דער אויסלייזער איז פאַראַן — דער מענטש פון מי" (וואו קויפט מען סוויטערס?).

אינעם פילאָסאָפישן דיאַלאָג "די שפּיל אַרום אַ שטעקן", אין וועלכן דער שרייבער אָפּערירט מייסטערליש מיט "מעשהלעך פון חומש", רופט ער צו פריינט-שאַפט און פאַרשטענדעניש צווישן די פעלקער. "ליבשאַפט וואַרעמט. שנאה איז קעלט". "ס'איז פאַראַן פייער אויף דער ערד, ס'זיינען פאַראַן מענטשן און מענטש-לעכקייט" — ווערט געזאָגט אין דער "אַלטער באַלאַדע אָן גראַמען" — אַ מייסטער-רישע באַאַרבעטונג פון אַ מאַלדאָווישער פּאַלקס-מעשה.

אייניקע אַלטמאַנס נאָוועלן זיינען אַ ביסל צו אינטעלעקטואַליש, איבערגעלאָזן מיט ליטעראַרישע, געשיכטלעכע, פילאָסאָפישע אַסאַציאַציעס, פאַראַלעלן, אַפּוויי-כונגען, וואָס עס צעשטערט טיילמאַל די קינסטלערישע שלמות. פון דעם אָבער ווערט ניט געמינערט זייער געוואַלדיקע עמאַציאָנאַלע אויפוויקונגס-קראַפט.

מ. אַלטמאַן געהערט צו דער גרופּע שרייבער, וועלכע האָבן זיך איינגעבירגערט אין אונדזער סאָוועטישער סביבה ערב דער גרויסער פּאַטערלענדישער מלחמה, בעת די בייבאַלטישע געגנטן, מערב-אוקראַינע, מערב-ווייסרוסלאַנד און בעסאַראַביע האָבן זיך איינגעשלאָסן אין פאַרבאַנד פון די סאָוועטישע רעפּובליקן. די דאָזיקע שרייבער האָבן אַריינגעטראָגן אַ וואַגיקן צושטייער אין דער יידישער סאָוועטישער ליטעראַטור, און זיי פאַרדינען אַ באַזונדערע אויפּמערקזאַמקייט.

די געגנטן, וועלכע האָבן דירעקט געגרענעצט מיט דעם פּאַשיסטישן דייטש-לאַנד, האָבן, נאָטירלעך, אַמערסטן געליטן פונעם אומדערוואַרטן אַנפאַל פון די נאַציסטישע באַנדעס. אין אַט די קאַנטן האָט זיך די קאַטאַסטראַפּע אויסגעוויקלט באַזונדערס טראַגיש. פון דאַנעט די פאַרשטאַרקטע פּילבאַרקייט פון די דאָרטיקע שרייבער צו די גרוילן פונעם קאַטאַקליזם. דאָס איז צו זען אין די נאָוועלן פון מ. אַלטמאַן, י. שרייבמאַן, י. בורג, א. ליזען א"א.

אָבער מיט דעם האָט זיך דער בייטראַג פון די דאָזיקע שרייבער אין דער יידישער סאָוועטישער ליטעראַטור ניט באַגרענעצט. אין זייערע ווערק איז דער-שינען אַ נייער, אונדז פריער ניט באַקאַנטער, טיפּאָזש, ס'איז אַריין אַהער דער בעסאַראַבער, בוקאווינער, ליטווישער, לעטלאַנדישער, קאַלאַריט, עס האָט אַ שעמע-ריר געטאָן מיט ניט באַקאַנטע נאַטור-בילדער (צום ביישפּיל דער פּייזאַזש פון די קאַרפּאַטן-בערג ביי י. בורגן). די שרייבער פון די סאָוועטיש-געוואַרענע געביטן האָבן געבראַכט מיט זיך זייערע טעמעס, זייער אַקטועלע פּראַבלעמאַטיק (די אונטערערדישע רעוואַלוציאָנערע באַוועגונג, פּראַבלעמען פון געראַנגל צווישן אַלטן און נייעם שטייגער, צווישן די כוחות פון רעאַקציע און פּראַגרעס א"א).

אַ כאַראַקטעריסטישער שטריך אין דער שרייבערישער מאַניר פון די דאָזיקע

שעפער איז די אַראַגאַנישע צונויפגיטונג פון דער באַגייסטערט־פּאַטעטישער שילדער־
 רונג פונעם איצטיקן לעבן מיט דער ליריש־עלעגישער רעמיניסענץ לגבי דעם
 פאַרגאַנגענעם. דער פּרעוואַלירנדיקער קאַמפּאָזיציאָנעלער פּרינציפּ פון דער מערהייט
 נאָוועלן איז די פאַראַלעל צווישן היינט און אַ מאָל (באַזונדערס איז עס קענטיק
 ביי י. בורג, נאָר גאַנץ דייטלעך אויך ביי י. שרייבמאַנען, מ. אַלטמאַנען און ב.
 האַלפּערנען). דער איינדרוק פונעם נייעם, סאָוועטישן לעבן ווערן שטאַרקער און
 עמפּינדלעכער אויפגעפאַסט און אונטערגעטראָגן אויף דער קאַנטראַסטפולער פּאַן
 פונעם פּרעירדיקן, לגמרי אַנדערשדיקן לעבן.

הגם די רעמיניסענצן לגבי דער פאַרגאַנגענהייט זיינען אָפט פאַרבונדן מיט
 עסקורסן אין דער קינדהייט און אין דער יוגנט — עטאַפּן אינעם מענטשלעכן לעבן,
 וועלכע סטימולירן בדרך כלל צו ליריש־סענטימענטאַלער ראַמאַנטיזירונג — איז
 די שילדערונג פונעם עבר אין די ווערק פון די דאָזיקער שרייבער ווייט פון
 אידעאָלאָזיאַיע. פאַרקערט, אין שיינ פונעם נייעם לעבן איז דער סאָוועטישער
 ווירקלעכקייט זעען אויס באַזונדערס עקלהאַפּט די רעשטלעך פון דעם מיטל־
 עלטער, וועלכע האָבן זיך נאָך שטאַרק געלאָזט פילן אין די יידישע ישובים פון
 דער ביו־סאָוועטישער ליטע, לעטלאַנד אָדער בוקאָווינע, בעסאַראַביע. די שרייבער
 שילדערן זאַפטיקע, סאַטירישע, אינעם מענדעלע־נוסח, בילדער פונעם אַלטער־
 טימלעכן שטעטלדיקן שטייגער, דעקן אויף דעם שווערן געראַנגל צווישן אַלט און
 ניי, צווישן פאַרשידענע קלאַסן, פאַרטייען, מאַלן געשטאַלטן פון רעוואָלוציאָנערע
 טוער, בילדער פון רעוואָלוציאָנערן קאַמף (מ. אַלטמאַן, אַ מאָל איז געווען;
 י. שרייבמאַן, אַ קאַפיטל ראַשקעוו, אַביגדור, ניסל און ניוקע, חיה ליפשיצעס
 חברטע; י. בורג, צוריק אַהיים, נעכטיקע טעג, א"א).

דער סאָוועטישער מענטש, דער מענטש מיט אַ נייער פּסיכאָלאָגיע, נייעם קוק
 אויפן לעבן, נייער מאַראַל, ווערט אָפט אין די ווערק פון די דאָזיקע שרייבער
 קעגנעשטעלט דעם מענטשן פון דער קאַפיטאַליסטישער וועלט מיט זיין אייגן־
 טימערישער פּסיכאָלאָגיע און מאַראַל.

אין דער נאָוועלע "גיי דערקלער אַ טומטום", שילדערט ב. האַלפּערן אַ באַגע־
 געניש פון צוויי געוועזענע יוגנט־חברים אין זייער ביידנס געבוירן־שטאַט, ריגע.
 איינער האָט דאָרט אָפּגעלעבט אַלע יאָרן, דער צווייטער איז יונגערהייט אַוועקגעפאַרן
 קיין מאַסקווע. צוויי געוועזענע חברים, צוויי ניט אַלץ איינע לעבנס־וועגן, צוויי
 פאַרשידענע וועלט־אַנשוואַונגען, איינער האָט געלעבט נאָר צוליב זיך "זיך אויס־
 געקנאַטן אַ געמיטלעך לעבן, מיט אַ קאַקעטיש הייל, קלומבעס פון רויון, אַ
 געהאַרכזאַם ווייב". דער צווייטער האָט זיין גאַנצע ענערגיע, זיין גאַנצן לעבנס־
 אימפעט אָפּגעגעבן דער געזעלשאַפּט, דעם קאַמף פאַר אַ בעסערער וועלט. אונטער־
 פירנדיק אַ שטיקל סך־הכל, קען ער טאַקע מיט צופרידנקייט פאַרצייכענען, אַז ער
 האָט איבערגעלאָזט אַ שפור אויף דער ערד און זיין גאַנץ לעבן האָט געהאַט אַ זין.

דער "מאָן אין גרויען" אין האַלפּערנס נאַוועלע מיט דעם זעלבן נאָמען, דער טוריסט פון אַרגענטינע, פאַרגלייכנדיק דעם לעבנס־וועג, וואָס ער האָט דורכגעמאַכט, מיט דעם לעבנס־וועג פון זיין סאָוועטישן יוגנט־פריינד, איז געצוואונגען צו אָנערן קענען אַז "בויען אַ ניי לעבן איז אַ ביסל שווערער און קאָמפּליצירטער, ווי באַגנבענען איטאַליענערקעס און האַנדלען מיט שמייכלען פון מיידלעך אין גרינע, עלעגאַנטע אַוניפּאַרמס". עס ווערט אים קלאַר, אַז ער האָט, אייגנטלעך, אַ גאַנץ לעבן "באַגנבעט זיך אַליין".

ב. האַלפּערנס נאַוועלען זיינען סאַציאַל און פּאָליטיש פאַרשאַרפט. אָפט באַווייזן זיך אין זיי פּובליציסטישע ווענדונגען. ענלעך לויטן כאַראַקטער זיינען די נאַוועלען פון ג. קאַסאַי. זיין באַליבטע נאַוועלע־פּאַרם איז דער מאַנאַלאָג.

ג. קאַסאַי האָט געלעבט אין אַמעריקע, ער האָט געהאַט די מעגלעכקייט זיך געוויס צו באַקענען מיט די "מעלות־טובות" פון דער קאַפיטאַליסטישער געזעל־שאַפט. אינעם גרעסערן מאַנאַלאָג "די פרייז פון אַ דירה" ווערט צעוויקלט איינע פון פיל לעבנס־דראַמען, וואָס שפּילן זי אָפּ יעדן טאַג אין דער געזעלשאַפט, וואו דער הערשנדיקער פּרינציפּ איז "אַ מענטש צו אַ צווייטן מענטש איז אַ וואַלף". אין אַ גאַר אַנדערער טאַלאַנטקייט זיינען געשריבן ג. קאַסאַי'ס נאַוועלען, אין וועלכע ער ווענדט זיך צו דער היינטיקער סאָוועטישער ווירקלעכקייט. אַנשטאַט סאַטירע און סאַרקאַזם קומט אַ וויכער, גוטמוטיקער, וואַרעמער הומאַר. אַזאַ איז דער הומאַריסטישער מאַנאַלאָג "דער קלוב פון געלעכטער". פון וועלכן סע שפרודלט ממש מיט פּאַלקס־חכמה און שאַרפּזין.

דער שילדערונג פונעם נייעם סאָוועטישן לעבן, דער עיקר אין די בעסאַראַבער שטעט און שטעטלעך, ווידמעט פיל קינסטלערישע ענערגיע יחיאל שרייבמאַן. י. שרייבמאַן איז טאַקע אַ נאַוועליסט, אַזוי צו זאָגן, לויטן באַרוף. ער איז כל ימיו טריי דעם דאָזיקן זשאַנער, מען קען אַפילו זאָגן, ער איז ניט נאָר אַ "פּראַקטיקער" פון דער נאַוועלע, נאָר אויך איר "טעאָרעטיקער" (איז די "מיניאַ־טורן", וואו ער באַהאַנדלט דעם דאָזיקן זשאַנער). ער שעצט די נאַוועלע אַלס זשאַנער פאַר איר געפרעסטקייט. זיין דעוויז איז: "קורץ איז דאָס, וואָס קען ניט זיין קורצער" און "צופיל זאָגן איז פונקט אַזוי, ווי גאַרניט זאָגן".

שוין אין שרייבמאַנס מיניאַטור־נאַוועלען, מיט וועלכע עס האָט זיך געעפנט דער ערשטער נומער פון "סאָוועטיש היימלאַנד", האָט זיך גלייך געלאָזט שפירן דעם שרייבערס לעבנס־פּריידיקע מוזע. די מיניאַטור "גראַז", צום ביישפּיל, וואַלט געקענט, דאָכט אונדז, דינען אַלץ מאַטיוו צו י. שרייבמאַנס שאַפן אינגאַנצן גענומען.

אויף אַ קנאַפּ דריטל פון אַ זייטל ווערט דערציילט, ווי אַזוי דאָס קלייניקע יינגל האָט פאַרחדושט און פאַרחושט זיך איינגעגראַבן אין דעם פּרישן גראַז, וואָס

האָט פאַר אַ נאַכט אַרױסגעשפּראַצט אין אַ װינקל פֿון אַ גרויס־שטאַטישן אויס־
ברוקירטן הויף. . .

אַז מען לײענט י. שרײַבמאַנס נאָװעלן, שטייט פֿאַר די אויגן אַט דער קלײַנינקער
סעניע, װאָס איז אַזױ פּול מיט חידוש און באַגײסטערונג פֿון דער צאַרטער גרינקײט
פֿון פּריש־אויסגעשפּראַצטן יונגן גראָז.

דעם לײט־מאַטיוו פֿון י. שרײַבמאַנס נאָװעליסטיק װאַלט מען געקענט דעפּינירן
אַזױ: "דאָס לעבן — איז גוט!", דער שרײַבער פֿאַרמאַגט די זעלטענע פּעאַיקײט
אויסצוגעפּינען דאָס יום־טובדיקע אינעם װאַכעדיקן און טאַג־טעגלעכן, ער איז
באַשאַנקען מיט אַ באַזונדערן חוש פֿאַר אַלדאָס שײנס און דערהויבנס.

בײ שרײַבמאַנען רופּט אַרױס באַגײסטערונג יוגנטלעכע שײנקײט, װער רעדט
נאָך, װען אויסערלעכע שײנקײט װערט באַגלײט מיט אינערלעכער, מאַראַלישער.
אַן אַפּאַטעאַז דער יוגנטלעכער נשמה־שײנקײט איז די נאָװעלע "דאָס מײדל פֿון
שעפּעטאַװקע".

אין דער "סענאַטאַרישער לײדיק־גײערישער זאַרגלאַזיקײט", דערצײלט אונדז
דער שרײַבער, האָט דאָס מײדל פֿון שעפּעטאַװקע אַרױסגערופֿן "זינדיקע מחשבות".
אויף װיפּל זי האָט זיך געהאַלטן אַפּגעזונדערט און פּלעגט אויף אַ צײט ערגעץ־
װאו פֿאַרפּאַלן װערן, האָט זיך בײ אייניקע מאַנצבילן געשאַפֿן אַ חשד, אַז זי פּירט
זיך לײכט אויף. "מער פֿון אַלץ האָט געשונדעוועט אײנער אַ כאַרמײסטער", אַ
מענטש, װאָס האָט איבערגעלעבט אַ פּאַמיליען־דראַמע און האָט "זיך געהײלט
אין סענאַטאַריע מיט אַנעקדאָטן, מיט װיצן, מיט לײכטער שפּיל". טאַקע ער האָט
זיך געשטעלט דעם ציל "אַראַפּרײסן" פֿון דעם דאָזיקן מײדל די מאַסקע פֿון צניעות.
נאָר ער נאַרט זיך, נעבעך, מײאוס אָפּ. דאָס מײדל, נאָך װעלכער ער שפּירט אַ צײט
נאָך, דערשײנט פֿאַר זײנע אויגן אין איר גאַנצער אינערלעכער מאַראַלישער
שײנקײט. זי "װערט פֿאַרפּאַלן", װײזט זיך אַרױס, אינעם צײמער פֿון אַ געװעזענעם
פּאַדפּאַלקאַװניק, װאָס האָט בעת דער מלחמה פֿאַרלאָרן די ראיה, זי העלפט אים
גרייטן זיך צו די לעצטע עקזאַמענס אין הינטער־אויגיקן היסטאָרישן פּאַקולטעט,
װעלכן ער האָלט בײ פֿאַרענדיקן.

י. שרײַבמאַנס נאָװעלן לאָזן נאָך זיך איבער שטימונג, זײ שטעקן אַן דעם
לײענער מיט פּרײד, באַװאונדערונג, בענקשאַפּט. פּיל העלפט דערצו דאָס פּראַסטע,
נאָר װאַרעמע פּאַלקסטימלעכע װאַרט, די נײטיקע פֿאַרב, דאָס צוגענגלעכע, נאָענטע
צו דער פּאַלקס־אויפּאַסונג בילד.

דעם זשאַנער פֿון דער מינאַטור־נאָװעלע קולטיווירט מיט גרויסער ליבע
מאַרק ראַזמני, זײנע מינאַטורן זײנען ניט קײן לירישע, װי בײ שרײַבמאַנען,
נאָר פּילאַסאָפּישע. ער באַטיטלט זײ מיט אַ נײעם נאָמען — "נאָװעלעטען".
ראַזמניס נאָװעלעטען באַװירן זיך אויף רעאַלע פּאַקטן, װעלכע דער שרײַבער

באַמערקט אויף יעדער טריט און שריט. דער עיקר איז אָבער אינעם געדאַנק, אין דער פּילאָסאָפּישער באַזיניקונג, אין דעם מוסר־השכל.

דער גרונט־טאָן פון מ. ראָזמניס "נאָוועלעטן" איז אַן אָפּטימיסטישער. דאָס לעבן צויבערט מיט פּילאַרטיקייט, פּילאָסאָפּישער פּראָסטקייט און טיפּקייט. מען דאַרף נאָר קענען באַזיטיקן דאָס שלעכטע, דאָס אָפּגעלעבטע, דאָס שעדלעכע; מען דאַרף קענען שעצן און אויסטיילן דאָס שיינע, געזונטע און פּאַרנופּטיקע, לערנען זיך פון דעם.

אַ טיפּ־הומאַנישער געפּיל דרינגט דורך אַט די מיניאַטורן. דער שרייבער וויל אויפּריכטיק און פון האַרצן, אַז דעם מענטשן זאָל "דאָס האַרץ ניט וויי טאָן", ער זאָל זיך פּילן גליקלעך און צופּרידן אויף דער ערד. מ. ראָזמני שטעלט הויכע מאַראַלישע פּאַדערונגען צו דעם מענטשן, ער פאַרהערלעכט אינעם מענטשן אַזוינע אייגנשאַפטן, ווי ליבע, געטריישאַפט, ערלעכקייט, באַשיידנקייט, מענטשלעכקייט; פאַראַורטיילט פּאַלשקייט, פּוסטע באַרימעריי, געיעג נאָך רום, חניפּה, מענטשן־שינאה אד"ג. ("פון אויבן אַראָפּ", "פאַרביקער שניי", "פאַרבייגייער", "אַ פּשוט סטעאַרין־ליכטל", "ערלעכקייט", "ער איז אַלט, אָבער ניט פאַרעלטערט", "פּריינד־שאַפט", "געפּוצטע שיך", "גלייכגילט", "אייילט זיך טאָן גוטס" א"א).

אין ראָזמניס נאָוועלעטן פיגורירן ניט בלויז מענטשן, נאָר אויך בעלי־חיים, פּייגל, פּלאַנצן, טויטע קעגנשטאַנדן, נאָר זיי אַלע ווערן באַלעבט, פּערזאָנליכירט, זיי טראַכטן, דענקען, רעדן זיך איבער, מיט זייער הילף זאָגט דער שרייבער אַרויס זיינע איבערלעבונגען, זיין "דאָס בין איך אויסן". די דאָזיקע נאָוועלעטן זיינען ענלעך צו משלים און טראַגן אַן אויסגעשפּראַכן דידאַקטישן כאַראַקטער.

אין דער פּילאָסאָפּישער באַזיניקונג פון די עטישע פּראַבלעמען פון אונדזער לעבן שטעקט די קראַפט פון מ. ראָזמניס שאַפּן, און דאָס איז זיין בייטראַג אין דער היינטיקער נאָוועליסטישער פּראָזע.

וועלכער דאַרף זיין דער נייער מענטש, דער בויער פון דער נייער געזעלשאַפט, זיין גייסטיקער אָנבליק, וועלכע דאַרפן זיין זיינע מאַראַלישע פּרינציפּן — דאָס איז איינע פון די צענטראַלע פּראַבלעמען, וואָס רעגט די שעפּער פון דער היינטיקער נאָוועלע.

אַ גרויסן צושטייער אין דער לייזונג פון דער דאָזיקער פּראַבלעם, דער פּראַבלעם פונעם פּאַזיטיוון העלד אין אונדזער היינטיקער ליטעראַטור, האָט אַריינגעטראָגן די גרופּע ביראַבידזשאַנער שרייבער. ב. מילער, ל. וואַסערמאַן, ה. ראַבינקאָוו, ס. באַרוזשעס — יעדער פון זיי האָט אויף זיין אופּן, לויט זיינע מעגלעכקייטן, אַריינגעטראָגן זיין גאַב אין דער קינסטלערישער געשטאַלונג פונעם פּאַזיטיוון העלד, דעם אַקטיוון בויער פונעם נייעם לעבן.

פאַר אַלע ביראַבידזשאַנער שרייבער איז כאַראַקטעריסטיש אַ פאַרשאַרפט פּאַטריאַטיש געפּיל לגבי דעם סאָוועטישן היימלאַנד און דירעקט לגבי דער יידישער

אויטאָנאָמער געגנט, מיט וועלכער ס'איז ענג פאַרבונדן דער לעבנס-גורל און דאָס ליטעראַרישע שאַפֿן פֿון יעדער פֿון זיי. די דאָזיקע שרייבער האָבן צוזאַמען מיט דער געגנט איבערגעלעבט אַלע אירע שווערע געבורט-ליידן. זיי האָבן מיט זייערע אויגן געזען ווי די ווילדע טייגע איז פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ בליענדיקן קאַנט, זיי זיינען געווען צווישן די ערשטע בויער פֿון דער שטאָט ביראַבידזשאַן, מיט-געהאַלפֿן איר צעבליונג און אַנטוויקלונג. "מיר אַלע — שרייבט ב. מילער — די איינוואוינער פֿון דער נאָך גאַר ניט אַלטער און במילא ניט זייער גרויסער שטאָט, וועלכע האָט אַנטליען די נעמען פֿון צוויי ווייט-מזרחדיקע טייכן פֿאַר איר אייגענעס נאַמען, זיינען ניט געקומען אַהער אויף גרייטן. אַלע האָבן מיר אונדזער חלק אין אַלץ — אין אַט די מויערן, סקווערן, פּאַבריקן, בויאונגען" (מענטשן גייען אין דער פֿרי צו דעם אַרבעט). טאַקע אַט דער געפיל, וואָס שטאַמט פֿון דעם, וואָס "מען איז ניט געקומען אויף גרייטן", בילדעט דעם יסוד פֿאַר דעם פּאַטריאַטיזם פֿון די ביראַבידזשאַנערס, פֿאַר זייער ממש אינטימער צוגעבונדקייט צו דער יידישער אויטאָנאָמער געגנט. די שרייבער זיינען אויף אַזוי פיל פאַרליבט אין זייער געגנט, אַז עס וואַלט זיי ניט דערעסן נאָך אַ מאָל און נאָך אַ מאָל צו דערציילן וועגן די דאָרטיקע מענטשן, וועגן זייער גרויסן אויפטו, וועגן דעם, ווי זיי האָבן איבער-געשטעלט די נאַטור, אויפגעלעבט די אוראַלטע ווילדקייט, אויסגעבויט מאָדערנע שטעט. דערמיט דערקלערן זיך באַשטימטע איבערחורונגען, וועלכע מיר טרעפֿן ביי די דאָזיקע שרייבער אין דער שילדערונג פֿון דער געגנט, איבערחורונגען, וואָס וואַרפֿן זיך אין די אויגן ביי יעדן פֿון זיי און נעמען אַ מאָל אָן דעם כאַראַקטער פֿון אַ געוויסן שטאַמפּ.

מיט אַ באַזונדער "לויטעריקייט" צייכענען זיך אויס די נאָוועלן פֿון בוזי מילער. זיינע העלדן זיינען מיטצייטלעך, פאַרשטייער פֿון פאַרשידענע פעלקער, בויער פֿונעם נייעם לעבן אין סאָוועטישן לאַנד. ער געפינט פֿאַר יעדער פֿון זיי די נייטיקע פאַרב, זיי חזרן זיך ניט איבער איינס די צווייטע. יעדער מיט זיין גורל, מיט זיין כאַראַקטער, מיט זיינע טרויערן און אידעאַלן, מיט זיינע פֿריידן און ליידן, אָבער אַלע געהערן זיי צו איין גרויסער גליקלעכער משפּחה. דער שרייבער איז שטענדיק צווישן זיינע פּערסאָנאַזשן, ער איז איינער פֿון זיי, ער איז צוזאַמען מיט זיי אונ-טערוועגנס, אין באָן, אין סאַלאַן פֿון עראַפּלאַנען, אויף די גאַסן פֿון זיין היימשטאָט. ער באַאַבאַכטעט זיינע מיטגייער אַדער מיטפאַרער, קוקט זיך צו צו זיי, באַטראַכט זיי, פֿרוווט זיך טרעפֿן, וועגן וואָס זיי טראַכטן, מיט וואָס זיי באַשעפּטיקן זיך. ער פאַרפירט מיט זיין געמיטלעכן שמועס אַדער אַ וויכוח, מאַכט זיך לוסטיק מיט זיי צוזאַמען. פֿונדאַנען — די וואַרעמע לירישע, היימיש אינטימע אַטמאָספּער, וואָס הערשט כמעט אין אַלע מילערס נאָוועלן ("אין האַרבסטיקן טאַג", "אַ פֿרילינגדיקער עסקין", "אַ מוזיקאַלע נאָוועלע", "אונטערוועגנס", "דער שוואַרצער קאַטער", "אין צווייטן סאַלאַן" א"א).

עס ווילט זיך באַזונדערס אויסטיילן איינע פון בווי מילערס שענסטע נאַוועלן — "מענטשן גייען אין דער פרי צו דער אַרבעט". דאָס איז אַ געזאַנג אין פּראָזע, אַ לויבגעזאַנג דעם מענטשן, זיין שעפּערישן מי, אַ הימן דעם לעבן, דער לויטערקייט פונעם פרידלעכן פרי מאַרגן, אַ הימן דער שיינקייט.

אויך ה. ראַבינקאָוו פילט זיך היימיש, ווי אַן אייגענער מענטש, צווישן די העלדן פון זיינע ביראַבידזשאַנער נאַוועלן. ער איז דאָ אַן אַלטער תושב, אים איז קענטלעך און טייער יעדער ווינקלעלע. אומעטום טרעפט ער דאָ באַקאַנטע: אויף דער בויונג, אויפן זאַוואַד, אין דער שול, אויף די גאַסן פון דער שטאָט. זיינע העלדן זיינען דאָס רוב "וועטעראַנען", פאַרשטייער פונעם עלטערן דור, וועלכער האָט געלייגט דעם פונדאַמענט פון דער יידישער אויטאָנאָמער געגנט, מיט די אייגענע הענט געבויט די ערשטע הייזער, אויפגעשטעלט די ערשטע זאַוואַדן. די וועטעראַנען האָבן וואָס צו דערמאַנען, זיי האָבן מיט וואָס צו שטאַלצירן, אַלס געשטאַלטן זיינען זיי אינדיוידוואַליזירט און פאַרמאַגן אַ באַזונדערע פּסיכאָ-לאַגישע כאַראַקטעריסטיק ("דאָס הויז", "וועטעראַנען", "אין יאָרן אַרום", "מאַ-יאַרטיק", א"א)."

ברייט איז דער טעמאַטישער דיאַפּאָזאָן אין ליובע וואָסערמאַנס שאַפּונג. די שרייבערין האָט דורכגעמאַכט אַ גאַר שווערן לעבנס-וועג, אַ וועג פון נויט און רעוואָלוציאַנערן קאַמף — פריער אין פּוילן, שפּעטער אין פּאַלעסטינע. דעריבער טרעפן מיר ביי איר, חוץ די ביראַבידזשאַנער נאַוועלן, אין צענטער פון וועלכע עס שטייט דאָס פּאַזיטיווע געשטאַלט פונעם סאָוועטישן מענטשן, אויך אַ ריי נאַוועלן, וואו זי בלעטערט אויף זכרונות פון דער פאַרגאַנגענהייט, פון דער קינדהייט, פון דער אונטערערדישער רעוואָלוציאַנערער באַוועגונג ("גאַלדענע שטיינער", א"א).

אין ה. פּאַליאַנקערס הומאַריסטישע נאַוועלן לאָזט זיך שפירן אַ גאַר נאַענטע פאַרבינדונג צו דער שלום-עליכם-טראַדיציע. פּאַליאַנקער לאַכט אויס אייניקע פּסיכאָלאָגיש-שטייגערנישע אַנאַמאַליעס אין אונדזער לעבן, באַשטימטע אינדיווידוו-דוואַליסטישע נייגונגען אין דער פּסיכאָלאָגיע און אויפפירונג פון אייניקע מענטשן ("אַ מעשה מיט אַן עקשן", "צוויי חתונות מיט אַ גט", "אַ געשיכטע מיט אַ דאַטשע"), אונטערלעקעריי און חניפה ("די ווייסע וואַראַנע"); די קליינבירגלעך-באַלעבעסל-דיקע שוואַכקייט צו אַלץ וואָס קומט פון אויסלאַנד ("געסט פון אויסלאַנד", "אַ גאַסט אין שטעטל"), אד"ג. דער שרייבער איז געשטימט געמיטלעך, ער איז ניט אויסן צו שטראָפן מיט זיין געלעכטער, ער איז איבערצייגט אַז די דאָזיקע איבער-גייענדיקע דערשיינונגען וועלן מיט דער צייט אַליין פון זיך אָפּפאַלן. די דאָזיקע איבערצייגונג שטאַמט פונעם שרייבערס גלויבן אין דער מאַראַלישער געזונטקייט פון דעם ארבעטס-מענטש.

אַ טייל פון פּאַליאַנקערס נאַוועלן, וועלכע ווערן דאָס רוב פשוט אַנגערופן

ליטערארישע עסייען

מעשיות, מחמת זייער פאלקלאָריסטישן תוך און נוסח, איז באַזירט אויף קאַמישע, כמעט אַנעקדאָטישע סיטואַציעס ("אַ מעשה מיט אַ חתונה", "באַשערט אַן אומגליק", "אַ מעשה מיט אַ קליפה", "אַ מעשה מיט אַ וואָלף און מיט אַ יעגער" א"א). מיט די דאָזיקע מעשיות איז דער שרייבער פשוט אויסן צו פאַרווילן דעם לייענער, אים לוסטיג מאַכן, עס זאָל זיין פריילעך אויפן האַרצן.

ה. פּאָליאַנקער קען גוט די פּאָלקס־סביבה, אים געלינגט איבערצוגעבן די פּסיכאָלאָגיע, די גענוג, דעם שטייגער, דאָס לשון פון זיינע פּאָלקס־פאַרשוניען. אַ דאַנק דעם זיינען זיינע גאַוועלן אַנגעזאַפט מיט פּאָלקס־הומאָר. אמת, אין געיעג נאָך קאַמישע עפעקטן, גיט זיך פּאָליאַנקערן ניט שטענדיק איין צו כאַפן די מאַס, עס טרעפט ביי אים, אַז ער איז צו פיל מגזים, און וואָס "צו", ווי באַוואוסט, איז איבעריק. אַ הומאַריסט קען זיך, נאַטירלעך, דערלויבן געוויסע באַדינגלעכקייט, היפּערבאַלישקייט, אַן דעם איז אפילו ניט דענקבאַר דאָס קאַמישע. אָבער צו יעדער גוזמא איז דאָ אַ גרענעץ. זייער טרעפלעך ווערט, צום ביישפּיל, אין דער גאַוועלע "אַ גאַסט אין שטעטל" אויסגעלאַכט דער אַמעריקאַנער גאַסט, וואָס קען בשום אופן ניט פאַרשטייען, ווי קומט עס אַז אין כמעלניק היילט מען אומזיסט און ס'זיינען דאָרט ניט פאַרצן קיין "וואַסער־קאַרפּאַריישנס", וואָס וואָלטן געקענט אויף די ראַדאָנער וואַנסעס מאַכן ביזנעס, "שאַרן ממש גאַלד מיט לאַפּעטעס". עס לייגט זיך אויפן שכל דער ווילן פונעם גאַסט זיך איבערצייגן, ווי מען זאָגט "אויף דער פּראַקטיק" אין דעם, אַז מען היילט דאָ אומזיסט, און טאַקע געניסן פון דער דאָזיקער פּריווילעגיע, וואָס מענטשן נוצן זיך מיט איר בלוזי אין דער סאַציאַליסטישער מדינה. ס'איז גאַנץ נאַטירלעך, וואָס ליגנדיק "ווי אַ קיסר אין דער ווייס־צייכטיקער וואַנע", חשבונט דעם "פרעזידענט", וויפל עס וואָלט אים דער דאָזיקער וואוילטיק אַפּגעקאַסט אין אַמעריקע אָדער קאַרלסבאַד. אָבער ווען ער לייגט זיך אַוועק, אַ פּרישער, אַ געזונטער, לשם געניסן פון אומזיסטער היילונג אונטער דעם כירורגישן מעסער, מען זאָל אים אַפּערירן פון אַן אויסגעטראַכטן אַפּענדיציט, הייסט עס טאַקע, אַז דער שרייבער האָט איבערגעכאַפט די מאַס ...

אַ מאָל ווערט אויך פאַרלאָרן די מאַס לגבי דעם לשון פון די פּאָלקס־מענטשן. דאָס מענה־לשון פון דער יידענע אין "אַ מעשה מיט אַ קליפה", למשל, איז שוין צו פיל אינעם נוסח פון דער יידענע אין שלום־עליכמס "דאָס טעפל" און פון אַנדערע אַזוינע קאַסטרילעווקער פּערסאָנאַזשן, פונקט ווי פון שלום־עליכמס צייטן וואָלט זיך קאַסטרילעווקע גאָר ניט געריירט פון אַרט ...

נאָר דאָס זיינען קליינע, ווי מען זאָגט, "פּראָדוציר־פאַרלוסטן", וואָס נעמען זיך פון דער שטרעבונג לוסטיק צו מאַכן דעם לייענער, עס שטערט ניט ה. פּאָליאַנ־קערן אויספילן זיין הויפט־אויפגאַבע: אַנשטעקן דעם לייענער מיט דעם אַפּטי־מיסטישן גייסט פון די פּאָלקס־מאַסן, מיט זייער געזונטער לעבנס־לוסט און לעבנס־פּרייד.

די שלום-עליכמישע טראַדיציע איז, קען מען זאָגן, אַרגאַניש אַרײַן אין דעם שעפּערישן בלוט און פלייש פון דעם אויטאָר פון אַ ריי הומאַרעסקעס. י. רוביאַן. אמת, ס'טרעפט, אַז די דאָזיקע אַרגאַנישקייט רופט זיך אַפּ מיט שוואַכקייטן. די מידות, עוויות, דאָס אַרט דענקען און דאָס רעדן פון די יידן און יידענעס אין באַזונדערע רוביאַנס מאַנאַלאָגן איז אויף אַזוי פיל "על-פי שלום עליכם", אַז ליינענדיק זיי, הייבט זיך אונדן צומאָל דאַכטן, אַז מיר געפינען זיך אין קאַסרילעווקע, צווישן די "קליינע מענטשעלעך מיט די קליינע השגות"...

י. רוביאַן פאַרמאַגט אַ פיינע, זאַפטיקע, פאַלקסטימלעכע שפּראַך. אין אייניקע זיינע הומאַרעסקעס לאַזט זיך פילן אַ וואַרעמער לירישער שטראָם ("דאָס שוואַרצע ביקל", "בלומען"), אַנדערע זיינען געבויט אויף אַנעקדאָטישע סיטואַציעס, און ס'איז אין זיי דאָ פיל פאַלקס-חכמה און שאַרפזין ("פיש", "אויך מיר אַ שידוך", "צוגאַסט", "אַ כלה אין הויזן", "אַן איבערלויף", "אין איילעניש", "זייט זשע מיר מוחל" א"א).

מיר האָבן דאָ גערעדט וועגן אַ גאַנצן זשאַנער אין דער פּראָזע פון "סאָוועטיש היימלאַנד". פאַרשטייט זיך, די טעמע איז בלויז אַנגעצייכנט געוואָרן. עס ווילט זיך אָבער, אַז פון אונדזער איבערזיכט זאָל קלאַר ווערן דאָס וויכטיקסטע: די היינטיקע יידישע סאָוועטישע נאָוועלע שטייט אויף דער הייך פון די פּאָדע-רונגען פון אונדזער צייט, פאַרנעמט אַן אַנגעזעענעם אַרט אין דער סאָוועטישער יידישער פּראָזע.

מיט דער מאַס פון מענטשלעכקייט

(שירע גארשמאָן)

ווילט איר וויסן, פון וואָנעט עס שטאַמען די ערדישע זאַפטן, מיט וועלכע ס'איז ממש אָנגעטרונקען דער בעסטער טייל פון שירע גאַרשמאַנס פראָזע, ליינעט אויפֿ- מערקזאַם איבער די נאַוועלע "מיין באַבע־זיידעס פּרילינגן".

אַ פּריער פּרילינג־מאַרגן, וועלכן איר דערשפּירט מיט אַלע אבריים. די ערד האָט נאָך ניט באַוווּן זיך אָפּצודעקן פונעם שניי, נאָר ס'וועקט זיך שוין אומעטום לעבן... די באַבע שטייט אין סאָד ביי דער בייט, פון וועלכער ס'גייט אויף אַ רויכל, און קוקט פאַרחידושט ווי די ווינטער־ציבעלעס שפיזן דורך די ערד, זי בייגט זיך איין, רייניקט אָפּ די ערד און רעדט "אוי־או, זיך נעבעך אָנגעהאַרוועט, ביז מען האָט זיך דורכגעשלאָגן צו דער שיין...". דער זיידע האַלט דעם קאַפּ פאַריסן צום הימל, קוויקט זיך מיט דער לויטערקייט און ריינקייט, זיינע אויגן זיינען פול מיט פּריידיקע טראַפּנס. ער הייבט אויף זיין אייניקל, די קליינע חנקה, צו די סאַמע אויבערשטע צווייגן און רעדט אומגעדולדיק, גיך, גיך:

— זעסט? קוק! פיקן זיי זיך אויס!

דאָס קינד דערזעט דאָס ערשטע מאָל איינעם פון די "וואונדער שבּוואונדער", וואָס קומען פאַר אין דער נאַטור: ווי עס פּלאַצן טונקל־רויטע בראַדעווקעס און זיי לאָזן אַרויס פּרישנדיקע גרינע פּליטערלעך. זי שרייט אַרויס מיט קינדערישער התפעלות:

"אוי, זיידניקע, אַ געזונט אין דיר, איך זע!"

טאַקע דאָן, אין דער פּריע קינדהייט, אין די באַבע־זיידעס פּרילינגען, האָבן זיך אָנגעהויבן שירע גאַרשמאַנס זעאונגען, איז געבוירן געוואָרן שירעס געזאַנג. אינעם ליטווישן שטעטל קראק, אין זיידנס און באַבעס הויז, וואו ס'האַבן געהערשט נויט און דחקות, נאָר וואו מען האָט געוואוסט דעם טעם פון "מה נאָה אילן זה", האָט זיך ביי איר, דער קומענדיקער שרייבערין, וואָס האָט געהערט צו די קינדער, וועלכע האָבן ניט קיין קינדהייט, אויסגעכאַוועט די בענקשאַפט נאָך ליכט און שיין, דער דראַנג צום לעבן, די ליבע צו דער נאַטור. אין איר גאַנצן שאַפּן דאַמינירט דער געראַנגל צווישן געזונטן, נאַטירלעכן און ווילקירלעכן ברוטאַלן. באַזונדערס זעט מען עס אין די נאַוועלן, וואָס זיינען געווידמעט דעם אַמאָל, מיט

וועלכן ס'זיינען פאַרבונדן ניט ווייניק טרויעריקע דערמאָנונגען ביי דער שרייבעריין. אין דער נאָוועלע "דער מיט-עסער" שילדערט ש. גאַרשמאַן אַ טראַגעדיע, וועלכע קען געמאַלט זיין נאָר אין אַ געזעלשאַפט, וואָס איז געבויט אויף סאָציאַלער אומרעכט און אונטערדריקונג.

דער הונגער און די ביטערע נויט צווינגען די אַרעמע פרוי חיה-הינדע מיט-צוגיין מיט איר מאָן, האַטשע, איבער די דערפער און איבערלאָזן אַן אַ מוטערלעך אויג אירע עלף קינדער. וועלנדיק ראַטעווען די קינדער פון הונגער, ווערט די מוטער פאַקטיש אַן אומשולדיק, שולדיקע אינעם טויט פון פינף פון זיי. צווישן די איבעריקע זעקס, וואָס "פלעגן מיט איר אינאיינעם שבת גריזשען רעטער, אַגרייבן אַ מוציאַ ראָזעווע ברויט מיט קנאַבל און פאַרטרינקען מיט וואַסער פון שול-הויף ברונעם", האָט דער סאַמע-קלענסטער, שמואלקע, געהאַט דעם אומגליק געבוירן צו ווערן אַ נאַרמאַל, געזונט קינד, וואָס פאַרמאַגט אַ צו גרויסן, לויט די נאַרמעס פון זיין פאַמיליע, אַפעטיט. אין דער סביבה, וואו שמואלקע וואַקסט, איז אַזאַ נאַרמאַלע דערשיינונג, ווי אַ געזונטער אַפעטיט — אַן אַנאַמאַליע. די נויט און פינצטערניש געבוירן פאַראורטיילן: ניט אַנדערש, אַז אינעם קינד לעבט אַ מיסטער, וועלכן מען דאַרף אַרויסטרייבן. די אַפגעשטאַנענע אַרעמע מוטער ווערט ניט ווילנדיק די שולדיקע אין דעם, וואָס דאַס לעבן פון איר קינד ווערט צעבראַכן. דאַס דערשיטערנדיקע בילד מיט דעם אינעם שופלאַד לעבעדיק באַגראַבן יינגל, וואָס איז שוין נאָך דעם פאַראורטיילט אויף אייביק צו פאַרבלייבן אַ טעם מיט וואַסערדיקע אייגעלעך, וואַקסט אויס אין אַ סימבאָל.

ס'איז שווער זיך פאַרצושטעלן אַ מער שאַרפן באַשולדיקונגס-אַקט קעגן דער פינצטערער פאַרגאַנגענהייט.

שיינקייט, וואָס ווערט באַרבאַריש צעטראַטן, נאַטירלעכע פראַכט, וואָס ווערט דערנידעריקט און צעבראַכן — אַזאַ איז דער לייט-מאַטיוו פון אַ גאַנץ ריי שירע גאַרשמאַנס נאָוועלן ("צעטראַטענע בליאונג", "צווישן בערג", "פאַרצויגן מיט שפינועבס" א"א).

גאַרשמאַן איז אַבער ניט די זינגעריין פון טויט, זי איז די זינגעריין פון לעבן. זי ווייסט, אַז שיינקייט איז אומשטערבלעך. פון דאַנעט שטאַמט איר אומענדלעכע ליבע צו אַלץ, וואָס שפראַצט, גרינט, ווערט געבוירן, גיסט זיך אַן מיט לעבן. דערפאַר טרעפן מיר אַזוי אַפט אין אירע נאָוועלן דעם מאַטיוו פון ניי-געבוירענעם לעבן, דערפאַר פאַרנעמט אַזאַ בכבודיק אַרט אין איר שאַפן די פרוי, די מוטער — די טרעגעריין פון לעבן אויף דער וועלט.

אין דער שילדערונג פון דער פרוי איז שירע גאַרשמאַן טריי דער פריץ-טראַדיציע. חיים דער טרעגער פון פּרצעט "שלום-בית" וויל ניט, אַז זיין פרוי זאל זיין פּוס-בענקעלע אין גן-עדן, ער וויל, זי זאל זיצן מיט אים אויף איין שטול, און ער איז איבערצייגט, אַז "דער רבונג-של-עולם וועט מוזן באַשטיין" !

א רייכע גאלעריע פאזיטיווע פרויען-געשטאלטן האט פאר אונדז צעוויקלט שירע גארשמאק. יעדע פרוי האט איר פנים, איר כאראקטער, איר גורל, נאר זיי אלע פאראייניקט געזונטע ווירדע און שטאלץ, טיף-מוטערלעכע אחריות פאר דעם לעבן.

די פרוי אין גארשמאנס נאוועלן איז אן אקטיווע נאטור, זי צייכנט זיך אויס מיט קאלאסאלער לעבנס-פעאיקייט, ענערגיע, זי לאזט זיך ניט דערנידעריקן. זי איז מסוגל צו באשיצן איר ווירדע און זיך שלאגן פאר איר ליבע און גליק. אזוי זיינען די קאלאריט-פולע, נשמה-רייכע, עקספאנסיווע פיגורן פון הנקהן און בליומען, צוויי צענטראלע געשטאלטן אין שירע גארשמאנס רייכע פרויען-גאלעריע, וועלכע גייען דורך דורך א ריי נאוועלן. אין דער שילדערונג פון די דאזיקע געשטאלטן איז דא פיל אויטאביאגראפישעס, דעריבער זיינען די דערציילונגען, אין וועלכע זיי פיגורירן, דורכגעזאפט מיט א שטארקן ליריש-ראמאנטישן שטראם, וואס גיט זיי א באזונדער רייץ.

די רויט-האריקע בליומקע, וועלכע איר פאטער האט אנגערופן "פעלדערמויז", איז א לעבעדיקע פארקערפערונג פון דער נאטור אין איר בראשיתדיקער פראכט. דאס הויז פון איר פאטער, דעם געזונטן הארעפאשניק, דעם מילנער הירשע, געפינט זיך הינטערן שטעטל, אין דער ארומרינגלונג פון פעלד, לאנקע און וואלד. דא ווייען פרייע ווינטן, דא ווייסט מען ניט פון מיטל-אלטערלעכע זיטן און מנהגים. בליומקע האט פון פריער קינדהייט איינגעזאפט אין זיך די געזונטע ערד-זאפטן, די פרישקייט און שיינקייט פון דער ארומיקער נאטור. "צו זעקס יאר האט זי אויסגעזען ווי א ניין-יאריקע" — ווערט דערציילט אין דער מיסטערהאפטער נאוועלע "ווי דער פעלדערמויז איז א מענטש געווארן". "די דארפישע יינגלעך האבן פאר איר געציטערט, ווי פארן רוח. זי איז געווען פלינק, בייגעוודיק און פאר קיינעם ניט מורא געהאט". צו 15 יאר איז בליומקע געווען באהאוונט אין דער מיל אזוי ווי דער טאטע. "צו 17 יאר האבן אפילו די גרויע מעליקע וואלקנס ניט געקענט לעזן אירע רויזע באקן, איר קלארע הויט, איר פייער-רויטן קאפ"...

בליומקעס סטיכיע איז דער טיך. דא ליגט זי אפ שעהנווייז "מיטן פנים ארויף, פאמעלעך באוועגנדיק מיט די ווייסע, דינע, בייגעוודיקע הענט, וואס האבן שעמערירט אין דער פארנאכטיקער שייך פערלמוטערנע וואונדערלעכע וואסער-באשעפענישן"... רופט מען טאקע בליומקען "דעם מילנערס טיך-מיידל". ווי שייך און נאטירלעך בליומקע איז אויף דער שויס פון דער נאטור, אזוי איז זי שייך און נאטירלעך אין איר ליבע. זי האט ליב לייבקע צמחן, דעם שמידס זון, און קיינער וועט זי ניט צווינגען חתונה האבן פאר דעם, וועמען זי האט ניט ליב. זי דאס שטאלצע קינד פון פאלק, קען מען ניט קויפן פאר קיינע רייכקייטן. לייזער, דעם וואלד-הענדלער, וועלכער שדכנט צו בליומקען זיין זון, ענטפערט זי ווירדיק און שפאטיש:

"א דאנק אייך ר' לייזער, פארן נדן. צוויי פאר פערד וואלטן אונדז זייער צוויי געקומען, נאָר אויף וואָס דאַרפן מיר אַ פינפטן פּערד ?!"
 דעם מילנערס הויז, די לאַנקע און דער וואַלד, וואָס רינגלען עס אַרום, זיינען אַ מקום-מקלט פאַר דעם "וואַלד-עפעלע", חנקאָה, דעם לירישן העלד פון אַ ריי שירע גאַרשמאַנס דערציילונגען. און ס'איז קיין וואונדער ניט. אַפילו חנקעס פאַרהאַרועטע באַבע פעסיע מאַכט זיך אַ יום-טוב אינמיטן וואָך, ווען זי כאַפט זיך אַראָפּ אַהער אין "גן-עדן" ("יום-טוב אינמיטן וואָך"). די קליינע פאַרשייטע חנקע קומט אַהער זיך ראַטעווען, ווען ס'טוען צופיל דריקן די ענגע ד' אמות פון דער באַבע-זיידנס הויז, ווען ס'ווערט צו שווער דער עול פון דער היימישער השגחה.
 ווי אַ פּויגל, וואָס האָט זיך באַפרייט פון שטייגל, לויפט חנקע צו דער לאַנקע, צום טייך, וואָס שעמערירט מיט געלע טיך-קריגלעך, צום "מילנערס טייך-מיידל", דער זיך-באַדנדיקער בליומקען, חנקעס שוועסטערקינד ...

די נאַטורעלע געזונטקייט און שיינקייט צוזאַמען מיט דעם גייסט פון פרייהייט און אומאַפהענגיקייט, מיט וועלכן ס'אַטעמט די דאָזיקע סביבה, זאַפט אין זיך חנקע איין שוין אויך דעם גאַנצן לעבן. אַ מוטיקע, ענערגישע, אומאַפהענגיקע, פול מיט מענטשלעכער ווירדע און פרויאישן שטאַלץ, לאַזט זיך חנקע אַוועק אין לעבן, פאַרלאַזנדיק צו פּערצן יאָר דער באַבע-זיידעס הויז. אַרבעט שרעקט זי ניט אַפּ, זי געדענקט גוט דעם זיידנס ווערטער: "האַרעוואַניע פאַר אַ האַנט איז ווי אַ שאַרפשטיין פאַר אַ מעסער", זי פאַרגעסט אויך קיין מאָל ניט דער באַבעס געבאַט: "אַלעמען זאָלסטו זשאַלעווען, נאָר זיך זאָלסטו ניט זשאַלעווען ... קיינעם זאָלסטו זיך ניט אונטערגעבן, קיינעם ניט אונטערטעניק זיין" ("חנקע").

אין דער גרעסערער דערציילונג "חנהס שאָף און רינדער" בלעטערט די שריי-בערין אויף די אינטימסטע זייטלעך פון איר לעבנס-געשיכטע, טוקט זיך איין אין די דערפרישנדיקע וואַסערן פון אירע יוגנט-יאָרן. איז טאַקע די דאָזיקע דערציילונג באַהויבט מיט לירישער וואַרעמקייט.

ווי אַן אייגנאַרטיקע פּרעלודיע צום פייערלעכן יוגנט-און-ליבע-געזאַנג דער-שיינען די ערשטע בילדער פון דער דערציילונג. די דריי און צוואַנציק יאָריקע חנה פאַרט רייטנדיק אויף אַ פּערד און באַשפּרענקלט מיט זאַלץ דאָס פאַרוואַנעטע גראַז פונעם ליימיק-צעשפּאַלטענעם סטעפּ, כדי די בהמות זאָלן מיט מער חשק עסן די אויסגעדאַרטע פאַשע. חנה איז יונג און פול מיט לעבענסלוסט, די רחבות פונעם סטעפּ באַגייסטערט זי אויף אַ הויכן, מונטערן גליקלעכן ניגון אָן ווערטער. אַראַנאָישע געבונדנדיקייט און געקניפּקייט פון מענטש מיט נאַטור, מיט אַלץ, וואָס שפּראַצט און גרינט, לעבט און אַטעמט, דרינגט דורך די גאַנצע דערציילונג. די שילדערונג פון דער ליבע צווישן חנה און דעם מאַלער נחמיהן פאַרנעמט דאָס צענטראַלע אָרט אין דער דערציילונג. די שרייבערין ווייזט דאָ אַרויס אַ פּינעם חוש פאַר פּסיכאָלאָגישער שילדערונג פון די דינסטע ניואַנסן פון מענטשלעכע

געפילן און איבערלעבונגען. די ליבע ווערט געגעבן ווי אַ מעכטיקע קראַפט, וואָס האָט אינגאַנצן אויפגערועדערט חנה'ס לעבן, אָנגעפילט עס מיט טיפן אינהאַלט. די ליבע האָט אַרויסגעבראַכט אויף דער העלער שייַן די טיף-פאַרבאַרגענע אונטער אַ דיקן הייטל פון געוויסער דאָרפישער פאַרגרעכטקייט, אַראַנאַישע פאַר חנה'ן צאַרסטטע מענטשלעכקייט.

חנה דער בריגאַדיר, די באַלעבאַסטע פון אַלע "שאַף און רינדער", וועלכע איז געוואוינט געווען צו שרייען אויף אירע "אונטערטאַנען" און פלעגט זיך אפילו ניט אָפּשטעלן פון "פלעמען איבער די באַקן", ווען זי פלעגט זען אַן עוולה און אומגעדרעכטקייט, איז געוואָרן וויכער, מילדער, געצוימטער, איינגעהאַלטענער. דאָס גרויסע גליק האָט זי געמאַכט וואַרעמער אין דער באַציאונג צו מענטשן, האָט געמאַכט געמיטלעכער אויך די באַציאונג פון אַנדערע צו איר.

מענטשלעכקייט — דאָס איז יענע וויכטיקסטע אייגנשאַפט, וועלכע שירע גאַרשמאַן שעצט מער פון אַלץ ביי אירע פּאַזיטיווע געשטאַלטן. מענטשלעכקייט אין סאַמע ברייטן זין פון וואַרט, וואָס באַטייט ליבע צו אַלץ, וואָס לעבט אויף דער ערד און האָט רעכט אויף אַ פריי, גליקלעך לעבן, ווידערגעפיל און שינאה צו יעטווידער פאַרם פון אונטערדריקונג, דערנידעריקונג, געוואַלדטאַט און ווילקיר. שירע גאַרשמאַן איז איבערצייגט, אַז "ווען מען פייניקט אַ בהמה, איז מען קיין מענטש ניט". און דעריבער איז אַזאַ אייגנשאַפט, ווי ליבע צו אַ בעל־חי — אַ נייטיקע דעטאַל אין דער כאַראַקטעריסטיק פון אירע פּאַזיטיווע געשטאַלטן, און, פאַרקערט, פאַראַכטונג צו לעבעדיקע וועזנס איז אַ שטריך אין דער כאַראַקטעריסטיק פון אַ נעגאַטיווער געשטאַלט (צום ביישפּיל, פון בעקי אין דער נאַוועלע "אַ מיידל פון דער פּראָווינץ"). ביי שירע גאַרשמאַן איז ניט צופעליק פאַראַן אַ באַזונדער ציקל נאַוועלן אונטערן טיטל "צער בעל־חיים".

ס'איז קיין וואונדער ניט, וואָס די שרייבערין, וועלכע שעצט אַזוי הויך דאָס האַרמאַניש-הומאַניסטישע אין לעבן און ציטערט אַזוי איבער אַלץ, וואָס לעבט און איז שייַן און נאַטירלעך, האָט מיט אַזאַ געוואַלדיקער דערשיטערונג אויפֿ־גענומען דעם שוידערלעכן קאַטאַקליזם, וועלכן ס'האַבן געבראַכט מיט זיך די פּאַשיסטישע האַרדעס. אין שירע גאַרשמאַנס מלחמה-נאַוועלן קלינגט ווי אַ טרויעריק־צאַרנדיקער רעפּריין די פּראַגע: "דאָס לעבן איז אַזוי וואונדערלעך. ס'איז אַזוי גוט צו לעבן. פאַרוואָס, פאַרוואָס זיינען זיי פאַרשניטן געוואָרן?!" ("פון שטוב צו שטוב").

דעם ווילדן אומזין פונעם היטלעריזם, דער ברוטאַלער אוממענטשלעכקייט, דעם גורל פון טויט האָט די שרייבערין קעגנגעשטעלט די שיינקייט, פאַרקערפערט אינעם געשטאַלט פון דער פרוי און מוטער — דעם סימבאָל פונעם אומפאַרטיליק־באַרן כוח פון לעבן. אינעם צוואַמענשטויס מיט די כוחות פון פאַרדאַרבונג און טויט גייט די שיינקייט אַרויס אַ זיגערין.

די אַלטימשקע באַבע מלכה האָט אין זיך איינגעזאָפּט די געזונטקייט פון דער ערד, דעם אור־כוח פון די נאַטור־קרעפטן, מיט וועלכע זי איז געקניפט און געבונדן. זי וויל ניט אָנערקענען דעם טויט, ווייל איר באַרוף איז העלפן ברענגען דעם לעבעדיקן נפש אויף דער וועלט. די דאָזיקע מיסיע איז איר טייער, זי איז שטאַלץ מיט דעם, וואָס גאַנצע דורות יונגע לעבנס גייען דורך דורך אירע הענט.

דער בלוטיקער קאַשמאַר פונעם היטלעריזם מעקט אָפּ און לידיקט אויס אַלץ, וואָס האָט געבילדעט דעם עצם מהות פון דער באַבע מלכהס לעבן, וואָרפט אום, אַזוי צו זאָגן, איר לעבנס־פּילאָסאָפּיע. "אין די נעכט זיצט זי ביי פאַרהאַנגענע פענצטער־לעך, פירט מיטן פינגער איבער קרומע שורות אין אַ געלן העפט און רעכנט: 'אברהם, רויזע און זייער הערשעלע, פייווקע, דינקע, פרומקע, שייע, כיענע, זייער בענצעלע, נחמקע, שלומקע, מנוחקע און יונהלע'. זי פירט מיטן פינגער אַזוי לאַנג, ביז זי בלייבט זיצן, שאַקלענדיק זיך, מיט פאַרמאַכטע אויגן ... ס'הייבן זיך אָן דרייען קאַראַהאַדן אַרום געלע שייטערס, אין וועלכע ס'ברענען עופלעך. ס'איז פול איר שטיבל מיט געשרייען פון קינדער ... זי זיצט אין אַנטאָן גאַנצע נעכט עפנט די אויגן, כדי אַוועק צו יאָגן דעם גרויל ..."

דער גורל וואָרפט די באַבע מלכה אַריין אין הויז פון דעם דאָרף־סטאַראַסטע וולאָדאַס. זי זעט מיט אירע אייגענע אויגן איינעם פון די שולדיקע אינעם טויט פון די הונדערטער יונגע לעבנס, וועלכע זי האָט געהאַלפן ברענגען אויף דער וועלט. און דאָ קומט איר צום לעצטן מאָל צונגיץ איר געזונטקייט און קרעפטקייט, די פלינקייט פון אירע הענט, די קונסט פון געבן לעבן אויף דער וועלט — היינטיקס מאָל, אַבער, אויף נקמה צו נעמען פאַר דער פאַרשוועכונג פונעם לעבן, פון דער שיינקייט, פונעם מענטשן: "זי האָט אַ כאַפּ געטאַן דעם טשוהון מיט אַזאַ אימפעט, ווי צו ראַטעווען אַ קימפעטאַרן פון די לעצטע שווערע ווייען, און, צו־לויפנדיק, איבערגעקערט די זוד אויף אים" ("די באַבע מלכה").

דער טריומף פון לעבן איבער דעם טויט איז מייסטעריש געוויזן אין דער נאַוועלע "לעבן און ליכט".

נאָך דעם ערשטער קינדער־אַקציע אין געטאַ, ווען ס'קומט אום דער פינף־יאַריקער נחמיהלע, האָבן מאיר מיט זיין פרוי זיך געגעבן אַ נדר צו האָבן אַ קינד. נאָר פאַר האָבן אַ קינד אין געטאַ קומט שיסן, פאַר ברענגען לעבן צאָלט מען מיט טויט. די פרוי באַנדאָשירט זיך, קיינער זאָל ניט באַמערקן אַז זי טראָגט. דאָס קינד ווערט געבוירן, אַבער רעכט אויף לעבן האָט עס ניט. קען דען אַבער אַ מוטער מיט די אייגענע הענט אומברענגען דאָס צאָפּלדיקע פיצל לעבן, וואָס זי האָט אַרויסגעבראַכט?

דאָס שוואַכע לעבן ראַנגלט זיך מיט דעם גרויזאַמען טויט, און ס'באַזיגט אים. אין געטאַ קען מען דאָס קינד ניט האַלטן, ראַטעוועט מען עס אַרויס, און סע בלייבט לעבן ...

ליטערארישע עסייען

די שרייבערין באווייזט, אז די מלחמה איז געווען דער בעסטער פרווושטיין פארן מענטשן. "אין געטאָ — דערציילט די פרוי אין 'לעבן און ליכט' — זיינען געווען מענטשן, וואָס האָבן מורא געהאַט פאַר צוויי זאַכן אַ סך מער, ווי פאַרן טויט, וואָס האָט געלויערט פון יעדער שטיין, פון יעדער שפאַרונע... פאַר וואַסערע צוויי זאַכן? ערשטנס — בלייבן מענטשן, צווייטנס — זיך ניט לאָזן פאַרפירן פון טעפּ לינדזן, האַלטן דעם שלאָס אויפן מויל — די שעה זאָל ניט זיין, ניט שאַטן יענעם!"

אַזוינע מענטשן, ווי דער דאַקטאָר פיינבערג, מאיר דאווידאָן, חנקע פרידמאַן, דער קאַמוניסט מאיר האָבן מקריב געווען דאָס אייגענע לעבן צוליב ראַטעווען אַנדערע און האָבן שרעקלאָז, ריזיקירנדיק אויף יעדער טריט און שריט מיטן לעבן, זיך נוקם געווען אין די פאַשיסטן.

אין אַ ריי נאַוועלן באווייזט שירע גאַרשמאַן, אז אויך ביי די פאַרבליבענע אין הינטערלאַנד האָט די מלחמה דייטלעכער אַנטפלעקט דאָס מענטשלעכע, וואָס בילדעט דעם קרן פונעם סאָוועטישן מענטשן. די באַלעבאַסטע פונעם הויז אין אַ דאָרף טיילט מיט דער עוואַקואירטער פאַמיליע פון הירשע דעם מילנער אַלע לייזן און פריידן ("שטייגענע הערצער"). די פרוי פונעם שעה פון פאַליט־אַפטייל אויף אַ סטאַנציע אין קאַזאַכסטאַן פירט אַוועק צו זיך אַהיים חנה מיט איר קראַנק יינגל, וואָס איז אין אַ קאַלטן ווינטער־טאַג געבליבן שטעקן אויף דער דאָזיקער סטאַנציע, און "דעם גאַנצן חודש, וואָס חנה איז געווען ביי אַט דער משפּחה, האָט זי קיין איין רגע ניט געפילט, אַז זי איז איבעריק אַדער פרעמד" ("אויף אַ פאַר־וואַרפענער סטאַנציע").

אַבער מיט אַ ביטערן סאַרקאַזם און ניט־פאַבאַרגענער פאַראַכטונג שילדערט שירע גאַרשמאַן יענע מענטשן, וועלכע האָבן אין צייט פון דער מלחמה זיך געזאָרגט נאָר וועגן אייגענעם נפּשל, און די לייד און די גוים פון די אַרומיקע איז זיי ניט אַנגעגאַנגען ("שכנים").

די שרייבערין ווייזט ניט קיין גרעסערע זינד, ווי עגאַאיזם, אייגנטימערישע אינסטינקטן, גלייכגילט צו מענטשנס לייזן, העכער פון אַלע מעלות אין דער וועלט זיינען פאַר איר מענטשן־ליבע, יושר און גערעכטקייט. איר איז צום האַרצן אַזאַ הערלעך געשטאַלט ווי "קאַמונקע" — אַ מענטש, וואָס זשאַלעוועט אַלעמען, נאָר ניט זיך אַליין, און איז שטענדיק גרייט מקריב צו זיין דאָס געזונט און דאָס לעבן פאַרן גליק פון זיינע חברים. קיין שום שוועריקייטן קענען ניט ברעכן זיין געמיט, זיין פעסטן גלויבן אין אַ בעסערן, ליכטיקערן מאַרגן ("ס'וועט זיין גוט"). מיט אַ ווייכן הומאַר שילדערט גאַרשמאַן דעם עטוואַס־קאַמישן שלום האַרצמאַנען, פאַר וועלכן עס שטייט אין דער גאַנצער האַרבקייט די פּראַבלעם: וואו נעמט מען כאַטש נאָך דריי שעהן אין מעת־לעת, ווייל דעם גאַנצן טאַג איז ער פאַרהאַרוועט און ס'קלעקט אים קיין צייט ניט — הלילה, ניט פאַר זיך, פאַר אַנדערע, פאַר וועמען

מען דאַרף זאָרגן און וועמען מען דאַרף קומען צו הילף ("וואו נעמט מען"?)

דערפאַר אָבער ווערט דער שרייבערינס וואָרט אויפגעבראַכט און סאַרקאַסטיש, ווען זי דערציילט וועגן נפשות, וואָס עס האָט זיי אויפגעגעסן אייגן-נוץ און אויסגערעכנטקייט און זיי זיינען געוואָרן קנעכט פון זייער גיריקייט נאָך לוקסוס און באַרייכערונג ("אַ מיידל פון פראַווינץ", "גייענדיק פון מאַרק", "מען זאָל באַהיט ווערן" א"א). שירע גאַרשמאַנס פען ווערט בייסיק און שאַרף, ווען זי שילדערט עוולות און אומרעכט, וועלכע לאַזן זיך נאָך וואו-ניט-וואו מערקן אין דער באַציאונג פון מענטש צו מענטש אין אונדזער געזעלשאַפט. מיט בייזער סאַטירע איז געשילדערט דאָס "געבילדעטע" פאַרפאַלק, זשעניע מיט איר מאַן, וועלכע האָבן פאַרביטערט דאָס לעבן פון דער אייגענער מאַמען, זי באַהאַנדלט ווי אַ שוואַרץ-אַרבעטאַרין, געקירצט אירע יאָרן און דערנענטערט איר טויט. שאַרף-איראַניש קלינגט דער פינאַל:

"אינעם טאָג פון דער לווייה האָט אַבראַשע, זשעניעס מאַן, געבראַכט אַ פאַטאַגראַף. ניט באַשערט געווען אָבער חיהן פאַראייביקט צו ווערן. אַקוראַט דאָן, ווען דער פאַטאַגראַף האָט אַנגעצילט זיין אַפאַראַט, איז אַריינגעגאַנגען נאַטאַליע פעטראַוונע, אַ שכנה, וואָס פלעגט אַ מאַל, ווען ס'איז געווען גליטשיק אין גאַס, העלפן חיהן טראַגן אַ שווער קאַשעק. זי האָט זיך אַוועקגעשטעלט לעבן טויטן בעט און מיט אַ דאַרפישן ניגון פאַרצויגן:

— וואָס דאַרפסטו פאַטאַגראַפיעס, בידנע שכנה מיינע! בעסער וואַלט מען דיך ניט געלאָזט אַליין. קלאַגעדיקע, פינצטערע דאַליע דיינע!

דער פאַטאַגראַף האָט זיך שטילערהייט אַרויסגעשאַרט" ("אַ מאַמע").

אין שירע גאַרשמאַנס בעסטע דערציילונגען לעבן אויף די נאַבעלע טראַדיציעס פון אונדזער קלאַסיק. איר איז באַזונדערס נאַענט פּרץ מיט זיין סאַציאַלן הומאַניזם, פּרץ פון די "רייזע-בילדער", פון "מוסר" און פון "אַ כעס פון אַ יידענע", פונעם "משולח" אָדער "מקובלים". "פּרץ — זאָגט ש. גאַרשמאַן — איז אַזאַ פילבאַרער פּידל, וואָס מיר האָבן קיין איין טראַפּ אין אונדזער לעבן, וואָס זאָל ביי אים ניט געווען האָבן קיין אַפּקלאַנג... מער פון אַליץ האָבן מיך באַצויבערט זיינע "רייזע-בילדער" מיט דער געוואַלדיקער קאַנצענטראַציע פון אויפּמערקזאַמקייט צום אייגענעם פאַלק און זיין אויסקומעניש".

ביי פּרצן האָט די שרייבערין געלערנט די קונסט פון דער לאַקאַנישער דער-ציילונג, פון דער נאַוועלע, וואָס דערגייט ערטערוויי צו מיניאַטור. פּריער ביי פּרצן, שפּעטער ביי טשעכאַוון. "ווען איך האָב זיך אויסגעלערנט רוסיש, שוין פליסיק געלייענט אין 1939-1940 — דערציילט שירע גאַרשמאַן — האָב איך זיך באַקאַנט מיט טשעכאַווס שאַפן. ליב באַקומען איז ניט דאָס וואָרט, ער האָט מיך אינגאַנצן באַהערשט, איך האָב אַפילו אויף אַ צייט אויפּגעהערט צו ליינען יידיש. ער האָט

ליטעראַרישע עסייען

מיך גענומען מיט זיין גרויסער ליבע צו זיין פּאָלק. אַז איך האָב זיך אָנגעלייענט מיט טשעכאָוון, האָב איך פּאַרשטאַנען, אַז איך דאַרף בכלל ניט שרייבן.

איר באַזונדערע ליבע צו דער נאַוועלע דערקלערט די שרייבערין אַזוי :

"דער מאַטיוו פון קורץ געזאַגט איז אַלע מאָל פּרעכטיק, בשעת עס נעמט דיך דורך דער ווייטיק פּאַר זאַכן, וואָס האָבן ניט געדאַרפט האָבן אַן אַרט אין דער באַציאָנונג פון מענטש צו מענטש, אַדער ווען ס'כאַפט דיך אַן אַ פּרייד אַדער אַנציקונג פון עפעס גוטס, שיינס, מענטשלעכס — דאַרף מען ניט קיין גרויסן שטח, אַז עס זאָל ניט קענען דער ווייטיק אַדער די פּרייד צעשוואַמען ווערן."

די שרייבערין באַהערשט פּולשטענדיק די קונסט פון קאַנצענטראַציע. קליין אין שטח, זיינען אירע נאַוועלן רייך מיט געדאַנק, געפיל־שטימונג, אייניקע נאַוועלן באַוואַנדערן ממש מיט זייער קינסטלערישער שלמות, וואָס ווערט דערגרייכט דורך געפּרעסטקייט (צום ביישפּיל, "פּאַרצויגן מיט שפּינוועבס", "דער טאַטע מיט דער מאַמען", "די ליבע פון אַ בלעכער", "דער טרעגער", "די ערשטע באַד", "לעבן און ליכט" א"א)."

אויך דאָס בילד, די פּאַרטעט־צייכענונג, דאָס פּסיכאָלאָגישע אַדער שטייגערישע געמעל, די נאַטור־שילדערונגען זיינען ביי שירע גאַרשמאַן לאַקאַניש און קאַנ־דענסירט.

אַט, צום ביישפּיל, דער פּאַרטעט פון דער באַבע פעסיע :

"די באַבע איז שוין דאָ. די פּאַטשיילע אויף דעם שפּין קאַפּ. די אַרבל פּאַר־קאַטשעט, די בלויע אויגן אויסגעוואַשן ווי דער הימל. זי רעדט צום זיידן און קוקט אויף מיר" ("מיין באַבע־זיידעס פּרילינגען").

די שרייבערין האָט ניט ליב צעצויגענע נאַטור־שילדערונגען. צוויי־דריי פּענדזל־שטריכן, און ניט נאָר מיר זעען, מיר פּילן דעם טעם און דעם ריח פון דער נאַטור־דערשיינונג, מיר שטעקן זיך אַן מיט דער שטימונג, וועלכע זי רופט אַרויס.

צום ביישפּיל :

"די זון וואַרעמט. פון בייט גייט אויף אַ רויכל. אין אַ שורה איינס אין איינס זיינען אַרויסגעקראַכן די שפּיציקע ציבעלעס. זיי האָבן נאָך ערד אויף זיך. די באַבע בייגט זיך איין, רייניקט אָפּ פון זיי די ערד און רעדט, ווי זי רעדט מיט דער קו, מיט די הינער: 'אֶרֶאָ, זיך נעבעך גוט אָנגעהאַרעוועט, ביז מען האָט זיך דורכגעשלאָגן צו דער שיין. זע נאָר, ווי מען האָט זיך אויסגעסטראַיעט, ווי די סאָלדאַטן מיט פּיקעס...'" ("מיין באַבע־זיידעס פּרילינגען").

דער אָפּשיי פּאַר "קורץ געזאַגט" פּילט זיך אויך אין דער שפּראַך פון שירע גאַרשמאַנס נאַוועלן. די שרייבערין האָט ליב קאַנדעסירטקייט ניט נאָר אינעם געבוי פּונעם ווערק, נאָר אויך אינעם דיאַלאָג, אין דער באַשרייבונג. זי האָט ניט ליב געצויגענע באַשרייבונגען, האָט פּיינט זיך פּאַרנעמען מיט אויסטייטשונגען אַדער

באריכותדיקע מאַטיווירונגען. זי האָט ליב אַריינזאָגן שאַרף, קלוג, דער לייענער וועט פאַרשטיין, וואָס זי מיינט. זי טרויט אים, דעם לייענער, זי פאַרלאָזט זיך אויף זיין כוח התפיסה. אויך אירע העלדן האָבן בדרך כלל פיינט לאַנגע דרשות, זיי האָבן אויך ליב אַריינזאָגן קורץ און שאַרף. שירע גאַרשמאַנס שורה איז אָפט אַפאַריסטיש און אויסערסט אויסדריקלעך. דער אַפאַריסטישער זאָג, צום ביישפּיל, "אַ רחמנות אויף די מאַנצבילן" פאַרבאָרגט אונטער זיך אַ רייכסטן מאַראַליש-שטייגערשן מאַטעריאַל און שליסט אין זיך איין די קווינטעסענץ פון דער גאַנצער גאַוועלע; "קאַמונקעס" ווערטל "קוקט ניט אין די מאַגנס, קוקט אין די מאַרגנס" אַנטהאַלט אין זיך ניט נאָר דעם עצם מהות פון זיין "קאַמונקעס", וועלט-אויפ-פאַסונג, נאָר עס שפּיגלט אויך אַפּ דעם ענטוויאַזם און מסירות-נפש פון די יידישע קאַמונאַרן אויף די קרימער פעלדער.

שירע גאַרשמאַן האָט אַ פיינעם געפיל פאַרן בייגעוודיקן פּאַלקסוואַרט, וואָס איז אַרומגעוואַקסן מיט בילד און שטייגער, פאַר דעם שפּריכוואַרט אַדער וויץ. איר שפּראַך באַצויבערט מיט רייכקייט, זאַפטיקייט, יאָדערדיקייט, שפּילעוודיקייט און גלייכצייטיק פּאַעטישקייט, נאַטירלעכקייט. ס'איז אַ שפּראַך אַ גערעדטע, אַ לעבעדיקע, אַן באַפּוונג, אַן גלאַנץ און פּרעטענציעזוקייט. ווייל זי שטראַמט פון אַ געזונטער פּאַלקס-סביבה, זי גייט פונעם לעבן, ניט פון דעם ביכל.

ס'איז דעריבער קיין וואונדער ניט, וואָס ערטערווייז, ווען מיר לייענען אייניקע, באַזונדערס מאַנאַלאָגאַרטיקע גאַרשמאַנס דערציילונגען, טוט אויף אונדז אַ ווייע מיט דעם באַזונדערן חן פונעם לעבעדיקן, פּאַלקסטימלעכן שלום-עליכמישן דיאַלאָג אַדער מאַנאַלאָג (צום ביישפּיל, אין "דער פעטער נפתלי", "נייע צייטן — נייע צרות", "גייענדיק פון מאַרק", "די פּאַריתומטע מאַמע", "רייזע-קאַשע", "לעבן און ליכט" א"א).
 שירע גאַרשמאַן זעצט פאַר די פּראַגרעסיוו-הומאַניסטישע טראַדיציעס פון דער קלאַסישער ליטעראַטור, נוצט פּרוכטבאַר אויס אירע קינסטלערישע דער-גרייכונגען, דערגאַנצט זיי מיט דער אייגענער שעפּערישער דערפאַרונג אין אַ נייער עפּאַכע, ביי נייע אומשטענדן, טראַגט אַריין אין דער יידישער ליטעראַטור איר אייגענעם, אייגנאַרטיקן נוסח.

ביי די קוואַרן פון לעבן

(שמואל גארדאָן)

אין די דערשינענע פּאָר דער לעצטער צייט זאָמלונגען פון שמואל גארדאָנס פּראָזאישע ווערק, (שמואל גארדאָן, פּרילינג, מאַסקווע 1970), זיינען איינגעשלאָסן זיינע שאַפונגען פאַר די יאָרן נאָך דער צווייטער וועלט־מלחמה. דער שרייבער דערשיינט דאָ פאַר אונדז, ווי מיר קענען אים פון פּריער, מיט דעם אים אייגנ־טימלעכן גרויסן אינטערעס צו די אַקטועלסטע פּראָבלעמען פון אונדזער לעבן.

זיין באַליבטער פּערסאָנאַזש איז דאָס רוב, ווי פּריער, דער תושב פונעם שטעטל און פון יידישן דאָרף; דער פּלאַצדאַרם — מערסטנטייל דאָס שטעטל, אָבער שוין ניט יענץ, וואָס האָט זיך אַזוי דאַרשטיק אַ צי געטאָן צו די ברייטע רחבותן אין די ערשטע יאָרן נאָך דער גרויסער אַקטאַבער־רעוואָלוציע, נאָר דער עיקר דאָס היינטיקע שטעטל, איבער וועלכן ס'האָט זיך דורכגעטראָגן דער גרויסער מלחמה־שטורעם, דאָס שטעטל נאָך דער קאַטאַסטראַפּע.

די ליבע פון אונדזערע שרייבער און דיכטער צום שטעטל איז אַ נאָטירלעכע. אין משך פון עטלעכע יאָרהונדערטער איז עס געווען דער לעבנס־צענטער פון מיליאָנען יידן. מיט דעם שטעטל איז פאַרבונדן אַ שטיק יידישער שטייגער, דאָ זיינען אויסגעכאַוועט געוואָרן אונדזערע קולטור־רייכטימער.

ניט אומזיסט דערציילט אונדז שמואל גארדאָן, אַז ער איז אַ פאַרלוירענער געשטאַנען לעבן דער רשימה פון די אויטאָבוסן, אויף וועלכע ס'זיינען פאַרצייכנט די שטעטלעך, וואוהין זיי האַלטן אָפּ זייערע רייסן, און ניט געוואוסט וואוהין פּריער צו פאַרן. עס רופט צו זיך דער זיידע מענדעלע קיין קאַמענעץ־פּאָדאָלסק, נאָר ס'פאַרלויפט אים דעם וועג אברהם גאַלדפּאָדען און בעט באַזוכן אַלט־קאַנסטאַנטינאָוו; טענהן אָבער נחמן בראַצלעווער און הערשעלע אַסטראַפּאלער, אַז צו זייערע שטעטלעך איז אַ סך גענטער; און דאָ קומען אַרויס דוד בערגעלסאָן, דער נסתר, דוד האַפּשטיין, און לאָדן איין קיין אַכרימאוו, בערדיטשעוו, קאראס־טישעוו; ס'באַווייזט זיך פּרץ מאַרקיש און רופט קיין פּאָלאַנע; עס שלאָגט אים איבער איציק פּעפּער, פאַרבעט צו זיך קיין שפּאַלע...

האָט זיך טאַקע דער שרייבער אַוועקגעלאָזט אין אַ ווייטער נסיעה און האָט דערזען דאָס שטעטל נאָך דעם קאַטאַקליזם, זיינע איינוואוינער, וואָס זיינען בייט לעבן געבליבן און זיך צוריקגעקערט אַהיים. אין דער גאַנצער האַרבקייט איז

פאָרן שרייבער אַנטשטאַנען די פראַגע וועגן קינפטיקן גורל פונעם שטעטל, פון די לעבן־געבליבענע, וועלכע האָבן אויף זייערע אַלטע וואוינ־ערטער דאָס רוב געטראָפן בלויז חורבות און ברודער־קברים. וועגן דעם אַלעמען האָט ער אונדז דערציילט מיט גרויסער אינטימער וואַרעמקייט אין אַ גאַנצער ריי זיינע דערציילונגען און אין דער פּרעכטיקער סעריע "רייזע־בילדער".

אַט זעען מיר אַ בילד, ווי צוויי בהמות, וועלכע האָבן זיך אַרויסגעשלאָגן פון די כוחות, שלעפּן אַ וואַגן מיט אַן אויפגעהויבענער בויד, און אַ הויכער ייד אין ברילן טרייבט זיי אונטער, זיי זאָלן זיך באַזעצן שנעלער (די גאַנצעלע "אָ היים"), און ס'טוט אונדז אַ קלעם ביים האַרצן, עס טוט אויף אונדז אַ ווייטע מיט דער טרויעריקער וואַר פון די ערשטע נאָך־מלחמה יאָרן. דאָס קערט זיך אַהיים די משפּחה פון אַ יידישן פויער פון קרים, וועלכע האָבן בעת דער דייטשישער אַקופאַציע אויסבאַהאַלטן ביי זיך קאַזאַקן פון איינער אַ קובאַנער סטאַניצע. די משפּחה וואָלט געקענט דאַרטן פאַרבלייבן, און ס'וואָלט זיך איר געלעבט גאָר ניט שלעכט, אָבער ס'ציט אַהיים, צום פריערדיקן וואוינ־אַרט. מאַכט מען דורך אַ מהלך פון העכער פינף הונדערט וויאַרסט "אויף אַן אייגענער פאַר בהמות", ווייל דער פויער שמעזן האָט זיין רעזאַן: "כ'ווייס אַפריער, אַז חוץ לידיקע ווענט, וועל איך דאַרט גאַרנישט טרעפן. נאָר אַז אין שטאַל שטייט אַן אייגענע סקאַטינקע, וועט שוין ניט פעלן קיין מלבוש, קיין מעבל, און מען וועט נאָך קענען אונטערהאַלטן עמעצן מיט אַ ביסל מילך אויך". דער עיקר: "מען האָט אַ היים...".

אין אַ העכסט קאַנדענסירטער קינסטלערישער פאַרם האָט דער שרייבער די גאַנצע קאַמפּליצירטקייט פון דער פּראָבלעם פון "צוריקער אַהיים" איבערגעגעבן אין דער דערציילונג "אין וויינגאַרטן", איינער פון זיינע בעסטע דערציילונגען.

נאָך דעם אומגליק איז פאַר טויזנטער לעבן־געבליבענע, וועלכע די מלחמה האָט צעשיידט מיט זייערע וואוינ־ערטער, געשטאַנען די דראַמאַטישע פראַגע: "צי בלייבט מען הי, צי פאַרט מען צוריק?". פאַר פיל פון זיי איז דאָס פאַרן צוריק געווען באַזונדערס שווער און ווייטעדיק, ווייל ס'האַט געהייסן "פאַרן אויף קבר־אַבות", זיך באַזעצן אויף דער ערד, וואו יעדער שטיין, יעדעס ווינקעלע דערמאַנט אין די אומגעקומענע, סאַמע נאָענטסטע און טייערסטע.

אזוי איז געשען מיטן וויינגאַרטן. פריער איז ער געווען ביי די איינוואוינער פונעם יידישן דאָרף "ניי לעבן", דער סימבאָל פון גליקלעכער מי און פרייד, איצט איז ער געוואָרן אַ סימבאָל פון טויט און פאַרניכטונג, ווייל אויף דעם אָרט זיינען אומגעבראַכט געוואָרן די טאַטעס און מאַמעס, די ברידער און שוועסטער, די זין און אייניקלעך. פונעם בליענדיקן וויינגאַרטן איז געוואָרן אַן אימהדיקער ברודער־קבר.

מיט גרויסער מייסטערשאַפט שילדערט ש. גאַרדאָן די איבערלעבונגען פונעם הויפּט־העלד פון דער דערציילונג, מלך גאַלענדער. נאָכן דעמאָביליזירן זיך פון

ליטערארישע עסייען

דער אַרמיי באַזעצט ער זיך "אין איינער אַ ווייטער שטאַט", ער קערט זיך ניט אום אַהיים, ווייל ער, וועמענס משפּחה איז אומגעקומען אין ווינגאַרטן, "וועט קיין מאָל ניט קענען וואוינען אין שכנות מיט קברים" ... ער לאַזט זיך פאַרן אַהיים בלויז צוליב דעם, כדי פאַרקויפן די שטוב, וועלכע איז אים געבליבן בירושה.

און דאָך נעמט דאָס לעבן זיינס. דער אַפטימיזם פון די אויסגעהונגערטע נאָכן סטעפּ צוריקגעקערטע קאָלוירטניקעס, וועלכע האָבן דאָ נאָך די שווערע מלחמה-יאָרן, מיט ווייניקע הענט און מיט געבראַכענע הערצער, אויפגערודערט דעם נאָקעטן סטעפּ און געצוואונגען אים געבן אַ רייכע גערעטעניש, זייער מוטיקער גלויבן אין דעם צוקונפט, זייער עקשנותדיקער אויף צו להכעיס דעם טויט און דער איינגעשפאַרטער דראַנג צום לעבן — דאָס אַלץ העלפט מלכן זיך דערגראַבן צו יענעם גרויסן אמת, וועלכע עס זאָגט אַזוי איבערצייגעוודיק אַרויס דער עלטערער און פיל מער פון אים דערפאַרענער בענציע :

"— אויב מיר קענען נאָך אַזעלכע נסיונות שטיין דאָרטן (אין ווינגאַרטן — א. ר.) און אַרבעטן, זעען מיר ערשט, ווי שטאַרק מיר זיינען. אַוועק די צייט, ווען מיר פלעגן נאָך אַ פאַגראַם זיך אַרומטראַגן איבער דער וועלט מיט אונדזערע וואונדן, מיט אונדזער יידישן "יחוס", אַז מיר זיינען די געליטנסטע, די גערודפסטע, די שוואַכסטע. אַוועק די צייט פון אַרומגיין איבער דער וועלט אויסבעטלען רחמנות. ס'איז געקומען די צייט פון ווייזן גבורה, און מיר האָבן עס באַוויזן, באַוויזן עס אויף דער מלחמה און באַווייזן עס איצט".

דער שרייבער באַווייזט, אַז אינעם אַקטיוון בויען דאָס נייע לעבן, אינעם העפטיקן איינשליסן זיך אינעם לעבן פונעם גאַנצן לאַנד און אפילו אין דער פעאיקייט גובר צו זיין זייערע פערזענלעכע ווייטיקן זעען די לעבן-געבליבענע דאַרפס-תושבים זייער בירגערלעכן, נאָך מער, זייער נאַציאָנאַלן חוב, זייער אחריות פאַרן קיום פונעם אייגענעם פאַלק.

ש. גאַרדאַנס "רייזע-בילדער", וועלכע זיינען אַזוי באַליבט געוואָרן ביים לייענער, קויפן אונטער מיט זייערע אַריגינאַלקייט. ס'איז איינגאַרטיקע פראַזע: אי ליריק, אי עפאָס, אויך דער זשאַנער איז אַ נייער: האַלב פאַרצייכענונג, האַלב נאָוועלע.

די גרויסע ליבע צום שטעטל האָט דעם שרייבער דיקטירט אונטערצונעמען אַ נסיעה אין אַ ריי אוקראַינישע שטעטלעך. וואָס ער האָט דאָרט דערזען און וואָס ער האָט דאָרט דערהערט, האָט ער אונדז מיט אַן אינערלעכן האַרציקן ציטער דערציילט. האָבן מיר זיך דערוואוסט אַז דאָס שטעטל לעבט, אַז ס'זיינען דאָ אינעם שטעטל ניט נאָר בית-עולמס און ברידער-קברים, נאָר אויך בליענדיקע גערטנער, ניי-אויפגעקומענע הייזער, זיידעס און באַבעס, וועלכע טאַנצן אַ שערעלע אויף יונגע חתונות. בחורים און מיידלעך וואָס בויען אַ ניי לעבן, קינדער, וואָס זינגען לוסטיקע

לידער און פארהילכן דעם אַרום מיט זייער פריילעכן געלעכטער. דאָס שטעטל לעבט, הגם דער ווייטיק האָט זיך אינגאַנצן ניט געשטילט און די מלחמה וואונדן האָבן זיך אינגאַנצן ניט פאָרהיילט.

און אָט זיינען מיר צוזאַמען מיטן שרייבער אין וועג, פון שטעטל צו שטעטל, פון סטאַנציע צו סטאַנציע. "ווער ס'איז אויסגעוואַקסן אין אַ שטעטל, דער ווייסט וויפל דערמאַנונגען און געפילן עס וועקן אויף אין זיכרון און אין דער נשמה די וואַסער-מילך, די קווינעס, די אויסגעשפאַנטע וועגענער אויפן פלאַץ, די זשאַבעס וואָס קוואַקן אין טשערעט..."

מעזשיבאָזש, דעראַזשנע, קאַזאַטין, קריזשאַפּאַל, פּאַגעבישטשע, וואַראַמקע, קראַסנע — אַלע זיינען זיי ענלעך איינעם צום אַנדערן, אומעטום האָט דער גרויסער חורבן איבערגעלאָזט זיינע בלוטיקע שפורן, נאָר יעדעס שטעטל האָט זיינע פּאַרבן און ריחות, זיינע פריידן און ליידן, זיינע אויסזיכטן אויף דער צוקונפּט.

די שטעטלעך זיינען אונטערן צייכן פון חורבן און אויפבויע גלייכצייטיק, פון די רירנדיקע ליריש-עפישע שילדערונגען הערן זיך דעריבער אַרויס צוויי מעלאָדיעס. איינע — אַ מאַזשאַרענע, אַ פריידפולע, דאָס איז די מעלאָדיע פון לעבן, פון האַפענונג, פון גלויבן; די צווייטע — אַ מינאַרע, אַ נאַנגדיקע, דאַמינירנד איז די ערשטע מעלאָדיע. דאָס לעבן באַזיגט דעם טויט.

דאָס געזאַגט קען אַמבעסטן אילוסטרירט ווערן אויף דעם אַנאַליז פון איינער פון די אַמערסטן געלונגענע רייזע-נאָוועלעס, פון "אַ חתונה אין קריזשאַפּאַל".

שוין גלייך פון אַנהייב וואַרפט זיך אין די אויגן, אַז מיר האָבן דאָ צו טאָן מיט אַ שטעטל וואָס היילט האַסטיק די וואונדן. אין צענטער פון דער נאָוועלע שטייט די שילדערונג פון דער שטעטלדיקער חתונה.

פּאַראַלעל מיט דער מומע שיינדל, וועלכע האָט געהאַט גענוג גייסיקן כוח גובר צו זיין די וואונדן אין האַרצן און פאָרהיטן אַ שטאַרקן ווילן צום לעבן, קומט דאָס געשטאַלט פון דוואַסיען, וועלכע האָט איבערגעלעבט דעם שוידער פון פעטשערער לאַגער. דוואַסיע גייט ניט באַגעגענען חתן-כלה, זי מיידט אויס די חתונה. יעדער פון אָט די ביידע פרויען דערמאַנט אויף איר אופן דעם שוידער-לעכן גרויל פון דער פּאַרגאַנגענהייט. און ס'איז אַ גרויסע פּראַגע, ווי עס באַמערקט מיט רעכט דער קריזשאַפּאַלער לערער נתן דאָוידאָוויטש שאַדאַראָוסקי, "ווער עס דערמאַנט מער אין דעם, וואָס איז זיך פּאַרלאַפן אין דער וועלט, דוואַסיע מיט איר פּאַרשאַרן זיך צווישן פיר ווענט, צי שיינדל מיט איר קערן וועלט ביים פירן חתן-כלה פון זאָגס?".

די קבריות פּאַרגעסט מען טאַקע ניט. דאָס לעבן אַבער טריאומפּירט. די לעבעדיקע דאַרפן לעבן. "די קריזשאַפּאַלער חתונה, וואָס האָט זיך אַנגעהויבן שבת, האָט זיך פּאַרצויגן ביז זונטיק-צונאַכטס און זיך פּאַרענדיקט מיט מול אויף דער פולער וואַך". קריזשאַפּאַל איז ניט קיין אויסנאַם. אין דער נאָוועלע "קאַזאַטין"

וויקלט דער שרייבער פאָנאָנדער אַ גאַנצע גאַלעריע לעבעדיקע געשטאַלטן, צווישן זיי יידן־אייזנבאָך־אַרבעטער, און פון אַנדערע פראָפעסיעס. עס טיילן זיך אויס די קאַלאַריטפולע פיגורן פונעם מאַשיניסט פון עלעקטראַוואַ, כאַסקל, און פון זיין געהילף יאַנטל. דאָס זיינען מענטשן, וואָס זיינען פול מיט לעבן, אימפעט, אַפטימזם, וואָס האָבן ליב אַ שאַרף ווערטל, אַ געפּעפּערטן וויץ. מיט איין וואָרט "אַ פּריילעך פאַלק", ווייל, ווי עס זאָגט יאַנטל: "איר האָט ווען־ניט־איז באַגעגנט אַ בעל־עגלה אַ מרה־שחורהניק? און אַ ייד אָן אייזנבאַנער, אויב איר ווילט וויסן, שטאַמט פון בעל־עגלות". רעדן זיי טאַקע, די דאָזיקע אייזנבאַנער, וועלכע "שטאַמען פון בעלי־עגלות", אַ וואָרצלדיקן זאַפטיקן, געשמאַקן יידיש, און מיר דאַרפן זאָגן אַ ישר־כּוּח גאַרדאַנען, פאַר דעם, וואָס ער האָט אונדז מחיה געווען מיטן דאָזיקן באַטעמטן יידיש, וועלכער האָט זיך, ווייזט אויס, טאַקע גוט פאַרהיט אינעם היינטיקן שטעטל ביי די לעבן־געבליבענע נאָכן גרויסן חורבן.

און ניט נאָר אייזנבאַנער טרעפן מיר דאָ, נאָר אויך אַזאַ מין געשטאַלט ווי ר' זישע "אַדמיראַליסטוואָ", וואָס שטייט ביים אַריינגאַנג אין רעסטאָראַן; ווי בערל דער בעקער און שמחה דער פייקלער, וועלכע שפילן אין דער כלי־זמר־קאַפּעלע; ווי די פענסיאָנערן, וואָס זיינען "פּאָ סאַוועסטיטעלסטוון" פאַריקד מאַכערס, שוסטער, שניידער, קירושנער, און אַפילו "קאַנפּערסאַנציע אויף חתונות"; ווי צום ביישפּיל, אברהם פעקער — אַן אייגנאַרטיק געשטאַלט פון אַ נייעם טיפּ בדחן, אַ ווערטלזאָגער, אַ לוסטיקן גראַמען־מאַכער, וועמענס לידעלעך זיינען מוסטערן פונעם נייעם נאָך־מלחמהדיקן יידישן פאַלקלאָר.

ניט אומעטום, פאַרשטייט זיך, איז אַזוי לעבעדיק און פּריילעך ווי אין קאַזאַטיין. דער שרייבער ווייסט גוט, אַז פיל פון די שטעטלעך, וועלכע האָבן פריער געלעבט אַ פּולבלוטיק לעבן, גייען איצט ביסלעכווייז אַראָפּ פון דער סצענע. מיט טיפּן טרויער, צום ביישפּיל, דערציילט ער וועגן וואָראַנקע, שלום־עליכמס געבורט־שטעטל. ס'איז אַוועק מיט רויד די וואונדערבאַרע ראַמאַנטישקייט, אין וועלכער עס זיינען אייגענטומקען שלום־עליכמס דערינערונגען וועגן שטעטל פון זיין קינדהייט אין "פונעם יאַריד".

דאָך פאַרלירט ניט דער שרייבער, ווי זיינע העלדן, דעם גלויבן, אַז מען דאַרף ניט "זאָגן קדיש" נאָך דעם שטעטל. די מערהייט פון די שטעטלעך לעבט און וועט לעבן: "אין אַ סך שטעטלעך איז פאַרבליבן אַ קאַרען, טיפע וואָרצלען, און דאָס קען מען מיט דער האַנט ניט אַוועקמאַכן... וועלן זיין זאַוואַדן, מיט פאַבריקן, מיט וואַרשטאַטן — וועט זיין אַ יוגנט, און דאָ, וואו ס'איז דאָ אַ יוגנט, דאַרט איז פאַראַן אַ לעבן".

דעם שרייבערס אומרו פאַר דעם צוקונפט פונעם שטעטל לאַזט זיך פילן אויך אין דער דראַמע "דעם בעל־שמש געסל" (סאַוועטיש היימלאַנד, 12, 1968), פאַר וועלכע ס'האָבן גאַרדאַנען געגעבן שטאַף טאַקע די רייזעס איבער די שטעטלעך.

די באשרייבונג פון "בעל-שמש געסל" האָבן מיר געטראָפֿן אין דער פֿאַרצייכענונג "מעזשיבאָזש". אין דעם געשטאַלט פֿון כעוועדן דערקענען מיר טאַניע פּאַסמאַניק, וועלכע פירט אַרום די געסט איבערן שטעטל און דערציילט די געשיכטעס וועגן דעם בעל-שם, און וועגן הערשעלע אַסטראָפּאָלער. די באַבע איטע, וואָס גיט אַכטונג, אַז איר אייניקל, דוקא זאָל אויף דעם אַקאַרדעאַן שפּילן "פֿאַ נאַטאַם", איז געקומען אַהער פֿון דער פֿאַרצייכענונג "פֿאַגרעביטשע".

די נאָך־ווייענישן פֿון דער מלחמה לאָזן זיך שפּירן אויף יעדער טריט און שריט. דאָס שטעטל, וואָס איז אַמאָל געווען אַ כּרד, איז איצט פֿאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ דאַרף, אין וועלכן ס'לעבן עטלעכע צענדליק פּאַמיליעס. די יוגנט, ווי נאָר זי ענדיקט די שול, צעפֿאַרט זיך איבער די זאַוואָדן און אינסטיטוטן.

דאָס שטעטל, אַבער, וויל ניט אונטערגייען, עס רייסט זיך צו ווידער־אויפֿ־לעבונג, עס וויל זיך איינשליסן אינעם אַלגעמיינעם אימפעטפולן לעבן פֿונעם גאַנצן לאַנד. דערפֿאַר טאַקע באַשליסט דער שניידער הלל, אַפּשפּילן די חתונה פֿון זיין זון דוקא דאָ אין שטעטל, און דוקא מיטן גרעסטן פֿאַראַד. די פּריילעכע חתונה דאַרף זיין אַ קוויטל אויף לעבן, אַ מין אַדערוף פֿאַר דעם, אַז עס איז "נאָך ניט אויס מיט דעם שטעטל", ווייל, ווי עס זאָגט דאָ שייע: "אין בלאָט איז פֿונקטלעך אַנגעוויזן וויפֿל זאַוואָדן און פֿאַבריקן מען וועט אין די נייע פּיאַטילעטקעס אויס־בויען אין די שטעטלעך, און אַז סע וועלן זיין זאַוואָדן מיט פֿאַבריקן, וועלן במילא זיין חתנים מיט כלות, און אַז סע וועלן זיין חתנים מיט כלות, וועלן שוין במילא זיין חתונות".

די ברייטע פֿאַרטראַכטע חתונה איז אַבער צעשטערט געוואָרן, ווייל די גרויליקע געשפּענסטער פֿון דער ניט־ווייטער פֿאַרגאַנגענהייט זיינען נאָך אינגאַנצן ניט פֿאַרשוואַונדן, זיי לוייערן נאָך און באַרויבן די רו און די פּרייד. אַרום דעם טאַקע צעוויקלען זיך די דראַמאַטישע געשעענישן אין "דעם בעל־שמש געסל".

אין צוואַנציק יאָר אַרום נאָכן אַפּקומען די פֿאַרדינטע שטראַף קערט זיך אום קיין מעדזשיבאָזש דער פּאָליציי־מאַן אַלעקסיי. די שוועסטער פֿונעם פֿאַרעטער, נאַטאַליע, האַלט, ווי אַלע אַנדערע, אַז "אַ חיה האָט ניט קיין היים!" זי דערלאַנגט אַ מעלדונג, וועלכע ס'האָבן אונטערגעשריבן די איינוואוינער פֿון שטעטל און קאַל־ווירטיקעס פֿון די דערבייאיקע דערפער, און בעט, מען זאָל דעם פֿאַרברעכער ניט דערלויבן לעבן אין שטעטל.

באַזונדערס דערצאַרנט איז הלל דער שניידער. ער וועט קיין מאָל ניט פֿאַר־געסן יענער האַרבּסטיקער פֿאַרנאַכט אויף דעם דריטן טאָג נאָכן אומברענגען די יידן פֿונעם שטעטל, ווען צו אים, וועמען די דייטשן האָבן אַלס פּאַכמאַן געלאָזט לעבן, איז געקומען אַלעקסיי און אַוועקגעפירט זיין אייניקל צום טויט. הלל טראַגט אַרויס זיין פּסק־דין דעם פֿאַרברעכער.

הללס געשטאלט באקומט נייע העראאישע שטריכן אין די לעצטע סצענעס פון דער דראמע.

דעם גראוון זקן שטייען פאר נייע נסיונות. ער דערוויסט זיך אז זיין לעניג-גראדער מחותן מאטעש, דער פאטער פון זיין קומענדיקער שנור, איז געווען נאטשאליניק פון דער יידישער פאליציי אין געטא, און האט, הייסט עס, צוגעלייגט זיין האנט צו דער אויסראטונג פון די יידן. הלל שטעלט זיך ניט אפ פאר צעשטערן די חתונה פון זיין זון. דאס געוויסן פון זיין פאלק, וועלכן הלל פארקערפערט, פאדערט פון אים, ער זאל זיין אומרחמנותדיק צו מענטשן, ווי צו אלעקסייען, ווייל זיי דארפן ביידע טראגן די פאראנטווארטלעכקייט פאר די שוידערלעכע פאר-ברעכנס.

פאר שמואל גארדאנען איז דער ראנדעוואו מיט דעם שטעטל אויך א בא-געגעניש מיט דער אייגענער קינדהייט און יוגנט. פון דאנעט שטאמט דער טיפער ליריוס.

פאגרעבישטשע, דאס שטעטל פון זיין קינדהייט, האט זיך שטארק געענדערט. דער שרייבער טרעפט דא נייע הייזער, בליענדיקע גערטנער, נאר ער זוכט אויס דווקא די אלטע געסלעך, שטעלט זיך אפ דווקא ביי די חורבות, ביי די הייזלעך מיט די האלב-איינגעוואלגערטע גאנעקעס, מיט די רויטע לאדנס און פארושאווערטע זאוועסעס, דרייט זיך לאנג ארום צווישן די שטומע אפגעקראכענע ווענט, און דער זכרון זיינער מיטט אויף א בלעטל נאך א בלעטל פון די ווייט-פארלאפענע יארן. מיט א ווייכן ליריוס איז באהויכט אויך די רייע-נאוועלע "קראסנע". מעגלעך, אז טאקע בעתן באוויזן אין קראסנע איז ביי ש. גארדאנען אנטשטאנען דער פאר-טראכט פון איינעם פון זיינע לירישסטע און אינטימסטע ווערק, דער גרעסערער דערציילונג "אויפן גליטש", אין וועלכער ער האט אויפגעשטעלט א פאעטישן דענקמאל דעם שטעטל פון די צוואנציקער יארן.

דאס שטעטל ווערט דא געזען מיט די אויגן פון א גרויסשטאטישן בחור, דעם לענינגראדער סטודענט בצלאל שליפער, וואס איז אהער אראפגעקומען אויף זיין חודשלעכער פראקטיק. אלץ פארכאפט אים דא און פארכישופט: דאס הילצערנע בריקל, וואו עס הייבט זיך אן דער שאסיי מיט די שווארץ-און-ווייס געשטרייפטע סטויפיקלעך פון ביידע זייטן, די אויסגייענדיקע זון אין גאענטן וואלד, די אג-געבויגענע ווערבעס ביים שטילן גרינבלעכן טייכל, די שפאצירנדיקע פארלעך, די יוגנט, וואס ציט זיך דארשטיק צום וויסן און זינגט מונטערע לידער אויף די שטילע אונטיקע גאסן. נאר דער באזונדערער צויבער פונעם שטעטל, דער סודות-פולער רייך זיינער איז פארבארגן אין די שטעטלדיקע מיידלעך, און באזונדערס אין איינער, דער שענסטער פון אלע, אין דער שטעטלדיקער שולמית, דער שלאנקער און וואוקסיקער דינה מיט "די גרויסע טונקל-גרויע אויגן און לאנגן שטייפן האלדז — געשניצט ווי פון העלפאנדיין".

דער שרייבער שילדערט מיט עכטער מייסטערשאפט דינהס צניעות, איר פעאיקייט צו צוימען די ליידשאפט, וואס גיט צו איר ליבע א באזונדערן פאעטיש-ראמאנטישן רייץ.

אט זעען מיר זי, דינה, ווי זי יאגט זיך אן אומרואיקע און דערשיטערטע נאך דעם צוג, ווי זי זוכט צווישן די רעלסן, באהערשט פון איין געדאנק, אז מיט בצלאל האט עפעס פאסירט, ווען ער האט, באגלייטנדיק דינהס חברטע עטל, ניט באוויזן אראפשפרינגען פון די טרעפלעך פון וואגאן. אט הערן מיר איר פאר-צוויפטלן אויסגעשריי צו יואל דעם בעל-עגלה: "וויפל ווארסט איז פון דאנעט צו דער צווייטער סטאנציע? אויב איר וועט מיך ניט פירן אהין, לאז איך זיך גלייך צופוס...". און שפעטער — איר געוויין, איר פארשטיקט קול, איר פליסטערן צו בצלאל:

"— איך האב מורא געהאט, אז דו ביסט אראפגעשפרונגען, אז דו ליגסט צווישן די רעלסן... וואס עס זאל מיט דיר ניט געווען פאסירן, וואלט איך דיר ניט פארלאזט. איך וואלט געווען לעבן דיר, שטענדיק מיט דיר. מיט דיר, וואס עס זאל ניט געשען".

איר ערשטער ליבע בלייבט דינה טריי, ווי מען זאגט ביז צו דעם גרוב. שוין נאך דעם ווי מען האט זי חתונה געמאכט פאר אן אנדערן, פארגעסט זי אויף קיין איין טאג ניט בצלאלען. די זעלבע "נאגנדיקע בענקשאפט", וואס ביי בצלאלען, באוועגט אויך זי צו באזוכן דאס שטעטל, דאס וויגל פון זייער ליבע. ניט געקוקט אויף דעם, איז זי א טריי ווייב פון איר מאן, אן איבערגעגעבענער מוטער פון אירע קינדער. דאס אנטשפרעכט פולקאם איר שלימותדיקער נאטור, אירע עטישע פרינציפן.

אויך שפעטער, אויפן דריטן יאר נאך דער מלחמה, ווען דינה איז שוין געווארן בצלאלעס פרוי, האט זי אלץ ניט אויפגעהערט ארויסצוקוקן אויף א בריוו פונעם פראנט, פון איר ערשטן מאן, שמחה, און "אלע יארן זיך געפילט שולדיק פאר אים, וואס זי האט אזוי צוגעלייט זיך צונויפגייען מיט א צווייטן". דאס אלץ האט געוויס מיטגעווירקט איר פארצייטיקן טויט, ווייל "איר הארץ איז די אלע יארן געווען געגליכן צו א שטייף-אויסגעצויגענער סטרובע, וואס פונעם קלענסטן צוריר קען זי פלאצן".

דינהס טראגישער סוף איז דורכגעזאפט מיט דעם טיפסטן דראמאטיזם. ער באקומט א כמעט סימבאלישן כאראקטער. עפעס ווי דער שרייבער וואלט, געזע-גענענדיק זיך מיט דינה, זיך געזענגט מיט זיין אייגענער ראמאנטישער יוגנט, מיט דער פאעזיע פונעם שטעטל פון יענע יארן.

דאס געזאגטע הייסט כלל ניט, אז שמואל גארדאן אידעאליזירט דא דאס פריערדיקע שטעטל, זעט ניט די שאטנדיקע זייטן, ס'איז גארניט אזוי. דער שרייבער האט ניט פארטושירט די באגרענעצקייט, וועלכע איז געווען כאראקטעריס-

ליטערארישע עסייען

טײַש פֿאַר די תּוֹשְׁבִים פּוֹנֵעַם קלײנעם שטעטל. ער האָט באַווײַזן אַז אײַן דעם, וואָס דינהאַס ליבע האָט זיך נײַט אויסגעשפּילט, זײַנען אײַן אַ גרויסער מאָס שולדיק די שטעטלדיקע זײַטן. אײַנטריגעס, רכּילות, מסירות, קלײנלעכע פּערזענלעכע חשבונות פּון די אַרומיקע האָבן נײַט ווײַניק מיטגעווירקט צו דער פֿאַרקריפּלונג פּון די ליבע־פֿאַרהעלטענישן צווישן דינהאַן און בצלאלען. ס׳איז גענוג צו דערמאָנען דעם קלײנשטעטלדיקן ״אַקטיוויסט״ ליפּא סעגאַל מיט זײַן איבערגעטריבענער וואַכזאַמ־קײט און קרענקלעכער אַמביציע. אויך אויף דינהאַן האָט דאָס שטעטל אַרויפגעלייגט זײַן שטעמפּל, און דער שרײַבער האָט עס נײַט פֿאַרבאַרגן.

און דאָך האָט ש. גאַרדאַן אײַן דעם דאָזיקן געשטאַלט פֿאַרקערפּערט דער עיקר דאָס פּאַעטישע, דאָס דערהויבענע, יענץ נײַט־פֿאַרגענגלעכע, וואָס די פֿאַלקס־טראַדיציע האָט פּון דורות פֿאַרהײט אײַנעם שטעטל, דעם יאָר־ן־לאַנגן גרונט־צענטער פּונעם ייִדישן לעבן.

אײַן ״אויפן גליטש״ האָט זיך אפּשר מער ווי אַנדערשוואַ אַנטפּלעקט שמואל גאַרדאַנס פּײַנער חוש פֿאַר דער שפּראַך, זײַן פעאַיקײט אַפּצוקלײבן דאָס נײַטיקע און טרעפּלעכע וואָרט, זײַן קונסט פּון בויען די שורה, דעם זאַץ, זײַן פֿאַרשטאַנד פֿאַר דעם אײַנעווייניקסטן רײַטם פּון דער פּראָזע. אײַניקע זײַטלעך פּון ״אויפן גליטש״ זײַנען מוסטערן פּון עלעגישער דיכטונג אײַן פּראָזע.

עס דאַרף אַפּגעמערקט ווערן גאַרדאַנס באַזונדערע נטיה צו נײַט־געוויינלעכע, קאַמפּליצירטע, פּסיכאָלאָגישע קאַליזיעס. די דאָזיקע אײַנגשאַפט האָט זיך באַזונדערס בולט אַנטפּלעקט אײַן זײַן גרעסערער דערציילונג ״די אײַנציקע״.

די טעמע פּון דער דאָזיקער דערציילונג איז, אײַנגלטעך, ליבע — די שטאַרקע, כּמעט געהימניספּולע קראַפט, וועלכע באַהערשט דעם מענטשן, פּון וועלכן עלטער ער זאָל נײַט זײַן. די העלדן פּון דער דערציילונג זײַנען אַלע נײַט גאַר יונג. ליבע קאַזשדאַן איז אַלט זײַבן און דרײַסיק, איר מאַן, הענריך איז אויף אַ יאָר צען עלטער, נאָך עלטער איז רפּאַל מאַנדעל. און דאָך זײַנען זײַ אַלע דרײַ באַהערשט פּון אַט דעם גרויסן געפּיל, וועלכער פֿאַרשאַפט יעדער פּון זײַ אי פּרײַד, אי לײַד.

ליבע האָט אַכצן יאָר געטראָגן דאָס גליק פּון איר ערשטער גרויסער ליבע צו הענריכן. ווען עמעצער פּון זײַ פּלעגט זײַן אײַן אַ קאַמאַנדירונג, פּלעגט זײַ באַקומען אַ בריוו, אײַן וועלכע הענריך האָט געמאַסטן זײַן ליבע צו איר, דער ״טײַערער און אײַנציקער״, מיט דער ״טיפּקײט פּון ים, מיט דער גרענעצלאַזיקײט פּונעם רוים״ און פּלעגט פֿאַרגלייכן ״די בענקשאַפט צו איר מיט דער בענקשאַפט פּון אַ חתן צו אַ כּלה״.

און אַט, אויפן נײַנצנטן יאָר פּון זײַער צוזאַמען־לעבן, דערוויסט זיך פּלוצעם ליבע, אַז מען האָט זײַ אַפּגענאַרט. אײַן אירע הענט פּאַלט אַרײַן הענריכס בריוו צו אַן אַנדער פּרוי, צו וועלכער ער ווענדט זיך מיט די זעלבע ווערטער: ״טײַערע, אײַנציקע מײַנע״, און מעסט די טיפּקײט פּון זײַן ליבע צו איר מיט די זעלבע מאָסן.

לינע לעבט שרעקלעך איבער דאָס געשעענע, הענריכס פאַראַט באַטייט פאַר איר ניט נאָר אַ קראַך פון איר פּערזענלעך גליק, נאָר אויך אַ קראַך פון איר גלויבן אינעם מענטשן, אין ליבע, פונעם שווערן גייסטיקן קריזיס פירט זי אַרויס רפאל מענדעל, מיט וועלכן זי באַקאַנט זיך צופעליק.

רפאל מאַנדעל איז פּסיכאָלאָגיש אַ קאַמפּליצירט געשטאַלט. דער דאָזיקער קלוגער און לעבנס־דערפאַרענער מענטש גיט זיך אָפּט אַרויס פאַר ניט דעם, ווער ער איז אין דער אמתן. ער האָט איבערגעלעבט גרויסע אַנטוישונגען, וועלכע זיינען ענלעך צו לינעס. זיי האָבן אים אָבער ניט איינגעבראַכן. אַלס שוין־מיטל האָט אים געדינט זיין אייגנאַרטיקע לעבנס־פּילאָסאָפּיע, וואָס איינער פון אירע טעזיסן איז: "אויף דעם לעבן דאַרף מען קוקן פשוט און איינפאַך. דער גרעסטער שונא פונעם מענטשן איז דער זכרון, גליקלעכע זיינען די וואָס קענען אָפּטעמפּן אין זיך דעם זכרון".

עצה טאַקע מאַנדעל לינען, זי זאָל פאַרגעסן דעם אומגליק וואָס איז געשען אין איר לעבן, און ניט זוכן קיין שולדיקע, ווייל "ליבע איז ניט קיין גאַט און ניט קיין געטיין. ס'איז געצנדינעריי, און געצנדינעריי ווייסט ניט פון קיין איינציקן און שטענדיקן גאַט. געצנדינער קענען זיך איינצייטיק בוקן צו עטלעכע געטער... ס'איז ניטאָ דער מענטש, וואָס זאָל זיך איינליבן איין מאָל אויפן גאַנצן לעבן, פונקט ווי ס'איז ניטאָ דער בויב, וועלכער זאָל בלויז איין מאָל בליען". די עכטע ליבע דאַרף אויסמיידן דאָס באַרירן זיך מיט דער ווירקלעכקייט, ווייל זי איז גילטיק נאָר "אַלס דערמאַנונג, אַלס אַ הייליקייט, צו וועלכער מען רירט זיך ניט צו, אַלס אַ טרוים, וואָס באַגלייט דאָס גאַנצע לעבן".

סיי מאַנדעל, סיי לינע — ביידע זיינען פאַרבליבן אין זייערע פאַמיליעס, נאָר אין ביינזנס הערצער לעבט "די עכטע, איינציקע, שטענדיקע, אויפן גאַנצן לעבן, ליבע", ווייל זי איז נאָר דערמאַנונג, נאָר טרוים. אין איינעם אַ שבת קלינגט ער אָן פון דער ווייטער שטאַט לינען אין טעלעפּאָן, זי לייגט אַוועק דאָס טעלעפּאָן־טרייבל, און שפּילט פאַר אים בעטהאַווענס לבנה־סאַנעטע. אין דער רגע ווערט אַלץ, וואָס רינגלט זי אַרום, "פאַרשוואונדן אינעם חושך פון אירע שטייף־צוגעשלאָסענע אויגן. זי זעט פאַר זיך דעם באַרג און אויף זיין סאַמע שפיץ, אונטער דעם ליכטיקן שטויב פון דער אַראַפּקוקנדיקער לבנה — זיך און רפאלען".

אודאי איז אַזאָ מין אַרט ליבע שייך. צי איז אָבער גערעכט מאַנדעל, ווען ער באַהויפטעט, אַז נאָר אין אַזאָ פאַרם קען די ליבע פאַרבלייבן אָן עכטע, איינציקע און באַשטענדיקע, אַז קוים באַרירט זי זיך מיט דער ווירקלעכקייט, פאַרלירט זי איר ראַמאַנטישן חן און פאַרוואַנדלט זיך פון אַ יום־טוב אין אַ שטענדיקן אינדער־וואַכן?

דער שרייבער, וועמענס שטעלונג איז אין תּוֹך פאַרבאַרגן, גיט אונדז ניט קיין ענטפער אויף דער דאָזיקער פּראַגע, ווי אויך אויף אַנדערע, וועלכע שווימען

ליטערארישע עסייען

אויף ביים לייענען די דערציילונג. מעגלעך, ער איז נאָר אויסן געווען אַנצורירן דעם לייענער מיט די דאָזיקע פּראָבלעמען, צווינגען אים פּאַרטראַכטן זיך איבער זיי און אַליין זוכן אויף זיי אַן ענטפּער.

אַקטואַלע לעבנס־פּראָבלעמען, דער עיקר פון מאַראַליש־עטישן כאַראַקטער, ווערן באַרירט אויך אינעם ראַמאַן "פּרילינג".

דאָס איז אַ ראַמאַן וועגן דער יוגנט. ער שליסט זיך איין אין דער ריי ווערק, וועלכע מען איז געוואוינט אַנרופן "דערציאונגס־ראַמאַנען".

דער שרייבער שטויסט זיך אָפּ פון אַ געוויינלעכן שטייגערנישן עפּיזאָד, וועלכער גיט אים די מעגלעכקייט אַוועקצושטעלן פאַרן לייענער וויכטיקע פּראָבלעמען, וואָס זיינען פאַרבונדן מיט דער דערציאונג פונעם יונגן דור לויט די עטישע נאָרמעס פון אונדזער געזעלשאַפט. דאָס איז דער עפּיזאָד אין טראַלייבוס, וואו דער פאַר־ליבטער אַלעק און שבע זעען, ווי אַ וואַקסיקער יונגאַטש רוקט אַריין די האַנט אין רידיקויל פון אַ באַיאַרטער פּרוי, דערביי וויל זיך אַלעק ניט אַריינמישן, און שבע פאַדערט פונעם גנב, ער זאָל אומקערן דאָס געגנבטע, און די געשיכטע ענדיקט זיך מיט דעם, וואָס שבען, אַ שווער פאַרוואַנדערטע, פירט מען אָפּ אין שפּיטאַל, וואו זי ליגט אָפּ עטלעכע חדשים. דער דאָזיקער עפּיזאָד האָט אַריינגעטראָגן אַ גאַנצע איבערקערעניש אינעם לעבן ניט נאָר פון אַלעקן, נאָר אויך פון זיין פּאַטער בנימין זאַכאַראַוויטש סיווער.

בנימין זאַכאַראַוויטש איז אַן אינטערעסאַנטע און קאַמפּליצירטע פיגור, בעת דער פּאַטערלענדישער מלחמה האָט ער מוטיק געקעמפט קעגן די פּאַשיסטישע חיילות אַלס קאַמאַנדיר פון אַ באַזונדערן באַטאַליאָן. נאָך דער מלחמה, אָבער, האָט ער זיך אָנגעהויבן אויפפירן מעשה אַריסטאָקראַט. חוץ דעם לוקסוס־הויז, אין וועלכן ער האָט זיך באַזעצט, האָט ער געקויפט אַ דאָטשע און די צימערן פון זיינע וואוינונגען אויסגעשטאַט מיט אויסלענדיש מעבל.

אין זיין פּאַמיליע האָט זיך געבילדעט אַ "קולט" פון זיין פּערזענלעכקייט. די פּרוי און די קינדער זיינען אין זיין אַנוועזנהייט ממש אומגעגאַנגען אויף די שפּיץ פינגער. ווען זיין טאָכטער, מאַרע, דערציילט אונדז דער שרייבער, פלעגט אַרויס־ברענגען דאָס וואָרט "פּאַפּאַ", האָט זיך געפילט פונקט אַזאַ דערווייטערדיקייט, ווי זי וואָלט אים גערופן "חבר פּאַלקאַוויק".

אויך אין אינסטיטוט, וואו ער האָט געאַרבעט אַלץ פאַרוואַלטער פון דער מיליטערישער קאַטעדרע, האָט זיך סיווער באַמיט איינשטעלן אַ "דיסטאַנץ צווישן די, וואָס באַפוילן, און די, וואָס פילן אויס די באַפעלן". ער האָט זיך אויפגעפירט אַזוי, אַז "די, וואָס האָבן אים געקענט נענטער, האָבן ניט געפּרוווט אים אין עפעס איבערציאָגן, זיי האָבן געוואוסט: אויב סיווער האָט געזאָגט 'ס'איז אַזוי', וועלן זיי אים ניט קענען דערווייזן, אַז 'ס'איז ניט אַזוי'. צווינגען אים ענדערן די מיינונג

האָבן געקענט בלויז יענע, וואָס זיינען, לויטן ראַנג, און, דער עיקר, לויטן אַמט געשטאַנען מיט אַ שטאַפּל העכער פון אים."

אין אַזאַ אַטמאָספּער האָט זיך פאַרמירט דער כאַראַקטער פון דעם פּאַלקאַוויניקס זון, אַלעק. נאָכן ענדיקן די שול איז ער אַן קיינע שוועריקייטן, מיט דער הילף פון זיין "אַלמעכטיקן פּאַטער", גלייך אַנגעקומען אין אינסטיטוט. אַזוי וואַלט זיך ווייטער געפירט, ווען ניט דער עפּיזאָד אין טראַגלייבוס, וועלכער איז געווען אַ מין סיגנאַל ביידן, סיי דעם זון, סיי דעם פּאַטער, וואוהין עס קען זיי ווייטער פאַרפירן זייער אַרט לעבן.

בנימין זאַכאַראַוויטשן האָט דאָס געשעענע געצוואונגען איבערשאַצן אַלע ווערטן. ער האָט דערזען דאָס, וואָס פריער האָט ער, זייענדיק פאַרבלענדט פונעם אייגענעם רוים און לוקסוס, ניט געזען. פאַר אים איז אין איר גאַנצער האַרבקייט אויפגע- קומען די פּראַגע: "ווי אַזוי האָט געקענט געשען, אַז ביי אים, וואָס האָט ניט איין מאָל געקוקט דעם טויט אין די אויגן, זאָל אויסוואַקסן אַ זון, וועלכער ווערט באַשולדיקט אין פּחדנות און פאַראַט, וועמען קיינער פון זיינע שול-חברים דער- לאַנגט ניט די האַנט?". אַ שטרענגער אַנאַליז פון זיין אַרט לעבן ביז אַהער ברענגט אים צום אויספיר, אַז אין געשעענעם איז מער פון אַלעמען שולדיק ער אַליין, די אַטמאָספּער וואָס האָט זיך געשאַפן ביי אים אין דער היים, די דערציאונג וועלכע ער האָט געגעבן זיינע קינדער.

אונטער דער ווירקונג פון די געשעענישן ענדערט זיך סיווער. ער טרייסלט אַראַפּ פון זיך די גדלות, די גאווה, ווערט ווייכער, מענטשלעכער אין דער באַציאונג, צו די אַרומיקע. שוין גאָר אַן אַנדערער דערשיינט ער פאַר אונדז אין דער רירנ- דיקער סצענע, ווען ער זעגנט זיך מיט אַלעקן, וועמען ער האָט פאַרגעלייגט צוריקנעמען די דאַקומענטן פון אינסטיטוט און אַנקומען אַרבעטן אין אַ זאָואַד. ער דערלאַנגט אים דאָס סאָלדאַטישע טונקל-גרינע רוקזעקל, וואָס איז פאַרליבן נאָכן אומגעקומענעם אויפן פּראַנט עלטערן זון, דאַניען, און זאָגט: "וואו דו זאָלסט ניט זיין און וואָס מיט דיר זאָל ניט טרעפן, זאָלסטו שטענדיק געדענקען, וועמענס רוקזעקל דו טראַגסט...".

פאַר אַלעקן איז דאָס געשעענע געוואָרן אַן אייגנאַרטיקע שול פון דערציאונג. די געענדערטע באַציאונג צו אים מצד זיין געליבט מיידל און די שול-חברים, דעם פּאַטערס געזעגענונגס-ווערטער, די רעליקוויע פונעם העלדיש-אומגעקומענעם עלטערן ברודער — דאָס אַלץ ווירקט אויף זיין איבער-דערציאונג. אַלעק נעמט אַן דעם באַשלוס — זיך אַוועקלאָזן אין דער ווייטער אינטאַ, אַנקומען אויף אַרבעט אויף אַ שאַכטע און דערמיט אַנהייבן דאָס לעבן אויפּסניי, זעלבשטענדיק, אַן דעם פּאַטערס שוץ-פּליגל. ער איז מחויב אַליין שאַפן זיין ביאַגראַפיע, ווי עס האָט אים געזאָגט דער פּאַטער.

אַלעק ווייסט גוט, אַז שאַפן אַן אייגענע ביאַגראַפיע וועט אים זיין ניט גרינג.

ער איז אַבער גרייט אויף אַלץ. טאַקע אַזוי — אַ דרייטן און אַנטשלאָסענעם — טרעפן מיר אים, ווען ער טרעט אַרויף אויף דער ערד פונעם פאַרוואַרפענעם שאַכט-יאַרישן שמעטל ביים פּאָליאַר-קרייז.

אינעם ראַמאַן "פּרילינג" באַהאַנדלט דער שרייבער אַ ריי אַקטואַלע פּראָבלעמען פון אונדזער צייט: די פּראָבלעם פון עלטערן און קינדער, פון דערציאונג פונעם יונגן דור, פון די מאַראַלישע פּרינציפּן פונעם סאָוועטישן מענטשן — דערביי טרעט ער ניט אַרויס אַלס אַ זייטיקער שילדערער, נאָר פּאַרטידיקט הייס די עטישע נאַרמעס פון אונדזער געזעלשאַפט.

ליידער, האָט דער באַשטימטער דיאָקטישער כאַראַקטער פונעם ראַמאַן גורם געווען צו אַן איבערגעלאַדנקייט מיט מאַראַליזירנדיקע סענטענציעס. אייניקע געשמאַלטן טרעטן ערטערווייז אַרויס אין דער ראַל פון רעזאָניאַרן און האָבן זיך מחמת דעם באַקומען אַ ביסל סכעמאַטיש (צום ביישפּיל, וואַדים טימאַפּיעוויטש וועטשעריאַ, דניאַל קיוויץ).

אינעם ראַמאַן, אין די גרעסערע און קלענערע דערציילונגען, אין די רייע-בילדער — אומעטום לאַזט זיך שפּירן דעם שרייבערס שאַרפּער חוש צום געהערטן און געזעענעם, זיין ברענענדיקער אינטערעס צו אַל דאָס נייעם, אַקטואַל, פּריש-צאַפּלדיקן, וואָס וויקלט זיך פּאַנאַדער אין אַרומיקן לעבן. ש. גאַרדאַנס אומרואיקער גייסט, די טבע פון אַן "אויסשפּירער און אַנטדעקער", וועט אים געוויס באַוועגן זיך צו לאַזן אין ווייטערדיקע נסיעות איבער די שמעט און שמעטלעך פון אונדזער לאַנד, און ער וועט אונדז, גלייבן מיר, אין דער נאַענטסטער צייט דערפּרייען מיט נייע ווערק וועגן אונדזער צייט, וועגן די מענטשן וועלכע אַרבעטן און בויען דאָס נייע לעבן.

טוביה גענס ראמאן "אונדזערע צייטן"

"אונדזערע צייטן" איז טוביה גענס ערשטער פרוווי אין אַ נייעם פאָר אים זשאַנער, דעם ראַמאַן. און מען דאַרף גלייך זאָגן, דער פרוווי איז אים געלונגען. ביז איצט האָבן מיר ט. גענען געקענט דער עיקר אַלס דעם מייסטער פון דער קורצער נאָוועלע. נאָר אויך צו גרעסערע פאַרמען האָט אים פון צייט צו צייט געצויגן. זיינע גרעסערע דערציילונגען "אין דער היימטאָט", "אַ דערציילונג פון דער קינדהייט", "אַ פשוטע געשיכטע" דאַרפן באַטראַכט ווערן ווי אַ געוויסער עטאַפּ אויפן וועג צום ראַמאַן, צו "אונדזערע צייטן".

דער נאָמען פונעם ראַמאַן אַנטשפּרעכט זיין אינהאַלט. פון יעדער שורה זיינער לאָזט זיך שפּירן דער הייסער אָטעם פון "אונדזערע צייטן". פון דער גענויער באַשרייבונג פונעם נייעם מויער אין אַ נייעם מיקראַ־ראַיאַן פון דער הויפט־שטאַט, מיט וועלכער דער ראַמאַן הייבט זיך אָן, ביז דער אויספירלעכער שילדערונג פון די קאַרפּוסן פונעם גרויסן מעטעאָלורגישן זאַוואַד אין נאַוואַסירסק, מיט וועלכער דער ראַמאַן ווערט פאַרענדיקט — דורכאויס און אומעטום פילן מיר די אַטמאָספּער פון אונדזער שטורמישער צייט, דער צייט פון גרויסן עקאָנאָמישן און קולטורעלן אויפשטייג, דער צייט פון דער וויסנשאַפּטלעך־טעכנישער רעוואָלוציע. אונדזערע צייטן זיינען, אָבער, ליידער, ניט נאָר יאָרן פון גראַנדיעזן אויפשוואַונג, נאָר גלייכ־צייטיק אויך יאָרן פון היילן טיפע וואַונדן, יאָרן פון נאָך דער צווייטער וועלט־מלחמה, וועלכע האָט גורם געווען דעם אומקום פון מיליאָנען מענטשן אויפן פּראַנט און אין הינטערלאַנד, אין די טויט־לאַגערן און גאַז־קאַמערן. וועגן דעם פאַרגעסט ניט טוביה גען. דער מחבר פונעם ראַמאַן "אונדזערע צייטן" ווייסט גוט, אַז איבער דעם דור, וואָס שטעלט אויף פון רואינען די נייע גראַנדיעזע בנינים און פאַר־ווירקלעכט די גרויסע רעוואָלוציע אין דער וויסנשאַפּט און טעכניק, האָט זיך דורכגעטראָגן דער מלחמה־שטורעם, וועלכער האָט איבערגעלאָזט טיפע קאַרבן אין מח און אין האַרצן פון יעדן איינעם, וואָס האָט אים איבערגעלעבט.

דאָס געשטאַלט פונעם וויסנשאַפּטלעך־טעכנישן פּראַגרעס, זיינען ניי אין דער יידישער סאָוועטישער ליטעראַטור. אייגנטלעך האָט גען צום ערשטן מאל זיך געווענדט צו דער דאָזיקער טעמאַטיק שוין אין זיין גרעסערער דערציילונג "אין דער היימטאָט". דאָ, אינעם ראַמאַן "אונדזערע צייטן", באַקומט די דאָזיקע פּראַבלעמאַטיק אַ טיפּערע און ברייטערע באַהאַנדלונג.

דאָס געשטאַלט פונעם געלערנטן כאָבן איז געגעבן אויף אַ רייכן סאַציאַל- היסטאָרישן הינטערגרונט. אין דער יידישער ליטעראַטור איז איצט צום ערשטן מאל אַזעק אַ רייד וועגן עלעקטראָניק, וועגן טעכנישע דערפינדונגען, וועגן וויסנ- שאַפטלעכע דיסערטאַציעס און עקספּערימענטן, וועגן פּראָדוצירן-פּראָצעסן, וואָס ווערן אַנטוויקלט אויפן יסוד פון דער היינטייקער וויסנשאַפט און טעכניק, מיט גרויס באַהאַונטקייט און וויסן האָט גען געשילדערט דאָס נאַוואַסיבירסקער וויסנ- שאַפטלעך-שטעטל מיט זיין שעפּערישן טאַג-אייך, טאַג-אויס, די לייזן און פריידן פון דער "עקספּערימענטאַלער לאַבאָראַטאָריע", וואו ס'ווערט פּרובירט נייע אַנטדע- קונג פון אומאויפהערלעכער שטאַל-שמעלצונג, דער גרויסער מעטאַלורגישער זאַוואַד מיט זיין הייסן צעך און מאָרטען-אויונס, וואו ס'ווערט אויפגעשטעלט דער ניי- דערפונדענער אויוון, וואָס טיילט זיך אויס, ווי "אַ ניי-געבוירן שעפעלע צווישן אַ גרויסער סטאַדע אַלטע שאַף".

לעוו באַריסאָוויטש כאָבן, אַדער, ווי מען רופט אים געקירצט, לעבאַר, דאָס צענטראַלע געשטאַלט אין ראַמאַן, איז געמאַלט מיט אַ געניטער האַנט פון אַן עכטן מייסטער און געהער, בלי ספק, צו די אינטערעסאַנטסטע געשטאַלטן אין אונדזער היינטייקער יידישער סאָוועטישער ליטעראַטור.

דאָס איז אַ געלערנטער, וועלכער איז ניט נאָר פאַרליבט אין זיין אַרבעט, ער פאַרמאַגט די פעאיקייט אַריינצוקוקן אין דער צוקונפט און באַשטראַלן די טאַג טעגלעכע מיט שעפּערישער פאַנטאַזיע.

די דאָזיקע אייגנשאַפט פון זיין נאַטור ווערט באַטאַנט אינעם לאַקאַנישן, מיט קאַרגע שטריכן געמאַלטן פאַרטרעט, אין וועלכן כאָבן ווערט ניט צופעליק פאַר- גליכן מיט דאָן-קיכאַטן, און ניט נאָר זיין ראַמאַנטישקייט, זיין הויכער אידעאָלאָגיש- מאַכט לעבאַרן ענלעך צום באַרימטן ליטעראַרישן העלד, נאָר אויך די אים-אייגנ- טימלעכע טיפע מענטשלעכקייט, ערלעכקייט און אויפריכטיקייט, זיין כמעט קינדישע פאַרטרוילעכקייט צו מענטשן :

"דערביי האָט ער מיט דער לאַנגער פיגור, מיטן לענגלעכן פנים, אויף וועלכן עס האָבן געברענט די אויגן, טאַקע אויסגעזען ווי דאָן-קיכאַט, אַ משונהדיקער פאַנטאַזיאַר, עס האָט אים נאָר געפעלט די שפאַגע און דער העלם פון דעם זינלאָזן ריטער, אין די רייד זיינע איז געווען עפעס גאָר קינדישעס, וואָס עס קלעפט זיך ניט מיט דער ערנסטקייט פון אַ וויסנשאַפטלעכן טוער, אַן עלטערן מענטשן".

די דאָזיקע דאָן-קיכאַטישע ראַמאַנטישקייט, באַטאַנט דער שרייבער, האָט זיך ביי לעבאַרן אַנטוויקלט נאָך אין דער פריער יוגנט. פון זיינע יוגנטלעכע פאַטאַ- גראַפיעס קוקט אַרויס "אַ בחור מיט אַ פנים, מיט אַ העכערער שטרעבונג, מיט אַ ציל. די אַנגעשפיצטע אויערן האָבן שוין אויסגעהערט פיל לעקציעס איבער אַלע מינים וויסנשאַפטן און דאָרשטן צו הערן נאָך און נאָך. דער בליק זיינער — אַ

פארטרוימטער און פארוחושטער — איז פון א פארשוין, וואָס איז אַריינגעטאָן אין די העכערע ספערן און האָט ווייניק וואָס צו טאָן מיט זיך גופאָ.

טאַקע ווי דאָן־קיכאַט, האָט לעוו באַריסאָוויטש "ווייניק וואָס צו טאָן מיט זיך גופאָ", אייגננדיק און פראַקטישער אינטערעס זיינען אים פּרעמד. ער יאָגט זיך ניט נאָך רום, אים אינטערעסירט ניט זיין פּערזענלעך וואוילגיין, אים גייען אָן איינציק און אַליין די אינטערעסן פון דער וויסנשאַפט גופאָ, די אינטערעסן פונעם כלל, וועלכע זי, די וויסנשאַפט, איז באַרופן צו דינען. פון דאָנעט שטאַמט זיין שטרענגקייט צו זיך אַליין, די אחריות־פולקייט לגבי דער אייגענער ארבעט, דאָס ניט באַפרידיקן זיך מיטן דערגרייכטן, די שטענדיקע שטרעבונג צו פאַרפולקאַמונג, צו דערגראַבן זיך ביז צום גרונט. לעוו באַריסאָוויטש איילט זיך ניט צו פאַרטיידיקן די דאָקטאָר־דיסערטאַציע, און כאַטש זיין בוך איז שוין כמעט אינגאַנצן פאַרטיק, יאָגט ער זיך ניט צו פאַרעפנטלעכן, ער וויל אים דערגאַנצן מיט נייע פרווון.

מיט דעם אַלעמען שייטט זיך לעוו באַריסאָוויטש כאַנין לגמרי אונטער פונעם אַנדערן געלערנטן, וואָס ווערט אויסגעפירט אין ראַמאָן, פון אַנאַטאָלי דאַנילאָוויטש רייסקי, וועלכער איז געגעבן אין אַ געוויסער מאָס אַלס אַנטיפּאָד צו כאַנין. דעם שרייבער האָט זיך איינגעגעבן אַנצומאַלן אַ קאָלירטפולע פיגור, וועלכע איז גענוג טיפיש פאַר אַ באַשטימטער קאַטעגאָריע וויסנשאַפטלער. רייסקי איז ניט קיין סכעמאַטיש געשטאַלט פון אַ פּסעוודאָ־געלערנטן. דער שרייבער האָט אים געוויזן אלזייטיק, דאָס איז אַ פּעאיקער טוער, וואָס האָט אַ קאַפּ אויף די פלייצעס, אַ שאַרפע וויסנשאַפטלעכע אינטואַציע, איז קאַפּאַבל צו מאַכן געוויסע פאַרשערישע חידושים. ער געהער אָבער ניט צו די ענטוויאַסטן, צו די ראַמאַנטיקער, צו די דאָן קיכאַטן, ער געהער מער צו די סאַנשאַפּאַנטשאַס, פונעם כלל זיינען ביי אים אויף דעם לעצטן אָרט. אין פאַדערגרונט איז ביי אים דאָס אייגענע, דאָס פּערזענלעכע, דער פראַקטישער אינטערעס.

זיין אויסזען: "אַ קרעפטיקער יאָדערדיקער מאַנצביל, מיט גלייכע קוואַדראַטע פלייצעס פון אַן אויסגעשולטן מיליטעראַמאָן, מיט רויטע באַקן, ווי ער וואַלט געהאַט פּערציק גראַד היץ".

ליטערארישע עסייען

גן-עדן קומט אים שוין אויף דער וועלט", נאָר אין זיין פעאיקייט צו נעמען אים, דעם דאָזיקן גן-עדן, מיט געוואָלד. אַ פעאיקייט, וואָס האָט זיך ביי אים אויס-געאַרבעט שוין אין דער פריער קינדהייט. דער שרייבער ברענגט אַ ריי כאַראַקטער-ריסטישע עפּיזאָדן פון רייסקיס קינדהייט, פון וועלכע ס'לאָזט זיך גרינג אַרויסזען, אַן צוגלייך מיט גוטע פעאיקייטן איז ער פון דער נאַטור געווען באַשאַנקען "מיט אַ וואוילער קענטשאַפט אויסצונעמען ביי מענטשן, ביי וועמען עס איז ווינטשנסווערט אויסצונעמען און נושאַחן זיין".

אין דער וויסנשאַפט האָט רייסקי שטענדיק געזוכט די גרינגסטע וועגן, וואָס פירן צום דערפאַלג, צו רום און פריאַריטעט. ער איז "מקנא געווען יעדער, ביי וועמען, ווי אים האָט זיך געדאַכט, עס לויכט זיך בעסער איידער ביי אים, און ער האָט מורא געהאַט, טאַמער וועט ער בלייבן אין שאַטן, אַ פאַרטונקלטער דורכן אַנדערנס ליכט". גרענעצלאָזע אייגנליכע, רומגיריקייט, קינאה, געיעג נאָך פריאַרי-טעט פירן אָן מיט אַלע זיינע האַנדלונגען. ער שטימט קעגן לעבאַרן, ווען יענע פאַרטיידיקט זיין קאַנדידאַט-דיסערטאַציע, ווייל בדרך-כלל האָט רייסקי שטענדיק "יענעמס דערפאַלג איבערגעלעבט ווי אַ שווערן קלאַפּ, אַן אייגענעם ביטערן פאַר-לוסט". דאָס שטערט אים ניט אַרבעטן מיט לעבאַרן צוזאַמען אין זיין לאַבאָראַטאָריע, ווייל יענעמס פראַיעקט פון אומאויפהערלעכע שטאַל-שמעלצונג שיינט צו זיין פערספעקטיוו-פול און מען קען פון דעם אַרויסציען גרויסע נוץ פאַר דער אייגענער קאַריערע. ווען ס'ווערט אַבער קלאָר אַז די פערספעקטיוו איז אַ זייער ווייטע, און דער רום קען, חלילה, פאַרשפעטיקן, טרייסלט ער זיך אַפּ פונעם געוועזענעם קאַלעגע און שטעמפלט אים עפנטלעך אַלס אַ "לא יוצלח, אַ דאָן-קיכאַטל", קוים אַבער

דאקטאר־דיסערטאציע אויף דער זעלבער טעמע. אלע מאניפולאציעס ווערן דערביי אפגעטאן אזוי "ראיעל מיט שכל", אז כאַנין "קען ניט אַ פּיפּס טאָן", כאַטש ער פּילט אַז "רייסקי שטייט צו אים מיט אַ מעסער צום האַלדן". נאָך מער, דער געוויסנהאַפּטער געלערנטער הייבט אָן צו צווייפלען אין זיינע פעאיקייטן און אים הייבט זיך אָן טראַכטן, אַז דאָס, וואָס אים גיט זיך איין שווער מיט האַרעוואַניע און מיט פאַרלוסטן, גיט זיך רייסקין איין גרינג, אָן אַנשטרענגונג. שפּעטער ווערט אים, דעם ערלעכן געלערנטן, ווי אויך זיין פּרוי, פּאַלינע יאַקאוּלעוונע, באַשיימפּערלעך קלאַר, אין וואָס סע שטעקט דער סוד פון דעם, וואָס ביי רייסקין באַקומט זיך אין זיין וויסנשאַפּטלעכער טעטיקייט אַלץ אזוי לייכט און גראַציעז. ווען רייסקי האָט געפרווט, פאַרגלייכנדיק זיין "גראַציעזקייט" מיט כאַנינס "שווערער האַרעוואַניע" אין דער וויסנשאַפּט, דורכפירן אַ פאַראַלעל צווישן זיי ביידן מיט מאַצארטן און סאַליערי, האָט שוין פּאַלינע, פאַר וועלכער ס'האַט זיך דעמאָלט פּולשטענדיק אַנטבלויזן זיין, רייסקיס, עגאַאיסטיש־קאַריעריסטישער מהות, געוואוסט אים צו ענטפערן:

"די גראַציעזקייט גיט זיך דיר איין, ווייל דו ביסט ניט איבערקלייבעריש אין די מיטלען".

אגב, האָט רייסקי דעם דאָזיקן דיאַגנאָז — ניט איבערקלייבערישקייט אין די מיטלען — גאַר גיך באַשטעטיקט מיט דעם לעצטן נידערטרעכטיקן מיטל, וועלכן ער האָט אַנגעווענדט קעגן לעבאַרן, מיט דער דורך אים פאַבריצירטער און לעוו באַריסאָוויטשן צוגעשיקטער "אַנאַנימקע", וועלכע האָט, בלי ספק, פאַרסירט דעם טויט פונעם געלערנטן.

רייסקי האָט דערגרייכט די העכסטע שטאַפלען פון זיין קאַריערע, טרעטנדיק מיט די פּיס אַנדערע, וועלכע זיינען אים געשטאַנען אויפן וועג. פאַר אים איז די וויסנשאַפּט געווען בלויז אַ מיטל זיך צו דערהייבן אויף דעם לייטער פון רוים, בלויז אַ וועג צו אַ בעסערן אייגענעם וואוילשטאַנד. ער האָט ניט געהאַט קיין שול, קיין נאַכפּאַלגער, זיינע וויסנשאַפּטלעכע אויפטוען האָבן איבערגעלאָזט קנאַפע שפורן אין לעבן. זיין גאַב דער וויסנשאַפּט איז אין תּוך מינדערווערטיק.

גען ווידמעט אין זיין ראַמאָן פּיל אויפּמערקזאַמקייט דעם פּערזענלעכן לעבן פון זיין הויפּט־העלד. דערביי הייבט ער אויף אַ וויכטיקע און אַקטואַלע לעבנס־פּראַבלעם, וואָס איז ניט איין מאָל אויפגעשוואומען אין דער ליטעראַטור. דאָס איז די פּראַבלעם פון געזעלשאַפּטלעכן און אינדיווידועלן, אַלגעמיינעם און פּערזענלעכן. דאָס לעבן איז רייך און קאַמפּליצירט, און ניט שטענדיק גיט זיך איין איינצור־שטעלן אַ פּולשטענדיקע האַרמאָניע צווישן די דאָזיקע צומאַל פּאַליאַרע קאַטעגאָריעס. עס זיינען באַוואוסט פּאַקטן, ווען דאָס פּערזענלעכע לעבן פון גרויסע קינסטלער און געלערנטע לייגט זיך צונויף צומאַל ניט גענוג גליקלעך מחמת דעם, וואָס זיער שפּערישע טעטיקייט נעמט ביי זיי אַוועק די גאַנצע לעבנס־ענערגיע און

פארוואנדלט זיך אין איין-און-אינציקער ליידנשאפט, וועלכע דאמינירט איבער אלע אנדערע און שלינגט זיי איין. גען האט באוויזן אין זיין ראמאן, אז אויך כאנינס פערזענלעך לעבן האט זיך אים נישט איינגעגעבן אין א גרויסער מאַס, דערפאר, וואָס זיין וויסנשאַפטלעכע טעטיקייט איז פאַר אים געוואָרן די איינציקע. דער שרייבער האָט אָבער אויסגעמיטן פאַרפלאַכונג, ער האָט זיך נישט געשטעלט אויף דעם וועג פון פרימיטיווער, טראַפּאַרעטער באַהאַנדלונג פון דער דאָזיקער פּראָבלעם. ער האָט זי באַטראַכט פיל ברייטער און פיל טיפּער. מיט גרויסן קינסטלערישן טאַקט האָט ער אויפגעקלערט אַז דאָס, וואָס כאַנין האָט זיך נישט איינגעגעבן איינצור-שטעלן אַ האַרמאָניע צווישן זיין אינטימען און געזעלשאַפטלעכן לעבן, איז אַליין אַ רעזולטאַט פון אַנדערע, פון אים נישט אָפּהענגיקע, אָביעקטיווע, מען קען זאָגן, גורלדיקע סיבות, וועלכע ס'האַט געבאַרן די צייט, די צייט פון דעם מלחמה-שטורעם און שוידערלעכן קאַטאַקליזם. אויפדעקנדיק די דראַמאַטישע און אין תּוך טראַגישע פאַמיליען-געשיכטע פון לעוו באַריסאָוויטש כאַנין, האָט דער שרייבער דייטלעך באַוויזן, אַז גאַר אין אַ גרויסער מאָס איז זי אַ פּועל-יוצא פונעם מלחמה-קאַשמאַר און פון זיינע נאַכוויינישן.

די מלחמה-טעמע האָט קיין מאָל נישט אויפּגעהערט צו רעגן גענען, איר האָט ער געווידמעט אַ ריי נאָוועלן, וועלכע זיינען אַריין אין בוך "דאָס פאַרבליבענע העפטל" (1944), נאָוועלן וואָס האָבן מיט זיך פאַרגעשטעלט אַ מין קינסטלערישן רעפּאַרטאַזש פון די גרויזאַמע און העראַישע שלאַכט-טעג. צו דער מלחמה-טעמע האָט זיך דער שרייבער אומגעקערט אויך נאָך דער מלחמה. באַזונדערס טיף האָט זיך אים איינגעגעבן איבערגעבן דעם שוידערלעכן גורל פון די מלחמה-יאָרן אין דער דערציילונג "אין דער היימשטאַט", וואו ער האָט מיט גרויסער קינסטלערישער קראַפט געשילדערט דעם געראַנגל, וועלכן ס'איז אויסגעקומען צו פירן די נאָך דעם קריג, לעבן-געבליבענע מענטשן מיט זיך אַליין, מיט דער דריקנדיקער לאַסט פון טרויעריקע זכרונות, מיט די "מצבות אין האַרצן" אין פעריאַד, ווען דאָס גאַנצע לאַנד האָט גענומען היילן די מלחמה-וואונדן און זיך אַ צי געטאָן צו ווידער-אויפּלעבונג און באַנייאונג.

אויך אינעם ראַמאַן "אונדזערע צייטן" איז דער געראַנגל צווישן טויט און לעבן נאָך נישט פאַרענדיקט. און באַזונדערס איז עס טאַקע קענטיק אויף דעם לעבנס-גורל פון לעוו באַריסאָוויטש און פּאַלינע יאַקאָוועווען.

די מלחמה האָט פאַרקריפּלט די מענטשלעכע גורלות, און טאַקע זי איז די הויפּט-שולדיקע, ווי עס באַווייזט זיך איבערצייגעוודיק גען, אין דעם, וואָס לעבאַרס און פּאַלינעס גליק האָט זיך נישט אויסגעשפּילט און זייער פאַמיליען-געשיכטע האָט באַקומען אַזאַ דראַמאַטישן באַראַקטער.

מיט גרויסער פּסיכאָלאָגישער ראַפּינירטקייט דעקט אויף דער שרייבער שטאַפל נאָך שטאַפל די אַנטוויקלונג פון דער דאָזיקער דראַמע.

ביידע האָבן זיי פאַרלאָרן די פאַמיליעס בעת דער מלחמה. לעוו באַריסאָוויטש איז געווען אויפן פראַנט, און ווען ער האָט זיך צוריקגעקערט, האָט ער קיינעם ניט געטראָפן ביים לעבן. זיין פרוי, סאַניע, און דעם זון, עלינקען, האָבן די פאַשיסטן אומגעבראַכט.

פאַלינע יאַקאָוועוונע האָט בסך־הכל עטלעכע וואָכן געלעבט מיט איר מאַן צוזאַמען. ער איז אומגעקומען אויפן פראַנט אינעם טאַג פון נצחון: "אין איין אויגנבליק איז זי געוואָרן די אומגליקלעכסטע פרוי אין דער וועלט, דאָס לעבן האָט פאַרלאָרן דעם טעם, זי האָט אָנגעטאַן אַ שוואַרץ קלייד און אַ שוואַרץ טיכל אויפן קאַפּ. לויט דער נאַטור אָן ענערגישע, אַ לעבנסווילנדיקע און לעבנספריידיקע, איז זי ביי זיך אַראַפגעפאַלן, און ס'וואַלט אפשר אינגאַנצן זיך אונטערגעהאַקט אירע קרעפטן, ווען ניט וואַלאַדיע — דער זון...".

דער עלנט־געוואָרענער לעוו באַריסאָוויטש געפינט אַ טרייסט אין דער אַרבעט, אין דער וויסנשאַפט, אין זיינע שעפּערישע פּלענער, וועלכע ער גיט זיך אָפּ מיט לייב און לעבן. נאָר די "מצבות און האַרצן" זיינען פריש, און ער קען זיי ניט פאַריאָגן אַפילו דאָן, ווען ער הייבט אָן אַ צווייט פאַמיליען־לעבן מיט פאַלינע יאַקאָוועוונע. זיינע פאַדערונגען צום פאַמיליען־גליק זיינען געווען טיפּערע, ווי ביי פאַלינען. פאַלינע האָט געהאַלטן אַז "געוויינלעכע מענטשן דאַרפן נאָר אַ ביסל געוויינלעך גליק", און מען קען עס דערגרייכן, ווען מען באַמיט זיך צו פאַרגעסן די פאַרגאַנגענהייט, ווען מען רייסט אַרויס מיט געוואַלד די "מצבות" פון האַרצן. לעוו באַריסאָוויטש האָט זיך ניט געקענט באַנוגענען מיט "אַ ביסל געוויינלעך גליק", ער האָט געוואַלט אַז דאָס פאַמיליען־גליק זאל זיין פול, ווי עס איז געווען פריער, פאַר דער מלחמה.

כאַטש לעבאַר און פאַלינע האָבן ליב געהאַט איינער דעם צווייטן, האָבן זיך "זייערע לעבנס ניט צוזאַמענגעגאַסן", האָט זיך די ליבע צווישן זיי "ניט אויס־געשפּילט". פאַלינע האָט שטענדיק געפּילט, אַז "נאָך אַזוי פּיל יאָרן צוזאַמען לעבן קוקט ער נאָך אַלץ אויף איר, ווי אויף אַ פּרעמדער, אַלע אירע רייד, אַלע אירע שריט און גענג מעסט ער ביז היינטיקן טאַג מיט אַ צווייטער מאַס. אַז ער פאַרגלייכט זי מיטן ערשטן ווייב, זיינס, סאַניען... ער זאָגט עס ניט, נאָר זי, פאַלינע, פּילט, אַז אַלץ, וואָס זי ברענגט אַרויס פונעם מויל, און יעדער טואונג אירע רופן ביי אים אַרויס אַ פּראַגע, צי וואַלט יענע אויך אַזוי געזאַגט און געהאַנדלט". ווי צאָרט סע איז ניט לעבאַר צו זיין צווייטער פרוי, פאַרגעסט ער אויף קיין איין מינוט ניט די ערשטע, היט זאָרגזאַם סאַניעס בריוו, איר געשטאַלט קומט אים אָפט פאַר די אויגן; ווי טריי איז ער ניט צו פאַלינעס זון וואַלאַדיען, וועלכן ער האָט באַמת ליב, פאַרגעסט ער אויף קיין רגע ניט דעם אומגעקומענעם עלינקען, און ווען ער ברענגט אַ שפּילעכל וואַלאַדיען, מוטשעט אים די דערמאַנונג: "מענטשן, וואָס האָבן געזען, האָבן מיר דערציילט, אַז אין יענעם וויסטן טאַג, ווען מען האָט די קינדער צוזאַמען

ליטערארישע עסייען

מיט זייערע מאמעס געטריבן צו דער גרוב, האָט עלינקע געהאַלטן אין דער האַנט אַן עראָפּלאַנדל — דאָס לעצטע שפּילעכל, וואָס איך האָב אים באַוווּן צו קויפּן...". דער מלחמה-שוידער האָט זיך געשטעלט אויף דעם וועג פון לעבאַרס און פּאַלינעס פּאַמיליען-גליק, קיין האַרמאַניע האָט זיך אין זייער פּאַמיליען-לעבן ניט באַקומען.

ווען לעבאַרן לייגט מען פאַר אַריבער צו פאַרן קיין נאַוואַסיבירסק, זאָגט זיך פּאַלינע אָפּ מיטצופאַרן, ווייל איר איז שווער זיך צו שייַדן "מיט מאַסקווע, מיט די פּריינד און באַקאַנטע, וואַרפּן אַ נייע פּרעכטיקע דירה", ווי עס וואַלט געוויס געטאַן ווי זי באַמערקט אַליין, זיין ערשט ווייב, סאַניע. לעבאַר נעמט אויף איר אַפּזאָג ווי אַ באַוווּן פון ניט גענוגדירער ליבע און טריישאַפּט. פּאַלינע געפינט ניט אין לעבאַרס בריוו פון נאַוואַסיבירסק קיין אויסדרוק פון בענקשאַפּט נאָך איר. "אייניקע מאַל, ווען עס כאַפּט זי אַרום דער אומעט — באַמערקט גען — איז זי גרייט צו לויפּן אויפּן טעלעגראַף און קלאַפּן לעווּ באַריסאָוויטשן אַ דעפעש, אַז זי פאַרט צו אים, און זאָל ער זי קומען באַגעגענען. זי ווערט אַבער גיך אַפּגעקילט, דערמאַנענ-דיק זיך, אַז אין קיין איין בריוו, וואָס זי האָט דערהאַלטן פון אים אין משך פון די פינף חדשים, זינט ער איז אַוועקגעפאַרן, רופּט ער זי ניט צו זיך, דערמאַנט ניט וועגן דעם אַפּילו מיט אַ וואַרט".

אַזוי ווערט געשאַפּן דער באַדן פאַר דער באַקאַנטשאַפּט מיט רייסקין, מייסטעריש שילדערט גען דעם געוואַלדיקן קאַמף, וועלכן ס'קומט אויס פירן פּאַלינען מיט זיך אַליין אין צוזאַמענהאַנג מיט דער דאָזיקער אומדערוואַרטער ליבעגעשיכטע. נאָך די ערשטע צוזאַמענטרעפּן מיט רייסקין "וואַשט זי לאַנג די הענט מיט זיף, ווי זי וואַלט געוואַלט פּראַפּילאַקטיש אַראַפּוואַשן עפעס איבעריקס, עפעס אַזעלכעס, וואָס קען זיך צוקלעפּן און אַריינקריכן אינעווייניק, טיף אונטער דער הויט". זי באַמיט זיך פון אים צו באַפּרייען איין מאַל פאַר אַלע מאַל, נאָר די ניט אויסגעשפּילטע ליבע האָט געבילדעט אַ פּוסטיקייט: "די, וואָס האָבן ניט געהאַט קיין קינדהייט, בענקען נאָך אַ שפּילעכל ביז דער טיפּער עלטער. אַז מען שפּילט ניט אויס די ליבע אין דער יוגנט, קוקט מען אַרויס און מען יאָגט זיך נאָך איר בלאַסן שאַטן ביזן סוף לעבן".

אינעם גלענצנדיקן קאַפיטל "צוגאַסט אין מאַסקווע", וואָס איז אַנגעשריבן, ווי מען זאָגט, אין איין אַטעם-איבערכאַפּ, איז מיט גרויסער פּסיכאָלאָגישער פעאיקייט געשילדערט די ווייטערדיקע אַנטוויקלונג פון די געשעענישן. לעווּ באַריסאָוויטשעס אַנקום קיין מאַסקווע עפנט עפעס אַ ניי בלעטל אין זייער פּאַמיליען-געשיכטע. זיין בענקשאַפּט נאָך פּאַלינען רייסט אַרויס אין אַ ליבע-אויפּברויו, וואָס דערמאַנט די בעסטע, יונגע יאָרן. פּאַלינען כאַפּט אָן אַ טיפּער געפּיל פון חרטה פאַר דעם, וואָס איז געשען צווישן איר און רייסקין, זי באַשליסט אויסקויפּן איר שולד פאַר דעם נאַענטסטן צו איר מענטשן, דעם "אומיטלבאַרן, אומבאַהאַלפּענעם

און אומבאַשיצטן ווי אַ קינד". זי נעמט אָן דעם ענדגליטיקן באַשלוס מיטצופאַרן מיט אים קיין נאַוואַסיבירסק. מעגלעך, אַז ערשט איצט וואָלט דאָס געגאַרטע גליק געקומען, די פאַמיליען-האַרמאַניע וואָלט זיך איינגעשטעלט. אָבער רייסקיס צוגע-שיקטע "אַנאַנימקע" וואָלגערט אַלץ אום אין איין מינוט. פאַר לעבאַרס ערלעכער נאַטור איז פּאַלינעס פאַראַט, אין וועלכן ער האָט אַזוי ניט געוואָלט גלייבן און וועלכן די אויפריכטיקע פּאַלינע איז ניט בכוח געווען אָפּצולייקענען, געווען געגלייבן צו אַ טויט-קלאַפּ. ס'איז געווען די צווייטע און די שטאַרקסטע טראַומע, וואָס ער האָט אין מאַסקווע באַקומען נאָך דער באַקאַנטשאַפט מיט רייסקיס דאַקטאָר-דיסערטאַציע. איצט איז שוין לעוו באַריסאָוויטשן שווער קומען צו-זיך.

די געלונגענע רעאַליזירונג פון זיין עקספּערימענט מיטן אויוון פון אומאויפ-הערלעכער שטאַל-שמעלצונג בעת זיין צוריקקער קיין נאַוואַסיבירסק ברענגט אים גרויס פרייד, נאָר באַרואיקן זיך נאָך די איבערגעלעבטע אויפטרעיסלונגען קען ער שוין ניט. שטאַרקער ווי פריער וואַקסט אָן די בענקשאַפט נאָכן באַרויבטן פאַמיליען-גליק. אָפטער קומען אויף אין זיכרון די בילדער פון דער ניט ווייטער פאַרגאַנגענהייט. סאַניעס אויגן פאַרפאַלגן שוין אים איצט אָן אויפהער. די צופעליקע באַקאַנטשאַפט מיט אַדען, פון וועלכער "עס האָט ווידער אַ וויי געטאָן לעוו באַרי-סאָוויטשן אין פנים מיט זיער אַ גרינגער און פריידיקער בלויקייט", וואָס האָט דערמאַנט די בלויקייט פון סאַניעס אויגן, פאַרטיפערט זיינע ווייטיקן. אַלס לעצטער קלאַפּ איז געקומען סאַניעס טאַגבוך פאַר איר טויט, וועלכער פאַלט אַריין אין זיינע הענט ...

לעוו באַריסאָוויטש כאַנין האָט ניט אויסגעהאַלטן דעם דרוק פון די "מצבות אין האַרצן", די מלחמה-נאַכווייענישן האָבן אונטערגעגראָבן זיין געזונט, מיט-געווירקט זיין פריצייטיקן טויט. ער איז אָבער געבליבן אומשטערבלעך דורך זיין טאַט. "דער אויוון פון דער לאַבאַראַטאָריע" און דאָס רויכל פון זיין קוימען קנוילט זיך אין הימל אַריין, ווי אַ ניי-געבוירן שעפעלע צווישן אַ גרויסער סטאַדע אַלטע שאַף, עס האָט שוין אָבער זיין באַשטענדיק-אייגן ערטל אין הימלשן רוים, און אין טאַג, ווען ס'איז ניטאָ קיין ווינט, מישט עס זיך ניט צונויף מיט די איבעריקע רויכן און מען קען עס גרינג דערקענען."

די עסטאַפעטע נעמט איבער פון זיין האַנט וואָלאַדיע, אַ פאַרשטייער פונעם יונגן דור. מיט שטאַלץ זאַגט ער אָן מאַרינקען, מיט וועלכער עס וועט אים, ווייזט אויס, באַשערט זיי צוואַמען צו בויען דאָס צוקונפטיקע לעבן: "דאָס ברענט דעם טאַטנס אויוון!".

וואָלאַדיע וועט זיכער פאַרזעצן די אַרבעט פון זיין שטיפּפאַטער.

אַזוי אַדער אַנדערש, נאָר סע זיגט דאָס לעבן.

די מלחמה-קאַטאַסטראַפע האָט זיך אָפּגערופן אויך אויף דעם גורל פון אַנדערע העלדן אין ראָמאַן. באַזונדערס טיילט זיך אויס אין דעם פרט די טראַגישע פיגור

פון העניען, לעוו באַריסאָוויטשעס שוועסטער. מיט טיפן דראַמאַטיזם שילדערט גען דעם ווייטיק פון אַ מוטער, וואָס האָט פאַרלאָרן אויף דער מלחמה איר איינציקן זון. עס פאַלט אַ שאַטן פון די פאַרגאַנגענע פּאַלקס-ליידן אויף דעם יונגן גליק פונעם וויסנשאַפטלעכן טוער פון דעם אַרכיוו ניאַמע וויינשטיין און זיין געליבטער ליזען. די טאַגביכער און די בריוו פון די פאַראורטיילטע צום אומקום אין די געטאַס און גאַז-קאַמערן, וועלכע ס'קומט אויס ניאַמען צו לייענען אין אַרכיוו, פאַרפּאָלגן אים טאַג און נאַכט.

אַ קרבן פון קאַטאַקליזם איז אויך דאָס ציגיינער-מיידל, קאַרמען, וועמענס לעבן די מלחמה האָט שוידערלעך פאַרקריפלט, געמאַכט פון איר "אַ קאַליע עפעלע, וואָס איז פּריציטיק אַראָפּגעריסן פונעם בוים...".

שילדערנדיק די דראַמאַטישע פּאָלגן פונעם קריג אויף דעם יונגן דור, הייבט גען אויף אַ וויכטיקע פּראָבלעם: צי דאַרף בכלל דער יונגער דור וויסן פון די מלחמה-גרוילן? און אפשר דאַרף מען אים וועגן זיי ניט דערמאַנען, זיי זאָלן אים ניט שטערן פולשטענדיק צו געניסן פון די פריידן פונעם היינטיקן טאַג? ליזע זאַגט צו ניאַמען:

"— מען דאַרף וועגן דעם ניט רעדן, מען דאַרף ניט טראַכטן וועגן די גרוילן. וואָס קומט אַרויס פון דעם?"

אַן ענלעכער וויכוח קומט פאַר צווישן פּאָלינען און לעבאַרן. פּאָלינע האַלט, אַז מען דאַרף פאַרגעסן די פאַרגאַנגענהייט. זי איז קעגן דעם, איר זון, וואָלאָדיע, זאָל וויסן דעם אמת, אַז לעוו באַריסאָוויטש איז ניט זיין פּאָטער, אַז זיין אמתער פּאָטער איז אומגעקומען אויפן פּראָנט. "קינדער — טענהט זי — דאַרפן ניט טראַגן אויף זיך די ליידן און די פיינען פון די עלטערן... קינדער דאַרפן וואַקסן גליקלעכע...". לעבאַר האַלט זיך, פאַרקערט, ביי דער מיינונג, אַז מען טאַר ניט פאַרגעסן די פאַרגאַנגענהייט, אַז די יוגנט דאַרף שטענדיק געדענקען די ליידן פון די עלטערן און גענוי וויסן, פאַר וואָס די עלטערן האָבן געקעמפט און פאַר וואָס זיי האָבן מקריב געווען דאָס לעבן.

גען גיט אָפּ גערעכט לעבאַרן, זיין ראַמאַן וואַרנט, אַז גאַרניט טאַר ניט פאַר-געסן ווערן. טאַקע צוליב דער צוקונפט דאַרפן די קינדער זיין באַהאַונט אין אַל-דאָס שוידערלעכן, וואָס עס האָט געבראַכט מיט זיך דער היטלעריזם, כדי זיי זאָלן זיין אויף דער וואַך און אַקטיוו קעמפן פאַר דעם, אַז דער דאָזיקער קאַשמאַר זאָל זיך קיין מאָל מער ניט איבערחורן.

דעם שרייבערס אומרו פאַר דעם צוקונפט לאַזט זיך שפירן אויך אין יענע שטעלן פונעם ראַמאַן, וואו ס'ווערט גערעדט וועגן וויסנשאַפטלעך-טעכנישן פּראָ-געס. גען ווייסט גוט, אַז דער געוואָלדיקער טעכנישער פאַרשריט פון דער מענטשהייט קען ברענגען אומקום און פאַרניכטונג, אויב די שלום-ליבנדיקע מענטשן וועלן ניט גענוג אַנטשיידן זיך ראַנגלען פאַר דעם פריידן. טאַקע אויף דעם

מאכט אויפמערקזאם לעוו באַריסאָוויטשן זיין ברודער, דער דאָקטאָר האַרי כאַנין, וואָס איז אַראָפּגעקומען פון אַמעריקע :

"פאַרשטייט ליבער ברודער, די ציוויליזאַציע וואַקסט, די וויסנשאַפט ביי אונדז און ביי אייך מאַכט גראַנדיעזע פאַרשריטן, מיר פירן דורך די קאָמפּליצירטע אַפּעראַציעס, אונדזערע, אייערע קאַרדיאָלאָגן, אַנקאָלאָגן טוען פיל אויף צו באַקעמפּן די שווערסטע קרענק! אָבער כ'פרעג דיך, וואָס איז דער אויפטו? איך האָב אין מיין קאָנטע אַרום הונדערט אַפּעראַציעס אויפן האַרצן. הונדערט מענטשן געראַטע-וועט פון אַ זיכערן טויט. דאָס איז אַ סך. אָבער אין פאַרלויף פון איין-און-אַיינציקער שעה קענען ווערן אומגעבראַכט מיליאָנען מענטשן... עס איז גענוג אַ קורצער באַפעל, אַז די ריזיקע טויט-סקלאַדן זאָלן ברייט צעעפענען זייער טויערן...".

דער ראַמאָן "אונדזערע צייטן" שטעלט מיט זיך פאַר אַ נייעם, העכערן שטאַפּל אין טוביה גענס שאַפּן.

אינעם נייעם זשאַנער האָבן זיך טיפּער אַנטפלעקט די וויכטיקסטע שטריכן פון זיין אייגנאַרטיקן טאַלאַנט און ס'האָבן זיך באַוווּזן נייע אייגנשאַפטן. דער ברייטער לייוונט האָט געבראַכט מיט זיך גרעסערע מאַסשאַבלעכקייט אין דער שילדערונג פון דער ווירקלעכקייט, אַ געשטיגענע אויפמערקזאָמקייט צו באַזונדערע דעטאַלן אין דער צייכענונג פון שטייגער-בילדער, פון טיפּן און געשטאַלטן. נאָך בולטער, ווי אין די פריערדיקע ווערק, האָט זיך דאָ אויפגעדעקט דעם שרייבערס גרויסע באַאַבאַכטונגס-פּעאַיקייט; עס פילט זיך ממש, אַז גאַרניט גייט ניט פאַרביי זיין דאַרשטיק אויג, אַלץ דאָס געזעענע בעט זיך אויף דער פען, ווערט פונעם קינסטלער אויפגעכאַפט און בילדעריש פיקסירט. עס האָט זיך שטאַרקער אַנטפלעקט דעם שרייבערס פּלאַסטישע קונסט, באַזונדערס אין זשאַנער און נאַטור-בילדער. עס האָט זיך פאַרברייטערט דער לאַנדשאַפטלעכער דיאַפּאָזאַן, אויב מען קען זיך אַזוי אויסדריקן. צו דעם געוויינלעכן פאַר אים אורבאַניסטישן גרויסשטאַטישן פּיזאַזש, וועלכער פאַרנעמט אויך דאָ אַ בכבודיק אַרט, איז צוגעקומען דאָס פאַרביקע, שטי-מונגספולע נאַטור-בילד, עס צויבערט דעם לייענער אי דער אונטערמאַסקווער וואַלד-פּיזאַזש, אי דער צאַרטער, פאַרהילטער אין ווינטער-שטילקייט פּיזאַזש פונעם נאָוואַסיבירסקער שטעטל פון די וויסנשאַפטלער, אין די אַנגעזאַפטער מיט הימל-בלוי און בלומען-דופט זומערדיקער פּיזאַזש פון די קאַרפּאַטן-בערג.

אמת, דער שרייבער ווערט צייטנווייז ווי פאַרשקלאַפט פון זיין אייגענער באַאַבאַכטונגס-קראַפט. אים איז צומאַל שווער זיך צו צוימען, עס פאַרפלייצט אים די פאַרצייכענונגס-סטיכע, מיט וועלכער אים קומט אויס אַריינצוטרטען אין אַ געראַנגל. פון טייל צו טייל וואַקסט זיין ווידערשטאַנדס-פּעאַיקייט לגבי דער דאָזיקער סטיכע, פונעם שלל זעאונגען און בילדער ווערט אויסגעוויילט דאָס וויכטיקסטע; דאָס געוויינלעכע און קליינלעכע ווערט אַפּגעוואַרפּן. אַזוי, צום ביישפּיל, זיינען אייניקע קאַפיטלען אין דעם ערשטן טייל (באַזונדערס דאָס קאַפיטל

"וואַסער" איבערגעלאָדן מיט אויספירלעכער באַשרייבונג פון שטייגערישע פרטים, אויך אין דעם צווייטן טייל טרעפן מיר נאָך וואוּניט-וואוּ אַן איבערפלוס פון דעטאַלן-פאַרצייכענונג (צום ביישפּיל, אין דער שילדערונג פונעם שטעטל פון די וויסנשאַפטלער). דערפאַר צייכנט זיך אויס דער דריטער טייל מיט זיין דינאַמישקייט, מיט דער געשאַפנטער האַנדלונג, וועלכע ווערט כמעט אין ערגעץ ניט איבערגעריסן דורך איבערפליסיקע צייכענונג פון איינצלהייטן (אפשר בלויז אינעם קאַפּיטל "אַז ניט באַשערט").

אויף וויפל אינעם נייעם ראַמאַן-זשאַנער האָט זיך פאַרברייטערט די געשטאַלטן-גאַלעריע, איז דאָ נאָך אַנשיילעכער גענס מייסטערשאַפט פון אינדיווידואַליזירן געשטאַלטן. אין ראַמאַן איז פאַראַן אַ רייכער טיפּאַזש. צוגלייך מיט ערשטראַנגיקע געשטאַלטן, זעען מיר אויך אַלע לעבן זיי, יעדער געשטאַלט איז אינדיווידואַל געצייכנט. דעם שרייבער געלינגט אויסצוטילן ביי יעדער אַ באַזונדערע, כאַראַקטעריטישע דעטאַל, וועלכע העלפט אויסדעקן דאָס אייגנטימלעכע אין זיין כאַראַקטער. לעבאַרס ראַמאַנטישקייט, צום ביישפּיל, זיין שטענדיק אומשוועבן אין די "העכערע ספּערן" ווערט אילוסטרירט מיט אַ דעטאַל, אין וועלכער ס'איז באַטאַנט זיין צעשטרייקט: "די ברילן, דעם בלאַקנאַט, די פען, דעם זייגער, די בלויע פאַפּקע — עפעס מוז ער פאַרגעסן"; "ער האַלט אַז אַ דריטל לעבן גייט ביי אים כּלל אַוועק אויף זוכן".

אַ פּיינע קינסטלערישע דעטאַל ווערט אויסגענוצט אין דער כאַראַקטעריסטיק פונעם זעלבסטצופרידענעם, אין זיך פאַרליבטן רייסקין און זיין דיפּלאַמאַטישער קונסט אויסצונעמען ביי מענטשן:

"ווען אַנאַטאָלי דאַנילאָוויטש קומט ערגעץ אַריין, האַלט ער דאָס היטל אַ פאַר איבעריקע וויילעס אויף קאָפּ, ער איילט זיך ניט עס אַראַפּצוכאַפּן, ס'איז אַ שיינ ווינטערדיק היטל פון העל ברוינעם אַנדאַטרע-פוטער, מיט אַ גרויסן פאַרנעמלעכן פון פאַרנט און מיט אויך אַזעלכע גרויסע 'אויערן', פאַרבונדענע אַרויפצו. עס פאַסט אים דאָס היטל צו זיין קיילעכיק פנים, באַזונדערס ווען דער פּראַסט רייבט אַן די באַקן. אַנאַטאָלי דאַנילאָוויטש ווייסט וועגן דעם".

אַ היפשע קינסטלערישע דערגרייכונג איז דאָס געשטאַלט פון מאַניקען. מיט גרויס וואַרעמקייט האָט דער שרייבער געמאַלט איר אין תּוך טראַגישע ליבע צו לעוו באַריסאָוויטשן, אַ ליבע, אין וועלכער ס'האַבן זיך אַרגאַניש צונויפגעשמאַלצן גרויסע פּרויען-ליידינשאַפט מיט שוועסטערלעכער צאַרטקייט און מוטערלעכער זאַרג לגבי דעם "גרויסן קינד". גען רעדט גאַר ווייניק פון מאַניקעס ליבע, ער צווינגט אַבער אונדז זי צו דערשפּירן אין יעדער טראַט אירן, אין יעדער שטריך אויף איר געזיכט.

פּיין אינדיווידואַליזירט זיינען אפילו די דריטראַנגיקע געשטאַלטן. צום ביישפּיל, די גרופע וויסנשאַפטלער, לעבאַרס מיטאַרבעטער אין דער לאַבאָראַטאָריע. יעדער

פון זיי האָט זיין כאַראַקטער, זיינע שוואַכקייטן, זיין לעבנס־פּילאָסאָפּיע, מען קען אפילו זאָגן, זיין סטיל, זיין אופן זיך אויסצודריקן, אין וועלכן ס'ווייזט זיך אַרויס זיין נאַציאָנאַלער כאַראַקטער, זיין אינדיווידוואַליטעט.

די פאַרטיפּערונג פון דער פּסיכאָלאָגישער שילדערונג גייט אינעם ראַמאָן באַנאַנד מיט אַ נייער אייגנשאַפט, וואָס האָט זיך אַנטפלעקט אין גענס טאַלאַנט — דאָס איז די נטיה צו דראַמאַטיש־געשפּאַנטע סיטואַציעס, אָן אייגנשאַפט, וואָס אַנטהאַלט אין זיך גרויסע מעגלעכקייטן פאַר דעם ווייטערדיקער אַנטוויקלונג פון זיין שאַפן.

טוביה גענס ראַמאָן "אונדזערע צייטן" שטעלט מיט זיך פאַר, אָן שום ספק, אַ וויכטיקע דערשיינונג אין אונדזער היינטיקער יידישער סאָוועטישער פּראָזע.

דער שעפּערישער וועג פון אַ קריטיקער

(י. נוסיןאון)

1.

די יידישע ליטעראַטור פון נאָך דער אַקטאַבער־צייט האָט געשאַפן אַ נייע, עכט־וויסנשאַפֿטלעכע קריטיק, וועלכע האָט טיף און אַלוייטיק באַהאַנדלט די וויכטיקסטע פּראָבלעמען פונעם סאָוועטישן פּעריאָד פון דער ליטעראַטור און ממש געמאַכט אַן איבערקערעניש אינעם צוגאַנג צו די ווערק און שרייבער פון דער פאַרגאַנגענהייט. צווישן דער גלענצנדער פּלעיַאָדע הויך־טאַלאַנטירטע קריטיקער און ליטעראַטור־היסטאָריקער פאַרנעמט אַן אַנגעזעען אַרט יצחק נוסיןאון.

געבוירן אין טשערניכאָו, וואָלינער גובערניע, אין 1889, האָט י. נוסיןאון שוין צו 15 יאָר זיך אַנגעשלאָסן אין דער רעוואָלוציאָנערער באַוועגונג אויף דער אוקראַינע. אין דער רעאַקציע־צייט נאָך דער רעוואָלוציע פון 1905 איז אים אויס־געקומען עמיגרירן אין דער שווייץ, וואו ער איז אין אַ רעזולטאַט פון אַ שווערער קראַנקייט עטלעכע יאָר געווען צוגעשמידט צום בעט אין איינעם פון די דאָרטיקע סאַנאַטאָריעס. דאָ האָט דער יונגער עמיגראַנט זיך אַריינגעטאַן אין שטודיום פון ליטעראַטור, קונסט און פּילאָסאָפּיע. קען זיין, נעמט איר אָנהייב די קאָלאָסאַלע ערודיציע מיט וועלכער ס'האָט זיך אויסגעצייכנט דער קומענדיקער ליטעראַטור־פאַרשער (גרינטלעכע באַהערשונג פון אַ ריי אויסלענדישע שפּראַכן, טיפע באַ־האַונטקייט אין דער געשיכטע פון דער יידישער, מערב־איראָפּעאישער און רוסישער ליטעראַטור און קונסט, אין דער געשיכטע פון פּילאָסאָפּיע אין דער מאַרקסיסטיש־לענינישער קענטעניש).

אומגעקערט האָט זיך י. נוסיןאון קיין רוסלאַנד באַלד נאָך דער פעברואַר־רעוואָלוציע. אין 1919 איז ער אַריינגעטראָטן אין דער קאָמוניסטישער פאַרטיי. פון דעמאָלט אָן האָט ער זיך אין גאַנצן אָפּגעגעבן דער ליטעראַרישער, געזעלשאַפֿט־לעכער, וויסנשאַפֿטלעכער און פּעדאַגאָגישער אַרבעט. אין 1924 האָט ער פאַרענדיקט דעם "ראַניאָן" (רוסישער אַסאַציאַציע פון וויסנשאַפֿטלעך־פאַרשערישע אינסטיטוטן פאַר געזעלשאַפֿטלעכע וויסנשאַפֿטן) און דערפאַלגרייך פאַרטיידיקט די דיסערטאַציע אויף דער טעמע "די פּראָבלעם פון היסטאָרישן ראַמאָן". אין סוף פון די צוואַנציקער יאָרן איז ער געווען טעטיק אַלס ווירקלעכער מיטגליד פון "ליאַ" (אינסטיטוט פאַר ליטעראַטור־קענטעניש און שפּראַך ביי דער קאָמוניסטישער אַקאַדעמיע), שפּעטער —

אלס פראפעסאר פון מערב־ליטעראטור אין אינסטיטוט פון רויטער פראפעסור, אלס פראפעסאר פון געשיכטע פון יידישער און מערב־איראפעאישער ליטעראטור אין מאסקווער מלוכישן פעדאגאגישן אינסטיטוט, וואו ער איז א צייט געווען פארוואלטער פון דער קאטעדע פון געשיכטע פון דער מערב־איראפעאישער ליטעראטור.

אין די צוואנציקער יארן צעוויקלט זיך ברייט י. נויטנאווס ליטעראריש־קריטישע און רעדאקטארישע טעטיקייט. ער דרוקט זיך אין דער קיעווער "פאלקס־צייטונג" (שפעטער אין "דער קאמוניסטישער פאן"), אין דעם מאסקווער "עמעס", אין זשורנאל "די רויטע וועלט" א"ג. צוזאמען מיט א. אויסלענדערן און ד. האפשטיינען גרינדעט ער און רעדאקטירט די ביכער־סעריע "ליריק". אין די דרייסיקער יארן, צוזאמען מיט א. גורשטיינען און מ. ווינערן רעדאקטירט ער די אקאדעמישע אויסגאבע פון מענדעלעס ווערק.

אין דער צייט פון דער גרויסער פאטערלענדישער מלחמה גיט אפ י. נויטנאווס אלע זיינע כוחות דעם קאמף קעגן פאשיזם, ער פירט א גרויסע פראפאגאנדיסטישע טעטיקייט, שרייבט סיסטעמאטיש ארטיקלען פאר דער סאוויוניפארמבירא. י. נויטנאווס לעבן האט זיך טראגיש איבערגעריסן אין 1950.

2.

וועגן דעם ברייטן שעפערישן דיאפאזאן פון יצחק נויטנאוון אלץ קריטיקער און פארשער זאגן עדות די ביו גאר פארשידענע טעמעס, פראבלעמען, שרייבער, ווערק, וועגן וועלכע ער האט געשריבן. ביי אים זיינען דא ארבעטן איבער פראגן פון קונסט־טעאריע און עסטעטיק (צום ביישפיל — "פראגן פון ליטעראטור־קענטעניש", "פראבלעמען פון דער פראלעטארישער ליטעראטור", "פראבלעם פון פאזיטיווע געשטאלטן אין דער ליטעראטור" א"ג); א ריי ארבעטן וועגן מערב־איראפעישע שרייבער (סערוואנטעס, שעקספיר, מאליערא, געטע, ביראן, הוגא, נאדיע, דיקענס, סטענדאל, מערימע, פרוסט, ראלאן, בארביס א"ג); וועגן דער רוסישער קלאסישער ליטעראטור (פושקין, טאלסטאיי, טשעכאו, גארקי); וועגן סאווועטישע רוסישע שרייבער (לעאנאו, פאסטערנאק, גארבאטאו א"ג). וועגן די יידיש־קלאסיקער, וועגן סאווועטישע יידישע שרייבער, וועגן מאסקווער מלוכישן יידישן טעאטער א"ג.

י. נויטנאווי איז אויסגעקומען צוזאמען מיט אנדערע קריטיקער מארקסיסטן, אריינטרעטן אין הייסע און דויערנדיקע שטרייטן מיט א ריי בורזשוואזע ליטעראטור־היסטאריקער, באקעמפן דעקאדענטישע, מאדערניסטישע, פארמאליסטישע און אנדערע עסטעטישע טעאריעס.

זיין ליטעראריש־קריטישע טעטיקייט האט י. נויטנאווי צעוויקלט אין דער צייט פון "מיליטערישן קאמוניזם", פון פארשארפטן קלאסן־קאמף, ווען ס'איז באזונדערס

ליטעראַרישע עסייען

נייטיק געווען צו באַקעמפן יעדן פרוו פון אַנטי-געזעלשאַפֿטלעכער טראַקטירונג פון דער ליטעראַטור און קונסט. די אַנגעגליטע, קריגערישע אַטמאָספֿער האָט געצוואונגען דעם קריטיקער אין זיינע אַרבעטן שטעלן דעם טראַפּ הויפטזאַכלעך אויף דער קלאַסן-טענדענץ אינעם אידעאליש-קינסטלערישן אינהאַלט פון די ליטע-ראַרישע ווערק. די באַזונדערע אַקצענטירונג פונעם סאַציאַל-געזעלשאַפֿטלעכן מהות אינעם אַנאַליז פון ליטעראַרישע ווערק, די ניט-גענוגנדיקע אויפמערקזאַמקייט צו דער עסטעטישער ספּעציפיק פון דער ליטעראַטור האָט ניט זעלטן געבראַכט צו פאַראיינפאַכונגען, צומאַל צו וואלגאַריזאַטאַרישער אויסטייטשונג פון די ליטע-ראַטור-פּראַצעסן.

מען דאַרף ניט פאַרגעסן אַז י' נוסיןאָוו, וועמען ס'איז אויסגעקומען צוזאַמען מיט אייניקע אַנדערע קריטיקער צו לייגן די ערשטע שטיינער צום נייעם בנין פון דער יידישער מאַרקסיסטישער ליטעראַטור-וויסנשאַפֿט, האָט אַפט געהאַט צו טאָן ממש מיט ליטעראַריש-עסטעטישער רוי'ערד. עס איז אויסגעקומען שטעלן און לייזן פּראַבלעמען, וועלכע זיינען נאָך געווען ווייניק אויסגעקלאַרט. דאָס אַליץ האָט געפאַדערט דרייסקייט, אַנטישיידנקייט, אַפּעראַטיווקייט. אין אַזוינע באַדינגונגען זיינען אָבער אומפאַרמיידלעך געווען שטרויכלונגען. אין י. נוסיןאָווס אַרבעטן פון יענער הייסער צייט קען מען טרעפן אייליק אַרויסגעזאַגטע השערות, ניט אין דער מאַס קאַטעגאָרישע פאַרמולירונגען, אַזעלכע באַהויפטונגען און אויספירן וועלכע האָבן זיך שפּעטער אַרויסגעוויזן ווי ניט קיין גערעכטע. אַזוי, צום ביישפּיל, האָט די ליטעראַרישע פּראַקטיק באַוויזן אַלס ניט-באַרעכטיקט י. נוסיןאָווס פּראַגנאַז וועגן דעם, אַז דער פּראַלעטאַרישער ליטעראַטור איז פּרעמד דער ראַמאַנטיזם אַלס קינסטלערישער מעטאָד.

דער קריטיקער האָט שפּעטער איבערגעקוקט אייניקע זיינע פּריערדיקע אַנ-שוואַונגען. ער האָט זיך מיט דער צייט באַפּרייט פון וואלגאַריזאַטאַרישע טענדענצן, פון שאַבלאַן-דאַגמעס. וועגן דעם זאָגט עדות די איבערוועגנדיקע מערהייט פון זיינע אַרבעטן, וועלכע זיינען אַנגעשריבן אין דער צווייטער העלפט פון די דרייסיקער און אין די פּערציקער יאָרן. ווען מען טוט, צום ביישפּיל, אַ פאַרגלייך אַזוינע שפּעטערדיקע אַרבעטן פון י. נוסיןאָוו, ווי די ברייט-באַקאַנטע סעריע פאַרשונוגען אונטערן אַלגעמיינעם טיטל "דורותדיקע געשטאַלטן" אָדער דער פּרעכטיקער אַרבעט וועגן שעקספּירס "אַנטאָני און קלעאַפּאַטרע" און וועגן פּושקיןס "עגיפּטישע נעכט", ווי אויך די גלענצנדע סעריע אַרטיקלען וועגן מאַסקווער מלוכישן יידישן טעאַטער — וואו מען פאַרגלייכט זיי מיט אייניקע פּריע אַרבעטן פון די צוואַנציקער יאָרן, זעט מען באַשימפּערלעך, ווי אויסגעוואַקסן עס איז דער אינטערעס פונעם פאַרשער צו דער עסטעטישער זייט פון ליטעראַטור און קונסט, ווי עמאַציאָנעל-פאַרביקער עס איז געוואָרן זיין שעפּערישע פּאַליטרע, שטייפּער, געשליפּענער זיין סטיל, בילדעריש-רייכער און צוגענגלעכער זיין שפּראַך.

3

באַזונדערס גרויסע פּאַרדינסטן האָט י. נוסיןאָוו אין געביט פון דער יידישער ליטעראַטור-פּאַרשונג.

אין שיינ פון די לענינישע אַנזויזונגען וועגן דער באַציאונג צו דער קולטור-ירושא האָט נוסיןאָוו פיל אַכט אָפּגעגעבן אונדזער קלאַסישער "מסורה". אין זיינע אַרבעטן, ווי אויך אין די אוניווערסיטעט-קורסן, וועלכע ער האָט געלייענט, האָט ער פּאַנאָדער-געאַרבעט אַ נייע סיסטעם פון דער געשיכטע פון דער יידישער ליטעראַטור. צוזאַמען מיט אייניקע אַנדערע גרונטלייגער פון דער מאַרקסיסטיש-לענינישער יידישער ליטעראַטור-וויסנשאַפט האָט ער פעסטגעשטעלט, אַז די ליטע-ראַטור אין יידיש הייבט זיך ניט אָן מיט מענדעלען, איר יחוס-בריוו קומט פון פריער. "מענדעלע אַז ניט דער אָנהייב פון דער נייער יידישער ליטעראַטור, ער איז דער אָנהייב פון איר קלאַסיק" — האָט קאַנסטאַטירט דער פּאַרשער, אַפּשאַצנדיק די ראַלע פון די אָנפאַנגער פון דער יידישער ליטעראַטור, אַזוינע ווי אַקסענפעלד און עטינגער, האָט י. נוסיןאָוו באַזונדערס באַטאָנט דעם אויבן אָן, וואָס מענדעלע האָט פּאַרנומען אין דער אַנטוויקלונג פון דער קלאַסישער יידישער ליטעראַטור: "מענדעלעס געשטאַלטן און אידייען האָט צוגעגרייט די גאַנצע אויפקלערערישע ליטעראַטור, פון אייכלען און וואָלפּוזאַנען ביז אַקסענפעלדן, עטינגערן, דיקן און גאַטלאַבערן. אָבער וואָס פּאַראַ באַטייט יעדערער פון די פּאַרגייער מענדעלעס האָבן פאַר דער געשיכטע פון דער יידישער ליטעראַטור ... פאַר דעם זיג פון דעם נייעם בירגערלעכן וועלט-באַנעם אין דער יידישער סביבה, פאַר דער צוגרייטונג פון מענדעלעס געשטאַלטן און אידייען — וועט אויף שטענדיק בלייבן דער הויפט-אונטערשייד צווישן די אַלעמען און מענדעלען. מענדעלע האָט די דאָזיקע געשטאַלטן געבראַכט צו סינטעטישער פּאַראַלגעמיינערונג, צו פּאַרסך-הכלטע טיפּשיקייט, ער האָט די דאָזיקע אידייען דערהויבן צו יענער סאַציאַלער מדרגה, ווען זיי האָבן אַביעקטיוו איבערגעוואַקסן דעם לכתחילהדיקן אַנטיפעאַדאַלן באַטייט און זיינען געוואָרן דער אָנהייב פון אַנטיבורזשאַוער קריטיק אין דער ליטעראַטור".¹

די דאָזיקע און אַנדערע באַהויפטונגען זיינען אין אַ גרעסערן מאָס געוואָרן ריכט-ליניעס פאַר דער ווייטערדיקער מאַרקסיסטישער מענדעלע-פּאַרשונג, וואָס האָט געשטרעבט צו באַטראַכטן מענדעלעס שאַפונג אין שיינ פון דער ליטעראַרישער טראַדיציע.

מענדעלען איז געווידמעט איינע פון י. נוסיןאָווס פריע אַרבעטן "פון בוך צו בוך" (1928). שוין אין אַט דער אַרבעט האָט זיך בולט אַריוסגעוויזן די כאַראַקטעריסטישע פאַר נוסיןאָוו אַלס פּאַרשער געוויסנשאַפטליכע און וויסנשאַפט-לעכע סקרופּולעזקייט ביים אַנאַליזירן ליטעראַרישע דערשיינונגען. דעם וויסנ-שאַפטלער האָט ניט אָפּגעשראַקן די נייטיקע ביי אַזאַ מין פּאַרשונג "שוואַרצע אַרבעט". ער האָט אונטערגענומען דעם גראַנדיעזן שטודיום פון מענדעלעס טעקסטן,

פון אלע וואַריאַנטן פון זיינע ווערק, וועלכע ער האָט נאָכגעפּאַלגט שורה נאָך שורה, וואַרט נאָך וואַרט. אויפן סמך פון די פּאַרגלייכונגען צווישן איין וואַריאַנט און דעם צווייטן האָט ער אָנגעצייכנט אַ קלאַר בילד פון דעם, ווי אין פּאַרבינדונג מיט דער עוואָלוציע פונעם שרייבערס וועלט־אַנשוואַונג, ווען ער האָט, באַרייכערנדיק זיך מיט לעבנס־דערפּאַרונג טיפּער באַנומען די טענדענצן פון דער געוועלשאַפטלעכער אַנטוויקלונג — האָבן זיך געענדערט זיינע ווערק, באַקומען אַ נייע אידעאישע אַנלאַדונג, דעראַבערט נייע קינסטלערישע פּאַרבן און ניואַנסן. דערביי איז גאַרניט ניט אַרויסגעלאָזט געוואָרן פון אויג — יעדער ענדערונג, אַפילו אינעם טיטל, אין דער ווידמונג, אין דער הקדמה, אין דער קאַפיטלעך־פּאַרטיילונג און אינעם טעקסט, איז פונעם פּאַרשער פּיקסירט געוואָרן, באַהאַנדלט און אויסגענוצט געוואָרן פּאַר וויכטיקע פּאַראַלגעמיינערונגען און אויספירן.

די אַרבעט "פון בוך צו בוך" שטעלט מיט זיך פּאַר ניט נאָר אַ באַדייטנדיקן צושטייער פּאַר דער מענדעלע־פּאַרשונג, זי איז אויך אַ מוסטער פון אַן ערנסטער וויסנשאַפטלעכער טעקסטאָלאָגישער אַרבעט, פּאַרביי וועלכער עס קען ניט דורכ־גייען יעדער איינער, ווער עס וויל זיך באַשעפטיקן מיט וואַריאַנטן־פּאַרשונג.

איין טייל פון דער אַרבעט האָט באַקומען אַ ווייטערדיקע אַנטוויקלונג אין דער פּאַרעדע צום 5טן באַנד פון דער אַקאַדעמישער אויסגאַבע פון מענדעלעס ווערק (1937). די דאָזיקע פּאַרעדע איז בלייבס פּאַר איינע פון די באַדייטנדיקסטע אַרבעטן וועגן מענדעלעס "ווינטשפינגערל". י. נויסנאָו גיט דאָ אַ גרונטלעכן אַנאַליז פון די דריי רעדאַקציעס פונעם "ווינטשפינגערל" און באַווייזט ווי עס האָט זיך "אין דער עוואָלוציע פונעם ווערק — פון 1866 ביז 1911 — אויסגעדריקט מענדעלעס אידעאישע און קינסטלערישע עוואָלוציע פּאַר די פּאַרלאַפענע העכער 40 יאָר". דער קריטיקער אילוסטרירט מיט קאָנקרעטע ביישפּילן, ווי עס האָט זיך אויס־געברייטערט מענדעלעס קריטיק, וועלכע איז אין לעצטן וואַריאַנט איבערגעוואַקסן אין אַ שאַרפן אָנגריף אויף "דער פּאַליטישער סיסטעם פון דער צאָרישער זעלבסט־הערשונג", ווי עס האָט זיך געענדערט מענדעלעס באַציאָונג צו דער השכלה און צו די נייע קאַפיטאַליסטישע פּאַרהעלטענישן, אין וועלכע ער האָט דערזען אַ נייעם "עמק הבכא", אַ נייעם "טאַל פון טרערן".

אַ גרויסן אינטערעס האָט י. נויסנאָו אַרויסגעוויזן צו מענדעלעס ווערק "מסעות בנימין השלישי". אין אַ ריי אַרבעטן האָט ער גענוי באַטראַכט דאָס געשטאַלט פון בנימין השלישי, וועמען ער האָט מיט רעכט איינגעשלאָסן אין דער גאַלעריע פון די "דורותדיקע געשטאַלטן" אַלס אַ יידישן וואַריאַנט פון דאָן קיכאַט. אין דער פּאַרעדע צו "מסעות בנימין השלישי" (1930) האָט נויסנאָו אויפּגעדעקט דעם סאַציאַל־היסטאָרישן תוך פון אַזוינע געשטאַלטן ווי דאָן קיכאַט און בנימין השלישי. דערביי האָט ער ריכטיק אָנגעוויזן אויף דעם חילוק צווישן סערוואַנטעסעס באַציאָונג צו דאָן קיכאַט און מענדעלעס באַציאָונג צו בנימינען: "סערוואַנטעס

קומט צום סוף צו דערהייבן דאָן קיכאַטן, ער שטאַרבט ווי אַ גוטער קריסט, ווי אַ מענטש אַ חכם. מענדעלע וועט ברענגען צום סוף בנימינען צו דער מדרגה, אַז קיינער דאַרף אים ניט. אפילו דער גענעראַל מאַכט צום אַפּיצער: 'דאָ פעלט אַ קלעפּקע'. אַט אין דעם אַנטשיידענעם אַפּזאָגן זיך פון ליריזם בנוגע פאַרגאַנענהייט איז געווען מענדעלעס אידעאָלאָגישע פאַרשאַרפטקייט פון אַ קעמפּער, אַ דעמאָ-קראַטישן משכיל².

אויך צו די אַנדערע צוויי גרויסע אונדזערע קלאַסיקער האָט י. נויסנאַוו אַרויסגעוויזן אינטערעס. ער שרייבט וועגן "שלום-עליכמס אָנהייב אין יידישעס-בלאַט" ("רויטע וועלט", 1926), שרייבט אַ פאַררעדע צו שלום-עליכמס "יידישע ראַמאַנען" (1929). צו שלום-עליכמס שאַפן קערט זיך נויסנאַוו אום ניט איינמאַל אין די דרייסיקער-פּערציקער יאָרן.

אייניקע פון י. נויסנאַווס אַרבעטן געווידמעט שלום-עליכמס שאַפן, זיינען ניט פריי פון פאַריינפאַכונגען. ווי באַוואוסט האָט י. נויסנאַוו זיך אַ לאַנגע צייט אינטערעסירט מיטן סאַציאַל-היסטאָרישן גענעסיס פון הומאַר. אין זיינע אַרבעטן אויף דער דאָזיקער טעמע זיינען דאָ פיל אינטערעסאַנטע באַאָבאַכטונגען און ווייטגייענדיקע אויספירן. אָבער ס'זיינען דאָ אויך פעלערהאַפטע, ניט באַגרינדעטע הנחות. אַזוי למשל, אַרויסגייענדיק פונעם טעזיס, אַז דער הומאַר איז בדרך-כלל אייגנטימלעך יענע שיכטן, וואָס זיינען "סאַציאַל-מאַכטלאָז", האָט י. נויסנאַוו באַהויפטעט, אַז ווייל דער הומאַר איז "לויט דעם תּוֹך זיינעם אַ פּשרה-מאַכערישער, אַ הומאַניסטיש-קלאַנגדיקע מעטאָד", קען ער ניט דינען דער פּראַלעטאַרישער ליטעראַטור אויף אויסלאַכן די שוואַכקייטן פון די סאַציאַלע אילוזיעס ביי אונדזער קליינבירגערטום, כדי איבערדערציען עס... דער פּראַלעטאַריאַט ווירקט ניט מיט 'לאַכן דורך טרערן' נאָר מיט סאַרקאָזם און סאַטירע³. אַזאַ מין לאַגיק האָט געמוזט ברענגען צום פאַרמינערן די ראַלע פון שלום-עליכמס ירושה פאַר דער נייער סאָוועטישער יידישער ליטעראַטור.

ניט געקוקט אויף אייניקע וואולגאַר-סאַציאַלאָגישע פאַריינפאַכונגען, פון וועלכע דער קריטיקער האָט זיך, אגב, שפּעטער אַפּגעזאָגט, איז זיין בייטראַג אין דער שלום-עליכמס-פאַרשונג געווען אַ באַדייטנדיקער.

אין דער פאַררעדע צו שלום-עליכמס "מעשיות און געשיכטעס" (1930) האָט י. נויסנאַוו באַטאָנט שלום-עליכמס "געזונטן רעאַליזם, וואָס האָט געשטאַמט פון זיין טיפּער דעמאָקראַטישקייט, פון זיין פּאַלקס-אַרגאַניק". ער האָט דאָ געגעבן אַ ריי טיפּע כאַראַקטעריסטיקעס, וועלכע רופן אַרויס באַוואונדערונג מיט דער לאַפּי-דאַרישקייט פון אויסדרוק און כמעט-אַפּאַריסטישער געשליפּנקייט פון יעדן זאַץ. לויט דער רייכקייט פון סאַציאַל-פּילאָסאָפּישע אַסאַציאַציעס, לויט דער טרעפלעכ-קייט פון די פאַראַלגעמיינערונגען זיינען אייניקע פון אַט די כאַראַקטעריסטיקעס

ממש אַ געווינס פאַר דער ליטעראַטור־וויסנשאַפט. אַט, צום ביישפּיל, וועגן "מאַטל פייסי דעם חונס":

"אין אַ צייט ווען ביאַליק האָט באַזונגען 'ידישע קינדערלעך' פאַר זייערע 'דאַרע פיסעלעך', פאַר זייערע 'פאַרטראַכטע אייגעלעך', האָט שלום־עליכם זיך געשטעלט אַ דורותדיקן קינסטלערישן דענקמאַל דורך דעם, וואָס ער האָט קינסטלע־ריש באַפרייט דאָס יידישע קינד פון רחמנות און פאַרזאָרגטקייט.

די סימבאָלישע באַדייטונג פון מאַטלס ווערטער 'מיר איז גוט, איך בין אַ יתום' באַשטייט טאַקע אין דעם, וואָס מאַטל איז געבליבן אַ יתום נאָך דעם יידישן מיטלאַלטער, ער איז אויסגעלייזט געוואָרן פון דער כנסת־ישראל השגחה. פון דאַנעט שטאַמט די פרייד, וואָס שטראַמט פון אים... 'מאַטל פייסיס' איז די באַגעגעניש פון קינד מיט דער נייער וועלט...".⁴

רעדנדיק וועגן אַזוינע געשטאַלטן, ווי טוביה דער מילכיקער, מנחם־מענדל, מאַטל פייסעס, דערקלערט י. נויסבאָו מיט רעכט, אַז דורך "דער קינסטלערישן בלוט און פלייש, מיט וועלכע זיי זיינען אַנגעפילט, ווערן זיי פון סאַציאַלע געשטאַלטן פאַרוואַנדלט אין פּסיכאָלאָגישע באַגריפן, און אַלס אַזעלכע וועלן זיי לעבן דאָן, ווען די סאַציאַלע ווירקלעכקייט, וואָס האָט זיי אַרויסגערופן, וועט שוין לאַנג זיין אַ פאַרגעסן בלעטל געשיכטע".⁵

ליידער, איז אויך די דאָזיקע אַרבעט ניט פריי פון איבערפלייצונגען. אַזוי ווערט, צום ביישפּיל, טוביהס געשטאַלט, וואָס באַקומט אין אַלגעמיין אַן אינ־טערעסאַנטע און טיפע אַפּשאַצונג, צוגעשריבן אַ מין פאַרקערפערונג פון "פינטעלע ייד־אויסדערוויילטקייט" פון "אייביק יידישקייט־אַפטימיום". צו פיל ווערט אין דער כאַראַקטעריסטיק פון טוביהן אַקצענטרירט זיין הכּנעהדיקייט, "אונטערטעניקייט צו דער פאַר אים אומפאַרשטענדלעכער גאַטס גערעכטקייט".

עס קלינגט פאַלש דער שלום־טעזיס פון דער פאַררעדע: "אַלע זיינען ווערק, בתּוכם — אַלע זיינע נאָוועלן, זיינען געווען דורכגעדרונגען מיט זיינע אידייען פון סאַציאַלן הומאַניזם, פון זיין עמך־דעמאָקראַטיזם, מיט דער אידעע פון אייביק יידישקייט־אַפטימיום. זיין אַפטימיום איז אין דעם, וואָס ער ווייסט און באַגרייפט, וואָס עס קומט אום כּתּרילעווקע, עס גייט אונטער דער פּריערדיקער שטייגער, עס בייטן זיך די סאַציאַלע פאַרמען, עס קומט אָבער, לויט זיין דעה, ניט אום טוביה, עס קומט ניט אום מאַטל, וועלכע זיינען פאַר אים די קינסטלערישע פאַרקערפערונג פון אייביק־יידישקייט אַלס אויסדרוק פון אייביק־מענטשלעכקן.

אין דעם אַנטפלעקט זיך שלום־עליכם ווי אַ קינסטלערישער אידעאָלאָג פון קליינבירגערטום, אַלס קינסטלערישער אַפּאַלאַגעט פון "פינטעלע־ייד־אויסדער־וויילטקייט".⁶

פיל טיפער און אַלזייטיקער ווערט באַטראַכט דאָס טוביה־געשטאַלט און אויפגעדעקט דער אידעאָיש־קינסטלערישער מהות פון "טוביה דעם מילכיקן" אין

י. נוסיןאָוס אייניקע שפעטערדיקע אַרבעטן, באַזונדערס אין די אַרטיקלען וועגן מאַסקווער מלוכישן יידישן טעאַטער.

די דאָזיקע אַרבעטן, וועלכע געהערן צו די בעסטע פאַרשווגען פונעם קריטיקער, זיינען אינטערעסאַנט ניט נאָר מיט זייער פיינעם און ראַפּינירטן אַנאַליז פון אַ ריי ספעקטאַקלען פון גאַסעט — זיי זיינען פון אַ גרויסער ווערט אויך פאַר דער יידישער ליטעראַטור־פאַרשווג.

”טוביה דעם מילכיקן” האָט י. נוסיןאָו איצט דערזען אין אַ נייער שיין. דאָס טוביה־געשטאַלט, אַזאַ ווי עס איז געווען קינסטלעריש אינטערפּרעטירט דורך מיכאַעלסן און אַזאַ ווי עס איז איצט דערשינען פאַרן פאַרשער פונעם טעקסט גופא, איז אַנטשטאַנען פאַר דעם ליינער אין גאָר אַ נייעם לבוש, ווי אויפּסניי געבוירן. עס איז צוגעקומען אַ שלל נייע פּרישע געדאַנקען.

אַט ווי י. נוסיןאָו רעזומירט איצט דעם תּוך פון ”טוביה דעם מילכיקן”:
”אין וואָס איז טוביהס טראַגזיזם? אין דעם פאַטאַלן קאַנפּליקט צווישן דורות־דיקן הומאַניזם פון פּאַלקסמענטש מיט דער נייער קאַפּיטאַליסטישער ווירקלעכקייט, וואָס איז אין איר עצם אַזוי אַנטהויהומאַניסטיש. דער טראַגזיזם פון טוביהן איז אין דעם צוזאַמענשטויס פונעם אַלטן פּאַליקישן פּאַסיוון הומאַניזם, וואָס איז אַזוי מאַכטלאָז בייצוקומען דעם קאַפּיטאַליסטישן שוידער, מיט דעם נייעם אַקטיוון, סאַציאַלן הומאַניזם, וואָס אין קאַמף פאַר זיין זיג לאָזן זיך צווישן די ערשטע טוביהס טעכטער... טוביה דערמאַנט ניט איין מאַל איובן אין זיינע נסיונות. נאָר ס׳קומט צו אַ נייער מאַמענט. פון אַפּגעבן גאַט דאָס גערעכט — קומט טוביהן אַפּגעבן דאָס גערעכט זיינע טעכטער און צו באַגייטיקן זייערן, באַזונדערס האַדלס, נייעם וועג. טוביהס לעבנס־קראַפט איז אין זיין אומגעהייערער פּעאיקייט אַריבער־שפּאַנען דעם נעכטן און אַננעמען די וועגן, וואָס עס לייגן דורך די ׳היינטיקע קינדער׳.”

נאָך אַלע נסיונות און פּלאַגן ענטפּערט טוביה אויף דער ׳וועלטס אַלטער קושיא׳ מיט טיפּן גלויבן אין מענטשלעכן שעפּער־שן אינטעלעקט, אין מוטיקן מענטשלעכן ווילן, אין אומשטערבלעכקייט פון פּאַלק און אין זיין ווייטערדיקן וועג”.

דאָס איז אַ נייער, טיפּערער צוגאַנג צו דער טוביה־געשטאַלט, וועלכער עפנט נייע האַריוואַנטן פאַר דער שלום־עליכם־פאַרשווג.

אייניקע געדאַנקען פון דער דאָזיקער אַרבעט האָבן געפונען זייער פאַרטיפּע־רונג און דעטאַליזירונג אינעם אַרטיקל ׳שלום־עליכם׳ וואָס איז געווען אַנגעשריבן צום 80טן געבורטסטאָג פונעם גרויסן פּאַלקס־שרייבער. דאָס איז איינע פון נוסיןאָוס בעסטע אַרבעטן וועגן שלום־עליכמען. דעם פאַרשער האָט זיך איינ־געגעבן אַנצייכענען אַ קלאַר, טיף בילד פונעם לעבנס־וועג און פון דעם שאַפּן פונעם קלאַסיקער פון דער יידישער ליטעראַטור. י. נוסיןאָו קלערט דאָ אויף דעם

אלמענטשלעכן באדייט פון שלום-עליכמס שאפן, פון זיין געשטאלטן-וועלט, פון זיין אידיען-גאנג :

”דאס געשטאלט פון מנחם-מענדלען און אויך אנדערע, אים קרובע שלום-עליכם-געשטאלטן, זיינען ארויסגעוואקסן פון דער פאר-אקטאבערישער יידישער ווירקלעכקייט און האבן פארקערפערט אין זיך פארשידענע זייטן פון יענער ווירקלעכקייט. אבער זייער רעאליזם, די פולקייט און טיפקייט, מיט וועלכע ס'איז אין זיי אויסגעדריקט דער טרויעריקער גורל פונעם יידישן 'קליינעם מענטשן', האבן פארוואנדלט די דאזיקע געשטאלטן, וואס פארמאגן א וועלט-באדייטונג. אין זיי איז אנטהאלטן דער דראמאטיזם ניט נאר פונעם 'לופט-מענטש' פונעם יידישן שטעטל אין דעם אלטן צארישן תחום-המושב... אין אים האט באקומען זיין אייגנארטיקן אויסדרוק דער קראך פון די אילויעס ביים 'קליינעם מענטשן'”⁸.

גרויס איז געווען דער אינטערעס פון י. נוסיןאון אויך צו י. ל. פרצעס שאפונג. ער האט אנגעשריבן פרצעס ביאגראפיע, וואס איז דערשינען אינעם בוך ”געקליבענע ווערק פון י. ל. פריץ” (1925), צוזאמען מיט זיין פאררעדע ”די הויפט-קוואלן פון פרצעס שאפן”. אין איינקלאנג מיט מ. ליטוואקאון האט י. נוסיןאון קאנסטאטירט אין זיין פאררעדע, אז ”ביים איבערשאצן די גרויסע דערשיינונגען פון דער פאר-אקטאבערישער יידישער קולטור... וועט די פריץ-פראבלעם זיין איינע פון די הארבסטע”. דערביי האט ער באטאנט אז ”פרצעס ירושה, וואס דארף שטודירט און באנומען ווערן... וועט נאך א לאנגע צייט ווירקן אויפן יידישן ווארט”. אין פרצעס שאפן האט דער קריטיקער באזונדערס אויסגעטיילט די דעמאקראטישע און אנטיקאפיטאליסטישע טענדענצן: ”פריץ האט ווייטיקדיק גע-פילט דאס גרויסע סאציאלע אומרעכט פון קאפיטאליזם, ער האט געשפירט די לידן פונעם אונטערדריקטן, האט תכלית שנאה פיינט געהאט דעם אונטערדריקער, זיין באזונדערס בולטן יידישן אויסדרוק, דעם יידישן סוחר. ער האט געגלייבט אין צוקונפטיקן זיג פון דער ארבעט און אין דער גערעכטיקייט פון אט דעם זיג”⁹. דאך איז פריץ דאן אויך פאר י. נוסיןאון פארבליבן א ”הארבע פראבלעם”. פארפירט פון אייניקע דאגמאטישע סכעמעס, איז דער פארשער ניט געווען ביכולת ברייט צי אלזייטיק אויפצופאסן פרצעס שאפן. ער האט אין פריץ דערזען אן ”אויסדרוק פון קליינבירגערלעכער נאציאנאליסטישער און אינדיווידואליסטישער אידעאלאגיע”. אין אזוינע ווערק ווי ”חסידיש” און ”פאלקסטימלעכע געשיכטן”, האט ער אויסגעפונען בלויז ”אידעאלאגישער קאנסערוואטיזם און נאציאנאל-רעליגיעזע אפאלאגעיטיק”.

י. נוסיןאון האט לגמרי נעגירט די באדייטונג פון פרצעס פובליציסטיק. אין זיין ארטיקל ”פרצעס פובליציסטישע ירושה” (”רויטע וועלט”, 1925, נומ. 7) האט ער איינזייטיק און טענדענציעז באטראכט די פובליציסטישע ארטיקלען ”אין מיין ווינקעלע”. פרצעס רייכער געדאנקענגאנג איז פונעם פארשער רעדוצירט

געוואָרן בלויז צו "אתה-בחרתנודיקער גדלות" צום "קלאַפּערגעצייג פון קליינ-בירגערלעכן נאַציאָנאַליזם" און "גאַטזוכעריי".

אַלס רעזומע איז געקומען אַזאַ קאַטעגאָרישע דעקלאַראַציע: "מיר וועלן פאַר דער ירושה ניט קעמפן. מיר וועלן אָפּן זאַגן, אַז אַלץ אין אַט דער ירושה איז אונדז פּרעמד און פּיינטלעך".

י. נוסיןאָוס פעלער איז דאָ באַשטאַנען ניט נאָר אין דעם, וואָס ער האָט איינ-זייטיק אויסגעטייטשט די אַרטיקלען פון "אין מיין ווינקעלע", נאָר דער עיקר אין דעם, וואָס ער האָט פאַרזען אַ ריי אַנדערע פּובליציסטישע אַרבעטן פּרצעס, וואָס האָבן זיך געדרוקט אין פאַרשידענע צייטן אין פאַרשידענע פעריאָדישע אויסגאַבן אין יידיש און העברעאיש. פיל פון זיי זיינען געווען אַנגעזעטיקט מיט שאַרפּער קריטיק לגבי דער נאַציאָנאַליסטיש-קלעריקאַלער רעאַקציע אין דער יידישער סביבה, און אין אייניקע איז אפילו געקומען צום אויסדרוק די שטרעבונג פונעם שרייבער צו פאַרקניפן זיינע נאַציאָנאַלע אידעאַלן מיט די אידייען פון סאַציאַלער רעוואָלוציע¹⁰.

אין די שפּעטערדיקע יאָרן איז דער צוגאַנג צו פּרצן געוואָרן ביי י. נוסיןאָון פּילזייטיקער און אַביעקטיווער. דער קריטיקער אַקצענטירט אין פּרצעס שאַפן דעם "קאַמף פאַר הויכער מייסטערשאַפּט און סאַציאַלער וועלטלעכקייט", רעדט מיט דרד-אַרץ וועגן די "פּרין-טראַדיציעס" אין דער יידישער ליטעראַטור, וואָס ווערן פאַרגעזעצט און אַנטוויקלט אין די ווערק פון אַ ריי שרייבער פונעם יינגערן דור, בתּוכם, פון אַזאַ גרויסן וואָרט-מייסטער, ווי דוד בערגעלסאָן.

אין זיינע אַרבעטן וועגן די קלאַסיקער האָט י. נוסיןאָו געשטרעבט פּעסט-צושטעלן דעם היסטאָרישן צוזאַמענהאַנג אין דער אַנטוויקלונג פון דער יידישער ליטעראַטור אין פאַרשידענע עפּאָכעס, נאַכצופאַלגן די פעדעם, וואָס פאַרבינדן די היינטיקע ליטעראַטור מיט דער נאַציאָנאַלער טראַדיציע. אין איינער פון זיינע לעצטע אַרבעטן, "גרויסע סך-הכלן" (1947) האָט ער געשריבן:

"די סאָוועטישע יידישע קולטור, ליטעראַטור, קונסט, האָט אויף איר אופן איינגעזאַפּט אין זיך די ביז-אַקטאַבערישע יידישע קולטור. אין די בילדער און מאַטיוון פון דער סאָוועטישער יידישער קונסט זיינען איינגעוועבט בילדער און מאַטיוון פון תנ"ך, פון די פּאַלקסטימלעכע אגדה-אוצרות, פון די מיטלאַלטערלעכע יידישע דיכטער און פּאַלקס-לעגענדעס פונעם טראַגישן מיטלאַלטער, פונעם פּאַלקס-שאַפן פון די לעצטע יאָרהונדערטן און פון די קלאַסישע ווערק פון די גרונטלייגער פון דער נייער יידישער ליטעראַטור"¹¹.

די פאַרבינדונג פון דער סאָוועטישער יידישער ליטעראַטור מיט דער קלאַסישער ירושה באַטראַכט י. נוסיןאָו אין שיינן פון דער פּראַבלעם פון טראַדיציע און נאָוואַטאַרישקייט.

4

מיט א באזונדער אויפמערקזאמקייט האָט, נאָטירלעך, י. נוסיןאָו זיך באַצויגן צו דער סאָוועטישער יידישער ליטעראַטור. ער איז געשטאַנען ביי איר וויגעלע, איבערגעלעבט אירע געבורט־ווייען, געוואַקסן און זיך אַנטוויקלט צוזאַמען מיט איר. אין דער סעריע "בריוו פון מאַסקווע" ("רויטע וועלט", 1925, 1926) האָט דער קריטיקער, אַנאָליזירנדיק די אַלמאַנאַכן "ניי ערד" און "אַקטאַבער", אָפּגעמערקט דעם אָנהייב פון געוויסע דיפּערענציר־פּראָצעסן אין דער ליטעראַטור. ער האָט מיט פּרייד אויפּגענומען פּרצעס "יאַטן", כאַריקס "מינסקער בלאַטעס", קושניראָווס "קינדער פון איין פּאַלק", ער האָט דערזען אין די דאָזיקע ווערק "אַן אָנאָג אױף דער באַנייאָנג פון אונזער דיכטונג", "די התחלה פון אַקטאַבערישן סטיל אין דער יידישער ליטעראַטור". דער קריטיקער האָט מיט באַפּרידיקונג פּיקסירט דעם פּאַקט, וואָס אַ ריי סאָוועטישע שרייבער שליסט זיך אַקטיוו איין אין די שטורמישע פּראָצעסן פון דער סאָוועטישער וואָר, גייט איבער פון "באַבאַכטן צו אַנטיילנעמען".

אַבער אין די "בריוו פון מאַסקווע" האָט זיך נאָך שטאַרק געלאָזט פּילן די ווירקונג פון דער וואַלגאַריזאַטאַרישער רעלאַטיוויסטישער טעאָריע פון "קלאַסאַ־ווער סוביעקטיוויטי" און "קלאַסאַווער באַגרענעצטקייט" פון שרייבער, ביי וועלכער נוסיןאָו האָט זיך אין יענע יאָרן געהאַלטן. זייענדיק איבערצייגט, אַז די יידישע ליטעראַטור איז געווען און פאַרבלייבט דער עיקר אַ ליטעראַטור פון און פאַר דעם קליינבירגערטום, האָט נוסיןאָו גראַדליניק און איינווייטיק אָפּגעשאַצט אַ ריי באַדייטנדיקע דערשיינונגען סיי אין דער סאָוועטישער יידישער ליטעראַטור, סיי אין דער יידישער ליטעראַטור אין אויסלאַנד. ער רופט זיך אָפּ מיט ביטול וועגן האַפּשטיינען, מאַרקישן, קוויטקאַ, טאַדלט כאַריקן און פּעפּערן פאַר זייער "עפּי־גאַנעריי" לגבי די דאָזיקע "קליינבירגערלעכע דיכטער". ער באַציט זיך דורכאויס נעגאַטיוו צו אַזוינע וויכטיקע פּיגורן אין דער יידישער ליטעראַטור אין אויסלאַנד ווי שלום אַש, י. אָפּאַטאַשו, ה. לייזיק.

צום גליק האָט זיך י. נוסיןאָו מיט דער צייט באַפּרייט פון לינקאַטישע איבערפּלייצונגען.

אין די "בריוו פון מאַסקווע", ווי אין די ווייטערדיקע אַרטיקלען וועגן דער סאָוועטישער יידישער ליטעראַטור, שפּירט מען ווי לייבלעך־נאַענט עס איז דעם קריטיקער דער גורל פון דער ליטעראַטור. י. נוסיןאָו טרעט אַרויס ווי אַ מיט־בויער און מיטשעפּער, וועמען ס'פאַרשאַפט פּרייד יעדער נייער דערפאַלג. דער קריטיקער פּאַלגט נאָך שרייט נאָך שרייט יעדע נייע דערשיינונג אין דער ליטע־ראַרישער וועלט, שרייבט רעצענזיעס אויף ניי־דערשינענע ביכער, אַלמאַנאַכן, זאַמליכער. אין זיינע אַרבעטן באַמיט ער זיך אויפּצוכאַפּן די אַלגעמיינע טענדענצן

אין דער אנטוויקלונג פון דער ליטעראטור און אנצייכענען די וועגן, אויף וועלכע זי וועט ווייטער דארפן גייען.

אין דעם פרט איז אינטערעסאנט י. נוסיןאָװס אַרטיקל "אויף פאַרפּעסטיקטע פּאַזיציעס" ("רויטע וועלט", נומ. 9, 1926), וואָס שטעלט מיט זיך פאַר אַן אויס-פּירלעכע רעצענזיע אויף דעם אַלמאַנאַך "אוקראַינע", וועלכער איז דערשינען אין קיעוו אין 1926. דער קריטיקער זעט איין אין דעם דאָזיקן אַלמאַנאַך "אַ נייעם עטאַפּ אין דער ליטעראַטור", וואָס "מאַכט אַן עק צו אַלע פּריערדיקע וויכוחים וועגן דעם, אויף וועלכע וועגן ס'װעט גייען די ליטעראַטור, און באַװיזט אַנשוילעך, אַז די ליטעראַטור האָט קיין אַנדערע, ווי קיין רעאַליסטיש-קאָנקרעטע, ניט געקענט זיין".

י. נוסיןאָװס באַמערקט, אַז אין פאַרגלייך מיט דער תקופּה פון 1920—1922 האָט זיך די ליטעראַטור מער אַרגאַניש פאַרבונדן מיטן לעבן. איינער פון די רעזולטאַטן פון דער דאָזיקער דערשיינונג, האַלט ער, איז דער אויפשטייג פון דער פּראָזע, וועלכע איז פּריער אָפּגעשטאַנען פון דער דיכטונג. דער קריטיקער געפינט אין דער נייער סאָװעטישער יידישער פּראָזע מערקבאַרע שפורן פון דער השפּעה מצד דער דיכטונג. ער גיט גענויע ברייטע כאַראַקטעריסטיקעס פון וואַלקענשטיינס, אַרלאַנד, רעזניקס, נח לוריעס פּראָזאַאישע ווערק. מערקװירדיק איז דער אינטערעס, וואָס דער קריטיקער ווייזט אַרויס צו דער פּראָזע פון י. קיפּניס און דער נסתר. ניט אומזיסט ווידמעט ער די דאָזיקע ביידע שרייבער ספּעציעלע אַרבעטן. אין דער רעצענזיע אויף דעם אַלמאַנאַך "אוקראַינע" און אין דער פאַררעדע צו י. קיפּניסעס "חדשים און טעג", וואָס איז געװען אַנגעשריבן אין דער זעלבער צייט, ווערן ריכטיק אויפגעכאַפט אייניקע וועזנטלעכע שטריכן פון קיפּניסעס שרייבערישער מאַניר. י. נוסיןאָװס שטעלט פעסט, אַז קיפּניס האָט "זיין וועג אין דער ליטעראַטור". ער וואַרנט דערביי: "דאָס איז אַבער אַ וועג, אויף וועלכן ס'איז שװער לאַנג בלייבן און ניט איבערהזרן זיך און ניט לאַנגװיליק ווערן. מען מוז דערצו פיל שעפּערישע פּרישקייט פאַרמאַגן". מען קען ניט אַפּזאָגן י. נוסיןאָװס אין ווייט-זיכטיקייט. די שעפּערישע פּראַקטיק פון י. קיפּניס אין די שפּעטערדיקע יאָרן האָט באַװיזן, אַז די דאָזיקע געפאַר האָט טאַקע געלויערט אויפן שרייבער און ניט שטענדיק האָט זיך אים איינגעגעבן זי אינגאַנצן אויסצומיידן. י. נוסיןאָװס אַנטפלעקט דעם "צויבער" פון קיפּניסעס "רעאַליסטישן פּרימיטיוו", געפינט אַרויס זיין סאַציאַלן מקור, אויסנוצנדיק דערביי די אַנאַלאָגיע מיט אַלפּאַנס דאָדע. איבערצייגעװודיק ווערט אויפגעקלערט די געזעצמעסיקייט פון שלום-עליכמס השפּעה אויף קיפּניס. איידל און סקרוּפלעז ווערט אויפגעדעקט די אייגנאַרטיקייט פון קיפּניסעס שפּראַך און סטיל.

דעם נסתרס שעפּערישער מעטאָד ווערט פונעם קריטיקער באַצייכנט אַלס דער מעטאָד פון "מיטאַלאָגישן רעאַליזם". און מחמת דער שרייבער "מיטאַלאָגזירט

אונדזערע פראבלעמען מיט וואָרט און באַגריפֿן־טאַטעריאַל פֿון אַ גאַנץ פֿרעמדער אונדז תקופה, האָלט י. נוסיןאָו אַז ״זיין זעלטענע מעשהדיקייט בלייבט דאָרום אַ בוך פֿאַר איינציקע״. דאָס באַוועגט דעם קריטיקער פֿאַראויסזאָגן אַז ״פֿון אַט דעם גורל זיינעם וועט ער זיך שוין, זעט אויס, ניט באַפֿרייען, כל זמן ער וועט דיכטער בלייבן״. צום גליק, איז די דאָזיקע נביאות ניט מקוים געוואָרן. וועגן דעם זאָגט עדות די גרויסע פֿאַפּולערקייט פֿון דעם נסתּרם שפּעטערדיקע ווערק ביי די ברייטסטע שיכטן ליענער.

אין זיינע ווייטערדיקע אַרבעטן וועגן דעם ניסתּר האָט י. נוסיןאָו באַזונדערס אונטערגעשטראַכן די נאַענטקייט פֿונעם ניסתּרם געשטאַלטן־וועלט — זיין סימבאָליק, שפּראַך און סטיל — מיט דער געשטאַלטן־וועלט און בילדערישקייט פֿונעם ייִדישן פֿאַלקלאַר, דעם ניסתּרם שטרעבונג אַנצוזעטיקן זיין מעשהדיקייט מיט סימבאָליק פֿון סאַציאַלער באַפֿרייאונג און רעוואָלוציאָנערער באַנייאונג פֿון דער מענטשהייט (״פֿון מיינע גיטער״). נוסיןאָו באַגריסט דעם ניסתּרם דערנענטערונג צום לעבן, צו די סאַציאַלע נויטן פֿון זיין צייט, רופּט זיך אַפּ פּאָזיטיוו וועגן דעם ניסתּרם פֿאַרזייכענונגען וועגן דער סאָוועטישער ווירקלעכקייט, וועלכע ער באַזייכנט אַלס באַזייטנדיקע דאָקומענטן אין דער ייִדישער דאָקומענטאַלער ליטעראַטור. דער ראַמאַן ״די משפּחה מאַשבער״ ווערט מצד י. נוסיןאָו אין איינער פֿון זיינע לעצטע אַרבעטן (״גרויסע סך־הכלן״) צוגערעכנט צו די בעסטע ווערק, אין וועלכע ״ס׳ווערט קינסטלעריש אויפגעלעבט דער נעכטן״ און ״ס׳ווערט פֿאַראייביקט ״די טראַדיציע פֿון פּיל־דורותדיקן העלדישן און מסירות־נפשדיקן טאַט פֿון אונדזער פֿאַלק״.

אין דער רעצענזיע אויף דעם אַלמאַנאַך ״אוקראַינע״ האָט זיך י. נוסיןאָו אין איינגעגעבן צו באַפֿרייען זיך פֿון פֿאַרטיקע סכּעמעס. ער האָט איצט דערזען אין אַ נייער שיין אייניקע דיכטער, וועלכע די קריטיק האָט געשטעמפּלט אַלס ״מיטלויפּער״. דער קריטיקער באַגריסט דאָס נייע ווערק פֿון ל. קוויטקא ״יונה לאַהס״: ״יעדער דיכטער האָט זיין בוך, וואָס צו אים גייט ער אין זיין שאַפּונגס־וועג. פֿאַר דעם געזונטן פֿאַלקישן קוויטקא ווייזט ״יונה לאַהס״ אַט דער בוך צו זיין״. וואָרעם נעמט י. נוסיןאָו אויף ע. פינינבערגס לידער פֿון ״לאַנד און ליבשאַפּט״. אַנאַליזירנדיק זיין איבערדיכטונג פֿון יעסענינס צוואה־ליד, טיילט דער קריטיקער אויס די אייגנטלעכע פֿאַר פינינבערגן ״גרויסע גלוסטונג און צויבער פֿון לעבן״. אין אַרלאַנדס ״הרעבליעס״ זעט י. נוסיןאָו אַן אַנזאָג אויף וויכטיקע פֿראַצעסן אין דער ליטעראַטור: ״אויב נעכטן איז דער שרייבער געווען באַצאָרנט פֿון צער פֿון די ״לעצטע״ און באַקלאַגט זייער אונטער־ראַד־גורל, שפּירט ער שוין איצט די ״לעצטע״ ווי אַ שטעקן אין דער ראַד פֿון סאַציאַליסטישער רעוואָלוציע און גאַרט דורך זיין קינסטלערישן שאַפּן דעם שטעקן צו באַזייטיקן. — אין דעם איז, אייגנט־לעך, די הויפּט־אידעאָלאָגישע נייעס פֿון אַרלאַנדס ״הרעבליעס״״¹².

עס פֿאַרדינט אויפּמערקזאַמקייט דער פֿאַקט, וואָס אין י. נוסיןאָו׳ס אַרטיקלען

פון די דרייסיקער יאָרן וואַקסט דער אינטערעס צו דער קינסטלערישער זייט פון דער ליטעראַטור. רעדנדיק וועגן די אויפגאַבן, וועלכע שטייען פאַר די יידישע סעקציעס פון מאַפּפּ, טיילט י. נוסין אַזוי אַלס איינע פון די צענטראַלע: די דערציאונג פונעם קינסטלער אַלס מייסטער. אין צוזאַמענהאַנג מיט א. אַבטשוקס ווערק "הירשל שאַמיי" שרייבט ער:

"שלעכט איז ניט, וואָס 'הירשל שאַמיי' איז אַ ווערק וועגן אַן אָפּגעשטאַנענעם אַרבעטער. פּראָלעטאַרישע טעמאַטיק, בויאונג־סוּשעטיק דאַרף באַזונדערס באַגריסט ווערן, פאַרם מוז אַבער אַנטשפּרעכן אינהאַלט. געמלאַכהטע ווערק, אַרעמע טעכניק, קינסטלערישע פאַרפלאַכונג קריגט דאָ אַ כאַראַקטער פון אידעאָלאָגישער שעדיקעריי, ווייל יעדער זאָג קינסטלערישער דורכפאַל איז מסוגל שפּייזן אומצוטרוי צו אַט דער סוּשעטיק, מאַכט אָפהענטיק אונדזערע שרייבער. קינסטלערישע זאָרגלאָזיקייט, ניט גענוג אָנגעשטרענגטע אַרבעט, שרייבעריש לייכט לעבן אויף קעסט פון נייער טעמאַטיק מוז דעריבער ניט ווייניק אַטאַקירט ווערן ווי אידעאָלאָגישע אָפּגינג... די פּראַגע וועגן אָנגעשטרענגטער קינסטלערישער אַרבעט, וועגן מאַקסימאַלער קינסטלערישער קוואַליפיקאַציע ווערט אַ צענטראַלע פאַר אונדזער קאַלעקטיוון שרייבערישן באַוואוסטזיין"¹⁸.

אין די בעסטע אַרבעטן פון די דרייסיקער און פּערציקער יאָרן געלינגט י. נוסין אַזוי זיך באַפרייען פון איינזייטיקער "סאַציאַלאָגיאַזירונג", דערגרייכן אַ האַרמאָנישן סינטעז ביים אויפדעקן דעם געזעלשאַפטלעכן עקויוואַלענט און פּראַ-פּעסיאָנעלע מעלות פון קינסטלערישע ווערק. אין פאַרבינדונג דערמיט איז נוסין אַזוי ניט איין מאַל אָנגעגריפן געוואָרן מצד די קריטיקער פון וואַלגאַר־סאַציאַלאָגישן שניט.

כאַראַקטעריסטיש איז אין דעם פּרט די שאַרפע רעאַקציע פון די דאַגמאַטישע קריטיקער אויף י. נוסין אַזוי אַרבעט וועגן אַשר שוואַרצמאַנען ("פּראָליט", נומ. 12, 1931). נוסין אַזוי דערקלערט דאָ, אַז שוואַרצמאַנס שאַפן איז "דער אָנהייב פון קלאַסיק אין דער יידישער דיכטונג". ער באַמערקט מיט רעכט, אַז אַשר שוואַרצ־מאַנס טרויער קומט ניט פון פּערזענלעכער "אינטעליגענטיש־יהידישער שטימונג", נאָר פון גרויסן "וועלט־צער איבער דער וועלט־מלחמה". ער האַלט פאַר נאַטירלעך און געזעצמעסיק דעם דיכטערס "נאַציאָנאַלן ווייטיק", וואָס שטאַמט פון זיין טיפן מיטליד צו די לידן פון זיין פאַלק בעת דעם מלחמה־קאַטאַקליזם און איז ענג פאַרבונדן מיט דעם סאַציאַלן טרויער און מיטגעפיל צו דער גאַנצער לידנדיקער מענטשהייט. נאַטירלעך איז דער ווייטערדיקער שטאַפל אין שוואַרצמאַנס עוואָלוציע: דער איבערגאַנג פון "הומאַניסטיש־פאַציפיסטישער תפילה און נאַציאָנאַלער קללה" צום סאַציאַלן טאַט, פון לידער, אין וועלכע ס'פּרעוואַלירן מלחמה־ווייטיק און נאַציאָנאַלער צער, צו דעם אויפשטאַנד־ציקל; אַזוי אויך איז דאָס פּרייוויליקע

אריינטרעטן פונעם דיכטער אין דער רויטער ארמיי געקומען אלס "מוז פון זיין גאנצן דיכטערישן וועג".

אזא ארבעט וועגן א דיכטער — א "מיטלויפער" האט ניט געקענט באפרידיקן די דאגמאטישע קריטיקער.

אויך אין דער אפשאצונג פון דוד בערגעלסאנס שאפונג האט י. נוסיןאוו זיך באפרייט פון סאציאלאגזירונג. אין דער צייט, ווען אין זיינע פריע ארבעטן איז אויסגעדריקט א געוויסער סקעפטיס לגבי דער מעגלעכקייט פון אן אידעאליש-קינסטלערישער עוואלוציע ביי בערגעלסאנען, איז שוין אין דער מיט פון די דרייסיקער יארן פאר אזא מין סקעפטיס קיין באדן ניט געווען.

אנאלאזירנדיק ד. בערגעלסאנס שאפן, באמערקט דער פארשער, אז שוין זיינע פריע ווערק זיינען — אין גייסט פון דער פריי-טראדיציע — געווען דורכגעדורגט מיט טיפן האס צו דער ברוזשואזער ווירקלעכקייט, מיט עקל און פאראכטונג צום זאטן ברוזשוא און גלייכצייטיק מיט ווארעמער ליבע און מיטגעפיל צום פראסטן מענטשן, צום הארעפאשניק ("דער טויבער"). אין די ווערק וואס זיינען געווען געשריבן אין דער רעאקציע-צייט, האט זיך, לויט י. נוסיןאווס מיינונג, אפגעשפיגלט די אטמאספער פון יאוש און אנטווישונג, וואס איז געווען כאראקטעריסטיש פאר דער אינטעליגענץ נאך דער מפלה פון דער רעוואלוציע פון 1905. נאר אויך אין די דאזיקע ווערק האט זיך געפילט פראטעסט, "נעגאציע פון לעבן, פון דער וועלט, אוווי ס'הערשט אומעט, זינלאזיקייט און טריומפירנדיקע באנאלקייט" ("ארום וואקואל"); "טיפע פאראכטונג צו דער וועלט פון סאציאלער געמיינקייט, מאראלער פוסטיקייט, צו דער וועלט פון טריומפירנדיקע זידענאווסקיס און טאראבייס" ("נאך אלעמען").

דערביי דרינגט דער קריטיקער אריין אין דער קינסטלערישער לאבאראטאריע פונעם גרויסן מייסטער, אנטדעקט דעם סוד פון דער גרויסער עמאציאנעלער אויפ-ווירקונג פון בערגעלסאנס ווערק: "ער פילט אן די גאנצע אויסערלעכע וועלט מיט די עמפינדונגען פון זיינע פערסאנאזשן, צייכנט די וועלט מיט זייערע פארבן, פאר-וואנדלט זי אין א פארקערפערונג פון יענעם אומעט, יענער זינלאזיקייט פון לעבן, וואס איז כאראקטעריסטיש פאר זיי".

י. נוסיןאוו געפינט עלעמענטן פון פראטעסט אפילו אינעם פעסימיזם פון מלכן און חיים-משהן ("אפגאנג").

איבערצייגעוודיק ווערט באגרינדעט די געזעצמעסיקייט פון בערגעלסאנס קומען צו דער רעוואלוציע: "דער פעסימיזם, מיט וועלכן ס'איז דורכגעדורגט ד. בערגעלסאנס שאפן פונעם ביז-סאוועטישן פעריאד, איז געווען א רעזולטאט פון טיפער אומצופרידנקייט מיט דער ברוזשואזער ווירקלעכקייט. טאקע דערפאר איז בערגעלסאן געווען אימשטאנד איבערצושאצן די פארגאנגענהייט און זיך אייני-שליסן אין די רייען פון די שעפער פון דער יידישער סאוועטישער ליטעראטור,

ווען ס'האט זיך פאר אים אויסגעקלארט די גרויסע שעפערישע באדייטונג פון דער אקטאבער-רעוואלוציע.

י. נוסיןאון באווייזט ווייטער אין זיין ארבעט, ווי די יארן פון איבערגאנג אויף דער זייט פון דער רעוואלוציע זיינען געווארן פאר בערגעלסאנען יארן פון קאלאסאלן שעפערישן אויפשטאונג. ווי איינער פון די ערשטע צווישן די קריטיקער גיט נוסיןאון א גרינטלעכן אנאליז פון בערגעלסאנס וויכטיקסטע ווערק פון סאָוועטישן פעריאָד, באַזונדער פון "ביים דניעפער". ער באַמערקט מיט רעכט, אַז אין "ביים דניעפער" איז וויכטיק ניט אַזוי דאָס, וואָס בערגעלסאָן שילדערט אויף אַ נייעם אופן ענלעכע פּערסאָנאַזשן (גדליה הורוויץ, אין "נאָך אַלעמען" און מיכאל לעווין אין "ביים דניעפער"), נאָר דער עיקר דאָס, וואָס מיר האָבן דאָ צו טאָן "מיט אַ נייעם מעטאָד, אַנדערע פּראָפּאַרצן אינעם מאַטעריאַל, מיט אַן אַנדער אויסוואַל פון מאַטעריאַל, מיט אַן אַנדער פּראָבלעמאַטיק".

אַ גרויסן אינטערעס האָט י. נוסיןאון אַרויסגעוויזן צום שאַפן פון פּרץ מאַרקיש. דער קריטיקער האָט דערשפּירט פון סאַמע אָנהייב, אַז מיט מאַרקישן איז אין דער סאָוועטישער יידישער ליטעראַטור געקומען אַ באַדייטנדיקער טאַלאַנט, אָבער איינציטיק מיט דעם האָט ער אַרויסגעזאָגט אַ באַשטימטן צווייפל בנוגע דער מעגלעכקייט פון אַן אידעאישער עוואָלוציע פונעם "אַנאַרכיסטיש-בונטאַרישן" דיכטער. "אַז פּרץ מאַרקישעס פּאַעזיע — האָט ער געשריבן — זאָל ווערן אַ לעניניסטישע און ניט קיין אינטעליגענטיש-קוסטאַרישע, צי אַז אונדזער איצטיקע פּאַעזיע זאָל זיך באַפּרייען פון בטלניש-קבצנישע מאַטיוון און זאָל ווערן אַ פּראָ-לעטאַריש-אינדוסטריעלע — ווען אַזוינס זאָל פּאַסירן, וואָלט אויסגעקומען אַ צווייפל טאָן אין מאַרקסעס פּאַרמול, אַז זיין באַשטימט באַוואוסטזיין".

אָבער שוין אין אַ פּאַר יאָר אַרום האָט י. נוסיןאון מיט פּרייד אָפּגעמערקט דעם גרויסן איבערגעבורט, וואָס פּרץ מאַרקיש האָט דורכגעמאַכט. אין 1929 שרייבט ער אַ גרינטלעכע אָפּהאַנדלונג וועגן מאַרקישעס ראַמאַן "דור אויס דור איין" ("רויטע וועלט", נומ. 8), אין וועלכן ער זעט איין אַ "געוויסן עטאַפּ אין דער פּאַרוואַנדלונג פון דער 'מיטלויפער'-ליטעראַטור אין אַ ליטעראַטור פון פּאַר-בינדעטע". י. נוסיןאון באַצייכנט מיט באַפּרידיקונג, אַז אין דעם דאָזיקן ראַמאַן ווערן זיי "געשעענישן אין יידישן לעבן באַטראַכט אין ענגער פּאַרבינדונג מיט דער מלחמה און רעוואָלוציע, און אַפילו די פּאַגאַרעמען ווערן געוויזן אין צוואַמענהאַנג מיט גרויסע סאָציאַלע פּראָצעסן".

אין 1932, אין דער גרעטערער ארבעט וועגן פ. מאַרקישן אין דער ליטעראַ-רישער ענציקלאָפּעדיע, ווייזט שוין י. נוסיןאון דייטלעך, וואָס פּאַר אַ גרויסע עוואָלוציע דער דיכטער האָט דורכגעמאַכט — פון אַנאַרכיסטישער בונטאַרישקייט צו רעוואָלוציע און אַקטיוון אַנטייל אין סאָציאַליסטישן אויפבויע. דער קריטיקער באַגרייפט איצט די געזעצמעסיקייט פון דעם דאָזיקן אַנטוויקלונגס-גאַנג פונעם

דיכטער. ער דערקלערט אז שוין אין מאַרקישעס פריע בונטאַרישע לידער איז געווען "פּראָטעסט קעגן דער נאַציאָנאַליסטישער ראַמאַנטיק און סענטימענטאַלער ליריק פון יענע, וועלכע האָבן אידעאָלאָזירט דאָס אונטערגיינדיקע שטעטל". ער שטעלט אויך פעסט, אז מאַרקישעס לידער־ציקל "די קופּע" איז אין תּוך אַנטשטאַנען ווי אַ רעאַקציע אויף די פאַרשפּרייטע אין יענע יאָרן אין דער יידישער דיכטונג נאַציאָנאַליסטישע פּאַגראַם־מאַטיוון. מיט רעכט באַמערקט ער, אז די אויסגע־שפּראַכענע אַנטירעליגיעזקייט פון דעם דאָזיקן ווערק, דאָס בונטאַרישע איינרייסן מיט די נאַציאָנאַליסטישע קלאַג־געזאַנגען האָבן צוגעגעבן דער "קופּע" אַ באַשטימטע רעוואָלוציאָנערע באַדייטונג. מיט זיין עפיקוריאיש־לעבנספּריידיקן טאָן, מיט זיין גיהיליזם, לגבי אַלע נאַציאָנאַליסטיש־רעליגיעזע "הייליקייטן", מיט זיין בונטאַרישן אויפרייסן די טראַדיציאָנאַלע פאַרמען פון דער יידישער קליינבירגערלעכער דיכטונג איז מאַרקיש געוואָרן דער נאָוואַטאַר פון דער סאָוועטישער יידישער ליטעראַטור — דערקלערט דער קריטיקער.

צו פּרָץ מאַרקישן קערט זיך י. נוסיןאָו אום אין איינער פון זיינע לעצטע אַרבעטן (1946). ער שרייבט אַ רעצענזיע אויף דעם בוך "פּ. מאַרקיש. לידער און פּאַעמעס", וואָס איז דערשינען אין רוסיש אין 1945. דער קריטיקער שטעלט זיך באַזונדערס אָפּ אויף מאַרקישעס דיכטונג ערב און בעת דער פּאַטערלענדישער מלחמה, באַצייכענענדיק זי אַלס "העראַאישן עפּאָס פון אונדזער היימלאַנד". דער קריטיקער פירט אויס אינעם שלוס־זאָץ פון דער רעצענזיע, אז אין די לעצטע ווערק פון פּ. מאַרקישן האָבן זיך מיט אַן אויסערגעוויינלעכער קראַפט צעעפנט די כאַראַקטעריסטישע אייגנשאַפטן פון זיין רייכן און פילפאַרביקן טאַלאַנט: "טיפיקייט פון געדאַנק, בולטיקייט פון געשטאַלטן, ליידנשאַפטלעכקייט פון פּאַעטישן אויסדרוק, שאַרפע פּאַמפלעטישקייט פון דער פּאַרניכטנדיקער סאַטירע", צוגלייך מיט דעם "פּלאַמיקער פּאַטאָס פון זיינע פאַרהערלעכונגען, פּאַלקסטימלעכקייט פון זיינע זשאַנער־סצענעס, רירנדיקע האַרציקייט פון זיין ליריק".

אין איינער פון זיינע לעצטע אַרבעטן ("גרויסע סך־הכלען", 1947) האָט י. נוסיןאָו, אונטערפירנדיק אַ סך־הכל פון די דערגרייכונגען פון דער סאָווע־טישער יידישער ליטעראַטור פאַר 30 יאָר סאָוועטנמאַכט, געשריבן: "די סאָוועטישע יידישע ליטעראַטור אינגאַנצן גענומען, דאָס שאַפן פון אירע בעסטע און פּרוכטבאַרטע שרייבער און דיכטער, שטעלט מיט זיך פאַר אַ קינסט־לערישע ענציקלאָפּעדיע פון דער סאָוועטישער ווירקלעכקייט".

אין אויפשטעלן די דאָזיקע קינסטלערישע ענציקלאָפּעדיע האָט ניט קיין קליינעם גאַב אַריינגעטראָגן אויך י. נוסיןאָו. ער האָט געהערט צו יענעם מין קריטיקער, וואָס באַציען זיך צו זייער באַרוף מיט דעם גרעסטן געפיל פון אחריות. ער איז געווען איבערצייגט, אז אַן עכטער קריטיקער טאַר זיך ניט באַנוגענען מיט דער ראַלע פון אַ קאַמענטאַטאָר פון דעם שרייבערס ווערק, ער דאַרף און מוז

זיין א מיטשעפער, א מיטבויער, וואס באווינקט צוזאמען מיטן שרייבער די וויכטיקסטע פראצעסן אין דער ווירקלעכקייט גופא.

”דער קריטיקער — דער מאַרקסיסט — האָט געשריבן י. נוסיןאָוו אין זיין אַרבעט וועגן א. וו. לונאַטשאַרסקין — דערקענט די ווירקלעכקייט אויף זיין באַזונדערן אופן, ער פאַסט זי אויף דורך קינסטלערישע געשטאַלטן, וועלכע זיינען שוין פון זייער זייט אַ טייל פון דער ווירקלעכקייט... ער איז ניט דער שאַטן פונעם שרייבער, נאָר אַ שעפערישער פאַקטאָר אינעם גאַנצן קינסטלערישן פראַצעס פון לאַנד, עפאַכע, קלאַס”.

טאַקע צו אַזאַ גראַד און קוואַליטעט האָט זיך אין די בעסטע אַרבעטן זיינע דערהויבן דער קריטיקער און ליטעראַטור־פאַרשער יצחק נוסיןאָוו.

העפט 2, 1970

- 1 מענדעלע מוכר־ספרים, ב, 5, מאַסקווע 1937, פאַרעדע פון י. נוסיןאָוו, VII—VIII.
- 2 י. נוסיןאָוו, פאַרעדע צום בוך ”מסעות בנימין השלישי”. אין אַ שטורעם־ציט, קיעוו 1930, ז’ 6.
- 3 פראַבלעמען פון פראַלעטאַרישער ליטעראַטור, 1932, ז’ 64, 180.
- 4 שלום־עליכם, מעשהס און געשיכטעס, 1930, פאַרעדע, ז’ 9.
- 5 דאָרט, ז’ 10.
- 6 דאָרט, דאָרט.
- 7 י. נוסיןאָוו, דער טעאַטער פון סאַציאַליסטישן יידישן פאַלקס־שאַפן, סאַוועטיש, 1939, נומ. 9-10, ז’ 464.
- 8 דאָרט.
- 9 י. ל. פּרץ, געקליבענע ווערק, 1925, ז’ 22.
- 10 צום ביישפּיל, פּרצעס פּובליציסטיק ערב 1915, און באַזונדערס די סעריע פעליעטאַנגען אין דער וועלט פון אותיות, וואָס מאַכן קלוג” (הצופה, 1904). גענוי וועגן דעם, זע מיין אַרטיקל ”אַ בלעטל פּרץ־פּובליציסטיק”, ס”ה 1, 1965, ז’ 137—142.
- 11 ציטירט לויט ”סאַוועטיש היימלאַנד”, נומ. 11, 1967, ז’ 153.
- 12 ”רויטע וועלט”, נומ. 5, 1930, ז’ 111.
- 13 דאָרט, ז’ 115.

א נייטיק בוך

(י. סערעבריאני: "מיטציטלער און קלאסיקער")

י. סערעבריאני האָט אין זיין בוך "מיטציטלער און קלאסיקער" אינגעשלאָסן אַ ריי זיינע אַרבעטן, וואָס זענען געווידמעט דער סאָוועטישער יידישער ליטעראַטור און דער קלאַסישער ירושה. פאַר י. סערעבריאַנין אין כאַראַקטעריסטיש די נטיה צו רעדן מיט דעם לייענער אויף אַ צוגענגלעכער שפּראַך, דערטראַגן צו אים אויף אַ צוטריטלעכן אופן (ניט אַריינפאַלנדיק דערביי אין פאַריינפאַכונג) די עסטעטישע ווערק פון די אַדער יענע ליטעראַרישע דענקמעלער. אין די אַרבעטן לאַזט זיך בולט מערקן די באַהאַוונטקייט פונעם קריטיקער אין פּראַגן פון ליטעראַ-טור-געשיכטע, באַזונדערס אין דער געשיכטע פון דער סאָוועטישער יידישער ליטעראַטור.

דאָס בוך ווערט געעפנט מיט אַ ברייטער אַרבעט "די פאַרמירונג פון דער סאָוועטישער יידישער ליטעראַטור", וועלכע איז לכתחילה געווען געשריבן אין רוסיש און איז דעריבער אויסגערעכנט אויף אַ לייענער וואָס איז ווייניק באַקאַנט מיט דער יידישער ליטעראַטור. דעם קריטיקער האָט זיך איינגעגעבן אין אַ זייער געפרעסטער פאַרם אויפצודעקן די וויכטיקסטע פּראַצעסן אין דער אַנטוויקלונג פון דער יידישער סאָוועטישער ליטעראַטור, באַזונדערס אין איר "שטאַם-און-דראַנג-פּעריאָד", אין די 20ער יאָרן פון אונדזער יאָרהונדערט. עס ווערט איבער-צייגעוודיק באַוויון ווי אַרגאַניש די סאָוועטישע יידישע ליטעראַטור איז געווען פאַרבונדן מיט די בעסטע טראַדיציעס פון דער יידישער ביז אַקטאַבערישער ליטע-ראַטור, אין די טיפּסטע טיפּענישן פון וועלכער ס'זענען אויפגעקומען און רייף געוואָרן די אידעאיש-קינסטלערישע פאַר-הנחות פאַר אירע גרויסע נאָואַטאַרישע אויפטוען.

"די פּראַגרעסיווע, רעאַליסטישע און רעוואָלוציאַנערע טראַדיציעס פון די יידישע קלאַסיקער — שרייבט י. סערעבריאַני — פון די רעוואָלוציאַנערע דיכטער-עמיגראַנטן, פון די שרייבער-דעמאָקראַטן א. רייזען, ד. פינסקי, י. מ. ווייסנבערג און אַנדערע, ווי אויך די טראַדיציעס פונעם דראַמאַטורג, דיכטער און גרינדער פונעם יידישן טעאַטער, אברהם גאַלדפּאַדען, וועמעס לידער און פּיעסן זענען געווען זייער פּאָפּולער ביים פּאַלק און זיינען דערפאַלגרייך אויסגענוצט געוואָרן מצד אונדזערע סאָוועטישע יידישע טעאַטערן, — אַלע די דאָזיקע טראַדיציעס שליסן זיך

בלי־ספק אן, צו דער סאציאליסטישער ליניע, צו דער "גאלדענער קייט" פון אונדזערע יונגער, אין שטרייטן און שווערע נסיונות געבארענער, סאָוועטישער יידישער ליטעראַטור" (1' 16).

גענוי ווערט אין דער אַרבעט דערציילט וועגן די גרויסע שוועריקייטן, וואָס זענען אויפגעפאלן אויף דעם גורל פון די ראשונים פון דער סאָוועטישער יידישער ליטעראַטור, וועלכע ס'איז אויסגעקומען צו קעמפן ניט נאָר אויפן שלאַכט־פעלד קעגן דעם שונא אין פעריאָד פון בירגער־קריג, נאָר אויך "מיט זיך אַליין", מיט דער אייגענער אידעאישער און פאָליטישער ניט־רייפקייט. באַרעכטיקט איז די באַזונדערע אויפמערקזאַמקייט פונעם קריטיקער צו דעם אַזויגערופענעם "קיעווער פעריאָד" פון דער סאָוועטישער יידישער ליטעראַטור, וואָס האָט, ווי באַוואוסט, אַרויסגערופן פיל וויכוחים אין אונדזער פאַרשונג. י. סערעבריאַני שטעלט פעסט, אַז די בעסטע פאַרשטייער פון דער "קיעווער גרופע" — א. שוואַרצמאַן, ד. האַפֿ־שטיין, פ. מאַרקיש, ל. קוויטקאָ, ד. בערגעלסאָן, דער ניסתר — האָבן דורכגעלייגט אַ נייעם וועג אין דער סאָוועטישער יידישער ליטעראַטור, ניט געקוקט אויף באַשטימטע אידעאישע שטרויכלונגען ביי יעדן פון זיי אין די ערשטע יאָרן פון זייער שאַפן. דער קריטיקער באַטאָנט די גרויסע השפעה וואָס די "קיעווער" האָבן געהאַט אויף דער יידישער ליטעראַטור אין אויסלאַנד. באַמערקנסווערט איז אין דעם פרט די דורך אים ציטירטע ווייניק באַקאַנטע אַרויסזאָגונג פונעם דיכטער סערגיי יעסענעין וועגן דעם ענין, דער קריטיקער שרייבט, אַז ניט קיין קליינע באַדייטונג האָט אין דעם אינזיכט געהאַט דאָס צייטווייליקע געפינען זיך פון אַ ריי "קיעווער" אין אויסלאַנד — אַ טאַט־זאָך, וואָס האָט זיינערצייט אַרויסגערופן געוואַלדיקע פאַרוואַרפן און אַן איבערגעטריבענע טאַדלונג מצד דער אייראָפּעאישער קריטיק. י. סערעבריאַני באַווייזט, אַז זייענדיק אין אויסלאַנד האָבן אַזוינע דיכטער ווי מאַרקיש, האַפּשטיין, קוויטקאָ בייגעשטייערט צו דעם געוויסן אידעאישן פאַרשריט, וואָס די יידישע ליטעראַטור האָט דורכגעמאַכט אין אויסלאַנד.

אין דער אַרבעט ווערט געגעבן אַ ברייט בילד פון דער פאַרצווייגטער נעץ פון יידישע ליטעראַרישע גרופעס, וועלכע זענען אויפגעקומען אין פאַרשידענע שטעט פון ראַטנפאַרבאַנד, און פון די פעריאָדישע אויסגאַבן, וואָס זענען דערשינען אין יענע יאָרן. עס ווערט דערציילט, אמת שוין צופיל לאַקאַניש און במילא וואו־ניט־וואו עטוואָס פאַריינפאַכט, וועגן די חלוקי־דעות, וועלכע האָבן געהערשט צווישן די פאַרשידענע ליטעראַרישע גרופירונגען.

אינטערעסאַנט זענען די באַאָבאַכטונגען פונעם קריטיקער איבער דער קעגנ־זייטיקער ווירקונג פון דער סאָוועטישער יידישער, פון איין זייט, און רוסישער, אוקראַינישער און וויסרוסישער ליטעראַטורן, פון דער צווייטער זייט. דער דאָזיקער פראַגע איז געווינדמעט אויך אַ ספּעציעלער אַרטיקל "מאַיאַקאָוסקי און די יידישע דיכטונג".

ריכטיק איז י. סערעבריאניס רעזומע, און אין סוף פון די צוואנציקער יארן באפרייט זיך די סאָוועטישע יידישע ליטעראַטור פון פאַרשידענע סימבאָלישע, אַרכאַאישע קאַטעגאָריעס און פעסטיקט זיך איין אויף אינטערנאַציאָנעלע, סאַציאַליסטיש-רעאַליסטישע פּאָזיציעס.

אין בוך זיינען אַריין אַ ריי אַרבעטן, וועלכע באַהאַנדלען די שאַפּונג פון באַזונדערע שרייבער און דיכטער. די דאָזיקע אַרבעטן זיינען ניט גלייכווערטיק, אייניקע זיינען מער געלונגען, אַנדערע — ווייניקער. לויט דעם כאַראַקטער געפינען זיי זיך כמעט אַלע אויפן ראַד צווישן דער קריטישער שטודיע און ליטעראַרישן פאַרטערט — אַ זשאַנער, וועלכן דער קריטיקער האָט באַזונדערס ליב. אַלס ליטעראַרישע פאַרטערטן זיינען די אַרבעטן באַהויבט מיט אַ געוויסער לירישער וואַרעמקייט, דערביי, אָבער, פעלט אייניקע פון זיי די נייטיקע פאַר קריטישע שטודיעס וויסנשאַפטלעכע גרינטלעכקייט.

צו איינער פון די אַמערסטן געלונגענע אַרבעטן געהערט דער ליטעראַריש-קריטיקער עסיי וועגן שמואל האַלקין "דער גוטער נאַמען". דאָ ווערט נאַכגעפּאָלגט דער אידעאיש-קינסטלערישער וואַקס פונעם דיכטער, אָנהייבנדיק פון זיין ערשטן בוך "לידער" (1922) און ענדיקנדיק מיט די לידער, וואָס זיינען געווען געשריבן אין די לעצטע יאָרן פון זיין לעבן. י. סערעבריאני טאָדלט מיט רעכט די דאָגמאַטישע קריטיק, וועלכע האָט דעם יונגן האַלקינען פאַרגעוואַרפן כלערליי זינד און האָט אין זיין פריע ליריק "פאַרזען די גרעסטע מערהייט לידער, וועלכע זיינען גאַנץ ווייט פון סקעפטיציזם, יאזש און פריי פון וועלכע ניט איז ספקות און וואַקלונגען לגבי דער ליכטיקער צוקונפט פון אונדזער לאַנד און פון אַלע ברידערלעכע פעלקער, וואָס וואוינען אין דעם. אין די דאָזיקע לידער הערשן מונטערע און מוטיקע מאַטיוון, ליכטיקע און פריידיקע פאַרבן. די לידער באַזיינגען דאָס שעפּע-רישע, פרידלעכע לעבן, די סאַציאַליסטישע בויאונג, די ליבע, די נאַטור" (ז' 76). אינטערעסאַנט זיינען י. סערעבריאניס באַאָבאַכטונגען איבער דעם אידעאיש-קינסטלערישן מהות פון האַלקינס נאָך-מלחמה לידער, באַזונדערס פון די לידער, וואָס זיינען געווען געשריבן אין די לעצטע יאָרן פון זיין לעבן. ער אַקצענטירט די אייגנטלעכע פאַר זיי רייכע בילדערישקייט, פילאָסאָפישע באַדאַכטקייט, זייער אַנגעוואַפּטקייט מיט "ריינע מענטשלעכע איבערלעבונגען און ראַפּינירטע ליידנשאַפט". ציטירנדיק איינע פון האַלקינס לעצטע לידער "איך בין מיט גלוסטונגען, גלייך ווי אַ מילגרוים פול", באַמערקט י. סערעבריאני:

"אַזוי האָט געקענט זאָגן בלויז האַלקין! פאַר אים איז כאַראַקטעריסטיש די דאָזיקע "קייטלדיקע רעאַקציע", די אידעע וויקלט זיך פאַנאַנדער און קאַנקרע-טיוירט זיך אין אַן אַלץ ברייטערן קרייז עמאַציאָנעל-אַנגעלאָדענע געדאַנקען, מאַטיוון און בילדער. דער פינאַל קומט ווי אַ בליציקער "אויפרייס", וואָס באַלייכט און פאַרסך-הכלט די גאַנצע פאַנאַראַמע אין דעם ליד" (ז' 86).

ווערטפול איז דער אַנאַליז פון האַלקינס דראַמאַטורגיע, וועגן וועלכער עס איז גאַר קנאַפּ געשריבן געוואָרן אין אונדזער ליטעראַטור. גענוי ווערט כאַראַקטעריזירט דער שעפּערישער וועג פונעם דיכטער איז כאַריק אין דער אַרבעט "דער כראַניקער פון זיין עפאַכע". אינעם קורצן עסיי וועגן ל. קוויטקאָ איז מיט רעכט אויסגעטיילט דאָס כאַראַקטעריסטישע פאַר זיין דיכטונג — ערדישקייט, אומאויסשעפלעכע לעבנס-לוסט, פאַרליבטקייט אין דעם נאַטור פונעם לאַנד. פיל וואַרעמע שורות זיינען געווינדמעט קוויטקאָס דיכטונג פאַר קינדער. אויך אין דער כאַראַקטעריסטיק פון חיים מאַלטינסקיס שאַפונג ווערט באַטאַנט דאָס ווירקלעך אייגנטימלעכע פאַר אַט דעם דיכטער — די אַפטימיסטישע לעבנס-אויפפאַסונג, וועלכע ס'האַבן ניט געקענט איינברעכן אַלע שווערע נסיונות, וואָס עס איז אויסגעקומען איבערצולעבן מאַלטינסקין דעם שלאַכט-מאַן. דער קריטיקער ווייזט עס קאָנקרעט אויף דעם אַנאַליז פון דעם דיכטערס נאָך-מלחמה לידער. יעדנס מאַלטינסקיס געדיכט, וואָס איז געשריבן אין די נאָך-מלחמה יאָרן — שרייבט י. סערעבריאַני — איז טיף באַזיניקט און פאַרבונדן מיט שטאַרקע פער-זענלעכע איבערלעבונגען. אין זיינע לידער קען מען טרעפן ניט נאָר מונטערע מאַטיוון, נאָר אויך טיפן מענטשלעכן טרויער, טיפע ליידן, נאָר אַ וואונדערלעכע זאָך! אַפילו די "מינאַר"-לידער פונעם דיכטער פאַרטיפערן בלויז ביים לייענער די אַפטימיסטישע וועלט-אויפפאַסונג, דעם ליכטיקן גלייבן אין אונדזער ווירק-לעכקייט, אין אונדזער צוקונפט" (ז' 204).

אַלס מוסטער פון אַ גרינטלעכן אידעאיש-קינסטלערישן אַנאַליז פון אַ באַזונדער ליטעראַריש ווערק דאַרף באַצייכנט ווערן די אַרבעט "אַ ווערטפולער דענקמאַל", געווינדמעט מ. קולבאַקס פאַעמע "דיסנער טשיילד האַראַלד".

צו די בעסטע אַרבעטן וועגן אונדזערע מיטצייטלעכע-פראַנצויזיקער געהערט דער ליטעראַרישער פאַרטרעט פון נח לוריע. דאָ ווערט נאָכגעפאַלגט דער לעבן-אוי-שאַפונגס-וועג פונעם שרייבער, פון זיינע ערשטע טריט ביז די לעצטע יאָרן פון זיין לעבן, גענוי ווערט כאַראַקטעריזירט דער קאַמף, וועלכן דעם שרייבער איז אויסגעקומען צו פירן מיט דער לאַסט פון אַפגעלעבטער טראַדיציע אין זיין אייגענער שאַפונג. שטאַפל נאָך שטאַפל שפירט נאָך דער פאַרשער די אידעאיש-קינסטלערישע עוואַלוציע, וואָס נח לוריע האָט דורכגעמאַכט. סערעבריאַני איז געלונגען אויפצודעקן די קינסטלערישע אייגנאַרטיקייט פונעם עכט אַייגיניעלן שרייבער, "דעם זינגער פונעם געזונטן און שיינעם אויף דער ערד!" באַזונדערס אינטערעסאַנט איז דער אַנאַליז פון דעם ראַמאַן "אין וואַלד", וואָס ווערט פונעם קריטיקער מיט רעכט געשטעלט אין איין ריי מיט די גוט-באַקאַנטע אויטאָביאָ-גראַפישע ראַמאַנען — "געשיכטעס פון דער קינדהייט" — אין דער ליטעראַטור פון די ברידערלעכע פעלקער פון סאַוועטן-פאַרבאַנד.

ליטערארישע עסייען

די אַנדערע אַרבעטן וועגן אונדזערע פּראָזאַיקער (צום ביישפּיל, וועגן נ. זאַבאַרען, י. ראַבינען), זיינען באַזונדערס ווערטפּול דערמיט, וואָס אין זיי ווערן צוערשט קריטיש באַהאַנדלט, ווערק, וועלכע האָבן גאַרניט לאַנג דערזען די ליכטיקע שיין.

סערעבריאַניס אַרבעטן וועגן אונדזערע גרויסע קלאַסיקער צייכענען זיך אויס מיט וויסנשאַפטלעך-פּאַרשערישער סקרופּולעזקייט און פּאַלעמישער פּאַר-שאַרפּקייט. מענדעלען איז געווינדמעט די פּאַרשונג "דאָס וויכטיקסטע אין מענדעלעס שאַפּן", אין וועלכן ס'ווערט מיט רעכט דורכגעפירט אַ געוויסע איבערשאַצונג פון אייניקע אַנגענומענע אין דער מענדעלע-פּאַרשונג דאַגמעס. סערעבריאַני באַטאָנט די אייגנאַרטיקייט פון מענדעלעס "אויפקלערונג", אַקצענטירט די דעמאָקראַטיש-קייט פון זיין שאַפּן שוין ביים סאַמע אָנהייב, ווען ער איז אַרויסגעטראָטן אַלס שרייבער-משכיל.

"פון זיינע ערשטע טריט אין דער ליטעראַטור — שרייבט י. סערעבריאַני — ווייזט מענדעלע אַרויס אַ מער טיפע, אין פאַרגלייך מיט אַנדערע משכילים, רעאַלע באַנעמונג פון פּראָצעסן און דערשיינונגען, אַ גרעסערע פּאַראַינטערעסירטקייט אין באַגרייפן די סאָציאַלע לעבנס-פּאַרמען און אין דער זעלבער צייט אַ טרייקייט צו די טראַדיציעס, וועלכע ווערן דורך אים דאָך קריטיש אויפגעפאַסט... מענדע-לעס 'אויפקלערונג' איז פול מיט אייגנאַרטיקייט. הגם אויך זי דינט דער אומ-ענדערונג און סעקולאַריזירונג פונעם יידישן לעבן, דער באַגרייבונג פון אַ ריי טראַדיציאָנעלע מיטלעלטערלעכע אינסטיטוציעס (דעם חדר, די תלמוד-תורהס אד"ג), איז דאָך מענדעלע אַוועק פיל ווייטער אין פאַרגלייך מיט די אַנדערע משכילים. ער שטעלט פאַר זיך אַ ריי קאָנסטרוקטיווע צילן, פאַר וועלכע ער קעמפט מוטיק מיט וואָרט און טאַט. טאַקע דערפאַר קומט ער אין גיכן אין אַ צוזאַמענ-שטויס מיט די אידייען פון דער השכלה. מענדעלע האָט געשילדערט אין זיינע ווערק אויך 'פאַלשע משכילים', האָט פון זיי אַראַפּגעריסן די מאַסקעס און געוויזן, אַז פון זייער סביבה קומען אַרויס די שטאַנדעלעכע, די גלאַסנעס און די פּאַרשטייער פון די נאָך-מער נידערטרעכטיקע גייע 'בעלי-טובות'" (ז' 242).

דער פּאַרשער וואַרפט אָפּ די ווייט-פּאַרשפּרייטע אין דער פּריערדיקער ליטע-ראַטור וועגן מענדעלען טענדענץ צוצושרייבן אים רעליגיעזקייט, פעסימיסטישע און רעאַקציאָנערע מאַטיוון, אידיילישע ראַמאַנטיזירונג פון דער פּאַרגאַנגענהייט אין אַזוינע ווערק ווי דער לעצטער וואַריאַנט פון דער "קליאַטשע", "דאָס ווינטש-פינגערל", "שלמה רב חיימס". י. סערעבריאַני באַווייזט קאָנקרעט, אַז אין די דאָזיקע ווערק לאַזט זיך ערטערווייז מערקן דווקא אַ פּאַרשטאַרקונג פון מענדעלעס איראַניע אין בייצוג צו די הערשנדיקע געזעלשאַפטלעכע באַציאָנונגען, אַן אַנוואַקס פון סאָציאַלן פּראָטעסט. צום ביישפּיל, אינעם לעצטן וואַריאַנט פון דער "קליאַטשע" איז פיל שאַרפּער די קריטיק פון דער קאַפיטאַליסטישער געזעלשאַפט, פון דער

בורזשואזער "ציוויליזאציע". עס ווערט בולטער באוויזן די צעשטערערשע ווירקונג פון דער קאפיטאליסטישער טעכניק, פון דער אימפעריאליסטישער קאלאניאלער רויבעריי. סאַרקאסטישער ווערט אַנטבלויזט דער תוך פון דער בורזשואזער "פריי-הייט פון פרעסע".

דער פאַרשער באַטאַנט, אַז איז זיינע לעצטע קינסטלערישע ווערק בלייבט מענדעלע ניט נאָר טריי זיינע דעמאָקראַטישע אידעאַלן, נאָר אין אַ ריי פאַלן ווערן זיי ביי אים אַפילו פאַרטיפט. אין "שלמה רב חיימס" איז בולטער ווי אין די פריערדיקע ווערק אויסגעדריקט מענדעלעס סימפאטיע צום אַרבעטנדיקן פאַלק, צו זיין מענטשלעכער ווירדע. דאָ ווערט פיל אַרט געגעבן דער לאַגע פון דעם בעל-מלאכה, פון די קינדער פון דער אַרעמקייט. "שרייבנדיק זיין אויטאָביאָ-גראַפיש ווערק, אין וועלכע עס איז דאָ, נאַטירלעך, אַ סך בענקשאַפט און ראַמאַנטיק — באַמערקט י. סערעבריאַני — איראַניזירט, אָבער, מענדעלע אַפט איבער דעם חדר און די מלמדים, לאַכט אויס די חסידישע פריידיקער און בעלי-ניסים, די כלי-קודש פון אַלע ראַנגען. . . ווי אין זיינע פרייאַקע ווערק, געברויכט מענדעלע אין לעצטן וואַריאַנט פונעם 'ווינטשפינגערל' און אין זיין אויטאָביאָ-גראַפיע 'שלמה רב חיימס' פאַרשידענע פובליציסטישע און לירישע אַפּווייכונגען, און דאָ זעען מיר דייטלעך, אַז מענדעלע איז אין תוך געבליבן טריי זיינע פאַר-געשריטענע אידעאַלן און טרוימען ביזן סוף פון זיין לעבן" (ז' 252).

יאָרן-לאַנג האָט זיך י. סערעבריאַני באַשעפטיקט מיט דעם שאַפן פון אונדזער גרויסן פאַלקס-שרייבער, שלום-עליכם. אינעם רעצענזירטן בוך זיינען אַריין דריי אַרבעטן וועגן אים: "שלום-עליכם דער דעביוטאַנט", "שלום-עליכם אַרבעט איבער דעם ראַמאַן 'מנחם-מענדל'", און "שלום-עליכם און די פּראַבלעמען פון קינסטלע-רישער איבערזעצונג". יעדער פון די אַרבעטן שטעלט מיט זיך פאַר אַ באַשטימטן בייטראַג אין דער ליטעראַטור וועגן אונדזער גרויסן קלאַסיקער. אין דער אַרבעט "שלום-עליכם — דער דעביוטאַנט" ווענדט זיך דער פאַרשער צום סאַמע אָנהייב פון שלום-עליכמס שאַפן, וועלכע איז ווייניקער אויסגעפאַרשט. אויפן סמך פון אַ ריי מאַטעריאַלן, וואָס האָבן זיך געדרוקט אין די צייטונגען פון יענער צייט, באַווייזט י. סערעבריאַני, אַז שלום-עליכמען איז דאָן אויסגעקומען צו פירן אַ קאַמף אויף צוויי פּראָנטן: קעגן דער בורזשואזער ליטעראַטור אין העברעיִש, און קעגן דער בולוואַר-ליטעראַטור אין יידיש. "איצט איז שוין ניט געשטאַנען די פּראַגע וועגן שאַפן אַ ליטעראַטור אין יידיש, עס האָט זיך אין תוך געהאַנדלט וועגן שאַפן אַז ערנסט הויך-קינסטלערישע ליטעראַטור, וועלכע איז אויסגערעכנט אויף די ברייטע ליענער-מאַסן און שפּיגלט-אַפּ זייערע לעבנס-אינטערעסן" (ז' 266). אין דער אַרבעט ווערן געבראַכט אַ ריי מאַטעריאַלן, וועלכע באַרייכערן אונדזער וויסן וועגן דעם תוך און דער באַדייטונג פון שלום-עליכמס שטרייט מיט שמרן, וועגן די שוועריקייטן, וועלכע ס'איז אויסגעקומען גובר צו זיין אין דעם דאָזיקן

קאמף, וועגן דער געוואלדיקער העץ־קאמפאניע, וואָס האָט זיך אין דעם צוזאַמען־האַנג צעפלאַקערט אַרום דעם יונגן שרייבער.

בולט האָט זיך אַרויסגעוויזן די כאַראַקטעריסטישע פאַר י. סערעבריאַנין פאַרשערישע סקרופולעזקייט ביים אַנאַליזירן ליטעראַרישע דערשיינונגען אין איינער פון זיינע בעסטע פאַרשוונגען — שלום־עליכמס אַרבעט איבער דעם ראַמאַן 'מנחם־מענדל'. סערעבריאַני האָט אונדז ממש אַריינגעפירט אין דער שעפּערישער לאַבאַ־ראַטאַריע פונעם גרויסן מייסטער און באַוויזן, פאַרגלייכנדיק וואָרט מיט וואָרט, שורה מיט שורה, ווי אַזוי שלום־עליכמס האָט פון פּילצאַליקע זיינע "פעליעטאַנען", וואָס זיינען געווען צעזייט אין פאַרשידענע צייטונגען, אויסגעפורעמט דעם מאַ־נומענטאַלן ראַמאַן, שטאַפּל נאָך שטאַפּל אויסגעבילדעט יענע וואונדערבאַרע קינסט־לערישע שלמות, מיט וועלכער ס'צייכנט זיך אויס דאָס דאָזיקע שלום־עליכמישע מייסטער־ווערק.

עס איז גוט באַקאַנט שלום־עליכמס גרויסער אינטערעס צו די איבערזעצונגען פון זיינע ווערק אין אַנדערע שפּראַכן, און באַזונדערס אין רוסיש; זיין טרוים "אַרויסצושווימען אינעם אַקעאַן פון דער רוסישער ליטעראַטור", אין דער אַרבעט "שלום־עליכמס און פּראַבלעמען פון קינסטלערישער איבערזעצונג" ברענגט י. סערעבריאַני אַ ריי ווייניק באַקאַנטע מאַטעריאַלן, באַזונדערס שלום־עליכמס בריוו, פון וועלכע ס'לאָזט זיך קלאַר אַרויסזען, ווי גרויס איז געווען ביי אונדזער קלאַסיקער דאָס געפיל פון אחריות לגבי דעם אייגענעם שאַפן און דער יידישער ליטעראַטור בכלל, בעת עס פלעגט אים אויסקומען דעביוטירן פאַרן רוסישן פּובליקום.

אינטערעסאַנט זיינען די מאַטעריאַלן, וועלכע באַווייזן ווי ערנסט און פאַר־אַנטוואָרטלעך שלום־עליכמס האָט זיך באַצויגן צו זיינע אייגענע איבערזעצונגען פון די רוסישע קלאַסיקער. זייער באַלערעוודיק איז אין דעם פּרט דער בריוו־אויסטויש מיט ל. נ. טאַלסטאָי, וואָס ווערט געבראַכט אין דער אַרבעט. דער פאַרשער רעזומירט מיט רעכט, אַז "די געדאַנקען, וועלכע שלום־עליכמס זאָגט דאָ אַרויס וועגן די פּרינציפּן פון איבערזעצונג און די ביישפּילן פון מייסטערישער איבערזעצונג, וואָס ווערן דאָ געבראַכט, געפינען זיך אויף דעם ניוואַ פון אונדזערע היינטיקע פּאָדערונגען צו דער קונסט פון איבערזעצונג און זיינען באַלערעוודיק פאַר די היינטיקע איבערזעצער פון זיינע ווערק" (ז' 285).

י. סערעבריאַניס "מיטציטלער און קלאַסיקער" איז אַ נייטיקער בוך, וואָס וועט העלפן דעם יידישן און ניט־יידישן מאַסן־לייענער זיך ברייטער צו באַקענען מיט די ווערק פון דער היינטיקער סאַוועטישער יידישער ליטעראַטור און פון דער יידישער ליטעראַטור פון דער פאַרגאַנגענהייט.

אונדזער פאָטער אהרון ראַסקין

פון רות און פרידא

אהרן בן זלמן ראַסקין איז געבוירן אין אַ שטעטל מיטן נאָמען: נאַסאַוויטשי, גאַמעלער געגנט, ביי אַ משפּחה לערערס. גענוי ווי זיין פאָטער האָט אויך אהרון אויסגעקליבן פּעדאַגאָגישע אַרבעט ווי זיין פּראָפּעסיע און וועג אין לעבן.

אַנהייבנדיק פון 1928 לערנט ער אין פּאָליטעכניקום פון גאַמעל, אויף דער אָפּטיילונג פאַר יידישער שפּראַך און ליטעראַטור. נאָכן פאַרענדיקן דעם קורס ווערט ער אָנגענומען אַלס לערער אין אַ יידישער שולע אינעם שטעטל כאַיניקי. שוין ווי אַ יינגער לערער געפינט ער גלייך דעם וועג און צוגאַנג צו קינדער. ער צייכנט זיך אויס מיט באַזונדערן און עמאַציאָנעלן אונטעריכטן די יידישע שפּראַך און ליטעראַטור.

אונדזער מאַמע, פּאַניע ראַסקין-פּערצאַווסקי, וועלכע איז געווען דעם פּאָטערס אַ שילעריין, האָט פיל זכּרונות וועגן זיינע אינטערעסאַנטע לערן-שטונדן וועלכע פלעגן פאַרכאַפּן די שילער מיט דעם ברייטן און טיפּן וויסן פון די פאַרגעטראַגענע לימודים און וועגן דער פאַרליבטקייט פון דעמאַלט יונגן לערער אין זיין פאַך.

שוין ביים שטעלן די ערשטע טריט אויפן געביט פון פּעדאַגאָגישער טעטיקייט הייבט אָן דער 18-יעריקער לערער אויך צו פאַרעפנטלעכן לידער און קריטיק-אַפּהאַנדלונגען וועגן שאַפונגען פון אונדזערע קלאַסיקערס. אינעם זשורנאַל "אַקטיאַבר", וואָס דערשיינט אין ווייסרוסלאַנד, פאַרעפנט-לעכט ער אויך זיין ערשטע און איינציקע פּיעסע, לויט שלום-עליכמס "טוביה דער מילכיקער". די טעקסטן צו די לידער פונעם דאָזיקן ספּעקטאַקל שרייבט ער אַליין.

אין 1932 ווערט ראַסקין אָנגענומען ווי אַ סטודענט אין מאַסקווער לערער-אינסטיטוט א.נ. פון לענינען, זעלבפאַרשטענדלעך אויף דער אָפּ-טיילונג פאַר דער יידישער שפּראַך און ליטעראַטור, וואָס ער האָט אויס-געצייכנט פאַרענדיקט אין 1936. אין יענע סטודענטישע יאָרן האָט ער צוזאַמען מיט זיין אינסטיטוט-חבר און פריינט, שפּעטער דער באַקאַנטער פּאָעט שלמה רויטמאַן, פאַרעפנטלעכט מעטאָדיק-נאַטיצן צו אונטערריכטן

די יידישע שפראך און ליטעראטור פאר לערער אין די יידישע שולן. צום באדויערן איז די "מעטאָדיק" שוין נישט דערשינען. דער כתב-יד איז פארפאלן געוואָרן אין די מלחמה-יאָרן.

נאָכן ענדיקן דעם מאַסקווער לערער-אינסטיטוט אַרבעט ראַסקין ווי אַ לערער אין איינע פון די מיטלשולן ביי מאַסקווע. אין דער צייט האָט ער חתונה-געהאַט מיט זיין געוועזענער שילערין, פּאַניע פּערצאַווסקי.

ראַסקינען איז נישט באַשערט געווען צו פאַרנעמען זיך אין דער אַספּיראַנטור, וואו ער איז אָנגענומען געוואָרן אין 1938, מיט זיין באַליבטן געביט יידישע פּילאָלאָגיע. דאָס איז געווען מחמת דער פּאָליטיק פון דער סאָויעטישער מאַכט אין יענע יאָרן. ער האָט געמוזט ענדערן זיין "פּראָפּיל" און זיין דיסערטאַציע ווידמען די שאַפּונגען פון — היינריך היינע, אָנשטאַט די שאַפּונגען פון שרייבער אין יידיש.

באַלד ביים אָנהייב פונעם צווייטן וועלטקריג ווערט ער מאַביליזירט אין דער אַרמיי און אַרבעט די גאַנצע צייט אַלס איבערזעצער אין די קריגס-שטאַבן, מיטמאַכנדיק דעם וועג ביז בערלין. פאַר זיין טרייער דינסט ווערט ער באַשאַנקען מיט צוויי אַרדנס פון "רויטן שטערן" און נאָך אייניקע מעדאַלן. טייערער פון אַלע אויסצייכענונגען איז פאַר אים אָבער געווען די ליבע, פריינטשאַפט און איבערגעגעבנקייט מצד זיינע חברים אין דער אַרמיי — סאָלדאַטן און אַפיצירן. אין זיינע טאָגביכער און בריוו צו דער פרוי, זענען נאָטירט פיל עפּיזאָדן וועגן דער גוטער באַציאונג צו אים מצד אַלע מיטקעמפּער. ווי אַ באַשיידענער ערלעכער קריסטאַל-ריינער מענטש, און הויך-קוואַליפּיצירטער פּראָפּעסיאָנעלער איבערזעצער, האָט ער זיין דייוויזיע געברענגט אומגעהויערן נוצן אין משך פון גאַנצן קריג, ביזן אַנקומען נאָכן זיג קיין בערלין.

נאַטירלעך האָט ראַסקין געחלומט נאָך דער מלחמה צוריקצוקערן זיך צו זיין באַליבטער פּראָפּעסיע — די ליטעראַטור. די באַדינגונגען זענען אָבער געווען אַנדערע. מען לאָזט אים איבער אויף נאָך גאַנצע פינף יאָר אין דייטשלאַנד — אין דינסט פון דער סאָויעטישער קריגס-אַדמיניסטראַ-ציע. אַלע יאָרן מאַכט ער באַמיאונגען צו באַפרייען זיך פון דאָזיקן אַמט אין דרעזדען, אָבער ערשט אין 1950 קערט ער זיך צוריק אַהיים צו זיין משפּחה.

דווקא אין דעם פּעריאָד איז אין סאָויעט-רוסלאַנד אָנגעגאַנגען דער קאַמף קעגן "קאָסמאָפּאָליטיזם". אין תּוך איז דאָס געווען אַן אַקציע פונעם צעיושעטן אַנטיסעמיטיזם. ראַסקין באַקומט נישט קיין אַרבעט אין זיין פּאָך ווי אַ פּעדאַגאָג. נאָך לאַנגע זוכענישן ווערט ער אָנגענומען ווי אַ לעקטאָר פאַר אויסלענדישע ליטעראַטורן אין קורסקער לערער-אינסטיטוט. דאָ האָט

ער אין משך פון צוואַנציק יאָר געפירט אַ קורס פאַר אַנטיקע און מערב-אייראָפּעיִשע ליטעראַטורן. זיינע לעקציעס האָט ער געהאַלטן אין רוסיש ווי אויך אין דייטש, און האָט אַרויסגערופן צו זיך אַכטונג און ליבע ביי זיינע צוהערער און קאַלעגן.

דאָס גאַנצע לעבן זיינס האָט ראַסקין געשטרעבט צו פאַרפּולקאַמונג, צו שלימות, צו טיפּער און ברייטער בילדונג. מיט התמדה און טיפּן אינ-טערעס האָט ער זיך געגרייט צו יעדער לעקציע און דעריבער זענען זיי טיף איינגעקריצט געוואָרן אין זכרון פון זיינע סטודענטן. ער פלעגט דערוועקן ביי זיי ליבע צו ליטעראַטור, און דאָס האָט אויך געפונען אויסדרוק אין די פילפאַרביקע ליטעראַרישע אַוונטן און פאַרשטעלונגען פון זיינע סטודענטן און זייער צוצי דורך אים מיטצואַרבעטן אין דער סטודענטישער ליטעראַטור-צייטונג, וועלכע ער האָט אַלע יאָרן רעדאַגירט. ווען מען האָט אים קעגן זיין ווילן אין 1972 אַרויסגעשיקט אויף פענסיע, איז דאָס געווען אַ קלאַפּ אויך פאַר זיינע קאַלעגן און תלמידים. זיי האָבן זיך פון אים געשיידט ממש מיט טרערן אין די אויגן. קיינער האָט אַבער נישט געקענט פאַרשטיין פאַרוואָס ער ווערט באַזייטיקט פון זיין אַרבעט. דער שליסל צו דער רעטעניש איז געווען אַ פשוטער: עמיצן פון די "טשיגאַוויקעס" אין קורסק האָט זיך פאַרגלוסט "אויסצוצייכענען" זיך דורך אַנטפלעקן אַן אידעאָלאָגיש-פאַרבאַרגענעם "שונא" בעת יענער אַקציע פון יאָגד נאָך נאַציאָנאַליסטן און ציוניסטן. דאָס האָבן זיי געוואָרפן אויף אים אַן "אויג" און אים אַרויסגעשטויסן פון זיין פעדאַגאָגיש-מעטאָדישער טעטיקייט.

אַלע יאָרן פון זיין פעדאַגאָגישער טעטיקייט אין קורסק פאַרנעמט זיך ראַסקין אויך מיט זיין וויסנשאַפּטלעכער אַרבעט. זיינע מאַמרים וועגן מערב-אייראָפּעיִשער ליטעראַטור ווערן כמעט יעדעס יאָר פאַרעפנטלעכט אין אַרגאַן פון קורסקער אינסטיטוט "פעדאַגאָגישע שריפטן". זיינע אַרבעטן נעמען אַרום אַ ברייטן דיאַפּאַזאָן פּראַבלעמען אין די שאַפונגען פון היינע, שילער, געהטע, מאַליער, שעקספיר א.א. אַנפאַנגנדיק פון אויסשליסלעך טעאַרעטישע פאַרשונגען (ווי למשל "דאָס פאַרמירן זיך פון עסטעטישע אַנשוואַונגען אין היינעס שאַפונגס-פּראַצעס") ביז צו פאַפּולערע וויסנ-שאַפּטלעכע אַפּהאַנדלונגען וועגן וועלט-ליטעראַטור ווי הילפס-מאַטעריאַל פאַר לערערס אין מיטלשולן.

ראַסקין דער פאַרשער פון דער מערב-אייראָפּעיִשער ליטעראַטור האָט אַבער קיינמאַל נישט פאַרגעסן זיין ערשטע ליבע — די יידישע ליטע-ראַטור.

ווי נאָר עס האָט אין 1961 אַנגעהויבן דערשיינען "סאָוועטיש היימלאַנד"

ווערט ער צוגעצויגן, ממש פון ערשטן טאג אָן, ווי אַן אַקטיווער מיט-אַרבעטער.

דאָס האָט אָנגעהאַלטן ביזן יאָר 1977, ווען מיר — זיינע טעכטער מיט אונדזערע משפחות — זענען עולה-געווען קיין ישראל. ווערגעליס האָט גלייך אויפגעהערט צו דרוקן זיינע אַרבעטן וואָס האָבן יאָרן-לאַנג באַשיינט די טריבונע און אַרויסגערופן גרויס אינטערעס צוליב זיין ברייטער באַ-האַונטקייט אין דער יידישער און אויך אין דער העברעאישער ליטעראַטור. אונדזער פּאָטער האָט געחלומט אין משך פון אַ סך יאָרן עולה-זיין קיין ישראל. מיט דער עליה פון זיינע צוויי טעכטער אין 1977 טרעט אַריין דער חלום אין סטאַדיע פון פאַרווירקלעכונג. אין 1978 גיט ער אָן די דאָקומענטן פאַר זיך און זיין פרוי אין "אַוויר". אָבער אַנשטאָט אַן אַרויספאַר-דערלויבעניש הייבן די סאָויעטישע מאַכט-אַרגאַנען אָן אַ פאַר-פאַלגונגס-אַקציע און די שוין נישט-יונגע ראַסקינס באַקומען אַ סעריע "אַטקאַזן" (אַפּאָגן).

זיבן יאָר צייט האָט געדויערט דער קאַמף — דאָרט אויפן אַרט דורך אונדזערע עלטערן און דאָ, דורך אונדז און זיינע פריינט. אין דער יידישער וועלט דערשיינען אַרטיקלען וועגן די ראַסקינס מיט דער פאַדערונג זיי צו דערלויבן אַרויספאַרן צו זייערע קינדער אין ירושלים. דער פּאָטער זיצט דערווייל נישט לידיק און פאַרטיפט זיינע קענטענישן אין עברית מיט דער האַפענונג, אַז באַלד נאָכן אַנקומען אין לאַנד פון זיינע חלומות זאָל ער קאָנען "זיך נעמען צו דער אַרבעט". ער איבערזעצט פיל פון זיינע מאַמרים אויף עברית. אין איינעם פון זיינע לעצטע בריוו שרייבט ער צו אונדז:

"מיר איז געווען זייער אָנגענעם צו לייענען אַ שיינעם אַפרוף אויף מיינע בריוו, געשריבן אין עברית. פיל קאַמפּליצירטער איז זעלבפאַרשטענד-לעך דאָס איבערזעצן קריטיש-וויסנשאַפּטלעכע מאַמרים. איך פאַרטיף זיך אין די אוצרות פון דער שפראַך און וואָס ווייטער באַנעם איך די אומ-באַנעמקייט פון איר געוואַלדיקער ברייטקייט, רייכקייט און שיינקייט. נאָר דווקא אין דעם איז באַהאַלטן די צוציאונגס-קראַפט פאַר מיר און מיינ פאַנטאַזיע, און דאָס העלפט מיר לעבן און קעמפן אין אַט דעם שווערן פּעריאָד פון מיינ לעבן".

דעם נישט גלייכן קאַמף איז אים נישט באַשערט געווען אויסצו-האַלטן. דאָס זענען געווען שווערע יאָרן פון גייסטיקע יסורים און ליידן, ווען אויף זיינע פלייצעס איז געלעגן דער טאַפּלעטער יאָך פון צעשיידונג מיט דער משפּחה און מטפּל-זיין זיך מיט דער פרוי וואָס איז אין גייסטיקן זין געווען פיל שוואַכער ("טוביה איז נישט קיין יידענע" — פּלעגט זייער אָפט זיך איבערחזרן אין זיינע בריוו).

אונדזער פאטער אהרן ראסקין

אהרן ראסקין איז נפטר-געוואָרן פון אַ פלוצימדיקער האַרץ-אַטאַקע
דעם 7טן אַפּריל 1984.
ערשט נאָך זיין טויט האָט זיין פרוי באַקומען די דערלויבעניש אַרויס-
צופאַרן צו אירע קינדער קיין ירושלים.

יידיש : מלך ארז

אינהאלט

זייט

7	הקדמה — גרשון וויינער, אפרים שעדלעצקי
9	הקדמה — בעברית
11	מענדעלע אין יידיש און העברעאיש
28	מענדעלעס דערציילונגען אין די 80ער און 90ער יארן
40	דער העברעאישער וואריאנט פון "טוביה דעם מילכיקן"
57	א נייע פארשונג וועגן שלום-עליכמען
75	אן איבערגעניצעוועטער שלום-עליכם
91	פרץ און ביאליק
99	ביאליק אין די יארן פון דער ערשטער רוסלענדישער רעוואלוציע
116	נייע לעבנס-פארמען — נייע קונסט (דוד בערגעלסאן)
133	באמערקונגען וועגן בערגעלסאנס שאפונגס-פראצעס
149	איזי כאַריק
169	דער טראַט פון דורות (פרץ מאַרקיש)
179	דאָס לעבן און שאַפן פון לייב קוויטקאָ
187	היינטייטיקע יידישע סאָוועטישע נאָוועלע
204	מיט דער מאַס פון מענטשלעכקייט (שירע גאַרשמאַן)
214	ביי די קוואַלן פון לעבן (שמואל גאַרדאַן)
272	טוביה גענס ראַמאַן "אונדזערע צייטן"
240	דער שעפּערישער וועג פון אַ ליטעראַטור־קריטיקער (י. נוסיםאָו)
258	אַ נייטיק בוך (י. סערעבריאַני)
265	אונדזער פּאָטער אַהרן ראַסקין — ביאָגראַפיע געשריבן דורך רות און פּרידאַ

